AVRUPA'DA DEMOKRASİ

Bir İdeolojinin Tarihi

Luciano Canfora

Çeviri:
Neşenur Domaniç - Nusret Avhan

AVRUPA'YI Kurmak

ORTAK BİR AVRUPA'YA DOĞRU...

Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne giriş projesi politik, sosyal ve kültürel yönleriyle tartışılmayı bekliyor.

Bugüne dek, Avrupa Birliği'nin esas niteliğinin bir medeniyet projesi olduğu, tek ve birleşik bir Avrupa'nın, ortak bir Avrupa kültürünün amaçlandığı hep göz ardı edilmiştir. Oysa bu birliğin asli unsurlarından biri olmak, kendini kültürel olarak da bu birliğin içinde görmektir.

Avrupa'nın önde gelen beş büyük yayınevi, ortak bir Avrupa'nın kuruluş sürecindeki temel soru ve sorunları ele almak amacıyla "AVRUPA'YI KURMAK" adını verdikleri bir yayın projesi geliştirdiler ve bugüne kadar bu çerçevede 25 kitap yayımladılar.

Literatür Yayıncılık da, Avrupa kültür mirasının ülkemizde daha iyi anlaşılması, tartışılması ve kavranması amacıyla bu diziyi Türkçe'de yayımlamaya başlamıştır. Çağı yakalamayı ve yaşamayı isteyen herkese ulaşması dileğiyle...

Avrupa'da Demokrasi

Bir İdeolojinin Tarihi

Avrupa'yı Kurmak

Dizi Editörü: Jaques Le Goff

Avrupa'yı Kurmak dizisi, ortak bir Avrupa kültürü yaratmak misyonuyla bir araya gelmiş Avrupalı beş yayınevinin geliştirdikleri bir projedir; Beck-Almanya, Blackwell-İngiltere, Critica-İspanya, Laterza-İtalya ve Le Seuil-Fransa. Dizinin amacı; geniş bir uluslararası çerçevede, Avrupa halklarının ve onların kültürlerinin tarihi hakkında, temel konularda açıklayıcı, okunabilir ve tartışma yaratacak bir yayın yapmaktır. Dizinin yazarları ekonomi, siyaset, toplum, din ve kültür alanlarında uzman isimlerdir.

Avrupa'yı Kurmak dizisindeki diğer kitaplar:

Avrupa Tarihinde Kentler
Leonardo Benevolo

Avrupa'da Devrimler 1492-1992
Charles Tilly

Avrupa'da Ulus ve Devlet
Hagen Schulze

Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Anlayışı
Umberto Eco

Avrupa Tarihinde Kadınlar
Gisela Bock

Avrupa ve İslam
Franco Cardini

Avrupa'da Aile
Jack Goody

Avrupa'da Aydınlanma
Ulrich Im Hof

Avrupa'da Rönesans ve Merkez Çeperler
Peter Burke

Çarpıtılmış Geçmişe Ayna
Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması
Josep Fontana

Modern Bilimin Doğuşu
Paolo Rossi

Avrupa Köylülüğünün Tarihi
Werner Rösener

Avrupa Tarihinde Demokrasi
Luciano Confora

Avrupa'da Nüfus Hareketleri
Massimo Livi Bacci

Avrupa Tarihinde Göçler
Klaus Bade

Modern Avrupa'da Din ve Toplum
Réne Rémond

Avrup Tarihinde Hukuk
Peter Landau

Avrupa Tarihinde Sınırlar
Krzysztof Pomain

Avrupa Üniversitesinin Doğuşu
Jacques Le Goff

Avrupa ve Deniz
Michel Mollat du Jourdin

Avrupa'da Beslenme Kültürü
Massimo Montanari

Avrupa'nın Sanayileşmesi
Jürgen Kocka

İlk Avrupa Devrimleri, 900-1200
R. I. Moore

Avrupa Bireyciliğinin Kökeni
Aron Guryeviç

Avrupa'da Demokrasi

Bir İdeolojinin Tarihi

Luciano Canfora

Çeviren:

Neşenur Domaniç - Nusret Avhan

Literatür Yayınları Avrupa'yı Kurmak Dizisi: 14

Avrupa'da Demokrasi
Bir İdeolojinin Tarihi
Luciano Canfora

Özgün adı
Democracy In Europe A History
olan bu kitap
Jacques Le Goff'un genel editörlüğünü yaptığı;
C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Münih/Almanya
Blackwell Publishers, Oxford/İngiltere
Editorial Critica, Barselona/İspanya
Gius. Laterza & Figli, Roma/İtalya
Editions du Seuil, Paris/Fransa
tarafından yayınlanan uluslararası

THE MAKING OF EUROPE / AVRUPA'YI KURMAK
adlı dizinin bir parçasıdır.

İngilizce'den Çeviren
Neşenur Domaniç - Nusret Avhan

Genel Yayın Yönetmeni
Kenan Kocatürk

Yayına Hazırlayan
Füsun İkikardeş

Baskı Öncesi Hazırlık
Emel Atik

Birinci Basım, Mayıs 2010

Baskı ve Cilt:
Ayhan Matbaası
Tel: (0212) 445 32 38

ISBN: 978-975-04-0550-1

© 2006 by Luciano Canfora

Eulama Literary Agency S.r.l., Roma
aracılığıyla Türkçe yayın hakları
© 2010 Literatür: Yayıncılık

Bu kitabın yayın hakları Literatür: Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Kitabın tamamı veya bir bölümü hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz, yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.

Sertifika No: 10843

LİTERATÜR®
Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
İstiklal Caddesi, Emgen Han, No: 47 Kat: 4
Beyoğlu 34433 İstanbul
T 0(212) 292 4120
F 0(212) 245 5987
E literatur@literatur.com.tr
www literatur.com.tr

İçindekiler

Önsöz		1
1	Helenizmin Nüfuz Ettiği Bir Anayasa: Yunanistan, Avrupa ve Batı	7
2	Başlangıç: Antik Yunan'da Demokrasi	23
3	Yunan Demokrasisi Nasıl Yeniden Rol Aldı ve Sonunda Sahneyi Terk Etti	39
4	Liberalizmin İlk Zaferi	63
5	Genel Oy Hakkı: Birinci Perde	75
6	Genel Oy Hakkı: İkinci Perde	93
7	"Yaşlı Köstebek"in Sıkıntısı	103
8	"İlerleyen" Avrupa	109
9	Komüncülerin Katledilmesinden "Kutsal Birlikler"e	119
10	Üçüncü Cumhuriyet	137
11	Genel Oy Hakkının İkinci Fiyaskosu	149
12	"Avrupa İç Savaşı"	173
13	İlerici Demokrasiler, Halk Demokrasileri	199
14	Soğuk Savaş: Gerileyen Demokrasi	225

15 "Karma Sistem"e Doğru 243

16 Bu Yeni Bir Başlangıç mıydı? 265

Sonsöz 281

Notlar 287

Kaynakça 307

Dizin 325

Dizi Editörünün Önsözü

Avrupa kuruluyor. Bu büyük bir umut. Bu umudun gerçekleşmesi tarihi hesaba katmasına bağlı: Tarihten yoksun bir Avrupa öksüz ve geleceksiz olurdu. Dün bugünü belirler çünkü, bugün yapılanlar ise yarın hissedilir. Ancak geçmişin belleği bugünü felce uğratmamalı, aksine bu anlayış temelinde yeni dostlar geliştirmemize yardımcı olmalı, ilerlememize rehberlik etmeli. Atlas Okyanusu, Asya ve Afrika'nın çevrelediği Avrupamız, coğrafyanın belirlediği, tarihin biçimlendirdiği şekliyle ve ta Yunanlılardan kalma adıyla anılarak, çok uzun zamanlardan beri varlığını sürdürüyor. Eskiçağdan, hatta tarih öncesinden bu yana Avrupa'yı tam da sahip olduğu bu bütünlük ve çeşitlilik nedeniyle bu denli zengin bir kültürle donatan, olağanüstü bir yaratıcılık geliştirmesine olanak sağlayan bu miras, geleceğinin de dayanak noktası olmalıdır.

Farklı dillerden ve uluslardan beş yayınevinin girişimiyle doğan "Avrupa'yı Kurmak" dizisi, devralınan güçlükleri de gözlerden gizlemeden, Avrupa'nın inşasına ve belleklerden silinmez üstünlüklerine ışık tutmayı amaçlıyor. Avrupa, birlik sağlamaya çalışırken anlaşmazlıklar, çatışmalar, bölünmeler, iç çelişkiler yaşadı. Bu dizi bunların üstünü örtmeyecek: Avrupa girişimine katılmak, gelecek perspektifi içinde geçmişi bütünüyle bilmeyi gerektiriyor. Diziye böyle etkin bir başlık konması da bu yüzden, Kanımızca Avrupa'nın bireşimsel bir tarihini yazmak için henüz vakit erken. Sunduğumuz denemeler, Avrupalı olsun olmasın, tanınmış olsun olmasın, günümüzün en iyi tarihçilerinin kaleminden çıkmıştır. Söz konusu yazarlar ekonomi, siyaset, toplum, din ve kültür alanlarında Avrupa tarihinin belli başlı temalarını işleyecek, bunu yaparken de Herodotos'a kadar uzanan vakanüvislik geleneğinden olduğu kadar Avrupa'da gelişip 20. yüzyılda, özellikle şu son birkaç on yılda tarih bilimini kökten değiştiren yeni anlayışlardan da destek alacaklar. Anlaşılırlık kaygısıyla kaleme

alınan bu denemeler, bu nedenle geniş bir okur kitlesinin erişebileceği niteliktedir.

Amacımız, Avrupa'yı kuranların ve kuracak olanların kafasındaki "Biz kimiz? Nereden geldik? Nereye gidiyoruz?" sorusuna ve dünyada bu soruyla ilgilenenlere yanıt niteliğinde veriler sunmak.

Jacques Le Goff

Önsöz

Komutanların en büyüğüyle savaşmak zorunda kaldım. Kendi dönemimde imparatorlarla, bir kralla, bir çarla, bir sultanla ve bir papayla anlaşmayı başardım. Fakat bu dünyada hiç kimse beni bu İtalyan serseri kadar sıkıntıya sokmadı: Sıska, soluk benizli, kötü giyimli, fakat müthiş bir hitabet yeteneği olan, bir havari gibi ateşli, bir hırsız gibi kurnaz, bir komedyen gibi küstah ve bir aşık gibi enerjik: adı Giuseppe Mazzini.

Klemens Metternich

Garibaldi siyasi anlayıştan bütünüyle yoksundu. Ne Mazzini gibi İtalyan mektupları ustası ne de Cavour gibi bilgili bir devlet adamıydı, fakat düzensiz birliklerin cüretkâr komutanı ve kaba saba yandaşlarına basit ve ateşli bir siyasi inançla ilham verme kabiliyetine sahip bir lider olarak Homervari bir ihtişama sahipti denilebilir." İngiliz liberal tarihçi H. A. L. Fisher *History of Europe* (1935)'in [Avrupa Tarihi] üçüncü cildinde böyle yazıyor.[1]

Bir diğer liberal tarihçi Benedetto Croce daha az indirgemeci ve yazılarında sık sık Garibaldi ve Mazzini'nin en azından ezilen uluslara eylemleriyle örnek oluşturan rollerinden takdirle söz ediyor. 1928'de *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*'te, "Günümüzde bile bu isimler, taraftarlarının bulunduğu Hindistan kadar uzak ülkelerde yankılanıyor," diye yazıyor.[2]

Garibaldi 1860'ta, Burbonları İki Sicilya Krallığı'ndan* dışarı attığı askeri sefer sırasında diktatör rolü üstlendi. Aklında kesinlikle Roma diktatörlüğü vardı; bu birkaç ayla sınırlı, ama uzatılabilir sürede bir kişiye en üst düzeyde yetki veren görevdi . Güney Amerika'dan, yine yetkili bir konuma ("triumvirlik" başkanlığına yükselen Mazzini ken-

* Napoli Krallığı ile Sicilya Krallığı'ndan oluşan birleşik krallık. (ç. n.)

di üstü olarak Garibaldi'nin canı istediğinde itaat etmediği General Roselli'yi atamış olmasına rağmen) getirildiği 1849'daki Roma Cumhuriyetine kadar çok fazla siyasi ve askeri deneyim edinmişti. Garibaldi bir noktada Mazzini'ye Roma'da zor ve askeri açıdan talihsiz bir savunma yapmak yerine dağlarda gerilla savaşı vermenin daha iyi olacağını söylemişti. İkinci strateji benimsendiği takdirde kendi *diktatörlüğü*nün kabul edilmesi gerekecekti. Diğer bir deyişle, diktatörlük fikrinin arzu edilen ve zorunlu bir iktidar biçimi olduğunu tekrar tekrar düşünmüştü. Mazzini Garibaldi'nin öfkesini yatıştırmaya çalıştı ve sonunda başarılı da oldu, fakat bundan kısa bir süre sonra Roma Cumhuriyeti bozguna uğratıldı.

Henüz cumhuriyet kurulmadan önce Garibaldi ve adamları zaten Papa'nın nüfuz alanındaki devletlerin sınırları içindeydiler. Pellegrino Rossi Capitoline Hill'de katledildiğinde Garibaldi Ravenna'daydı. *Anılar*'ında bu olayla ilgili olarak, "Ravenna'da güpegündüz kalabalığın arasında bir ajan belirdi. Patlayan bir silah sesi onu [Rossi'yi] yere düşürdü ve silahlı adam soğukkanlılıkla yürüyüp gitti: Kaçmadı, çünkü ortaya başka hiçbir ajan çıkmayacak, uğursuz ceset orada kalıp herkese örnek olacaktı." Birkaç kelimeyle de olsa "eylem insanları" olan Ravenna halkını takdir ettiğini söylüyor. Pellegrino Rossi'nin öldürülmesinden de büyük bir övgüyle söz ediyor: "O gün dünyanın eski metropolü, kendini tiranlığın en korkunç hizmetkârından kurtarıp, Capitoline Hill'in mermer basamaklarını onun kanıyla yıkayarak antik şöhretine layık olduğunu gösterdi. Genç bir Romalı Marcus Brutus'un heyecanını yeniden keşfetmişti."[3]

Antik Roma anayasasında hem triumvirlik hem de diktatörlük denetimsiz yetkilerle donatılmış olağandışı mevkilerdi. Marks'ın aşağı yukarı aynı tarihte öne sürdüğü, yapılacak devrimin bir proletarya "diktatörlüğü" aşamasıyla başlaması gerektiği şeklindeki görüşü, bu anlamda eski rejimden yenisine geçişte kurulması gerekli iktidar türüne ilişkin olarak demokrat çevrelerde hüküm süren görüşle uyumluydu.

1864'te, Garibaldi İngiltere'yi beklenmedik biçimde ziyaret edip, Yunanistan'dan Polonya'ya, Schleswig-Holstein'den Venedik sorununa kadar o günün büyük uluslararası sorunları konusunda aleni biçimde konuştuğunda, Lord Palmerston İngiliz organizatörlere ziyaretin kesinlikle *gizli* tutulmasını güvence altına almaları için yoğun bir baskı yaptı. "Saçma sapan şeyler söyleyip diğer insanlara zarar vereceği ziya-

fetlere sağlık nedeniyle katılmamasının sağlanmasını istedim," dedi.[4] Disraeli, o "korsan"la tanışmayı hiç istemediğini açıklayarak Garibaldi'yle görüşme riski taşıyan tüm davetleri geri çevirdi, korsan sözcüğü generalin hem eskiden Montevideo'da yaptıklarına hem de Napoli Krallığını fethetme tarzına yönelik bir göndermeydi. Buna rağmen Garibaldi'nin Londra'ya gelişi muhteşem oldu. Croce da bunu *Storia d'Italia*'da takdirle aktarıyor. Yarım milyon insan bütün sabah Garibaldi'nin gelmesini bekledi. Kalabalığın kuşattığı atlı arabasının on kilometrelik yolu alması altı saat sürdü. "Çalışan Erkeklerin Garibaldi Miting Komitesi"ni oluşturmak için bir araya gelen işçi dostu dernekler, "içkiyle mücadele" birlikleri ve diğerleri umulmadık bir başarı kazandılar: Tek bir olay dahi yaşanmadı. Öte yandan, Kraliçe Victoria, "bu tür çılgınlıkları yapabilecek bir ulusun başında olmaktan biraz utandığını," açıkladı.[5] Generalin Mazzini'yi ziyaret etmesi biraz telaşa neden oldu ve Palmerston'u fazlasıyla endişelendirdi. Muhtemelen bu nedenle de Garibaldi aniden her şeyi yarıda kesip Caprera'ya geri döndü.

Londra'da yaşayan Marks halkın İtalyan ziyaretçiye gösterdiği coşkuyu, "hazin bir ahmaklık gösterisi" addetti. Bu adamı hiç sevmiyordu. Üç yıl önce, 27 Şubat 1861'de Engels'e bütünüyle farklı bir bağlamda yazarken, Garibaldi'den tesadüfen ve yergiyle söz etmişti. Spartaküs gerçekten "büyük bir generaldi (bir Garibaldi değildi)" diye yazmıştı.

Lenin daha cömertti. *The Collapse of the Second Internaitonal*'da (Cenevre, 1915) [İkinci Enternasyonalin Çöküşü] burjuvazinin önemli temsilcileri Robespiyer ve Garibaldi'yi bu sınıfın diğer tehlikeli mensupları olan Millerand ve Salandra ile karşılaştırarak şöyle diyordu: "Kendi burjuva 'anayurtları' adına tarihi olarak söz hakları olan ve feodalizme karşı mücadelede on milyonlarca insanı yeni uluslar olarak medenileştirilmiş bir yaşama yönlendiren bu büyük burjuva devrimcilerine derin bir saygı duymadan Marksist olunamaz."[6]

Pratik gerçeklere aristokrat Marks'dan çok daha yakın olan Lenin, Robespiyer ve Garibaldi'nin şahsında devrimci "lider"i takdir etti. Bu "lider" figürü on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda görülen Avrupa devrimci hareketinin her aşamasında var olan kaçınılmaz bir faktördü. Gramsci'nin Lenin'in ölümü üzerine yayınlanan *Capo* başlıklı makalesi bu karmaşık konuyla ilgili bir teori oluşturmak için yapılan kararlı bir girişimdir – aynı tarihsel ve siyasal iklim içinde Max Weber'e zengin ve muğlak "karizmatik lider" kavramını telkin etmiştir. Le-

nin'in Fiume macerası sırasında "D'Annunzio'nun parmaklarının arasından kaymasına izin verdikleri" için İtalyan sosyalistlerini eleştirdiği anlaşılıyor. Gramsci, "hangi sınıf egemen olursa olsun, liderlere ihtiyaç vardır," diye yazdı. "Devrim çağında" gerçek liderlerin yalnızca "Marksist" olanlar olduğunu da iddia etti. Ancak yanıldığı açıktı: Bunları yazdığı sırada, Avrupa'daki, belki de dünyadaki en kültürlü halklardan birinin *Führer*'e neredeyse mistik bir biçimde tapınması henüz gerçekleşmemişti. Gramsci daha sonra hapishanede *Quaderni*'yi yazarken, "ilerici" ve "gerici" Sezarcılık arasında inandırıcı olmayan bir ayrım yaptı.[7]

Liderle kitleler arasındaki ilişkinin neleri içerdiği tartışma konusudur. *Conversations with Eckermann*'a [Eckermann ile Konuşmalar] göz atıldığında Goethe'nin Napolyon hakkında söylediklerine sık sık yer verildiği, Napolyon'un siyasi kariyerinin sona ermesinin üzerinden çok fazla zaman geçmiş olmasına rağmen ondan bir kahraman, olağandışı niteliklere sahip, fiziksel üstünlükleri olan bir adam, vb. ifadelerle söz edildiği görülmektedir. Bonapart ile ilgili olumsuz bir biyografi yazan Walter Scott ile Goethe arasında karşılıklı mektuplarla yürütülen canlı bir tartışma vardır. J. G. Droysen'in (1833) Atina demokrasisinin Perikles'in ölümünden sonra iktidara gelen kötü şöhretli "lideri" Cleon konusunda sunduğu detaylı görüşlerinin temelinde muhtemelen Goethe'nin bu önerisi bulunuyordu. Droysen, Aristofanes'in *Knights* [Şövalyeler] adlı kitabının Almanca çevirisinin girişinde, "Hiç kimse eli kanlı Robespiyer'e veya zalim Marius'a övgüler düzmeyi düşünmeyecektir; ancak onlar yalnızca bu öldürücü güçleri ve eyleme geçmekten çekinmeyen kişiliklerindeki şiddet nedeniyle gözlerinde farklılaştıkları binlerce kişinin duygularını dile getirip yaptıklarını onaylatmışlardır," diye yazmaktadır. Droysen, bu tür adamlara ihtiyaç duyulduğu dönemler olduğunu iddia edecek kadar da ileri gitmektedir: "Bu, eski, kutsal kurumları alaşağı etmek için onlara karşı gelme hakkıyla ilgilidir; yine de yeni bir çağın önünü açan cesur, güçlü eli över ve insani davranışın ayrılmaz ihlallerini unuturuz."[8]

O tarihte (1834) Büyük İskender ve bu korkunç, parlak hükümdarın başlattığı çağla ilgili geleneksel ahlaki yargıları altüst eden Büyük Droysen'in bu düşünceleri bizi uzaklara, hegemonyacı, yaratıcı "lider" figürleriyle ilgili eski tartışmalara götürüyor. Buna ilişkin bir örnek Polybius'un Makedonyalı Philip'in çağdaşı olan tarihçi Theopom-

pus'un Philip ile ilgili sözlerini eleştirme tarzıdır: "Avrupa'nın şimdiye kadar yarattığı en büyük adam" olarak aynı zamanda bir cani, hain, despot ve daha da beteriydi (Polybius, VIII, 9, 1). Bu tür figürlerin ortaya sık çıkması nedeniyle böylesi tartışmalar antik dönemlerde birkaç kez alevlendi. Pierre Bayle *Nouvelles lettres critiques sur l'histoire du Calvinisme*'de (IV. Mektup) [Kalvenizm'in Tarihi Üzerine Yeni Eleştirel Mektuplar] Seneca'nın, hakkındaki ahlaki yargılar çok olumlu olan (tanımadığımız) bir kişi için "büyük adam" tanımı kullanan tarihçi Livy'yi eleştirdiği bir pasajından söz edip, yorumluyor. Seneca Livy'nin ifadesine "vir ingenii magni magis quam boni" diyerek karşı çıkıyor ve onu *delilik ile dahilik* arasında bir yere oturtuyor: "aut magnum aut bonum erit" (*De ira*, I, 20, 6), yani bir insan büyük veya iyi olabilir ama aynı anda her ikisi de olamaz.

Bir keresinde Bonapart, Enghien Dükünün öldürülmesiyle ilgili resmi yorumu kabul etmeyen haşin siyaset yazarı Jean-Baptiste Suard'a döndü ve Tacitus'un Neron'a verdiği ahlak derslerinin sığlını yüzüne vurdu: "Votre Tacite n'est qu'un déclamateur, un imposteur qui a colomnié Néron... oui, calomnié, car, enfin, Néron fut regretté du peuple." ["Senin Tacitus'un yüksekten atan bir hatipten başka bir şey değil, Neron'a kötüleyen bir düzenbaz... Evet, kötüledi, ne de olsa Neron halk tarafından başarısız bulunmuştu."][9]

Jan Jak Russo, Fransız Devriminin öncü figürü olan büyük hatibin babası Mirabeau Markisine yazdığı 26 Temmuz 1767 tarihli mektupta despotizmin kaçınılmaz olarak geleceğini belirtiyor. Siyasetin büyük sorunu, tıpkı daireyi köşeli hale getirmek gibi "*hukuku halktan üstün tutan bir yönetim biçimi bulmak*." Eğer bu başarılamazsa –ki başarılamayacağından emin– "zıt uca gitmek" ve "keyfi, mümkün olan en keyfi despotizmi kurmak zorundayız. Keşke bu despot Tanrı olabilseydi!" Çünkü "en sert demokrasi ile en mükemmel Hobbesçilik arasında katlanılabilir bir orta yol göremiyorum." Ancak bu kadar ileri gittikten sonra bir dizi kötü nam salmış isim üzerinde alışık olduğu merhamet duygusuyla durup düşünüyor ve umutsuzluğa kapılıyor: "Bir Caligula, bir Neron... Tanrım! Yerlerde yuvarlanıyor ve kaderimde insan olmak olduğu için kahroluyorum."[10]

Bu muammaya takılıp kalan Russo'nun Aristo'nun da çok açık biçimde incelediği sorudan habersiz olduğu anlaşılıyor: Bu, antik Yunan tarihinde "tiranlık" denilen deneyimle örneklenen, halka "ait olmak" ile "liderlik" rolü arasındaki *köklü bağlantı*ya ilişkin soruydu. Aristo

şöyle yazıyor: "Bir *demagog* [yani, popüler bir hizbin başkanı] olan Pisistratus tirana dönüşür."[11] Aristo'nun *Politics*'te [Politika] yer verdiği, "Tiran asillere muhalefet eden halk kitlelerince kendilerini asillere karşı koruması için iktidara getirilir," (1310^{6}, 12-14) ifadesi veri alındığında, cümle "*demagog* olduğu için bir tiran *haline geldi*" şeklinde de anlaşılabilir. Ne de olsa Perikles'in yükselişi, Thucydides'in hayranlıkla işaret ettiği gibi sonunda kişisel iktidara yol açmıştır.

Roma döneminde Yunan siyasi dilinde nadiren, ama ilginç bir biçimde ortaya çıkan iki terim *demokratia* ve ondan türeyen *demokrator*dur. Eğer içeriklerinin yorumu doğruysa, bu kelimeler "halka hükmetmek" (veya tüm topluma hükmetmek) anlamına gelmektedir. Appian, *Civil Wars*'ta [İç Savaşlar] Sezar ve Pompey arasındaki çelişkiyle ilgili olarak, bu ikisi "*demokratia* [*peri tes demokratias*] konusundaki rekabet yüzünden" çatıştılar diye yazmaktadır.[12] Severi döneminde yaşayan tarihçi Dio Cassius'un, *demokrator* terimini kullanarak bir diktatör olan Sulla'yı tanımladığı anlaşılıyor (daha ileri bir tarihte onun yazılarını anlatan bir Bizans dönemi gözlemcisinin görüşlerinden hareket ediyoruz).[13] Aslında bu terim, teknik veya anayasal anlamda değil, ama muhtemelen Sulla örneğinde olduğu gibi *dictatura* varsayımına öncelik vererek "karşı çıkılmayan ve kabullenilen kişisel egemenlik" gibi daha derin bir anlamda *diktatör* kavramına karşılık gelmektedir. Ancak belirleyici özelliği, kişisel gücü hukukun üstünde tutmasıdır. Bu noktada *demokratia* ve "diktatörlük" çakışmaktadır.

Bütün bunlar kabul edilmiş siyasi "doktrin"in birbirlerine uzak, hatta zıt olarak sınıflandırabileceği yönetim biçimleri arasındaki aşırı ve tatsız yakınlığı açıkça ortaya koymaktadır. Ve hiç kuşkusuz, yalnızca kitlelerin değil siyaset kuramcılarının da kafasını karıştıran bu yakınlık izlenimini yaratan siyasi deney veya "icat", Sezarcılık-Bonapartizm-Faşizm'di. "Siyasi sistemler"in cilasının altında yatan sınıf unsurlarını göz ardı edersek hiçbir yere ulaşmamız mümkün olmayacaktır.

1

Helenizmin Nüfuz Ettiği Bir Anayasa: Yunanistan, Avrupa ve Batı

The Republic [Cumhuriyet] V. Kitap'ta Eflatun, "Yunanlılar kesinlikle Yunanlıları imha etmeyecektir. Onları köleleştirmeyecek, tarlalarını yerle bir etmeyecek ya da evlerini yakmayacaklardır. Tersine, bütün bunları Barbarlara yapacaklardır," diyor. Isocrates'in Yunanlıların zaaflarına merhametle yaklaşan nutukları Barbarlara ve Perslere karşı acımasızdır ve sürekli bir biçimde hem ülkeyi hem de Philip'i onları yok etmeye teşvik etmektedir.

Giacomo Leopardi,
Zibaldone

Bir filozofun vizyonunu genişletip, halkı neredeyse aynı medeniyet ve kültür düzeyinde olan Avrupa'yı tek bir büyük cumhuriyet gibi görmesine izin verilebilir... Dünyadaki barbar halklar medeni toplumun ortak düşmanlarıdır ve Avrupa'nın hâlâ bu felaketlerin tekrarlanması tehdidi altında olup olmadığını büyük bir şevkle araştırabiliriz.

Edward Gibbon,
The History of the Decline and Fall of the Roman Empire

Demokrasinin bir Yunan icadı olduğuna ilişkin inancın kökleri oldukça derindedir. Bu işlenmemiş kavramın sonuçlarından biri Avrupa Anayasasının 28 Mayıs 2003'te yayınlanan giriş bölümünde görülüyordu. Birçok alaşımla bu metni hazırlayanlar –ki bunlardan en

otoriter olanı eski Fransa Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'dı– giriş bölümünden önce Thucydides'in Perikles'e (İÖ 430) atfettiği kitabelerden bir alıntı yaparak, hazırlanan anayasaya klasik Yunan damgası vurma düşüncesindeydiler. Perikles'in Avrupa Anayasasının giriş bölümündeki kelimeleri şu şekilde görülmektedir: "Anayasamız... demokrasi adıyla anılmaktadır, çünkü iktidar bir azınlığın değil tüm halkın elindedir." Bunlar Thucydides'in Perikles'e atfettiği sözcüklerin tahrif edilmiş halidir –ve yazarların niçin bu tür bir dilbilimsel hileye başvurduğunu anlamaya çalışmak önemlidir.

Perikles, Thucydides'in kendisine atfettiği ağdalı konuşmasında şöyle der: "Politik sistemimizi [*politeia* sözcüğünü "anayasa" olarak tercüme etmek açıkça hem modernizme özgü hem de yanlış bir tutumdur] tanımlamak için kullandığımız kelime *demokrasi*dir, çünkü bu sistemin yönetimi [aslında kullanılan kelime *oikein*'dir] birkaç kişiye değil, *çoğunluğa* aittir [yani, bırakın "tüm halk"ı, "iktidar" sözcüğü bile yoktur]. Perikles şöyle devam etmektedir: "Bununla, kendi aramızdaki özel tartışmalarda herkese eşit ağırlık veririz ve sosyal yaşamımızda ise her durumda özgürlük hüküm sürer" (II, 37). Bu kelimeleri istediğimiz şekilde yorumlayabiliriz, fakat önemli olan nokta şu ki, Perikles'in "demokrasi" ve "özgürlüğü" zıt görüşleri temsil etmektedir.

Perikles İÖ beşinci yüzyılın ikinci yarısında Atina'nın en büyük siyasi lideriydi. Askeri başarılar kazanmadı: Aslında, Atina'nın kocaman bir filo kaybettiği talihsiz Mısır seferi gibi, dış politikada bir dizi yenilgiye de imza attı. Bununla birlikte, genel mutabakatı korumak ve güçlendirmek konusunda öylesine becerikliydi ki, Atina şehrini "demokrasi" yolunda neredeyse hiç kesintisiz yaklaşık 30 yıl (462-430) yönetmeyi başardı. *Demokrasi* "halk tarafından" yönetilmeye muhalif olanların bu tür yönetim biçimini tanımlamak için kullandığı bir terimdi; kelime tamamen yönetimin zorba karakterini gün ışığına çıkarmak için kullanılıyordu (*kratos* esas olarak iktidarın zorbalığını ifade eder). Bundan dolayı, halk meclisine dayalı bir siyasi sistemin muhaliflerine göre, demokrasi özgürlüğü tahrip eden bir sistemdi. İşte bu yüzden Perikles, Thucydides tarafından kendisine atfedilen önemli resmi konuşmasında kelimenin anlamını düzeltmekte ve dahası tanımladığı sistemi ifade etmek için, *halk (demos)* kelimesinin kullanıldığı terimin halk tarafından sevilmediğini kesinlikle bildiğinden, bu terimle arasına mesafe koymaktadır. Thucydides'in Perikles'i bir adım geri atmakta ve şunları söylemektedir: Politik sistemimizi tanımlar-

ken *demokrasi* kelimesini yalnızca "çoğunluk" ilkesine değinme alışkanlığımız nedeniyle kullanıyoruz; *buna rağmen* özgürlüğü desteklıyoruz.

Thucydides Perikles'i bir tür "soyluluk" veya "prenslik" gibi özelliklerle donanmış gerçek bir *lider* olarak görmektedir: Kabul edilmiş ve tasdiklenmiş kişisel iktidarı güç dengelerini çiğnememekle birlikte sonuçta bozmaktadır. Yalnızca dört yüzyıl sonra, "prens" olmasına rağmen Roma'da cumhuriyeti yeniden tesis ettiğini iddia etmekten çekinmeyen Agustus benzer türde bir iktidar kurmuştur. Ancak Perikles'in çağdaşlarının daha aşina oldukları bir başka bireysel iktidar biçimini, "tiranlığı" düşünmeleri doğaldı. Hatta tiyatrolara tanınan konuşma özgürlüğünden yararlanan bazı hiciv ozanları sahneyi *lider* Perikles'i hicvetmek için kullandılar, alaycı bir biçimde ona Atina'yı tiranlık olarak saymaması için yalvardılar. Ona dayanarak "Prens" (*protos aner*) terimini türeten kişiyse Perikles'in çağdaşı ve hayranı Thucydides'ti. Bu nedenle Perikles'in "portre"sini çizerken, onun yönetimi altındaki "Atina'nın *demokrasi* adıyla da olsa aslında *protos aner*i tarafından yönetilmeye başlandığını" yazmıştır (II, 65). Bu tanım fazlasıyla ölçülüdür; her kelimesi bilinçli bir biçimde tartılmıştır ve Perikles'in kendisini (Thucydides'in aktardığı şekilde) *demokrasi* kelimesinden uzaklaştırdığı ve bu kelimenin Atina siyasi sisteminin gerçek ve fazlasıyla orijinal yapısını aktarmakta nasıl yetersiz kaldığını söylediği konuşmasının hemen ardından yapıldığı için daha da açıklayıcı olmaktadır.

Demek ki Thucydides, Perikles yönetiminin muhalif hicivcilerinin açıkça ilan ettikleri gibi "tiranlığa" benzediğini iddia etmemiştir. Tam tersine daha önce görülmemiş "prenslik" kategorisini icat etmiştir –ve bu bir siyasi düşünür olarak kazandığı itibarın göstergesidir. "Tiranlar"ın –ya da daha çok *mükemmel* tiran Pisistratus'un (İÖ 560-528)– önceki yüzyıl boyunca Atina'da sürdürdüğü iktidar türünü de gayet iyi bilmektedir. "Tiranlık"tan söz ettiğimizde farklı durumları birbirine karıştırıyoruz. Dahası, onlardan söz eden kaynaklar muhtelif Yunan şehirlerinde bu rolü üstlenen kişilere karşı çoğunlukla büyük bir düşmanlık beslediğinden, onları adil bir biçimde değerlendirmekte zorlanıyoruz. İlke olarak aslında bu bir aracılık rolüydü ve halk desteğine dayanabilen –Pisistratus gibi– kişilerce oynanıyordu. Aristo *Constitution of Athens*'te (22, 3) [Atina Anayasası] "Pisistratus bir demagog iken tirana dönüştü," diye yazıyor. Thucydides Yunanistan'da "tiranlar"ı iktidardan indiren şehrin Sparta olduğunu gayet iyi biliyor.

Özellikle Atina vakasında ise Pisistratus'un yönetimi vahşi terör ve baskıyla (tiranın "sözde demokratik" görüntüsü) değil, her ne kadar aynı kişilerin –Pisistratus ve ona yakın olanlar– sürekli şehir yönetiminde kalması nedeniyle değişmişse de, anayasal olarak doğru bir düzenleme içinde tiranın kesintisiz varlığıyla karakterize ediliyordu. Bu yüzden Thucydides Atina'nın "tiranı"nı (Pisistratus) *lider* Perikles için kullandığı aynı terimlerle tanımlamakta, ama buna rağmen Perikles'e tiran demek yerine yeni bir kategori icat etmektedir. Böylece bir zamanlar tarihi olayların *tekrar edildiğini* teorize eden yazar, bunların özgün olduğunu ve birbirlerine benzemediğini ortaya koymaktadır.

Bu nedenle –kariyerine entellektüel gelişimini derinden etkileyen bir Thucydides tercümesiyle (1628) başlayan büyük bir düşünür ve siyaset biliminin kurucularından biri olan– Thomas Hobbes yaptığı tanımlamada, Thucydides'in hem Pisistratus'u hem de Perikles'i "hükümdarlar" arasına yerleştirdiği için monarşinin en büyük teorisyenlerinden ve savunucularından biri sayılması gerektiği sonucuna varmaktadır. Hobbes'un bakışı siyasi ve kurumsal biçimlere yönelik *kendi* vizyonuyla gölgelenmiştir. Değerlendirmesi yanlış olmakla birlikte, Thucydides'i *Perikles'in mezar taşı kitabesinin yazarı olduğu için* bir demokrasi savunucusu gibi gösteren vasat yorumcuların sıradan değerlendirmelerini çürütmesi açısından fazlasıyla önemlidir.

Daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağım bu kısa başlangıç değerlendirmeleri bile modern yazarların antik siyaset labirentleriyle, özellikle de Yunan siyasetiyle bağ kurmak için gösterdikleri sürekli, ıstıraplı ve genellikle şaşkın çabalarına ilişkin en önemli olaya ışık tutmaktadır. "Demokrasi" ile başlayan çeşitli temel kavramlarla *sözel özdeşlik* kurulmak suretiyle bu çaba daha da artırılmaktadır. Söz konusu özdeşlik farklılıkları gizleyerek, anlaşılmalarını zorlaştırmaktadır. Biraz önce söz edildiği gibi, bunlar bir Thucydides gerektirmektedir.

Böylece Avrupa anayasasının önsözünü hazırlayanların yaptığı gafı anlamaya başlayabiliriz. Bunlar okulda, muhtemelen oldukça küçük sınıflarda "demokrasiyi Yunanistan'ın icat ettiğini" öğrenmişlerdir: Bu, derinlemesine incelendiğinde yanlış olduğu ortaya çıkan mantıksız ve fazlasıyla şematik bir formüldür. Aynı zamanda, ister Atinalı ister Atina hakkında yazmış olan antik yazarların söz ettikleri, tartıştıkları ve görüş belirttikleri şeyin demokratik siyasetin mekanizması olduğunu da bilmektedirler. Muhtemelen önce siyasi düşünürlerin (Eflatun ve Aristo) yazılarını incelemiş ve hacimli ciltler halinde günümüze kadar gelen eserlerinde demokrasinin yapılan polemiklerin dai-

mi hedefi ve Eflatun'un *Cumhuriyet*'inde ateşli bir eleştiri konusu olması karşısında şaşırmış olmalılar. Başka yerlere de bakmışlardır. Hatipleri de araştırmışlar mıdır? Bilmiyoruz –ama eğer araştırdılarsa dehşete kapılıp bırakmış olmalılar. Isocrates'in Sparta'yı "mükemmel bir demokrasi" olarak tanımladığını görecek ve kendilerine, "Ama nasıl?" diye soracaklardı. Sparta *mükemmel* bir oligarşik kent değil miydi? (Bir başka klişe.) Sonunda Thucydides'e başvurmuşlardır (siyasi muhaliflerin yalnızca "sopayla dövülmesi"yle yetinilmeyip "hain" ve "düşman ajanı" olarak damgalanmalarını öneren Demostenes'e başvurmalarından daha iyi). Fakat zorlayıcı, diyalektik Thucydides'ten neleri seçeceklerdi? Sonunda, yine eğitim sayesinde Perikles'in mezar kitabesi üzerinde karar kıldılar: Bu, yalnızca bir *index verborum*,* eski dilde bir sözlük gerektiriyordu ve *demokratia* maddesi derhal bir paragraflık bir tanıma olanak veriyordu. Ancak bu okunduğunda yeterince tatmin edici olmamış olabilir. Güncel çeviriler bile, muntazam oldukları ve bazen uyumluluğu sağladıkları halde Perikles'in kopuk ve değişken konuşma tarzını gizleyememektedir. Bu yüzden en parlak ve bir anlamda klasik çözüm, onun söylemediklerini Thucydides'e söyletmek olmuştur.

Umarız ki Yunan yazarların eserleri arasında yapılan bu yolculuk öğretici olmuştur. Bu, öğretici olmasa da fazlasıyla önemli bir olguya kısaca bakmayı sağlamış olmalı: Hiçbir *Atinalı* yazar demokrasiye övgüler düzmemiştir. Ve bu bir tesadüf değildir.

Homer'i okuyan herkes *İlyada*'da –Thucydides'in işaret ettiği gibi (I, 3) ne Yunanlılar ile Barbarlar arasında ne de– Avrupa ile Asya arasında bir karşıtlık bulunmadığını bilir. Truvalılar da en az eski Yunanlar kadar Yunanlıdır. Dolayısıyla bu Pers savaşlarından önce yapılmış olması mümkün olmayan, geçmişe dönük bir yorumdur. İyonya isyanı döneminde yaşayan Miletli Hecataeus'un *Geography*'si [Coğrafya] biri Avrupa'ya, diğeri Asya'ya ayrılmış iki ciltten oluşmaktadır, fakat "Avrupa" daha çok (Peloponez hariç) Yunanistan ve Yunan kolonileriyle özdeştir.

Pers savaşları Yunanlılar ile Barbarlar arasında bir ayrım yaratılmasında katalizör işlevi gördü. Bunların arasındaki temel farklılık ne olabilir? Yunanlılar kentlerde yaşarken, Barbarlar kentlerde yaşamıyordu:

* Sözcük dizini. (ç. n.)

Yunanlılar "özgür"ken, diğerleri bir liderin tebaasıydı. Herodot *Tarihi*'nin ilk cümlesinden itibaren Barbarlar ile Yunanlılar tarihin iki kutbunu oluşturur: "Halikarnaslı Herodot, insanlığın başarılarının zaman içinde unutulmaması ve –bazıları Yunanlılar, bazıları Barbarlar tarafından gösterilen– büyük ve muhteşem kahramanlıkların hak ettikleri şereften yoksun kalmaması için araştırmalarını burada gözler önüne sermektedir."

Avrupa ve Asya arasındaki karşıtlık Aşil tarafından *Persler*'de (İÖ 472) birbirlerine düşman olan –Dor ve Pers– iki kız kardeş imajıyla betimlendi. Bu bakış Truva Savaşına yansıtılacak, Truvalıların geçmişte "Barbar"mış gibi görünmesi sağlanacaktı. *Avrupa* kavramı çok uzun bir süre Yunanlıların kendilerini tanımladıkları şekille örtüştü. Yunanistan'daki şehir devletlerindeki şu denklemlerin kökleri çok derindi: Yunanistan = Avrupa = özgürlük/demokrasi; Pers Krallığı = Asya = kölelik.

Peki ama Yunanlılar bu noktada gerçekten fikir birliği içinde miydi? Herodot *Tarihi*'ndeki bölümlerden birinde, siyasi demokrasinin Cleisthenes'ten önce, Pers Krallığında tahtı gasp eden Smerdis'i tahttan indiren bir komployа karışmış mevki sahibi bir Pers tarafından "icat edildiği"ni çok açık bir biçimde iddia ediyor. Herodot Yunanlıların, eserinin halka açık biçimde okunması sırasında bu çok açık, ayrıntılı iddiayı kabullenmek istememelerinden yakınıyor (III, 80). Büyük Yunanistan *ve Pers* tarihçisi David Asheri haklı olarak Herodot'un bu bölümde demokrasiyi bir Yunan "icadı" gibi gören tipik Atinalı (ve daha genel olarak Yunan) yanılsamasına yönelik örtülü bir eleştiri olduğunu yazmıştır.[1]

İÖ beşinci yüzyıl (John Stuart Mill'e göre İngiltere için Hastings-Marathon Savaşından çok daha önemli olan bir savaşla başlamıştı) dehşet verici bir manzarayla sona erdi: Yunan şehir devletleri Pers kralının gözüne girmek ve mali yardımını güvence altına almak için birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Yüce kral, tabii ki sözde, "Barbar" köleliği temsil ediyordu, ama aynı zamanda askeri ve mali yardımlar için başvurulacak ideal bir koruyucuydu.

Plutarch, Sard şehrinde Ahameniş Hanedanlığı* yıkıldığı sırada Büyük İskender'in Pers kralının İyonya satraplarına** yazdığı ve büyük miktarda parayla Demostenes'in siyasi eylemlerini desteklemele-

* İÖ 648-330 yıllarında hüküm sürmüş Pers Hanedanlığı. (ç. n.)
** Sömürge yöneticisi. (ç. n.)

rini emrettiği mektupların kopyalarını bulduğuna ilişkin yaygın bir inanç olduğunu söylüyor (Plutarch, *Life of Demostenes*, 20 [Demostenes'in Yaşamı]). Makedonyalı Philip'in krallığı için yarattığı tehlikenin farkında olan Pers kralı, Philip'e yönelik Yunan muhalefetinin temel taşı olan Demostenes'e para ödüyordu. Plutarch aynı bağlamda Büyük İskender'in kraliyet arşivlerinde yalnızca Demostenes'in Pers Krallığındaki "dostları"na rastlamakla kalmayıp, satrapların kendisine ödediği paranın miktarını gösteren bir liste de bulacak kadar şanslı olduğunu ekliyor. Atarneus'un (Truva'yı çevreleyen bölge) Yunan yöneticisi ve hem Aristo hem de Makedonyalıların dostu olan Hermias, Pers Kralı'nın eline esir düştüğünde yakında bir Makedon saldırısı olacağına ilişkin dedikoduları doğrulamıştı. Hermias'ın esir düşmesi ve vahşice öldürülmesi, bundan derin bir üzüntü duyan Aristo'nun *Hymn to Virtue* (fr. 675 Rose) [Erdeme Övgü] adlı şiirsel metninin konusu oldu. Demostenes ise *Forth Philippic* [Dördüncü Philipçi] denilen yazısında tam tersine Hermias'ın yakalanması karşısında neredeyse zalimce bir coşku duyduğunu göstermekte, şöyle haykırmaktadır: "Nihayet zamanı geldi; Kral bütün bu entrikaları öğrenecek ve bunları kendi özel menfaatimiz adına söylediğinden kuşkulanabileceği Atinalıların bir yakınması olarak değil, bizzat bunları planlayan ve gerçekleştiren adamın ağzından duyacak." (32)

Demostenes aynı bağlamda, Atina'da veya başka yerlerde hâlâ saçma yaftalar yapıştıranlara karşı duyduğu nefreti alaylı bir biçimde ifade etmektedir: "Sizi çok sık bozguna uğratan aptalca önyargılardan vazgeçmelisiniz –'Barbar', 'hepimizin ortak düşmanı' ve bu türden tüm ifadeler" (*Dördüncü Philipçi*, 33). Ve şöyle eklemektedir: "Kendi açımdan, ne zaman Susa ve Ecbatana'da oturan birinden korkan ve geçmişte şansımızın yaver gitmesine yardımcı olmuş ve şimdi bile bize girizgahta bulunmasına (ve siz onları kabul etmeyip reddedilmeleri için oy kullanmış olsanız bile, suç onun değildir) rağmen, onun Atina'ya karşı kötü niyetler beslediğini düşünen bir insan görsem; ve aynı adamın Yunanlıları yağmalayan, gördüğünüz gibi gücünü kapılarımıza kadar ve Yunanistan'ın tam ortasına kadar yayan bu yağmacı hakkında çok farklı bir dil kullandığını anlasam şaşırırım ve o her kim olursa olsun, ondan yalnızca Philip'ten korkmadığı için korkarım."

Realpolitik Demostenes'e Asya'nın korkunç olmadığını, Atina'nın dünyadaki en korkulacak düşmanının güçlü ve saldırgan *Avrupalı* komşusu, yani ona göre Makedonya kralı olduğunu öğretmişti.

Demostenes de kariyerinin ilk aşamalarında esas olarak ekonomik ve askeri sorunları ele aldığı *On the Symmories* başlıklı konuşmasında ve çok daha sonra Asya = kölelik denkleminin yalnızca propaganda amacıyla yüzsüzce ilan edildiği *Üçüncü Philipçi*'de (41-45) "aptalca önyargılara" kapılmış ve "Barbarlık karşıtı" söyleme başvurmuştu. O da Yunanlılar arasında yaygın olan inançları uzun bir süre paylaşmıştı: *Yunanistan Avrupa* ve aynı zamanda *özgürlük* demekti; *Pers* Krallığı ise *Asya* ve aynı zamanda *kölelik* anlamına geliyordu. Bu dil bir toplantıda etkili olmanın yegâne yoluydu.

Yunanistan, Avrupa ve *özgürlük* fikirleri arasındaki bağın uzun bir geçmişi vardır. İdeolojik özü daima aynı olmuştur; değişen şey yalnızca *Avrupa* ile kastedilen coğrafi alandır. Başlangıçta iki kutup oldukça açıktır: Bir yanda Roma, öte yanda Helenizm. Agustus döneminde titizlikle yönetilen bir propaganda sayesinde *Batı*'nın *Doğu*'ya karşı zaferi olarak lanse edilen Actium (İÖ 31) savaşı çıktı. Bu iki "dünya"nın ayrılması, imparatorluğun Teodosyus sonrasındaki örgütlenme şeklinin resmî ve nihai sonucu oldu: Yalnızca bir Hıristiyanlık olmasına rağmen, imparatorluğun iki kısmı –Doğu ve Batı– farklıydı ve her ikisi de Hıristiyan olduğu halde birbirine muhalifti. İşte o zaman Yunanistan (Batıda "boy vermiş" olmasına rağmen) sonsuza kadar *Doğu*'da kalmış oldu. Arap fetihlerine (640-642), dolayısıyla Justinyen'den bir yüzyıl sonrasına kadar, Yunanistan, Filistin, Mısır ve Balkanlar Doğu, "doğu" Avrupa sayıldı. St. Agustin döneminde Akdeniz'in öteki yakasında Batı'nın en medeni kısmı ise Kuzey Afrika'ydı.

Arap fetihleri Akdeniz bölgesini ikiye bölerek bugün bildiğimiz şekliyle Avrupa'yı "icat" etmiş oldu. Suriye ve Mısır'ın ve hemen ardından Kuzey Afrika'nın en uç noktasına kadar (İspanya'nın yanı sıra) fethedilmesinden sonra imparatorluğun Bizans'ta bulunan merkezi değiştirildi ve özellikle papalık jeopolitik açıdan giderek daha da kuzeye kaydıkça Batı eskisine göre daha "Avrupalı" oldu. Yani "Şarlman Avrupası" Arap fetihleri sayesinde şekillendi. Fakat uzun bir süre, en azından İstanbul'un fethine kadar, Rusya'nın yalnızca belli belirsiz bir rol oynadığı, birbirine düşman *iki Avrupa* varlık sürdürdü.

Ocak 2003'te Kuzey Yunanistan'daki Khalkidiki Yarımadasında bulunan Athos Dağı'ndaki 20 manastırdan biri olan Esphigmènou manastırının üzerine "Deccal Papa!" yazılı bir pankart asıldı. İstanbul

patriği I. Bartholomeos, pankartın hedefi olduğundan buna aşırı bir öfkeyle tepki verdi. Bu inatçı rahipler Yunan yüksek mahkemesinden onu Roma'ya fazlasıyla itaat etmek suretiyle Hıristiyanlığa aykırı davranmakla suçlayan bir karar bile çıkartmışlardı. Gerçekten de –600 yıldır Türklerin elinde olan İstanbul'daki birkaç bin Hıristiyanın lideri olmasına rağmen– Yunanlı Ortodoks Hıristiyanların "ekümenik" başpiskoposu olan Bartholomeus Doğu Kilisesi liderlerinin Roma'ya en açık olanıdır. Cafcaflı "ekümenik" unvanına rağmen kendi yönetimini diğer Doğu piskoposlarına dayatma yetkisi bulunmamaktadır; bunun nedeni yalnızca içi "boş" bir unvana sahip olması değil, Roma'daki papa gibi otokratik bir yetkisinin bulunmamasıdır. Bu yüzden, örneğin Moskova patriği, hâlâ esas olarak Roma papalığının kâfir başpiskoposu sayılan Katolik kilisesi liderinin Rusya'yı ziyaret etmesini bugüne kadar reddetmiştir. Athos Dağı'nın "köktencileri"nin onunla aynı fikirde olduğu anlaşılıyor.

Bu çarpıcı çatışmalara ilişkin güncel kanıtların da gösterdiği gibi, Avrupa'nın iki yarısı arasındaki bu ayrımın kökleri uzun bir geçmişe uzanmaktadır. Avrupa kıtasında kalıcı bir bölünmeye yol açan –bir anlamda dördüncü yüzyılın sonunda Teodosyus tarafından Roma İmparatorluğu'nun iki *parçaya* bölünmesiyle oluşan– çatlak, dinde de başladı ve Roma ile Bizans arasındaki uzun süreli rekabet savaşı Doğu Kilisesi'nin hâlâ gayrimeşru saydığı Sekizinci Ekümenik Konsey'de (869-870) doruğuna ulaştı. Fakat kalıcı bölünme 150 yıl sonra, Doğu İmparatorluğu hâlâ büyük bir güç olduğu ve doğudan gelen Arap ve Müslüman baskısına karşı bir "kale" sayıldığı sırada gerçekleşti.

İstanbul 1453'te Türklerin eline geçmeden önce iki kilisenin birleşmesi kartını oynadı. Ancak bu kısa ömürlü oldu ve iki taraf da birleşmeyi bütünüyle sindiremedi: Her şey bir yana, göreceli güçleri veri alındığında bu gerçek bir birlikten çok şartlı bir teslimiyet (kapitülasyon) olacaktı. Bu arada Slavlar, Bulgarlar ve Ruslar, Bizans sayesinde Hıristiyanlığı benimsemişlerdi –dolayısıyla Avrupa'nın bu muazzam büyüklükteki bölgesinin "Avrupalılaştırılması"nı yönlendiren başlıca faktör haline gelmişlerdi– ve bu halklar ölüm sancıları içindeki Doğu İmparatorluğunun son dakikalarındaki *Reelpolitik* dönüşümlerini mekanik ve otomatik olarak benimsemeye hazır değillerdi. Ve İstanbul fethedildiğinde –eski edebi metaforu kullanacak olursak– Yunan kilisesinin "manevi ışık kaynağı" Rusya'ya geçti. Moskova kısa sürede "Üçüncü Roma" oldu. Ve Filofei'nin günümüzde moda olan kehanetine göre de, "dördüncü bir Roma olmayacak."

O tarihten bu yana Rus dünyası kendi gücünün ve sürekliliğinin temeli olarak "Batılılık" (Büyük Pedro, Lenin) ile kendi geleneklerine dönmek arasında gelgitler yaşadı. Bolşevik Devrimi bile –"halkların afyonunu" ortadan kaldıracağını düşünüp *eski* çarlık *rejimi*'nin yadsınamaz temel taşı olan Ortodoks kilisesinin kökünü kazımayı tasarladığı halde– giderek onunla uzlaşmaya başladı. Stalin ile patrik arasındaki *fiili* uzlaşma SSCB'nin Haziran 1941'deki Alman istilasına dayanma gücüne katkıda bulundu. Kilise hâlâ "Büyük Anayurt Savaşı" olarak bilinen zafere katkı sağladı. Stalin gibi bir *reel politika* ustası kilisenin kökünün kesinlikle kurutulamadığını biliyordu: Din, bir köylü ülkesi olmaktan çıkılıp ağırlıklı olarak kentli bir sanayi ülkesi haline gelindiği sırada tarihin en sancılı dönüşümünü yaşayan kitlelerin zihninde yaşıyordu. Din gibi kökleri derinlerde olan bir yapının sürekliliği ve dayanıklılığı tarihçinin ilgisini çektiği kadar, en radikal kuramcı dahi olsa politikacıyı da aynı ölçüde etkilemektedir.

Sığ gözlemcilerin bir yandan eski diktatör-başkan Yeltsin'e (haklı olarak) "Çar Boris" deyip, diğer yandan kısa süre öncesine kadar "liberal" hatta "demokratik" diye tanımladığı günümüz Rusya'sı, eski Rusya ile yenisi arasında kalmıştır; kilise, kökleri eski KGB'de olan yeni başkanlığın temel taşlarından biridir. Vladimir Putin kiliseleri ziyaret ederek dini inancıyla böbürlense de, bir Sovyet aparatçiği olarak göreve başladığı kurumun sürekliliğinin ne kadar değerli olduğunun farkındadır.

Otoriter devlet (ki, Afganistan'a bile kadın haklarını getirmiş ve okuma yazmayı zorunlu kılmış, fakat CIA tarafından silahlandırılıp finanse edilen Taliban'ın kültürel gerilla savaşına yenik düşmüştür) "aydınlanma"sı sona erince Rusya yine geleneklerine geri döndü. Bu, Moskova patriğine, Athos'taki rahiplere göre "Sahte Mesih" olan Roma'daki papayla ilişkisinde elini güçlendirme olanağı sağladı. Yeniden daha güçlü ve fazlasıyla yetkili olduğuna (Gorbachev bile Meryem Ana mezhebini yeniden keşfetmişti) ve uzun Sovyet "dönemi" sona erdiğine göre Roma'ya itaat etmeyi sürdürmesi artık niçin gerekli olsundu ki? Roma papanın üstünlüğü konusunda asla esneklik göstermeyecek ve Moskova bu konuda müzakereye asla niyetli olmayacaktı. Bu, Avrupa'nın binyıl sonra, bugün bile giderilmesi mümkün olmayan çatlaklarından biridir. ABD'nin Yugoslavya Federasyonuna açtığı savaşta çatışmanın asıl tetikleyicisi her şeye rağmen Vatikan'ın Hırvatistan'ın ayrılmasını destekleyen eylemleri olmuştu. Ardından vekâleten savaş devreye girmiş, Suudi Arabistan'dan Pakistan'a kadar kök-

tenci İslamcılar Amerikan silahlarını kullanarak Bosna'da savaşmaya ve hemen ardından Kosova Kurtuluş Ordusu'na katılmaya "gönüllü" olmuşlardır. Beyhude bir biçimde kendi dış politikasının olduğunu söyleyen Batı Avrupa yapılanlara boyun eğerek, kendi zararına Belgrad'ın bombalanmasına razı olmuştur. Rus kilisesi, Yunanistan ve Athos Dağı rahipleri (böylesine tuhaf bir ittifakın ne değeri olacaksa) kendilerini, deyim yerindeyse otomatik olarak, saldırganların istila ettiği Sırbistan'ın yanında bulmuşlardır. İki Avrupa arasındaki çatlak daha da derinleştirilmiştir.

Klasik Yunan uzmanı Claude Calame Yunanlıların Aşil ve Demostenes dönemindeki tutumunu "*yumuşak* ırkçılık" olarak tanımlamaktadır. Bazı peşin hüküm ve etkilerini yukarıda anlattığımız bir üstünlük varsayımı vardı. Yine de "demokratik" siyasi düzenin, ırkçı olarak tanımlanmayacak, ama tam da bunu temsil edecek bir faktöre yakından bağlanması gerektiği fikri, Avrupa ve Atlantik ötesi Batı'da yaygın bir inançtı. Nitekim, sonunda kaygı verici "demokrasi getirme" formülü şeklinde halka sunulan emperyalist girişimlerin kökeninde tam da bu ırkçı anlayış vardı.

1863'te Londra'da Palmerston hükümetinin bakanı ve parlak bir klasik edebiyat bilgini George Cornewall Lewis'in kaleme aldığı *En İyi Hükümet Biçimi Üzerine Bir Diyalog* başlıklı bir broşür basıldı.[2] Hayranları arasında, Giolitti'nin 1912'de İtalya'da oy kullanma hakkını yaygınlaştırma planının en yetkin muhaliflerinden İtalyan Luigi Luzzatti da vardı. Broşürde klasik siyaset kuramının üç yönetim biçimini temsil eden üç karakter arasındaki diyalogda, Eflatun'dan yola çıkılarak Crito adı verilen toplantı başkanı muhtemelen yazarın "tercih ettiği" veya hiç değilse hoşuna giden argümanları açıklama işini yürütür. Diyalogun belirli bir yerinde ırk yönüyle demokrasi sorusunu ortaya atan Crito'dur: "Dahası, temsili kurumların Asya tipi devletlere uygulanabilirliğini sorguluyorum" (s. 79). *Democraticus* adlı karakter Tacitus döneminden beri, İngilizlerin ve Almanların büyük bir ilerleme kaydettiğini söyleyerek kibarca itiraz eder. Fakat sesi, diyalogu yönlendiren diyalektik çatışma içinde kaybeden biriymiş gibi duyulur. Yalnızca Afrika'yı değil, Pekin'in ilçelerini bile bölen ve olağanüstü antik medeniyetlere "geri" yaftası yapıştıran bir Avrupa'da "demokrasi" (elbette "temsil sistemi" anlamı oldukça keyfi biçimde vurgulanarak) ile "beyaz ırk" arasındaki bağlantı siyaset kuramcılarının kuruntusu olmadığı gibi, iyice kökleşmiş ve yaygın bir kanaattir. "Be-

yaz ırk" kavramı (dehşet verici olduğu kadar) tesadüfi değildir. Julius Schvarcz'ın hacimli ve haklı olarak unutulan *Die Demokratie* (1876) başlıklı tezinin giriş kısmında bulunmaktadır.[3] Schvarcz bitirmediği eserini *politik antropoloji* (*Ideen zu einer Politik des Menschengeschlechts*) üzerine bir kitapla tamamlamayı tasarladı, (birinci cildin giriş bölümünde, XXIII. sayfada duyurduğu gibi) bu kitap şöyle sonuçlanacaktı: "Beyaz ırkın görevi medeniyetin hâkimiyetini (*die Herrschaft der Cultur*) tüm gezegene *taşımaktır.*" Dahası, Lewis'in ilk ve en önemli diyalogunu içeren ve Attilio Brunialti tarafından düzeltilen "Biblioteca di scienze politiche"nin ["Siyasal Bilimler Kütüphanesi"] ikinci cildi (1886), editörün yazdığı "Le prime forme politiche ariane" ["İlk Hint-Avrupa Siyasi Yapıları"] başlıklı bilgilendirici bir önsözle başlamaktadır. Bu önsözden (s. XI) şunu öğreniyoruz: "Sami ırklar ise *tersine* [*scilicet:* Hint-Avrupa ırklarıyla karşılatırıldığında] devlet anlayışı ve örgütlenmesinde böylesi bir anlayışa [Hint-Avrupa anlayışına] hiç uygun olmadıklarını göstermektedirler. Onların siyasi örgütlenme anlayışı asla aşiret zihniyetinin ötesine geçmemiştir."

Pozitivist çağda *Storia Universale Ullstein* ["Ullstein Evrensel Tarihi"] (6 cilt, 1907-10) revaçtaydı ve İtalyancası da dahil olmak üzere başarılı çevirileri vardı. Koordinatörü ve baş esin kaynağı Alman ortaçağ ilimleri uzmanı Julius von Pflugk-Harttung'du (1848-1919). Bazı büyük katkılar içeren bu eserde, Ernst Haeckel tarafından yazılan "Evrimin Tarihi" başlıklı ilk cildi, Avusturyalı antropolog Felix Ritter von Luschan'ın kaleme aldığı "Irklar ve Halklar" başlıklı bir bölüm izliyor. Yeni Dünya'ya yerleştirilen Avrupalı ırkların yazgısıyla ilgili gerçek bir methiye olan Amerika'ya ayrılmış olan bu bölüm okuyucuya aşağıdaki ibret verici değerlendirmeyi sunuyor:

> Amerika'daki siyah ırkın geleceği bu parlak gelecekle çelişmektedir. Bugün Amerika'daki zenci sorununun –özellikle koyu tenli yurttaşlarını yalnızca sosyal koşullar *ve demokrasiye* karşı değil, genel olarak bizzat Birliğin varlığına karşı endişe verici ve kalıcı bir tehdit gibi gören ABD politikacıları açısından– önemini yalnızca çok sığ insanlar görmezden gelebilir. Zencileri yalnızca Birleşik Devletler'in bedenindeki bir diken gibi değil, tabutundaki çivi gibi gören yazarlar vardır!

Luschan, siyahların doğurganlıklarıyla yol açtıkları tehlikeye ve köleliğin kaldırılmasının pratikteki yararsızlığına atıfta bulunduktan sonra (Alexis de Tocqueville de kendi döneminde Federasyonun kuzey

eyaletlerinde bile zencilere karşı ayrımcılığın sosyal yaşamın tüm alanlarında normal karşılandığını yazdı)[4] "aniden" serbest kalan ve "siyasi haklar"a kavuşan siyahların, "suç oranlarındaki sürekli artış"ın da gösterdiği üzere, eskisine göre daha da tehlikeli hale geldiklerinden yakınıyor. Bununla da yetinmiyor: "Daha da kaygı verici olan melezlerin sayısındaki sürekli artış"; ve şu sonuca varıyor: "Bu durum, kendi içinde ve özellikle özgür demokrasiyle yönetilen bir ülkede bütünüyle saldırıya açık gibi görünüyor."[5]

İki yüzyılı aşkın süredir haklı olarak Avrupa tarihinin en önemli olayı olan Fransız Devrimi doruktayken, ırkçı önyargı döngüsünü kesinlikle bozmuştur. Devrimin "acımasızlığı"nın diğer yüzündeki bu çok radikal karakter Avrupa tarihinin hem *rezaleti* hem de mihenk taşı olmuştur. Bir anlamda, devrimle özdeşleşen sert yönetim, iki yüzyıldır devrimin emrettiği (uygulandıkları sırada kirletilen ve yenilgiye uğratılan) ilkeleri *gerçek* zaferlere dönüştürmeye çalışan demokratik hareketin ilerlemesini ve gelişmesini mümkün kılmış ve onunla birlikte adım atmıştır. Devrimin algılanış şekli ülkeden ülkeye değişmiştir. Fransız Devrimi on dokuzuncu yüzyıl boyunca liberal İngiltere'de Edmund Burke'nin *Reflections on the Revolution of France*'da (1790) [Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler] ele aldığı gibi bir felaket olmaktan kurtulamadı –ve bu yaklaşım kesinlikle kendi türünün en kötüsü değildi. Devrim asla kabullenmedi ve lanetlenmeye devam etti. Yirminci yüzyılda yalnızca –yeni ve daha büyük bir yüz karası olan– Rus Devriminin yarattığı şiddetli sarsıntı zihinleri yeniden dengeledi ve yalnızca tarihsel önyargıları kısmen düzeltti. İtalya'da gazeteciler ve *muhafazakârlar, Ça ira* başlıklı heykelimsi sonatlarıyla devrime özgüler düzdüğü için Giosuè Carducci'ye rahat vermediler. Bonghi'nin (kampanyanın esin kaynağı) *Europa nell'eta della Rivvoluzione francese* ["Fransız Devrimi Çağında Avrupa"] başlıklı üniversite konferanslarından söz etmeye bile gerek yok –konferansın başlığı, yargıları daha derinlikli olmakla birlikte aynı ölçüde olumsuz olan H. Von Sybel'in *Geschichte der Revolutionszeit: von 1789 bis 1795*'ini hatırlatıyor.

Ancak, "Terör" döneminde dehşetin yarattığı toz dumanın ardında 1793'ün kahramanlarını yüz karası haline getiren asıl şey, Avrupa sınırlarının ötesine taşan eşitlik anlayışlarıydı. 1889'da (devrimin yüzüncü yılı) *Revue des deux mondes*'te yayınlanan nefis bir broşürde liberal bir Katolik olduğu halde kilise geleneklerine uymayan ve artık yüz yılını doldurmuş olan devrimin esas sorununun ırkların eşitliği ve Yahudilerin kurtuluşunun yanı sıra siyahların özgürleştirilmesi oldu-

ğunu düşünen Anatole Leroy-Beaulieu, farklı kişilerin görüşlerini "karşı karşıya getiren" bir dizi makul ama hayali konuşmaya yer vermiştir. Karakterler –bir Yahudi, üniversite eğitimi almış bir siyah, Avusturyalı bir Yahudi karşıtı, Hintli bir beyefendi vb.– sırayla söz almaktadır. Broşürün ironi perdesinin ardında yatan ciddi ve ilerici özü daha iyi anlamak açısından Avusturyalı Yahudi karşıtının sözlerini buraya almaya değer. Avusturyalı şöyle diyor: "Bırakın Zenciler ve Yahudiler devrimi alkışlasınlar: Her şeylerini onunla kazandılar! Fakat bizim gibi beyaz ırktan Hıristiyanlar için, Hint-Alman soyu için durum farklıdır. Zencilerin ve Yahudilerin onda değerli buldukları ne varsa, benim açımdan şüphe uyandırır. Irkların ve ulusların eşitliği, Devrimin büyük hatası olmuştur."[6] Leroy Beaulieu Rusya'daki koşulları da gayet iyi biliyordu (*L'Empire des tsars* [Çarların İmparatorluğu] adlı hâlâ baskıya devam eden bir üçleme yazdı). Dikkate değer bir başka şey de Hintliden hemen sonra konuşan genç Rus'un Rusya'da bir devrim olacağını ve bunun çok daha geniş bir etki yaratacağını öngörmesi: "Cahil köylülerimizin kara *izbelerinden* [köy evi] sizin burjuva meclislerinizdekinden çok daha muazzam ve insanî bir devrim yükselecek." Yıl 1889.

Avrupa merkezciliği Marks da bile su yüzüne çıkıyor. Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliği için yaptığı "Hindistan'da yer alması beklenen, bugüne kadar görülen tek sosyal devrim," şeklindeki değerlendirmesi dönemin anlayışına çok uygun.[7]

Alexis de Tocqueville'in ilk kez 1835 ile 1840 arasında basılan ünlü kitabı *De la démocratie en Amérique* Avrupa'nın geleceğine ilişkin ünlü "kehanet"i içeriyor: Amerika'ya benzeyeceğiz ve "demokratik" olacağız. Kitap coğrafi olarak uzak ama esas olarak gelişen bir durumu tanımlamaya devam ediyor. Bu öngörü heyecanla değil, daha çok bir zorunluluk olarak yapılıyor. Tocqueville demokrasiyle ilgili görüşlerini Kasım 1841'de yaptığı bir parlamento konuşmasının girişinde açıkça ifade ediyor:

> Entellektüel anlamda demokrasiden hoşlanıyorum, ama içgüdüsel olarak aristokratım –yani, kalabalıkları küçümser ve onlardan korkarım. Özgürlüğü, hukukun egemenliğini tutkuyla sever ve haklara saygı duyarım, ama demokrasiyi sevmem. En içten duygularım böyle. Demagojiden nefret ederim... Ne devrimci partiye ne de muhafazakâr partiye mensubum. Bunları söylemekle birlikte muhafazakâr partiyi

daha çok önemsiyorum. Aslına bakarsanız muhafazakâr partiyle aramızda amaçlar konusunda değil, kullanılacak araçlar konusunda farklılıklar var, halbuki devrimci partiyle hem araçlar hem amaçlar konusunda farklıyız. Tutkularımın en büyüğü özgürlüktür. Gerçek bu.[8]

"Kitleler"in oluşturduğu toplumun yavaş yavaş her yere yerleşeceğine inanıyor ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bunun zaten gerçekleştiğini ve bizi neyin beklediği konusunda ipucu sunduğunu düşünüyor. Hakkında yazılar yazdığı o dönemin Amerikan "demokrasi"sinde hâlâ korkunç bir kölelik sorunu bulunduğu gerçeğini de görmezden gelmiyor –özellikle defterleri bunu açıkça gösteriyor. Bu yüzden, Tocqueville büyük eserini tamamladıktan 20 yıl sonra bile George Cornewall Lewis haklı olarak Amerikan demokrasisinin antikite dönemindeki kadar geri olduğunu gözlemleyebildi, bu demokraside en temel önkoşul –halkın tamamının özgürlükten yararlanması– bile bulunmuyordu![9]

Tüm olaylarda, Tocqueville'in "kehaneti"nin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda gerçekleştiği söylencesi muhtemelen bir söylence olarak kalmıştır. Avrupa'daki kurumların (genel bir değerlendirmenin anlamlı olduğu varsayılarak) ABD modelini taklit ettikleri öne sürülemez. Zaman içinde kazanılan genel oy hakkının on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın siyasi ve kurumsal tarihini birleştiren bir özellik olduğu kesindir. Bununla birlikte –her bir ülkeyi özgün bir vaka haline getiren birçok farklılık hariç tutulduğunda– bunun kesinlikle Amerika'dan ithal edilen bir modelin değil, Fransız Devrimi'nin kalıcı etkisinin sonucu olduğunu görebiliriz. "Kitlelerden oluşan" bir toplum yaratılıncaya kadar –ve Tocqueville için bu kasvet, bayağılık ve onun tasavvur ettiği anlamda eşitlik demektir,– böyle bir toplumun bazı özelliklerinin genel oy, eşit eğitim vb. hakların gelişmesiyle oluşacağı açıktır. Fakat Amerikan toplumunun gerçek anlamda kitleselleşmesi ve nitelikleri çok daha ileri tarihlere kadar, 1917'de Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na müdahalesiyle ve ekonomik ve askeri sonuçlarıyla 1945'e ve ertesine kadar gerçekleşmedi –esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşti.

Her şeye rağmen bu sorun tarih biliminde tekrar tekrar görülmüş bir sorundur –aslında Fransızların önemli katkılarıyla İngiliz Amerikan kolonilerinde baş gösteren ve 1789'da Paris'te başlayan devrimle devam eden tek bir "*Atlantik* devrimi"nden söz edebilsek, bu, François Furet'in hayranlık uyandıracak biçimde sezdiği üzere, ufukta sonu

görünmeyen bir devrimdir.[10] ABD'den Hollanda'ya ve Fransa'ya uzanan tek bir "Atlantik" devrimi yaklaşımı 1960'larda ve 1970'lerde Jacques Godechot'tan Robert Palmer'e kadar savunulmuş moda bir yaklaşımdı. Bu devrimin öncülünü Georges Lefebre'in düzeltilmiş *Révolution française*'sinin birkaç sayfasında bulurken, daha eski öncülünü "*Fransa'da Yükselen* Avrupa Devrimi"nden söz eden Antoine Barnave'nin bir cümlesinde buldular. Atlantik'in her iki kıyısı boyunca "dünya ruhu"na doğru yapılan bu eşsiz yürüyüşün fazlasıyla sınırsız amacı pusludur ve genelin içinde yolunu kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Bu iki olay arasında büyük bir uçurum vardır.

Bu kitabın temel önermesi 1789 devriminin Avrupa'nın sonraki tarihinin bütününü şekillendiren matris olduğudur: Dolayısıyla bu esası genel Spengleryen* bir yaklaşımla sulandırmayı reddetmektedir.

* Oswald Spengler, 1880-1936. Alman tarih felsefecisi. Tarihi kör bir doğa oyununa benzetip, tarihte bir amaçlılık aramanın boşuna bir çaba olduğunu savunmuştur. (ç. n.)

2

Başlangıç: Antik Yunan'da Demokrasi

Herodot İÖ 522/521'de en önemli Pers soyluları arasında geçen en iyi yönetim biçimi konulu tartışmayı canlı bir diyalog biçiminde anlatıyor. Ortaya koyulan önerilerin Pers ülkesine "demokrasi"yi yerleştirme fikrini de kapsamasına büyük önem atfediyor. Bunu başka bir yerde, Yunanistan'a saldırı hazırlığı içindeki Pers Valisi Mardonius'un "İyonya'da demokrasiler oluşturmayı ele alış"ıyla ilgili değerlendirmesinde (III, 80; VI, 43) de tekrarlıyor. Pers İmparatorluğu kadar uçsuz bucaksız bir krallıkta "demokrasi"yi oluşturan şeyin ne olduğunu söylemek zor, fakat bunun sağlam temelleri olan bir gelenek olduğu göz ardı edilemez. Öneriyi yapan Pers soylusu Otanes muhtemelen eski Persler arasında geleneksel olan "eşitliğe" geri dönülmesini savunuyordu: Ancak bu, yalnızca uçsuz bucaksız imparatorluğu yavaş yavaş şekillendiren orijinal çekirdeğe uygulanabilecek bir geçmişe dönüş olsa gerekti. Öneri reddedildi fakat Otanes ve torunlarına özel bir bağımsız statü tanındı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, Herodot demokrasi sorununda Perslerin belirli bir önceliği olduğuna işaret etmek için olaya vurgu yapmış olabilir –ki bunu bütün diyalogu Otanes'in "rezil" önerisi etrafında oluşturarak güçlü bir biçimde yapmaktadır. Olay, Atinalıların geleneklerine göre demokratik deneyimin en yaygın biçimde kabul edilen "başlangıç noktaları" arasında bulunan Cleisthenes reformlarının on yıldan fazla bir süre öncesinde geçmiştir.

Bazı arkeologlar Yunan topraklarında ne zaman bir agoranın izleri bulunan bir kent yerleşimine rastlasalar, bunun "toplantı" yapma adeti bulunduğuna ilişkin bir işaret olduğuna inanıyorlar.[1] Antik dönem-

de Ortadoğu'da yerel halk içindeki temsil biçimleri –halk toplantıları veya temsilcilerin atanması gibi– ilkel demokratik işleyişler oluşturmuş olabilirler. Bunlar bazen "ilkel demokrasi" olarak tanımlanmışlardır.[2] Ancak, toplumlar bölgesel olarak Yunan şehir devletlerindeki halk meclislerinin habercisi gibi görünecek şekilde hareket etmişlerse de, emperyal düzenin daha da katı ve sınırlayıcı çerçevesine yerleşmiş olmaları bu deneyimlerin eski uygarlıklarca "demokratik kurumlar" tarihinde bir aşama olarak görülemeyeceği anlamına gelir. Roma İmparatorluğunun çok daha geniş çerçevesi içinde de bir dizi kent toplumu demokratik "polis"in* uygulamalarını ve kurumlarını sürdürdü; fakat bunlar periyodik olarak *demokrasi* uygulamasına bütünsel bir dönüşü de *fiilen* içeren antik *bağımsızlığı* yeniden elde etme yönünde bir "dürtü"ye tanıklık etmiş olmalarına rağmen, büyük bir kısmı oldukça indirgenmiş biçimlerdi. Sulla'nın Yunan topraklarında Mithridates'e karşı açtığı savaş (İÖ 88/87) zamanında Atina'daki durum buydu. Bağımsızlık (tam egemenlik) ve demokrasi çeşitli nedenle birlikte anılır. Fakat bizi *askerler toplumu* anlamındaki antik yurttaşlık ve demokrasi kavramının kökenine götüren esaslı bir neden vardır.

İlk soru şudur: Yurttaşlık hakkına kimler sahiptir? Özgürlüğüyle demokrasiyi ortaya çıkaran "herkes" kimdir? İkinci soru: *Herkes* yurttaşlık hakkına sahip olduğunda dahi, toplumun daha zayıf mensupları bu hakkı nasıl kullanırlar? İkinci sorun –daha sert bir tartışmanın konusu– yurttaş haklarının *pratikte* kullanılması için (yeterli zihinsel ve maddi kaynakların yokluğunda) hangi araçların gerekli olduğu, "çoğunluk" ilkesinin geçerliliği, "halk iradesi"nin mi yoksa "hukuk"un mu öne çıkması gerektiği (pratik siyasette yaygın bir ikilem) vb. gibi çok daha fazla soruna yol açmaktadır.

Demokratia –hem kavram hem sözcük olarak– tüm bu sorunların yarattığı hararetle şekillendirilmiştir. Kullanıldığı en eski tarihten bu yana daima, demokrasi hüküm sürdüğünde mülksüz sınıflar (*demos*) tarafından kullanılan "aşırı güç"e (*kratos*) işaret etmek için üst sınıflar tarafından türetilen bir ayrılık terimi, "çatışma"ya işaret eden bir sözcük olagelmiştir.

İlk soruyla başlayalım. Kimler yurttaşlık hakkına sahiptir? *Polis*, kimlikleri dolayısıyla aynı zamanda *politeuomenoi*, yani yurttaşlık hakla-

* Şehrin. (ç. n.)

rını kullanan kişiler olan *politiai*'nin tümünü ifade eder. Bu yüzden, açıkça söylemek gerekirse bir "tiran" ("resmi" veya gayri resmi olarak yasaların üzerinde gücü olan bir şahıs) tarafından yönetilmeyen tüm şehirler bu şekilde tanımlanabilir, yani böyle bir şehrin tüm yurttaşları siyasi haklardan yararlanırlar. Sorun, bu (değişebilen) yurttaş topluluğunun nasıl tanımlanacağıdır.

Eğer en bilinen ve en tipik örnek olan Atina'ya bakarsak, bu paha biçilmez hakka Perikles zamanında görece az kişinin sahip olduğunu görürüz: Ebeveynleri hem Atinalı hem de özgür olarak doğmuş insanlar oldukları sürece yetişkin (askerliğe uygun yaştaki) erkekler. Özgür olarak doğanların kölelere oranının muhafazakâr bir tahminle dörtte bir olduğunu dikkate alırsak bu çok katı bir kısıtlamaydı. Dahası, dış dünyayla çok fazla ticaret yapıp temas kuran bir şehirde çok sayıda insan yalnızca bir "saf-kanlı" ebeveynden doğmuş olsa gerekti. Atina lehçesindeki ilk kısa düzyazı eser *Constitution of the Athenians*'ı [Atinalıların Anayasası] borçlu olduğumuz Atinalı bir oligark, Atinalıların yabancılarla ilişki sıklığını eleştirerek, bunu dil ve gıda üzerindeki "melezleştirici" etkilerden sorumlu tutuyor (II, 8). En azından Solon dönemine kadar (İÖ altıncı yüzyıl) –bizzat yurttaşlığı oluşturan– tam siyasi haklar mülk sahibi olmayanlara tanınmamıştı. Modern bilim insanları Aristo'nun Atina sistemi hakkındaki *Constitution of Athens* [Atina Anayasası] adlı kısa tezinde iddia ettiği gibi, Solon'un bu tür insanlara meclise katılma hakkını verip vermediğini tartışıyorlar.

Klasik dönemde egemen olan yurttaşlık anlayışı yurttaşın savaşçıyla özdeşleştirilmesiyle özetlenmektedir. Her kim, bütün *paideia*'nın bu amaçla –yani savaş hali– hazırladığı özgür erkeklerin başlıca fonksiyonunu icra etmeyi başarabilmişse, yurttaş sayılmış ve toplumun bir parçası olma, kararların verildiği toplantılarına katılma haklarına sahip olmuştur. İşler köleler tarafından ve bir ölçüye kadar da kadınlarca yapılıyordu. Bundan dolayı, "özerk" olmakla birlikte pratikte büyük bir imparatorluğa dahil olan bir toplumun niçin sınırlı bir demokrasi biçimi uyguladığı açıkça görülmektedir.

Savaşçı olmak uzunca bir süre silah alma olanaklarına sahip olmak anlamına geldi; bundan dolayı, savaşçı/yurttaş kavramı *mülk sahibi* kavramıyla özdeşleşti. Genellikle topraktan gelen belirli bir irat geliri olan mülk sahibi, silahlanmak için "kendi cebinden" (*hopla parechomenoi*) harcama yapıyordu. Bu böyle olduğu sürece, mülksüzler siyasi olarak aşağı bir konumda kalıyor ve belirli koşullar altında yurttaşlık haklarında ciddi bir erozyon tehlikesiyle karşılaşıyordu. Kısacası, bun-

ların durumları da özgür olmayanlarınkinden çok farklı değildi. Solon'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra, Atinalılar denize yöneldikleri ve Pers Savaşı sırasında bir filo elde ettiklerinde, yeni bir askeri personel tipine, denizcilere büyük bir ihtiyaç doğdu. Bunlar "kendi silahlarını temin etmesi" beklenmeyen, ancak bunun yerine *Constitution of the Athenians*'ın isimsiz yazarı olan oligarkın titizlikle ifade ettiği üzere, "kürekleri çekmek ve gemileri kullanmak" için gerekli olan bir sosyal grup ve askeri güçtü (I, 19-20). Bu, siyasi ve askeri gelişim içinde yurttaşlık hakkını mülk sahibi olmayanları *(thetes)* da kapsayacak şekilde genişleten ve böylece onlara yurttaşlık mertebesini –Atina örneğinde, Yunan dünyasındaki en güçlü filoda denizci olmaktan dolayı– veren bir dönüm noktasıydı. Bunun için, "demokrasi"nin doğumunun diğer şeylerin yanı sıra bir toplumun denize yakın ve hem ticari hem de askeri olarak denize yönelmiş olmasını gerektirdiği açıktır. Yukarıda sözü edilen adı belirsiz oligarka (404'te Atinalıların görmüş olduğu en sert oligarşik hükümetin lideri olan "Sokratçı" Critias olabilir) göre bu tesadüf değildi, devletin iki siyaset modeli kategorisi vardı: Denizde savaşanlar (Atinalılar ve müttefikleri) ve savaşı karada sürdürenler (askeri sınıfın egemenliğine dayanan Sparta ve ona benzer topluluklar).

Bu nedenle, değişen şey, siyasi sistemin (her zaman yurttaş/savaşçıya dayanan) *yapısı* değil, ondan faydalanan insanların sayısıydı. İşte bu yüzden, Atinalılar veya daha doğrusu siyasi sistemlerle ilgilenen birtakım Atinalı düşünürler kendi sistemleriyle Sparta'nınki arasındaki farkı analiz etmeye çalıştıklarında asli olmayan unsurlara işaret etmişlerdir. Örneğin Thucydides Spartalıların "yavaşlığı"nın aksine Atinalıların "hız"ından tekrar tekrar söz etmektedir (I, 70, 2; II, 39-40; VIII, 96, 5). Aslında Atina'nın siyasi literatüründe Sparta düzenine yönelik methiyelere de rastlanmaktadır –yalnızca alışılmış olan "iyi yönetim" (*eunomia*) övülmekle kalmayıp, aynı zamanda Sparta ve Atina sistemleri arasındaki asli *benzerlik* de methedilmektedir. Isocrates şöyle yazıyor: "Atalarımız bu demokratik düzenle diğer herkesi çok geride bırakmıştır." Ve ekliyor: "Ve tam da bu nedenle Spartalıların en iyi siyasi sisteme sahip olduklarını söyleyebiliriz: Çünkü orada en üst düzey demokrasi egemendir." (*Areopagiticus*, 61). Isocrates yıllar sonra *Panathenaicus*'da, daha belirgin bir yurtsever vurguyla aşağı yukarı aynı düşünceleri tekrarlıyor: "Sparta'nın kurumlarını, Lycurgus icat ettiği veya tasarladığı için değil, demokrasiyi yerleştirip Spartalılar arasındaki en iyi adamlarla hükümet kurarak atalarımızın düzenini mümkün olan en iyi şekilde, tam olarak bizim yaşa-

dığımız şekliyle örnek aldığı için uzun uzadıya ele alacağım" (153). (Bunun için, eski, yarı efsanevi kanun yapıcı ve Sparta düzeninin yaratıcısı Lycurgus'un bütünüyle farklı bir düzende Abbé de Mably'nin (Rousseau ile birlikte Robespiyer ve Saint-Just'un rehberiydi) önemli referans noktalarından biri haline gelmesi veya Sparta'nın Jakoben ideolojide cumhuriyetçi erdemin yanı sıra cumhuriyetin de en yüce modeli haline gelmesi hiç şaşırtıcı olmayacaktır).

Isocrates her iki toplumda da egemenliğin yerinin aynı olduğuna ilişkin temel bir unsuru tanımlıyor. Her iki toplumda da kararları alan organ, aynı zamanda savaş kuvvetleriydi –ve bu özellik, şehir devleti bizzat bir krize girinceye kadar antik dünyanın her yerinde geçerli olan ayırt edici bir özelliktir. Bundan dolayı, yurttaşlık az bahşedilen, ondan faydalanan insanların sayısını en azda tutmayı amaçlayan katı ve dışlayıcı ölçütler gerektiren ve içeren önemli bir ayrıcalıktı.

İki toplum arasındaki fark daha çok özgürlük ile özgür olmamak arasındaki sınırı çizme şeklinde yatmaktadır. Atina'da özgür bireyler özgür olmayanları adamdan sayılmayan bir statüye indirgedi –ve borçları nedeniyle köleliğe indirgenen yoksul sosyal gruplara özgürlüklerini yeniden kazandıran– Solon'dan sonra özgürlükle kölelik arasında bir uçurum oluştu. Bu uçurum asla kapatılmadı. Yukarıda işaret edildiği üzere, Atina'da özgür insanların kölelere oranı dörtte birdi veya en azından beşinci ve dördüncü yüzyıllarda belirli dönemlerde böyle olduğu görülüyor. Adamdan sayılmayan büyük kitle, yağma ve emperyal egemenlik savaşlarından geçinebildiği sürece, sistemin işleyişi açısından vazgeçilmezdi. Köleler hem ev hem de kamu ekonomisinin temeliydi. En yoksul, en perişan bireylerin –örneğin, bizzat Sokrat'ın öğrencilerinden biri olan ve Lysias'ın anlatımına göre 70'in oldukça üzerindeki eczane sahibi bir kadına sırf dükkânını miras almak umuduyla kur yapmak zorunda kalan çok yoksul "Sokratçı" Aeschines'in– bile en az bir kölesi vardı. Kamu ekonomisinde, özellikle de madencilikte köleler kendileri de esaret altında olan ustabaşılar tarafından yönetiliyor ve kontrol ediliyordu. Ev işlerinde de kölelere Atina'nın siyasi yapısında zaten önemsizolan, insandan sayılmayan ve varlık göstermeyen kadınlar nezaret ediyordu. Sparta'da Dorların boyunduruk altına aldıkları halklar üzerinde egemen olduğu kast ve ırk bazındaki katmanlaşmayla çakışan bir toplumsal sınıf düzeni mevuttu, savaşçılar muhtelif sınıflara ve bağımlılık şekillerine ayrılmıştı. Fakat "safkan" Spartalılar veya Sparta asıllılar Atinalı emsalleri gibi "özgür ve eşit"lerdi. Buyrukları altındakileri terörize ederek kontrol altın-

da tutmak zorunda kalışlarının nedeni, onları rahatsız edecek kadar çok sayıda olmalarıydı. Plutarch'ın Nicias köleleriyle ilgili olarak yazdıklarında (*Life of Crassus*, 34, 1 [Crassus'un Hayatı]) açıkladığı üzere, Atinalı kölelerin büyük bir çoğunluğu ömürlerini hastalıklı ortamlarda, zincirlendikleri madenlerde çürüyerek harcadı. Durumlarının, emeklerinin ürünlerinden hiç değilse bir kısmını kullanmalarına izin verilen serflerden çok daha kötü olduğu hiç mi hiç inkâr edilemez.

Yurttaşlığın –Atina modelini *pratikte* Sparta modelinden farklılaştıracak şekilde– genişletilmesi, esas olarak denizci bir imparatorluğun doğuşuna bağlıydı. "Demokrat" denizciler zaman içinde bu imparatorluğun köleler gibi "sağılmak" için var olan boyunduruk altındaki insanlar dünyası olduğunu düşünmeye başladılar. Demokratik sistemin (yani mülk sahibi olmayanlara yurttaşlık hakkı tanınmasının) müttefik toplumlara yayılması, müttefik dayanışmasını arttıran bir bağ olarak görüldü. Bu, Atinalıların emperyal sömürüsüne rağmen, müttefik şehirlerde –isteyerek veya istemeyerek– egemen devletin siyasi sistemini benimseyerek onlarla ittifak yapmayı tercih eden unsurların hâlâ var olduğu anlamına gelir. Kısacası demokrasi her şeye rağmen, onu tercih edenlerin çoğunlukta olup olmadığından bağımsız olarak tabi/müttefik şehirlerde destek buldu.

Kararların alındığı toplantılara ve dolayısıyla da demokrasinin işleyişine katılmanın ne kendiliğinden ne de gelişigüzel verilmiş bir hak olmadığı akılda tutulmalıdır. Toplumdaki belirli gruplar üstünlük kazanırken, diğerlerinin geride kaldığı tartışılabilir. Bu durum, Termidor ayaklanmasının desteğiyle 1794'de devrimci Paris'te olanlara benzemektedir. Robespiyer devrilip, en radikal *sans culottes*'in [baldırı çıplaklar] kesitler üzerindeki iktidarı ve aktif varlığı ortadan kalkar kalkmaz, diğer unsurlar "kesitleri" ve "diğer insanları" ele geçirdiler. Bir başka deyişle, kesit mekanizmasında var olan böylesi (eski tarz) doğrudan demokrasiyi denediler. Bunu daha sonra detaylarıyla anlatacağız. Şimdilik yalnızca yetişkin, özgür, askerlik çağındaki "saf-kanlı" erkeklerin toplam nüfusunun 30.000 olduğu İÖ beşinci yüzyılda, meclise katılan yurttaş sayısının 5.000'e bile ulaşmadığını bilmemiz yeter. Bu yüzden 411'de oligarklar çatışma korkusu yaşamaksızın yurttaşların sayısını 5.000'e düşürmeyi amaçlayan bir darbe düzenlemişlerdir (Thucydides, VIII, 72, 1). Oligarkların doğal olarak söylemediği şey, karar alma yetkilerini kendi ceplerinden silahlanma kriterini kullanarak seçilmiş *başka* 5.000 kişi vermeyi ve böylece demokratik-radikal hükümranlık döneminde meclisi oluşturan (*thetes*, de-

nizci vb.) alışılagelmiş 5.000 kişiyi yurttaşlıktan çıkarmayı önermeleriydi. Her koşulda İÖ 409'da, tam demokrasiye geçildikten sonra bile insanları meclise katılmaları için ikna etmek için teşvik gerekiyordu . Aristo'nun (*Atina Anayasası*, 28, 3) 404 askeri çöküşünden önce faaliyet gösteren ve hakkında bazı şeyler bilinen son popüler liderlerden Cleaphon'un inisiyatifine bağladığı ünlü *diobelia*'ya (iki obol'lük maaş) ilişkin kayıtlar İÖ 410/405 yıllarındaki yazıtlarda da mevcuttur. Bu teşvikler işgücü kaybını tazmin ettiği için yapılan ödeme karşılığında toplantılara katılması teşvik edilen mülksüzlerin toplantılara devamsızlık yapmasını azaltmayı amaçlıyordu.

Egemen devlet Atina'da yurttaşlığın mülksüzleri kapsayacak şekilde genişletilmesi sistemin en üst kademesinde önemli bir değişiklik yarattı. Yönetici gruplar –bunu asla unutmayalım– üst sınıfların en zengin iki sınıfına mensup temsilcilerdi ve hep öyle kaldılar. Doğal olarak *strategoi*, yani yüksek hâkimler (şehirdeki gerçek siyasi gücü elinde tutan askeri yargıçlar) ve *hellenotamiai* (Birliğin hazinesini yöneten ve maliyesini denetleyenler) bu sınıflara mensuptu. Meclisi oluşturan *bouloutai* (Cleisthenes tarafından oluşturulan 10 aşiretin her birinden gelen 50'şer kişiden 500 kişi) kurayla seçiliyordu. Bu, herhangi bir vatandaşın meclise girmesine ve kısa süreliğine de olsa sırası geldiğinde cumhuriyetin "başkanlığı"na denk bir mevkide oturmasına olanak veriyordu. Hata, çeşitli mahkemeleri oluşturan yargıçların arasından seçilen 6.000 kadar yurttaşın yıllık listesi, hiçbir sınıfın dışlanmadığı gönüllülerden oluşuyordu. Herkes de, toplumda daima zenginliğin kullanılış şeklinden çıkan günlük çatışmalarda mahkemenin oynadığı rolün önemini biliyordu.

Bununla birlikte, hiç kuşkusuz şehrin siyasi idaresinde en güçlü ve en zengin sınıflar egemendi. Büyük ölçüde, zenginler ve "asiller" bu sistemi sadakatle kabul ediyor ve onu yürütmeye razı oluyordu veya daha doğrusu *doğal olarak* onu yönetme işini üstleniyorlardı. Yalnızca en tanınmışların adını verirsek, Perikles, Alcibiades, Nicias ve Cleon gibiler ya zengin, ya asildi veya hem zengin hem de asildi. Aristofanes tarafından saplantılı bir biçimde teşhir edilen acımasız karikatürün değerine bakılmaksızın, Cleon zenginlik açısından en üst iki sınıftan biri olan *hippeis* (süvari) sınıfına mensuptu. Bunlar yönetiyorlar mı yoksa yönetiliyorlar mıydı? Bu konuda çağdaş yazarlar bile anlaşmazlık içindedir. *Atina Anayasası*'nın yazarı demokratik sistemi kabul eden üst sınıf mensuplarının hain, gizleyecek bir şeyi olan su katılmadık suçlu-

lar olduğunu açıkça ilan etmektedir (II, 20). Yazarın yorumları topyekûn muhalefet ettiğini gözler önüne seriyor. Ancak o azınlıkta kaldığını biliyor. Perikles gibi yüce, simgesel bir figüre baktığımızda, onun Thucydides'in gözünde yöneten ve yönetilmeye izin vermeyen, yaygın heves ve sezgilere karşı koyarak akıntıya karşı nasıl ilerleneceğini bilen, ne kadar *kusursuz* bir demagoji karşıtı olduğunu gözlemlemek yol gösterici olacaktır (II, 65). Diğer yandan (*Gorgias*) Plato'ya göre, Perikles demagojinin insan vücudunda cisimleşmiş hali, halkı muazzam ölçüde "yozlaştıran", yozluktan yana ve bu nedenle yozlaşmış biridir. Thucydides'e göre Perikles kamusal işlerde "prens" tanımını haklı çıkaracak –ve dahası, kendi yönetimi altında Atina'da "demokrasi"nin *yalnızca ismen* mevcut olduğu iddiasını destekleyecek– ölçüde demagoji karşıtıdır. Hatta, savaşın ilk yılında ölenler için hazırlanmış önemli söylevinde Perikles'ten alıntı yapan Thucydides ona Atina'da "hukuk"un hüküm sürdüğünü söyletmiştir. Başka bir Sokratçı yazar Xenophon *Memorabilia*'da ona demokraside hukuktan bile daha önemli olan şeyin son tahlilde halkın iradesi olduğunu söyletir. Buna karşın, Thucydides'in demagojinin gücünün farkında olması ona Perikles ile toplantıya katılan halk kitlesi arasındaki ilişkinin oldukça dengeli bir değerlendirmesini yaptırmaktadır: "Onlar tarafından yönetilmiyor, onları bizzat yönetiyordu" Thucydides'in şehrin "prensi" olarak tanımlamakta hiç tereddüt etmediği kişiden söz eden bu sözcükler, "halk kitleleri" (*plethos*) ile politika yaparken "yönetilmenin" (*agesthai*) *her koşulda* kaçınılmaz olduğunun temkinli bir kabulünü içermektedir. Birkaç onyıl sonra Isocrates'in meclis sınavını "atlayıp" doğrudan bizzat yöneten grupları etkilemeyi ve şekillendirmeyi hedefleyen bir araç (siyasi tanınmışlık arayışını "gizlemek" için kurgusal bir hitap şekli) bulmaya karar vermesinin temel nedeni muhtemelen budur. Yazılı hitabet, düzenli olarak okuyanlara hitap etmek zorunda olması nedeniyle kendi dinleyicilerini seçti. Bu alanda da "başarı" arayışı sürece dahil oldu: Gösterge –karşılığında kendileri aktif politikacılar haline gelecek ve aynı zamanda *plethos*'u değerlendirmek zorunda kalacak olan– öğrencilerin sayısıydı. (Bu, "demokratik" liderler tarafından fiilen düşman olarak görülmüyorsa da, yabancı sayılan bir yapı olarak görülen Eflatun okulunda geçerli olmadı.)

Bundan dolayı, Atina demokrasisinde işbaşında olan "seçkinler" (liderler ve güçlü aileler) ile "halk" arasındaki çıkarlar, uzlaşmalar ve karşılıklı tavizler ağının eksiksiz bir resmini vermek zordur. Kişisel ve öznel faktörler de gözden kaçırılmamalıdır. Perikles'in otorite, beceri

ve itibarı, aslında kendisinin hüneri ve muhaliflerine göre şehrin ekonomi kaynaklarından "demagojik" olarak faydalanmasıyla ilişkisiz değildi. Ancak, Thucydides'in bakış açısını doğru kabul etmek ve Perikles'i hegemonya elde etmeyi başarmış, dolayısıyla sevilmeme riskini almaya da hazırlanmış bir lider olarak görmek yanlış değildir. Her halükarda, Thucydides'in Cleon'a verdirdiği tek gerçek siyasi söylev de hoşlanılmayan ifadeler içermekten geri kalmamaktadır. Bu konuşmayı değerlendirdiğimizde, Cleon'un da "yönetilmekten çok yönetmekte" olduğu görülmektedir: O kadar ki, Demostenes de ertesi yüzyıl "Periklesçi", sevilemeyen "halkın eğiticisi" kisvesine bürünmek istediğinde aynı ifadeleri kullanmıştır. Muhtemelen liderleri halk kitlelerine bağlayan ağı –siyasetin özünü oluşturan "döngüsel" bir dizi etkileşimi– asla bütünüyle aydınlatamayacağız. Burada belirtilmesi önemli olan şey, Atina demokrasisinin bir "halk devleti" yaratmaktan çok "halk rejimi"nin onu kabul eden "zengin" ve "seçkinler"in önemli bir kısmı tarafından kontrolüne olanak vermesidir.

Ancak demokrasinin –yurttaşlık hakkının mülksüzleri kapsayacak şekilde genişletilmesi hali– gelişi ayaklanmaya yol açacak güçlü bir olguyu tetikledi. Yüksek sosyal mevkileri sayesinde siyasi bir eğitimden de geçen ve böylece konuşma sanatında ustalaşan (ve bundan dolayı şehri yönetmek için doğal adayları haline gelen) egemen gruplar mülksüzlerin bu yeni gücüyle karşılaşınca *bölündüler*. Bazıları artık egemen gücün mülksüzler olduğu sistemi kabul etti –çoğunun kabul ettiğini söyleyebiliriz, ama bunu ölçecek hiçbir aracımız bulunmuyor. Üst sınıfların (güçlü aileler, zengin *hippeis*, vs.) bu önemli kesiminden Cleisthenes'den Cleon'a kadar şehri yöneten siyasi sınıf ortaya çıktı. Bu sınıfın içinde, çoğunlukla kişilik, itibar, güç ve liderlik çatışmalarına dayanan siyasi bir mantık gelişti. Bunların her biri liderin ortak çıkarların ifadesi olduğu kanaatiyle sürdürüldü ve yönlendirildi: Liderin siyasi sahnedeki egemenliği *aynı zamanda* toplum için en iyi yönetimin en ideal aracıydı. Bu kişiler şehrin siyasi ve askeri denetimini ele geçirmek için aralarında mücadele ettiler. Hiçbiri "sistem"e karşı değildi: Bu nedenle, sistemi kabul etme, oyunu oynama ve sistemi kontrol etmeyi amaçlama anlamında hepsi –Perikles, Cimon, Nicias, Cleon ve Alcibiades– eşit derecede "demokrat"tı.

"Asiller"in küçük bir azınlığı ise tam tersine *sistemi kabul etmedi*. Şu veya bu ölçüde gizli gruplarda (*hetaireiai*) örgütlendiler, özellikle askeri kriz dönemlerinde sistem açısından daima onun zayıf noktalarını bulmaya çalışan bir tehdit oluşturdular. Bunlara "oligark" deni-

yordu. Muhalifleri onlardan "azınlık" (*oligoi*) olarak söz ediyordu. Kendileri için yapılan tanımı kesinlikle benimsemedikleri gibi, küçük bir gizli grup yönetimi oluşturma arzusunu da asla dile getirmediler. Yurttaşların sayısında büyük bir indirimi savunarak "iyi yönetim" ve "bilgelik"e (*sophrosyne*)[3] dönüşten söz ettiler: Bu, mülksüzleri yurttaşlık haklarından faydalanmak konusunda bir kez daha dışlayacak, toplumu yalnızca "kendi ceplerinden silahlanabilecek" olanların tam yurttaşlık hakkına sahip olduğu aşamaya geri götürecekti. Bu anlamda, Sparta'yı *eunomia* ("iyi yönetim") modeli olarak görüyorlardı, çünkü orada "asiller" –özgürler ve tam yurttaşlık hakkına sahip olanlar– özgür olmayan ve tabi konumdaki halk kitlesine kıyasla sayıca daha azdı. Ancak zihinlerindeki tam da bu modeli taklit etmekti –yani, özgür insanlardan bazılarını yurttaşlık haklarından mahrum etmek– ve bu onlara Sparta'da düşünülmesi bile mümkün olmayan "Laconist"* tanımını kazandırdı. Çelişki şuradaydı: Sparta'yı "düşlediler" fakat asla "Sparta gibi olamadılar" ve onun gibi olmaya çalıştıklarında da hayal kırıklığına uğradılar. Dahası, onlar zaten ekonomik ve askeri bir sistemin (imparatorluk) parçasıydılar. Ki, o sistem, onlara yalnızca Attica'da Sparta'yı sıfırdan yeniden yaratma olanağı vermekle kalmamış, aynı zamanda yanılgıya düşüp kurabileceklerini düşündükleri siyasi rejimden bağımsız olarak onları bu sistemle çatışmaya sokmuştu. Çünkü İÖ 411'de iktidarı aldıklarında bir sürprizle karşılaşmışlardı: Sparta savaşa devam etmiş ve asıl önceliği önce imparatorluğu yok etmek olduğundan "barış" önerilerini reddetmişti. Bu komplonun ortasında, aralarındaki en açıkgözlerden biri olan Phrynichus yakında olacakları tahmin etti ve onları şöyle uyardı: "İmparatorluk bizi de ilgilendiriyor, her şeyden önce bize menfaat sağlıyor."[4] "Azınlık" şehrin yönetimine katılmasa da imparatorluğun edindiği maddi avantajlardan pay alıyordu. Tutarlı olan tek "Laconist", kısa ömürlü (İÖ 404) yönetimi esnasında Atina kaynaklarının tekrarlamaktan usanmadığı üzere, çoğu zenginin demokrasinin yönlendirici gücü olduğu ve demokrasinin sosyal tabanını ("demos") şehirden *blok halinde* sınır dışı etmeye çalıştığı sırada katledilen Critias'dı. Muhtemelen aklında Attica'nın yüzyıllarca öncesinin, Theseus'un yarı efsanevi "synoecism"** dönemine dayanan siyasi birimini oluşturmak vardı. Bu plan çok

* Sparta taklitçileri. (ç. n.)

** Antik Yunan'da köy ve küçük kasabaların tek bir şehir oluşturacak geniş siyasi birimlere dönüştürülmesi. Kelime "birlikte oturmak" veya "tek bir başkentte bir araya gelmek" anlamını taşır. (ç. n.)

uzun süredir yerleşik olan düzene ters düştü ve sonunda bizzat Spartalılar tarafından yenilgiye uğratıldı.

Aristo'nun belirttiği üzere, "azınlık" (*oligoi*) sözcüğü bir kafa karışıklığı yaratmaktadır. Aristo,, demokrasi ve oligarşinin "özü" olan gerçek doğanın en bilinçli yorumcusuydu. Antik Yunan'daki siyaset teorisi bütünüyle "rezil" demokrasi olgusuna tepki olarak ortaya çıktı. Antonio Labriola Sokrat üzerine yazdığı makalede Sokrat'ın felsefe yapma şeklini demokrasiye karşı "kaçınılmaz muhalefet"e hasrettiğini yazmaktadır.[5] Sokrat'ın tüm eğilimlerden takipçileri, öncelikle de Eflatun'un buna karşı radikal bir hoşnutsuzluğu vardı.. Diğer yandan Aristo bunu daha serinkanlı bir biçimde inceledi ve kökenine inerek demokrasinin Sokratçı muhaliflerinin gözünde kavramsal olarak savunulamaz olmasının yanı sıra baskın görünen asli unsurun, yani çoğunluk ilkesinin önemini azalttı. Aristo iki karşıt siyasi sistem arasındaki farkın yurttaşlık haklarına "çoğunluğun" mu yoksa "azınlığın" mı sahip olduğunda değil, bu haklardan "mülk sahipleri"nin mi yoksa "mülksüzler"in mi yararlandığında yattığını düşünmektedir. Sayılar "bütünüyle rastlantı"dır (*Politics*, 1279 b 35). İki sistem ile bu sistemleri oluşturan sınıflar arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. "Oligarşilerde de çoğunluğun iktidarda olduğu" gerçeğine ışık tutmakta (1290 a 31) ve dahası, oligarşik gruplar içinde bile kararların çoğunluk tarafından alındığını ortaya koymaktadır –eğer teyit gerekiyorsa, görüşleri demokrasi ve çoğunluk ilkesi arasında hiçbir zorunlu ilişki olmadığını teyit etmektedir.

Tam da Atina'da mülksüzlerin toplumun kalanına kıyasla sayısal çoğunluğu hakkında hiçbir veri yoktu. Mülk sahipleri –şehirdeki önemli rolleri daima akılda tutulmalıdır– herhangi bir anda mecliste çoğunluğu korumak için daha yoksul sınıfların en mütevazı kesimlerini bile kendi gruplarına seçebilir veya kaydedebilirlerdi. "Küçük orta sınıf"[6] "halk"ın ruh halini ve özlemlerini paylaşabilir, fakat kendini ondan ayrı da tutabilirdi –kriz zamanlarında daima olduğu gibi. Demokrasi uygulaması bu sınıf açısından kesinlikle "kültürel ilerlemelere sınırsız erişim hakkı ve günlük işlerinden kurtulup ara sıra kamusal bir rol üstlenme fırsatı" anlamına geliyordu. Atina 411 olaylarından yüzyıl sonra Makedon monarşisi tarafından askeri bozguna uğratıldığında (dördüncü yüzyılın sonundaki "Lamian Savaşı"), Makedon silahlı güçleri tarafından desteklenen mülk sahipleri gerekli asgari geliri 2.000 drahmiye yükselterek 12.000 mülksüzü yurttaşlıktan çıkar-

mıştı (Diodorus Siculus, XVIII, 18, 5; Plutarch, *Phocion*, 28, 7). Attic demokrasisinin beşiğinin bu yolculuğu, mülksüzlerin bütünüyle *tecrit edilmesiyle* sona erdi. Bu noktada, "küçük orta sınıf", Phocion ve Demades ile Makedonyalılar tarafından desteklenen "reformcuların" geri kalanlarının yanındaydı.

Mülksüzler ile "üst tabaka" arasındaki anlaşmayı güçlendiren temel faktörlerden biri "karşılıksız hizmet"ti –toplumun faaliyetleri için zenginlerden talep edilen katkı. Bu hizmetler oldukça ihtiyariydi ve çoğunlukla çok büyüktü, gemilerin ihtiyaçlarını sağlamak için gerekli miktarlardan festivaller ve devlet tiyatrosu için harcanacak kaynaklara uzanıyordu. Antik "halk rejimleri"nde, en azından bunların Yunan versiyonlarında belirli suçlar karşılığında bir ceza türü olmak dışında kamulaştırma uygulaması yoktu; zenginlerin zengin kalmasına göz yumuldu (yalnızca Eflatun ve ütopyacılar mülk edinme hakkını sorguladılar), fakat zenginlerin omuzlarına ağır bir sosyal yük bindirildi. Arthur Rosenberg hoş, güncel bir dille şöyle yazmaktadır:

> Kapitalist, toplumun özenle sağdığı bir inek gibiydi. Bu nedenle, ineğin yeterince yemlenebilmesini sağlamak önemliydi. Atina proletaryasının bir imalatçının, bir tüccarın veya bir gemi sahibinin ülke dışında mümkün olduğunca fazla para kazanmasına hiçbir itirazı yoktu: Yapacakları tek şey Devlet'e ödeme yapmaktı.[7]

Bu, Atina proletaryasının müttefiklerin sömürülmesinden ve daha genel olarak emperyalist dış politikayla elde edilen menfaatleri "kapitalistler"le paylaştığını gösteriyor.

Atinalı mülksüzler şehirde egemen güç oldukları sırada diğer devletlerin fethedilmesini hiç çekinmeden desteklediler. İki (başarısız) deniz aşırı yağma savaşına girişmesinin Atina tarihinde tam da bu açıdan en önemli aşama olduğunu belirtmeye değer: Bunlar, Mısır'ı fethetmek için Perslere ve büyük ticari rakibi Korint'e karşı giriştiği –Atina'nın Sicilya'ya saldırarak imparatorluğunu batıya doğru genişletmeye çalıştığı sırada yaşadığı 27 yıllık çatışma– savaşlardı.

Sistemi yöneten asiller, halk arasında itibar ve taraftar kazanmak üzere yalnızca "karşılıksız hizmetler" için değil, halkın doğrudan faydalanabildiği cömert bağışlara da paralarını savurdular. Bunlardan biri arazisini halka açan Cimon'du –Perikles'in rakibi. Plutarch ondan şöyle bahsediyor:

> Yabancıların ve yurttaşların istedikleri takdirde mevsimi geldiğinde serbestçe meyve toplamalarına olanak vermek için arazilerinin etrafındaki çitleri yıktırdı. Her gün evinde, basit de olsa birçok kişiyi beslemeye yetecek kadar yemek hazırlattı. İştirak etmek isteyen tüm yoksulların içeri girmesine izin verildi; bu kişiler açlıklarını çaba harcamadan giderebildikleri için vakitlerini siyasi faaliyetlere ayırabildiler. (*Life of Cimon*, 10, 1 [Cimon'un Hayatı])

Aristo (fr. 363 Rose) Cimon'un tüm Atinalılara böyle muamele etmediğini, davranışının yalnızca kendi kasabasında yaşayanlara yönelik olduğunu belirtiyor. Festivaller de yoksulların yiyecek sorununa çözüm sunuyordu; bu tür fırsatlarda mülksüzler –çok pahalı olduğu için nadiren yiyebildikleri– ete kolayca ulaşıyorlardı. *Atina Anayasası*'nı yazdığı düşünülen "yaşlı oligark" bu asalaklıkları nedeniyle halkı affetmiyor ve bunu kısa kitabında açıkça ifade ediyor: "Şehir kamu yararına birçok kurban feda ediyor, ama kurbanları yiyen ve paylaşan da halkın kendisidir" (II, 9). Cimon giyecek de dağıtıyordu. Plutarch şöyle aktarıyor: "Dışarı daima çok iyi giyimli genç arkadaşlarıyla çıkardı ve yolda yaşlı, kötü giyimli birileriyle karşılaştıklarında her biri üzerlerindeki paltoyu bu kişilerle değiştirirdi. Ve bu saygın bir jest gibi görülürdü" (*Cimon'un Hayatı*, 10).

"Saf-kanlı" yurttaşlar değerli yurttaşlık ayrıcalığı uğruna savaşmak için birbirlerine karşı silah kuşanmaya hazır olmalarına rağmen, yurttaşlığın "camia" *dışına* genişlemesi fikrine oybirliğiyle karşı çıkıyorlardı.[8] Atinalılar yurttaşlığın önemli ölçüde genişlemesinin getireceği olanakları yalnızca aşırı tehlike ve gerçek çaresizlik dönemlerinde tasavvur edebiliyorlardı. Arginusae Adalarında, yüksek can kaybıyla kazanılan zorlu deniz zaferine (İÖ 406) katılan kölelerin ödülü kölelikten azat edilmek olmuştu. Fakat sıradan Atinalılar bu tür ödünlerden hoşlanmıyorlardı. Bu yüzden, Aristofanes'in *Frogs*'undaki, aşağıda yer alan espri dinleyiciler tarafından kesinlikle memnuniyetle karşılanmış olmalı: Korkak hizmetkâr Xanthian savaşa katılmadığına hayıflanır (köleler tanım gereği hırsız, ödlek, güvenilmez vs. idi) ve zaten başkalarının savaşıp kazandığı bir savaşa katılmayı ister. Toplanan son filonun da tüm kaynakları tüketen savaşın sonunda kaybedilmesinin ardından (Aegospotami, İÖ 405), Atinalılar 441/440 isyanının gaddarca bastırılmasından sonra en sadık müttefikleri haline gelmiş olan Samos[9] sakinlerine –benzersiz bir iyi niyet gösterisiyle– Attic

yurttaşlık haklarını tanıdı. *Büyük güçlükler içinde* çaresizce –ve boş yere– topluluklarını iki katına çıkarmaya çalıştılar. Bu gecikmiş ve kısa ömürlü girişim April 404'ün koşulsuz teslim olması ve Samos demokratlarının birkaç ay sonra Lysander'ce sınır dışı edilmesiyle (Xenophon, *Hellenica*, 2, 3, 6-7) sona erdi. Ancak, yenilenmiş demokratik rejim (İÖ 403/402) tarafından Samos'un demokrat sürgünlerine bir kez daha önerildi.[10] Bu oldukça önemli bir olaydır, çünkü "sayılar"ın "yurttaşlık" ayrıcalığı tanınmasına karşı fazlasıyla tamahkâr bir yaklaşımla zedelenen tayin edici bir faktör olduğuna ilişkin, *son nefeste de* olsa, bir duyarlılık olduğunu göstermektedir. Olay aynı zamanda farklı şehirlerdeki halk kesimleri arasındaki "sınıf" bağlarının gücünü de göstermektedir –bu hafife alınmaması gereken ve müttefiklerin genellikle egemen şehrin "kurbanları" olduğu yönündeki kaba fikri düzelten bir noktadır. *Atinalıların Anayasası*'nın yazarının iyi bildiği ve polemiklerle öne sürdüğü üzere, daha kötü durumda olanlar "halk" değil müttefik şehirlerdeki mülk sahipleriydi.

Sparta'daki durum da buna benziyordu –hatta daha da kötüydü. Oradaki Spartalıların (yani, gerçek asilzadelerin) egemenliği Atina karşısındaki büyük askeri zaferin hemen ardından tehlikeye girdi. Özgür olmalarına rağmen yoksullaşmış Spartalıların menfaatlerini savunan Cinadon'un "komplo"su 398 yılındaydı. Benimsenen çözüm asillerin toplumdan dışlanmasıydı ve bu onları daha da yoksullaştırdı. Messenya ayaklanmaları sırasında hızla azalan yurttaş kitlesine yeni kan aşılayacak etkili çözümün, kısa sürede biraz da olsa güç kazanmak için Sparta kadınlarının *perioikoi* ile eşleştirilmesi olduğu söylendi. Sparta durmadan artan nüfus problemini çözmek için bu türden "döl verme" sistemlerinin kullanılmasına karşı değildi. Fakat burada da bu eğilimi yok etme girişimi çok geç yapıldı: Eski Yunan Konfederasyonu'nun en büyük savunucusu Aratus tarafından çağrılan ve Roma'nın Yunanistan üzerindeki "barışçıl" egemenliğine methiyeler düzen Polybius'ca çok sevilen Makedonyalı yönetici Antigonus tarafından Sellasia Savaşında (İÖ 222) yenilen "devrimci" kral III. Cleomenes'in reformları.

Yüzyıllar sonra, İS ikinci yüzyılın başlarında, tarihçi Cornelius Tacitus Yunan şehir devletleri dünyasının gerileme nedenleri üzerinde düşündü. İmparator Claudius'un yurttaşlık hakları konusundaki unutulmaz bir konuşmasından şöyle alıntı yaptı: "Askeri güçlerine rağmen hem Spartalıların hem de Atinalıların mahvolmalarına, –zafer kazandıktan sonra– yenilenleri sanki başka bir ırka (*pro alienigenis*)

mensuplarmış gibi *dışlamalarından* başka bir gerçek neden olabilir mi?" (*Annals*, XI, 24, 4). Tacitus bir toplumun içine kapanmasıyla gerilemesi arasındaki bağlantıyı açıkça görmüştür. Aslında, bizzat Polybius da *oligantrophia*'dan söz etmiştir (XXXVI, 17).

İnatla ve kendini tehlikeye atacak şekilde içine kapanan bir toplumun en ünlü ve öğretici örneği, Attica kölelerini bir bütün olarak özgür bırakma yönündeki, tohumlarını Makedon Philip'in Demostenes'in idare ettiği koalisyon güçleri karşısında İÖ 338'de kazandığı zaferin ektiği paniğin ortasında yapılan, kısa ömürlü ve beceriksizce girişimdir. Makedonyalı askeri birlikler Yunan kuvvetlerini dağıttı, girişimci ve yorulmak bilmez fatihi doğrudan bütünüyle savunmasız kalan Atina'ya yürümekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Philip'in mağlup şehirleri tahrip eden biri olarak hak ettiği bir ünü vardı. Yönelttiği tehdit öylesine yakındı ki, Makedonya'ya karşı nefretiyle tanınmış çok saygın bir hatip olan Hyperides Atina'nın zorunlu savunması için Attica'da tarlalarda ve madenlerde çalışan 150.000 civarında kölenin hemen azat edilerek –deyim yerindeyse yoktan var edilmek suretiyle– çok büyük bir ordu kurulmasını önerdi (27-29 Blass-Jensen). Ancak, alelacele mahkemeye sevk edilerek "kanuna karşı gelmek" –Atina'da en korkulan suç– ile suçlandı. Onu suçlayan kimdi? "Halkın takipçisi" olarak tanınan Aristogiton adli popüler liderdi; demokrasiyi savunmak adına (dava bu yüzden "kanuna karşı gelmek" suçuyla açılmıştı) yurttaşlık hakkının kapılarının duyulmamış, uygunsuz bir şekilde açılmasına karşı harekete geçmişti. Attica'nın o zaman sayıları 20.000'i bulmayan tam yurttaşları, herkesi kapsayan bir demokraside çok daha büyük rakamlar arasında "boğulacak"tı. Atina tarihindeki bu tek dramatik olayda Aristogiton'un öne sürdüğü (daha ileri tarihli bir kaynaktan öğrendiğimiz şekliyle) iddia, tam da demokrat hatibe özgü bir iddiaydı. Aristogiton şöyle gürledi: "Barış olduğu sürece, demokrasi düşmanları kanuna saygı duyar ve deyim yerindeyse kanunları ihlal etmemeye mecbur kalırlar; fakat bir savaş çıktığında *kanuna aykırı yasa önerileri kabul edilmeksizin şehri korumanın mümkün olmayacağını* öne sürerek yurttaşları terörize etmenin her türlü bahanesini kolayca bulurlar!"[11]

Demokratik meşruiyet, demokrasiye saldırı, "halk"ın çıkarları: Syracuzlu demagog Athenagoras kadar bencil biri böylesi silahlarla –Atinalılar Syracuz'a doğru yelken açtıklarında dahi– "olası" bir Atina saldırısına ilişkin uyarının "oligarşik bir dalavere"den başka bir şey olmadığını iddia edebiliyordu (Thucydides, VI, 36-40). Yurttaşlık hak-

larına sahip olanların bencilliğini savunan biri, şehrin kaynakları olan kölelerin kitlesel olarak azat edilmesiyle kendi sayılarının arttırılmasını, –herkesin nefret ettiği Philip savunmasız şehrin kapılarına dayanmış olmasına rağmen– ancak bu tür silahlarla engelleyebilirdi. Aristogiton'un Hyperides'in "kanuna karşı gelen", "antidemokratik" girişimine karşı yaptıklarında bütünüyle başarılı olduğunu söylemeye gerek yok.

3

Yunan Demokrasisi Nasıl Yeniden Rol Aldı ve Sonunda Sahneyi Terk Etti

"İngiltere'deki Avamlar Parlamento'da toplanarak Halkın adil İktidarın Esası olan Tanrı'ya bağlı olduğunu İlan ettiler:

Ve Parlamentoda toplanan İngiliz Avamları, seçilmiş oldukları ve Halkı temsil ettikleri için bu Ülkede devlet Otoritesine sahip olduklarını da İlan ettiler:

Ve aynı zamanda, toplanan Parlamentoda Avam tarafından Kanun adına yürürlüğe koyulan veya ilan edilen her ne varsa Kanun Gücüne sahiptir ve her ne kadar Kralın veya Lordlar Kamarasının İzni ve Mutabakatı olmasa da bu Ülkenin tüm Halkı tarafından bu şekilde kabul edilmiştir."

Avam Kamarası Tutanakları, 1648-1651.

4 Ocak 1649'da Bakiye (Rump) Parlamentosu –6 Aralık 1648'deki Pride tasfiyesinin yol açtığı "tahribattan" (uzlaşmaya yanaşmayan Presbiteryen kanadın 90 üyesinin tutuklanması) sonra Uzun (Long) Parlamentodan geriye kalan üyeler– birinci İngiliz devriminin yükselişi ve aynı zamanda ürettiği en ileri formülasyon olarak görülebilecek bu ilkeyi onayladı. Karar, Ekim 1647'de Londra'nın küçük bir kenar mahallesi olan Putney'deki bir Presbiteryen kilisesinde yapılan bir di-

zi ateşli tartışmayı özetliyordu –bu tartışmalarda tüm sosyal gruplar söz almıştı. Karar, akademik olmak dışında her kategoriye girebilecek bu tartışmalar sırasında kesinlikle gözünün korkutulmasına izin vermeyen en ilerici hizbin zaferini de teyit etti.

Bu tartışmalar[1] sırasında çarpıcı olan şey, bunların yalnızca dindarlığı ve "reform" referansları çerçevesinden ibaret olmayıp, İncil ve Hıristiyan tarihi dışındaki diğer geleneklerden hiç söz edilmemesiydi. Cromwell'in adamları açısından, Toplu Ayrılık (Exodus) gelecekteki özgürlükle ilgili bir öyküydü: Kutsal yazılar geçmişte olanları anlatmaktan çok gelecekte ne olacağını öngörüyordu. Michael Walzer "Azizlerin Devrimi"nden söz etmişti.[2]

İngiliz devrimi, başından itibaren Reformizmin getirdiği anti-otoriter kopuşun doğrudan politik düzeydeki mantıksal gelişiminin şeklini aldı. Parlamentonun Büyük Şikâyet'i* onayladığı 1641'den 1649'a kadar geçen uzun ve ıstıraplı sekiz yılda, din yalnızca resmi belgelere değil, tüm döneme eşlik eden bir arka plan yorumu gibi, muazzam orandaki propagandaya da ağırlığını koydu. Bunun örneklerinden biri "kötülüğün" temellerini, Anglikan dinini yıkmaya kararlı "Cizvit Katolikler" ile "kendi zorbalıklarının doğal sonuçları ve en uygun dayanakları olarak şekilcilik ve batıl itikatları tetikleyen [Anglikan] piskoposlar ve din adamlarının yozlaşmış bölümü" arasında eşit olarak ikiye bölen Büyük Şikâyet metnidir. Devrim kesinlikle Anglikan kilisesinin piskoposlarca yönetilen yapısının getirdiği baskının sonucuydu. Fikirler *dini savaşların yapıldığı savaş meydanında* dövüştü ve kullanılan kavramlarsa, referans noktası olarak hizmet eden rivayetler kutsal kitaptan ve bir yüzyıl önce Roma'ya karşı yürütülen Lutheryen "isyanı"nın patlak vermesine neden olan çatışmadan devralındı. Dahası, (I. Charles'ın "Cizvit Katolik" inanca geri dönmekle suçlanması esas olarak temelsiz kalmış olmasına rağmen) mutlak monarşinin esas destekçisinin fazlasıyla hiyerarşik ve ibadetin aşırı törensel biçimlerine geri dönmeye kararlı Anglikan kilisesi olduğu kuşkusuzdur. Muhalif kanatta, Presbiteryenler ve Püritenler eylemlerine ve propagandalarına, doğalarında bulunan dindarlık ile "halk egemenliği" ilkesinin savunulması arasındaki bağlantıyı ("Halkın Adil İktidarın Esası Olan Tanrı'ya Bağlı Olması") gayet iyi biliyorlardı.

* Grand Remonstrance: İngiliz Parlamentosunun 1 Aralık 1641'de İngiltere Kralı 1. Charles'e verdiği bir şikâyet listesiydi; İngiliz İç Savaşını başlatan en önemli olaylardan biri buydu. (ç. n.)

Putney tartışmalarına rasgele göz atarsak bunu açıkça görebiliriz. 29 Ekim tartışmasında Rainsborough "Büyük Adamlar"a* sert bir biçimde yanıt verdi: "Tanrı'nın Yasası'nda bir Lord'un 20, bir beyefendinin yalnızca iki üye seçmesine izin verildiğini ve yoksul bir adamın hiç üye seçemeyeceğini iddia eden herhangi bir pasaj göremedim."[3]

Eşitleyicilerin düşünce tarzında dikkate alınması gereken bir başka unsur da "yerli" faktörüne değinmeleridir. Putney tartışmalarının ikinci gününde Cromwell'in kayınbiraderi Henry Ireton, fatih William'dan önce Anglosaksonların özgürlük ve eşitliğe dayalı çok eski bir anayasası bulunduğunu öne sürdü. İngilizlerin "doğal hakları" bu "anayasa"dan miras alınmış ve I. Charles hükümranlığına kadar Normandiyalı kralların egemenliği altında yok edilmişti. Ireton'un yalın diyalektiği sayesinde, İngiltere'nin uzak ve yakın tarihinin bu vizyonu, radikallerin gerçek bir genel oy hakkı talep etmelerinin engellenmesini sağladı. Belirsizlik, Eşitlikçilerin kendilerini ifade ettikleri şu cümleden kaynaklanıyordu: "*Doğal haklarını benimsememiş* tüm insanların seçimlerde eşit oy hakkı olması gerektiğine inanıyoruz." Anglosaksonların antik özgürlüğüne ilişkin teoriyle birleşen "doğal hak" ifadesi her koşulda bir toplumun tüm üyelerinin oy hakkı açısından mutlak eşit olmadığı ve bu tür bir hakkın "etnik" kökenle bağlantılı olduğu iddiasının temeli olarak kullanılmıştı.

"Diğerleri" hakkında tek bir kelime dahi yoktu. Bu devrimcilerin talep ettiği siyasi özgürlük ve daha büyük eşitliğin iki temel dayanağı vardı: Bir yanda İncil'in sunduğu mantıki temel, diğer yanda "ulus", "ırk".

İncil'le ilgili referans Amerikalı sömürgecilerin dilinde ve siyasi söyleminde de açıkça mevcuttur:

> Her şeyi Connecticut Nehri'nin kıyılarında bir araya gelip yaşayacak şekilde düzenleyip ayarlamamız, ilahi takdiriyle her şeye kadir Tanrı'yı memnun ettiğinden, İncil'in verdiği özgürlük ve saflığı korumak ve sürdürmek için birleşik tek bir Devlet veya Milletler Topluluğu kurmak amacıyla toplandık... Yurttaşımız sayılanlar, bağlılık yemini edenler, oturdukları kasabada yaşayanların çoğunlu tarafından orada *ikamet ettiği* kabul edilenler, vb. yöneticilerin seçiminde rol alacaklardır...

* Dünyanın zayıf tanrıları. (ç. n.)

Tanrı'nın büyük ışığıyla ve Hıristiyan inancı vb.'nin yaygınlaştırılması için Virginia'nın kuzey bölgesinde ilk Koloniyi kurmak üzere yola çıktık.

On yedinci yüzyılın ilk yarısında düzenlenen bu belgelerdeki tarz, bir buçuk yüzyıl sonra nihai metni büyük ölçüde Temmuz 1776'da Thomas Jefferson tarafından yazılan taslağa dayanan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yankılanıyor. "Bir halkın, üyelerini birbirlerine bağlayan siyasi bağları çözmesi ve doğa yasalarıyla doğa Tanrı'sının tanıdığı haklar çerçevesinde dünyanın sunduğu güçler arasından bağımsız ve eşit olan sosyal konumu kabul etmesi, insanî olayların akışı içinde zorunlu hale gelir"; ve "tüm insanlar eşit yaratılmıştır, yani yaratıcıları tarafından başkasına devredilemeyecek belirli haklarla, vs. ile donatılmışlardır."[4]

Bununla birlikte, tablo "kutsal kitap"a ilişkin vurguların ötesinde güçlü, somut koşullarla gölgelenmiştir. Robert Dahl yakın tarihte açıklayıcı bir başlıkla yazdığı *How Democratic is the American Constitution?* [Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?] adlı makalesinde, ABD anayasasının ilk taslağında (1787) kölelik kurumunun kabul edildiğini ve hatta "ahlaken tiksindirici olan bu kurumun ahlaki açıdan en itiraz edilebilir yan ürünlerinden Kaçak Köle yasalarına" anayasal onay verildiğini hatırlatıyor. Dahası, bu anayasa tek tek eyaletlerin Afrika kökenli Amerikalıları, kadınları ve Amerikan yerlilerini oy kullanma hakkından mahrum eden oy hakkı kısıtlamalarını da yürürlükte bırakıyordu.[5]

Tekrar edersek, bu süslü ve uzun belgenin "çorbadaki sineği" kölelik kurumudur. Ve yine, İngiltere'deki örnekte olduğu gibi, bu anayasayı destekleyen iki "temel taş" İncil ve ırka bağlılıktı. Paris'teyken Ansiklopedicilere sempati duyan Jefferson, Fransız dostlarının ve –baş ilham kaynağı olan– sorgucularının özgür, cumhuriyetçi bir rejimde kölelik kurumunun varlığını hatırlatması karşısında duyduğu utançtan kaçınamıyordu. Virginia valisi olarak eyalete yeni köle ithal edilmesini yasaklayan bir yasa çıkartmıştı, ancak bu Monticello'daki örnek malikânesinde insanca davranmasına rağmen köle bulundurmasına engel olmuyordu.

II. yılın 16 Pluviôse'sinde (4 Şubat 1794) yapılan unutulmaz Ulusal Konvansiyon oturumunda, yurttaş Louis-Pierre Dufay de la Tour (bazıları açıklanmayan maceralarla dolu bir yolculuktan sonra bir önceki gün Paris'e ulaşan ve Konvansiyon'a hemen kabul edilen Santo Do-

mingo'da seçilmiş üç vekilden biri), "kolonilerdeki kardeşlerimizin" desteklenmesi için bir karar alınmasını talep etti ve kabul ettirdi. Gözlemlerine göre onların cumhuriyete bağlılıkları öylesine güçlüydü ki, "Yeni Dünya'ya barışı getirecek ve orada yaşayan renkli insanlara –Fransız olmaya değecek olanlara!– Anayasamızın bahşettiği avantajları ve eşitlik ile özgürlüğün doğasında olan hakları vaat edecek" yeni bir önleme ihtiyaç vardı.

Dufay aşırı uzun konuşmasında –bu konuşmayı hemen bir *broşür* "imprimée par ordre de la Convention" ["Konvansiyon'nun emriyle basılmış" bir broşür] olarak dolaşıma soktu– yeni seçilen vekilin çok önem verdiği bir olaydan söz etti. Siyah kölelerden oluşan bir heyet kendisini İngiliz ve İspanyollarla savaşan Fransıza takdim etti ve İnsan Hakları Beyannamesi adına özgürlük talep etti ("'Nous sommes nègres, Français, nous allons combattre pour la France: mais pour récompanse nous demandons la liberté; ils ajoutèrent: 'les Droits de l'Homme'") ["'Biz zenciyiz ve Fransızız. Fransa için savaşacağız; ama karşılığında özgürlüğümüzü talep ediyoruz." Ve 'İnsan Haklarını talep ediyoruz' diye de eklediler."]. Benzer biçimde, inançlı bir Robespiyerci ve Termidorcuların (16 Pluviôse'de köleliğin kaldırılmasını kabul ettiği için daha sonra onu kötü koşullarda hapse mahkûm etmişlerdi) sağlam bir karşıtı olan Sarthe vekili René Levasseur, Dufay'den hemen sonra şunları söyledi:

> Konvansiyon'dan Cumhuriyetin her yerinde –hazırlıksız bir heyecan patlamasıyla değil, adalet ilkelerini düşünerek ve İnsan Hakları Beyannamesi'ne bağlı kalarak– köleliğin kaldırılması ve hemen uygulamaya geçilmesi için karar almasını istiyorum. Santa Domingo bu toprakların bir parçasıdır, fakat orada hâlâ köleler var. Bu yüzden, renklerine bakılmaksızın tüm insanların özgür olmasını talep ediyorum.

Vekil Jean-François Delacroix (kısa süre sonra Danton destekçilerinin duruşmasında ortadan kaldırılacaktı) konuşmasında Dufay'ı destekledi. Konuşmasına o ana kadar hazırlanan anayasal belgelerin yetersizliğine veya her koşulda belirsizlik içermesine değinen açıklayıcı bir gözlemle başladı:

> Fransız halkının anayasası üzerinde çalışırken nedense talihsiz renkli insanları göz önünde bulundurmadık. Gelecek kuşaklar bizi bu nedenle sert bir biçimde kınayacaklar; fakat bu yanlışı düzeltmeliyiz. Fransa

> Cumhuriyeti sınırları dahilinde hiçbir feodal hakkın talep edilmeyeceği kararını boşuna vermişiz. Biraz önce arkadaşlarımızın birinden kolonilerimizde hâlâ kölelerin bulunduğunu duydunuz! *Eşitlik ve özgürlük standartlarını geliştirmeye kalkışmanın zamanı geldi.* Fransız topraklarında köleciliği teşvik etmiyoruz yanıtını vermek yetmez: Kolonilerimizde renkli insanların köle olduğu doğru değil mi? Bu yüzden renkli insanların özgürlüğünü ilan etmeliyiz. Bu adil davranışla *İngiliz ve İspanyol kolonilerinde* köleleştirilmiş renkli insanlara önemli bir örnek oluşturulacak. Renkli insanlar tıpkı bizim gibi zincirlerini kırmak istemişlerdir. Biz de kendi zincirlerimizi kırmak istedik; herhangi bir efendinin boyunduruğuna boyun eğmeyi reddettik; haydi aynı armağanı onlara da verelim.

Levasseur'un ikinci konuşması kullandığı kelimeler açısından da ilginçtir. Sözlerinin arasına kısaca şunları ekledi: "Köleliğin içerdiği kötülüklerin üzücü tablosunu Konvansiyon'un gözünde canlandırmak mümkün olsaydı, kolonilerimizdeki bazı beyazların uyguladığı zulmü [burada kullanılan kelime '*l'aristocratie*'dir] tasvir ederek sizi ürpertebilirdim."

Delacroix hızla kürsüye çıkıp etkili bir biçimde, "Başkan! Konvansiyon'un yeni tartışmalarla bu konuyu uzatarak kendisini küçük düşürmesine izin veremezsiniz!" dedi ve hemen bir karar taslağı önerdi: "Ulusal Konvansiyon Cumhuriyetin tüm topraklarında köleliğin kaldırılmasına karar vermiştir. Bundan böyle renklerine bakılmaksızın herkes Fransız yurttaşlarının haklarından yararlanacaktır."

Bu noktada bir vekil oldukça belirsiz ve potansiyel olarak sinsi bir hatırlatmada bulundu: "Konvansiyon'un verdiği bir kararı *kölelik* kelimesinin kirletmesinden kaçınalım: Zaten özgürlük doğal bir hak." Aslında bu hiçbir şey yapılmaması için çıkarılan bir davetti –özgürlüğün aslında doğal bir hak olduğunun kabul edilmesi ilkesinde bu tür bir feshin "gizli" olduğu şeklindeki samimiyetsiz bahaneye dayanarak, köleliğin feshine ilişkin özel bir karar alınmamasını istiyordu. Ancak Abbé Grégoire'ın katkısı konuyu çözüme kavuşturdu. Yanıltıcı *escamotage*'ı [hilekârlığı] sert bir biçimde reddederek, "*Kölelik* sözcüğünün dahil edilmesi zorunludur," dedi. "Aksi takdirde, gelecekte bir tarihte köleliğin bütünüyle ortadan kaldırılması yerine başka bir şey istediğiniz iddia edilebilir."

Herkes ayağa kalktı ve alkışlarla Delacroix'in önerdiği sözcüklerin kabul edildiğini haykırdı. O günkü başkan olan Marc Vadier –kesinlik-

le sevimsiz bir kişilik, fakat Babeuf'un "gizli örgütlenmesi"nde rol alarak bunun bedelini kişisel olarak ödedi,– "Yaşasın Cumhuriyet! Yaşasın Dağ!"* sloganları altında köleliğin feshedildiğini resmen ve kesin bir biçimde ilan etti. Parlamento tutanaklarına göre kolonilerden gelen üç vekil sarmaş dolaş oldu: "étroitement serrés dans les bras de leurs collègues" [arkadaşlarıyla sıkı sıkıya kucaklaştılar"][6]

Konvansiyon'un 16 Pluviôse'da aldığı kararla yola çıkan özgürlüğün liberal İngiltere'nin tam tersine inatla köleliği savunmasının fazlasıyla göze battığı Antiller'de hemen bir patlamaya yol açacağı ortaya çıktı. Burada iki farklı özgürlük kavramı çatışıyordu: Elinde silah kölelik kurumunu savunan liberal İngilizlerin özgürlük anlayışıyla, "özgürlük ve eşitlik standartlarını geliştirmeye koyulan –bir yandan da geciktiği için üzülen– Montanyar Konvansiyonu'nun başlattığı siyahların birey olarak bağımlılıklarını açıkça sona erdiren anlayışı. Ten *rengi*ne yapılan vurgu büyük önem taşımaktadır. İngiliz liberallerin Antiller'deki bir koloniyi Fransa'dan koparır koparmaz burada soğukkanlılıkla yeniden tesis ettiği kölelik, siyahları insan olmayan yaratıklar veya ikinci dereceden insanlar olarak gören bir ırkçılığı açığa vurdu.

Guadeloupe'un tanınmış siyahî tarihçisi Henri Bangou *History of Guadeloupe* adlı kitabında bu olayı çarpıcı bir dille anlatmıştır. 4 Şubat 1794'te, yani tam da Konvansiyon'un Delacroix'nın önergesini oyladığı gün İngiliz filosu Martinik sahili açıklarında boy gösterdi. İngilizler 24 Mart'ta Martinique'i işgal ettikten hemen sonra Guadeloupe'a ayak bastılar ve "yüce beyazlar"ın teslim olmaya davet ettiği (Londra ile bir anlaşma imzalamakta hiç gecikmeyen) "sıradan beyazlar" buna kayıtsız kaldılar. Beyazlar –"cumhuriyetçiler" bile,– "l'intention de la République n'est pas de rénger sur des cendres et des débris" ["Cumhuriyetin amacı küller ve artıklara egemen olmak değil"] iddiasıyla duruma itiraz etmedi. İdari açıdan *eski rejim*in tüm aygıtları yeniden oluşturuldu ve kölelik kurumuna yeniden meşruiyet kazandırıldı. Konvansiyon'un kararı sırasında İngilizlerin Aşağı Antiller'de iki adaya saldırdığı düşünülürse, aslında köleciliği kaldırmak için zaman bile olmamıştı.

İngiliz işgalcilere karşı mücadelenin örgütçüsü ve adadaki kölelerin –yıllarca süren ve adanın cumhuriyetçi, köleliği kaldırma yanlısı Fran-

* Batı Kanada'daki Manitoba Dağı kastediliyor. (ç. n.)

sa'ya iadesiyle son bulan savaştan sonra– kurtuluşunun mimarı Victor Hugues'ti. Hugues Rochefort ve Brest devrimci mahkemesinin eski başsavcısı ve sonrasında (1794 başlarında) Konvansiyon'un Leeward Adaları'ndaki temsilcisiydi. Beklenmeyen bir atak yaptı ve İngiliz köle tacirlerini denize dökerek Marie-Galante gibi başka adaları da fethetti. Ordusunun bel kemiğini eski siyah köleler oluşturuyordu.

Nasıl olmuştur da ne İngiliz devrimlerinin ne de Amerikan devriminin "hak" ilanlarından hiçbiri köleciliği sorgulayan bir bakış açısı veya pratik bir eylem üretememiştir? "Hak" ve "özgürlük" savunucuları nasıl olmuştur da hem kendi kolonilerinde (veya işgal ettikleri diğer kolonilerde) hem de Birleşik Devletler örneğinde olduğu gibi kendi ülkelerinde bu "hak" ve "özgürlükler"in kölecilikle birlikte var olmasını olağan karşılamışlardır?

Kesinlikle en önemli nedenlerden biri pratik ve ekonomikti. Henri Bangou Birleşik Devletler ile ilgili yazarken haklı olarak Kuzey Amerika'nın "maruz kalabileceği şaşırmanın yanı sıra" "özgürlük kavramının tarihsel, ekonomik ve siyasi göreliliğinin" en ilginç örneği olduğunu öne sürmüştür. İngiltere'ye karşı verilen savaş bağımsızlık ilanında doruğuna ulaşmış, ama özgürlüğün kötürüm edildiğine, belirli bir sınıfın lehine uygulandığına ilişkin en açık kanıt, bu yeni "özgür" devletin özgürlüğü inkâr eden bir kurumu, köleciliği koruması olmuştur. Bangou, ironik bir biçimde "Tarihin, siyasi ve sosyal kurumların gerçek itici gücü –yani ne ruh, ne mantık ne başka bir etken, yalnızca ekonomi– bir üretim aracı olarak köleliğin Birleşik Devletler coğrafyasından kaldırılmasını talep etmemiştir," diye yazmakta, yeni eyaletin yasalarını hazırlamakla görevlendirilen 56 delegenin anlaşmaya varmalarının çok zor olmadığını söylemektedir. "Savaş sırasında [İngilizlere karşı] askere kaydolmalarını sağlamak için siyahlara özgürlük vaat edilip, diğer yandan da işbirliği yaptıkları takdirde beyazlara siyah köle verme vaat edildiğinde ortaya çıkan anlaşmazlıkların artık izine bile rastlanmıyordu!"[7]

Ancak diğer faktörlerin hiç etkisi olmadığı da bütünüyle doğru değil. Güçlü bir Protestan dini çizgisinin de rolü vardı. Yeni Ahit bu adamlardaki zihniyetin yapısal bir parçasıydı, değer sistemlerinde Yunanlı ve Romalıların Fransız devrimcilerinin değer sisteminde taşıdığı ağırlık kadar –belki de daha fazla– ağırlığa sahipti. Kutsal Kitap kölecilik uygulamasının devamı konusunda yararlı bir meşruiyet içeriyordu.

Aziz Paul Efeslilere yazdığı Mektup'ta şunları söylüyor (6: 5-9):

> Köleler, dünyadaki efendilerinize tüm kalbinizle İsa'ya itaat ettiğiniz gibi korku ve ürpertiyle itaat edin; bunu yalnızca izlendiğiniz sırada ve onları memnun etmek için değil, İsa'nın köleleri olarak Tanrı'nın isteklerini yürekten yerine getirdiğiniz gibi yapın. İster köle ister özgür olalım, yaptığımız her iyi şeyin karşılığında Tanrı'dan aynı iyiliği göreceğinizi bilerek, sanki kadın ve erkeklere değil de Tanrı'ya hizmet edercesine heves ve istekle hizmet edin.
>
> Ve efendiler, siz onlara aynısını yapın. Onları tehdit etmekten vazgeçin, biliyorsunuz ki gökyüzündeki Efendiniz aynıdır ve o taraf tutmaz.

Ve Onesimus adlı Hıristiyan bir köle, yine bir Hıristiyan olan efendisi Philemon'dan kaçıp, Paul ile görüştüğü Roma'ya gittiğinde, Paul onun eline bir mektup verip uzaktaki Frigya kasabası Colossae'ye gönderdi ve bu mektup da Paul'un mektupları arasındaki yerini aldı. Bu, bir kölenin mülkiyete karşı işlenen en ciddi suçlardan biriyle karşı karşıya olan efendisini sakinleştirmek için kurnazca tasarlanmış bir mektuptu:

> Onu, yani kendi yüreğimi sana geri gönderiyorum. Onu kutsal kitaba hapsolduğum sırada senin yerine bana hizmet etmesi için yanımda tutmak istedim; ama senin rızan olmadan bir şey yapmamayı tercih ettim, yaptığın iyiliğin zorunlu değil gönüllü olmasını istedim. Muhtemelen senin yanından bir süreliğine bu yüzden ayrıldı, bu yüzden sonsuza kadar seninle kalabilir, ama artık bir köle gibi değil, bir köleden çok sevgili bir din kardeşi gibi. (Paul'un Philemon'a Mektubu, 12-16)

Paul Galatyalılara yazarken, "Artık Yahudi veya Yunan yok, artık köle veya özgür insan yok, artık kadın ve erkek yok," diye tekrarlıyor (3:28). Bununla birlikte Korintlilere yazdığı ilk mektupta şu uyarıda bulunuyor: "Herkes kendi adlandırıldığı konumda kalsın" (7:20). Bu istikrarsız bir denge durumu olmasına rağmen pratik açıdan verimli bir şey –herkes yerinde kalmalı: Kaçak köleler onlara insanca davranması gereken efendilerine boyun eğmek için geri dönmeli,– fakat *başka yerlerde* ve öteki dünyada bu farklılıklar geçerli olmayacak. Virginia eyaletini kuranların niçin en başından kaçak kölelere karşı bir yasa çıkarmayı düşündüklerini anlamak zor değil.

İnançlarına gerçekten bağlı olan isyankâr Cizvitler kolonyal nüfuz gerçeğiyle yüz yüze geldiklerinde sosyal eşitsizlik ve özellikle de köleciliğin tam temeline hücum ettiler –bunu Kutsal Kitap adına yaptıklarından inançlarından feragat etmekle veya kâfirlikle suçlanmayı göze alarak yaptılar. Peder Vieira'nın devrimci öğretilerini düşünmemiz yeter –bunlar günümüzde Guatemalalı Rigoberta Menchú'nun İncil'in Avrupalıların bütünüyle unuttuğu devrimci yapısını hatırlatmasında da yansıtılıyor.[8] Fakat bu tür Hıristiyan radikalizmi, dünyada İngiliz isyancıların yapıştırdığı "Papacı"* yaftasıyla ortaya çıkmış olsa da, gerçekte var olmadığı gibi ne reform yanlıları ne de İngilizce konuşulan dünyada devrimlerin başını çeken entellektüellerden oluşan reform karşıtlarından özel bir takdir görüyordu. İncil'e dayalı bir "dünya kavrayışı" ne o zaman ne şimdi günümüzün gözle görülüp elle tutulabilen toplumunda yaşayan *herkes* için özgürlük iddiasına yol açmadı.

Konvansiyon'un 16 Pluviôse oturumunda, vekil Cambon'un sözleriyle "oturumlara düzenli katılan ve başından beri tüm devrimci hareketlerin içinde yer alan" siyah bir kadın yurttaşın yurtsever duygularla baygınlık geçirmesi gibi dramatik olaylar da eksik değildi. Danton da konuşmak için ayağa kalktı ve esas olarak köleciliği ortadan kaldıran kararın uygulanmasını güvence altına almak için kamu güvenliği ve koloni komitelerinin görevlendirilmesi gerektiğini söyledi. Konuşmasına çok önemli bir gözlemle başladı: "Özgürlük ilkesini bugüne kadar bencilce, yalnızca kendimiz için savunduk. Bugünkü kararımızla tüm dünyanın önünde *evrensel* özgürlüğü ilan ediyoruz ve gelecek kuşaklar bu kararla iftihar edecekler." Sözlerine devam ederek, "Gelecek kuşaklar için çalışıyoruz: Kolonilerde özgürlüğü başlatıyoruz. Bugünkü eylemle İngilizler ölmüştür. (*Alkışlar*) Özgürlük Yeni Dünya'da işlerlik kazandıktan sonra çok miktarda meyve verecek ve derinlere kök salacaktır," dedi. (Danton sanki "özgürlük" "Yeni Dünya"ya yüzünü göstermemiş gibi konuştu –bu Birleşik Devletler hakkında üstü kapalı bir yargıydı.)

Bu "bencil" özgürlük fikrini incelemek için biraz mola vermeye değer. Bildiğimiz gibi, devrimci ve özellikle Jakoben ideoloji, merkezine antik (klasik) özgürlük modelinin eleştirisini almıştır. Klasik antikite-

* Katolik. (ç. n.)

de özgürlük az kişiye veya her koşulda bir azınlığa ait bir hak olarak görüldüğünden özellikle "bencilce"ydi.

Cumhuriyetin III. yılında, 1795'in Mart ve Nisan ayları arasında Paris'te Xenophon'un hacimli bir biyografisi ve kaynakçası yayınlandı. *Vie de Xénophon, suivie d'un extrait historique et raisonné de ses ouvrages* eski bir asil, şimdi ise yurttaşlık kararlarının aylık aralıklarla derlenmesi konusunda son derece titiz bir cumhuriyetçi olan yurttaş Fortia tarafından yazılmıştı. Basımı çok uzun süren bu kitap, o tarihteki söyleme göre tartışmasız biçimde "yurtsever" bir hava taşıyan birkaç cümleyle başlıyor. "Özgürlük ve felsefe bizim sloganımızdır [*cri de ralliement*]." Kabaca bu minvalde devam eder. Bir filozof olan ve Yunanistan'ın özgürce konuşulmaya müsait bir yer olduğu dönemde yaşayan Xenophon'dan daha iyi bir konu bulunamazdı. O tarihte kitap basımı konusunda çok tutumlu davranılıyordu, çünkü Cumhuriyet dışarıda birleşik kuvvetlerin açtığı bir savaşla uğraşıyordu, içerideki Vendée Savaşları'ndan yara almıştı ve İngiltere'den gelen sahte devlet tahvilleri akını yüzünden ekonomik çöküntüye uğramıştı. Hepsinden önemlisi öncelik yararlı veya eğitim açısından önemli sayılan kitaplara veriliyordu. Eski bir asil olduğundan Nisan 1794 sonunda alınan "Germinal Kararları"na* göre Paris dışında yaşamaya zorlanan iyi yurttaş Fortia'nın yalnızca Xenophon üzerine bir kitap yazmayı başarması değil, aynı zamanda onu matbaaya gönderebilmesi ve matbaanın bu kitabı basmış olması bu yüzden büyük önem taşımaktadır. Kitap, eski bir başrahipken cumhuriyetçi olan ve hapse atılmış bir "zanlı" olmaktan kurtulup, Collège de France'da profesörlük yapan Jean-Baptiste Gail çevresinde yayınlandı.

Bu detaylar kitabın sansürden geçebilmesi için nasıl sadık bir cumhuriyetçiymiş gibi süslendiğini anlamaya yardımcı oluyor, fakat aslında içeriği böyle değil. Ancak okuyucunun bunu fark etmesi için kitabın derinliklerine inmesi gerekiyor. Tiranlık üzerine kısa bir tez olan *Hieron*'a kadar ilerlediğimizde Fortia'nın epeyce eğilip büküldükten sonra Yunan yazarı eşitlik adına kullanılan "halk tiranlığı"nı eleştirme bahanesi olarak kullandığını anlıyoruz (Russo'ya yönelik iyi niyetli kimi iğneleyici sözler de unutulmadan). *Constitution of the Athenians*'a [Atinalıların Anayasası] (daha önce birkaç kez söz ettiğimiz kuşkulu özellikleri olan eser ki, Fortia'nın döneminde genel olarak

* 1792-1806 arasında Fransız takviminin 7. ayı. (ç. n.)

Xenophon'a atfediliyordu) gelindiğindeyse, demokrasiye yönelik eleştiri öne çıkıyor.

Fortia'nın başarısı, Xenophon'un "günümüzde neredeyse hiç bulunmayan" kısa kitabının yorumunu yeniden okuyucuya sunan Abbé Arnaud'un eserine ait olduğu söylenen her şeye son vermesindedir (ki bu doğru –yapılan neredeyse bir eser hırsızlığı). Yazar şu vaatlerde bulunuyor: Tabii ki nitelik olarak fazlasıyla monarşist olan bazı ifadeleri (Arnaud'un) yumuşatacağım, ama "her zaman bir cumhuriyetçi [*aynen!*] olmayan ve bu yüzden olduğu gibi değerlendirilmesi gereken Xenophon'un özellikleri"nden çoğunu aynen bırakacağım (s. 391). Bunu Arnaud'un Xenophon'un Atina demokratik sisteminin kusurlarıyla ilgili görüşlerini içeren bir yorum izliyor. Okuyucu doğal olarak öncelikle Xenophon'un seçilmesine yol açan orijinal önermeden* geriye ne kaldığını merak edecek. Fakat Fortia yorumcu olarak (aynı şeyleri birinci tekil şahıs olarak söylemekten kaçınmanın uygun bir yolu olduğu düşüncesiyle) Arnaud'u seçmek konusunda çok akıllıca davranıyor, çünkü eseri okuyan diğer yorumcular –yanlış da olsa– onu tam tersi biçimde, Atina'nın yurtseverce savunulması şeklinde yorumluyorlar.[9] Arnaud'un yorumunun sonunda (ki bu yorum Sokrat'tan miras alınan tüm Atina felsefi geleneğinin demokrasiye düşman olduğunu hatırlatmayı ihmal etmiyor) Fortia Xenophon'a dönüyor:

> Bunlar Abbé Arnaud'un Xenophon'un eserleri hakkındaki düşünceleri. Ancak ben konuma bağlı kalıp, üç büyük Yunan filozofunca öne sürülen ilkeler üzerinde herhangi bir politik görüş belirtmeyeceğim. Arnaud'un insan yüreğiyle ilgili üç derin yargıya vardığı, fazlasıyla itibar edilen görüşünün etkisine karşı koymak amacıyla kendimi yalnızca tarihsel gözlemlerle sınırlayacağım. Bu doğrultudaki gözlemlerim aşağıda yer alıyor. Bu üç büyük düşünür özgürlüğü yalnızca kendi gördükleri biçimde, yani *köleliğin varlığıyla kirlenmiş* olarak değerlendiriyor. O tarihte *kölelik her yerde özgürlükle birlikte varlık sürdürüyordu.* Hatta tüm antik devletlerde, *yönetim biçimleri ne olursa olsun* muazzam sayıda köle bulunuyordu. Ve bu antik devletlerin hiçbirinde –hangi yönetim biçimi yürürlükte olursa olsun– bu anormal beraberlik gerçek özgürlükten iyi bir manzara sunmuyordu.

* *Liberté et philosophie* -özgürlük ve felsefe. (ç. n.)

Kitabının çoğu kısmında bilerek saçmalayan naif yazar, burada, Yunan dünyasının özgürlük ve köleliğin rahatsız edici ilişkilerinin en modern analizlerinden birinde eşsiz bir güç ve kuvvet kazanıyor –Russo'nun *The Social Contract*'ındaki [Toplumsal Sözleşme] (III, 15) genel yaklaşımının fazlasıyla ötesine geçiyor. Öne çıkarmak istediği esas fikir *tüm* antik cumhuriyetlere özgü etkili kısıtlamalar, fakat dolambaçlı bir yol izliyor. Sokrat takipçilerinin demokrasi konusundaki çekincelerini öven antidemokratik bir şahsı anımsattıktan sonra, onunla arasına mesafe koymak istediğini açıklıyor. Ama bunu antik demokrasileri savunmak için değil, daha çok onları yanlış demokrasiler olarak reddetmek adına yapıyor! Bu konudaki temel iddia köleliğin "leke"si. Bu konuda epeyce düşünmüş ve köleliğin *antik dönemde yaşamın tüm yönlerinde* varlık sürdürdüğüne ilişkin oldukça modern bir sonuca ulaşmış (bu tanıma Moses Finley'in en parlak makalelerinden bazılarında da rastlanıyor). Antik toplumda özgürlük ve kölelik birbirlerine ayrılmaz biçimde bağlıydılar, bu nedenle değişik yönetim biçimleri arasındaki farklar önemsizleşiyordu. Fortia "assamblage monstrueux" ["anormal beraberlik"] deyimini bu ayrılmaz bütünlüğün fazlasıyla doğru ve modern yaklaşımına işaret etmek için kullanıyor. Ulaştığı sonuç zararsız: Klasik dünyada hiçbir yerde asla "le beau spectacle d'une véritable liberté" ["gerçek özgürlüğe ilişkin güzel bir tablo"] sunulmamıştı.

Her şeye rağmen bunlar *örnek*'ti, yeni cumhuriyetçiler tarafından saplantı halinde savunulan en mükemmel örneklerdi.

Bu tuhaf kitabın Paris'te yayınlanmasından birkaç gün önce veya belki de aynı tarihte artık gençlik çağında olmayan ve yeni kurulan École Normale Supérior'da kısa süre önce göreve başlayan Constantin-François Volney beşinci dersini (3 Germinal III. yıl veya 23 Mart 1795) tam da bu konuda hararetli bir eleştiriyle bitiriyordu:

> Yahudilere batıl bir biçimde tapındıkları için atalarımızı ayıplıyoruz, fakat bizin Yunanlılara ve Romalılara batıl bir biçimde tapınmamız bunun hiç de gerisinde kalmıyor! Atalarımız İncil ve Kudüs üzerine yemin ettiler. Şimdi yeni bir hizip [yeni dağıtılan Jakobenlerden söz ettiği açık] Sparta, Atina ve Livy* üzerine yemin ediyor. [Eleştiri, bu yeni

* Titus Livius. (ç. n.)

"hizip"in antik dönemdeki koşulları oluşturduğu şeklindeki *yanlış fikre* yöneltiliyor.] Bu yeni tür dinin merak uyandıran tarafı azizlerinin vaaz ededurdukları öğreti hakkında doğru bir bakış açısına bile sahip olmamaları ve önerdikleri modellerin kendi açıklamalarına ve amaçlarına yüz seksen derece zıt olması. Roma ve Yunanistan'daki özgürlüğü yücelttiler ve Sparta'da 30.000 asilin 600.000 köleyi iğrenç bir boyunduruk altında tuttuğunu, bu tür zencilerin sayıca artmasını önlemek için genç Spartalıların gece olunca köleleri vahşi hayvanlar gibi avladıklarını, tüm özgürlüklerin mabedi olan Atina'da her özgür insana dört köle düştüğünü; Amerikan sömürgecilerimizin despotik rejiminde bu sözde demokratların zulmetmediği tek bir ev bile olmadığını ve tüm Yunanistan'da yaşayan yaklaşık 5 milyon insandan 3.5 milyondan fazlasının köle olduğunu bizden gizlediler.[10]

Volney antik demokrasinin "özgürleştirici" imajını yerle bir ediyor ve onun esas yapısının "özgür ve eşit" yurttaşlardan oluşan bir seçkinler grubuna –seçkinlerin sayısı yüksek olmakla birlikte köle kitlelerine göre çok daha azdı– hitap ettiğini hatırlatıyordu.

Dahası, Volney "Amerikan sömürgecilerimiz"den söz ederek Konvansiyon'un önceki yıl yürürlüğe koyduğu köleciliğin kaldırılması kararını kesinlikle destekliyordu– ve bu ona itibar kazandırıyordu. Göreceğimiz üzere Bonapart bu konuda Volney ile anlaşmazlığa düşecek ve yasayı iptal ederek kolonilerde köleciliği yeniden tesis edecekti.

Bununla birlikte, antik toplumda köleliğin yakışıksız bir biçimde hüküm sürdüğüne ilişkin gerçeğe odaklanmış olmasına rağmen, bu yeni bir fikir değildi. Russo *The Social Contract*'ın III. kitabında XV. bölümün sonunda konuya değindi– ve bu bölüm *Annales politiques, civiles et littéraires du dix-huitième siècle*'de bu kitaptan yararlanan S. N. H. Linguet'in dikkatinden kaçmadı.[11] On veya yirmi yıl önce David Hume bu sorunla derinlemesine ilgilenmiş, antik dünyada yaşayan nüfusu incelemiş ve muhtemelen antik kaynaklarda belirtilen yüksek köle sayısı karşısında telaşa kapılmış, çok sayıda modern veya gözü yüksekte tarihçinin kötü şöhret kazandığı utanç verici süreci de başlatmıştı. Bu tarihçiler Hume'nun izinden giderek antik yazarların köle nüfusuna ilişkin verdiği rakamlarla oynamak için büyük çaba harcadılar. Her Roma hukuku öğrencisi köleciliğin Roma toplumunda her yerde görüldüğünü, Fortia'nın sözcükleriyle, "özgürlüklerin kölecilikle birlikte var olduğunu," bilir. Köleliğin işin içinde olmadığı ne bir yasa ne de sosyal ve aile hayatının herhangi bir yanı vardı.

Kısacası, gerçekler söz konusu olduğunda yeni denilebilecek hiçbir şey yoktu. Yeni olan şeyler başka yerlerdeydi. Robespiyer'in devrilmesinden birkaç ay sonra *biçiminde "antik cumhuriyetler" adı altında Jakoben cumhuriyet eleştirisi* başladı. Ve yirminci yüzyılda "uygulamadaki komünizme" referansla tekrarlanacak ve güçlendirilecek olan senaryodaki karalama şuydu: İddia ettiğiniz gibi değilsiniz. Tıpkı en koyu ve kararlı antikomünistlerin SSCB'ye karşı onun "gerçek bir komünist" ülke olmadığından yakınarak sert bir biçimde çıkışmaları gibi (SSCB'den kaçan sığınmacıların anlattığı felaket öyküleri kutsalmışçasına büyük bir arzuyla benimseniyordu), Fransız Cumhuriyeti de II. yılında bu ifadelerle eleştiriliyor, aslında bu cumhuriyet despotik ve antik benzerleri de vahşi oligarşilerdi, deniyordu.

Liberal düşünürlerin ve siyaset kuramcılarının kendilerini farklı kıldıkları ve geçmişe baktığımızda birer otorite haline geldikleri (örneğin, Constant, Tocqueville) bu öyküye biraz ışık tutmaya değer. Aslında bunlar, kesinlikle kendilerinden önce başlayan bir düşünce akımını, yani Termidoryanların ve daha sonraları antik cumhuriyetlerin gerçek yapısını –sanki zorunluymuş gibi– gözler önüne sererek, bu cumhuriyetlerin doğruya işaret ettiğine ilişkin "kült"ü eleştiren liberallerin çizgisini izliyorlardı. Eleştiriler, o "cumhuriyetler"in gerçekçi, samimi ve güzel bir imaj yaratılmasına katkısından hiç söz etmeden devam ediyor, halbuki, tarih öğretisi bunun için onlara şükran borçludur. Max Weber'in (antik demokrasiyi çürükleri ayıklayan bir "lonca"ya benzettiği ünlü tanımı içeren) *The City* [Şehir] adlı kitabında bu gerçek, hayranlık uyandıran bazı sayfalarda tekrarlanıyor ve bunlar hak ettikleri alkışı almış değil. Bunun nedeni gizli Jakobenlerin hâlâ tarihsel araştırmaların karanlık girdaplarında pusuda beklemeleri değil; bir yanda Jakobenlerden çok önce antikiteyi idolleştirip onun (kölecilik ve barış döneminde de savaşta olduğu kadar zalim gaddarlığı gibi) dehşet verici yanlarının asla yok olmadığını gizleyen saçma klasisizm, diğer yanda on dokuzuncu yüzyıldaki tarih yazımı tartışmalarının –ister yüceltsin, ister kınasın– antik demokrasiyle *sanki o modern demokrasinin yakın geçmişi ve modeliymiş gibi* ilgilenmeye devam etmesi. George Grote (ilerici bir liberal ve bir Cleon hayranı) ve tartışmanın diğer yanında Eduard Meyer (nefret edilen Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin tüm dehşetinin Cleon'un Atina Cumhuriyeti döneminde mevcut olduğunu düşünmeye devam eden kişi) yeniden yapılanma açısından değerli çalışmalar yaptılar, fakat antik dönemin ko-

şullarıyla ilgili tarihsel anlayış düzeyini Volney, Constant ve Tocqueville gibilerin kolayca anlaşılan analizlerinin oldukça altında tuttular. Ve etkileyici tarih anlatımlarının hacmi, yetkinliği ve bilimsel yararlılığı nedeniyle tabii ki çok daha fazla taraftar kazandılar.

Ancak, akılda tutulması gereken nokta farklıdır. *Politik laboratuvar*da, yani antik şehirde veya daha ziyade mirası hakkında çok sayıda (belagatli, felsefi, tarihsel) yazı *yazılan* antik siyasi medeniyette iki süreç işliyordu. Bir yanda *günün* çelişkileriyle mücadele ediliyordu ve *o* dönemin sosyal sınıfları da içeren güçlü koşullarına bağlı çıkarlar devredeydi. Ancak aynı zamanda modeller ve kavramlar geliştiriliyordu –ve *yazılı* siyasi kültürün muazzam ölçüde olgunlaşmasının özel yanı buydu– ki bunlar da son tahlilde kendi dönemlerindeki somut önemlerinin ötesinde *genel anlamda* meşru *bir değere* sahiplerdi. İşte bu yüzden fazlasıyla uzun ömürlü oldular ve meşru bir "hayatiyet" kazandılar. Dolayısıyla siyasi bir elit olan Jakobenler ve onlardan önce Mably ve Russo gibi ustalarından oluşan "felsefi hizip" bu antik modele başvurdu. Zamanın dayattığı sınırları aşabilecek ve resmileştirip kavramlaştırdığı *genel değerler* (özellikle eşitlik ve özgürlük) açısından yeniymiş gibi benimsenebilecek ve hemen yararlı olabilecek ideolojik, duygusal ve olaylara dayalı birikimi üreten yegâne siyasi medeniyet oydu. Bunun dışında –çok kolay fark edilen– bir gerçek vardı ki, o da bu entellektüel yapının aynı zamanda belirli bir tarihsel dönemde fazlasıyla eşitlik karşıtı olduğu açıkça görülen sınıflı toplumda, egemen sınıfın kendisini temsil ettiği bir araç olmasıydı.

Ancak bunun farkına önce Jakobenler vardı. "Modernler"in en büyük savunucusu olan Condorcet'in yasama meclisine bir rapor vererek antik düşünürlerin bugüne kadar modern düşünürlerin düşünce tarzına dahil edilmesiyle oluşan "yozlaşma"yı sert bir biçimde eleştirdiğini öğrenmişlerdi. Klasik dillerin kapladığı yerin önemli ölçüde azaltıldığı Écoles Centrales'e dayalı genel bir kamu eğitimi sistemi benimsemişlerdi. Deyim yerindeyse Jakobenlerin "paradoks"u –bu hiçbir biçimde modern Avrupa'yı yeniden şekillendirmek konusundaki büyük katkılarını azaltmamaktadır ? kuşkusuz biçimde modernlerden türemeleri (*Encyclopédie*'den doğmuşlardı) ama aynı zamanda da antik "ideoloji"yi benimsemiş olmalarıydı. Kurdukları cumhuriyet, antik cumhuriyetlerin *özgürlük ve eşitliğin birlikte var olabildiği görülen* –ki onları en fazla bu büyülüyordu– ya da hiç değilse (onlara göründüğü şekliyle) yetki ve içtihatta eşit, birlikte bulunan ve beraberindeki değerler olarak gösterilen siyasi ve erdemli cumhuriyet modeliydi.

Kamu Güvenliği Komitesi'nin iktidarda bulunduğu aylar boyunca, Latincenin yanı sıra Yunanca öğretimi de temel düzeye indirildi, antik cumhuriyetlerin yorumlar ve çeviriler aracılığıyla incelenmesi tercih edildi. (Zaten Condorcet'in raporunda "artık büyük yazarların eserlerinin çevirileri mevcut," deniyordu.) Bununla birlikte, aynı zamanda, büyük klasik yazarlar (bazıları diğerlerinden daha fazla) ve tarihin o unutulmaz döneminin öne çıkan kişilikleri *standardı* oluşturan modeller olarak benimsenmişti. Güçleri, gerçekten evrensel olduğu ve hiçbir din veya mezhebe bağlı olmadığı düşünülen doğalarından kaynaklanıyordu. Bu, Yunanlıların söylediklerinin ve düşündüklerinin daima yeniden ortaya atılmasını açıklamaktadır. Onların deneyimleri Hıristiyanlığın çok öncesine uzanıyordu; din desteğine ihtiyaç duymayan ve bir halka, inanca veya belirli bir geçmişe bağlı olmayan –veya en azından böyle görünmeyen-değerleri savunuyordu. Böyle savunulabilecek hakların *evrensel* kabulüyle ilgili en eski eserlerdi. Bu deneyimden meta-tarihsel açıdan yararlanıldığı açıktı, öyle ki bin yıl boyunca bir *model* olarak yorumlanması ve benimsenmesi tam olarak böyle bir meta-tarihsel uygulamayı mümkün kılmıştı. Ve antik düşünürler hakkında ne kadar fazla belirsiz ve yaklaşık bir fikir edinirlerse, onları kendi ideolojik amaçları doğrultusunda o ölçüde kolay kullanabilirlerdi –ve bunların kaynakları ile gerçekler hakkında sağlam bilgilere sahip olan herkesin bunları çürütmesi bir o kadar kolaylaşırdı.

İşte bu nedenle burada tekrarlanması gerekmeyen diğer faktörlerin dışında, İngilizce konuşan ülkelerdeki devrimler ve Fransız Devrimi farklı sonuçlara yol açtı. Vurgu genellikle bunlar arasındaki diğer farklılıklara yapılır: Öncekilerde özgürlükler ve bireysel haklar, sonrakinde merkeziyetçilik ve Jakoben *devlet güdümü*. Fakat en büyük farklılık genellikle görülmez. İngilizce konuşan ülkelerde devrimler kölelikle mutlu bir biçimde birlikte var oldu, hatta onun canlı tutulmasına katkıda bulundu (ABD, tarihindeki en uzun ve en vahşi savaşı kendini bundan kurtarmak için vermek zorunda kaldı); Fransız Devrimi ise doğrudan, ten rengine dayandığında veya –Avrupa dışında– işçi yığınlarının ucuza ve gaddarca koşullarda köleliğe mahkûm edilerek çalıştırılmasına izin verildiği takdirde, "insan hakları"nın hiçbir anlamı olmayacağının anlaşılmasına yol açtı. Birinci devrim, ana esin kaynağı olarak İncil'e baktı, sonrakiyse çok daha eski dönemden esinlenmeyi hedefledi ve kararlılıkla, gerçekten evrensel amaçlar olan *eşitlik ve özgürlük* anlayışının temelleri olarak Yunanlı ve Romalıların deneyimlerini değiştirerek uygulamaya soktu.

Aslında, antik cumhuriyetlerle ilgili daha derinlikli ve doğru bilgilerin hakkı verilerek böylesi bir "ideoloji"nin maskesi düşürülebilirdi. Fakat bu, Jakobenlerin, planlı olmasa da, klasik antikiteden aldıklarını iddia ettikleri *özü* çürütmeye fazlasıyla elverişli bir *escamotage* (*aldatmaca*)*'ydı*. Sömürgeci köleliğe ilk son verenler Jakobenler oldu ve tamamen Avrupalı bir bakış açısının ayrıcalıkla eşanlamlı olduğunu, pek çok kişiden önce onlar anladı; fakat bu sırada kölelik üzerine kurulu toplumun ruhundan esinleniyorlardı.

Hatta antik demokrasilerin siyasetini daha çok andıran bir benzerlik de vardı: Mülksüzlerden (Parisli *sans-culottes* [baldırı çıplaklar] gibi) oluşan bir toplumsal grubun ayrıcalıklı sınıflar ve zenginlere karşı kullandığı "şiddet", baskı olarak demokrasi: Ayrıcalıklı sınıf ve zenginler mülksüzleştirilmedi, fakat *Atinalıların Anayasası*'nda şiddetli bir husumetle tanımlanan Atina, "halk diktatörlüğü" tarzında bir baskı altına alındı. Bu yüzden Jakobenlerin iktidarda olduğu dönemde antik cumhuriyetin yürürlükte olduğu şeklindeki gerçek dışı fikri eleştirenlerin aslında acı veren kölelikten değil, Jakoben diktatörlüğün teşvikiyle –örneğin, (kendisini ciddi ölçüde geliştiren) "kuşkulu servetler"i araştıran aygıt aracılığıyla– toplumun servete saldırmasından kaygılandıklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Yani bu iyi eğitimli Termidoryanlar antikite dönemindeki muhalifleri tarafından "gizlenen" köleliğe verip veriştirirken aslında servet özgürlüğünü savunuyorlardı.

Hérault de Séchelles –1793 Anayasasını hazırlaması istendiğinde Ulusal Kütüphanedeki basılı belgeler sorumlusundan acilen "sur-le-champ les lois de Minos qui doivent se trouver dans un recueil des lois grecques" ["bir Yunan yasaları derlemesinin içinde bulunması gereken Minos yasalarını"] isteyen kişi–, Hippolyte Taine'e* yöneltilen kışkırtıcı olduğu kadar budalaca da olan taşlamalardan etkilendi. Fustel de Coulanges *La Cité antique*'in [Antik Şehir] giriş bölümünde şunları yazıyor: "Yunanistan ve Roma hakkında oluşturduğumuz yargı bugünkü kuşakları genellikle sıkıntıya soktu: Antik şehrin kurumlarını açık bir biçimde kavramadığımız için, onları yeniden yaratabileceğimizi zannettik. Fakat antik dönem cumhuriyetlerindeki özgürlük konusunda kendi kendimizi yalnızca kandırmış olduk ve bu yüzden

* 21 Nisan 1828-5 Mart 1893, Bilimsel yöntemi insan bilimlerinin incelenmesine uyarlamaya çalışan Fransız eleştirmen ve tarihçi. (ç. n.)

elde ettiğimiz tek sonuç modern çağda yaşayan insanların özgürlüğünü tehlikeye atmak oldu." Yazar, bu yanılgının "bizi çocukluktan itibaren Yunanlılar ve Romalılar arasında yaşatan ve onları sürekli kendimizle karşılaştırmaya alıştıran" bir eğitim sisteminin özelliği olan "aracısız" klasisizme bağlı olduğunu ekliyor.

Devrime kadar tüm kültür ve dil (politik dil de dahil) klasik bir temele sahipti. Fakat devrimden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladıkça klasisizm ve ilerici düşünce birbirinden uzaklaştı ve daha derinlikli bir antikite anlayışı –Volney, Constant, Tocqueville ve Fustel'de olduğu gibi– muhafazakâr, antidemokratik bir bakış açısında kendini göstermeye başladı. Avrupa klasisizmi klasik dünyanın seçkinci ve eşitlik karşıtı değerlerinin ve arta kalan geleneğinin bilincine vardıkça bu konuda daha derinlikli bir anlayış kazanıyor. (Ancak antik cumhuriyetçilerle özdeşleşme olgusu simetrik bir biçimde yeniden ortaya çıkıyor: Fustel'den esinlenen Charles Maurras 1930'larda "çoğunluğun köleleştirilmesi üzerine kurulmuş bir cumhuriyet"e büyük bir hayranlık duyduğunu ve bu yüzden kendisini "Atinalı" hissettiğini açıklıyor.)

Klasik antikitenin alimleriyle devrimci ayaklanmadan doğan siyasi güçler arasındaki bu resmi "yeniden birlik", Fransız ve emperyal toplumun tümünün daha geniş ve ılımlı bir tarzda yeniden düzenlenmesi çerçevesinde Bonapart tarafından denenmiş ve kısmen gerçekleştirilmişti.

Bu yeniden birliğin tüm Fransız (ve Avrupalı) akademisyenleri kendisine bağlı kalmaya ikna eden resmi belgesi *Rapport à l'Empereur* sıradan ama bağlantıları kuvvetli biri olan Bon-Joseph Dacier tarafından düzenlenip 1808'de imparatora sunuldu. Operasyonu temsil eden ve "rapor"un klasik antikiteye ayrılan bölümünü de yazan kişi kozmopolit bir entellektüel ve aynı zamanda Louvre'de "antikite"den sorumlu olan Ennio Quirino Visconti'ydi* –VI. Pius ile birlikte Roma'daki Museo Pio Clementino'nun kurucusu. Sonunda Bonapart bizzat Strabo'nun –diğerlerinin yanı sıra– Yunanlı cumhuriyetçi sürgün ve tarafsızlaştırılmış Fransız Adamantios Korais'e görev olarak verilen *Geographia*'sının büyük baskısı gibi Yunan klasiklerinin "devlet" baskılarının yapılmasını teşvik eden resmi ve fazlasıyla yetkili kişi oldu. Bu girişimin (kolaylıkla anlaşılabilecek) bir örneği, XIV. Louis tarafından teşvik edilen Bizans tarihi üzerine yazan yazarların "Louv-

* Papa. (ç. n.)

re Koleksiyonu"nda görülüyordu. *Ancien regime* (antik rejim) ve *Révolution* (Devrim) en azından –tek başına olmamakla birlikte– klasik geleneğin restorasyonu anlamında bu şekilde birleşmişti.

Dostu Volney'in itirazlarına rağmen kolonilerde köleliği yeniden tesis eden kişinin –"devrimin kılıcı"– Bonapart olması tesadüf değildir.

Aralık 1797'de Guadeloupe'deki Victor Hugues yönetimi, çeşitli isyanlar nedeniyle özellikle de binlerce siyahın İngilizlerin tarafında olmakla suçladıkları beyazları yakalayıp silahsızlandırdıkları Marie-Galante Adasında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Ada yeniden İngilizlerin denetimine geçerse, bu hem ada hem de daha çok köleliğe geri dönmekle karşı karşıya kalacak olan siyah nüfus için bir tehdit oluşturacaktı. Hugues bu isyanları bastırmayı başardı, ama kısa süre sonra hayatının en acı hayal kırıklığını yaşadı: Kendisine görevden alındığı ve yerine General Desfourneaux'un atandığı bildirildi. Sıradan bir yurttaş olarak da olsa Hugues'in adada kalmaya devam etmesinden korkan General onu haince tutukladı.

18 Brumaire olaylarıyla çok şey değişmeye başladı. Örneğin, –İmparatorluk sırasında ve imparator tarafından yaratılan yeni "asiller"in tuhaflıklarıyla sonuca ulaşan– seçmenlerin gelir düzeyine göre belirlenmesinin temelleri, zaten güvenilir bakanlar ve hukuk danışmanlarının yardımcıları tarafından hazırlanan, birinci konsülü daimi konsül haline getiren yeni önlemlerle atılmıştı. Guadeloupe'de köleciliğin yeniden tesisine ilişkin olarak 20 Mayıs 1802'de yürürlüğe sokulan yasa, aynı yıl 16 Haziran'da çıkarılan yasalarla güçlendirildi. Bilhassa Bonapart'ın İçişleri Bakanı Fourché'nin kolonilerde önemli mülkleri vardı. Joséphine Beauharnais'in (yani imparatoriçenin) adadaki gelirlerini kraliyet adına yöneten kişi olmasına rağmen, siyah lider Toussaint-Louverture'nin Santo Domingo'da neredeyse eş zamanlı olarak tasfiye edilmesi –12 Haziran 1802'te tutuklandı– daha da önemli bir gelişmeydi. Ertesi yıl saçma ve gerçek dışı bir biçimde "İngilizlerle işbirliği yapmak"la suçlanan Toussaint'ın sessiz sedasız ölmesi sağlandı.

Guadeloupe'de köleliği yeniden tesis eden yasanın metni tarihin sömürgeci manipülasyonunun fazlasıyla öğretici örneklerinden biridir:

> Devrimin ve olağandışı bir savaşın sonucu dikkate alındığında, bir koloninin güvenliğini ve refahını baltalayan belirli suiistimaller, halkın ve bu ülkenin içine işleme olanağı buldu;

Kolonilerin Avrupalılar tarafından inşa edilen yerleşim yerlerinden başka bir şey olmadığı ve bu ülkeyi sömürmek için uygun yegâne halk olarak oraya zencileri getirdikleri dikkate alınırsa, bu iki temel kategori –koloniciler ve siyahlar– beyazlardan oldukça farklı olan ve bu yerleşim yerlerinde oturan melez ırklar üretmişlerdir;

Yalnızca bunların Fransız vatandaşı olduğu dikkate alınarak, ayrıcalıklarından yararlanmaları gerekir;

Bu yerleşim yerlerinin temel prensiplerinin belirlenmesi açısından anavatan tarafından bahşedilen yararlar, yalnızca varlık nedenleri olan tüm unsurların doğasının değişmesine ve onların bu kolonide beyazlara ve hükümet temsilcisinin gönderdiği birliklere karşı yavaş yavaş bu genel komployu oluşturmalarına hizmet etti. Halbuki bu yerli ve babacan rejime boyun eğen diğer kolonilerde her kategoriden insan, serserilik, miskinlik, yoksulluk ve özellikle kendi başlarına bırakılan siyahlar başta olmak üzere bu koloniyi sıkıntıya sokan şeylerin tam tersine refah içinde yaşayan bir tablo sundular; bu nedenle siyasetin yanı sıra hem ulusal adalet hem de insanlık, bu kolonide Fransızların inşa ettiği yerleşim yerlerinin güvenliği ve başarısının temeli olan gerçek ilkelere geri dönüşü talep etmektedir. Bu arada Hükümet daha önce görülen ve tekrar görülebilecek olan suiistimalleri ve aşırılıkları zora başvurarak yasaklayacaktır...

Ve 1. madde şöyle:

Aksi kararlaştırılıncaya kadar bu kolonide ve bağlı yerlerde Fransız yurttaşı statüsü yalnızca beyazlara ait olacaktır. Başka hiç kimse bu statüyü benimseyemez veya buna bağlı fonksiyonları veya işleri gerçekleştiremez.[12]

2 Temmuz'da beyaz olmayanların anavatan topraklarına girmeleri yasaklandı. 19 Şubat'ta yeni bir önlemle beyaz erkek ve siyah kadınların veya beyaz kadınlarla siyah erkeklerin resmi nikâhla evlenmeleri yasaklandı. O andan itibaren adanın kültürel ve sıhhi düşüşü durdurulamaz hale geldi. Yetkililer doğal olarak orduyu artık "istenmeyen" kabul edilen unsurlardan kesin bir biçimde temizlemeyi ihmal etmediler.

Çeşitli nedenlerle imparatordan "bağımsız" bir kişi unvanını kazanan Constantin-François Volney, devrimin ilan ettiği ilkelerden ayrılmak olarak gördüğü şeyleri engellemeye çalıştı. *Encyclopédie* kültürüy-

le dolu bir adamdı, belki daha önemlisi, Amerika'yı da yakından gözlemlemişti. Birleşik Devletlerde iki "parti"nin –biri Fransız yanlısı, diğeri İngiliz yanlısı– çatışmasını görmüş ve Antiller'deki durumun bu gerginlikte rol oynadığını da gözlemlemişti. 1798'de Amerika'dan dönen Volney kendisini Bonapart'ın yakın çevresinde buldu. Bununla birlikte, din karşıtı laikliği ve Aydınlanmaya kesin bağlılığı, hem Katolik kilisesiyle uzlaşmayı hem de Concordat'ı* reddetmesine yol açtı, cumhuriyetçi zihniyeti imparatorluk ilan edilmesi fikrine muhalefet etmesini sağladı. Bu bağımsızlığı zaten Bonapart'ın Konsüllüğüne terfi etme şansını ortadan kaldırmıştı. Bununla birlikte bütün bunlar pragmatik imparatorun ona sırasıyla Senato'da bir koltuk, "Commandeur de la Légion d'Honneur" ve hatta son olarak İmparatorluk Kontu unvanını vermesine engel olmadı. İmparator kesin bir biçimde burjuvazinin zaferine dümen kırmıştı –hem genel oy hakkı hem de köleliğin yeniden tesisi (İngiliz örneği üzerinden) zaferin savunma mevzileriydi. Volney biraz rahatsızlık veren bir ses çıkarıyordu: 1789'daki ilkelerin genel (ve bu yüzden fazlasıyla usandırıcı) değerleri ile sonunda üstünlüğü elde eden sınıfın fiili yönetim pratiği arasındaki –kısa süre içinde çarpıcı biçimde belirginleşen– çelişki yüzünden kafası karışıktı. Çünkü bu sınıf acil hedefine kısa yoldan gideceği yöntemleri kullanıyordu ve çok sayıda asilin (daha sonrasının eski asillerinin) 1789'un çığır açan kesitinde fazlasıyla zengin vaatlerine başından itibaren bireysel olarak bağlandığı evrensel ilkeleri yaşatma isteği yoktu.

Bu nedenle Jakoben siyasi sınıfın belagatli ve heyecanlı cephanesini oluşturan devasa Greko-Romen "kukla"ların var olduğu dönemin sona erdiği açıktı.

Aslında bu modern devrimcilerin antikiteyi "gizlemeleri" doğal değildi. Edward Hallet Carr Marks'ın ünlü bir kanaatini önemsizleştirerek bu klasisizmi Jakobenlerin siyasi kültürünün "anormal hattı" olarak tanımladı.[13] Marks ve Engels *The Holy Family*'nin [Kutsal Aile] altıncı bölümünde Jakoben "klasisizmi"nin çelişkisini yakalıyorlar:

> *İnsan hakları* adına modern burjuva toplumunu, sanayi toplumunu, yaygınlaştırılmış rekabeti, özgürce kendi amaçları peşinde koşan özel çıkarları, anarşiyi ve bütünüyle yabancılaşmış doğal ve manevi bireyci-

* Papayla yapılan anlaşma. (ç. n.)

liği tanımak ve onaylamak; ve aynı zamanda toplumun siyasi liderliğinin eski tarzda örgütlenebileceğini tahayyül ederek bireyler için toplumun hayati dışavurumlarını ilga etmek ne büyük bir yanılgı! Bu yanılgıya ilişkin trajedi Saint-Just'un giyotine giderken Conciergerie'nin duvarına yerleştirilen büyük "İnsan Hakları" levhasını göstererek gururla, "hiç değilse bunun yazarıyım!" diye bağırdığı gün patlak verdi. Tesadüfe bakın ki bu levha, içinde yaşadığı ekonomik ve endüstriyel koşullar *antikite*'dekilere hiç benzemeyen insanın antik toplumda var olanlara pek benzemeyen *insan haklarını* ilan ediyordu. Burjuva toplumu Direktuvar döneminde kontrolsüz bir biçimde ortaya çıktı –bu bizzat Devrimin, onu feodal bağlarından kurtardığı ve Terör'ün onu siyasi yaşamın antik bir anlayışına feda etmeye girişmesine rağmen, onayladığı bir toplumdu.[14]

Marks ve Engels kısa süreli "Terör"ün "mecbur kılınması"nın "antik demokrasi"yi hayata geçirmek için verilen azami çaba olarak görüyorlar. Jakoben üstünlüğünün sona ermesiyle birlikte Roma cephaneliği dağıldı. Marks, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonapart*'de [Louis Bonapart'ın On Sekizinci Brumaire'i] şunları yazıyor: "Yeni toplumsal düzen kurulduktan sonra tufan öncesine ait azamet tarihe karıştı ve onlarla birlikte Roma dünyası yeniden canlandı."[15] Bu kısa süre sonra devrimin en önemli olaylarından (çeşitli aşamaları, ani dürtüleri, düşüşleri ve yenilgileri) olacaktı ve 1789'dan 18 Brumaire'e kadar geçen onyılda oluşan hizipler, sıra kendilerine geldiğinde, yeni *efsaneler* ve yeni bir *dil* oluşturacaklardı.

4

Liberalizmin İlk Zaferi

Bonapartist Brumaire 18 darbesinin hemen ardından, elinden her iş gelen Barère –önceki "Anacréon de la guillotine"– Bonapart'a (7 Frimaire) kehaneti andıran bir ileri görüşlülükle şunları yazdı: "Devrimci düşünceler eskidi; gerici olanlar ise iğrenç: Şimdi yalnızca liberal fikirlere yer var."[1] Barère bir Konvansiyon ve *Comité de salut public* üyesi olarak ne ılımlı ne de hoşgörülü olmuştu. Şimdi bazıları tam da aşırı coşkusunun doruğunda olduğu sırada aslında bir İngiliz casusu olduğunu düşünüyorlar.[2] Ancak bu ille de gizli liberal duygular veya güdüler beslediğine işareti demek değildir. Kişisel iktidar macerasına başlamak için cumhuriyetçi meşruiyetin sınırlarını henüz aşmış olan Bonapart'a yazdığında yalnızca oportünist saikle hareket etmiş olabilir. Bununla birlikte, gerçek şu ki, 15 yıl süren Napolyon fırtınası dindiğinde, tercih edilen çözüm, çıkış yolu olan liberal "mutlu ortam" Avrupa ufkunda belirdi. Çelişki şurada ki, Napolyon'a "özgürlük" adına, en başta da geri dönen Kral XVIII. Louis'ten bir anayasa talep eden liberal İngiltere tarafından savaş açılmış ve yenilgiye uğratılmıştı. Ancak çoğu gizli çalışan ve genellikle baskı ve zulüm altında tutulan muhalefet hareketleri de "özgürlük" adına, müttefik kuvvetlerin Bonapart'a karşı kazandıkları, İngiltere tarafından olmasa da çar tarafından teşvik edilip Prusya ve Avusturya tarafından desteklenen Kutsal İttifak'ın oluşumuyla sonuçlanan zaferin ve yorucu Viyana Kongresi'nin ardından ortaya çıkan "yeni" düzene karşı savaştılar.

Böylece Avrupalı güçler arasında kalıcı ilişkilere dönüşecek bir senaryo da –iniş çıkışlarına ve İkinci İmparatorluk sırasında yeniden bozulmasına rağmen– şekillenmeye başlamış oldu: Prusya Kralına ve Avusturya ile Rusya'nın iki imparatoruna karşı muhalefet konusunda Fransa ve İngiltere birbirlerine daha fazla yakınlaştı. Çar I. Alexander'ın mistisizm takıntılı zihninin ürünü olan Kutsal İttifak (başlan-

gıçta Metternich onu "debdebeli hiçlik" olarak değerlendirse de) çara ve kıtanın merkezini ve doğu yarısını kontrol eden krallara cazip geldi. Çarın önerdiği belge, krallar arasındaki ilişkilerin bundan böyle "Kurtarıcımızın Kutsal Dini'nin öğrettiği yüce doğrular"a dayanmasını ve prenslerin o andan itibaren "adaletin, Hıristiyan merhametinin ve barışın emirleri"ni gözetmelerini şart koşuyordu. Krallar ve halklar kendilerini tek bir "Hıristiyan ulus"un parçaları olarak görecek ve ittifakı imzalayan üç kral, tebaalarına karşı "aile reisi" rolü oynayacaklardı. Yunan Ortodoks inancının en nüfuzlu savunucusu da olan bir kralın önerdiği bu belge ve bunun sonucunda yapılan anlaşma, Bonapart'ın önüne geçilemez saldırganlığından doğrudan zarar görmüş olmasına rağmen Kutsal İttifak'a katılmayan birkaç devlet başkanından biri olan Romalı papanın ittifaka bağlılığını güvence altına alamadı.

Belge sanki Avrupa devletleri arasında hâlâ engel oluşturmaya devam eden dini ayrılıklar çözümlenmiş gibi kaleme alınmıştı. Bonapart'ın devrilmesine (aslında çok mütevazı bir ölçekte de olsa) katkıda bulunan yegâne Katolik prens Avusturya İmparatoruydu: Diğer üçü ise bir Anglikan, bir Lutheryen ve bir Ortodoks'tu. Ancak bu olağandışı ve "ekümenik" (inanç açısından) anlaşmaya imza atanlar hem devrimci Fransa'ya hem de Bonapart'a karşı tutumlarında hiç de tutarlı olmamışlardı –Fransa İmparatoruyla tam bir ittifak halinde olan (Baden-Württemberg Krallığı gibi) prenslerden söz etmeye bile gerek yok. Tüm Ren Almanya'sı ona olumlu bakmıştı. Prusya Kralı 1797'de, o tarihte büyük ölçüde hükümdar katili olan adamlarca yönetilen Fransız Cumhuriyetiyle bir barış anlaşması bile imzalamıştı. "Basel Barışı" Fransa karşıtı koalisyonu önemli bir bileşenden yoksun bırakmıştı. Çar –Rus asillerinin salonlarını dolduran göçmen yığınlarından korkup– 1807'de Tilsit'te "gaspçı" Bonapart ile bizzat bir anlaşma yaparak Avrupa'yı fiilen bölmüştü. Ancak Bonapart'ın siyasi ve askeri macerasını gerçek anlamda sona erdiren şey kesinlikle Rusya'ya karşı başlattığı sefer oldu.

İngiltere –sarsılmaz, asla itaat etmeyen bir tutumla ve ister tek başına ister başkalarıyla birlikte daima savaş vaziyetinde– düşmanlığını kesintisiz bir biçimde sürdürmüştü. Gizli servisleri önce devrimci ve ardından emperyal Fransa'ya sızmak ve içeriden yıpratmak için yaptıkları yorulmak bilmeyen çalışmalarla tanınmışlardı. Bu daimi tehdit benzersiz bir beceriyle artırılmış ve üst rütbeli generallere (veya Barère vakasında olduğu gibi hassas sorumlulukları olan tanınmış politikacılara) rüşvet verilmesi gibi hünerli istihbarat "darbeleri" içer-

mişti. Fransız rejiminin –önce cumhuriyetin, ardından imparatorluğun– baskıcı ve polis güdümünde bir rejim haline gelmesine istikrarlı bir biçimde katkıda bulunmuşlardı. Fouché ve halefi Savary'nin imparatora gönderdiği günlük bültenlerin çoğu İngiliz casuslarının faaliyetleri, kimlikleri ve olası tasfiyeleriyle ilgiliydi.

Bonapart'a karşı mücadeleye katılan kral ve prensler arasında kalıcı bir bağ oluşturabilecek ortak bir zemin arayışındaki I. Alexander'ın, tuhaf ve erken olmasına rağmen hayali bir "Hıristiyan ulusu" ve "Kurtarıcımızın Kutsal Dini"nden başka hiçbir bağlayıcı ideoloji bulamaması oldukça anlaşılabilir bir durum. Ancak bir yanda papanın, diğer yanda İngiltere'nin ayrılması ona hemen Avrupa'nın o bakış açısından bile tek bir varlık olmadığını gösterecekti.

Deyim yerindeyse İngiltere giyotine gönderilen kralın kardeşinin yeniden tahta çıkarılması meselesini "sıcak tuttu". Napolyon'un tahttan ilk el çekişinde Provence Kontu XVIII. Louis'ye (o tarihte tanındığı şekliyle "Louis le désiré") dönüştü. Mirabeau Voltaire ve diğer Aydınlanmacı düşünürlerin etkisinde yetişmiş bu adamı tahtta görmekten memnundu. Ve *chouanlar* –aşırı gerici göçmenler, fanatikler ve Louis'in büyük bir beceriyle mesafesini koruduğu her renkten, kavgacı sürgünlerin oluşturduğu Londra'daki Fransız camiası– yığınına rağmen Bonapart sonrası Fransa'ya dayatılan yönetim biçimi, gülünçlük sınırındaki *aşırı* kısıtlı oy hakkıyla fazlasıyla muhafazakâr anayasal monarşi, İngiltere'nin tercihi ve kararıydı. Yenenin yenilene (eski sistemin çatışmanın nedeni olmanın yanı sıra kara bir leke olduğu varsayılarak) siyasi yönetim sistemini dayattığı bu açık müdahale, Avrupa'da ilk kez Atinalılar 404 yılında teslim olduğunda onları aşırı oligarşik bir yönetim biçimi uygulamaya zorlayan Spartalılar tarafından denenmişti. Benzer bir biçimde, Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında Almanya diz çöktüğünde, imparatora Alman hükümetinin şansölyelik görevine ılımlı-liberal Bavyera prensi Max von Baden'in atanması yönünde ısrar eden kişi, bizzat Wilson'du. Castlereagh, Wellington İngiltere'sinin ve Liverpool Kontu'nun Fransa'ya sonunda kabul edilebilir bir hükümet biçimi olarak İngiliz liberalizminin bir "karikatürü"nü dayatmalarının amacı da aynıydı. Ardından bu iki güç kendilerini "Kutsal İttifak"ın bir arada tuttuğu üç kral gibi birbirlerine yakın bulmaya başladılar. Tabii ki İngiltere Fransa'yla yalnızca İngiliz anayasal modelinin (Burke ve diğer ideologlar tarafından idolleştirilen) üstünlüğünü ispat etmek için aşırı Jakobenizme ve hatta daha da aşırı Napolyon müdahaleciliğine karşı 20 yıldan fazla amansız bir bi-

çimde savaşmamıştı. Devrim tarafından en tehlikeli dönemde oluşturulan ordular ezelden beri *antik rejim*in oldukça kısıtlı profesyonel ordularını bozguna uğratmıştı ve İngiliz hükümetinin gerçek sorunu, Richelieu ve XIV. Louis'den sonra kıtadaki bir Fransız hegemonyasının sonucunda bunun benzeri görülmemiş ve daha tehlikeli biçimlerde yeniden ortaya çıkmasından duyduğu korkuydu. Fransa'nın Mısır seferi sırasında ve yine Viyana Kongresi'nde baskı altındaki Yunanlıları büyük Osmanlı gücünden kurtarmak için ortaya atılan fazlasıyla utandırıcı sorunda, Nelson'un yardım ettiği "kafir" Sultan da dahil olmak üzere müttefikler edinmek konusundaki azim ve kararlılığının nedeni buydu.

Fakat herkesin bildiği gibi galibin propagandası en az silahları kadar güçlüdür. Çünkü İngilizler ve kıtadaki ılımlı gelenek açısından Bonapart'a karşı zafer kazanmak "tiran"a karşı verilen adil mücadelenin ve bu nedenle "özgürlük" davasının en üstün başarısı olmuştu. ("Demokrasi" hiç sevilmeyen bir kelimeydi, henüz antikomünist propaganda dönemindeki gibi "özgürlük" ile kalıcı bir biçimde çiftleşip eş anlamlı hale getirilmemişti.)

Bonapart'ın Elba'dan dönüşü bu korkuyu yeniden canlandırdı. Cesur XVIII. Louis Ghent'e kaçmıştı ve orada çeşitli Chateaubriandlar tarafından kuşatılmış bir biçimde dehşet içinde ülkesine dönme şansının doğmasını bekliyordu. Fakat bu ikinci geri dönüş, ikinci restorasyon daha sert ve daha vahşiydi. "Beyaz terör" –en iyi bilinen örneği Mareşal Ney'in hain bir biçimde öldürülmesidir– daha önceki (muhalifleri tarafından açıkça "terörist" olarak tanımlanan) Jakoben ve Termidoryan "terörler" ile her açıdan aynıydı. Maurice Duverger daha sonra yeniden ele alacağımız bir araştırmada şunları yazıyor:

> Aşırı sağ daha sonra kendi karşıtlarını daha büyük bir soğukkanlılıkla katletmeye başladı. Ancak, bunu daha düzenli ve daha geniş ölçekli bir biçimde yaptı. "Beyaz terör" terimi en katı anlamıyla Yüz Gün'den sonra kraliyet taraftarlarının liberallerden intikam almalarıyla ilgilidir. En koyu biçimde güney Fransa'da hüküm sürdü: Marsilya ve Nimes kentlerinde Bonapartistler ve askerler sokaklarda öldürüldü. Marshal Brune Avignon'da katledildi. Gard'da çok sayıda Protestan öldürülürken, Akdeniz kıyısındaki kasaba ve köylerde yüzlerce kişi katledildi. Angoulême Dükü'ne bağlı aşırı kraliyetçiler Tuluz'dan başlayarak diğer birçok *bölgede* katliamlarını ikiye katladılar. Hükümet General La

Bédoyère, Faucher kardeşler, Marshal Ney ve diğerlerini kurşuna dizdirdi.[3]

Bunun "kana susamış liberalizm" aşaması olduğu söylenebilir. İroni fazlasıyla dehşetli olacaktı. Birinci restorasyona –soluk da olsa– damga vuran liberalizmden geriye Anayasa haricinde neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Bu, liberal seçkinlerin (daha sonra ele alacağız) ayakta kalmalarını sağlayan en önemli alan olan "basın özgürlüğü" için özellikle geçerliydi.

Bu yüzden on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin "kutsal" metni *La Liberté des Anciens comparée à celle des Modernes*'i (Benjamin Constant'ın 1819'da Athénée Royal'de yaptığı bir konuşma) okumak oldukça şaşırtıcıdır:

> Parlak devrimimiz (aşırılıklarına rağmen, sonuçlarına odaklandığım için ona parlak diyorum) tarafından temsili bir hükümetin getireceği yararlardan faydalanmaya davet edildik, niçin bu tür bir hükümet olduğunu anlamaya çalışmak ilginç ve yararlı –*günümüzde* yalnızca onun aracılığıyla *biraz özgürlük* ve biraz barış *bulabiliriz*, bu antik dünyanın özgür toplumları tarafından neredeyse hiç bilinmiyordu.[4]

Bu pasaj ünlü broşürün hemen başında, ikinci sayfada yer almaktadır. Bu açılış deklarasyonunun yazara göre en çarpıcı yanı ikinci restorasyon Fransa'sının (Hâlâ önce Berry Dükü'nün katledildiği ve ardından gelen polis baskısının yaşandığı aylardayız) "temsili hükümet"e ilişkin mümkün olan en iyi anayasal model çerçevesi içinde "barış ve özgürlük"ten yararlanan bir ülke olmasıdır. Bu satırları okurken netleşen bir diğer şey, yazar için "parlak devrimimiz" ile XVIII. Louis'in Anayasası arasında bir tür devamlılık olduğudur, devrimin ürettiği bazı "aşırılıklar" artık parantez içine konulabilmektedir. Bu aşırılıklar "Fransa'yı aslında istemediği iyiliklerden –*pouvoir social*– yararlanmaya zorlamayı içeriyordu: Yani, antik özgürlük modeli zorla benimsenmişti. Bu durumda Bonapart da temsili hükümet başlığı altına girmez mi? Constant'ın imparatorla ilişkilerindeki iniş çıkışlardan hareket edersek bunu söylemek zor. *De l'esprit de conquête et de l'usurpation*'un (1814) temelinde kesinlikle Madame de Staël'in Bonapartizm karşıtlığı yatıyor: Fakat Constant'ın Yüz Gün sırasında *Acte additionnel aux Constitutions de l'Empire*'ın gerektirdiği Devlet Konseyi'nin bir üyesi olarak Bonapart'ın tarafında olduğu kesin. Ancak önceki ay-

larda, birinci restorasyon sırasında anayasa taslakları yazmak için çok çalışmış, esasen Saint-Ouen (3 Mayıs 1814) deklarasyonunu ve yeni yöneticinin "Anayasal Düzenlemesi"nin (4 Haziran) yayınlanmasını önceden düşünmüştü. Kısacası, Constant tarafından bu çalkantılı yılların öyküsünün –aksilikler, aşırılıklar ve sapmalara rağmen– esas olarak üstün bir ilkenin, yani "çağdaşların özgürlüğü"nün ilerici bir ifadesi olarak görüldüğü anlaşılıyor.

Bir parlamento üyesi olarak sorumluluklarında da bir süreklilik vardı. 19 Mart 1815 tarihli *Journal des débats*'da "tiran"ın geri dönüşüne ateş püskürdü. Nantes'te yurtdışına kaçacağı gemiye yetişemeyince 14 Nisan'da Tuileries'de "tiran"ı karşılamak için azami gayret gösterdi. Yeniden doğan imparatorun karizması gözünü kamaştırınca Devlet Konsülü'ne girmeyi kabul etti ve onun için *Acte additionnel*'i yazdı. Bununla birlikte 1818'e gelindiğinde seçimlerde aday olmuş ve ertesi yıl, tam *La Liberté des Anciens comparée à celle des Modernes* sırasında Sarthe'de seçilmeyi başarmıştı. İki kere daha parlamentoda (1824-7 ve 1827-30) görev aldı ve Temmuz Devrimini görecek kadar yaşadı. 8 Aralık 1830'da gerçek bir ilahlaştırma biçimini alan "ulusal" bir cenaze töreniyle onurlandırıldı. Aslında devamlılık buydu.

1818 seçimlerinde seçmen sayısı 88.000'di. Ancak Constant gibi liberaller için gerçekten tehlikeli olan şey hakların genişlemesi (tabii ki o ana kadar yalnızca II. yılın geçici Anayasasıyla onaylanmış olan genel oy hakkı gibi "aşırı" öneriler dışında) değil, "basın özgürlüğü"ydü. Basın, deneyimli parlamenter azınlığın parlamentoda ve oybirliği ile "serbest rejim" olarak tanımlansa da boğucu olan kurumsal çatı altında sesini duyurmaya yarayan temel araçtı – ve çok değerliydi. Constant, su götürmez biçimde liberal olduğu için "aşırı" addedilen "Bağımsızlar" (böylesine sınırlı bir seçmen sayısıyla bu döneme uygun olmayan bir parti ve isim) hizbini destekledi. Hizip, "cumhuriyetçiler" (bunlara *tout court* Jakobenler denilebilir) ve ancak onlarla basit bir biçimde özdeşleşerek siyasal açıdan aktif olmaya devam edebilecek Bonapartistleri bir araya getirdi. Bunların da yüzsüzce oligarşik ve servete dayalı olan bir mekanizma kapsamında seçilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Tanınmaz hale gelmek kolay değildi ve dahası parlamentodaki faaliyetleri sürekli izleniyordu. Biraz sonra Jacques-Antoine Manuel'in başına gelen felaketleri göreceğiz: Olağanüstü dürüst ve herkesin saygısını kazanmış olan bu adam iktidardakilerin gözünde gizli bir

Jakoben'den başka bir şey değildi ve hatta "terörü savunur tarzda konuşmaktan" mecliste tutuklanmıştı. O tarihte "liberal" sözcüğü bir yanda Kutsal İttifak'ın, diğer yanda Dörtlü İttifak'ın (İngiltere dahil) gerici hükümetlerinin gözünde yalnızca "devrimci" anlamına geliyordu. Aynı zamanda, belirli kelimelerin artık ağza alınamadığı açıktı ve bu yüzden her "devrimci" ve "demokrat" kendisini "liberal" olarak tanımlıyordu –değişimi dikkate almak ve tarihin "acı darbeleri nedeniyle "gizliliği" benimsemek arasında bir yeri işaret eden bir fiil. Aslında benzer bir olay Sovyet deneyiminin sona ermesinin ardından sağa kayan Avrupa'da görüldü. Bu kargaşadan çıkan siyasi grupların çoğu sonunda ismen olmasa da, amaçları ve dilleri açısından "liberal"leştiler.

Jacques-Antoine Manuel'in öyküsü anlamlı olduğundan buraya aktarılmaya değmektedir. 1775'te doğan Manuel olayların doruğa çıktığı 1793'te, 17 yaşındayken cumhuriyetçi orduya kaydoldu ve Campoformio'ya kadar askeri seferlere katıldı. Ardından avukat olmaya karar verdi ve Yüz Gün sırasında Temsilciler Meclisi'nde görev aldı. 1817'de Meclis'e seçildi ve hükümetin entrikalarına ve siyasi rakiplerinin şiddetli muhalefetine rağmen, 3 Mart 1823'te jandarmalar tarafından Parlamento'dan dramatik bir biçimde çıkartılıncaya kadar sürekli yeniden seçildi. Parlamento oturumunda "Gendarmes, empiognez M. Manuel" ["Jandarmalar, M. Manuel'i yakalayın"] emri gelince güçlü vekil kendisine en yakın olan jandarmaya dönüp, "Bu benim için yeterli efendim, sizinle gelmeye hazırım," dedi. Sonra Parlamento'dan zorla çıkartıldığını göstermek için jandarmaların kendisini kollarından tutmasına izin verdi. Suçu neydi? Ateşli bir biyografi yazarı onun "devrimi Parlamento'daki sürekli yöneltilen utanmazca ve haksız saldırılara karşı savunmak gibi onurlu bir görev" üstlendiğini yazıyor. "Çoğu vekil o dönemde kötüleşen aşırılıkları savunur görünme korkusuyla bu saldırılara yanıt vermekte tereddüt ediyordu." Tam tersine, Manuel'in bitmek tükenmek bilmeyen çabaları "Devrimin etkilerinin çoğunlukla hiç kuşkusuz ve fevkalade olumlu olduğunu göstermeyi" amaçlıyordu ve "karşı devrimci coşkunun her yana yönelttiği sövgü selini engellemek" zorunluydu.[5] Bu yüzden hem tarih yazımı hem de siyaset eş zamanlı olarak tehlikeye atılmıştı. Devrim sorgulanıyor ve kınanıyordu (Joseph de Maistre'nin *Les Beinfaits de la Révolution*'undaki tarzda) –her şeyin sallantıda olduğu, ittifak kuvvetlerinin ve uluslararası gericiliğin siyasi ve askeri zaferinin doruğunu yaşadığı bir süreçti. Bu yüzden –devrimci anlamda– revizyonizm iki düzeyde görülüyordu. Karşı koyulması gereken

iddialar yirminci yüzyılın sonunda gördüklerimizle aynıydı: "Suç" listesi, "kara kitap".

Manuel'i Parlamento'dan atmakta kullanılan bahane, kesinlikle devrim için çok önemli bir olaydan bahsetmesiydi. İspanya'ya ilişkin politika tartışılıyordu. Yasa tasarısını eleştiren Manuel VII. Ferdinand konusunda büyük bir açık sözlülükle konuşarak esir tutulan kralın Fransız toprağına giren koalisyon kuvvetlerinin XVI. Louis'e layık gördüğü akıbetin aynısına (haklı olarak) uğrayabileceğini ima etti. *Ultralar*'ı öfkelendiren işte bu sözcüklerdi. Ancak Manuel'in atılması beklenmedik bir sonuç doğuracaktı. "Solcu" vekiller meclisten çıkarak "Hepimiz Manuel'iz!" diye bağırdılar. İhraç edilen vekil Bourbon Sarayı'ndan çıkarken büyük bir kalabalık tarafından karşılandı ve bir zafer alayıyla evine götürüldü. Bu, galipler tarafından yerilen ve fazlasıyla uysal veya itaatkâr bir sol tarafından güçsüz bir biçimde savunulan devrimin halk arasındaki ses getiren ilk başarısıydı. Bu yüzden Constant'ın "parlak devrimimiz" şeklindeki imasının içi bütünüyle de boş sayılmazdı.

İmparatorluğun dramatik ve uzatılmış sonunda patlak veren siyasi mücadelenin en önemli yönlerinden biri biyografik sözlüklerin ve diğer eserlerin yarattığı ihtirastı. Bu eserlerin sayısı imparatorluğun son yıllarında Michaud kardeşlerin başlattığı büyük inisiyatiften itibaren, ama özellikle müthiş *Dictionnaire des girouettes*'in (1815) arka arkaya yapılan baskılarının yarattığı şokun ardından hızla artmaya başladı. Olan şey eleştirilerin tarihsel ve siyasal olarak yerini bulmasıydı. Yaşayan kişilerin biyografileri –yeni bir tarz– yayınlanmaya başlandı. Bunlar yalnızca kişilerin ilkesiz davranışlarını eleştirmekle kalmıyor, bir dönemin değerlendirmesini de içeriyordu. 25 yıllık bu dönem dünyayı değiştirmiş ve bir *ad pristinum*'a geri dönüşle sona erdiği izlenimini yaratmıştı. En saygın ve yaygın eserlerin ikisi de –Arnault ve çalışma arkadaşları tarafından yazılan *Biographie nouvelle des contemporains* (1820'den başlar) ve Rabbe'nin *Nouvelle biographie des contemporains*'i (Temmuz devriminin arifesinde başlar)– devrimi ve imparatorluğu "kurtarma" fikrini aşılamaktadır. Her ikisi de iddialı değişimci projelerdir ve galiplerin giriştiği *damnatio memoriae*'ye mahir ve etkili bir karşı duruş oluşturmaktadır.

Biographie nouvelle'in anonim *Discours préliminaire*'si bu tarihsel yeniden fethin "manifestosu"dur. Giriş yazısı çok açıklayıcıdır: "Fransız Devrimi tarihimizin ve muhtemelen Avrupa tarihinin en

önemli dönemidir. Burada temel ilham Jirondenlerden alınmaktadır (zaman zaman gündeme getirilen bu iddia tam olarak doğru değildir, Jirondenler yalnızca dönemin siyasi devamlılığı olmayan "hizip"lerinden biriydi); ana fikir restorasyonun devrimin ortaya koyduğu temel değerlere dayanmaktan kaçınamayacağıdır. Önsözün yazarı (muhtemelen Arnault) şöyle yazmaktadır:

> Devrim muhtelif defalar boşuna yargılandı ve bu süreç devam edebilir –ama yine boşuna. mutlakıyetçi rejimin savunucuları eski düzenin çıkarlarını desteklemek adına bu tür yönetimin *özgür* olduğunu göstermek için her türlü aracı kullandılar. Yani, kuşatma altında olanların kalesine girebilmek için onların renklerine el koyup kendilerine mal eden olağandışı bir kuşatmacı çetesi kendisini özgürlük alanına girmek zorunda hissetti.

Ancak, diye devam ediyor, kılık değiştirmelerine rağmen parolayı, yani anavatanı bilmedikleri için kim oldukları anlaşıldı. Önsözün yazarı burada devrim yanlısı revizyonistlerin en güçlü argümanlarından birine değiniyor: Devrim ülkeyi kurtardı ve onu büyük bir ülke yaptı. Bunu başarması kesinlikle cumhuriyetle özdeşleşen kitlelerin yurtseverliğini harekete geçirmesi sayesinde mümkün oldu. Parlamentoda saldırı altında olan Manuel de kendisini eleştirenlere bu yıllarda erdemin *ordu*'ya sığındığı iddiasının doğru olmadığını anlattı. Hatta kendisine karşı çıkanların devrimin yurtseverlik savaşlarının ortak miras olduğunu kabul etmelerini sağladı ("Büyük Anayurt Savaşı"nın günümüz komünizm sonrası Moskova'sında bile, her şeye rağmen büyük çoğunlukta uyandırdığı ruh ve ortak miras duygusuna benzer biçimde).

Bu olağanüstü *Discours préleminaire*'nin bir diğer büyük gücü yalnızca Avrupa'ya değil, daha da ötesine bakmasından kaynaklanmaktadır. Kısa bir zaman aralığı içinde koalisyon güçlerinin Paris'e iki kez girmesini görmekten kaynaklanan aşağılanmaya rağmen, devrim kazanmıştı. Bunun nedeni "1789'daki, yenilmeye mahkûm koalisyonların boşuna savaştığı ve muzaffer koalisyonların beyhude bir biçimde küçümsediği siyasi reformumuzun *kısa süre önce üç güneyli halk tarafından benimsenmesi* [Güney Amerika'dan söz ediliyor] ve diğer tüm halklarca beklenmesi, yeni bir çığır açmış ve her iki yarıküreyi kapsayan yeni bir medeniyetin prototipi olmasıdır." Dikkat çekici olan şey yazarın, kısmen olağandışı yayılma kapasitesi ve önceki ABD devri-

mine hiçbir referansta bulunmaması nedeniyle devrimin savunduğu ilkelerin evrenselliğinin farkında olmasıdır. ABD devrimine referansta bulunmamak bir gaflet değil, bir tercihtir.

Sonuç bölümünde "suçlar" ile ilgili kapsamlı bir tartışma bulunmaktadır. Ancak öne sürülen iddia kendi kendisini reddetmektedir: "Askeri mahkeme önünde suçlandıkları için intihara teşebbüs eden" Charlotte Corday ve Montanyar vekillerini "kurtarmaktadır"; ve "suça karşı savaşmak için erdem bazen kendisini bunun üzerine kurmak ve onun yöntemlerini kullanmak zorundadır," iddiasında bulunacak kadar ileri gitmektedir.[6] "Robespiyer, Couthon ve Marat gibiler" kefaretten kurtulurlar. Her koşulda zaten uzun bir yol katettik. Gerçek demokrasiye giden yolda ileri atılan her adımın hâlâ güçlü bir biçimde hissedilen büyük Fransız Devriminin tarihsel yenilenmesine doğru atılan bir adımla örtüştüğü söylenebilir.

Bunca kargaşa arasında tutarlılık duygusunu korumak kesinlikle kolay değildi. *Dictionnaire des girouettes* (1815) Constant'a her biri ani bir yön değişimine karşılık gelen üç "sancak" veya "bayrak"tan daha azını atfetmemektedir. Bunlar Talleyrand'ın 12 bayrağına kıyasla çok fazla olmamakla birlikte, yine de dikkate alınabilecek bir miktardadır. Liste dikkatsizce yazılmamıştı ve neden olduğu keskin ve kindar karşılıklarla düzeltmeler işaret etmek istediği şeyin gereğini yerine getirdiğini kanıtlıyor. C. D. paraflı adı bilinmeyen bir yazarla ortaya çıkan *Le Censeur du Dictionnaire des girouettes, ou Les honnêtes gens vengés* (Paris, Eylül 1815; aynı sırada *Dictionnaire*'nin ikinci baskısı yayınlanmıştı) birkaç yüz sayfaya ulaşmakta, çok sayıda araştırma ile çok az olaya yer vermektedir. "Censeur"un öne sürdüğü en güçlü iddia, "şu anda" Fransa'da ihtiyaç duyulan tek şeyin unutma kabiliyeti olduğudur.

Hatta *Acte additionnel*'i ve Napolyon'un kendi desteğiyle basılmasını istediği *Manifesto*'yu yazmasının yanı sıra Constant'ın Bonapart'ın yeni macerasına katılımını da kapsıyor. Constant dışındaki imzacıların kim olduğu açık değil. Napolyon 8 Haziran'da Constant'tan bu hizmeti yerine getirmesini istedi, ama 11'inde cepheye gitti ve bundan altı gün sonra Waterloo Savaşı yapıldı.[7] Böylesi durumlarda "ücretle çalıştırılan" talihsiz entellektüelin buyruklara ya görev duygusuyla ya da yalnızca başka şansı olmadığını hissettiği için itaat ettiğini düşünmek cazip geliyor. Ancak, Constant'ın örneğinde günlüğünden o tarihten sonrasını okuyabiliyoruz. 8 Haziran'daki giriş şöy-

le: "Nous avons besoin d'une victoire. Manifeste á faire. Il faut que ce soit un morceau superbe. L'Europe en sera frappée, si elle n'est pas convertie." ["Bir zafere ihtiyaç duyuyoruz. Yazılması gereken bir manifesto var. Bu nefis bir yazı olmak zorunda. Bu Avrupa'yı değiştiremeyecek olsa da üzerinde bir etki yaratacak"][8] Son cümle –kendisine yazdığı bir paragrafta– Constant'ın imparatorluğun yeniden doğuşunu desteklediğine açıkça ışık tutuyor.

Yine 1815'te yayıncı Delaunay "par un homme retiré du monde" ["dünyadan elini eteğini çekmiş bir adam tarafından yazılan"] *Dictionnaire des Protées modernes*'i yayınladı. Bu da, özellikle de Bonapart Elba'dan döndüğünde yönelttiği –yukarıda söz edilen– eleştiri metnine dayanarak Constant'ın u dönüşlerini hedef alıyordu. Burada anılmaya değer olan tam olarak, adı bilinmeyen yazarın belirttiği gibi daima "ses idées pour des principes, et ses rêveries pour des vérités" ["fikirleri ilke ve hayalleri gerçekmiş gibi"] sunan kişi –iğneli bir dille yazan sözlük yazarının ifade ettiği gibi gerçek bir "tête à constitutions" ["anayasa taciri"]– diye takdim ettiği siyaset yazarının ilkesizliği değildir. 19 Mart 1815'teki makalesinde zaten 1819'da Athénée Royal'de yapılan konuşmanın esaslarının bulunduğunu belirtmek daha ilginçtir. Constant şöyle yazmaktadır: "Kralın tarafında anayasal özgürlük, güvenlik ve barış var; Bonapart'ın tarafında ise kölecilik... XVIII. Louis döneminde temsili hükümetimiz vardı: *Kendi kendimizi yönettik*. Bonapart bizi Kölemenler vb. bir yönetim altına sokacak."

Biraz daha ileride Constant Bonapart'ı bir Attila ve bir Cengiz Han'a benzetiyor (ancak birkaç gün sonra Nantes yoluyla kaçmayı başaramayınca kendisine bahşedilen Devlet Konseyi üyesi unvanıyla ona hürmetlerini sunuyor. Fakat Bonapart'a yönelttiği hakaretlerin dışında burada önemli olan XVIII. Louis tarafından kurulan "özgür" rejim tanımı. Şu üç ilkeye dayanıyor: "Anayasal özgürlük", "temsili hükümet" ve "kendi kendini yönetmek" – 1819'un karşılaştırmalı *Discours*'undaki "çağdaşların özgürlüğü" vurgusunun aynısı.

Burada, böylesi şık bir formülle yapılan somut katkı da dahil olmak üzere her şey açığa çıkıyor. Şimdi sonuç bölümüne bakalım: "Bize göre, özgürlük özel bağımsızlıktan barış içinde yararlanmayı içermelidir." "Özel bağımsızlık" yalnızca servet demektir. Bu, Constant'ın servete övgüler düzerek onun devlet otoritesinden üstün olduğunu belirttiği son paragrafta açığa çıkmaktadır:

> Para despotizmin önündeki en etkili engeldir... Ona karşı güç kullanmak yararsızdır: Para kendisini gizler veya kaçar... Antik dönemde yaşayanlar arasında kredi bugün bizim için olduğu kadar önemli değildi. Onların hükümetleri özel bireylerden daha güçlüydü. Bugün ise tersine özel bireyler her yerde siyasi iktidardan daha güçlüler. Servet tüm çıkarlara daha kolay uygulanan bir güç ve bu yüzden çok daha gerçek ve ona *çok daha kolay itaat ediliyor*. İktidar korkutur, servet ödüllendirir. İktidar hileyle savuşturulabilir ama servetten yararlanmak için *ona hizmet etmek zorunludur*. Sonunda *hâkimiyetini* elde edecektir.[9]

"Daha kolay itaat ediliyor", "ona hizmet etmek zorunludur" ve "hâkimiyet" gibi ifadeler –ve daha genel anlamda "hükümet" ile "servet" arasındaki ilişkinin ikinci lehine ters yüz edilmesi– çağdaşların gözünde yeni tomurcuklanan bu toplumla ilgili bir analizin göstergesi. Bu Marks'ın "sermaye"nin yapısal hâkimiyetinin bu yeni ekonomik ilişkilere özgü bir özellik olduğu sezgisine çok yakın bir ifade. Hem Constant hem de daha sonra Marks "işlerin nasıl yapılması gerektiğini" anlatan birinin vaaz veren veya ahlakçı yaklaşımını benimsemekten çok gerçek durumun esas karakterini "bilimsel olarak" açıklamayı amaçlıyorlar.

Constant'ın da antik döneme "şematik" bir biçimde baktığını düşünmek ukalalık olarak görülmemelidir. Ekonomi politikasıyla ilgili az sayıdaki metinden biri Demostenes'in İÖ dördüncü yüzyılın ortalarında yazılan *On the Symmories* [Paylaşan Gruplar Üzerine] konuşmasıdır. Konuşmada tam da bu konuyu teorize etmektedir: "Bırakın para şu anda kendi sahiplerinin elinde kalsın, çünkü Devlet'in yararı açısından bundan iyisi olamaz; fakat eğer korkulan kriz gelirse, o zaman bunu gönüllü bir katkı olarak kabul edin." (28) Bu ifade tabii ki koşulsuz değildir, ayrıca mutlak veya genel anlamıyla da ele alınmamalıdır. Ancak servet sınıflar arasındaki ilişkiler içerisinde tehlikede olduğundan, bu ilişkilerin antik şehirde bile nasıl istikrarsız olduğunu veya çalışmaya yol açtığını gösteriyor.

5

Genel Oy Hakkı: Birinci Perde

Avrupa'daki temsili demokrasinin başlangıcında bunun anlamını ve temelindeki değeri sorgulayan iki önemli ses yükseldi. Birincisi yukarıda söz ettiğimiz *Toplumsal Sözleşme* (1792) adlı üçüncü kitabının XV. Bölümünde Jan Jak Rosso'nun yükselttiği sesti. Tanınmış yazar naiflikten, tarihi çarpıtmaya kadar her türlü suçlamayla itham edilmiş, "totaliter rejim"e doğuştan eğilimli olduğu vb. söylenmişti. Ünlü önermesinde, "egemenlik devredilememesine neden olan şey yüzünden temsil edilemez," demektedir. Fransızca *représentation* sözcüğünün hem siyasi temsil –yani seçilen temsilciler– hem de daha genel anlamda temsiliyet anlamına geldiğini belirtmemiz gerekir. Egemenlik "genel irade" den oluşur "ve genel irade temsil edilemez". Russo'nun İngiltere'de onlarca yıldır yürürlükte olan temsili sistemini değersiz kıldığı ünlü yaklaşımı buradan kaynaklanmaktadır: "İngiliz halkı özgür olduğunu düşünüyor, fakat büyük bir hata yapıyor. Yalnızca parlamento üyelerinin seçimi sırasında özgürler. Bu üyeler seçilir seçilmez halk hemen köleliğe dönüyor, onlar hiçbir şey değiller. Sahip oldukları kısa süredeki özgürlüklerini kullanma şekilleri ise, onu tamamen kaybetmeyi hak ettikleri anlamına geliyor." Deyim yerindeyse Russo açısından tayin edici sınav tarihsel antikite geleneğinde yatmaktadır: "Antik cumhuriyetlerde ve de monarşilerde halk asla *temsil edilmemiştir.*" "Özgür" İngiliz sisteminin temsilcilik üzerine, yani Avam Kamarası'nın üyelerinin seçildiği sisteme koyduğu katı sınırları öne çıkarmaya özel bir önem vermemesi dikkat çekicidir; sorguladığı şey bizzat temsiliyetin varlığıdır. Bu fazlasıyla paradoksal görünebilir, ama o ileri görüşlülükle temsili sistemin yıkıcı etkisine vurgu yapmaktadır: Seçilmiş temsilcilerin şu anda "siyasi sınıf" dediği-

miz şeye dönüşmesi (siyasi ilişkilerinden bağımsız olarak), onları temsilci tayin edenlerin özel çıkarlarından esas olarak ayrı olmaları ve tayin edici anlarda ayrı, kendisine bağlı bir organ olarak işlev görme tarzları. Russo bu rezaleti başından itibaren mantıki ve felsefi açıdan ve aynı zamanda –açıkça olmasa da– hukuksal açıdan eleştirdi. Bu yüzden bu hem bir uyarı hem de bir sezgiydi.

Bir diğer "önleyici uyarı" 1785'te Condorcet tarafından Amerikan Devriminden epey sonra, neredeyse 1789 arifesinde formüle edildi. *Essai sur l'application de l'analyse á la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix* adlı makalesinde bu karmaşanın seçmenlerin ikiden fazla tercihe sahip olduğu herhangi bir seçim prosedürünün yol açacağını öne sürüyordu. Artık tanınan (ancak kolayca unutulan) "paradoks"una göre genelde anlamlı bir sonuç elde etmek (veya açıklamaya göre, "bireysel tercihlerin sosyal tercihlere dönüşerek yaygınlaşması") açıkça imkânsızdı.[1] Bir bireyin *tercih sırasına göre* (A, B, C) olarak ifade edilen bu üç seçeneğe ilişkin tercihi anlamlıdır ve açıklanabilir –"Bay *x* A'yı B'ye ve B'yi C'ye tercih eder" ifadesi çok açıktır. Aynı şey benzeri türden çok sayıda bireysel tercihin "toplamı" (veya bakiyesi) için geçerli değildir. Açıkça görülen bu paradoksun izahı üç seçeneğe ve üç "seçmen"e, *x, y* ve *z*'ye dayandırılmıştır.

PERİYODİK TERCİH SIRALAMALARI

x: ABC
y: BCA
z: CAB

Bundan A'nın B'yi ve B'nin C'yi yendiği sonucu çıkmaktadır. Halbuki, sonucunu doğrudan A ile karşılaştırdığımızda C de A'yı yenmektedir, çünkü yalnızca bir seçmen –*x*– A'yı C'ye tercih ederken, iki seçmen C'yi A'ya tercih etmiştir. Yarım yüzyıl önce iktisatçı ve matematikçi Kenneth Arrow Condorcet'in paradoksunu "yeniden keşfetti" ve –isteğe bağlı olarak "paradoks" diye tanımlanan bir teorem aracılığıyla– seçim sistemlerinin büyük çoğunluğunda sonucun keyfi olduğunu gösterdi: Bu bireylerin tercih *sırası*na bağlıdır ve yukarıda belirtilen nedenlerle bunlar anlamlı bir "genel" sonuç içinde "eriyemez"ler.[2]

Russo'nun uyarılarının devrim yıllarında fazlasıyla aktif "seçim mekanizması"nı yürürlüğe koyan yasa koyucuların benimsediği yönelim

üzerinde etkili olma ihtimali bulunmuyor. Tam tersine, bunlar genellikle –Robespiyer Anayasası haricinde– genel oy hakkına *karşı çıkma* ve oy hakkını belirli sosyal gruplarla sınırlamanın yöntemlerini bulmaya çalışıyordu.

1789 Mayıs'ında toplanan État-Générale'i doğuran seçimlerde sistem iki aşamalıydı. Kasaba ve kentlerde yaşayan çok sayıda Fransız seçilmiş temsilcileri değil, seçmenleri belirledi. Tüm bu insanlar seslerini yalnızca ünlü *cahiers de doléance* aracılığıyla duyurabiliyordu. Belirlenen seçmenler bölge başkentinde buluşup bir veya daha fazla vekil seçtiler.

1791 anayasasında da iki aşamalı bir seçim sistem benimsendi. Seçim sistemini hazırlayan parlamento esas olarak Sieyè'nin tüm toplumu *aktif* ve *pasif* yurttaşlar olarak sınıflandıran ve pasif olanları asli toplantıların dışında tutan fikrini kabul etti. Bu pasif yurttaşlar kimlerdi? "Bağımlı" durumda olan herkes ve tüm kamu çalışanlarıydı. Doğrudan katkı payı ödemeyen veya üç günlük ücretin altında bir katkı payı ödeyenler de dışarıda tutulmuşlardı. Suç kayıtlarıyla ilişkili olarak başka dışlamalar da vardı. Geçmişten gerçekten demokratik bir anlayışla kopuş 24 Haziran 1793'te kabul edilen Robespiyer Anayasası'yla onaylanmış oldu. Bu Anayasa "dolaylı" oy kullanma uygulamasını iptal etti ve oy hakkındaki servet veya sınıfa bağlı sınırlamaları kaldırdı. Her koşulda konvansiyon zaten tam da "kamu çalışanı" kategorisini kaldırmıştı. Bu anayasa asla yürürlüğe girmedi; Koalisyon'a saldıranlara karşı yürütülen savaş sona erinceye kadar ertelendi, fakat Robespiyer'in bir darbeyle tasfiye edilmesinden sonra "demokrasi"nin yegâne önemli önkoşulu olan genel oy hakkı uygulaması suya düşmüş oldu. 1848'e kadar yapılan sonraki tüm anayasalar oy hakkına ciddi sınırlamalar koydular.

Birinci restorasyonda, liberal İngiltere'nin büyük bir gayretle desteklediği ve XVIII. Louis'nin "isteksizce kabul ettiği" anayasa oy hakkını 300 franklık bir katkı payına bağladı ve seçime katılanların en az 1000 franklık bir katkı payı ödemesini şart koştu. Ancak servete dayalı bu zalim sistem hiç de yeni değildi: Bonapart'ın Brumaire 18'den sonra oluşturduğu modelin farklı bir biçimde yeniden ortaya çıkışıydı. 1814'te olanlar egemen sınıfın 1799 darbesinin (1804'te ikiye katlanan) yasalaştırılmasından başka bir şey değildi. Brumaire 18'den sonra uygulanmaya başlanan seçim sisteminde de kanton meclislerinde toplanan yurttaşlar kamu kesesine en fazla katkıda bulunan 600 kişi arasından "seçmen adayları"nı seçiyorlardı (imparatorluğun *tanınmış*

önemli kişileri haline gelen 600 kişiden oluşan ünlü listeler). Seçmen adayları ise *bölge* seçimlerinde bir araya gelerek vekilleri değil, aralarında birinci konsülün de bulunduğu "ülkenin temsilciliği"ne aday gösterilen "vekil adayları"nı seçiyorlardı. Yüz Gün'ün yüce özgürlük sembolü Benjamin Constant tarafından yazılan *Acte additionnel* yine tam da aynı ucubeyi öneriyordu.

5 Şubat 1817 tarihli yasa, tüm seçim prosedürünü mükemmellerin ellerinde toparlamak dışında 1814'teki seçim yasasından çok da farklı değildi. Mayıs 1821 yasası çifte oy mekanizmasını getirerek işleri daha da beterleştirdi. Bu yasa Villèle'nin bakanlığını destekleyen, dini toplantıları olumlayan, İspanya'ya müdahale etme kararını alan ve Manuel'i parlamentodan ihraç eden yedi yıl süreli Meclis'i üretti. Bununla birlikte, X. Charles saltanatının sona erdiğini ilan eden de(221 oyla), aynı yöntemlerle seçilmiş o meclisti. Demokrasi zorlaması bir kez daha barikatlardan gelmiş –üç günlük savaş 29 Temmuz 1830'da başladı– fakat bundan yararlananlar zenginler olmuştu. 19 Nisan 1831 tarihli yasa seçmen olmak isteyenlerin 200 franklık bir katkı payını "doğrudan" ödemelerini şart koştu; Institut de France üyeleriyle ordu ve donanma subaylarına yüzde 50 indirim uygulanacaktı. Taşradaki edebiyat fakültelerinde öğretmenlik yapanların yalnızca yeterince zengin olmadıkları için genellikle seçmenliğe kabul edilmemeleri –bu engellerin boyutuna ilişkin bir gösterge olarak– belirtmemiz gereken ilginç bir uygulamadır. Vakalardan birinde fakültenin kapıcısı katkı payını ödeyebilen tek kişi olmuş ve seçmenliğe hak kazanmıştı.

Gelire dayalı seçim sistemini araştıranlar daima onun en utanç verici yanına dikkat çekmişlerdir: Oyların alınıp satılması. Vekillerin seçmenleri, iktidardakilerin de vekilleri satın aldığı iddia edilmiştir. Bu, servetin dizginsiz gücüne tanıklık eden Temmuz Monarşisi sırasındaki seçim uygulamalarının gerçekçi bir fotoğrafıdır. Hareket halindeki servetin dolaşımı asla François Guizot döneminden daha hızlı olmamıştır. Fakat oyların meta gibi kokuşmuş bir biçimde kullanılması o tarihte henüz ortaya çıkmamıştı. III. yıl anayasasının (25 Eylül 1795'te yürürlüğe giren) 32. maddesi şöyleydi: "Yasa gereği oy satmak veya satın almaktan suçlu bulunan her yurttaş 20 yıl süreyle asli ve komünal meclislerden ve her türlü kamu görevinden ihraç edilir; bu suç ikinci kez işlenirse, ihraç süresizdir." Demek ki bu olay zaten mevcuttu, aksi takdirde böyle bir cezaya yer vermek mantıksız olurdu. Bu uygulamayı liberal düşüncenin en son galibiyetinden bu yana yücelttiği

"piyasa"nın daha kapsamlı küresel zaferi olarak savunmayı amaçlayan teorilerin nasıl gündeme getirildiği –oy ticareti genel oy hakkını (şu veya bu ölçüde "düzelterek") benimseyen rejimlerde bile yaygınlaştığından– hatırlatmaya değer. Bu, kişinin kendi bedenini satma hakkı adına fahişeliği savunan teorilere benzemektedir. Bu tür teoriler kaçınılmaz olarak insan organı ticaretini savunmak adına kavramsal düzeyde esnetilmektedir (fiyatlara piyasa karar verdiğinden bu trafiğin esas olarak Üçüncü Dünya diye adlandırılan ülkelerde var olması "mantıklı"dır). Bu tür teoriler geliştirmenin kavramsal doruğu kendimizi (veya belki de henüz hukuki anlamda tam bir kişi olmayan bir çocuğu) köle olarak bir efendiye satma "hakkı" olmalı. Böylesi sapkınlıkların panzehiri bu vakada takipçileri tarafından unutulmuş olmasına rağmen "liberalizm"in kurucularından biri olan Montesquieu'nün sözcüklerinde bulunabilir. "Özgürlük yalnızca yapmak istediklerimizi yapabilmeyi içerir," diye yazmaktadır. Bu argümanının –sosyal adalet de dahil olmak üzere birçok yönde geliştirilen– sonucu, "ve istemediğimiz şeyleri yapmaya zorlanmamaktır" (*De l'esprit des lois*, XI. Kitap, 3. bölüm). Aynı doğrultuda Robespiyer de *Declaration of Rights*'ta, özgürlüğün kesinlikle insanın kendi efendisi olmasını içerdiğini, fakat "bunun adalet tarafından sınırlandırıldığını," yazmıştır.

O dönemde İngiltere'nin gelişme tarzına bakıldığında orada da sanayinin gelişmesi ve bunun sonucunda fabrikalarda veya fabrikalara bağımlı işyerlerinde çalışan insan sayısının artmasının daha büyük siyasi ve sosyal hak talepleriyle el ele gittiği görülmektedir. Yakın ilişki içinde olan ve Viyana Kongresi'nin neden olduğu Avrupa'nın "yeniden düzenlenmesinde" çoğunlukla birbirlerini adım adım izleyen iki ülkede şekillenen bir çelişki on dokuzuncu yüzyıla damgasını vuracaktı: Bu liberalizm ile demokrasi arasındaki çelişkiydi. Burada kastedilen "liberalizm" mutlak ilkelerin hayatiyet kazandıracak olsa da soyut bir biçimde iddia edilmesi değil, sınırlı oy hakkı aracılığıyla toplumsal üstünlüklerini korumaya kararlı mülk sahibi sınıfların somut eylemleridir.

Buradaki "demokrasi" her zamankinden daha belirsiz bir terimdir. 1848'e kadar ilerici liberalizmden (veya eski Jakobenizm ya da gizli Jakobenizm) daha yeni ve daha uzak örnekleriyle (eğer yalnızca Fransa'ya bakarsak Babeuf'dan Buonarroti'ye ve Proudhon'a kadar, ama İngiltere'de Dilekçeciler (Chartist'ler) ve Owen'ci eğilimler demokratik hareketin temel bileşenleriydi) sosyalizme kadar birçok düşünce

tarzını kapsadı. 1848'den sonraki bölünmeler daha da netleşti ve artık tek bir "demokratik" hareketten söz etmek doğru değildi. Ancak 1848'e kadar, örtülü bir terim olarak kullanımı esas olarak açıkça servete dayalı rejimlere karşı mücadelenin birliğini yansıtmaktadır.

İngiltere'de Canning dönemi, ülkesini her şeye rağmen Kutsal İttifak'ın üç gücüyle anlaşmaya sokan bir lider olan Castlereagh'ın muhafazakâr politikalarıyla bir kopuşa işaret etti. Liberal tarihçi Herbert Albert Fisher *History of Europe* [Avrupa Tarihi] adlı eserinin üçüncü cildinde (*The Liberal Experiment* [Liberal Deneyim]) Castlereagh'ın politikaları konusunda kendisini şöyle avutuyor:

> Ülkeyi muzaffer Napolyon Savaşlarının son aşamalarına taşıyan Dışişleri Bakanı Castlereagh yurttaşları tarafından tüm gericiliklerin örneği olarak suçlandı. İngiliz Muhafazakâr (Tory), Rus Alexander ve Avusturyalı Metternich'e kıyasla liberal ve aydınlanmacı anlayışın meleğiydi.[3]

İngiliz Muhafazakârların (Tory'ler) kendilerini kontrol etme ve değişen rejimlere ayak uydurma kabiliyetleri ne kadar hayranlık uyandırırsa uyandırsın –ve günümüzde de bu süreklilik devam etmektedir– bir kopuşa ihtiyaç duyulduğu inkâr edilemezdi. Liberal partide (Whig) ortak zeminlerini bulan ilerici liberal eğilimliler Muhafazakârlarla (Tory'lerle) aynı kökten türedi. Bu değişimi temsil eden adam, diğer her şeyden çok çeşitli dış politika kararları nedeniyle hayranlık duyulan George Canning'di. İngiltere'yi İspanya'daki karmaşanın dışında tuttu (Eylül 1822 ve Mart 1823). Kasım 1824'te İngiltere'nin Doğu sorununda "Avrupa"nın verdiği kararlara katılmamasını istedi. Aynı yılın Aralık ayında İspanyol sömürgelerinin, ertesi yıl da Brezilya'nın bağımsızlığını tanıdı. 12 Aralık 1826'da Güney Amerika politikasına yönelik eleştirilere cevap verirken şunları söyledi: "Eskinin dengesini düzeltmek için Yeni Dünya'nın doğuşuna izin verdim."

Canning'in 1827'deki ölümü ilerici eğilimi durduracakmış gibi göründü, ama ardında bıraktığı yenilikçi damga solmadı. 1829'da, İrlanda'dan gelen güçlü baskının ardından menfur Test Yasası –her türlü kamu görevine atanmak için Anglikan kilisesine mensup olmayı şart koşuyordu– yürürlükten kaldırıldı. İngiliz siyasetindeki liberal saik dindar bir azınlığın hak seferberliğiyle bir kez daha hafifletilmişti –eğer başlatılmadıysa.

Bu arada sanayi devrimi doruğuna ulaşıyordu –aynı zamanda görsel anlamda ilk demiryolu ile sembolize ediliyordu (Manchester-Liverpool,

Eylül 1830). Kapitalistlerin sahip olduğu fabrikalardaki büyük ölçekli gelişme büyük Muhafazakâr (Tory) toprak sahiplerinin –seçim sistemi sayesinde parlamentoda da egemenlerdi– geleneksel egemenliğini çöküşe sürükledi. Bu, nüfusları azalmış veya bir avuç seçmene sahip olan kırsal kesim kasabalarının –anayasal sınırların saçma, haksız bir biçimde çizilmesi sayesinde– Avam Kamarasına kalabalık nüfuslu, fazlasıyla üretken merkezlerden çok daha fazla üye gönderdiği "çürümüş kasaba" denen sistemdi. Reform yönelimi Liberal eğilimli kral IV. William'ın 1830'da tahta çıkmasıyla başladı. İlk kez Charles Grey başkanlığında hem liberal Tory'lerin* hem de liberal kanattaki Whig'lerin katıldığı bir hükümet kuruldu. İngiliz Kanalı'nın her iki yanındaki olayların paralel gelişimi –veya karşılıklı etkisi– bu nazik durumda kendisini hissettirdi. Çünkü seçim yasasından kazançlı çıkıp o güne kadar egemen olan koyu Muhafazakârlar (Tory'ler) büyük bir güç kaybediyorlardı ve seçim reformunun Lordlar Kamarası'ndan geçmesine engel olacakları kesindi. Ancak, Paris'teki Temmuz Devriminin beklenmedik olaylara yol açması, İngiltere'de benzer bir ayaklanmayı kışkırtabileceği düşüncesiyle onları katı muhalefetlerinden vazgeçmeye ikna etti. Reform Yasası nihayet Nisan 1832'de kabul edildi. Bu kesinlikle –1861'de *Considerations on Representative Government*'ta [Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler] John Stuart Mill tarafından hâlâ sapkınlık olarak görülen– genel oy hakkı değildi, ama zengin sınıfların parlamentodaki tekelinin kırıldığını işaret ediyordu ve artık Avam Kamarasının eşiğinde bir grup "radikal" ortaya çıkıyordu.

Avam Kamarası 1830'da fabrikalardaki çalışmayı düzenleyen ilk yasayı kabul etti. Dokuz yaşından küçük çocukların istihdamını (ipek üreten fabrikalar dışında!) yasakladı ve dokuz yaşından küçüklerin çalışabileceği saat sayısına sınır getirdi. Bu sosyal yasaların bir karikatürü gibi görünmekle birlikte "Manchester" kapitalizminin baskın özelliklerini, yani onun *kent nüfusunun büyük çoğunluğunu üretken bir döngü içinde bir araya getirme* kabiliyetini kuvvetle yansıtmaktadır – tüm toplumun "fagositoz"u.** Marks bu olguyu *Komünist Manifesto*'nun (Şubat 1848) birinci bölümünde olağanüstü etkili bir biçimde özetlemektedir:

* Muhafazakâr kanat. (ç. n.)
** Mikro organizmaların fagositler [hücre yiyiciler] tarafından imha edilmesi. (ç. n.)

> Burjuvazi kırsal kesimi kentlerin egemenliğine tabi kılmıştır. Muazzam kentler yaratmış... ve böylece nüfusun önemli bir kısmını kırsal yaşamın ahmaklığından kurtarmıştır...
>
> Burjuvazi, yüzyıldan daha kısa süreli egemenliği sırasında önceki tüm kuşaklara göre çok daha muazzam ve daha devasa üretim güçleri yaratmıştır...
>
> Modern sanayi ataerkil ustanın küçük atölyesini büyük bir fabrikaya dönüştürmüştür... Fabrikaya doluşan işçi yığınları askerler gibi örgütlenmiştir. Sanayi ordusunun neferleri olarak mükemmel bir hiyerarşiyle subay ve çavuşların komutası altına girmişlerdir.

Tüm ara sınıflar "kısmen küçük sermayeleri modern sanayinin gerektirdiği ölçeğe yetmediği ve büyük sermayedarlarla rekabete sürüklendikleri için, kısmen de yeni üretim yöntemleri nedeniyle uzmanlık alanları değersizleştiği için *giderek proletaryaya katılmaktadır. Böylece proletarya toplumun tüm sınıflarından üye kabul etmektedir.*" Marks ikinci bölümde burjuva egemenliğinin "ortalama" ahlak şeklinde ambalajlanmış en riyakâr yanlarından birini açığa çıkarmaktadır:

> Bu aile, en gelişkin biçimiyle yalnızca burjuvazinin içinde mevcuttur. Fakat bu durum kendisini proleterler arasında fiilen aile olmamasıyla ve aleni fahişelikle *tamamlamaktadır*... Aile ve eğitim konularında, ebeveyn ile çocuk arasındaki kutsal ilişki hakkında burjuva tevatürleri modern sanayi faaliyetleri aracılığıyla giderek daha da beratlaşmakta, proleterler arasındaki tüm aile bağları parçalanmakta ve çocukları *basit ticaret malzemesi ve iş araçları*na dönüşmektedir.

Bunun aydınlanmacı Grey hükümetinin reformlarla son derece sınırlı bir çözüm getirdiği kitlesel çocuk emeği istihdamına gönderme yaptığı açık.

Tasarlandığı ve yazıldığı zaman ve yer açısından bütünüyle gerçekçi olan bu yaklaşım neredeyse aşikâr olan bir siyasi sonucu içeriyor: Bu toplumsal "düzen"in dengesini bozan bir araç olarak genel oy hakkının yıkıcı gücüne duyulan inanç. Toplumda proletaryanın hızla ve gelişerek –Avrupa'nın en gelişmiş ülkesi (ve o tarihte dünyanın en büyük gücü olan) İngiltere'nin deneyimlerinden doğarak, Louis Philippe'in "burjuva" Fransa'sının hızla aynı yönde gelişmesiyle desteklenen– büyümesi mantıksal olarak ütopik değil, pratik bir *program*'ın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu program siyasi iktidarın hemen toplu-

mun büyük çoğunluğu tarafından ele geçirilmesini içeriyordu –diğer bir deyişle "demokrasi"nin kazanılmasını. Bu, *Manifesto*'nun programla ilgili ikinci bölümünün ("Proleterler ve Komünistler") başında ve sonunda açıkça belirtiliyordu:

> Komünistler diğer işçi sınıfı partilerine muhalefet eden ayrı bir parti kurmazlar. Bir bütün olarak proletaryanınkinden farklı hiçbir çıkarları yoktur... Komünistlerin *acil* hedefi diğer tüm proletarya partileriyle aynıdır: Proletaryayı bir sınıf olarak kurmak, burjuva *egemenliğini* yıkmak, *siyasi iktidarın* proletarya tarafından ele geçirilmesini sağlamak.

Aynı bölümün sonunda, meseleyi tam olarak açıklamak için "birinci adım"ın "*demokrasi mücadelesini kazanmak*" olduğu iddia ediliyor. Bu zafer proletaryanın "siyasi egemenliğini tüm sermayeyi kademe kademe burjuvaziden zorla almakta kullanacağı" bir platform olacak.

Bütün bunlar gayet anlaşılır biçimde amacın kesinlikle sayıca az olmasına rağmen siyasi iktidarı tekeline alarak tüm topluma egemen olan sınıfın yıkılması olduğunu gösteriyor. Proletarya (bu kısa dönemle ilgili güvenilir bir araştırmaya göre, nüfusun tüm kesimlerini bu sınıf içinde eriten büyük çoğunluğu anlamında) "demokrasi mücadelesini kazanmak"la eşanlamlı olan "siyasi iktidarı fethetmeli"dir. Genel oy hakkının ve dolayısıyla da muhalif tarafta uyandırdığı terörün önemi burada yatmaktadır.

Aralık 1847'de yazan Marks ertesi şubatta Paris'te patlak verecek olan devrimi öngörememiştir. Gelecek (çok yakın gelecek olmasa da) hakkındaki tahminleri açısından zengin olan bu kısa kitabın Avrupa devrimine davetiye çıkardığını düşünmek onu yanlış yorumlamak olacaktır. Eric Hobsbawm'ın haklı olarak yazdığı gibi, "Marks ve Engels'in *Komünist Manifesto*'su burjuvaziye karşı gelecekte ilan edilecek bir savaşla ilgili olduğu kadar –en azından Almanya açısından– bugünkü ittifakla da ilgilidir.[4] Hobsbawm 1848'de Renli sanayicilerin 30 yaşındaki parlak siyaset yazarı Karl Marks'a kendi radikal yayınları *Neue Rheinische Zeitung*'un editörlüğünü teklif ettiklerini de hatırlatmaktadır: "Bu teklifi kabul etti ve derginin editörlüğünü onu yalnızca komünist bir yayın organı gibi değil, aynı zamanda Alman radikalizminin sözcüsü ve önderi gibi görerek yaptı." Pek samimi olmayan şey Marks'ın komünist yaşam öyküsü söyleminin tarihini geriye çekmesidir. Marks'ın şubattan *sonra* ve Haziran 1848'den sonra yazdıkları ve yaptıklarının Aralık 1847'de yazdıklarından farklı olduğu açıktır.

Siyasi anlamda *Manifesto*'daki program iktidarı ele geçirmeyi değil, ittifakları hedefleyen bir programdır –bazıları kapsamlı, hatta avantajlıdır–, bunun nedeni kesinlikle "demokrasi mücadelesini kazanmaktır." Bu acil, zorunlu hedeftir; bu hedefe ulaşıldığında bir sonraki adım, "tüm sermayeyi kademe kademe burjuvaziden zorla almaktır." Amaç kısa vadede yakındaki, en kolay erişilecek cepheyi *–çoğunluğun zaferi–* yarıp geçmektir, bu çoğunluğun komünistlerin eylemleri sayesinde kendi çıkar ve hedeflerini sayıca az ama bugüne kadar tüm gücü elinde tutan ve dikkatle sınırlı oy hakkı bahşeden azınlığın çıkarlarından ayırt edeceği kesindir. Komünistler "proletaryanın bir sınıf oluşturmasını" sağlamakta önemli bir rol oynayacak ve toplumun proletaryayı oluşturan çoğunluğu sınıf bilincini geliştirebilecektir.

Bu nedenle, *Manifesto*'nun tüm vurgusu *diğer siyasi güçlerle koalisyonların* kurulması yönündedir. "Komünistlerin Diğer Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumları" başlıklı dördüncü ve son bölüm şöyle başlamaktadır: "Komünistlerin mevcut işçi sınıfı partileriyle ilişkileri II. Bölüm'de açıklanmıştı." Ortak amaçları "demokrasi mücadelesini kazanmak" olduğundan bu kesinlikle "açık". Bu, sermayenin proleterlere dönüştürdüğü büyük insan kitlelerinin birinci hedefidir; komünistlerin *kendilerine özgü* hiçbir çıkarları yoktur; onların "çıkarları proletaryayla aynıdır." Marks bu yüzden "açıklanmıştı" (*versteht sich von selbst*) gibi güçlü ve neredeyse kibirli bir ifade kullanmaktadır. İlk örnek olarak "İngiltere'deki Dilekçeciler (Chartistler) ve Amerika'daki Tarım Reformcuları" diye eklemektedir. Dilekçecilerin programı servete ve bir çoğunluk sistemine dayalı hileli seçim süreçlerini bütünüyle değiştirmeye odaklanmıştı. Talepleri şöyleydi:

1 Erkeklere genel oy hakkı.
2 Sonuçlar kuşkulu olduğunda ikinci oylama
3 *Her yıl* yeni parlamento seçimleri (ampirik ama *bien-pensant*'lar* tarafından kolaylıkla aşırı saçma ve sürekli kargaşaya yol açacak bir öneri olarak eleştirilebilecek bir çözüm, Russo'nun tam da "İngiliz halkı"na referansla gündeme getirdiği bir yan).
4 Mülksüzlerin seçilmesine olanak vermek için, adayların servetlerinin değerlendirilmesine son verilmesi.

* Muhafazakârlar. (ç. n.)

5 Seçilmiş üyelere maaş bağlanması (bu talebin önceki talebi ve geçmişte Atina'da görülen örneğini tamamladığı açık).
6 Eşdeğer seçim bölgeleri ("çürümüş kasaba" uygulamasından vazgeçilmiş olmasına rağmen durum muhalefet partileri açısından haksızlık ve olumsuzluğu devam etti).
7 *Her nüfus sayımından sonra* seçim bölgesi sınırlarının yenilenmesi.

Bu taleplerin, Parlamento'da bir çoğunluk oluşturma amacı taşımasa da, eşit ve genel oy hakkı aracılığıyla önemli bir temsil gücünü güvence altına alan bir program içerdiği açıktır.

Manifesto'nun yazarları buradan "demokrasi mücadelesi"ni kazanmak açısından olgunlaştığı düşünülen bir diğer ülkeye, Fransa'ya geçiyor ve şöyle yazıyorlar: "Fransa'da komünistler muhafazakâr ve radikal burjuvaziye karşı sosyal demokratlarla ittifak halindeler." Engels *Manifesto*'nun 1888 baskısına yazdığı notta 1847'de Fransız "sosyal demokrat partisi" ile neyin kastedildiğini açıklıyor: "O tarihte bu parti parlamentoda Ledru-Rollin, edebiyatta Louis Blanc ve günlük basında *La Réforme* tarafından temsil ediliyordu." Şunları ekliyor: "*Sosyal demokrasi* ifadesi, mucitleri açısından, demokrat veya cumhuriyetçi partinin siyasal görünümü az çok sosyalist olan kesimi anlamına gelmektedir." Engels dördüncü Almanca baskıya (1890) yazdığı önsözde hem Marks'ın hem kendisinin *Manifesto*'da "komünist" sözcüğünü benimsediklerini, çünkü o tarihe gelindiğinde "sosyalizm" sözcüğünün daha çok bir "burjuva" hareketini ifade etmeye başladığını, halbuki işçi sınıfı çevrelerinde "komünizm"in yaygın olduğunu da açıklıyor: "Sosyalizm, hiç değilse kıtada bir salon öğretisiydi; komünizm ise bunun tam tersiydi." Kısacası, o tarihte "sosyalizm" çok daha felsefi, duygusal ve edebi bir terimdi. Ancak, 1864'te Birinci Enternasyonal kurulduğunda işçi partileri bir yandan *Komünist Manifesto*'yu önemli bir nirengi metni olarak, yazarlarını ise kesinlikle prestijli görmeye devam ederken, diğer yandan kendilerini giderek sosyalist veya sosyal demokrat olarak tanımlamaya başlıyorlardı.

> İsviçre'de onlar [komünistler] bu partinin kısmen Fransızların anlayışıyla Demokratik Sosyalist, kısmen radikal burjuvalardan oluşan çelişkili unsurlar taşıdığını göz ardı etmeksizin Radikalleri destekliyorlar. Polonya'da ulusal kurtuluşun birinci koşulu olarak tarım devrimi üzerinde ısrar eden partiyi destekliyorlar... Almanya'da ne zaman mutlak

monarşiye, feodal ağalığa ve küçük burjuvaziye karşı devrimci bir tarzda hareket etse burjuvaziyle birlikte savaşıyorlar.[5]

Marks'ın neler olacağını öngörmekten ne kadar uzak olduğu bir sonraki paragrafta görülebilir: "Komünistler esas olarak Almanya'ya dikkat ediyorlar, çünkü bu ülke bir burjuva devriminin arifesinde." Bu açıklamayı yapmasının bariz nedenleri var: Alman burjuva devrimi proletaryanın 1789 Fransa'sında olduğundan "daha gelişkin" ve bu yüzden Almanya'nın burjuva devrimi "hemen ardından gelecek proleter devrimin başlangıcı olacak." Bundan daha yanlış bir siyasi kehanette bulunmak zor olurdu. Fransa'daki iki aşamalı devrim birkaç hafta içinde patlak verecek ve Haziran 1848'deki "proleter" devrim "ileri" burjuvazi tarafından ezilecekti. Bu arada Almanya'da liberal devrim Frankfurt meclisinin dağılmasıyla yok olacak ve yakında "ikinci bir aşama"nın olacağına dair hiçbir gösterge bulunmayacaktı. Kehanete göre devrim "geri" bir ülkede (Almanya) patlak verecek, kapitalizmin geliştiği Fransa ve İngiltere'de demokrasi mücadelesi bu ülkelerde bulunan zaten güçlü işçi partileriyle ittifak yapılarak kazanılacaktı.[6]

Bildiğimiz gibi, Marks üç Enternasyonal boyunca büyük ve kalıcı bir siyasi hareketin ideal ve pratik bir referans noktası mertebesine yükseltilme şansına kavuştu. Her üçünün de kesinlikle en dogmatiği olan Üçüncü Enternasyonal onu gerçekliğin kalıcı, yetkin yorumcusu haline getirdi (gerçekliğin bütünüyle değiştiği yerlerde bile). Bu, Renli büyük entellektüelin yazılarının dünya çapında dolaşıma girmesi açısından iyiydi (yalnızca Üçüncü Enternasyonal *Manifesto*'yu her dilde milyonlarca kopyayla gerçek anlamda küresel bir dolaşıma soktu), fakat onların –özellikle bu sayfaların– mitleştirilmeden okunmasına fazlasıyla zarar verdi.

Marks ve Engels'in Avrupalı bir bakış açısına sahip oldukları açıktı (Kuzey Amerikalı tarım reformcularına ilişkin oldukça önemsiz referansı bir yana bırakırsak). Bu bakış açısı –1834-36 yıllarında Mazzini'de de görülen Avrupa'da gelişen Jakobenizmin mirası– ilk satırda ortaya çıkıyor: "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor." Polonya'dan daha doğuya bakmayan ve güney Avrupa'yı bütünüyle göz ardı eden sonuç bölümündeki kısa değerlendirmede aynı şey tekrarlanıyor, ama bölüm yalın bir evrenselci dönüşümle ünlü, "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" sloganıyla sona eriyor.

Plan, seçimleri gerçek anlamda genel oy hakkıyla kazanmaktı. Eşit oy hakkının süreçten dışlanan çoğunluğu kendi nüfuzunu ve rolünü ye-

niden elde etmeye muktedir kılacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Bunun gerçekleşmemesi büyük hayal kırıklığı yarattı.

22 Şubat 1848'de Louis Philippe ve pek anlayışlı olmayan bakanı Guizot muhalefet tarafından Paris'in on ikinci *yönetim bölgesi*'nde düzenlenecek olan büyük "ziyafet"i yasakladı. Bu tür "ziyafetler" kitlesel protesto düzenlemenin yollarından biriydi ve esas amaçları esas olarak XVIII. Louis Anayasasındakilere benzeyen servete dayalı seçim yasalarını yürürlükten kaldırmaktı. Böylesi protestolar yaygındı ve mutlaka anayasal monarşi çerçevesi dışında olmasa da parlamenter sistemin modernizasyonunu hedefliyordu. Yasaklama isyana yol açtı. 24 Şubat'a gelindiğinde asiler başkenti kontrol altına almışlardı; bazı barikatlarda kızıl bayraklar dalgalanıyordu. Kızıl bayraklar Haziran 1832'de General Lamarque'nin cenazesi sırasında patlak veren ve "Halkın Dostları" denilen az çok Blanqui'ci bir derneğin kışkırttığı Paris ayaklanması sırasında da görülmüştü. Eşsiz tarih yazarı Victor Hugo tarafından da *Sefiller*'in (ilk kez 1862'de Brüksel'de basıldı) onuncu kitabının IV. Kısmında ölümsüzleştirilmişti.

Adolphe Thiers'in *aciliyet nedeniyle* bakanlığa ve Paris Kontunun –servete dayalı süreçte seçilen ve artık tarihe karışan meclis tarafından alkışlanan– yeni liderliğe adaylığına, geçici bir cumhuriyetçi-sosyalist hükümet dayatan ayak takımı tarafından son verildi. Bu hükümetin üyeleri arasında Lamartine, Ledru-Rollin (*Manifesto*'da "öngörülen" müttefik), Louis Blanc ve Albert diye tanınan işçi Martin vardı. Bir işçi ilk kez bir hükümette görev alıyordu.

Cumhuriyetçi bir hükümet kurma kararı kolayca alındı. Bu kesinlikle yeni liderlerin ve bir bütün olarak sermayenin inanç ve amaçlarını yansıtıyordu. Fransa'nın geri kalan kısmının bu kritik saatlerdeki eylemsizliği sıra dışı bir karar verilmesini teşvik etti: Kesinlikle bir kurucu ulusal meclis seçilmesi, fakat artık sayıları yaklaşık 9.000.000'u bulan seçmenlerden çoğunluğunun mutabakatını sağlamak üzere seçim tarihinin birkaç ay ertelenmesi (seçimler 23 Nisan 1848'de yapıldı). Bu Avrupa'da o güne kadar hiç görülmemiş, genel oy hakkıyla gerçekleştirilecek ilk seçimdi. Anayasal anlamda buna en yakınlaşan ülke olan İngiltere bile o tarihte genel oy hakkını benimsenin hâlâ çok uzağındaydı. Bu şekilde bir paradoks oluştu. Genel oy hakkının kabulünden, yani toplumsal bir devrimin tehlikeli habercisinden korkanların muhtemelen kurulu düzeni korumak isteyenler olması bekleniyordu. Zaten Tocqueville Ekim 1847'de, "kısa süre sonra siyasi mücadele sahip olanlarla olmayanlar arasında geçecek" ve "büyük savaş mülkiyet-

le ilgili olacak" –Fransız Devrimi'nin sorgulamaya cesaret edemediği mülkiyet– dememiş miydi?[7] Ancak bunun tam tersi oldu. Kendilerine "kızıllar" demeye başlayanlar devrimciler ve kendilerine "Dağ (the Mountain)" adını verenler seçim macerasından korkan neo-Jakobenler oldu. Bu arada geçici hükümet toplumsal gerginliği yatıştırabilecek reformları yürürlüğe koymaya çalıştı. Yetkililer daha 1789'da ve tekrar 1830'da işsizlikle mücadele etmek için muhtelif *ateliers nationaux* ["ulusal atölyeler"] açmışlardı; bu atölyelere önemli sayıda işçi alınmıştı. Geçici hükümet bu deneyimi yeniden hayata geçirdi. Aslında, kamu hizmetleri bakanı Alexandre-Thomas Marie –bu önlemi "Lüksemburg işçileri" adı verilen grubun hükümet üzerindeki nüfuzunu dengelemenin bir yolu olarak görüyordu– geçici hükümetin ılımlı kanadını temsil ediyordu. Ilımlıların beklemediği de, bu atölyelere katılan işçilerin sayısının kısa bir süre içinde muazzam bir biçimde artması oldu. Her şeye rağmen bunlar hâlâ "öncüler"di.

17 Mart ve 16 Nisan'da büyük işçi gösterileriyle (bunlar Lamartine, Marie, Cremieux ve diğerlerinin gözünde "isyan"dı) seçimlerin ertelenmesi için baskı yapıldı. Eylemler işe yaramadı: Seçim 23 Nisan'da yapıldı. Dedesi aday olan tarihçi Charles Seignobos oylamanın yapıldığı sevinç ve sessiz heyecan atmosferini hatırlatıyor:[8] "Her komünün aynı anda toplanan seçmenleri seçimin yapılacağı yere kuraya katılacak askerler gibi hep birlikte geldi. Belediye başkanı ve rahip gibi dönemin 'yetkilileri'nin önderliğinde, çoğunlukla ellerinde bayrakları ve davullarıyla kantonun merkezine ilerlediler." Seignobos, ilk genel oy kullanma deneyiminin "neredeyse dini bir heyecanın" bulunduğu bir atmosferde yapıldığını aktararak devam ediyor. Seçmenlerin yüzde 84'ü (yaklaşık 8.000.000 kişi) oy kullandı –bu Fransa'da yüzyıllardır eşine rastlanmamış bir rakamdı. Sonuçlar açıktı. Seçilen 900 temsilciden 450'si ılımlı cumhuriyetçi, en az 200'ü Orleancı ve 200'ü "demokratik sosyalist"ti. Yalnızca 26 vekil işçi kökenliydi. Yenilgi Paris'te bile açıktı: Lamartine 260.000 oy alırken Louis Blanc 121.000 oyda kaldı.

Kurucu meclis 4 Mayıs'ta göreve başladı. 15 Mayıs'ta Blanqui, Raspail ve Barbès'in tahrikiyle işçiler meclisi işgal ettiler, ama Ulusal Muhafızlar tarafından dışarı çıkarıldılar. Yeni seçilen parlamentoya yapılan saldırının altında Polonya'yı gerekirse silahlı müdahaleyle yeniden özgürleştirmeye ilişkin bir taahhüt talebi vardı. Ancak, bu aynı zamanda hükümet "komisyonu"nu krize sokma girişimiydi. Başarısız isyanın

ertesi günü Blanc ve Albert hükümetten ihraç edildi. Louis Blanc yapılacak eylemi bilmekle suçlandı ve mecliste kılpayı kurtulduğu bir soruşturma açıldı (369'a karşı 337 oy alarak).

15 Mayıs eylemleri yıkıcı olmuştu. Yüz elli bin kişi "Yaşasın Polonya!" diye bağırarak parlamentonun önünde gösteri yaptı, ama meclis salonunu işgal ettiklerinde talep edecek başka şeyler de buldular. Liderleri Blanqui ve Barbès aşırılık konusunda birbirleriyle yarıştılar. Barbès çok yüksek bir servet vergisi talep etti. Polonya'ya övgü sloganları "İşçi Örgütü" lehine atılan sloganlara karıştı. Bu kargaşanın arasında Société des Droits de l'Homme'un otoriter temsilcisi Louis Huber tekrar tekrar meclisin dağıldığını ve yeni bir hükümetin kurulduğunu açıklamaya çalıştı, seçtiği bakanların isimlerini okudu: Proudhon, Leroux, Considérant, Blanqui, Louis Blanc vd. –tümüyle sosyalist bir yönetim. Gün içinde iki kez tutuklandı ve sonunda dostlarının evine saklandı. Daha sonra saçını bütünüyle tıraş ettirerek tanınmaz bir görünüme büründü ve Londra'ya kaçtı. Bir yıl sonra Versay'da yapılan mahkemesi onunla eski partili yoldaşları arasında sancılı bir hesaplaşmaya dönüştü.

Bir güç sınamasına dönüşmüş olan bu kaotik gösterinin getirdiği baskı önemli bir ders içeriyordu: Eski senaryolardan birini hayata geçirmenin olanaksızlığını gösteriyordu. Amaç Mountain'ın Konvansiyon'un Jironden üyelerini tutuklattığı ve Kamu Güvenliği Komitesi tarafından bir hükümet oluşturduğu 31 Mayıs 1793 olaylarını tekrarlamaktı. Plan aynıydı: O zaman da Mountain'e egemen olan 33 bölge 30 ve 31 Mayıs geceleri arasında Konvansiyon'a saldırmaya hazırlanmıştı. O tarihte –dağıtılmış, korkutulmuş ve saflarındaki eksilmeyle azınlığa indirgenmiş– Jirondenler yenilmişti. Zamanın gazeteleri o günlerdeki isyan ve *komplo* karışımını iştahla anlatıyorlardı. *Journal de Paris* Barère'nin tavsiyesiyle –tam Jironden vekillerin tutuklanma kararı verilmek üzereyken– "halka danışma"nın nasıl önerildiğini aktarıyor. Yorucu oturumdan çıkarak kalabalığın yanına inen vekillerin bu eyleminin Konvansiyon'un önünde toplanan isyancılar tarafından memnuniyet çığlıklarıyla onaylanması, tutuklamaların "halkın iradesiyle" gerçekleştirildiği sonucunun çıkarılmasına yol açacaktı. 15 Mayıs 1848'de tarihin tekerrür etmediği hemen anlaşıldı: Zaten denenmiş bir senaryoyu kopyalama girişimi yarar getirmeyecek, yenilgiye yol açacaktı. Montanyarların darbesini taklit edenlere karşı zafer kazanan bu kez Lamartine (*Histoire des Girondins*'in [Jirondenlerin Tarihi] yazarı) olacaktı.

23, 24 ve 25 Haziran 1848'deki Paris ayaklanmasını tetikleyen şey, engellenemez büyümeleri yıkıcı 15 Mayıs olaylarının hemen sonrasında daha da artan *ulusal atölyelerin* –parlamentoda Victor Hugo gibilerin olacaklara ilişkin "yumuşak" konuşmalarına rağmen– acımasızca kapatılmasıydı. Geçici (ve şimdi sayısı azaltılan) hükümet Paris'e taşınmak veya Paris'te oturmak isteyen işçilerin giriş izinlerini (dahili pasaportları) askıya almak gibi bazı aşırı önlemler de almıştı. Ayaklanmaya Saint-Antoine, Saint-Martin ve Temple *varoşlarının* ağırlıklı bir katılımı vardı ve barikatlara çağrı yapıldığında Bastille heykelinin etrafında yaklaşık 7.000 işçi toplandı. Bunun ardından "yürütme komitesi", o tarihte hükümet böyle anılıyordu, ve anayasal meclis tüm yetkileri Konvansiyon üyesi ve kral katili Jean-Baptiste Cavaignac'ın oğlu General Cavaignac'a verdi. Bu diktatörlüklerde yapılan bir şeydi. P. Bastid'in yazdığına göre, "Fransa kısa süre içinde kendisini bir prensin değil bir generalin ellerine teslim edecekti."[9] Orduya her türlü baskıyı uygulama yetkisi verildi. Cavaignac'ın saflarındaki generaller Lamoricière ve Damesme Seine nehrinin sağ kıyısında ve Latin mahallesinde büyük bir savaşa komuta ettiler. Saint-Antoine'in fırtınalı varoşlarında verilen en sert savaşta en az üç general –Bréa, Duvivier ve Négrier– öldürüldü. Kuşatma isyan bastırıldıktan çok sonrasına kadar devam etti; 4.000'den fazla işçi deniz aşırı sömürgelerde ceza çekmeleri için mahkeme edilmeksizin sürgüne gönderildi.

Bu sınırlı veya geçici bir olay değildi; saman alevi gibi değildi. Tocqueville *Recollections: The French Revolution of 1848*'de [Anılar: 1848 Fransız Devrimi] bunu, "tarihimizdeki ve belki de tarihteki en büyük ayaklanma," olarak tanımlıyor. Kavrama kabiliyeti politik bağlantıları bulunan meslektaşlarından daha güçlü olan Tocqueville devrimi, tabii ki, sempati duymaksızın daha iyi anlıyor: Bu bir *sınıf savaşıydı*, şubatta söylenen ve önerilenlerin doğrudan sonucuydu. Yalnızca asilerin toplumsal homojenliği ve onu tetikleyen önlemlerin doğrudan işçi karşıtı yapısı nedeniyle değil, isyan büyük ölçüde kendiliğinden ve örgütsel açıdan hazırlıksız olarak da patlak verdiğinden bunun en sade biçimiyle sınıf mücadelesi olduğu söylenebilirdi. Liderleri veya hiç değilse aralarında en tanınmış olanları parlamentoda oturuyordu. Eylemleri yalnızca olayların sonucu olabilir ve siyasi denetim uygulamaktan çok siyasete aracı olma niyetiyle karakterize edilebilirdi. Haziran 1848'de, tıpkı yaklaşık 20 yıl sonra Komün'de olduğu gibi proletarya her şeyini tehlikeye atmış ve korkunç ölçüde eşitsiz bir savaşta harcanmıştı.

Eski "ılımlı" vekil Victor Hugo –o tarihte sürgündeydi– *Sefiller*'in destanını yazarken Haziran Günlerindeki tüm eski çekincelerini korudu. Bu olay –Cavaignac'a tam yetki verilmesine katkıda bulunan ama ardından Louis Bonapart'a karşı çıkan– Hugo için o kadar önemliydi ki, başlangıç noktası olarak 5 Haziran 1832'deki anti-Orleancı ayaklanmanın desteklenmesini (gizli tertipte bu çok büyük bir rol oynar) alarak, romanın beşinci kısmından başlayarak tüm sayfaları buna ayırdı. İfadesi, ona "Olympio" lakabını takan Baudelaire tarafından "plein de beautés et de bêtises" ["güzellikler ve gaflarla dolu"] olarak tanımlanan türden.[10] Marks ise kendi açısından Hugo'nun o aylarda görevde bulunan bir parlamenter olarak yazıp söylediklerini, "Louis Philippe döneminin eski soylusunun, Bay Victor Hugo'nun parlak tiratları," olarak tanımlıyor.[11] Hugo şöyle yazıyor:

> Acı çeken ve kan döken bu kalabalığın öfkesi, kendisine hayat veren ilkelere karşı yürüttüğü yanlış yönlendirilen şiddetle yasayı çiğnemeleri bir, *halk darbesidir ve bastırılmalıdır*. Dürüst kişi kendisini buna adar ve kalabalığa karşı, onu sevdiği için savaşır. Ama karşı karşıya olduğu sırada onu nasıl affedebilir? Ona karşı direnirken nasıl saygı gösterebilir? Bu, yapmamız gerekeni yaptığımız sırada bizi rahatsız eden, bir şeyler hissettiğimiz ve neredeyse bize daha ileri gitmememizi tavsiye eden nadir anlardan biridir. Zorunlu olduğu için direniriz, fakat vicdanımız hafiflediği halde üzülürüz ve görevimizi yerine getirirken yüreğimiz acır.
>
> Haziran 1848, hemen söyleyelim ki diğer hiçbir olaya benzemiyordu ve neredeyse tarih felsefesi içinde sınıflandırılması olanaksızdı. Haklarını talep eden emekçilerin kutsal heyecanını hissettiğimiz bu sıra dışı isyandan söz ederken söylediğimiz tüm sözler bir yana bırakılmalıdır. Onunla savaşmak zorunluydu ve bu bir görevdi, çünkü bu Cumhuriyet'e yönelen bir saldırıydı. Fakat bununla birlikte Haziran 1848 neydi? Halkın kendisine karşı isyanı.

Kendisine özgü olmayan bu kurallara uygun riyakârlık şaheserinden sonra Hugo muhtemelen doğrudan tanıklık ettiğini kanıtlamak için Saint-Antoine varoşlarında kurulan barikatı etkileyici ölçüde estetik denilebilecek bir ustalıkla anlatmaya girişiyor: "Haziran semasının muhteşem mavisi altında karşılarında yükselen iç savaşın iki korkunç şaheserini görenler bunları asla unutmayacaklardır." Barikatı oluşturan çeşitli nesne katmanları içinde zekice 1789'dan 1848'e kadar geç-

mişteki devrimlerin bir tür tarihsel-jeolojik birikimini görür: "O barikat tam da Bastille'in yerle bir edildiği yerde bulunmayı hak ediyordu." Ve giderek uzayan sayfalar boyunca betimlemelerini sürdürüyor, ona sövmek ve yüceltmek için eşzamanlı molalar vermiyor: "Bir çöp yığınıydı, sanki Sina Dağı'ydı!" Bununla birlikte bu dikkate alınmamalıdır. O, devrimi devrim adına eleştirmektedir. "O barikatın –tesadüflerin, karmaşanın, umutsuzluğun, yanlış anlamaların ve bilinmeyenlerin sonucuydu– arkasında Kurucu Meclis, halkın egemenliği, *genel oy hakkı*, ulus ve cumhuriyet vardı. O Marseillaise'e meydan okuyan Carmagnole'du."

Kesinlikle genel oy hakkı. Bu alandaki ilk acı hayal kırıklığını 10 Aralık 1848'de yapılan başkanlık seçimlerinde tam olarak kasap Cavaignac yaşadı. Cavaignac ılımlı çoğunluğun gözünde ulusal kurtarıcı mertebesine yükselmiş olmanın avantajından yararlandığı ve bakanlar kurulu başkanı (seçime kadar bulunduğu mevkii) olarak yeri çok sağlam olmasına rağmen, Bonapartist-emperyalist "sıçrama"sına hazırlanmakta olan prens Louis Bonapart'ın aldığı 5.434.000 oy karşısında yalnızca 1.448.000 oy alabildi.

6

Genel Oy Hakkı: İkinci Perde

Pierre Larousse'un *Grand Dictionnaire*'si [Büyük Sözlük] bize, "10 Aralık 1848 seçimlerinin ne olduğunu biliyoruz," diyor. "*Halkın oluşturduğu* bir tür *hortum* milyonlarca kişiyi köylerinden kopardı ve onların, hepsi elinde aynı ismi tutarak, oy sandıkları etrafında dönmelerini sağladı" (III, 637). Sorulması gereken soru bu mutabakatın nasıl oluştuğudur. Louis Bonapart'ın seçim zaferi vakasının uzun dönemli gerekçeleri vardı ve aynı zamanda insanlar siyasal ve toplumsal "demokrasi" senaryosunda fazlasıyla yeni bir şeylerin şekillendiğini seziyorlardı.

1848'de Louis Bonapart 40 yaşındaydı ve yeterli siyasi deneyime sahipti. Sol kanat siyasi kültür "yüce" Napolyon ile III. Napolyon arasında bir karşıtlık ve bir uçurum görmeye yatkındır. Antonio Gramsci *Quaderni del Carcere* [Hapishane Defterleri] adlı kitabında "pozitif" Sezarcılık ile "negatif" Sezarcılık arasında bütünüyle şematik bir ayrım yapmakta ve pozitif olanı birinci Napolyon'la negatif Sezarcılığı ise III. Napolyon'la özdeşleştirmektedir.[1] Aslında "Bonapartizm"in baskın özelliği –yani, yeterince siyasallaşmamış kitlelere yönelik demagojik, baştan çıkarıcı, neredeyse karşı koyulmaz biçimde* sınıfa ait olma, ama aynı zamanda mülk sahibi sınıflarla girdiği karşılıklı yardımlaşma ilişkisinde ayağını yere sağlam basma– birinci "Fransız imparatoru"nun şahsında zaten bütünüyle mevcuttur. Oy hakkının etkili biçimde kısıtlanmasından köleciliğin başlatılmasına, yeni bir ünlüler sınıfı yaratılmasından ağır sansüre kadar her türlü şey Birinci İm-

* Emekçi. (ç. n.)

paratorlukta –hatta Brumaire 18'de– yürürlükteydi. I. Napolyon ile Louis Napolyon arasındaki çarpıcı farklılık kısmen Louis Napolyon'a karşı Victor Hugo'nun *Napolyon the Small*'undan [Küçük Napolyon] Marks'ın *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonapart*'ına [Louis Bonapart'ın On Sekizinci Brumaire'i] kadar uzanan kitapçıklardaki aşağılayıcı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Ancak bütün bunlar meselenin özünü gözden uzaklaştırdı: Bu, devrimin bağrında demokrasi ile gericilik arasında çok erken doğmuş sözde "üçüncü yol"du –yani, aslında modern, sahte devrimci biçimlerdeki "ikinci yol"dan (gericilik) başka bir şey olmayan Bonapartizm'di. Bunun yirminci yüzyıldaki devamı muhtelif biçimleriyle (Avrupa'da, Güney Amerika'da, vd.) faşizmdi. "Sezarcılık"ı örnek almıştı – bu her ikisi de Juilus Sezar hakkında ilginç şeyler yazan iki Napolyon'un mutlak takıntısıydı ve onu bir rol modeli olarak benimseyip karşılaştırmalarda (ve gerektiğinde farklılaştırmalarda) kullanmışlardı. Auguste Bailly'nin –Mussolini'nin prestijinin doruğunda olduğu ve Hitler'in henüz şansölye olmadığı 1932'de Julius Sezar'a ithafen geniş kapsamlı bir makale yazan, 1930'ların önemsiz Fransız siyaset yazarı– Sezar'ın uygulamaya çalıştığı rejim türünü tanımlamak için "demokratik faşizm" deyimini kullanması şaşırtıcı değildir.

Louis Bonapart'ın giriştiği 1834 ve 1840 darbeleri başarısız oldu (fakat o tarihte Louis Philippe'in tahtı sağlam olduğundan zenginlerin ona ihtiyacı yoktu). Ünlü akrabasının yaşamındaki olaylardan değerli dersler çıkartarak üç kılavuz yıldız seçti: Popülizm, Katolik kilisesine gösterişli bir biçimde itaat ve siyaset arenasına girmesini destekleyebilecek varlıklı çevrelerle istikrarlı bir ilişki.

1844 yenilgisinden sonra hâlâ hapiste olan Louis Bonapart *Yoksulluğun Kökünü Kurutmak (Extinction du paupérisme)* adlı kitapçıkta kendisini emekçi sınıfların "dostu"ymuş gibi takdim etti. Kitapçıkta sanayi ve tarım arasında bir denge kurulmasına vurgu yaptı ve "kendi çocuklarını yiyerek, onların ölümleriyle beslenen hakiki bir Saturn" dediği azgın sanayiciliği eleştirdi. Sanayide işgününün 12 saat olduğu, çocuk emeğinin yaygın biçimde kullanıldığı ve ABD'de plantasyonlardaki köleliği savunanların kendi arkaik, bağımlı iş ilişkilerinin fabrika yaşamının vahşi gaddarlığından daha insani olduğunu iddia edebildikleri bir dönemde, yeni Bonapart'ın önerileri özellikle taşrada ve tarım işçilerine çok cazip ggöründü. Kitapçıkta yer alan önerilerden biri ekili olmayan 9 milyon hektar (rakam resmi istatistiklerde yer alıyordu) büyüklüğündeki arazileri ekecek tarım cemiyetlerinin kurul-

masıydı. Tarım kolonilerinden oluşan bu muazzam ağ yalnızca çok sayıdaki yoksul aileye gıda temin etmekle kalmayacak, o aylarda çok şiddetlenen ve en az 1848-9 kışına kadar devam edecek ekonomik durgunluk nedeniyle işsiz kalan yığınla işçinin istihdamını da sağlayacaktı. Elde edilen kârlar –ve kitapçık burada sınıf aidiyetinin gerçek bir manifestosu haline geliyor– işçilerle işverenler arasında bölünecekti. Bonapart şöyle yazıyordu: "Şu anda ücretler şansa ve şiddete terk edilmiş durumda. İşveren baskı uyguluyor ve işçinin alternatifi isyan etmek." Önerdiği çözüm, "güce dayalı bir ilişkiye değil, adil biçimde belirlenmiş, işçilerin ihtiyaçlarını ve işverenlerin çıkarlarını gözeten bir ücret." Bunun, işini bilen bir hükümetin hedefi olması gerektiğini söyleyerek devam ediyor. "Hıristiyanlığın zaferi köleciliği yok etti, Fransız Devriminin zaferi ayrıcalıkları yok etti ve demokratik fikirlerin zaferi yoksulluğu yok edecek."[2] Tarihten inkâr edilemeyecek ölçüde esinlenen bu anlatımda kendi reform programını evrensel tarihin kapsamlı yürüyüşüyle destekleme arzusu var.

Amcası gibi bir maceracı olan Louis Napolyon'un akrabasının askeri yeteneğini kanıtlamasını mümkün kılan özgün durumdan yararlanmadığı kesin. Ancak, para kazanmak için Pasifik ile Atlantik'i birbirine bağlayacak bir kanal inşa etmek üzere Eski ve Yeni Dünya sermayedarlarından para istemek de dahil en yaratıcı yöntemlere başvurdu. Milyonlarla ifade edilen borçları periyodik olarak Hızır gibi yetişen koşulların yardımıyla ödeniyordu: Şubat devriminin arifesinde "aktifleri" ile "yükümlülükleri" dengelenmişti. Miss Howard gibi çeşitli seviyelerde tarafsız olan hayırseverler para kaynaklarını denkleştirmesi için cömertçe para yağdırdılar.

Unutulmaz bir olay Bonapartist tutumun daimi belirsizliğini çarpıcı biçimde gösteriyor. 22 Şubat'ta, Şubat devriminin arifesinde Bonapart büyük bir gizlilik içinde Londra'dan ayrıldı. Tam geçici hükümet ilan edildiği sırada ve ufukta hiçbir Bonapartist eylem görülmediği bir anda Paris'e döndü. Bununla birlikte yeni hükümete bir mektup yazarak işbirliği teklif etti: "Cumhuriyetin bayrağı altında saf tutmak için sürgünden hemen döndüm. Ülkeme hizmet etmek dışında hiçbir arzum olmaksızın döndüğümü geçici hükümet üyelerine bildirir ve temsil ettikleri davaya bağlılığım konusunda söz veririm." Entrikalarından korkan hükümet ona 26 Şubat sabahı 4'te Fransa'yı acilen terk etmesi gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine hükümete bir başka mesaj gönderdi: "Beyler, Paris'te bulunmamın kaygı yarattığını düşünüyor-

sunuz. Bu nedenle geçici olarak ayrılacağım. Bu fedakârlığım sayesinde ne kadar iyi niyetli ve yurtsever olduğumu anlayabilirsiniz." Bir kez daha Londra'ya dönen her işe yatkın prens, Dilekçecilerin Paris'ten gelen haberlerle tetiklendiği açık olan bir siyasi gösterisine tanıklık etti. İngiliz hükümeti tüm muhafazakârların gösterilere karşı çıkmasını istiyordu. Louis Bonapart hemen sopalarla silahlandırdığı özel birlikler kurdu ve onları Parlamentoya yürüyen göstericilerin (10 Nisan 1848) yolunu kesmekle görevlendirdi.

O nisandaki Fransız seçimlerinde Louis Bonapart kendisini seçtirmeyi bile başaramadı. Ancak onu "cumhuriyetçi, yurtsever, hepimizin kardeşi, *demokratik ilkelerin olabildiğince bütünlüklü gelişmesi* için mücadele eden kişi" olarak tanıtıp halkı ona oy vermeye teşvik eden destekçilerinin her yere yayılan eylemleri sayesinde 3 Haziran'daki tamamlayıcı seçimlerde seçilmeyi başardı. İsminin yalnızca Paris'teki seçilmiş temsilciler arasında değil, Charante inférieure, Yonne ve Korsika idarelerinde de anılması dikkate değer. Bütün bu aşama boyunca yaptığı propagandayla *Le Napolénien*'in (kendi propaganda yayını) koşulsuz olarak benimsediği popüler taleplere aracılık etti. Ancak, sosyalist olduğunu açıkça ifade eden politikacıların aldığı destek Paris'te yoğunlaştığı halde, prens Bonapart'a verilen destek taşra illerine de yayılmıştı. Seçilmesi ılımlı görüştekileri sarstı. Lamartine Meclis'i "özgürlük davası karşısında bir tehlike" olan kişilerin ihracını şart koşan 1832 tarihli yasanın geçmesi için ikna etmeye çalıştı. Yine de uzun tartışmalardan sonra Meclis yasa teklifini reddetti ve Louis Bonapart'ın vekil olarak seçilmesi böylece onaylanmış oldu. Bonapart Mountain (Dağ) saflarında – yani Birinci Cumhuriyetin en radikal deneyimlerinden esinlenen cumhuriyetçi solun ve akıl hocası ve "öğretmeni" Narcisse Vieillar'ın yanında– yer almayı tercih etti.[3] Victor Hugo bunu *Napolyon the Small*'ın [Küçük Napolyon] birinci bölümünde ironik bir biçimde anımsatmaktadır.

14 Haziran'da Kurucu Meclis'te prens Bonapart'ın yazdığı bir mektup okundu. Mektup diğer şeylerin yanı sıra şu iddiada bulunuyordu: "Eğer halk bana görevler verdiyse, onları nasıl yerine getireceğimi bilmeliyim." Cavaignac hemen kendisini bu şekilde ifade eden vekilin istifasını talep etti. Bonapart ertesi gün ustaca bir manevrayla davranışının masum olduğundan yakınarak istifa etti. Böylece Bonapartist propaganda her yönde özgürlük kazandı. Haziran Günleri ayaklanması patlak verdiğinde Bonapartist ajanlar kalabalığa karışıp asilerle birlik oldular. General Bréa'yı katleden grubun iki üyesi Daix ve Lahr kesin-

likle Bonapartist unsurlardı. Prens bir yandan asileri katletmesi nedeniyle adı kanla kirlenmiş Cavaignac gibi adamların verdiği sürgün cezası nedeniyle "zorunlu" olarak Londra'da kalıyor, bir yandan da tüm çevrelerde itibar kazanıyordu. Eylülde yapılan "tamamlayıcı" seçimlerde hâlâ Londra'da olan Bonapart adaylığını koydu ve en az beş seçim bölgesinde kazandı. Programı "Cumhuriyeti daha geniş ve güçlü temellere oturtmak"tı. Seçmenlere şunu ilan etti: "Demokratik Cumhuriyet tapındığım nesne, bense onun rahibi olacağım." 26 Eylül'de Meclisteki koltuğuna oturdu ama oturumlara nadiren katılıyordu. Halka karşı olan hiçbir kararla ilişkilendirilmek istemiyordu. Aralık seçimlerinde aday olacağı duyurulduğunda bazı çevrelerden itirazlar geldi, ama birkaç gün sonra, milletvekili seçimlerinde kazandığı büyük başarıdan sonra kendisinden talep edilen adaylık teklifini kabul etmekte haklı olduğunu öne sürerek kendisini savundu. Bu arada, meclis dışında hem sosyalist liderlerle (Proudhon ve Louis Blanc) hem de monarşistlerle (Thiers, Montalembert ve diğerleri) anlaşmalar yaparak karşıtı Cavaignac'ın etrafını ustaca kuşattı. Seçim sonuçları gayet açıktı: Bonapart 5.500.000 oy alırken, başlıca rakibi Cavaignac 1.400.000 oyda kalmıştı. Daha da önemlisi "resmen" sosyalist adaylara verilen oyların neredeyse yok sayılabilecek sayısıydı: Raspail (36.329) ve Ledru-Rollin (370.719). Yeni Bonapart tüm muhaliflerin ve Cavaignac hükümetinden memnun olmayanların oylarını kapmış ve aynı zamanda taşradaki istikrarlı ve büyük desteğini artırmıştı.

Bonapart'ın seçim programı kendi açısından mükemmeldi. Düzeni sürdürmeyi, dini, aileyi ve mülkiyeti korumayı vaat etti. Barış, ademi merkeziyetçilik, basın özgürlüğü ve yasal haklardan menetme yasalarının (o tarihte Haziran Günleri yasaklandıktan sonra binlerce işçi sürgün edilmişti) feshini istediğini öne sürdü. Sıradan insanlara en büyük bedeli yükleyen vergilerde indirime gitmeyi, işsizleri istihdam edebilecek kuruluşları teşvik etmeyi ve yaşlı işçileri destekleyecek önlemler almayı da vaat etti. Kısacası herkesin refahı için tek tek kişilerin iyiliği için çalışma sözü verdi. Dahası, dört yıllık sürenin sonunda görevini halefine devredeceğine dair güvence verdi. Rakiplerinin yüksek perdeden, ateşli veya aşırı ifadeleriyle kıyaslandığında programı başarılı olacakmış gibi görünüyordu. Birinci Bonapart efsanesi –asla o dönemdeki kadar canlı olmayan– geri kalanları halletti.

"İttifak"la yapılan 10 Aralık 1848 seçimleri ve 2 Aralık 1851'deki darbe arasındaki dönemde Louis Bonapart tuhaf ve halk karşıtı karar-

lardan parlamentoyu sorumlu tutarak halk ile parlamento arasında başarılı bir seyir izledi. Partilerin ve hiziplerin üstünlüğünden kaynaklanan "düzensizliği" herkesin açıkça görmesini istedi ve ülkenin kendi güç kullanımına destek vereceğine inandığında kararlılıkla hareket etti.

Tayin edici iki andan biri 13 Haziran 1849 –1848'in son "anormalliği"ni (Roma'daki Mazzini hükümeti) ortadan kaldırmayı amaçlayarak IX. Pius'u desteklemek için yapılan Roma seferinin sonucuydu– ve ikincisi solun büyük bir güç kazandığı 10 Mart ve 28 Nisan 1850'deki kısmi seçimlerdi.

François-André Isambert gibi ruhban sınıfı karşıtı liberal vekillerin ve diğer birçok vekilin oy verdiği Roma seferinin ruhban partisini memnun etmek için başkan prens tarafından istendiği gayet iyi bilinir; ne de olsa Katolik köylü Fransa bu partinin seçim kalelerinden biriydi. Riyakârlık, bu seferin papayı Roma'ya geri getireceği, ancak Roma Cumhuriyetini yıkmayı amaçlamadığı, yani bunun bir restorasyon değil arabuluculuk eylemi olduğu iddiasında yatıyordu. Kararın (o tarihte dağılmanın eşiğinde olan) Kurucu Meclis tarafından alındığı göz ardı edilmemelidir – Nisan 1848'de seçilen ve sola daha fazla temsilcilik veren bu mecliste çoğunluğu hâlâ cumhuriyetçiler oluşturuyordu. 28 Mayıs 1849'da ılımlıların çoğunlukta olduğu Yasama Meclisi göreve başladı. 2 Haziran'da General Oudinot bir aydan az bir sürede Roma Cumhuriyetini yıkan saldırıyı başlattı. Roma'ya yönelik müdahalenin anayasaya aykırı olduğu konusu mecliste yalnızca 13 Haziran'da, solun tanınmış bir temsilcisi –Ledru-Rollin– tarafından gündeme getirildi ve bu temsilci prens başkanın anayasayı ihlal suçuyla yargılanmasını talep etti. Başarısız oldu. Hükümet sokak gösterilerini kolayca bastırdı; tutuklamalar oldu ve sıkıyönetim ilan edildi. Fakat Roma düştükten ve kilisenin baskısı başladıktan sonra Louis Bonapart büyük ustalıkla Roma seferinin "gerçek hedefleri" adına araya mesafe koydu! Bu ateş hattından sıvışmanın, kendisini *super partes** yerine koymanın ve etkileri kötü olan sorumlulukları Meclis'e yüklemenin bir başka yoluydu. Bu amaçla emir subayı Albay Ney'e yazdığı mektubu ağustosta dolaşıma soktu, mektupta başka şeylerin yanı sıra şunlar yazılıydı:

* Üstün taraf. (ç. n.)

> Fransız Cumhuriyeti Roma'ya İtalya'nın özgürlüğünü engellemek için değil, tam tersine onu disipline edip, kendi aşırılıklarından kurtarmak için bir ordu gönderdi!... Papanın halisane niyetlerinin, tıpkı bizim eylemimiz gibi boşa çıkmış olması beni gerçekten üzüyor. Acaba amaç Papa'nın geri gelişinin temeline yasal haklardan mahrumiyeti ve tiranlığı mı yerleştirmek?

Böylece sorumluluğun başkalarındaymış gibi görünmesi sağlandı. Başkan prens böylece ruhban partisi karşısında aklanmış ve aynı zamanda Roma saldırısı ve papalığın (öngörülebilir) kindar intikamcı terörü konusunda özellikle kendi imajına zarar veren etkilerden muaf tutulmuş oldu.

Ancak Bonapart'ın gerçek mahareti *genel oy hakkı* bahanesiyle yaptığı coup d'etat (darbe)'dı. Bu sembolik bir olaydı. Burada da başkan prensin taktiği titizlikle hazırlanmış ve tekrarlanan açıklamalarla halkın gözünde kendisini daima yürütme erkindeki ve meclisteki vekillerden ayrı tutmaktı. Ekim sonunda başkandan meclise gönderilen bir mesaj kışkırtıcı bir biçimde, acı bir hayal kırıklığını açıkça ifade eder şekilde beceriksiz "siyasi sınıf"ın üzerine imparatorun (I. Napolyon) yüce gölgesini düşürüyordu:

> En farklı görüşlere sahip insanların hükümete katılmasına izin verdim,[4] fakat bu uzlaşma girişiminden beklediğim sonuçları elde edemedim. Fransa bu kargaşanın ortasında yönünü bulamadığı için sıkıntıda, 10 Aralık'ta seçilen kişinin elini, iradesini arıyor... Benim seçilmemle birlikte siyasi anlayış [*un système*] tam bir zafer kazandı, çünkü bizzat Napolyon ismi kendi başına bir program oluşturuyor. Düzen, otorite, din ve iç politikada refah, dış politikada ulusal onur anlamına geliyor. Ülkenin, meclisin ve halkın desteğiyle zafere taşıyacağım politika bu.

Meclis, ılımlı Katolik çoğunlukla başkan arasındaki somut konularda –özellikle Katoliklere ayrıcalık tanındığı ve öğretmenlerin üst rütbeli memurlarca denetlendiği eğitimde– sağlanan anlaşma açık olmasına rağmen, bir siyasal program açıkladığı belli olan bu hücumdan hoşlanmadı.

Siyasal eksendeki bu önemli sağa kayış 10 Mart ve 28 Nisan 1850 kısmi seçimlerinde solun başarısının nedeni olarak görüldü. ("Sol"

burada kendilerini hâlâ "Mountain (Dağ)" diye adlandıran ve Şubat Devrimi sırasında aşırı derecede başarılı olan cumhuriyetçi demokratlarla çeşitli eğilimlerden sosyalistler anlamına geliyor.) *Super partes* belirsizlik politikasını izleyen Bonapart bu arada sol eğilimli bir jest yapmış, Haziran Günleri isyanından sonra hapse atılan en az 1.341 tutukluyu serbest bırakarak ailelerine kavuşturmuştu. Bu, –yararlı olamayacak kadar zayıf– parlamenter çoğunluğun eleştirmesi için hesaplanarak yapılmış bir hamleydi. Bu çoğunluk Mart ve Nisan 1850 seçimlerinin sonuçlarından fazlasıyla korkmuştu ve 2 Mayıs'ta *genel oy hakkını sınırlayacak* bir yasa hazırlamak üzere bir parlamento komisyonu kurulmuştu. Komisyon diğerlerinin yanı sıra Thiers, Piscatory, Daru ve Lèon Faucher'den oluşuyordu. Meclis 31 Mayıs'ta genel oy hakkını fesheden ve aslında 3.000.000 civarında Fransız'ı (kendilerine müttefik bulabildikleri takdirde seçimi kazanabilecek "mülksüzler"den oluşan azınlık) seçmen listelerinden uzaklaştıran yasayı kabul etti. Yasa 241'e karşı 433 oyla kabul edildi. Oy kullanma hakkını belirleyen ana maddeler bir kantonda üç yıl oturmuş olmayı, bunun dolaysız vergi ödeyenler listesinde yer alarak veya işçiler için işverenler tarafından yapılan açıklamayla kanıtlanmasını şart koşuyordu. Siyasi (öncelikle yıkıcı fikirler içeren materyal basmış olmak) veya adi suçlardan (serserilik, zina ve dilencilik dahil) hüküm giymiş olanlar oy kullanma haklarını kaybediyorlardı. Böylece seçmen sayısı 9.600.000'den 6.800.000'e düşürülmüş oldu. Cavaignac, Lamantine, (daha sonraki yıllarda fabrika işçisi proleterlerden farklı olan *sefiller* sınıfına bir destan hasredecek olan) Victor Hugo ve diğerleri yasaya itiraz ettiler. Thiers itirazları şöyle yanıtladı: "Hiç kimse genel oy hakkını sorgulamayı veya halkı seçim sandıklarından uzak tutmayı düşünmüyor; yasa güvenilmez kalabalıkları [*la vile multitude* – bu da anlaşılması güç bir kavram] dışlamayı amaçlıyor." Bunlar özellikle Thiers'in şöyle açıkladığı *mauvaises blouses*'ti:* "*Cabaret*'de** duydukları sloganlarla daima ikna olmaya hazır o göçmen işçilerden söz ediyorum." Gelecekte Komüncüleri kitle kıyımına tabi tutacak olan ve Louis Philippe yönetiminde görev yaptığı sırada milyonlar kazanan Thiers hiç değilse kendi içinde tutarlıydı.

* Mavi yakalılar. (ç. n.)
** Meyhane. (ç. n.)

Bu talihsiz yasa başkan prens Bonapart için muhteşem bir fırsat oldu. Bu ona, gerici ve kendinden menkul parlamentoyla aynı fikirde olmadığını açıklayarak doğrudan halka başvurması için daha önce sahip olmadığı bir olanak sundu. Yapacağı darbeye aylardır hazırlanıyordu; bunun için yalnızca üst düzey ordu mensupları ve üst rütbeli devlet memurlarıyla bağlarını güçlendirmekle kalmıyor, taşra merkezlerine yaptığı yolculuklardan ve kamuoyunu bir rejim değişikliğine hazırlayan konuşmalardan oluşan uzun vadeli bir kampanya da yürütüyordu. 2 Aralık 1851 sabahı ülkenin tüm duvarlarına asıldığı görülen duyuru şöyleydi: "Fransız halkı adına Cumhuriyetin başkanı şu kararları vermiştir. Madde 1: Ulusal Meclis dağıtılmıştır. Madde 2: Genel oy hakkı eski haline getirilmiş, 31 Mayıs yasası feshedilmiştir. Madde 3: Fransız halkı seçim sandıklarına davet edilmektedir."

7

"Yaşlı Köstebek"in Sıkıntısı

3 ve 4 Aralık'ta barikatlar kuruldu. O günlerde ölen insan sayısı halka asla açıklanmadı. Yurttaşları barikatlara gitmekten alıkoymak için bulvarlardan geçenlerin üzerine ateş açıldı. Az sayıda insanın –muhtemelen bin civarında– gösteri yaptığı kesin. Bunun hemen ardından Bonapart gizli dermekleri ve sonra kulüpleri dağıtmaya başladı. Yeni yasaya göre bu derneklerin üyeleri sömürgelere sürgüne gönderilebiliyordu: Birkaç ay sonra, sürgüne gönderilenlerin sayısının yaklaşık 26.000 olduğu hesaplandı.[1]

Başkan prens 2 Aralık'taki neredeyse hiç karşı çıkılmayan darbesinin başarısının getirdiği dalgaya binerek bir manifestoyla ulusa doğrudan seslendi: "Düzenin kalesi olması gereken Meclis bir entrika yuvasına dönüştü. Üyelerinin üçte birinin yurtseverliği bu tehlikeli eğilimi durdurmaya yetmedi. Herkesin çıkarını gözeten yasalar çıkarmak yerine iç savaş silahlarını hazırladı." (Son cümle, diğer şeylerin yanı sıra kavga ve gerginlik sebebi olarak görülen 31 Mayıs tarihli seçim yasasını ima ediyor.) Bunu talepleri izledi: "Eğer bana güveniyorsanız, şahsıma yüklediğiniz yüce misyonu yerine getirmem için gereken araçları verin." Meclis ve devlet konseyiyle sınırlanmayacağı, iki yasama meclisiyle yürüteceği 10 yıllık yönetme hakkı talep etti: Yasama meclislerinden biri genel oyla "seçimi yozlaştıran liste oylaması olmaksızın" seçilecekti, diğeri kamu özgürlüklerini güvence altına alacak "*illustrations de la nation*"* kişilerden oluşan senato (seçimle belirlenmeyen) olacaktı.

* Ulusu temsil eden. (ç. n.)

31 Mayıs 1850 tarihli yasa yürürlükten kaldırıldığından tüm Fransızlar 20 Aralık 1851'de yeniden oy kullandılar. Oy kullanan yaklaşık 8.200.000 kişiden 7.500.000'i önerinin lehine oy verdi. Ertesi yıl 14 Ocak'ta üç hafta önce halk oylamasında kabul edilen maddeleri kuvvetle yansıtan bir anayasa yürürlüğe girdi. Bir yüzyıl sonra, 1958'de Beşinci Cumhuriyet'in anayasası da benzer şekilde kabul edilerek, Bonapartist fenomenin "parlamento oyunu"nda kolayca kullanılabilecek bir biçim olarak sürekliliğini koruduğunu gösterdi. Fakat bu konuyu daha sonra ele alacağız.

Sol kanat tarih yazımı genel oy hakkı tarihindeki bu şaşırtıcı aşama konusunda genel olarak rahat davranmamıştır. SSCB Bilimler Akademisi'nin yayınladığı *Universal History* [Evrensel Tarih], "Louis Bonapart darbenin karşı-devrimci yapısını gizlemek ve halkın arasındaki demokratik çevreleri kandırmak için oy hakkını sınırlayan 31 Mayıs tarihli yasanın yürürlükten kaldırıldığını açıkladı," diye yazıyor.[2] Ancak bu rahatsızlık daha da gerilere uzanıyor –Fransa'nın o dönemdeki politikalarıyla ilgili olağanüstü ve parlak makaleler yazan Marks bile tartışmasız biçimde bu rahatsızlığı taşıyordu. Bunlar kısmen *Neue Rheinische Zeitung*'da *The Class Struggles in France from 1848 to 1850* [Fransa'da Sınıf Mücadeleleri– 1848-1850] başlığı altında, kısmen de (New York'ta yayınlanan) *Die Revolution*'da artık ünlü olan *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonapart* [Louis Bonapart'ın On Sekiz Brumaire'i] başlığıyla yayınlandı.

Manifesto'da yer aldığı şekliyle, zaten başlıca aracı olan genel oy hakkıyla tanımlanan siyasal demokrasinin hemen uygulamaya sokulmak üzere nasıl kazanılacağı programın merkezinde yer almaktaydı. Bu, güvenilir bir yorumcu tarafından –metnin ortak yazarı Engels tarafından yaşamının son döneminde Marks'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* adlı eserinin yeni baskısına (1895) yazdığı giriş yazısında– teyit edildi. Engels bir vasiyetname olarak da görülebilecek bu önemli metinde şöyle yazıyor: "*Komünist Manifesto* zaten genel oy hakkını, demokrasiyi kazanmanın militan proletaryanın en birinci ve en önemli görevlerinden biri olduğunu açıklamıştı." (s. 20). Bağlama bakıldığında, onun Almanya'daki genel oy hakkından söz ettiği düşünülebilir, ama durum böyle değildi. 1848 ve 1852 arasında Fransa'da yaşanan olaylar Marks için öylesine önemliydi ki bu olaylar üzerine kendisini on dokuzuncu yüzyılın en gelişkin ve tartışmacı tarihçilerinden biri yapan bir dizi yazı yazdı. Komün'ün yenilgisinden sonra bunlara en az

aynı ölçüde çarpıcı yazılarla geri dönecek ve bunları yine tüm Avrupa'da demokrasinin gelişmesinin merkezi olarak tanımlayacaktı.

Güncel olaylarla sıcağı sıcağına ilgilenen her büyük tarihçi gibi Marks da konuyu derinlikleriyle ele aldı ve iğneleyici sözlerden kaçınmadı: Asla tarafsız bir anlatıcı olmadı. Aynı zamanda olayları, polemikleri, bilgi ve propagandanın yayılmasını ve parlamentodaki tartışmaları çağdaş ve muhalif birinin bilebileceği gibi ayrıntılarıyla öğrendi. Olaylara yakınlığının bir başka sonucu da bunlardan bazılarına uzaktan bakıldığında anlaşılması zor olan muazzam bir önem atfetmesidir.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'nin üçüncü ve dördüncü bölümleri sırasıyla 1 Mart ve 1 Kasım 1850 tarihinde yazılmıştır. Üçüncü bölüm 13 Haziran 1849 (Roma seferine karşı ayaklanma) ile 10 Mart 1850 (sol kanat partilerin kazandığı kısmi seçimler) arasındaki olayların canlandırılmasına ayrılmıştır. Dördüncü bölüm *Genel Oy Hakkının İptali* başlığını taşımaktadır. Marks bu seçimlere büyük bir önem vermekte ve hiç tereddütsüz şunları yazmaktadır:

> 10 Mart 1850 seçimleri! Bu Haziran 1848'in ilgasıydı: Haziran ayaklanmacılarının kasapları ve sürgünleri Ulusal Meclis'e geri döndü, ama sürgünlerin vagonunda burunları sürtmüş, ilkeleri fiiliyata dökülmemişti. Bu 13 Haziran 1849'un ilgasıydı: Ulusal Meclis'in sürgüne gönderdiği Mountain (Dağ) Ulusal Meclis'e geri döndü, ama devrimin komutanları olarak değil öncü kolu olarak. Bu 10 Aralık'ın ilgasıydı: Napolyon kendi bakanı Lahitte tarafından reddedilmişti... Son olarak 10 Mart 1850 seçimleri düzen partisine çoğunluğu kazandıran 13 Mayıs [1848] seçimlerinin iptaliydi. 10 Mart seçimleri 13 Mayıs seçimlerindeki çoğunluğa karşı çıktı. 10 Mart bir devrimdi. Oy pusulalarının arkasında kaldırım taşları vardı. (s. 128)

Bu satırların Marks tarafından yazıldığını bilmeseydik dikkatle yapılandırılan söylemi, birinci ve ikinci kısımlardaki ikiz tekrarlar (*10 Mart seçimleri...*) ve kısmi seçimlerin daha aşağı bir şey değil bir "devrim" olduğuna ilişkin son iddiayla doruğuna çıkan mübalağa dolayısıyla Hugo tarafından yazıldığını düşünebilirdik.

İzleyen sayfalarda 10 Mart 1850, tarihte yeni bir bölümün başlangıcı haline geliyor: O tarihte anayasal cumhuriyet "çözülme aşamasına" girdi. "Çoğunluğun farklı hizipleri kendi aralarında ve Bonapart ile yeniden birleşti; ... o yine *tarafsız adamları* oluyor." Ilımlıların kar-

şı saldırısı "genel oy hakkının iptaliyle" doruğuna çıkıyor. Marks burada yazınının sonuç bölümüne yaklaşarak ("10 Mart şu kaydı içeriyor: *Après moi le déluge!*" [Benden sonra tufan!]), genel oyla yapılan seçimler ters gittiğinde burjuva seçkinler alelacele onu sınırlarlar, şeklindeki (geçerli) fikri merkeze alarak genel oy hakkının *tarihi*ni yazmaya girişiyor. Bu sınırlama 13 Mayıs tarihli talihsiz yasayla da gerçekleşmişti. Marks oldukça gelişkin şu yorumu yapıyor:

> Mevcut devlet iktidarına durmadan ve tekrar tekrar son veren ve onu kendi içinde yeniden yaratan genel oy hakkı tüm dengeleri sona erdirmez mi, mevcut tüm iktidarları her an sorgulamaz mı...?
>
> Bugüne kadar kendisini gizlediği ve mutlak kudretini aldığı genel oy hakkını inkâr eden burjuvazi açıkça, "Diktatörlüğümüz bugüne kadar insanların iradesiyle var oldu; artık insanların iradesine karşı güçlendirilmelidir," şeklinde itirafta bulunuyor. (s. 130)

Bir anlamda bu, paragrafın önemini azaltan polemik ve utangaç bağlamın dışında hukuki anlamda da büyük önem taşıyan bir görüş. Devletin "mevcut" iktidarını sürekli sorgulaması ve kendisini yegâne otorite ve güç kaynağı olarak sunmasıyla genel oy hakkının özünde var olan yıkıcı etkileri ortaya koyan bir yaklaşım.

Marks konusunu çok iyi bildiği için onu muazzam ölçüde büyütür. 10 Mart kısmi seçimleri yeni bir dönemin başlangıcı olarak önem kazanır. Bu çarpık yaklaşım bir sonraki 28 Nisan'daki seçime ilintili bağlamsal polemikte de görülebilir. *Klasssenkämpfe*'nin – *Neue Rheinische Zeitung* için birkaç ay sonra yazılan, esas olarak "genel oy hakkının iptali" ile ilgili bir makale– dördüncü bölümünde Marks, ikinci seçimde Bas-Rhin seçim bölgesini tercih eden sosyalist Vidal aday olduğu Paris vekilliğini boş bırakınca Eugène Sue'nin yaptığı seçimin önemini bile abartmaktadır. Tek başına bu seçim Marks'ın şu sonuca ulaşmasına yeter: "10 Mart zaferi tayin edici olmadı... 10 Mart'ın devrimci anlamı olan Haziran ayaklanmasının rehabilitasyonu sonunda duygusal bir küçük burjuva sosyal hayalperest olan Eugène Sue'nin proletaryanın en iyi olasılıkla *Fransız işçi kızları* memnun etmeyi amaçlayan bir şaka olarak kabul edebileceği adaylığıyla tamamen son buldu." (s. 136) (Bu yorum nedensiz kadın karşıtlığı içermekte ve bir ay önce Vidal'in zaferle çıktığı bir seçim bölgesinde Sue'nin adaylığının döneme özgü veya felaket getiren yapısını hiçbir biçimde açıklamamaktadır.)

Dahası Marks, Aralık 1851 darbesinden yaklaşık bir yıl önce yazdığı bu metinde Bonapart'ın eriştiği ahenkle ilgili değerlendirmesini değiştirmekte ve 10 Mart'ın galiplerine karşı yumuşamaktadır. Önceki makalesinde saflarını hemen kapattıklarını söylemiş, burada ise yalnızca bir imadan ibaret olsa bile, "Onun [Bonapart] Meclis'e karşı genel oy hakkına bile başvuracağı açıktı," tahmininde bulunmuştur.[3] Aslında olan da budur. Genel oy hakkının Bonapart tarafından eski haline getirilmesine *Louis Bonapart'ın On Sekizinci Brumaire'*inde "Parti Düzeninin Bozulması" başlıklı bölümde yalnızca kısaca değinilmiştir.

Marks son bölümde yaşlı, inançlı Orleancı ve Lous Philippe'in bakanı olan Guizot'un 2 Aralık darbesiyle ilgili söyledikleri üzerinde durmaktadır: "Bu sosyalizmin tam ve nihai zaferi!" Marks bu değerlendirmeyi kesinlikle gözden kaçırmamakta, Bonapart'ın zaferinin aslında Orleancı burjuvaziyi ("yani Fransız burjuvazisinin en hayati kesimi") bütünüyle çökerttiğini ve Bonapart'ın ılımlıların egemenliğindeki mecliste zafer kazandığını düşünmektedir:

> devrim, hazırlığının ilk yarısını sonuçlandırdı... şimdi bu sonuca [parlamenter iktidarı devirme] ulaştı ve yürütme gücünü en mükemmel biçimde yerine getiriyor, onu en saf ifadesine indirgiyor, izole ediyor ve tüm yıkıcı güçlerine yoğunlaşmak için onu tek engel olarak görüyor. Ve devrim hazırlık çalışmasının ikinci yarısını da sonuçlandırdığında *tüm Avrupa yerinden kalkacak ve şöyle bağıracak:* "İyi kazdın seni yaşlı köstebek!"[4]

Tiradın tümü ilginç unsurlar içermektedir –öncelikle de Guizot'un Bonapart'ın zaferiyle ilgili değerlendirmesi. Ancak, sağ ve sol kanat "Sezarcılık" olgusunun eş zamanlı olarak karşı karşıya kaldığı büyük huzursuzluğun da işaretidir. Ne de olsa Littré'nin büyük sözlüğü "Sezarcılığı" "demokrasiyle göreve getirilen fakat mutlak güçle donatılan prenslerin yönetimi" olarak tanımlamaktadır. (Yeri gelmişken, bu tanım Pisistratus'a da uyacaktır.) Bununla birlikte ikinci Bonapartist deneyimle ilgili değerlendirmenin çoğu kısmı cumhuriyetçi-Montanyarlara sempati duyanları rahatsız edebilir, bu rahatsızlık kısmen birkaç yıl sonra ortaya çıkan olaylardan kaynaklanacaktır: İkinci İmparatorluğun sonu, askeri felaket, Paris Komünü devrimi. Ancak, Thiers, Gambetta ve arkadaşlarının her şeyi yapmaya hazır generallerin yardı-

mıyla Cumhuriyet adına Komüncüleri katletmesindeki yıkıcı vahşet ve ülkenin geri kalan kısmının bunu desteklemesi, "yaşlı köstebeğin" yeri yeterince iyi kazmadığını gösteriyor –hiç değilse o noktaya kadar.

Marks'ın bu sayfalarda ulaştığı sonuçlara bağlı kaldığı, 1869'da, Sedan'dan yalnızca bir yıl önce, bu makaleyi oldukça ironik bir biçimde Victor Hugo'dan bahsettiği kısa bir giriş ekleyerek yeniden basmasıyla doğrulandı. Bununla birlikte, Bonapartist çözümle genel oy hakkı arasındaki bağlantı sorun yaşamasına yol açtı. Engels, *Klassenkämpfe*'nin 1895'teki yeni baskısına yazdığı önsözde –genel oy hakkıyla ilgili bir tür tarihsel çerçeve çizerken– benzeri bir rahatsızlık belirtiyor ve bunu oldukça belirsiz bir cümleyle geçiştiriyor: "Genel oy hakkı Fransa'da uzun bir süredir vardı, fakat *Bonapartist hükümetin onu suiistimal etmesi yüzünden itibar kaybetmişti*."

Diğer eleştirmenler ise III. Napolyon'un yeni anayasanın ilanı veya imparatorluğun kurulması gibi seçmenlerin büyük çoğunluğunca onaylanan değişiklikler için başvurduğu halk oylaması mekanizmasına vurgu yapacaklardı. Bu mekanizma bazen seçenekleri "fazlasıyla basitleştirdiği" bazen de bir halk oylamasının yapıldığı "atmosfer" nedeniyle eleştirilmiştir. (Diğer şeylerin yanı sıra iki alternatif arasından seçim yapmak anlamına gelen halk oylaması Condorcet "paradoksu"nun yıkıcı etkisinden kurtulmaktadır.) Gerçekte önemli olansa oyların manipülasyonudur – bu izleyen sayfaların çoğunda ele alınacak önemli ve çok daha karmaşık bir eğilimdir.

8

"İlerleyen" Avrupa

2 Şubat 1852'deki –Louis Bonapart'ın yeni anayasa ilan edildikten sonra seçim sistemini yeniden düzenlediği– başkanlık kararıyla Giovanni Giolitti'nin oy hakkını muazzam ölçüde genişleten ve bazı İtalyan tarihçiler ve iyimserlikle genel oy hakkı diye tanımlanan 1912'deki reformu arasından altmış yıl geçmesi gerekecekti. Giolitti'nin yaptığı reformun Bonapart'ın düzenlemesinin tersine hâlâ kısmi kısıtlamalar içermesi dikkat çekicidir. Her ikisi de genel oy hakkını erkeklerle sınırlamışlardı, oy hakkı kadınlara ancak Rus Devrimiyle tanındı.

2 Şubat yasası üstü kapalı olarak iki hedef gözetiyordu: Seçim bölgesi sınırlarının adaletsiz bir biçimde çizilmesi –İngiltere'de olduğu gibi bu da seçim sistemini kökten bozuyordu– ve Bonapart'ın karşı çıkarak darbe düzenlemesini sağlayan 31 Mayıs 1850 tarihli Fransız seçim yasasıyla alınan dışlama önlemleri. Yeni yasaya göre her seçim bölgesi 35.000 seçmen başına bir vekil çıkarma hakkına sahip olacak ve geri kalan seçmenlerin sayısı 25.000 veya daha fazla olduğu takdirde ilave bir vekil daha çıkaracaktı (madde 1). Bunun amacı İngiltere'de "çürümüş kasabalar" olarak bilinen durumun yarattığı muazzam eşitsizlikten kaçınmaktı. Dışlama önlemlerindeki ana değişim bir komünde altı ay ikamet etmenin oy hakkı elde etmek için yeterli olmasıydı (önceki yasaya göre üç yıl olan bu süre kısaltılmıştı) ve seçim tarihinde altı aylık ikamet süresini doldurmuş olan seçmenler sandık başına davet edilecek ve seçim tarihi de süreye eklenecekti (madde 12 ve 13). Hüküm giyen suçluların oy kullanması 15 ve 16. maddelere göre yasaklanıyor, fakat madde 17 listelerin her yıl yenilenmesini şart koşuyordu. 27. madde parlamentoda görev almanın kamu görevlisi olarak çalışmayla bağdaşmayacağına hükmediyordu. *Maaşlı* devlet memurları meclise girdiği andan itibaren görevinden istifa etmiş sayılıyordu (resmi yetkilerinin onaylanması için başvuruda bulunmadığı takdirde). Seçim sisteminin temel taşı tek üyeli seçim bölgesiydi, bu

"tanınmış kişilerin" üstün gelmesini sağlamanın bir yoluydu. En düşük oy kullanma yaşı 21, aday olma yaşı 25'ti.

1912 tarihli Giolitti yasasına göre, servet veya diğer kısıtlamalar olmaksızın en düşük oy kullanma yaşı 30 olarak belirlenmişti. 21 ile 30 yaş arasında olanlara oy hakkı yalnızca "eğitim görmüş veya şeref nişanı almış olmaları" veya askerlik hizmetinde bulunmaları halinde tanınıyordu.[1]

1880'e kadar krallık nüfusunun yalnızca yüzde 2'sinin oy hakkı olduğu ve bu rakamın 1882'de yapılan reformla yüzde 10'a çıktığı düşünülürse, bunun İtalya için büyük bir ileri adım olduğu açıktı. Giolitti'nin reformundan sonra, 1913 seçimlerinde nüfusun yüzde 23'ü oy hakkına sahip oldu.[2] Benedetto Croce *Storia d'Italia dal 1871 al 1915* [1871-1915 Arası İtalya Tarihi] adlı kitabında Giolitti'nin getirdiği yenilik üzerine yorum yaparak haklı olarak amacın genel oy hakkına "ulaşmak"[3] olduğunu söylüyor ve reformun daha yoksul sınıfları kamu kurumlarına getirmek için nasıl "asilce" tasarlandığını ortaya koyar. Croce, "Hükümetin çalışan sınıflara onların talep *etmediği* hakları vermesi"ne itiraz eden muhafazakârlara Giolitti'nin, "eğitimli egemen sınıf daha alt sınıfların yetersiz ve bu nedenle ifade edilmeyen vicdanını oluşturmak için bu bilincini kullanmazsa ve aynı şekilde onların ihtiyaçlarını harekete geçirip talepte bulunmalarını beklemezse, egemen sınıf olarak tanımlanmayı hak etmez," şeklindeki görüşünü benimseyerek cevap verir. Olaydan sonra korkuya kapılanları teskin etmek için, 1913'te sosyalist vekillerin sayısında artış olmasına ve az sayıda Katolik seçilmesine rağmen, "meclisteki bileşimin liberal bir bileşim olmayı sürdürdüğü"ne işaret eder. Bütün bunlar, *hegemonya* fikrinin somut bir biçimde yeniden doğrulanması da dahil çeşitli yönlerden aydınlatıcıdır –ancak tabii ki bu terimlerle ifade edilmemiştir. Egemen sınıflar oy hakkını pratikte egemenliklerini sürdürebilselerdi oldukça etkili bir biçimde de genişletebilirlerdi. Aynı şekilde aydınlatıcı olan ise, genel oy hakkı talep eden sol partilerle böylesi bir talepte bulunmaktan çok uzak olan ve seçim sonuçlarına dayanarak tanınan bu yeni fırsattan yararlanmaya bile ilgisiz kalan halk (sol partilerin çoğunlukla adına konuştukları) arasında var olduğu öngörülen farklılıktır.

Genel oy hakkına karşı liberal soğukluk Croce tarafından *Storia d'Europa nel secolo decimonono* (1932) [On dokuzuncu Yüzyıl Avrupa Tarihi] adlı bir başka çalışmasında da artık tarafsız olmayan, canlı, polemik içeren bir tarzda oldukça iyi belgelenmiştir. Yazar burada bir yanda "liberal inançlar, gelenekler ve eylemler" diğer yanda ise "şu ve-

ya bu ölçüde geniş veya hatta genel oy" arasında açık bir ayrım aramaktadır. Oy hakkının kapsamı "liberalizmin boyutları veya derinliği hakkında bize hiçbir şey söylemez" iddiasında bulunmaktadır. Burada kastedilen "liberal inançlar"a sahip bir egemen elitin herkesi kapsayan, soyut, yalnızca aritmetik bir genel oy hakkı mekanizmasının tüm topluma vereceğinden çok daha *özgür* bir karakter kazandırabileceğidir. Oy hakkının "çok geniş" olduğu belirli ülkeleri ve özellikle bizzat "[ki] çoğunlukla feodal lordlar, rahipler, krallar ve demagoglar veya maceracılar gibi özgürlük düşmanlarının çok sevdiği" genel oy hakkı konusunu ele almaktadır. Burada kullandığı dil Croce'in birkaç yıl önce Giolitti'nin reformunu değerlendirirken yürüttüğü "akıl"dan çok daha az tarafsızdır. "Yurttaşlığa" girişin *fark gözetmeyen* ve potansiyel olarak tehlikeli biçimi konusunda sarsılmaz bir kötümserlik de belirtmektedir. Aşağıdaki örnekte büyük Avrupa devletleri karşılaştırılmaktadır, ama başlıca karşılaştırmanın İngiltere ile Almanya arasında yapıldığı görülmektedir.

> Seçmenlerin bir eve veya ödenen kira miktarıyla temsil edilen belirli bir gelire ve buna benzer başka zorunluluklara tabi olduğu İngiltere'de oy hakkı Fransa veya İtalya hatta Almanya'dan daha kısıtlıydı; ve yine de [İngiltere'de] özgürlüğün yaşamı Fransa ve İtalya'dan aşağı kalmadığı gibi Almanya'dan kesinlikle çok daha üstündü.[4]

Croce için birçok başka nedenle değerli olmasına rağmen, burada Almanya daha sonra, savaş dönemindeki karşı propagandayla klişeleştiği şekliyle sunulmuştur. Yazarın "Özgürlüğün yaşamı" üzerinde yoğunlaşan değerlendirmesinin Almanya'da genel oy hakkıyla güvence altına alınan sosyal hakları dikkate almadığı anlaşılıyor. Ancak dikkat çekici olan, bir toplumun olumlu niteliklerinin esas olarak egemen sınıfın toplumun bütününe "seçim" sisteminden bağımsız olarak aktarabileceği değerlerin (Croce açısından "özgürlük") etkinliğine bağlı olduğuna ikna olmuş olmasıdır.[5] Bu fikrin birçok ilginç yöne doğru gelişme alanı sunduğu açıktır. Croce'nin Giolitti dönemiyle ilgili görüşü İtalya açısından biraz basite indirgenmiştir. İtalya'nın kitlelerin siyasete karışmasına doğru –akıllı yöneticilerle ustalıkla yönlendirilerek– liberal devlet çerçevesi içinde ahenkle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Ancak gerçek biraz farklıydı. Crispi'nin döneminde Gaetano Mosca zorunlu görevleri oylamayı doğrudan etkilemek olan yüksek rütbeli memurların rolüne zaten işaret etmişti. Şöyle yazıyordu:

Yüksek rütbeli memurların bakanlığın seçim ajanları olduğu artık öylesine iyi bilinen bir gerçektir ki, bunu göstermeye çalışmak gereksiz görülmektedir. Fransa'da bu oldukça uzun bir süredir olageliyor; İtalya'da daha yakın zamanda başladı, ama kesinlikle yeni olmadığı gibi son yıllarda da ortaya çıkmadı. Şimdi, kabul edilmeli ki giderek daha da yaygınlaşıyor, çünkü önceden belirli büyük kentlere gönderilen sözde *siyasi memurlar* seçim ajanlarıydı, halbuki şimdi hiçbir ayrım olmaksızın memurların hepsi öyle.[6]

Zanardelli'nin başbakan ve Giolitti'nin içişleri bakanı olduğu şiddetli 1898 krizinden sonra, yeni yüzyılın başında Giuseppe Rensi –"tarafsız" Croce'den çok farklı bir düşünür– Mosca'nın ayak izlerini gerçek bir seçim yolsuzluğu suçlamasıyla takip etti. En önemli pasaj aşağıda yer alıyor:

Seçimlerin halkın iradesini yalnızca ihmal edilebilecek bir düzeyde yansıttığını tekrarlamak artık bir saçmalığı ifade etmek haline geldi. Herkesin bildiği gibi, seçimlerde iradenin kullanılmasını engellemek veya yön saptırmak ya da kafa karıştırmak için binlerce koşul bir araya gelir. Bunların en önemlilerinden biri doğrudan onu sindirmeyi amaçlayan baskı veya yolsuzluk şeklinde dışa vuran devlet eylemidir. Yönünü saptırmak veya kafa karıştırmayı amaçlayanlar arasında bizzat adayların, tanınmış seçmenlerin ve basının eylemleri vardır.

Kamuoyunun hükümetin hoşuna gitmeyecek bir yolu seçtiğini ve bu dalganın çoğunluğu oluşturduğunu varsayalım. Yalnızca çoğunluğun iradesinin normal olarak ifade edilebileceği bir mekanizma önerdiği için seleflerinden farklı olduğunu iddia eden bir siyasi sistemde bu tür bir kamuoyu dalgasının kısa süre içinde zafer kazanması gerekir. Fakat bu dalga devrim tehdidi gibi bir güç kazanmadıkça, parlamenter hükümetin yenilgi riski, muhtemelen tam bir iktidarsızlık riskine kadar uzanır.

Aslında hükümetin ülkedeki çoğunluğu oluşturan düşünce dalgasının temsilciler meclisinde çoğunluk haline gelmesini engelleyecek ve bu düşüncenin yasama erki içinde bir azınlık olarak kalmasını baskı ve yolsuzluklar aracılığıyla sağlayabilecek araçları vardır. Ve genellikle olan tam da budur.[7]

Giolitti, Cuneo seçim bölgesinden parlamentoya ilk dönüşünde 1882'de yürürlükte olan seçim sistemini *Memorie*'de biraz ironik biçimde anlatmaktadır. Seçim bölgesinde Giolitti'nin verilen tüm oyla-

rı aldığı Peveragno komünü de bulunuyordu. Bu münferit olayı şöyle açıklıyor:

> Fazlasıyla popüler olan dedem San Damiano'da evini herkese açmıştı ve oradan geçen insanları misafir ederdi. Bir keresinde Peveragno belediye başkanının babası hamile eşiyle birlikte geceyi orada geçirdiği sırada eşi sancılandı ve doğum yaptı. Bunun üzerine iyileşinceye kadar orada bir aydan fazla misafir oldu. Belediye başkanı ailemin evinde doğduğunu hatırladı ve herkesin bana oy vermesini sağlayarak uzun süre önce gösterilen dostluğa teşekkür etmek istedi.[8]

Genel oy hakkı yönetiminin liderliği her koşulda seçim sistemini işletmek ve mutabakatı sağlamakla ilgili Bonapartist yöntemin gerektirdiği özgün bir sonuç, bir uzmanlıktı. Eğer başkan prensin (ve Kasım 1852'den itibaren "imparator"un) fazlasıyla siyasallaşmış ve isyana eğilimli bir ülkeyi ehlileştirmek zorunda kaldığı düşünülürse, bütün bunlar çok daha fazla hayranlık uyandırır – Fransa, onyıllardır benzeri görülmemiş siyasi ve toplumsal gerginliklerle doluydu ve oy hakkına, değil 1871'de okuma yazma oranı yüzde 30 olan aşırı geri kalmış İtalya Krallığı, diğer bütün milletlerden daha yatkındı.

III. Napolyon döneminde yasama organı gerçek seçimlerle iş başına gelmiş hakiki bir parlamenter meclisti – I. Napolyon'un hayalet parlamentosu gibi "sessiz" bir asiller toplamından ibaret değildi. Yeni imparator egemenliğini, yürütme artık yalnızca devlet başkanına bağlı olduğundan güçleri büyük ölçüde azaltılmış olsa da, düşman siyasi güçlerin genel oy hakkını kullanarak parlamento aracılığıyla iktidarı ele geçirmelerini engelleyerek sürdürdü.[9]

"Mutabakat oluşturma"nın temelinde, halkın rejimi kendilerine modern bir tarzda sorulan soruları oybirliğiyle onaylayarak yaratmaları yatıyordu – bu nedenle yüksek rütbeli devlet memurlarına siyasi nüfuzlarını açıkça kullanmaları emri verilmişti. "Açıkça faaliyet gösterin ve *halkın kurduğu hükümete* kimin dost kimin düşman olduğunu görmesini sağlayın." Gazeteler yakından denetleniyordu ve çoğu günlük siyasi gazete özellikle sert sansür yasası karşısında varlığını sürdürememişti. Halka açık yerler bir propaganda kaynağıydı ve birer kulübe dönme tehlikesi taşıyorlardı: Bu nedenle ticari tesislere, vb. yetki verilmesini ve açılmasını düzenleyen yasalar sert ve ihtiyatlı bir biçimde uygulandı. İçişleri bakanı kendisine doğrudan bağlı görevlilere şunları yazdı:

> Sayın Kamu Görevlisi, kendi alanınızdaki seçim bölgelerinde bulunan seçmenlerle iletişim kurmak için, idarenizde çalışanlar aracılığıyla ve her bölgenin özelliklerine uygun olduğunu düşündüğünüz, aday Louis Napolyon hükümetinin yeniden yapılanma çalışmasında kendisine en uygun bulduğu tüm araçlarla gerekli tüm önlemleri alınız... Hükümet yeni durumu açıkça kabul eden adayların siyasi geçmişiyle ilgilenmemektedir; fakat aynı zamanda sizden hangi nam altında olursa olsun yeni kurumların ruhunu taşımayan, gayet iyi bildiğimiz o eğilimlere karşı halkı uyarmakta tereddüt etmemeniz istenmektedir.

Mutabakat oluşturma hem dikey hem de herkesi kapsayan bir şekilde yapılıyordu. Aşağıda – kendisiyle ilgilenen memurun önceden dikkatle uyarıp, gerekli talimatları verdiği– belediye başkanının kendi seçmenlerine yazdıkları yer alıyor:

> Seçmenler! İmparator'un yaptığı bir çok ziyarette komünümüze sağladığı yararların hiçbirini unutmayacaksınız. O yoksullara yardım etti, kiliseye yardım etti, yangınla mücadele için bize su pompası hediye etti. Seçmenler! Bölgemize sunduğu hizmetleri dikkate alarak oylarınızı hükümetin tavsiye ettiği saygın Clary'ye vermek suretiyle İmparator'a minnettarlığınızı göstereceksiniz. Giderlerini kendi başına karşılayamadığımız kilisemize 2.000 frank vererek yakında bir kez daha komünümüzün yardımına geleceğini unutmayacaksınız. Seçmenler! Clary'ye oy vermek için birleşin. Muhterem velinimetiniz İmparator'un fikirlerini yalnızca o temsil etmektedir.[10]

Birkaç onyıl sonra, liberal Giolitti, özellikle 1912 reformuna doğru büyük bir adım attıktan sonra oyları aynı şekilde yönlendirdi. Ancak güney İtalya'da toprak sahipleri ve kodamanlarla bağlantılı organize suçla yakın bir işbirliği içine girdiği farklı bir davranış gösterdi: Bunlar kötü ün yapmış *mazzieri*lerdi [uyuşturucusu yetiştiricisi]. Güney kökenli büyük bir İtalyan tarihçisi ve Giolitti'nin seçim kampanyalarına doğrudan tanıklık eden Gaetano Salvemini ünlü bir kitapçığında Croce'nin fazlasıyla hayranlık duyduğu Olimpiyalı Piedmont başkanını sert bir biçimde, ama haklı olarak "organize suç bakanı" olarak tanımladı.

Partiler, yirminci yüzyıldaki modern anlamıyla yoklardı. Hatta Palmiro Togliatti'nin ünlü tanımına göre partiler "demokrasi örgütünü" temsil ediyorlardı. Bonapartist parti ise bunlardan biri olmakla birlik-

te devlet aygıtını hızla kullanmayı başardı; Enternasyonal tarafından teşvik edilen sosyalist partiler de yavaş yavaş modern partilere dönüştüler. Diğer partiler liberaldi, yani siyasal toplumda "işin doğası gereği"ydiler (ülkeye ve döneme bağlı olarak terminolojideki değişiklerle). Tam olarak parti olmak zorunda değildiler: Üyeleri *doğrudan* egemen sınıfı oluşturuyordu. Ancak, yeni Bonapart'ın bir ilham kaynağı ve bazen de doğrudan bir model olarak önemini göz ardı etmemeliyiz. Mutabakatla desteklenen güçlü lider Bismark'ı, ama aynı zamanda Crispi'yi büyüleyen bir modeldi; her ikisi de İngiliz muhafazakârlarla rezonans içinde olmayı ihmal etmediler. "Halkın" yönlendirilen "iradesi"nin başlıca aracı olarak halk oylaması kendisini İtalya'da da gösterecekti: Birkaç yıl içinde (1858-61) İtalyan birliğini mümkün kılan operasyonun bütünü bu tipik Bonapartist araç desteğiyle başarılmıştı. 1859'da Fransız İmparatorluğu ile Sardinya Krallığı arasında yapılan gizli anlaşmalarda Sardinya Nis'i Lombardiya karşılığında Fransa'ya devrettiğinde bile, III. Napolyon Nis'te komik bir halk oylaması düzenleyerek kentin Fransa'ya "demokratik bir biçimde" devredildiğini onaylatmak istemişti (halbuki kent zaten Fransızlar tarafından işgal edilmişti). Garibaldi'yi izlemekle de görevli bir İngiliz ajanı olan *Times* muhabiri Laurence Oliphant, diğer şeylerin yanı sıra, Nis'te doğan Garibaldi'nin Cavour tarafından başlatılan operasyona duyduğu öfkeden yararlanarak halk oylamasını rayından çıkarmak için boşuna çaba harcadı. Başarısız olan Oliphant imparatora karşı *Universal Suffrage and Napolyon the Third* (1869) [Genel Oy Hakkı ve Üçüncü Napolyon] başlıklı bir broşür yayınladı. Bunun hemen ardından Piedmont hükümeti yeni merkez ve güney eyaletlerini ilhakını meşrulaştırmak için Nis'te kullanılan işleme başvurdu (1861). İkinci Fransız İmparatoru burjuva Avrupa'ya genel oy hakkından korkmamayı, onu "evcilleştirme"yi öğretti –tabii ki tek üyeli seçim bölgesinin şaşmaz "yatıştırma" aracıyla "düzeltildiği" sürece.

III. Napolyon sınıfı içine alan hareketinin siyasi ve toplumsal kökenleri sayesinde neredeyse mükemmel bir "politika çarkı" inşa etmişti. Mevcut toplumsal düzeni güçlü bir biçimde desteklemeyi sürdürdüğü sırada, Kurucu Meclis'te Mountain (Dağ) saflarında oturup Katolik rahiplerle güçlü bağlantılarını korumuş ve belirli sosyalist liderlerle temasını kaybetmemişti. Bu şekilde Avrupa'daki 1848 olaylarından sonra İngiliz hükümetininkinden çok daha uzun bir süre –neredeyse 20 yıl– yerini korumuştu.

İngiltere'de çok yavaş ilerleyen genel oy hakkı tarihi özellikle öğreticidir. Bu tarih İngiltere'yi ebedi özgürlüğün geometrik merkezi ve doğal evi olarak gösteren, ebedi özgürlüğün 1215'teki Magna Carta'dan günümüze kadar bu kutsal ülkede sürekli var olduğunu tekrar tekrar vaaz eden İngiliz merkezli söylemden kendimizi kurtarmamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra kıtanın geri kalan her yeri çılgınlığın pençesindeyken, bu özgürlüğün bozulmadan kaldığı varsayılır (iki devrime, bir kralın başının uçurulmasına ve uzun bir cumhuriyetçi diktatörlüğe rağmen). Burke'nin Fransa'daki olaylar üzerine *Reflections*'u [Düşünceler] ve edebiyatta Dickens'in hüzünlü romanı *A Tale of Two Cities* (1859) [İki Şehrin Hikâyesi] bu klişenin canlı tutulmasına katkıda bulunmuştur.

Ülkenin "eşit" oy hakkına doğru attığı ikinci adımın hiç de yumuşak olmadığı, sert bir direnişle karşılaştığı unutulmamalıdır. Avrupa'daki devrimle huzursuzluk yeniden tetiklenmiş, fakat ikinci Reform Yasası 1867'de kabul edilmiştir: Diğer 40 civarındaki "çürümüş kasaba" içinden Avam Kamarasındaki her iki koltuğu ayırarak, onları sistemin cezalandırmaya devam ettiği belirli büyük kentlere tahsis etmek için parlamentoda verilen mücadele neredeyse yirmi yıl sürdü. O tarihte Londra'nın hâlâ dört Parlamento üyesi olduğunu belirtmeye değer. Büyük emek verilerek elde edilen diğer yenilik ise oy hakkına sahip olmak için gereken zenginlik düzeyinin düşürülmesi oldu. Buna bir başka "radikal" önlem daha eklenmişti: O güne kadar hariç tutulan yeni kiracı kategorilerinin – "yerli kiracılar" ve "pansiyonerler"– seçmen listesine ilave edilmesi. Gizli oylama ancak 1872 tarihli Oy Pusulası Yasası ile gündeme geldi ve hemen hemen genel oy hakkı denilebilecek düzeye ancak 1895'te erişildi: *Kendilerine ait odaları olan* (ister kiralık ister mülk olarak) tüm yetişkinler ve 10 £ kira geliri olan tüm emlak sahipleri sonunda seçmen olarak kabul edilmişti. Odalarda oturma *süresinin uzunluğu*'na ilişkin çeşitli kısıtlamalar devam ediyordu ve kendi mali imkânlarıyla geçinmeyen yurttaşların seçimlere katılamayacakları belirtiliyordu. Bu "devrimci" yenilik arkaik seçim bölgelerinin nihai iptalinden de sorumlu olan W. E. Gladstone tarafından getirilmişti. Londra'ya sonunda muazzam büyüklüğüne uygun bir temsil hakkı bahşedildi: 59 (doğal olarak tek üyeli) seçim bölgesine ayrıldı. Daha az bilinen ise, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1918'de bile bazı seçmenlerin –"genel" oy hakkının varlığına rağmen– iki kere oy kullanma hakkı olduğu[11] ve kadınların (doğal olarak 30 yaş veya üzerindeki) yalnız-

ca mülk sahibi veya mülk sahipleriyle evli olmaları halinde oy kullanma hakkından yararlanabildikleriydi.

Siyasal özgürlükle ilgili bütün bu zor ve karmaşık sınırlamalar oldukça önemli bir olguya yol açtı: Toplumsal taleplerin siyasi temsil edilmesi görevi Tory'lerin* tarihsel karşıtları olan Liberal Parti'ye düştü (İşçi Partisi mütevazı "İşçi Temsil Komitesi" adıyla ancak 1900'de kurulabilmişti). Azınlıkları cezalandırmayı (tek üyeli seçim bölgesi sistemi sayesinde) merkezine alan bir seçim sisteminin sınırları içinde İşçi Partisi uzun süredir yalnızca Liberallerle seçim ittifakları yaparak üyelerini Avam Kamarası'na seçtirmeyi başaran bir azınlık grubuydu. 1906'da kazandığı 30 koltuk açık bir başarıydı; fakat bu üyeler sanayinin gelişmesi sayesinde muazzam sayılara ulaşmış olan tüm işçi sınıfının neredeyse hepsini temsil ediyorlardı.

Tek üyeli, çoğunluk seçim sistemi Tory'lerin gücünü ve sonsuza kadar ayakta kalmalarını güvence altına almıştı. Farklı bir seçim sisteminde kaçınılmaz olarak unutulup gidecekler, yerlerine daha modern muhafazakâr partiler geçecekti ve bu tüm İngiliz toplumunun modernleşmesine yol açacaktı. Tam tersine toplum, George Cornewall Lewis'in *Which is the Best Form of Government?* [En İyi Yönetim Biçimi Hangisidir?] başlıklı diyalogundan yola çıkılarak komünizmle eş tutulan demokrasiye yapısı gereği düşman olan muhafazakâr örgütlenme tarafından ezilmeye devam edildi. Lewis'in eserinde Aristocraticus karakteri şu iddiada bulunur: "Fakat devlet iktidarının dağılımında mükemmel bir eşitlik elde etme girişimi, bana tıpkı mülkiyet dağılımında mükemmel bir eşitliğe ulaşmak konusunda olduğu gibi saçma görünüyor. Bana göre saf demokrasi teoride komünizm kadar geçersiz, pratikte onun kadar zararlıdır." (s. 65) Raimon Panikkar *The Foundations of Democracy* (1997) [Demokrasinin Temelleri] adlı yazısının başında bizzat "demokrasi" kelimesinin "on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar İngiliz Adalarında aşağılayıcı bir anlam taşıdığı"nı belirtiyor.[12] İngiltere'de "kapitalist ekonomi *kendisini geleneksel toplumsal düzenin içine yerleştirmiş* ve bu düzenin biçimini olmasa da içeriğini değiştirmiştir."[13] Bu, İngiltere'deki siyasi mücadelelerde ("işçi" partisinin ancak belirli bir tarihten sonra desteklediği) sendikalarla, Tory'lerce mükemmel bir biçimde temsil edilen sert muhafazakâr güçlerin niçin çoğu zaman doğrudan karşı karşıya gelmediğini ga-

* Muhafazakârlar. (ç. n.)

yet iyi açıklamaktadır. Seçim sistemi sayesinde muhafazakârların başka partilerin yardımına ihtiyacı olmadı; ve bu şekilde topluma egemen olarak ücret talepleri konusunda aylarca süren mücadeleleri kazanmayı başardılar.

Çarın müttefiki olan İngiltere'nin Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşa girdiği sırada İngilizlerin seçimlerde genel oy hakkından yararlanmadığı, halbuki Almanya'nın 1871'den, Avusturya'nın ise 1907'den beri genel oy hakkına sahip olduğu da göz önünde bulundurulmalı. Buna rağmen, savaş "demokrasi" ile orta Avrupa imparatorluklarındaki "otokrasiler" arasındaki mücadele olarak sunulmuştu. Elimizden söylemin her yana yayılan gücüne şaşmaktan başka bir şey gelmiyor.

Aslında Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde parlamentoda örgütlü emeğin (sosyal demokratlar ve sendikalar) en güçlü biçimde temsil edildiği ve en çok prestije sahip olduğu ülke Almanya'ydı; en yetkin entellektüel liderlerce desteklenen en iyi kurumsal modele de sahipti. Ancak bu, hikâyenin yalnızca bir yanıydı. Diğer yanda ise İngiltere'nin dünyadaki üstünlüğüne meydan okumaya karar vermiş olan –toprak beyleri, büyük sanayi ve ordudan oluşan– bir güç bloğu vardı. Bu nedenle 1914 her açıdan emperyalizmin bu iki versiyonu arasındaki çatışmanın arasına düşmüş Avrupa işçi hareketinin ateşle sınanması olacaktı.

Yeni bir dönemin başlangıcı olan bu tarihe yaklaşırken son tahlilde bugünün dünyasını yaratan krizin ilk belirtilerini ve gelişimini anlamaya çalışmak için zaman içinde biraz gerilere gidelim.

9

Komüncülerin Katledilmesinden "Kutsal Birlikler"e

Bu olaylar dizisinde en az 1848 kadar önemli bir tarih daha var: 1871 yılı. İkinci Fransız İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından 1871 yılı patlamalara, umutsuz bir yaşama, Paris Komünü'nün sona erişine, Prusya'nın askeri zaferine, Alman imparatorluğunun doğuşuna ve Avrupa işçi hareketinin stratejik odak noktasının Fransa'dan Almanya'ya kayışına tanıklık etti. Ardından gelen 40 yıl boyunca –sözüm ona "40 yıllık barış"– hâlâ etkisinde olduğumuz kriz ve değişimlerin tohumları meyve vermeye başladı: Bunlar Rus devrimlerinden Birinci Dünya Savaşı'na, Amerika'nın önem kazanmasından Asya'nın yeniden uyanışına kadar gerçekleşen olaylardı. Ancak bütün bunlar yalnızca yüzeysel gözlemcilere uzun bir "barış dönemine" eşlik edermiş gibi görünen 1871'de başladı.

Engels, Marks'ın Fransa'daki 1848 olaylarını değerlendirdiği *Klassenkämpfe in Frankreich*'in [Fransa'da Sınıf Mücadeleleri] 1895 baskısına yazdığı çarpıcı bir vasiyet olan önsözde yüzyılın son onyıllarındaki olayları kapsamlı bir biçimde özetliyor. Engels diğer şeylerin yanı sıra şunları yazıyor: "Marks'ın öngördüğü gibi 1870-71 savaşı ve Komün'ün yenilgisi işçi hareketinin ağırlık merkezini geçici olarak Fransa'dan Almanya'ya taşıdı."

Aslında Marks *Louis Bonaperte'ın On Sekizinci Brumaire*'inde yazdıklarından hareketle bütünüyle farklı bir yöne giden bir öngörüde bulunmuştu: Bonapart'ın yenilgiye uğrattığı parlamenter komplo ile geri kalan tek şey tecrit edilmiş "Sezar" figürüne indirgenmiş iktidar koltuğunu yenmekti, bu noktada zafer tam olacak ve "yaşlı köstebek" işini tamamlamış olacaktı. Bunun yerine Sedan'da yenilgiye uğrayan

Sezar olmuş ve muhtelif sosyalist eğilimlerden işçiler Paris'te iktidarı ele geçirmişlerdi; fakat "proleter" hükümet kendisini destekleyenlerin katledilmesiyle yenilgiye uğramıştı. Bu nedenle Engels'e bir "kehanet" gibi görünen değerlendirme, yani ağırlık merkezinin (*Schwerpunkt*) Fransa'dan Almanya'ya kayacağı fikri oldukça yüzeyseldir. Bütün bir plan, bir proje, büyük bir enerji paramparça oluyordu ve bu çok acı bir biçimde gerçekleşiyordu. Komün'ün sonu "ağırlık merkezi"nin kaymasından çok daha fazlasını ifade ediyordu.

Komün Thiers'in Versay'daki geçici hükümetinin beceriksizliği sonunda yenilmesinin ve Paris kapılarına kamp kuran muzaffer Prusyalıların karşılarında birbiriyle savaşan iki Fransız hükümeti bulmalarından kaynaklanan kararsızlıklarının sonucu olmuştu. Komün II. yıl örneklerinden türetilen "halk ordusu"na yığınlarca insanın kaydolmasını sağlayan kendiliğinden bir hareketti. Önderlik Blanquici çoğunlukta ve Enternasyonal İşçi Birliği ("Birinci Enternasyonal" denilen) ile bağlantılı olan Proudoncu azınlıktaydı. Thiers bu hareketi bastırmak için Prusyalı galiplerin Sedan ve Metz'de esir tutulan Fransız birliklerini serbest bırakmasını sağladı. Bu kuvvetlerle gücünü artıran Thiers Komün'ü ezdi ve militanlarını katletti. O büyük umut 1871 yılının 18 Martı ile Mayısının ilk günleri arasındaki birkaç gün içinde yok edildi.

Marks bu olayla ilgili olarak Enternasyonal'e hitaben *The Civil War in France* [Fransa'da İç Savaş] başlıklı, aynı yıl bir broşür olarak basılan uzun bir konuşma metni yazdı. Burada eleştirilerini esirgemedi, başlıca eleştirisi de, "işçi sınıfı yalnızca mevcut durumuyla devlet aygıtının denetimini ele geçirip onu kendi amaçları için kullanmakla yetinemez," oldu (III. Bölüm).

Bu eserin daha sonra burada tartışılacak gelişmeler nedeniyle hatırlanması gereken doğrudan bir siyasi önemi ve uzun süreli sonuçları vardı. *History of Bolshevism* [Bolşevizmin Tarihi] adlı çalışmasında Arthur Rosenberg şöyle yazıyor:

> Bu nedenle Marks çok önemli bir adım attı. Böylece –ve yalnızca böylece– Komünizme gerçek bir devrimci gelenek kazandırdı. Komünizm ilk kez o tarihte dünyadaki tüm devrimci işçilerin siyasi inancı haline geldi. Bu büyük başarının bir bedeli de vardı: Merkezi devlet otoritesinin hemen dağıtılması işçi sınıfı devrimlerinin klasik modeli oldu.[1]

Avrupa işçilerinin gerçekleştireceği büyük devrimin daha sonra kendisini bu aygıta nasıl adapte edeceği Marks'ın geleceğe bıraktığı bir soru oldu.

Birinci Enternasyonal'in 1880'ler ile 1890'lar arasında dağılması ve Bismark'ın antisosyalist yasalarının başarısız olmasını izleyen seçimlerin ardından Alman sosyalizminin uzun yürüyüşü bütünüyle farklı bir dönemin başlangıcını işaret ediyordu. Bu döneme, seçim zorluklarına katlanmaya hazır olan bir burjuvazinin egemenliğindeki güçlü bir devlete dayanan parlamenter sistemler damga vurdu. Bu, 1883'te ölen Marks'ın fazlasıyla belirsiz eylem reçeteleri bıraktığı veya belki de bilerek hiç reçete bırakmadığı bir dünyaydı.

Yirmi yıl sonra Engels, *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı bir önsözde eleştiriyi daha da ileri taşıyor:

> Komün'ün işçi sınıfının iktidara geldiğinde devletin eski aygıtlarını kullanmaya devam edemeyeceğini en başından bilmesi gerekirdi; ... kısa süre önce ele geçirdiği iktidarı kaybetmemek için o güne kadar kendisine karşı kullanılan tüm baskı araçlarını ortadan kaldırması ve aynı zamanda, herhangi bir zamanda işlerine istisnasız olarak son verilebileceğini açıklayarak devlet temsilcilerine ve memurlarına karşı önlem alması gerekirdi.

Bu eleştiriler gerçekçi görünmüyor. Ne yazık ki, her şeyi daima başkalarından daha doğru ve daha derinlikli görebildiklerini varsayan birilerinin verdiği bir dersin yorucu ifadelerini taşıyorlar. Mevcut iktidar ilişkilerinin –fırıncıların gece çalışmasını yasaklamak ve okullardaki dersliklerden dini sembolleri kaldırtmak gibi oldukça etkisiz önlemler alan– Komüncülerin imkânsız bir yarışı kazanmasına zaman ve mekân tanımayacağı açıktı. Engels'in aynı yazıda bulunan alaycı eleştirisi biraz değil, bütünüyle yerindeydi: "[Komün liderlerinin davranışlarındaki] anlaşılması en zor şey Bank of France'ın kapısının önünde durmalarına neden olan kutsal saygıydı. Bu ciddi bir siyasi hataydı. Bankanın Komün'ün eline geçmesi on bin rehineden daha değerli olacaktı." Lenin'in Kasım 1917'de Rusya'da iktidara geldiğinde bu sayfaları yol gösterici el kitabı olarak aklında tuttuğu kesin.

Engels giriş yazısının birinci kısmında yine 1848 olaylarına, Haziran yenilgisine ve Marks'ın *Louis Bonapart'ın On Sekizinci Brumairei*'nden alıntı yaparak 2 Aralık 1851'deki darbesiyle burjuvazinin son kalesi Ulusal Meclis'i "havaya uçurduğu" için her şeye rağmen saygı duyduğu

Louis Bonapart'ın zaferine dönüyor. Ancak Bonapart iktidarının yapısını şu sözlerle daha iyi aktarıyor: "Kapitalistleri onları işçilerden koruma bahanesiyle siyasi iktidardan uzaklaştırdı... Fakat bunun karşılığında tüm burjuvazinin daha önce düşünülemeyecek düzeyde yükselmesini ve büyük bir mali kazanç elde etmesini sağladı." "Yaşlı köstebek" senaryosu ve muzaffer "ikinci dönemi" gitmiş, yerine faşizm gibi tipik bir yirminci yüzyıl olgusunun eylemlerine uyan ve özelliklerini tanımlayan bir teşhis gelmiş gibi görünüyor.

Engels'in 1891'de kaleme aldığı bu yazısında çeşitli kereler geri döndüğü bir nokta var. Hem Haziran 1848'e hem de Komüncülerin *fiziksel* ve bireysel olarak yok ediliş tarzlarına değinerek, isyankâr proletaryaya duyduğu nefretle körleşen burjuva cumhuriyetçi hükümetin gözü dönmüş vahşetini anlatıyor. Bu da geleceğe –muhtemelen kasıtsız veya kehanete dayalı– bir bakış. Lenin için bu da bu kitaptan çıkardığı ve birkaç yıl sonraki eylemlerine rehberlik edecek bir "ders"ti.

Ancak Engels 1895'te, "Alman işçilerinin 1866'da yürürlüğe koyulan genel oy hakkını kullanma akıllılığı sayesinde", "ağırlık merkezi"nin Almanya'ya kaydığı bütünüyle doğruydu," diye yazdı. *Bu silahın mücadelede ne kadar sağlıklı olduğu üzerine* daha geniş bir biçimde *düşünmek* için bu yargıya yakından bakmaya değer. Aynı sayfada şu değerlendirme yer almaktadır: "Latin ülkelerindeki [*aynen*] devrimci işçiler seçimleri bir tuzak, hükümetin kendilerini oyuna getirmek için kullandıkları bir araç olarak görmeye başlamışlardır. Almanya'da ise durum hiç böyle değildir. Zaten *Komünist Manifesto*'da genel oy hakkının, demokrasinin elde edilmesinin ilk ve en önemli görevlerden vb. olduğu açıklanmıştır." Bu, *Manifesto*'daki uyarının, *genel* anlamda geçerli olduğu halde, *Alman* militanlara yönelik olduğu izlenimini yaratan tuhaf bir iddiadır.

Bir yanda Latin ülkeleri (Bonapartist halk oylamalarından artık bıkmış Fransa ve seçimlerdeki düşük katılım düzeylerine alışmış İspanya), diğer yanda her zamankinden daha çok yankı uyandıran seçim başarısına doğru giderek artan durdurulamaz bir hız kazanmış olan Alman Sosyalist Partisi vardı. Engels bunları burada diğer şeylerin yanı sıra Alman partisinin sosyalizm karşıtı yasamaya rağmen oylardaki payını artırma kabiliyetini teyit etmek için söylemektedir. Biraz daha sonra yeri gelmişken doğrudan adını vermeksizin Marks'a dönmekte, 1880'de Le Havre'de kurulan Fransız İşçi Partisinin giriş bölümünü kendi yazdığı ve parti militanlarının genel oy hakkını "o güne kadar

bir aldatmaca olarak kullanıldığı halde bir kurtuluş aracına" dönüştürebildiklerini belirttiği "programı"ndan söz etmektedir ("de duperie qu'il été jusqu'ici, en instrument d'émancipation").

Bu sözcükler dikkatle tartılmıştır. Engels tarihin bir dönüm noktasında bulunmuktadır. Kendi stratejik imalarına sahip olan bir geleneği fırlatıp atmadan "modernite"nin olağanüstü etkilerini belirtmek zorundadır. "Yanılgıya kapılmayalım: Sokak savaşlarında isyancıların sanki iki ordu savaşmış gibi orduya karşı gerçek bir zafer elde etmeleri *çok nadir rastlanan bir olaydır*," diye yazıyor. Bunun olanaksız olduğunu söylemiyor, ama söylemeye çok yaklaşıyor – son yarım yüzyılda görülen tüm ayaklanmaların amacından saptırıldığını veya ezildiğini bildiği açık. Böyle bir değerlendirme yapmamak sorumsuzluk olurdu. Fakat bunu yapmak zor ve seçim mücadelesinin mümkün olan tek mücadele olduğu sonucuna varmak istemiyor; seçimlerde mucizeler yaratan Alman partisini kesinlikle övüyor. Bu kendi başına önemli bir şey. Bu eserin *Vorwärts*'ta ima edilen bazı ifade ve paragraflarının böylesi bir sonucun açıkça bizzat partiye bakılarak çıkarıldığını düşünenlerce Engels Usta'nın büyük otoritesine sahip çıkmak için kullanıldığını biliyoruz. Engels buna karşı çıkmıştır. Ancak bu eser kolaylıkla bu şekilde anlaşılabiliyor.

Engels'in "kaçış cümlesi" çekingen bulunabilecek ünlü bir ifadedir, ama aynı zamanda siyasi gerçekler bakımından zengindir:

> Genel oy hakkı her üç yılda bir kendimizi saymaktan başka hiçbir yarar sağlamamış olsa bile –oy sayısında hızlı ve beklenmedik artışlar olduğuna ilişkin düzenli kanıtlar sayesinde– işçilerin zafere olan inancını ve düşmanlarının korkusunu da aynı ölçüde artırmıştır. Böylece en iyi propaganda aracımız haline gelmiş ve kendi gücümüz hakkında fikir vererek bize eylemlerimizi değerlendireceğimiz tüm kriterlerden daha üstün bir kriter sunmuştur. Bizi hem yersiz çekingenlikten hem de zamansız pervasızlıktan kurtarmıştır: Oy hakkıyla elde edilen yegâne avantaj bu olsa bile fazlasıyla yeterli olacaktı!

Ancak Engels, oy hakkı "çok daha fazlasını yapmıştır," diye ekliyor. "Seçim hengamesi sırasında, bizden hâlâ uzak olan kitlelerle temas kurmak için eşsiz bir araç sunmuş ve tüm partileri halkın önünde eleştirilerimize karşı kendilerini savunmaya zorlamıştır." Dahası, yalnızca parlamentoya değil, ülkeye hitap ettiğimiz "Reichstag'daki temsilcilerimize basında veya mitinglerde sahip olduğumuzdan çok daha

büyük bir yetki ve özgürlük tanıyan" bir platform sunmuştur. Engels biraz daha ileride –1848'e kadar yararlı olan– barikatların artık "demode" olduğunu belirtmektedir.

Alman İmparatorluğunda parlamenter mücadele sırasında pratik olarak neyin mümkün olduğuna ilişkin daha açık bir tanım yapılamazdı. Ancak yazarın Bismarkçılara veya Wilhelmcilere sempati duyduğuna kuşku yok! Engels'in gözlemlerine hiç de önemsiz sayılmayacak teknik bir detay eklenebilir. Seçim sistemi İngiltere, İtalya ve Fransa'da hâlâ tek üyeli seçim bölgesine dayandığı halde Almanya, Avusturya ve İsviçre'de azınlığın (ve azınlıkların) yeterince temsil edilmesini sağlayacak tek sistem olarak nispi temsil sistemi için giderek artan talepler mevcuttu.

Bununla birlikte büyük bir engel vardı. Alman İmparatorluğu Bismark'ın dehasıyla inşa edilmiş, tanınan ve kabul edilen bir iktidar ilişkisi temelinde birliğe dönüşen bir ikili üzerine kurulmuştu. Bu ikili bir yanda Prusya Krallığı, diğer yanda imparatorluktan oluşuyordu. Doğal olarak Baden, Württemberg ve Bavyera da vardı –ama iki temel varlık Prusya Krallığı (imparatorluğu *kuran*) ve imparatorluktu. Bu ikisi, aynı zamanda Prusya kralı da olan kayzerin kişiliğinde birleşmişti. Ancak parlamento düzeyinde ayrıydılar. Prusya Meclisi üç "sınıf"a (*Dreiklassensystem*: gericilerin kendilerinden soğukkanlılıkla "sınıf" diye söz etmelerini ve "sınıf" ayrıcalıklarını savunurken lafı dolandırmamalarını görmek ne güzel!) tahsis edilmiş kotalara bağlı olarak seçilmeye devam ediyordu. Tüm imparatorluğun parlamentosu olan Reichstag genel oyla seçiliyordu (Fransa'da var olan kısıtlamaların hiçbiri olmadığı gibi, İngiltere'deki gibi oy hakkını aile reisinin statüsüne veya bir evde oturmaya ya da onun sahibi olmaya bağlayan saçma tertipler de bulunmuyordu). Prusya seçim sistemi parlamentodaki koltukların büyük çoğunluğunu kazanmayı önceden kesinleştiren güçlü sınıfların (Yunkerler ve askeri kast) tam egemenliğini güvence altına alıyordu. Bununla birlikte, tek üyeli seçim bölgesi sistemi, İmparatorluk Meclisi'ndeki temsiliyeti engellemiyor, düzeltiyordu. Bunun egemen sınıflar açısından sorun oluşturan tek partiyi –diğer partiler sosyalistler dışında birbirleriyle seçim ittifakları yaptıklarından daima veya neredeyse daima ikinci tur oylamada yalnız kalan sosyalist partiyi– cezalandırdığı açıktı. Sosyalistler yalnızca seçim bölgesindeki oyların mutlak çoğunluğuna sahip oldukları yerlerde koltuk kazandılar. Yine de daha adil bir sistem yönündeki değişim talepleri baki kaldı.

Bunlar yerel olarak başarılı oluyordu: Württemberg bölgesel parlamentosunda ve 1906 reformuyla altı Stuttgart temsilcisi için nispi temsil sistemi benimsenmişti.

Bununla birlikte, önemli olan imparator-kral, şansölye, Prusya Meclisi ve İmparatorluk Meclisi arasındaki ilişkilerdi. İmparatorun ikili rolü pratikte Prusya Meclisi'ne muazzam bir ağırlık kazandırıyordu. İmparatorluk Meclisi dünya egemenliğini elde etme mücadelesinde güç kazanmak açısından çok önemli olan iki politika alanında –dış politika ve savaş (yani askeri politika)– riskten veya yanlış anlaşılmalardan kaçınmak amacıyla *hiçbir görüş belirtmiyordu.* Prusya askeri kastı –ağır sanayi ile birlikte, İngiltere ile girilen dünya egemenliği yarışının itici gücüydü– himaye ediliyordu: Prusya Meclisi aracılığıyla verilen kararlar doğrudan imparator-krala bildiriliyor ve şansölye zaten İmparatorluk Meclisi'ne değil imparatora bağlı çalışıyordu.

İmparatorluk Meclisi büyük bir propaganda platformuna dönüştü. Engels bu durumu şu etkili sözlerle anlatıyor: "Temsilcilerimizin çok daha büyük bir yetkiyle konuşabildikleri bir kürsü." Dahası, toplumsal politikalarla (işçi hakları, eğitim vb. tüm yönleriyle) ilgili mücadelelerin verildiği yer de parlamentoydu. Bu nedenle, faaliyet alanı sınırlı olmasına rağmen İmparatorluk Meclisi yalnızca bir siyasi gösteri platformu değildi; ve seçimlerde giderek artan bir mutabakatla desteklenen sosyalistlerin varlığı tayin ediciydi. Siyasi mücadelenin kendisi de bir tartışma alanı oluşturuyordu. Bu yüzden, savaş ve dış politika gibi tabu olan sorunlar bile parlamentoda şu veya bu ölçüde tahrik edilebilecek bir "ajitasyon"a tabiydi.

Seçim yasasında nispi temsil lehine bir değişim gerçekleştirmek işte bu yüzden önemliydi: Genel oy hakkını etkili kılmanın ve sosyalist parti tarafından temsil edilen büyük azınlığa parlamentoda hak ettiği ağırlığı vermenin tek yolu buydu. Parlamenter hükümetleri olan diğer ülkelerde de bu amaçla ajitasyon yapılıyordu. İngiltere'de 1885'te kurulan Nispi Temsil Derneği'ni hemen ardından Fransız Société pour l'Étude de la Représentation Proportionnelle (Nispi Temsil Araştırma Derneği) ve Belçika'da Reformist Birliğin kuruluşu izledi. Nispi temsil 1906 yılında Avusturya tarafından benimsendikten sonra yerleşiklik kazanmaya başladı. İsviçre'de siyasi ajitasyon nispi temsilin Neuenburg, Cenevre ve Ticino'da benimsenmesine yol açtı. Danimarka, yüksek meclis seçimlerinde bu usulün kullanılmasını kabul etti. İtalya'nın nispi temsil sistemini savaş sonrasındaki 1919 seçimlerine kadar benimsememiş olması önemlidir. Bu, Giolitti yasasının kısıtlama-

ları olmaksızın erkekler için genel oy hakkıyla yapılan ilk seçimdi ve kitlelerin sosyalistleri ve halk partilerini ödüllendirdiği bir isyan atmosferinde yapıldı. Ancak, Mussolini hükümeti 1924 seçimlerinde nispi temsili (Acerbo yasasıyla) kaldırdı.[2]

Bismark ve Wilhelm dönemlerindeki Almanya'ya karşıt bir biçimde değilse de, daha çok Engels'in (kendi partisine yol göstermeyi amaçlayan ve onu düzeltilemeyecek biçimde yoldan çıkmaktan korumak için yazdığı) olağanüstü yazılarını tamamlayacak şekilde farklı bir perspektiften bakmak mümkündür. Bu Karl Liebknecht'in Prusya egemen sınıflarının her yurttaşa muazzam askerlik hizmeti mekanizması aracılığıyla dayattığı köleliğin geniş ölçekli etkilerinin tanımıdır. Burada da "Prusyalı"yı ayrı ele almak önemlidir, çünkü Bavyera'da kesinlikle farklı özellikler ve farklı bir atmosfer vardı; burada tayin edici faktörün, imparatorluk modelinin Prusya olduğu açıktır. Savaş Almanya'nın aleyhine dönmeye başladığı ve imparatorluğu krize sürüklediğinde iç siyasi mücadele konusunun Prusya güç bloğunun parçalanması olması tesadüf değildir. Bu parçalanmadan yana olan siyasi ajitasyona Max Weber gibi ilgili kişiliklerin yanı sıra "Prusya seçim yasası"nı feshetmek isteyen muhalefet partileri de katılıyordu.

Bunun tanımı Liebknecht'in 1907'de yazdığı *Militarism and Antimilitarism with Special Regard to the International Young Socialist Movement* [Özellikle Enternasyonal Genç Sosyalist Hareket Açısından Militarizm ve Antimilitarizm] adlı eserinde mevcut. Cesur genç vekil tarafından yazılan bu eser sıradan değil geniş kapsamlı ve sistematik tek yazı. Liebknecht bu broşürü dağıttığı için tutuklanarak bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak bu onun serbest bırakıldığında siyasi mücadeleye eskisinden de cesurca dönmesini engellemedi. Sonunda da hayatına mal oldu. Yazar parlamenter sistem çerçevesi içinde sınıf egemenliğinin bir aracı olarak Prusya "militarizmi"nin gerçekçi, doğru bir tablosunu çiziyor.

> Kışlaların katı disiplini ve eğitimleri, subayların ve astsubayların aziz mertebesine yükseltilmesi ve çoğu alanda gerçekten *legibus solutus* ve kutsal olarak görülmeleri –kısacası görevdeyken veya görev dışındayken, yaptığı veya düşündüğü her şeyde askeri demirden bir prangaya vuran disiplin ve denetim– iradenin gerekli esneklik ve itaati göstermesine hizmet etmektedir. Bunun gibi olan her birey büyük bir acımasızlıkla bükülmekte, çekilmekte ve döndürülmektedir ki, en güçlü bel

kemiği bile kırılma tehlikesi içindedir ve ya bükülmekte ya da kırılmaktadır... İnsanları hayvanları ehlileştirir gibi uysallaştırma girişimi mevcuttur. Askere yeni yazılanlar uyuşturulmakta, kafaları karıştırılmakta, donuklaştırılmakta, ayartılmakta, baskı altına alınmakta, kilitlenmekte, disipline edilip dövülmektedir. Böylece teker teker harmanlanmakta ve ordunun devrime karşı bir kale oluşturacak büyük yapısının harcı olmak üzere yoğrularak, taş üzerine taş koyulmaktadır.[3]

Bu, Arthur Rosenberg'in muhtemelen en iyi kitabı *The Birth of the German Republic*'in (1928) [Alman Cumhuriyeti'nin Doğuşu] birinci bölümünde uzun uzun anlatılan ordu makinesiydi. Kökü Büyük Frederick dönemindeki Potsdam'daydı ama yeni militarizm, kaçınılmaz olarak imparatorluklar arasında sonuçları öngörülemeyecek bir savaşa yol açan dünya egemenliği planının bir parçası olarak düzenlenmişti. Eleştirel olmasının yanı sıra kendi başına çok önemli olan Liebknecht'in anlatımı kesin bir referans noktası içermektedir. Bu referans yine büyük usta Engels'in kendi partisi –Avrupa sosyalizminin ustası ve sembolü– Alman partisine verdiği ders ve talimatlardır. Bu, Marks'ın kızı ve Fransız İşçi Partisi kurucusunun eşi olan Laura Lafargue'nin isteği üzerine Engels'in Aralık 1891'de *Almanach du Parti Ouvrier* için yazdığı *Socialism in Germany (Der Sozialismus in Deutschland)* [Almanya'da Sosyalizm] başlıklı yazıdır. Yazı *Neue Zeit*'ten *Critica Sociale*'e ve Polonya'daki *Przedswit*'e kadar yaygın bir biçimde elden ele dolaşmıştır ve yukarıda muhtelif kereler değindiğimiz 1895 tarihli yazıyla ortak noktalara sahiptir. Engels Alman Sosyalist Partisinin büyük ve süregelen seçim başarısını açığa kavuşturmanın yanı sıra bir fikir geliştirmektedir: Alman sosyal demokrasisinin gücü seçimlerdeki başarılarıyla sınırlı değildir; bunlara paralel olarak, ordu giderek artan oranda sosyalistleşmektedir. Bu açıktır, fakat içerimleri dolayısıyla incelenmeyi gerektirmektedir. Engels şöyle yazmaktadır:

En düşük oy verme yaşı 25 ve asker olma yaşı 20. Ancak tam da yeni üyelerimizi öncelikle gençler arasından yaptığımızdan, halen beş askerden biri sosyalist olabilir, ama kısa süre içinde üç askerden biri bizden olacak. 1900 yılı civarında –ülkemizin en tipik "Prusyalı" unsurlarından biri olan– ordu sosyalistlerin çoğunluğunu kapsayacak. Hükümet de bunun farkında, ama yapacağı hiçbir şey yok.[4]

Liebknecht adını doğrudan vermeksizin yaşlı adamın abartılı iyimserliğini tartışmaya açıyor. "Halen ordunun büyük bir kısmı kesinlikle 'kızıl'", diye yazıyor, fakat 20 ve 22 yaşındaki genç askerlerin daha sonra, seçmen haline geldikleri 25 yaşında oldukları sırada edindikleri siyasi deneyime henüz sahip olmadıklarını açıklayarak rakamları hemen düzeltiyor. Her şeyden önce bir uyarıda bulunuyor: Hükümetin ne yapacağını bilmediği doğru değildir: Tam tersine askere yeni aldığı kişilerin eğitiminin bir parçası olarak sosyal demokrasiye karşı saatlerce öğretim yapmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi zaten Berlin'de kent konseyinde olan Liebknecht ordunun uygulamalarını eleştiren bu kitabı yazdığı için hapse atılmıştı. Kısacası –hâlâ fazlasıyla genç olan– Liebknecht Avrupa sosyalizminin yaşlı ustasının yapamadığı şeye ustaca odaklanmaktadır: Bu, düşmanın yapısındaki radikal değişimdir. Artık düşman kendisini askeri kastın merkezine alarak yapılandırdığı "muazzam" bir güç haline gelmiş, Gramsci'nin çok sevdiği bir nitelemeyi kullanırsak, *toplumu sıkıca kavramıştı*. Bu yeni gelişme Birinci Dünya Savaşı'nın tayin edici yıllarında ve savaşın hemen ardından benzeri görülmemiş sonuçlara yol açacaktı.

Engels'in yaklaşımı naif ve iyimserdi. Ona göre parti "kendiliğinden, sürekli, karşı konulmaz, ama aynı zamanda sanki doğal bir süreç izlermişçesine sakin bir biçimde" büyüyordu. Öngörüleri kendisine özgüydü: Bu hızda giderse yüzyılın sonunda orta sınıfların, küçük burjuvazinin ve küçük çiftçilerin çoğunluğunu kazanmış olacağız ve ülkede diğer bütün güçlerin boyun eğmesi gereken tayin edici bir güç haline geleceğiz." Ancak bütün bunlar yalnızca temelsiz olmakla kalmayıp –örneğin, "Merkez Parti" (*Deutsche Zentrumspartei*) tarafından temsil edilen halk bileşenini göz ardı ediyordu– stratejik bir çıkmaz da oluşturuyordu. Tabii ki "kendileri için fazlasıyla ölümcül hale gelen meşruiyeti ezeceklerin düzen partileri" olacağını öngörüyor, ama –seçimlerde giderek daha başarılı olan– Sosyalist Partinin böylesi dramatik bir gelişmeye nasıl tepki vereceğine ilişkin hiçbir imada bulunmuyor. Tabii ki sosyalizm düşmanlarına hayali bir diyalogla seslenerek, yasadışı bir saldırıyla karşı karşıya kaldıkları takdirde sosyal demokratların gereken tepkiyi göstereceği konusunda onları uyarıyor. Ancak bunun nasıl olacağını söyleyemiyor: Bunun yerine içi boş bir iddiayla sorunu geçiştiriyor ("ihtiyatlı davranıp, o tarihte ne yapacağını bugünden söylemeyeceğiz"). Engels sevdiği ve Isaac Deutscher'den Arnold Toynbee'ye kadar hiç değilse bazı sol kanat düşü-

nürlerin de sevmeye başladığı bir tarihsel benzerliğe sığınıyor (1894 tarihli *On the History of Early Christianity* [İlk Hıristiyanlığın Tarihi Üzerine] adlı makalesi): Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğuna karşı kazandığı "karşı konulmaz" zaferle yapılan manidar ve umut verici karşılaştırma. Bu, analojik ve stratejik değeri kolaylıkla tüketilebilecek zayıf bir araç. Yalnızca bunun altında yatan varsayımın kuşkulu olduğunu ve Hıristiyanlığın zaferinin her koşulda büyük ölçüde imparatorluğun ekonomik ve sosyal düzenine bağlılığından kaynaklandığını göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu nedenle karşılaştırma bilimsel açıdan inandırıcı olmadığı gibi, siyasi açıdan da pek öğretici değildir.

Yaşlı usta zaten yanılmış ve yenilmiş olan bir başka kuşağa mensuptu. Gözünün önünde hızla değişen, siyasi demokrasi süratle gereksiz bir avadanlığa dönüşürken, farklı emperyalizmler arasındaki dehşet verici, ilkesiz bir mücadele dönemine doğru savrulan dünyayı artık iyiden iyiye anlamıyordu.

Avrupa'ya ve dünyanın diğer yerlerine neyin çökmek üzere olduğuna ilişkin bir ipucu Winston Churchill'in 13 Mayıs 1901'de Avam Kamarasında yaptığı, İngiliz donanmasının etkili bir biçimde güçlendirilmesini tavsiye eden önemli konuşmasından elde edilebilir:

> Savaşların bir bakanın politikası veya bir kralın ihtirası gibi bireysel nedenlerle çıktığı, profesyonel askerlerden oluşan küçük düzenli ordular tarafından yapıldığı, iletişim ve tedarik zorluklarıyla hızı kesilip, kış mevsiminde çoğunlukla askıya alındığı eski günlerde savaşçıların sorumluluklarını sınırlamak mümkündü. Ama şimdi, güçlü toplumlar birbirlerine karşı kışkırtılıyor ve her bir birey şiddetli acılar çekip öfkeleniyor – bilim ve medeniyet kaynaklarının onların öfkesini hafifletebilecek her şeyi silip süpürdüğü bir Avrupa savaşı yalnızca mağlupların imhasıyla ve galiplerin ticari açıdan neredeyse aynı ölçüde ölümcül mahvı ve tükenişiyle sonuçlanabilir. (1. Cilt, s. 82)

Churchill bu tiradı biraz Demostenes'i[5] anımsatarak şu sözlerle bitirdi: "Demokrasi, kabinelerden daha kindardır. *Halkların savaşları kralларınkinden daha korkunç olacaktır.*" Bu, "demokrasi" teriminin, onu kesinlikle hiç sevmeyen biri tarafından hükümet politikalarıyla harekete geçen muazzam sayıda insanı ifade eden alışılmamış bir kullanımı. Tanım, başlıca işlevi halk yığınlarını sosyalizmin etkisinden kur-

tarmak olan çeşitli siyasi örgütlenmelerle kitleleri güç politikalarına dahil eden bir çağa –savaşan emperyalizmler çağına– uygun.

Almanya'da –sonunda II. Wilhelm tarafından en az Bismark kadar "modernize edilmiş– gerici *kitle* hareketleri yerleşiklik kazanmaya başladı. Bunların arasında, daha sonra *Deutsche Vaterlandspartei* adını alacak, milyonlarca üyeye sahip, şans tanındığında *darbe* yapmaya hazır ve ordunun üst kademeleriyle yakından bağlantılı (bu nedenle liderleri esas olarak dokunulmaz olan) savaşın doruğunda ve Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ve korkutucu bir öncü olan *Alldeutscher Verband* da vardı. *Alldeutscher Verband* parlamento dışındaki başlıca baskı grubuydu ve yaygın biçimde korku salıyordu. Bunun yanı sıra *Flottenverein* ve *Ostmarkenverein* (üç kurucusunun isimlerinin ilk harflerinden hareketle *Hakatisten* diye anılan ünlü örgüt) gibi Posen ve Westpreussen adlı Polonya eyaletlerinin zorla Almanlaştırılmasını savunan başka benzer örgütler de vardı. Bunların tümü ırkçı ve antisemit öğelere sahipti ama bu konularda Dreyfus davasında renklerini gösteren Fransız benzerlerinden veya İngiliz emsallerinden (Theodore Roosevelt'in "demokratik" takdisine mazhar olan Sioux soykırımından söz etmeye gerek bile yok) daha kötü değillerdi.[6]

Kitleleri bu tür politikalara ikna etmenin başlıca aracı –genel oy hakkının bulunduğu koşullarda ve sosyalist örgütlerin parlamentoda çoğunluk olmasalar da mümkün oldukça geniş bir temsil gücüne sahip olduğu bir dönemde– başka kitle partilerinin kurulmasıydı. Bunların en az sosyalist partiler kadar çekici, onlara karşı denge oluşturabilecek ve Engels'in yalnızca bir zaman sorunu olduğunu ve güç kullanılarak engellenebileceğini düşündüğü parlamento seçimi zaferi elde etmelerini önleyebilecek kabiliyette olmaları gerekiyordu. Fransa'daki İkinci İmparatorluk bunun yolunu açmıştı. Komün'den sonra işçi partilerinin dağılmasının ardından küçük burjuvazi ve küçük toprak sahiplerinin klasik partisi olan radikal parti kendisini göstermişti. Almanya'da Katolik Parti (*Zentrumspartei*) işçi sınıfının oyları için sosyal demokratlarla yarışıyordu ve savaşa kadar parlamentodaki koltukların yüzde 20 ila 25'ini kazandı. İtalya'da sorun bu kadar vahim değildi: 1912 reformundan sonra bile seçmenlerin ilgisizliği devam etti ve seçim yasası liberallerin parlamentodaki tam çoğunluğunu korudu. Daha genel anlamda, 1914-18 savaşına kadar sosyalist partilerin seçimlerden tecrit edilerek cezalandırılmasını sağlayan şey tek üyeli seçim bölgesi uygulamasıydı. Savaştan sonra genel oy hakkının ve nispi temsil sisteminin başlamasıyla kitlesel antisosyalist partilerin kurul-

ması daha da zorlaştı, ama ileride göreceğimiz gibi sonunda acımasız bir parti ortaya çıktı. Yalnızca sermayenin toplumun bütünü üzerindeki tayin edici *ekonomik egemenlik* faktörünü aktarmamız gerek. Otto Bauer *The Crisis of Democracy*'de (1936) [Demokrasinin Krizi] şöyle yazıyor: "Savaştan bu yana büyük parlamenter çoğunluklara dayanarak kurulan sol kanat hükümetlerin nasıl borsa manevralarına teslim olup istifa ettiklerini ve parlamentoda çoğunluğu oluşturmalarına rağmen iktidarı borsanın güvendiği parti ve adamlara devrettiklerini gördük."[7]

"Parlamenter demokrasi"lerin" fiilen nasıl işlediğine ilişkin eleştiri dalgası bütünüyle bu iddiayı geliştirmeye, genellikle yalnızca "parlamenter" değil "demokratik" olarak da tanımlanan siyasi sistemler içinde seçkinlerin kalıcı, egemen varlıklarını tespit etmeye başladı. Bu, savaş sırasında imparatorluk liderlerinin –"Batılı" türünden farklı ve onun tam karşıtı "Alman demokrasisi" adına– müttefiklerin yaptığı propagandanın foyasını meydana çıkarmak için kullandığı iddiaydı. 1889'un fikirlerine karşı "1914 fikirleri"nden söz ediliyordu. "Alman demokrasisi, esas olarak o sırada kayzer olduğu açık olan "lidere kendiliğinden itaat etme" gibi saçma (Tacitus ve antik Germen *comitatus* ile uzaktan ilişkili) bir fikre dayanan kuşkulu bir kavramdı. Bununla birlikte, bu ideologların "Batılı" demokrasi pratiğinin temelinde güçlü ağır sanayi, uşak ruhlu basın, profesyonel ve kendisini düşünen bir siyasi "sınıf" egemenliğindeki parti sistemleri ve yüzsüzce milliyetçi ve emperyalist (şoven) olmanın yanı sıra sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelen ilkesiz sendikalar aracılığıyla işçilerin katılımı bulunduğuna ilişkin eleştirileri yerindedir. Alman demokrasisinin (idealize edilen) imajı ise tam tersine üç unsura dayanıyordu: Ordu (halkla örtüşen), bürokrasi ve hükümdar. Ocak 1918'de Wilamowitz şunları yazmıştı:

> Ordumuz silahlanmaya elverişli olan halkımızın bir ve aynı parçasıdır ve askerin koşulsuz itaat duygusu özgür Alman erkeğindeki antik, itaatkâr Germen ruhunun tipik sadakat duygusunu harekete geçirir... Prusyalıların hükümdarlarına olan sadakatleri Alman gücünün köşe taşıdır. Monarşimiz özgürlüğümüzün Palladio'sudur.* Bizi tiranlıktan koruyan şey monarşimizdir: Bırakın tiranlık zulmü isteyenler Amerika'ya gitsin! Wilson yönetiminde onu bulacaklardır. Fakat paranın,

* Mimarı. (ç. n.)

parlamenter kliğin, yalnızca ondan yararlanan kişilerin düzenli değişimiyle hafifleyen parti politikalarının da zulmü var.[8]

"Klasik" suçlama açıkça "Batılı" ülkelerde parlamentoların yolsuzlukla malul olmasıdır, –tam da– bu ülkelerde parlamenter sistemlerin ilişkileri ve ekonominin kodamanlarıyla çevirdikleri entrikalar hiçbir "dışsal" veya üst düzey güç ("Alman demokrasisi"nde bu kayzer olacaktır) tarafından denetlenmemektedir. Berlinli büyük tarihçi Eduard Meyer 1916'da, "Batı" (*westliche*) demokrasisi, yalnızca parlamenter arabuluculuğun bir vekalet olmasından değil, görünüşün ardında aslında ülkeyi yöneten sendikacıların yanı sıra çok kuvvetli ekonomik güç ve şirketler olması nedeniyle de kendi ilkeleriyle çelişmektedir, diye yazıyordu. Siyasetçiler bu ilkelere zıt bir süreç aracılığıyla politikaya atılıyordu. Meyer birkaç yıl önce doğrudan incelediği Amerikan toplumuyla ilgili geniş deneyimlerine dayanıyordu. Dikkat çekecek ölçüde etkili bir paragrafta da ABD'de politikacılardan patronlara ve parti örgütçülerine kadar siyasi sınıfın politikaya nasıl atıldığına ilişkin bir tablo çiziyor. Demokrasi bir çıkmaz sokağa girmiştir: Onun ilkelerini yeniden geçerli kılmak isteyen herkes mutlaka "sonunda Robespiyer ile aynı yolu izlemek" zorundadır.[9] Marks'ın 20 yıl önce Komün ile ilgili olarak yazdığı *Fransa'da İç Savaş*'ın 1891 baskısına önsözde Engels de Amerikan "demokrasisi"ne özgü siyasi yolsuzluğu etkili bir biçimde resmediyor:

> *Politikacılar* başka hiçbir ülkede Kuzey Amerika'daki kadar soyutlanmış, güçlü bir klan oluşturmuyorlar. Burada sırayla iktidara gelen her iki büyük parti de siyaseti işe dönüştüren, koltuklar üzerine spekülasyon yapan insanlarca yönetiliyor... partileri için siyasi ajitasyon yaparak geçiniyor ve kazandıklarında bunun karşılığını koltukla alıyorlar... Burada hanedanlık, asiller veya ordu (yerli nüfusu kontrol altında tutmakla görevlendirilmiş küçük bir grup asker dışında) ya da çalışma ve emeklilik haklarını güvence altına alacak bir bürokrasi yok. Devlet iktidarını sırayla ele geçirmek ve onu en yoz araçlarla ve en iğrenç amaçlarla kullanmak amacıyla işbirliği yapan iki büyük siyasi spekülatör gurubu var. Ülke, ona hizmet ettiğini iddia eden, fakat aslında boyunduruk altına alıp yağmalayan bu iki büyük siyasetçi karteli karşısında güçsüz.[10]

Yolsuzluk ve siyasetin iç içe geçmesine ilişkin giderek artan eleştirilerin hedef aldığı bir başka rejim de, bildiğimiz gibi Başkan Grévy'nin is-

tifasına yol açan "l'affaire des décorations", "l'aafire des fiches" gibi ve sonra, 1930'larda en tanınmışı "l'affaire Stavisky" olan mali skandallarıyla, muhtelif siyasetçilerin kariyerine zarar veren skandallarla bilinen Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'dir. İtalya da Crispi'yi yerinden eden Banca Romana skandalıyla adil bir pay almıştı. Thomas Mann *Observations of an Unpolitical Man* (1918) [Apolitik bir Adamın Gözlemleri] adlı, diğer şeylerin yanı sıra Batılıların "demokrasi" savunması için uygun bir terim olan "burjuva konuşma sanatı"nı icat ettiği akıcı savaş kitabında yer alan bir pasajda bütün bunlara duyduğu nefreti güçlü bir biçimde ifade ediyor.

"Demokratik" siyasetin egemen ekonomik güçlerce ehlileştirilme süreci Otto Bauer'in 1848'den başlayıp savaş sonrasına kadar dönemdeki Avrupa tarihini anlattığı *Crisis of Democracy* [Demokrasinin Krizi] adlı kitabında etkili ve kapsamlı bir biçimde tarif ediliyor:

> *Demokrasi kapitalist toplumdaki sınıf mücadelelerinden doğmuştur.* Kapitalist toplumsal düzen bağlamında doğmuştur. Bu toplumda kapitalizm varlığını sürdürmektedir; üretim araçlarının mülkiyeti kapitalistlerin ellerinde toplanmış olarak durmaktadır; bu nedenle kapitalistlerin işçiler üzerindeki egemenlikleri devam etmektedir. Ancak devlet kapitalistlerin siyasi hegemonyasını güvence altına alan servete bağlı oy hakkını lağveder: İşçiler, köylüler ve küçük burjuvazi tüm haklara sahip vatandaşlar haline gelirler ve onların oylarının sayısı devleti belirler. Marks şöyle yazıyor: "Ancak bütün bu sistem içinde hüküm süren çelişki, sosyal bağımlılıklarının sürekli kılınması amaçlanan sınıflar –proletarya, köylüler ve küçük burjuvazi– genel oy hakkıyla siyasi güce kavuşturulduğu halde, sistemin onayladığı eski gücüne sahip olan sınıfın –burjuvazi– iktidar olmak açısından siyasi güvenceden mahrum bırakılmasıdır. Burjuvazi düşmanı olan sınıfların zaferine olanak tanıyan demokratik koşullarda siyasi egemenlik kurmak ve burjuva toplumunun temellerini sorgulamak zorunda kalır." Ancak, yoğun toplumsal huzursuzluk dönemlerinde şiddetlenen bu çelişki kapitalizmin yükselen gelişiminin günlük pratikleri içinde hızla ve sancısız bir biçimde çözümlenmiştir. *Kapitalist sınıf demokratik kurumları bile kendi sınıf egemenliğinin araçlarına dönüştürmeyi başarmıştır.*[11]

Yalnızca tüm siyasi sistem içinde değil, bizzat sosyalist partiler (muhalif azınlıklar haricinde) üzerinde de kurulan bu egemenlik 1914 ya-

zında, bu partiler Fransa'da gösterişli ve biraz da komik bir biçimde *union sacrée* adını alan "yurtsever" cepheye katıldıklarında teyit edilmiş oldu. Edmond Vermeil Almanya'ya değinerek şunları yazdı: "Çok az sayıda yazar veya sanatçı genel coşku ve kutsal birliğin yarattığı hezeyana direnebiliyor."[12] Aynı şey savaşa giren diğer tüm ülkeler için de söylenebilir. Herkesi kandırmak ve aydınlardan istifade etmek için militarist propagandanın "yürekleri ve zihinleri kazanması"na dikkat çekmek –haklı olarak– bilinen bir uygulamadır. Çeşitli sosyalist partilerin kendi ülkelerinin emperyalist veya emperyalizm yanlısı politikalarına nasıl kaydığı –bu konuya kısa süre sonra yeniden döneceğiz– da yaygın ve doğru bir biçimde vurgulanmaktadır. Birinci Dünya Savaşının Avrupa'daki parlamenter "demokrasi"nin gelişiminde yarattığı başlıca olgunun her zaman yeterince altı çizilmemiştir. Bu, söz konusu kurumdaki krizdi: En ciddisi ise faşizmin gelişinden önce yaşanan ve hatta otoriter siyasi çözümlerin –en önemlisi, İtalyan faşizminin– önünü açan krizdi. Özellikle İtalya'da savaşa girilmesi Mayıs 1915'de bir tür kraliyet darbesi aracılığıyla ülkeye dayatılmıştı. Bunun ardından tabii ki parlamenter faaliyet durdurulmuş ve çatışmadan önce seçilmiş olan parlamentolar "kış uykusuna gönderilmişti". Ancak, ister çarın müttefiki "demokrasiler"de, ister Orta Avrupa'nın (müttefiklerin propagandasına göre) "otokrasileri"nde olsun, savaşan *tüm* ülkelerin en önemli kamusal faaliyetler –savaş– üzerindeki etkinlikleri giderek azalıyordu. Askeri kastın gücü muazzam ölçüde arttı: Savaşın son yılında Almanya fiilen General Ludendorff'un (Hitler'in ilk "maceraları"nın müstakbel önderi) diktatörlüğü altındaydı. Otoriter hükümetlere doğru bu gidiş savaşın bitmesinden çok sonralarına kadar geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu; sahnede sosyalistlerin kapana kıstırılması vardı ve bu sürecin de önemli bir kısmıydı..

Daha sonra, aklıselim geri döndüğünde onlara aşağılayıcı bir biçimde "sosyal yurtseverler" denmeye başlandı. Ancak önce yalnızca küçük azınlık grupları kendilerini ayrıştırdılar. Lenin'in önderliğindeki "Bolşevik" hizbe mensup İtalyanlar ve Ruslar savaş kışkırtıcılığı yapan genel yurtsever yığınlardan ayrı durdular. Namuslu bir adam, zeki bir politikacı ve tarih yazarı olan Jean Jaurès barış için sonuna kadar savaştı ve 31 Temmuz 1914'te sağcı bir fanatik tarafından katledildi. Cenazesinin kaldırıldığı 4 Ağustos'a gelindiğinde "kutsal birlikler" her yerde şekillenmişti – sendika liderlerinin son dakikadaki çabalarına ve Fransız ile Alman sosyalistlerinin savaş kredileri konusuna çekimser kalma kararıyla sonuçlanan toplantısına rağmen. Tarafların her

biri hükümetin çizgisine itaat ederek genel seferberliğe boyun eğdi. Muhalefete devam eden herkes düşman ajanı muamelesi gördü.

Bu olağandışı bir durumdu: Sosyal Demokrat Parti'nin Alman seçimlerinde kullanılan 12.000.000 oydan yaklaşık 4.250.000'ini aldığı ve Avrupa'nın Fernand Braudel'in yazdığı gibi, "sosyalizmin eşiğinde" olduğu 1912 Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra yaşanan bir cehennemdi. Ancak bu kararları geriye bakarak yargılamak çok kolaydır ve bu böylesi feci bir sonuca yol açan *mekanizma*yla ilgili anlayışımızı gölgelememelidir. Bu mekanizma sistemin bir parçası haline gelme sürecine eşlik eden kaçınılmaz, giderek artan *entegrasyon*'du. Rus sosyal demokratlarının ("çoğunluk" hizbinin) diğer herkesi peşinde sürükleyen devinimden uzak durmaları daha kolaydı, otokrasiye doğrudan karşı çıkan yasadışı bir parti olarak statüleri onları milliyetçi eğilimlerden korumuştu. İtalyanlar da farklı bir durumdaydı: Engels'in 1895 tarihli "vasiyeti"nde "Latin" partilerinin son tahlilde hâlâ aşırı uç olmayı sürdürdüklerini ve seçime dayalı parlamenter mücadeleye girmediklerini tekrar tekrar belirtmesi tesadüf değildi. Aslında İtalyan sosyalistleri –Caporetto'dan sonra bölünmüş, ezilmiş ve şantaja uğramış olmalarına rağmen– yükselen milliyetçi çılgınlığa karşı koymak konusunda daha iyiydiler.

Bütün bunlar bir gecede olmadı. Emperyalist ülkeler arasındaki çelişki bir süredir gündemde olduğundan savaş Avrupa'yı önceki yıllarda da tehdit etmişti. II. Wilhelm niyetini hiç gizlememişti. Fransa bol bol biriktirdiği intikam güden yakınmalarını hazırda tutuyordu. İngiltere, Almanya'nın günden güne büyüyen filosuyla İngiltere'nin dünya imparatorluğunu baltalamasına tahammül edemezdi: Reich'ın doğu sınırlarındaki devi Almanya'nın üzerine salmak için Rusya ile ittifak yapmak üzere tüm araçları kullanmaya hazırdı. Genel tablo böyleydi. Engels'in –Fransa'nın Rusya ile ittifakı üzerine çıkacak bir savaş riski karşısında– Ekim 1891'de yazdığı bir mektuptaki ifade, yaşlı ustaya şu sözleri söyleten çarpıcı bir tona sahipti: "Eğer Rusya kazanırsa baskı altına gireceğiz. O zaman eğer Rusya bir savaş açarsa ileri, her kim olursa olsun Ruslara ve müttefiklerine karşı ileri!... 1793'te Fransızların ortaya koyduğu muhteşem örneği unutmadık; eğer baskı altına girersek 1793'ün yüzüncü yıldönümünü 1893'ün Alman işçilerinin o yılın sans-culottes'lerine* bedel olduğunu göstererek kutlayabi-

* Baldırı çıplaklarına. (ç. n.)

liriz."[13] Ertesi yıl yazdığı bir mektupta Almanya'da "devrimin ancak ordudan başlayabileceğini" dahi söyledi. Kısacası Scheidemann ve benzerlerinin anayurt adına hükümeti sahiplenmelerinin uzun bir geçmişi vardı.

Bu, hükümet ve aydınların "1914 yazının kolektif çılgınlık aylarında "Almanya'ya özgü" ve "yaşamsal demokrasi" adına yüksek sesle ilan edilen sınıflar arası dayanışmasından da destek buldu – bu ise Alman örneğinin ne kadar özgün olduğunu gösteriyor. Berlin Üniversitesi öğretim üyelerinden Wilamowitz *Reflections in Time of War* [Savaş Dönemi Üzerine Düşünceler] adlı kitabında şunları yazıyor: "Astlarla üstler, eğitimlilerle eğitimsizler arasında hiçbir sınıfsal veya dinsel çatışma olmamalıdır. Birlik halkımızın gücünün simgesidir. Bir prensin oğluyla soylu bir sosyalist liderin akrabalığı bunu güçlü bir biçimde sağlamıştır. Bu birliği baltalamaya çalışanlara lanet olsun! (Bunun bir örneği kendisini tehlikeye atarak "esas düşman"ın kendi ülkesinde olduğunu söyleyen Yahudi Rosa Luxemburg'du.)[14] Bu dönemde Wilamowitz de şunları yazıyordu:

> Almanya'da, *kendi hatası olmadıkça* [bu neredeyse bir tehdit gibi] hiç kimsenin kendisini yalnız hissetmesi gerekmiyor. Bireyler devletin gözünde asla bu kadar değerli olmadı ve yetkililer bireyin yaşamına uyarı ve yasaklamalarla asla bu kadar derinden müdahale etmedi. Bireyler de asla ona böylesine kendiliğinden bir biçimde itaat etmedi. Bu askeri eğitimimiz sayesinde sağlandı: Komuta edenlere sorumluluk duygusu, itaat etmek durumunda olanlara da sadakat fikrini aşılıyor.[15]

Genç Liebknecht ordunun mutabakatın oluşturulduğu yer olduğunu söylemekte haklıydı.

10

Üçüncü Cumhuriyet

Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin sahnesini tek bir olay hazırladı: *On binlerce* Komüncünün kitlesel olarak kurşuna dizilmesi. Bu operasyonun sorumluluğunu iki adam aynı ölçüde paylaşıyor: Operasyonu yöneten ve "kanlı hafta"yı onaylayan polis müdürü Edmé Mac-Mahon ve katliam talimatını verdikten sonra "Fransızlara karşı zafer kazandığı" için terfi ettirilmeyi "asaletle" reddeden Gallifet. Daha sonraları Mac-Mahon Thiers'in (1871-3) hemen ardından cumhuriyetin başkanı bile oldu (1873-9). Mac-Mahon "nişan alınarak vurulanlar"ın sayısının yaklaşık 15.000 olduğunu söylerken General Appert 17.000 kişi saydı ve Georges daha düşük olmasını hedeflediği halde 20.000 rakamını teyit etti.[1] Ancak, Albertini'den Bonnefous'a kadar çoğu otoritenin şimdilerde kabul ettiği toplam, en az 30.000 kişinin kurşuna dizilerek öldürüldüğüdür.[2] Bu rakamlar yalnızca "derhal" vurularak öldürülenlere aittir. Bu vahşi bastırma harekâtının "ilk" dalgasına tutuklanan ve 10.317'si en acımasız olanları da içeren muhtelif cezalara çarptırılan 40.000 kişinin sonu gelmeyen duruşmaları da eklenmelidir. Son olarak bu rakamlara barikatlar yarıldığında vurulan yüzlerce insan ve o sırada hâlâ silahlıyken teslim olan *fédéré*'ler de ilave edilmelidir. Maxime du Camp unutulmaz *Les Convulsions de Paris* (1878/79) adlı kitabında şunları yazmaktadır: "Halk esas olarak zalimdi. Komün uygulaması başladıktan iki ay sonra heyecanını muhafaza etmeye bile çalışmadı, tam tersine onu yüz katına katlayıp nefret uyandırdı." Bu yüzden bu açılış sahnesinde ikinci bir unsur daha vardır: *Çoğunluğun* şiddetli husumeti ve yalnızca biraz kuşkulu olan halkın suçlanması.

Kanlı yirminci yüzyılda bile bu kadar çok sayıda insan tek seferde nadiren kurşuna dizilmiştir. Bu olay silinmez bir iz bıraktı. Galipler sınıf düşmanlarını *blok* halinde yok etmeyi tercih ettiler: *Siyasi ve toplumsal düzeni değiştirmek için başarısız bir girişimdeki bütün aktif ön-*

cüleri öldürdüler. "Medeni" Avrupa'nın merkezinde –hatta başkenti kabul edilen yerde– sınıf katliamının iyi bir örneğiydi. Burjuvazi, proletaryaya karşı olsa bile, "'93 yöntemleri"ni nasıl kullanacağını bildiğini göstermek istedi. Bu, yirminci yüzyıl boyunca süren –hâlâ devam eden– iç savaşı "kimin başlattığı"nı tespit etmeye çalışırken akılda tutulması gereken önemli bir uygulamadır.

Bu korkunç doğum izleyen sarsıntılar nedeniyle arka plana itildi ve sonra da unutuldu: Bunlar, "Cumhuriyetçilerin" kesinlikle çoğunlukta olmadığı bir "cumhuriyet"in zor başlangıcı, monarşiyi (V. Henry'nin "meşru" varisi ve bir V. Henry olma potansiyeline sahip Chambord Kontunun üç renkli bayrağı reddetmesi ve beyaz zemin üzerine zambak konmasına ilişkin komik inadı sayesinde başarısız olan) restore etme girişiminin taşıdığı riskler, yeni monarşi aracılığıyla gözleri seçim zaferinde olan Orleancılarla Bonopartçılar arasındaki ittifak ve başarısız darbeydi. O "sınıf soykırımı"ndan sonra Fransa'da sosyalizm uzun yıllar boyunca zayıf kaldı; muhtemelen bu Üçüncü Cumhuriyet'in en azından savaşa kadar süren baskın özelliğiydi. Solun parlamentoda mücadelesini verme girişiminde bulunduğu ilk konu Komün'den sonra hüküm giyenlerin affedilmesiydi. Bu "cumhuriyetçi" (bu terim esas olarak monarşist olmayan "merkez"i ifade ediyordu) saflarda yoğun bir muhalefetle karşılandı. Thiers'in emriyle uygulanan baskının "taşrada Cumhuriyet'in kabul görmesine yaradığı" öne sürüldü.[3] Ne yazık ki, katledilen Komüncüler ne Cumhuriyet için feda edilmekten memnun olabilecek ne de muzaffer "çoğunluğun" bazı ilkel tanrılar gibi insan kurban edilmesini talep edeceğinden kuşkulanabilecek durumdaydı.

Demokrasinin, içinden Üçüncü Cumhuriyet'in doğmasına neden olan yenilgisinin bir diğer yönü –tahmin edilebileceği ve demokrasi her tersine döndüğünde olduğu gibi– seçmenlerin kayıtsızlığıydı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda *La Grande Encyclopédie*'ye –Üçüncü Cumhuriyet'in "egemen ruhu"nun kendi türünde en tipik çalışması– *Genel Oy Hakkı* sözcüğünün karşılığını kaydeden adı bilinmeyen yazar nazik bir istihzayla şunları yazıyor:

> Tüm avantajları ve ciddi yanlışlarıyla her şeye rağmen genel oy hakkı Paris Kontunun bile monarşiyi restore etme programının bir parçası olarak kabul etmek zorunda kaldığı önemli bir kurummuş gibi görünüyor.[4] Gerçek sorun [diye ekliyor] ise farklı: Bunun pratikte nasıl iş-

lediğini görmek. Teorik olarak *sayısal ilkelerle hükümeti* temsil etmek zorunda, fakat gerçekte, seçmen katılım oranlarının düşüklüğü (yüzde 20 ila yüzde 30 katılım) ve bazen çok güçlü olan azınlıkların oluşumu sayesinde sonuçta seçmenlerin yarısından çoğu parlamenter meclislerde doğrudan temsil edilmiyor.

Burada yorum gerekiyor. Yazar tek üyeli seçim bölgesi sisteminin azınlıkların parlamentoda temsil edilmesine *izin vermemesini* kastediyor. Şurası gayet iyi biliniyordu: Azınlıklar ve azınlık partileri seçmenlerini ya başka partilerin adaylarına yönlendiriyor (eğer yapabilirlerse) ya da aldıkları oylar "ziyan" oluyordu (moda tabire göre), çünkü bu oylar hiç kimsenin seçilmesini sağlamıyordu. Azınlıklar sayıca fazla ama parti oyununda hâlâ "tecrit edilmiş" olduklarında, *verilen oyların* büyük bir kısmı temsil edilemiyordu. Bu, seçime katılım oranının çok düşük olmasıyla birleşince adı bilinmeyen yazarın eleştirdiği sonucu üretiyordu: Oy hakkına sahip olanların çoğunluğu temsil edilemiyordu.

Kayıt; 1881, 1885 ve 1893 seçimlerindeki oy istatistikleriyle ilgili ilginç bir karşılaştırmayla devam ediyor:

	sayılan oy	*kullanılmayan oy*
1881	6.944.531	3.180.000
1885	7.896.062	2.433.948
1893	7.427.354	3.018.894

Ortalamada oy hakkı olan her iki kişiden biri oy kullanmamıştı. Fakat 1848, 1851 ve 1857'de (İkinci Cumhuriyet ve İkinci İmparatorluk) katılmama eğilimi aşağıdaki gibiydi:

	sayılan oy	*kullanılmayan oy*
1848	6.867.072	1.453.592
1851 (halk oylaması)	8.140.660	1.698.416
1857 (yasama organı)	6.222.083	3.268.123

Başlangıçta büyük zafer kazanmış olmasına rağmen Bonapartist sistemin imparatorluğun uyuşuk çerçevesinde bir rejime dönüşmesiyle seçime katılmayanların sayısında açık bir artış var. Üçüncü Cumhuriyet döneminde katılmama oranları siyasallaşmanın daha düşük olduğu imparatorluk dönemiyle aynı düzeydeydi.

Yazarın (olguyu istikrarlı ve "organik" olarak sunmak istediği için 1848-57 rakamlarını daha belirsiz bir tarzda sunuyor)[5] çıkardığı sonuç "*neredeyse* her seferinde parlamentodaki temsilcileri seçmek için kullanılan oylar seçmen sayısının yarısına bile eşit değildi." Bu Fransız seçim uygulamalarında önemli bir detaydır ve seçim sandığının bulunduğu yerde oyları "denetlemek" için kullanılan yöntemle ilgilidir. Ancak 1913'te, senatonun uzun süreli direnişinden sonra ("resmi" sandık görevlileri tarafından seçmenlere verilen) mühürlü oy pusulalarıyla zarflar ve oy kullanma kabinleri uygulamaya sokulabildi ve böylece gizli oy güvence altına alınmış oldu. 1913'e kadar müdahaleye açık bir sistemde, özellikle Fransa'nın "en iç" kısımlarındaki taşra kentlerinde oyların nasıl denetlendiğini görmek kolaydır –her şeyden önce seçimlerde belirleyici rolün esas olarak belediye başkanlarına verildiği dikkate alındığında. Bu şaşırtıcı olguyu Katolik Görresgesellschaft *Staatslexikon*'da (II, 1926 (5), s. 138) öfkeyle eleştiren Knupfer'di. Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet sırasında, 9 Aralık 1905 *séparation*'undan (Napolyon döneminden kalan kilise– devlet anlaşmasının tek taraflı reddi) sonra burjuva din karşıtlığının sembolik yurdu haline geldiği dikkate alınırsa, bu en seçkin Alman Katolik tarih yazımının merkezinden gelen yorumun özgün bir yanı vardı.[6]

1920 yılının sonunda James Bryce –Washington'un eski İngiltere büyükelçisi ve imparatorlukla ilgili *The Holy Roman Empire* [Kutsal Roma İmparatorluğu] ve *The American Commonwealth* [Amerikan Cumhuriyeti] adlı iki araştırmanın yazarı– Yunanistan ile ilgili kısa bir önsözle modern demokrasiler hakkında bir kitap yazdı. Kitap tam olarak parlamento üyesinin "mesleği"ni ele aldığı Üçüncü Fransız Cumhuriyetiyle ilgiliydi. Ciddi bir ironiyle şunları yazıyordu: "Vekiller Mecliste birbirlerini suiistimal ediyor ve hemen ardından koridorlarda ahbaplık ediyor, çok güzel konuştukları için birbirlerine iltifatlar yağdırıyorlardı. Sertlik veya kindarlığın ayıplandığı dostluğa dayalı bir *yoldaşlık* atmosferi söz konusuydu." Ardından her zaman hoşa giden ve çoğunlukla kaçınılan bir konuya geçiyordu: Ekonomik kalkınma seçilmiş temsilcileri bir sınıf haline getiriyor. "Bir vekil yılda 27.000 frank maaş alır. Bu rakam eskiden 9.000 franktı, ama 1906'da vekiller ülkenin pek memnun olmayacağı şekilde o günkü rakamı yükseltmeye oy birliğiyle karar verdiler." Burada şu soruyu soruyor: "Bu durumda onlara profesyonel politikacılar demekte haksız mıyız?" Ve şu yanıtı veriyor: "Görece çok azı Meclis'e geçimini temin etmek için girdi,

ancak çoğu geçmişteki geçim araçlarından vazgeçtiği için orada kalmak için daha fazla uğraşıyorlar."

Bryce, açıkça görüldüğü halde esas meselenin bir sınıf olarak açgözlülükleri olmayıp, daha çok üyelerin büyük ekonomik güç merkezleriyle olan bağlantıları olduğunun farkında:

> Bir vekilin İngiltere'de olduğu gibi seçmenlerinin karşısına hiç değilse yılda bir kez çıkması ve siyasi durumu değerlendirmesi alışılmış bir durum, bu ona yaptıklarını test etme fırsatı sunuyor. Bununla birlikte, bir vekilin (Sosyalistler dışında) başarılı veya başarısız olmasını sağlayan şey genellikle Meclis'in *büyük politikası* içindeki eylemleri değil.

Bunun anlamı seçmenlerle seçilmiş temsilciler arasındaki ilişkinin yüzeysel olarak *parti tercihine* dayandığı, ama gerçekte, temsilcinin seçmeni korumak için sunduğu (veya kendisinden istenen) belirli, "özel" çıkarlara dayalı olduğu. Parlamentodaki (sosyalistler dışında) parti temsiliyetinin kaygan, sallantılı yapısının nedeni buydu. Bryce araştırmasının bir başka yerinde 1920 seçimlerinden sonra hiçbir parti bağlantısı olmayan 20'den fazla vekil olduğunu bizzat belirtiyor. Şimdiye kadar yalnızca normal parlamenter rutini ele aldık – oylar karşılığında kişisel çıkarların korunması. Bundan daha da önemlisi, "Büyük mali veya ticari çıkarları temsil etmesi gereken az sayıda kişinin kendi bölgelerindeki fanatik taraftarları saldırılarından pek fazla korkmaları gerekmiyordu, çünkü seçmen çoğunluğunun sadakatini çeşitli etkilerden koruyacak araçlar kendilerine muhtemelen temin ediliyordu." Bu, kodamanların hizmetinde oldukları için istedikleri tüm oyları satın alabildiklerini söylemekle aynı şeydir.

Dolayısıyla Bryce şu gözlemi yapıyor: "Fransa'nın profesyonel politikacısı ile Amerika'nınki arasındaki başlıca fark, Amerikalının seçmenlerinden çok kendi parti örgütlenmesine dayanması, koltuğunda veya idari bir görevde uzun süre kalabileceğine nadiren güvenmesi ve yeniden özel yaşama döndüğü takdirde iş kurma olanaklarına daha kolay kavuşabilmesidir." Her iki durumda da "iş hayatı" esas amaç olmanın yanı sıra esas faaliyet haline gelen siyasi sınıfa girişle birlikte son bulmaktadır.[7]

Tablodaki bir başka unsur kişisel düzeyde temsil gücü fazlasıyla yüksek bir kurum olan ve operasyonel meclis üzerinde dengeleyici bir güç olarak işlev gören "üst" meclisin –senato– özel yapısıdır.

Dokuz yıl için seçilen 314 üyesi (başlangıçta 300) vardı ve koltukların üçte biri her üç yılda bir yeniden seçiliyordu. Bileşimi, karmaşık bir "ikinci aşama" seçim prosedürünün sonucunda oluşuyordu. "Seçme hakkına sahip" belirli kişiler (vekiller, encümen üyeleri ve her bölgedeki konsey üyeleri) ve "senato delegeleri" (senatörlerin seçiminden bir ay önce bölgelerdeki yerel konseyler tarafından seçilen) tarafından seçiliyordu. Bu nedenle bütünüyle muhafazakâr bir yasama organı yerleşik düzenin esası ve özüydü, bu da yerel eşrafın kendi seçmenlerinin nasıl oy kullandığını doğrudan denetlemelerini mümkün kılan bir seçim sisteminin yürürlükten kaldırılmasına karşı en güçlü direncin niçin burada gösterildiğini açıklıyor.

Üçüncü Cumhuriyetin sonuna kadar (1936'da "Halk Cephesi"nin seçim başarısıyla bir ara verilmiş olmasına rağmen) Fransız seçimleriyle ilgili en çarpıcı şey çoğunlukların istikrarsız sayılardan muazzam rakamlara kadar değişen büyüklüğü ve bunların çoğunlukla cumhuriyetçi veya radikal olarak adlandırılan gruplardan oluşmasıydı. Söz konusu gruplara bir göz atmak bunun nedenini açıklamamıza yardımcı olacaktır.

Esas olarak muhtelif eğilimlerden monarşistlerin oluşturduğu sağcı partiler, kısmen kralcılar, Orleancılar ve Bonapartçılar arasındaki sürekli bölünmelerin sonunda güçlerini kaybettikleri Mac-Mohan'ın ilk başkanlık yıllarına (1876) kadar çoğunluğu oluşturmuştu. Kısa süre içinde parlamentoda marjinal bir azınlık haline geldiler. Bunun üzerine monarşistler dini konulara ve "radikal" hükümetlerin, Combes bakanlığı döneminde *séparation*'a öncülük eden din karşıtı politikalarına muhalefete odaklandılar. Bu tür Fransız tarzı *Kulturkampf* mücadelesi vermek için "Action Libérale Populaire" adlı bir grup kurulmuştu ve grup özellikle Vendée ve Brittany'de güçlüydü.

Monarşist tehdit geri çekilir çekilmez cumhuriyetçiler ılımlılar (Gambetta'nın "oportünist"leri) ve "radikaller" olarak bölündüler. Siyasi yelpazenin bu ucunda yeni bölünmelerin olması çeşitli isimler altında grupların üremesine yol açtı – Méline önderliğindeki "ilericiler", "solcu cumhuriyetçiler", "demokratik cumhuriyetçiler", vb. Aslında bunların tümü merkez sağdaydı ve keskin bir biçimde muhafazakâr ekonomik ve sosyal politikaları savunuyorlardı.

Merkez sol olarak tanımlanabilecek egemen grup radikallerdi. Bunlar da "Gauche Radicale" ve Georges Clemenceau'nun "Groupe Républicain Radical-Socialiste"nin (daha önce Komün ile Thiers arasında aracılık yapmak için boş yere uğraşmış olan) birleşmesinden

oluşan bir gruptu. İdeolojileri koyu bir biçimde "geçmişe yönelikti" –Fransız Devrimi'nin (Nancy Kongresi, 1907) değerlerine dönmek için sürekli bir çaba gösteriyorlardı– ama aynı zamanda hem sınıf mücadelesini hem de "siyasetteki tüm şiddet biçimlerini" bütünüyle reddediyorlardı (bu da Cumhuriyetin doğumunun nasıl vahşet içerdiğini biraz unuttuklarını gösteriyordu). Ancak bu siyasi ve sosyal mücadelede sabit bir pozisyon değildi. Radikallerin, 1793'teki ataları gibi iki yönden birini seçmesi gerekiyordu. Laiklikleri somut sorunlara yanıt vermiyor ve çatışmaların yenilenmesine neden oluyordu; demokratik inançları onları ılımlı anti-tekelcilik biçimlerine yönlendiriyor ve kendilerini sanayi devlerine karşı orta ve küçük ölçekli mülk sahiplerinin savunucusu ilan ediyorlardı. Daha sonra, 1935'te yayınladıkları manifestoda şunlar iddia ediliyordu: "Yasaların sanayideki servet dağılımının ve işçi katılımının ilkelerini sağlam bir biçimde oluşturacağı günler gelecek." Manifesto şöyle devam ediyordu: "Bu barışçı devrim sınıfların kaynaşmasını ve sosyal adaleti mümkün kılacak." Radikal parti Edouard Herriot önderliğinde hızla Fransa'nın en güçlü partisi haline geldi, 1919 seçimlerinde oyların yüzde 25'ini ve 1924'te yüzde 35'ini aldı. Bu oran 1932'de yüzde 19-20'ye düştü ve 1936'da radikaller "Halk Cephesi"ne katıldılar; ancak bu felaket gelip çattığında, başında Pétain'e olumlu bakmalarına engel olmadı.

Sahnede yavaş yavaş yer alan diğer parti uzun süre önce Ortodoks Sosyalistler ve "posibilistler"* olarak bölünmüş olan küçük bir grup sosyalistten oluşuyordu. Ancak Jean Jaurès'in güçlü liderliğine rağmen ülkenin siyasi yönünde 1914'e kadar etkili olamadılar. Jaurès'in öldürülmesinin ardından *kutsal birliğe* bağlı kalmayı sürdürmeleri onları daha da zayıflattı ve iç ayrışmaları hızlandırdı. 1920'deki Tours Kongresi'nde Komünistler de bölündü.

Bryce bu cumhuriyet döneminde yapılanların anlaşılmasına yardımcı olmak için başka gözlemlerde de bulunuyor. Sosyalist vekilleri hariç tutarak şunları yazıyor:

> Partiler yerel olarak örgütlenmeye başlamadan önce, tıpkı geçen yüzyılın ortasında İngiliz adayların yaptığı gibi, kişi [aday] kendi adına adaylığını koyar. Halka hitap ederken başlıca yerel destekçilerinin listesini verir ve bu kişiler bir tür genel komite oluştururlar [...] Cumhu-

* Fransız sosyalist hareketinde Paul Brousse'nin öncülük ettiği eğilim. (ç. n.)

riyetçi partinin aynı kanadından veya yakın ittifak içinde olduğu bir kanattan başka adaylar çıkabilir, her biri kendini görüşlerinin niteliğinden çok kişisel erdemlerini öne çıkartır ve seçmenlerinin maddi çıkarlarına hizmet edeceği konusunda ateşli vaatlerde bulunur [...] Ancak yerleşik bir uygulama yoktur [ikinci tur oylama yapılması konusunda] ve ilerici bir Radikal kendisini pek parlak olmayan bir Cumhuriyetçiden çok, bir Sosyaliste yakın hissedebilir, bu arada bazı ılımlı Cumhuriyetçiler Muhafazakârlardan çok az farklıdırlar.

Dikkatli Fransız gözlemciler iki tür seçim arasında fark gözetirler. Birinde Merkez ve Sol'daki çeşitli grupların Sağ'daki gruplara karşı din karşıtlığı üzerinden oluşturdukları platformda şu veya bu ölçüde ilan edilmiş bir koalisyon vardır. Diğerinde ise Merkez veya Ilımlı Cumhuriyetçilerle Sağcıların Sosyalistlere ve daha lerici Radikallere karşı Sosyalizm karşıtı ve "toplumsal düzen" yanlısı bir platformda oluşmuş bir tür birliği veya işbirliği mevcuttur. 1906 seçimleri ilk türe, 1919 seçimleri ikinci türe dahildir.

Bryce'i şaşırtan şey – İngilizce konuşan ülkelerdeki esnek seçim uygulamalarına alışkın olduğundan– yerel seçim komitelerinin siyasi işbirliği üzerinden Paris'teki "parti" liderliği ile fiilen hiçbir iletişimlerinin bulunmamasıdır.

Bunun nedeni yurttaş kitlelerinin herhangi bir partiye İngilizce konuşan ülkelerdekinden daha az bağlanmaları ve Meclis'teki gruplaşmaların genel olarak ülke çapındaki grupları temsil etmemesi. [Şu sonuca varıyor] Yerel komiteler daha çok İskoçya'da "klik" denilen gruplara benziyor... Klikte bazen Amerikan Patronun yerini dolduran güçlü bir adam bulunuyor, ama daha çok bizzat vekil bir tür Patron oluyor.[8]

Parlamentodaki işleyişin temeline inen bu analiz burjuvazi'nin İkinci ve Üçüncü Fransız Cumhuriyetleri sırasındaki "büyük hanedanları"nın devamı ve kalıcı yükünü muhtemelen diğer her kitaptan daha iyi anlatan kitapla bağlantılı olarak okunabilir. Emmanuel Beau de Loménie *Les Responsabilités des Dynasties Bourgeoises* [Burjuva Hanedanlarının Sorumlulukları] adlı kitabını 40 yaşını biraz geçtiği sırada, Üçüncü Cumhuriyet Alman işgalinin basıncı altında yıkılırken yazmaya başladı. Kitabın giriş bölümünde, "Büyük Fransız hanedanları iktidarı elinde tutmaya devam ediyorlar; aslında kurumlar genel olarak yıkıldığı sırada her zamankinden daha etkililer," diye yazıyor.

Gerçekten de bu önemli kitabın en güçlü kısmı siyasal gruplaşmalar arasındaki "geçişim"in (yer değiştirmeye kadar uzanır) tarifi.

> Tarihçiler genellikle senatoda yalnızca birkaç oyun sağladığı avantajla çoğunluğu elde eden muhafazakârların galip geldiğini iddia ederler, bununla birlikte cumhuriyetçiler mecliste ciddi bir başarı göstermişti. *Yalnızca yaftalara bakarsak* bu teorik olarak doğrudur. Senatodaki cumhuriyetçi olarak tanımlanan azınlık yalnızca ömür boyu üyelerin seçimi sırasında seçilerek göreve getirilen Orleancıların saflarından kaydedilen üyeleri değil, aynı zamanda Ocak oylamasında seçilen üyeleri de içeriyordu... Louis Philippe'in bakanının oğlu olan bir Cunin-Gridaine ve Thiers dönemindeki [1848 öncesi Thiers] eski bakan Waddington.

Burjuva seçkinlerin –yani paranın– bu sürekliliği ve Fransız toplumu üzerinde güçlü bir etkilerinin olması, siyasi gruplaşmalar arasında aslında hiçbir farklılık olmadığı anlamına geliyordu. Bunu gösteren örneklerden biri her iki siyasi grubun da kur yaptığı ve her koşulda esasında Clemenceau'nun "buluşu" olan ve daha sonra 1886'daki Bonapartist tarzdaki darbenin lideri olacak General Boulanger'dir.[9]

Buna rağmen Üçüncü Cumhuriyet'te parlamento uygulamalarını temsil eden kişi Boulanger değil Pierre Laval'dir (1883'te doğmuş ve 15 Ekim 1945'te idam edilmiştir), bunun nedeni özellikle kariyerinin yörüngesi ve geçtiği çeşitli aşamalardır. Başlangıçta Aubervilliers belediye başkanıydı ve 1914'te Seine bölgesinden sosyalist milletvekili seçildi. Savaş patlak verdiğinde seferberlik sırasında tutuklanan radikaller listesi "*carnet B*"de bile adı vardı.[10] Savaştan sonra sosyalist partiden ayrıldı ve 1919'da yeniden seçilemedi. 1924'de parlamentoya "bağımsız" olarak döndü. Kısa süre içinde seçilmenin hamilik ve nüfuza tek üyeli seçim bölgelerinden bile fazla bağlı olduğu senatoya transfer olmayı tercih etti. 1927'de senatör oldu. Bunun ardından radikal sosyalizmin üstün sembolü olan Painlevé hükümetinde kamu hizmetleri bakanı ve Aristide Briand (1925-26) hükümetinde başkanlık ve dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu. Laval iktidara 1930'da "cumhuriyetçi merkez"in lideri olan Tardieu kabinesinde çalışma bakanı olarak döndü. O tarihten 1936'da "Halk Cephesi" seçimleri kazanıncaya kadar neredeyse sürekli olarak hükümette yer aldı. Tüm merkez veya merkez sağ koalisyonlarda, özellikle Vichy macerasına

karışan Flandin ile münavebeli olarak, çoğunlukla başbakanlık ama sık sık da dışişleri bakanlığı görevini yürüttü. Kendisine yontan ve batması mümkün olmayan siyasi kastın sinsi, ilkesiz bir numunesiydi ve rezil bir biçimde sona ermesine kadar Üçüncü Cumhuriyet'in "demokrasi" türünden bütünüyle memnundu. Kariyerinin bir "Vichyist"* olarak sona ermesi, eğer intihar değilse, bir anlamda mantıklıydı.

"Üçüncü Cumhuriyet" sözcükleriyle özetlenen çelişkileri, idealist beklentileri ve yanlışları anlamak istiyorsak iki kişinin yaşamını karşılaştırmamız gerekir: Bunlar Jean Jaurès ve Georges Clemenceau'dur. Birincisi sosyalistlerin lideriydi – hatta, sosyalistlerin 25 Nisan 1905'te Paris'te yapılan Salle du Globe kongresinde birleşmelerinin mimarıydı; ikincisi ise sosyalist radikallerin siyasete Komün kargaşasının doruğunda Montmartre Belediye Başkanı olarak giren lideriydi. Dostlukları ve siyasi yakınlıkları Clemenceau'nun hayatında ilk kez 1906'da, 65 yaşında bakan olmasından sonra Lens ve Denain grevlerini demir yumrukla bastırmasından sonra bozulmuştu. Biri kendisini "Cumhuriyet"e adamış bir grup liderin zafere taşıdığı silahlı bir ulus vizyonuyla hareket ederken, diğeri başlangıçta çatışmaların sınıf kökenini asla unutmadan hareket eden ılımlı bir aşamacıydı. Jaurès o vahim 1914 Ağustos'unun arifesinde savaşa karşı çıkması ve bunun sonucunda sosyalistlerin (öngörülebilir) çözülmesi nedeniyle katledilmişti. Clemenceau en başarılı dönemini müttefiklerin kaybettiğinin anlaşıldığı 1917'den itibaren savaş hükümetinin lideri olarak geçirdi. Fransız generallerinin baskıcı, kanlı vahşetine siyasi onay bahşetmeyi reddetmezken, 1793-94'ün beklenmedik, büyük zaferlerinin yeniden yaşandığı yeni bir milliyetçi-cumhuriyetçi destanı temsil ettiğine inandı. İkinci kez aynı şeylerin yaşanmasının saçma olacağı uyarılarını da dikkate almadı. Nitekim, savaş sonrasında, 1920'de cumhurbaşkanı olma girişiminde acı bir hayal kırıklığı yaşayarak emekliye ayrıldı, onuru kırıldı ve anılarını yazmak için inzivaya çekildi. Demostenes üzerine, herkesin bunun kendisine büyük önem veren yazarın kendi yaşamı ve nihai kuruntularından ibaret olduğunu açıkça gördüğü aşırı heyecanlı bir kitap yazdı (1926). Yunan "demokrasisi" – her zamanki gibi bir kehanet gibi yeniden gündeme getirilen– bir kez daha modern dönemin aynası olarak kullanılmıştı.

* Almanlarla işbirliği yapan Fransız hükümeti. Vichy, işbirlikçi hükümetin başkentiydi. (ç. n.)

Jaurès 1901-1904 arasında unutulmaz kitabı *Histoire socialiste de la Révolution française*'i [Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi] yazmıştı. Kitabın en acı veren bölümünde "Devrimin birliğini" güvence altına alma aracı olarak terörü ve trajik "kaçınılmazlığı"nı ele alıyordu.[11] Kişisel olarak Clemenceau –Devrimin hiçbir yanı budanması mümkün olmayan bir "blok" olduğu ve bu nedenle terör dahil, *bütünüyle* korunması gerektiği biçiminde bir fikir de geliştirmişti– halka bununla uyumlu bir jest yapmak da istemişti. Sorbon'daki ilk Fransız Devrim Tarihi kürsüsü –Millerand'ın emriyle kurulmuş ve Aulard'ın kendisi başkan olmuştu– törenle açılırken Aulard'ın 12 Mart 1886'da yaptığı açılış konuşmasında bulunmak istedi.

Bu görüş uyumunun merkezinde saklı bir yanlış anlaşılma vardı. Clemenceau'ya göre terör işgalciye karşı milliyetçi bir zafer kazanmak için kullanılan en aşırı araçtı. Terörü "yabancıya karşı" etkili bir "direniş" aracı olarak gören Kamu Güvenliği Komitesi'nin savunucusu Charles Maurras ile bu konuda anlaşıyordu. Action Française'in kurucusu 17 Mart 1900'de *Le Soleil*'e şunları yazmıştı: "Kamu güvenliği: Bu formül Fransız Devriminde varolan tüm cesaretin, onurun ve yurtseverliğin esin kaynağı olmuştur." Ertesi yıl Lèon de Montesquiou *Le Salut public*'i yayınlayacaktı. Ancak Jaurès'e göre terör aynı zamanda –muhtemelen de en çok– gereken adaletin tecellisi için anında kullanılabilecek acımasız bir araçtı. Terörle anılan, beklendiği gibi Vichy'de ortaya çıkan, "öteki Fransa'nın" sövdüğü askeri ayaklanmayı örgütleyen Danton değil, 16 Pluviôse kararını veren, radikal, köleliğin kaldırılmasını isteyen Danton'du ve en önemlisi, doğru veya yanlış bir biçimde ülkede bir sınıf savaşını başlattığı düşünülen Robespiyer'di. Robespiyer'in muhtemelen Eylül 1793'e uzanan yorumunu ilk kez yayınlayan Jaurès oldu: "Zenginlerin çıkarları ne zaman halkın çıkarlarıyla aynı olacak? Asla."

Vichy Üçüncü Cumhuriyeti mezara gömdüğünde, "öteki Fransa" uzun süre yüzyıldan fazla süren bu mücadeleyi kazanmış gibi göründ ü.

11

Genel Oy Hakkının İkinci Fiyaskosu

Tedrici, birleştirilmiş seçim mücadelesi taktiği Komün'ün ezilmesi kadar Bismark'ın "anti-sosyalist yasaları"ndan da doğmuştur. Engels ve öğrencisi Kautsky tarafından amirane bir biçimde desteklenen bir yaklaşımdır ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında Alman sosyal demokratlarının eylemlerinin temelinde yatmaktadır. Onlar yeni Enternasyonalin –1891'deki Brüksel kongresinde başlatılan, fakat ancak 1900'de Bureau Socialiste International olarak resmen kurulan "İkinci" Enternasyonal– tartışmasız liderleriydi ve bu konuda çok fazla tartışma ve bölünme (Fransa'da 1905'e kadar iki rakip sosyalist parti vardı) olmasına rağmen tüm hareketin taktik ustalarıydılar. Almanya'nın tam merkezde ve giderek güçlenen bir ülke olmasının Avrupa'da ve tüm dünyada "sosyalizm"in prestijinin artmasına katkıda bulduğu açıktır.

Bununla birlikte, ağırlık kazanmaya başlayan taktikleri zamansız bulunan ve demokrasiye giden "devrimci" yolun hâlâ uygulanabilir tek yol olduğu görülen bir başka dev Avrupa ülkesi vardı: Çarlık Rusya'sı. Serflerin "özgürleştirildiği" 1861 yılının üzerinden fazla zaman geçmemiş ve otokrasi özellikle II. Alexander'ın 1881'de öldürülmesinden sonra bu muazzam ülkeyi baskı altında tutmayı sürdürmüştü. Anayasal reformlar yapılmış ama bunlar egemen sınıfın engellemeleri nedeniyle etkisiz kalmıştı. Her koşulda 1863'te Polonya eyaletlerinde çıkan ve Prusyalıların yardımıyla vahşice bastırılan isyan iki yıl önce (ipotek ödemeleri karşılığında kendilerine vaat edilen arazileri asla alamayan) serflerin özgürleştirilmesiyle yaratılan reform atmosferini ortadan kaldırmıştı. III. Alexander döneminde (1881-94) gericilik, nihilist (1887'de idam edilenler arasında Lenin'in ağabeyi de vardı)

terörizmin artışıyla birlikte daha da şiddetlenmişti. Güçlü gizli polis (Okhrana) aracılığıyla hareket eden bu gerici dalganın en kararlı ve etkili lideri Ortodoks kilisesi Kutsal Meclisi'nin başkanı ve çarın özel öğretmeni olan Pobedonostev'di. Bu dalganın amacı Polonya, Baltık ve Finlandiya bölgelerinin zorla Ruslaştırılmasının yanı sıra yalnızca siyasi değil, "dini" bir lider de olan çara itaat edilmesini sağlamak üzere Ortodoks inancının dayatılmasıydı.

Berlin Üniversitesi'nde Alman milliyetçisi bir tarihçi olan Erich Branderburg Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde askeri diktatörlüğü savunan çevrelere çok yakındı.[1] Pflugk-Harttung *Universal History*'nin [Evrensel Tarih] *On the Russian World Empire* [Rusların Dünya İmparatorluğu Üzerine] başlıklı bölümüne ırkçılık kokan şu karşılaştırmayla başlıyor: "Muhtemelen hiçbir iki devlet Avrupa halkları açısından birbirinden İngiltere ve Rusya kadar farklı değildir. Birincisinde mümkün olan en geniş ifade özgürlüğü ve birey bilinci mevcuttur; ikincisinde çarın uzun süredir egemen, rahip ve baba olduğu, yukarıdan yönetilen, ot gibi, ilgisiz bir kalabalık vardır. Burada, "sefil ve eğitimsiz köylü nüfusun" tersine, "zengin ve ilkesiz asiller tüm siyasi nüfuzu ellerinde tutmaktadır." Karşıtlık "uyanık, müreffeh bir orta sınıf"ın bulunmaması nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. (VI, s. 439). Bu tablo –yarı merhametli, yarı küçümseyici– Rusya'nın Avrupa'nın geri kalanına *yabancı* olduğunu ima etmektedir. Branderburg biraz daha sonra şöyle yazmaktadır: "Sınır bölgelerini hariç tutarsak, Alman ırkına çok yakın olanlar dışında [Rusya'da] medeniyet yoktur."

Aslında Rusya'nın Avrupa'dan ayrı bir dünya olduğu şeklindeki bu görüş (on dokuzuncu yüzyılın sonu) Pan-Slavist hareketin tutumunu, ama aynı zamanda Rus sosyal demokratları arasında giderek güçlenen bir fikri de yansıtıyor: Rusya'nın durumu özeldi ve bu yüzden çağdaş Avrupa sosyalizminden farklı bir yol izlemeliydiler. Tabii ki benzerlik burada sona eriyor, ama her şeye rağmen önemli.

Tablonun ilk bakışta göründüğü kadar basit olmadığı açıktı. Öncelikle Rusya yeni yüzyılın başında, Japonya savaşına (1904) ve 1905 Devrimi'ne uzanan yıllar boyunca ekonomik açıdan zenginleşiyor ve siyasi açıdan daha karmaşık bir hal alıyordu. Brandenburg ve Engels gibi diğer Batılı gözlemcilerin düşündüğünden daha karmaşık olan şey ise bizzat bu "geri kalmış" imparatorluğun toplumsal dokusuydu. Köylü komünü (*obshina*) "demokrasi"nin özel bir şekli ya da en azından demokrasinin önemli bir habercisi ve muhtemelen gelişiminin farklı bir biçimiydi. Rus halk hareketi bunun önemine vurgu yaptı,

Rusya'nın Batı'dakiyle aynı yolu izlemeye ya da izlemeye zorlanmasına gerek olmadığına inandı. Bu senaryo Marks'ın eserlerinde mevcut gelecek tahminlerinde öngörülenden veya ima edilenden farklı hiçbir olaylar dizisini kabul etmeye istekli olmayan ortodoks Marksistlerin hoşuna gitmedi.

Ancak, on dokuzuncu yüzyılın son on yılında Rusya'nın Batılı anlamda bir kapitalist gelişme gösterdiği ve aynı zamanda demiryolu ağının ciddi biçimde genişlediği doğruydu. Bu nedenle her iki eğilimden –"ekonomistler" ve Lenin taraftarları– Rus sosyal demokratlarının çarlıktan "Batılı" anlamda kurtulmak için gerçekleştirilecek olası senaryoyu (tedrici veya devrimci) öngörme çabaları o tarihte görülen yeni gelişmelerle kimi bağlantılara sahipti.

Bununla birlikte, olaylar doruğa çıkıp, imparatorluk 1905 Devrimi'yle (bu, yalnızca 1917 Devriminin "açılış hareketi" olmanın çok ötesindeydi) sarsılmadan önce Rus ve Alman sosyal demokratları arasında "parti" ve "taktikler" konusunda bir tartışma yaşanmıştı. İki ünlü eser çatışan anlayışları ortaya koyuyor: Lenin'in *Ne Yapmalı*? (1902) ve Troçki'nin *Siyasi Görevlerimiz* (1904) adlı kitabının yanı sıra Rosa Luxemburg'un aynı yıl yazdığı *Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütsel Sorunları*. Aynı dönemde Rus sosyal demokrat işçi partisi ikinci kongresini (Temmuz ve Ağustos 1903) gizli olarak önce Brüksel'de, Belçika polisi tarafından sınır dışı edildikten sonra ise Londra'da gerçekleştirdi. Lenin bu kongrede teorilerini egemen kılmayı başardı. Bu kısa ömürlü bir başarıydı, fakat onun eğilimine geçici bir çoğunluk kazandırdı – bu nedenle, benimsenen Bolşevik (*bol'shoi* = büyük anlamında) adı çoğunluk kaybedildikten sonra bile varlığını devam ettirdi. Geçici kabul gören program –gizliliğe zorlanan bir grup içinde– "nihai" hedefleri (sosyalist devrim) ve yaklaşan "burjuva-demokratik devrim"i gerçekleştirmek için gereken "acil" görevleri ortaya koyuyordu. Marks'ın *Manifesto*'nun son bölümünde Almanya için –oldukça yanlış bir biçimde– öngördüğü iki aşama bu şekilde büyük bir şiddetle tasdik edilmiş oldu: Otokratik hükümet yıkılacak yerine cumhuriyet geçirilecek, sekiz saatlik işgünü uygulanacak, serflikten kalan her şey ortadan kaldırılacak ve uluslar kendi kaderlerini kendileri tayin edeceklerdi. Ancak kongredeki en sert mücadeleye neden olan sorun örgütlenme, parti sorunuydu.

Bu teorik bir sorun değil, esas meseleydi. Homojen, sıkı, "demokratik merkeziyetçiliğe" dayalı (o noktada partiden hâlâ "bürokratik"

olarak söz ediliyordu –"demokratik" ve "merkeziyetçilik" sözcükleri Rus sosyal demokratlarınca ancak 1906'da benimsendi) bir partinin daha iyi örgütlenmiş, militan bir öncü olarak yeniden yorumlanmış Jakoben modelle bağlantılı olduğu açıktı. Aynı dönemde yazılan bir başka yazıda (*Bir Adım İleri İki Adım Geri*, Mayıs 1904) Lenin muhalifleri Troçki ve Rosa Luxemburg ile sert bir biçimde tartıştığı formülü benimsiyordu: "Proletaryanın *örgütüyle* ayrılmaz bağlarını koruyan bir Jakoben, kendi sınıf çıkarlarının *bilincinde* olan bir proleterya, *devrimci* bir *Sosyal Demokrat*'tır."[2] Buradaki kullanım metaforik olmakla birlikte, aynı zamanda (Axelrod, Plehanov, Troçki vb.'nin yanı sıra Alman partisinin önemli temsilcileri) *olumsuz* anlamda kullandıkları terime olumlu bir anlam yüklemenin de sonucudur. Bu yüzden Lenin aynı paragrafta "Jakobenizm, Blanquism vb.'e yönelik basmakalıp Bernsteinci çekinceleri" hatırlatmaktadır. Axelrod yeni "Jakobenler"in bir tehdit olduğunu haykırmakta" ve Lenin kendisine karşı çıkanlara *Jironden* adını takarak tipik bir Jakoben tarzı izlediğini *doğrulamakta*dır. Böylece sosyal demokratların o güne kadar olumsuz anlamda kullandığı bir terime pozitif anlam yüklemektedir. Lenin'e göre çağdaş bir Jironden "proletarya diktatörlüğünden korkmaktadır" ve "bir oportünist"tir. Diğer yerlerde olduğu gibi Lenin'in muhalifleri "ortodoks" olarak görüldüğü halde –yalnızca Marks'ın devrim üzerine yazılarında[3] Jakoben siyasi sınıfı nasıl sert bir biçimde yargıladığını düşünmemiz yeter– o kendisini özgün, alışılmışın dışında ama Marks'a daha büyük bir bağlılık duyan biri olarak görmektedir. Doğrudan Marks'ın (geçici) "proletarya diktatörlüğü" fikrine değinmekte ve böylece, Jakobenizm *metaforuna* başvurarak, deyim yerindeyse bu sırada Avrupa ve özellikle Alman sosyalizminin gösterdiği gelişmeyi atlamaktadır. "Robespiyerci" (Fransız) tarihçileri 1917'den sonra bu iki devrim arasında doğrudan bir bağlantı kurmaya sevk eden faktörün bu olabileceği inkâr edilemez. Bununla birlikte, Jaurès'in hem terör hem de Robespiyer yorumunda bu işaretler zaten vardı.

Tartışılan sorun ve ayrılma bahanesi parti tüzüğünün 1. maddesindeki ifadeydi: "Bir Parti üyesi programı kabul eden ve Parti'yi hem mali anlamda hem de Parti örgütlerinden birine katılarak destekleyen kişidir" (Lenin'in ifadesi) veya bir diğer seçenek olarak, "Parti programını kabul eden, Parti organlarının [*aynen!*] denetim ve yönetimi altında onun amaçlarını yerine getirmek için aktif biçimde çalışan kişidir." (s. 76) Bu çok önemsiz, soyut bir farklılıkmış gibi görünmekle birlikte yaşamsal bir sorundu. Militanların yasal çalışmaları yasak ol-

duğundan gizli eylemler yapıyorlardı, ancak daha geniş sempatizan kitlesi mevcut işlerine devam ediyor ve "profesyonel devrimciler" gibi gizli bir yaşam sürmeye zorlanmıyordu. Çarın gizli polisinin her zaman her yeri denetlediği Rusya'da Lenin yalnızca "profesyonel devrimciler"den –titizlikle seçilmiş, kendisini kanıtlamış ve en önemlisi parti için tam zamanlı çalışacak kişiler– oluşan bir parti tahayyül edebilirdi. Troçki'nin yanıtı kitabi bir söylevdi: "Jakobenizm toplum-üstü bir devrimci kategori değil, tarihin ürünüydü. Jakobenizm kendi kurtuluşunun doruğundaki burjuva toplumundaki devrimci enerjinin gerginliğinin zirvesiydi... Jakobenler ütopyacıydı... Jakobenler saf idealistlerdi"[4] vb.

Lenin'in yanıtı yakıcı ve netti:

> Partinin bir komplocular örgütü olmadığını iddia eden Yoldaş Troçki *Ne Yapmalı?* adlı yazımdaki temel fikri anlamamış. Çoğu kişi bu itirazda bulundu. Partinin sınıfın muazzam kitlesinin tek öncüsü ve rehberi olması gerektiğini unutmuş... Troçki burada çok sayıda insanın kitlesel olarak tutuklanması sonucunda eğer tüm işçiler partili olmadıklarını söylerlerse, bu bizi tuhaf bir duruma sokar, dedi. Bunun tam tersi doğru: Bizi tuhaf bir duruma sokan Troçki'nin iddiasıdır. Biraz deneyime sahip her devrimciyi sevindirmesi gereken şeylere üzülüyor. Eğer tutuklanan binlerce insan partili olmadıklarını söylerlerse bu yalnızca bizim ne kadar iyi örgütlendiğimizi gösterir!

Bir süre sonra "görev" şöyle tarif edildi: "Görevimiz oldukça sınırlı bir grup lideri *gizli bir örgüt içinde* bir araya getirmek," ve "muazzam insan yığınlarını *hareketin içine* sokmaktır." E. H. Carr anlaşmazlığı şöyle özetliyor: "Taraflardan biri kendisini 'işçilerin örgütü' olarak görürken, diğeri 'devrimcilerin örgütü' olarak görüyordu."[5] Kanıt birkaç ay sonra 1905 Devrimiyle elde edildi. Lenin ve birçoğuna göre bu, "kendiliğinden" gelişen bir devrimin yenilgiye mahkûm olduğunun teyidiydi.

Devrim 22 Ocak 1905'te "Kanlı Pazar"la başladı. Papaz Gapon –iki yıl sonra maskesi düşürülerek bir *ajan provokatör* olduğu ortaya çıkarılıp bir grup devrimci tarafından öldürülen kuşkulu bir kişilik ve Okhrana üyesi– öncülüğündeki göstericiler çarın ikamet ettiği Kışlık Saray'ın önünde toplandılar. Gapon'a polis eşlik ediyordu. Verilen dilekçe geleneksel yanılsamaları devrimci patlamalarla, çara yakarışlarla ve ger-

çekleştirildiği takdirde otokratik hükümetin sonu anlamına gelecek demokratik talepleri bir araya getiren bir talepler toplamıydı. Talepler özellikle kurucu meclis, siyasi özgürlük, sekiz saatlik işgünü ve af konusundaydı. Bolşevik gruplar mümkün olan yerlerde fabrika işçileriyle birlikte (burada temsil edilen en büyük tesisler devrimin merkezi olan St. Petersburg'daki Putilov fabrikalarıydı) Gapon'un taktiğinin çılgınlığını açıklamaya çalışıyorlardı. Gizlice bir itiraz kampanyası başlattılar: "Özgürlük, bir papaz tarafından sunulsa bile yalnızca bir dilekçeyle kazanılamaz." Göstericileri askeri birlikler karşıladı. 1.000'in üzerinde gösterici o noktada makineli tüfeklerle vuruldu. Son dönemde bazılarınca *nazik* biri gibi tanımlanmaya çalışılan (ve o günkü Ortodoks kilisesince kutsandığı anlaşılan)[6] Çar II. Nicholas 10 Ağustos 1792'nin (hükümdarların yüreğine korku salan bir tarih) tekrar yaşanmasını istemiyordu ve göstericilere ölümcül bir karşılama hazırlamıştı. Öldürülenlerin çoğu Çar'ın ikon ve portrelerini taşıyordu. Lenin *Rus Devriminin Başlangıcı*'nda şunları yazmıştı: "İşçi sınıfı iç savaştan büyük bir ders aldı. Proletaryanın eğitimi, tek düze, teslimiyetçi bir biçimde geçirdiği aylar veya yıllar içinde kaydedebileceğinden çok daha fazla ilerlemeyi bir gün içinde kaydetti."

Ancak isyan burada durmadı. Ertesi gün işçi grupları dükkânlara ve silah depolarına saldırdı ve polislerin silahlarına el koydu. Vasilievsky adasında barikatlar kuruldu. Ülkenin her yerinde grevler patlak verdi ve bunu polis ve orduyla girişilen kanlı çatışmalar izledi. Grevler yıl boyunca devam etti: Acımasızca bastırılmış olmasına rağmen 1905 Devrimi Avrupa tarihindeki en uzun ayaklanmalardan biriydi. Bu arada ülkeye giderek daha fazla zarar veren Japonya savaşı ABD başkanı Theodore Roosevelt'in çatışmaları sona erdiren Portsmouth Antlaşması'na aracılık etmesine kadar devam etti. Bu en sonunda çarın bir parlamentonun kurulmasına dayalı reformları başlatmasını sağladı: 6 Ağustos 1905'te Duma kuruldu. Seçim yasası içişleri bakanı tarafından hazırlandı ve meclisteki koltukların çoğunluğu toprak sahipleriyle zengin sınıflara ayrıldı. Küçük burjuvazi ve emekçi sınıflara yeterince zengin olmadıkları için oy hakkı verilmemişti ve tarım işçileri de toprakları olmadığı için oy kullanamayacaktı.

Bu seçim sahtekârlığı yeni bir grev dalgasına yol açtı. Saray 17 Ekim'de (Jülyen takvimine göre 30 Ekim) bu dalgayı yatıştırmak için yasama yetkisi olan bir Duma ile bir dizi siyasi özgürlük içeren, fakat sekiz saatlik işgününü kabul etmeyen bir manifesto yayınladı. Bu, her şeye rağmen, mücadele içindeki en önemli grup olan, Troçki'nin aktif

bir rol oynadığı St. Petersburg Sovyetinin başarısıydı. 17 Ekim manifestosunun amacı açıktı: Liberal burjuva unsurları –gerçekten de "KD" veya "kadetler" olarak bilinen "anayasal demokrat" partiyi kurarak buna hemen yanıt veren unsurlar– huzursuzluğu devam eden işçi sınıfından ayırmak. Devam eden sosyal çalkantının sonuçlarından biri genel oy hakkı ilkesinin tanınmasına dayalı Aralık 1905 seçim yasasının yürürlüğe sokulması oldu. Bu arada uluslararası büyük finans kurumlarının gönlünü almak için maliye bakanı Kont Witte, o güne kadar var olmayan bir unvan olan bakanlar kurulu başkanı sıfatıyla hükümetin başına getirildi.

Seçim cephesindeki bu gelişme aslında perde arkasındaki şiddet ve sağcı paramiliter terörist gruplar aracılığıyla sürdürülen gerici tepkilerle dengelendi. Bu gruplardan en tanınmış olanı, tek tek militanları (Bauman, Afanasyev ve diğerleri) katletmenin yanı sıra toplu katliamlar düzenlemesine göz yumulan "Kara Yüzler" yani "Rus Halk Birliği"ydi. St. Petersburg Sovyetine liderlik eden Troçki 1906'da tutuklandı, ama Avusturya'ya kaçmayı başardı. Sosyal demokratlara yönelik zulüm devam ettiği sırada seçim yasası İkinci Duma (Mart-Haziran 1907) gibi erken bir dönemde daha kısıtlı bir hale getirilmek üzere değiştirilmişti.

1905 Devrimi demokrasi tarihinde önemli bir yere sahiptir, çünkü Duma ile *Sovyet*'in – sonuçları gayet iyi bilinen açıkça oransız bir biçimde olmasına rağmen –karşı karşıya gelişine tanıklık etmiştir. *Böylece demokrasinin bir başka unsuru şekillenmiştir*: Çatışma dönemlerinde yerel yönetimin kontrolünü dahi ele geçirebilmiş grevci işçiler konseyi. Özellikle Rus öncüleri arasında muhtelif temel örgütlenme birimleri vardır: *Obshina, mir* ve *zemstvo*.

Devrimden çıkan bir diğer ders, onun "kötü bir yönetim için en kötü dönemin reform yapmaya başladığı dönem olduğu"nu bir kez daha göstermiş olmasıdır.[7] Hükümet reform niyetini açıklayıp kısmen uygulamaya soktuktan sonra siyasi baskıyı da buna paralel olarak artırmıştır. "Bu kendi lehine yurtsever gösterileri teşvik etmiş ve aynı zamanda muhalif gösteriler zorla dağıtılmıştır. Barışçı göstericilerin üzerine ateş açıldığı halde, diğerlerinin *zemstvo* bürolarını yakmalarına izin verilmiştir.[8] Toplu katliam düzenleyenlerin serbestçe hareket etmesine izin verildiği halde, kendilerini onlara korumaya çalışanlar kurşunlanmıştır." Troçki "reformların başlama" tablosunu böyle tasvir etmektedir.

Tarihçilerin göz ardı edemeyeceği bir üçüncü özellik devrimin bir "genel grev" tarafından harekete geçirildiğidir – Lenin'in *1905 Devri-*

mi Üzerine Söylev'indeki teşhisi de böyledir: "Rus devriminin özelliği, toplumsal içeriği bakımından bir burjuva demokratik devrim olmasına rağmen mücadele yöntemleri açısından bir proleter devrim olmasıdır." Bu anormallik birçok içerime sahiptir. Lenin 1906'da gericilerin tabiriyle "çılgınlık" yılından bir başka ders daha çıkardı: "Aralıkta Moskova'da yaşananlar *bağımsız ve ağır basan* bir mücadele biçimi olarak genel grevin *modası geçmiş* bir araç olduğunu göstermiştir. Hareket bu dar sınırlardan doğal bir güç alarak gelişmekte ve daha üst bir biçim yaratmaktadır: Ayaklanma." Bundan, "gelecek sefer" silahlanmanın zorunlu olacağı sonucunu çıkarmaktadır.

Bu arada Stolypin (1906-11) Witte'nin yerine geçti. Askeri birliklerin Uzakdoğudan dönmesiyle Stolypin medeni yasanın yürürlüğe girdiği ortamda duruşmalar gerçekleştirebildi. 1.000'in üzerinde insan ölüm cezasına çarptırıldı. İkinci Duma ile onun reformist girişimlerini engelledi ve Kasım 1907'den 1912'ye kadar süren Üçüncü Duma için oy hakkının sınırlandığı bir seçim yaptırdı. Zengin köylüleri (*kulaklar*) köy komünlerinden (*mir*) uzaklaştıran ve "cemaat" geleneğinin tam tersine kayda değer özel mülk hakkı tanıyarak hükümet ile bağlarını güçlendiren bir tarım yasasını yürürlüğe koydu.

Stolypin 1911'de öldürüldü, ama geriye yaptığı parlamenter reform veya karşı reformlardan daha önemli bir *toplumsal* miras bıraktı. Bu, 1916'da sayıları 2.480.000'i bulan muazzam bir zengin köylü sınıfının oluşumuydu. Fritz Epstein'in gözlemlediği gibi bu, Sovyet dönemindeki bir başka iç savaşta kanlı sonuçları görülecek olan köylü sınıfı çelişkilerinin kalıcı olarak şiddetlenmesine neden olmuştu.[9]

Bu arada gelecek giderek daha bulanık görünüyordu –Lenin bile 1906'da Rusya'da Batı'ya sosyalizmi getirecek itici güç olarak "demokratik" bir devrimden başka senaryo göremiyordu–[10] fakat 1914'te Avrupa'da savaşın birden patlak vermesi tüm tahmin ve "programları" silip süpürdü. Savaş kısa süre sonra Enternasyonal'in dağılmasına neden oldu. Rusya'nın "marjinal" sosyal demokratlarına merkezde şimdiye kadar mahrum oldukları sahneye çıkma fırsatı vermenin yanı sıra kendilerini pratikte sınama şansı da sundu: Şubat 1917'de Çarlık yıkılacaktı.

Bir süreliğine Engels'in tahminleri –"Rusya'da çarlığın yıkılması zorunludur... bu Batı'daki işçi sınıfı hareketine yeni bir devinim kazandıracak ve daha iyi mücadele koşulları sağlayacaktır"– gerçekleşiyormuş gibi göründü. Tabii ki Engels Büyük Savaş gibi bir olayın gerçekle-

şeceğini asla tasavvur etmemişti, fakat olayların gidişatına ilişkin anlatımları gerçekten de çarın düşüşü ve Rusya'da kesinlikle en yaygın biçimde örgütlenen (halkçı kökenli) Kerensky'nin sosyalist devrimci partisi egemenliğinde bir cumhuriyet kurulması sırasında gerçekleşmiş gibi göründü. Almanya'da sosyal huzursuzluk ve sosyal demokratlar arasındaki iç bölünmeler büyük partide açık bir yarılmaya ve yeni, daha radikal bir grup olan bağımsız sosyalist partinin (USPD) doğuşuna yol açtığı halde, Rusya'da "demokratik" bir cumhuriyet kurulmuştu. Peki, Batı'yı devrime götürecek devinim başlamış mıydı? İster hatırlasın ister hatırlamasın, çoğu kişi yaşlı ustanın teşhisinin başladığını düşündü. Savaşa aktif bir biçimde karşı çıktığı için bir yıldır (Şubat 1915'den Şubat 1916'ya kadar) hapis yatan ve Temmuz 1916'da yeniden tutuklanan Rosa Luxemburg, arkadaşı Louise Kausky'ye yazdığı Rusya ile veya kendi deyimiyle "Rusya'daki kıvılcımla" ilgili mektupta şunları söylüyordu: "Orada kazanan, zafere koşan bizim davamız; mücadele eden ve keyiften sarhoş olarak ihtilalcilerle dans eden bizzat dünya tarihi!"[11] Luxemburg'un hapiste kurduğu Spartakist hareket, bağımsız hareket etme hakkını saklı tutarak hemen USPD'ye katıldı.

Huzursuzluğun hüküm sürdüğü sosyalist saflardaki çoğu kişiye göre sosyalistlerin savaşı desteklemesi –savaş yanıltıcı bir imaj verdiğinden bu mümkün görünmüştü– giderek savunulamaz hale geliyordu. "İlhakçı" sağdan gelen baskının "ılımlı" Şansölye Bethmann-Hollweg'in görevden alınmasına (13 Temmuz 1917) ve Başkomutanlık "diktatörlüğü"nün güçlenmesine yol açtığı o günlerde bu daha da belirginleşmişti. USPD 6-8 Nisan 1917'de kurulmuştu ve Haase gibi 4 Ağustos 1914'te sosyalistlerin savaş kredileri lehine oy verdiğini açıklayarak öne çıkan adamlar tarafından yönetiliyordu. Doğu cephesinin parçalanmasını desteklemiş olmasına rağmen (ki bu "ilhakçıları" daha da küstahlaştırmıştı), şubattaki Rus Devrimi Avrupa sosyalist partileri için –Ağustos 1914'ün yanıltıcılığının sonucu olarak "bir yana bırakılan"– *savaş karşıtı* mücadele konusunda "örnek" oluşturmuş, başladıkları yere geri dönmüşlerdi.

Denge çöküyordu. Şansölye darbe benzeri bir girişim[12] sonucunda görevden alınmıştı ve sağ tam bir cezai muafiyetle hareket edebileceğini hissetmişti. Doğu cephesindeki atılımıyla kendinden geçen genelkurmay kayzerin dostluğuna –hatta daha da fazlasına– bel bağlayabileceğine duyduğu güvenle siyaset arenasına açık bir biçimde nüfuz etti. Merkezde sosyalistlerin çoğunluğu ve Weimar Koalisyonunu zaten daha önceden tasavvur eden *Zentrumspartei* vardı.

Ancak bu bir gelecek senaryosuydu ve o an için düşünülmesi mümkün değildi. Rusya'da Ekimdeki yeni devrim Rusya'nın sınırlarını aşan bir süreci başlattı ve Avrupa'daki, öncelikle de Almanya'daki işçi yığınlarına seslenmeye çalıştı. Bu göz ardı edilemeyecek kadar güçlü bir çağrıydı. Savaş dönemindeki yoksulluk ve açlık sonu gelmez katliamların ortasında kitleleri giderek bu tür mahrumiyetlerin nedenlerini sorgulamaya ve "Rusya'daki gibi yapmanın" mümkün olup olmadığını düşünmeye sevk etti. Bu soru, örneğin Caporetto'daki yenilginin "işbirliği yapmadığı" için sevilmeyen sosyalist partiyi başından beri bir köşeye ittiği İtalya'nın Turin kentinde soruluyordu. Almanya'da Ocak 1918'de savaş gereçleri fabrikalarında grevlerle başlayan açık uyarıları –bu savaşın doruğunda olan ülkede daha önce benzeri görülmemiş bir eylemdi– sokaktaki şiddet eylemleri izledi.

Devrim yakın olmasa bile bunlar devrimin sinyalleriydi. Birkaç ay sonra Kiel'deki denizcilerin isyanı 1905'te Rusya'da gerçekleşen *Potemkin* ayaklanmasının tekrarı gibiydi. Ancak bunlar siyasi yelpazenin diğer yanından oldukça farklı sinyallerdi. "Arkadan vurma söylencesi"nin (*Dolchstosslegende*) şekillenmeye başladığı dönemdi: Sağ, savaş karşıtı olmayı suç olarak niteliyordu. Bu yaklaşım Weimar Cumhuriyetini baltalayacak sağcı kitle partilerinin ilk "örneği" olan *Anayurt Partisi*'nin kuruluşunda kendisini gösterdi.

Böylece tablo daha da karmaşıklaşmaya başlıyor ve Engels'in 1894'te tasavvur ettiği, Lenin'in ise 1905 Devriminden sonra yeniden gündeme getirdiği senaryodan daha da uzaklaşıyordu. İlk kitlesel "faşizan" siyasi gruplar savaş devam ettiği sırada o çok önemli ülkede, Almanya'da boy göstermeye başladı; bunlar toplumun "bilimsel sosyalizm"in hiç tasavvur etmediği kadar karmaşık ve tepkisel olduğuna ilişkin belirtilerdi. Durum "harici" bir faktörün Avrupa'da kendisini göstermesiyle de karmaşıklaşıyordu: Amerika'nın devreye girmesi yalnızca müttefiklerin zaferine yol açmakla kalmamış, devrimden kaçınmak için yeni bir istikrar sürecinde başlıca faktör de olmuştu. Amerika savaşa yalnızca zinde silahlı kuvvetleriyle değil, Wilson'un "On Dört Madde"siyle girdi: Bu, dünyayı (öncelikle Avrupa'yı) yeniden düzenlemeyi ve gelecekteki Milletler Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturmayı hedefleyen bir plandı, fakat her şeyden önce Lenin'in ve Troçki'nin halka yaptığı acil barış çağrısına doğrudan bir karşılıktı. Amerika Prens Max başkanlığındaki son "savaş kabinesi"nin bileşimini dahi etkileyerek ve kayzerin tahttan çekilmesinin koşullarını yaratarak Almanya'nın savaştan çekilmesine rehberlik etti. Doğan boşluk yalnızca

"çoğunluk" ve Bolşevik karşıtı sosyalistler tarafından doldurulabilirdi. Bunların iktidara "sancısız" bir biçimde gelişleri –o tarihte Berlin'de patlak vermiş olan– devrimi, *iktidar* olma fırsatını engelledi. Hükümet zaten vardı: Katolik merkezin yanı sıra "Scheidemann'ın adamlarından" oluşuyordu. Ne Engels ne de Lenin bunu öngörebilmişti, hatta Lenin olanların çığır açan önemini de başlangıçta muhtemelen anlamamıştı.

Lenin'in 1915 baharında, savaş yeni başladığı sırada yazdığı emperyalizm konulu yazıda ABD muhtelif emperyalist güçlerden yalnızca biriydi. Lenin ABD'nin Rus devrimiyle birlikte, devrimin etkisini yok etmek ve olası sıçramaları engellemek amacıyla "alelacele" Avrupa'ya "dalacağını" tasavvur edemezdi. Dört yıldır birbirlerini boğazlayan çeşitli Avrupa imparatorluklarının hep birlikte yıkılmaları karşısında güçlü bir karşı ağırlığın zarar görmemiş kaynaklarına ve yine zarar görmemiş dünya ekonomik imparatorluğuna dayanan Amerika'nın "kurtarıcı" görevini üstlenme kararı biçiminde ortaya çıkacağını öngöremezdi. Bu durum 1920'lerin başlarında Dawes Planı (1923) Almanya'yı kurtarıp "Stresemann dönemi"ni açtığında görülmeye başlamıştı.

Savaşla kendisini imha eden dünyadan bütünüyle farklı bir dünya şekilleniyordu. "Bilimsel" öngörüler bu nedenle çöküyordu.

Amerikan müdahaleciliği siyasi düzeyde de üzerinde düşünülmesi gereken bir konuydu. ABD daha savaş sona ermeden Almanya'ya "demokrasi getirmişti" (bugünkü gibi) – ya da daha doğrusu Reich çökerken bile bir parlamenter rejim oluşturulmasına yardımcı olmuştu. Bu da çok önemli bir gelişmeydi, çünkü Avrupa bu yüzden yalnızca Avrupa olmaktan çıkmış ve *siyasi olarak da* daha geniş olan "Batı"nın bir parçası haline gelmişti.

Tedrici gelişmeyle (yani, mevcut siyasi ve kurumsal oluşumun kabulü) geçen onyıllar bir anda silinemezdi: Meyvelerini vermişlerdi. Rosenberg *Alman Cumhuriyetinin Doğuşu* adlı kitabının son bölümünde Almanya'nın Kiel'de demirli güçlü savaş donanmasındaki isyancı denizciler tarafından Kasım 1918 başlarında yayınlanan "on üç talep"i açıklayıp yorumluyor. Bunlardan en "aşırı" olanı *Thüringen* ve *Helgoland* savaş gemilerinin mürettebatının serbest bırakılmasıydı – yaklaşık 600 kişi saldırı emrini yerine getirmeyi reddettikleri için 30 Ekim'de tutuklanmıştı. Bir diğer talep geçen yıl tutuklanan kişilere ceza verilmemesiydi. Talep şöyle ifade edilmişti: "Askeri sicillerine

hiçbir kayıt düşülmemelidir." Rosenberg ironik bir biçimde şunları söylüyor: "Yani devrimciler devrime katıldıklarının sicillerine işlenmesini istemediler." On üç talebin ilki mürettebat ve subaylara farklı tayınların verilmesi ve yemekhaneyi yöneterek mürettebatın "şikâyetleri"yle ilgilenmek üzere yeni komitelerin seçilmesiydi. Bu komitelerin denizciler aleyhine açılan davalara katılması ve verilen cezalara itiraz etme hakkına sahip olması ve mesai saatleri dışında subaylara selam vermenin zorunlu olmaktan çıkarılması da talep ediliyordu. "9. talep çok komikti: *'Kaptan' ifadesi yalnızca cümlenin başında kullanılmalı, bundan sonra kullanılmamalı ve üstler terbiyeli bir hitap biçimi kullanmalıdır.*"

Durum çok mantıklı görünmüyordu:

> 1.000.000 denizci isyan etmişti. Tüm silahlar onların elindeydi. Subayların hayatı onların insafına kalmıştı. Alman İmparatorluğu bu eylemler nedeniyle dağılıyordu. Ve aynı devrimciler subaylarına "Efendim" demek yerine "siz" demek sorunuyla ilgileniyorlardı... Kasım 1918'in başında denizciler ne cumhuriyeti ne hükümeti düşürmeyi ne de sosyalizmi kurmayı düşünüyorlardı. İstedikleri şey Alman milliyetçilerinin yıkıcı etkisine karşı barışı savunmak ve Prusya disiplinini kendilerine yeniden insanca saygı gösterilmesini sağlayacak şekilde düzeltmekti.[13]

USPD ve Spartakistler onlar üzerinde belirli oranda etkili olmuşlardı. Hükümet sosyalist vekil (daha sonra kimi unutulmaz kahramanlıklar yapacak olan) Noske'yi Kiel'e gönderdi. USPD lideri Haase çok etkili olamamasına rağmen Noske durumu kolaylıkla kontrol altına aldı.

Bütün bunlara rağmen durum *devrimci bir durum olmaya devam etti*. Ordudaki grev Hamburg'a sıçradı ve birkaç gün içinde Bavyera'ya ulaştı. Bavyeralı köylü-askerler –Bavyera USPD örgütünün lideri ve daha sonra sağcı bir kiralık katil tarafından katledilen Kurt Eisner'in güçlü etkisi altındaydılar– 7 Kasımda Bavyera Cumhuriyeti'ni ilan ettiler ve Scheidemann'ın hükümette güçlü olmasına rağmen monarşinin kurumsal çerçevesine sadık kaldığı Berlin'deki durumu değiştirdiler. Ancak devrim Berlin'e ulaşıp, kayzer Hollanda'ya kaçtıktan sonra, o sırada hükümetin lideri olan Scheidemann Cumhuriyeti ilan etti.

Böylece imparator zaten gitmişken, "Kasım Devrimi" bir cumhuriyet yarattı ve (Sovyet modelinde artık Halk Komiserliği olarak bilinen)

hükümetin başına muzaffer müttefiklerin empoze ettiği Max von Baden hükümetinde etkili bir rol oynayan Scheidemann geldi. Devrim gerçekleşmedi. Bunun yerine, Ocak 1919'da acilen yeni bir kurucu meclis seçme kararlılığı vardı.

Hükümetin Max von Baden'den Ebert'e geçişi siyasi ve parlamenter dengede sola doğru kesin bir değişime damgasını vurdu. Prens Max *Anılar*'ında resmi devir teslimden önce Ebert ile yaptığı son görüşmeyi anlatıyor:

Ebert bana şunları söyledi	: "Senden acil olarak kalmanı rica ediyorum."
Ben sordum	: "Hangi amaçla?"
Ebert	: "Reich'in saltanat vekili olarak kalmanı isterdim." Eski meslektaşlarım son birkaç saat içinden bunu benden defalarca rica ettiler.
Yanıt verdim	: "Bağımsızlarla (USPD) bir anlaşma yapmanın eşiğinde olduğunu biliyorum ve ben bağımsızlarla işbirliği yapamam."[14]

Max bu konuşmanın 9 Kasım'da akşamüzeri 5 ila 6 arasında yapıldığını kaydediyor. Ebert'in onun "saltanat naibi" olarak kalmasını istemesi kendi başına dehşet verici. Sosyalist lider aslında tabii artık bütünüyle "anayasal" olan (ve "Rusya seçim yasası"nı uygulamayacağı umut edilen) monarşi rejiminin devamını talep ediyor. Saltanat naipliğinin işlevi aslında emperyal yasalarda saklıydı ve hükümdarın hükmetmesi olanaksızlaştığında devreye girdi. Wilhelm henüz tahttan indirilmiş fakat saltanat naibi tayin edilmemişti! Bu yüzden bir yandan Ebert saltanat naibinin tayin edilmesini istiyor, diğer yandan Max von Baden naip olmasa da Ebert'i "şansölyeliğe" resmen atarken naip gibi hareket ediyordu.

Bu bahane iki gün sürdü. 10 Kasım'da "işçi ve asker konseyleri" (Sovyetlerden örnek alınan bir isim) cumhuriyetin ve "halk komiserleri"nden yeni bir hükümetin kurulmasını istedi. Burada da devamlılık yasal bahaneler aracılığıyla sağlandı. Berlin'deki Busch Sirk'inde toplanan "konseyler" "tüm Alman halkının temsilcileri" sayılıyordu ve bu varsayıma dayanılarak anayasa değişikliği için baskı yapma ko-

nusunda yetkilendirildi. "Asker konseyleri" kendi kaynaklarını –aslında ordunun gücünü– sosyal demokrat partinin emrine verdi. Bunun üzerine USPD ve Spartakistler mücadeleden çekildiler –aslında bu zor kurumsal dönüşümde ya da daha çok "iktidar boşluğu"nda sosyal demokrat partiye rağmen iktidara gelebileceklerini hiç düşünmemişlerdi. (1912'den beri hiç seçim yapılmamıştı ve hiç kimse ne gerçek seçim iklimini ne de siyasi arenadaki grupların ülkede ne kadar taraftarı olduğunu değerlendiremiyordu.) Bu nedenle (potansiyel olarak) lehlerine olan bir anı yakalamayı başaramadılar. "Halk komiserleri konseyi"ne (bu Leninist terminolojiye izin verilmesi bütünüyle sancısız oldu) Ebert başkanlık ediyor, 1914'te ünlenen Scheidemann ise onun yanında yer alıyordu. Böylece hükümete *Zentrumspartai* ve liberallerin yanı sıra bir USPD temsilcisi girdi: Esasen Max von Baden'i bir aydan fazla destekleyen eski çoğunluktu. 1912'de seçilen Reichstag görevde kalmaya devam etti. Tek değişiklik kurucu meclis için yapılan seçim çağrısı oldu: Fakat cumhuriyet ilan edildikten sonra en azında bu "sıçrama" göz ardı edilemeyecekti. Bununla birlikte, yaklaşmakta olan değişikliklerin gerçek niteliği hakkında gözlemcileri aydınlatması gereken şey, diğer her türlü detaydan fazla üst düzey ordu liderleri tarafından atılan bir adımdı: Hindenburg hemen yeni düzeni kabul ettiğini açıkladı. Ne Karl Liebknecht ne de Rosa Luxemburg "konsey" meclisine seçilmişti.

Cumhuriyetin hammaddesi, "konseyler"de örgütlenen ve Liebknecht'ten çok Ebert'e güvenen milyonlarca askerdi. Böylece Engels'in –sosyalizme ordunun kazanılması aracılıyla ulaşılacağı yönündeki– kehanetinin yalnızca bir kısmı gerçekleşmiş oldu.

19 Ocak 1919'da Ulusal Kurucu Meclis (parlamento olarak da işlev görecekti) seçimlerinde şu sonuçlar elde edildi: Sosyalistler (SPD ve USPD bir araya getirildiğinde bile) seçimleri kaybetti veya oyların mutlak çoğunluğunu alamadı. SPD oyların yüzde 37.9'unu (163 vekil) ve USPD yüzde 7.6'sını (22 vekil) aldı ve bu sosyal demokratlara toplam 421 koltuktan 185'ini kazandırdı. Toplumsal açıdan karmaşık "gelişmiş" ülkelerde siyasi-parlamenter sistemlerde hiçbir partinin asla (veya neredeyse asla) *oyları*n çoğunluğunu kazanamaması –hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın– tipik bir özelliktir. Ancak, acı bir hayal kırıklığı yaşandı, çünkü seçimler teorik olarak fazlasıyla sosyalistlerin lehine sonuç verecek istisnai koşullarda yapılmıştı.

Merkez Parti, oyların yüzde 20'sini alarak 91 koltuk kazandı; iki sağcı parti (Almanlar ve Alman milliyetçileri) oyların yüzde 15'ini paylaşarak 63 koltuk kazandılar. *Demokrat Parti*'nin kalbi soldaydı ama birçok konuda sosyalistlerden farklı düşündüğü için hızla güç kaybetmeye mahkûmdu. En ünlü temsilcileri Max Weber, Walter Rathenau ve Hugo Reuss'tu. Bu parti inanılmaz bir biçimde oyların yüzde 18'inden fazlasını aldı ve 75 koltuk kazandı –Merkez parti gibi halk desteğine sahip tarihsel bir partiyle eşit bir seçim performansı.

Ordunun belirlediği halk komiseri (ve tanınmış bir sosyalist temsilci) Noske'nin seçimden birkaç gün önce Berlin'in bir ilçesindeki Spartakist isyanı *ordu eliyle* bastırıp, işgal edilen *Vorwärts* bürolarına yapılan baskınlarda bizzat rol alması ve *Freikorps*'un 15 Ocak'ta, seçimden dört gün önce Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'u katlettiği halde ceza almaması veri alındığında, SPD ve USPD arasında bir anlaşma yapılması olanaksızdı. Bununla birlikte, hazırlanmış bir parlamenter çözüm vardı: Merkez sol. Cumhuriyetin "Kasım Devrimi"nden doğan ilk hükümeti Scheidemann'ın başkanlığında SPD, Merkez Partisi ve Demokratik Parti koalisyonuyla kurulduğu sırada Ebert yeni oluşturulan meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilmişti bile.

Ocak 1919'daki aceleye gelmiş ve başarısız olmuş Spartakist ayaklanmanın siyasi olayları ne ölçüde etkilediğine ilişkin çok fazla spekülasyon yapılmıştı. Ortodoks sosyal demokrasi tüm enerjisini Noske'yi savunmaya hasretmiş, onu Liebknecht ve Luxemburg'un ölümlerinin sorumluluğundan aklamaya çalışmıştı. Sorun *Freikorps*'a bağlı katillerin ardında kimin bulunduğu olmadığından bu uğraş boşunaydı; asıl sorun yeni doğan Alman "demokrasisi"nin yasal anlayış dışındaki intikamcılıklarını açıkça dışa vuran paramiliter gruplara, solcu militanlara şiddet uygulamalarına göz yumarak tolerans göstermiş olmasıydı. Bunların Nazi hareketinin doğmasına katkıda bulundukları da gayet iyi bilinmektedir. Ancak Noske bu eylemiyle sağın minnetini kazanmıştı; ordu ve donanmadan sorumlu bakan olarak yapması gereken şey *Freikorps*'u yasaklamak ve onları *Vorwärts* bürolarına düzenlediği sırada uyguladığı şiddetten daha büyük bir şiddet uygulayarak yok etmekti. Sağın gösterdiği bu minnetin utanç verici olduğu ortaya çıktı: Kasım 1933'te Nazi partisi seçimleri kazandığında Noske Hannover eyaletinin "Oberpräsident"iydi ve kendisinden görevde kalmasını (boşuna) isteyen Hitler'in iki numaralı adamı Hermann Goering'di.[15]

Her koşulda Spartakist ayaklanmanın seçim kampanyasının son günlerinde kamuoyunu sağa yönelttiği teorisi gerçeği yansıtmamak-

tadır. Ebert-Scheidemann-Noske hükümeti korku içindeki burjuvaziye sosyal demokratların soldan gelen "antidemokratik" tehdidi ezebilecek yetenekte olduklarını göstermek için ellerinden geleni yapmışlardır. Dökülen çok fazla miktarda kan sosyal demokrat liderliğin "demokratik ehliyeti"ni göstermiştir. Aslında seçimlerde bu –bir seçim kampanyasında en kolay şey olan tartışmalı bir basitleştirmeyle– Demokratik Parti dışında tüm partilerin propagandasında Spartakistlerle doğrudan özdeşleştirilen USPD'ye yaramıştır.

Kısacası bu sosyal demokratlar açısından acı bir seçim yenilgisiydi; ancak hayal kırıklığı yaratan bu sonuç Weimar Cumhuriyet boyunca yapılan tüm seçimlerde alınan *en iyi* sonuç olacaktı. Nitekim ertesi yıl, cumhuriyetin ilk Reichstag'ı için 6 Haziran 1920'de yapılan seçimlerde SPD'nin oy oranı yüzde 21'e düşerken USPD'ninki yüzde 18'e yükseldi, yeni kurulan komünist parti ise yüzde 2'lik bir pay aldı. Mayıs 1928 seçimlerinde SPD yüzde 30'u bulacak bir gelişme kaydetti (komünistler yüzde 10'a ulaşmışlardı), bu arada sağcılar da yüzde 30'a ulaşmış ve merkez yüzde 12 oy almıştı.

Seçim aritmetiği soyut, resmi bir oyun gibi görünebilir. Bu arada Weimar Cumhuriyeti'ninkinden daha az güvenilir olan dengeyi bozabilecek krizler patlak vermek üzereydi. Bunlar, Fransızların ceza kabilinden Ruhr'u işgal etmesiyle (sağcı partilere verilen, komünistlerin de umutsuzca yararlanmaya çalıştığı bir armağan) doruğuna ulaşan şövenist çılgınlığından, Dawes ve Young planlarıyla giderilmeye çalışılan –çünkü Versay Antlaşması'nı tanımayan ABD yüzyılın en kötü ekonomik krizinin cumhuriyeti sola savurduğunu görmeye tahammül edemiyordu ve henüz bu krizden yararlanmaya hazırlanan Naziler ortada yoktu– ve bunaltıcı "tazminatlar" ile beterleşen ekonomik krize ve Hitler'in Mühih *ayaklanmasına* kadar uzanıyordu. Buna rağmen seçim aritmetiği sekiz Reichstag seçimine tanıklık eden çalkantılı parlamenter hükümet dönemiyle ilgili önemli bir gösterge olmayı sürdürmektedir. Bize solun genel oy hakkı konusunda uğradığı hayal kırıklığı ve nasyonal sosyalist partinin Mayıs 1928'de yüzde 2 olan oy oranını Mart 1933'te yüzde 44'e çıkardığı "karşı konulabilir yükselişi" konusunda fikir vermektedir. Tabii ki hem yasadışı şiddet hem de devlet şiddetiyle desteklendikleri halde Naziler bile mutlak çoğunluğa ulaşamadılar. Ancak von Papen'in entrikaları ve Hindenburg'un (1925'ten itibaren Reich başkanı) bu "müthiş" zaferden çok önce başlayan yardakçılığı sayesinde Hitler şansölye olmuştu. Bu her şeye rağmen yine de etkili olduğu inkâr edilemeyecek bir seçim başarısıydı.

Hem Almanya hem de İtalya "imal edilen" seçim zaferlerine ilişkin önemli örnekler sunmaktadır.

Yale Üniversitesi tarihçisi Henry Ashby Turner Jr.'ın son dönemde yaptığı bir çalışma olan *Hitler's Thirty Days to Power* (Londra 1996) [Hitler'in İktidara Gelişinin Otuz Günü][16] Hitler'in iktidara gelişiyle ilgili determinist olmayan tarihsel bir değerlendirmeyi destekleyen inandırıcı belgesel kanıtlar sunmaktadır. Nazi Partisi Kasım 1932 seçimlerinde ciddi bir tersine dönüş yaşamış 35 koltuğuyla oylarının yaklaşık yüzde 5'ini kaybetmişti. Yüzde 33 ile göreli bir çoğunluğa sahip olduğu kesindi ama parlamentodaki yalnızlığı özellikle keskin iç krizle birleştiğinde ölümcül olabilirdi. Hitler'e yakından bağlı olan merkez vekili Franz von Papen cumhuriyetin yaklaşık 90 yaşındaki başkanı Hinderburg'a yoğun baskı yaptı. Bu sayede uzun ve örtük bir krizden sonra, tüm beklentilerin tersine ve parlamento aritmetiğine rağmen Hitler 30 Ocak 1933'te şansölyeliğe atandı. Genellikle iddia edilenin tersine, Weimar Cumhuriyeti anayasasına göre cumhurbaşkanının geniş –Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok sayıda kral devrildiği halde tahtta kalabilen hükümdarlardan çok daha geniş– yetkileri vardı. Silahlı kuvvetlerin başında o vardı; medeni hakları (uygun gördüğü takdirde) keyfi bir biçimde azaltabiliyordu; kendi başına kanun çıkarabiliyordu; ve hükümet parlamentoya karşı sorumlu olduğu halde cumhurbaşkanı gerekli gördüğü takdirde bizzat parlamentoyu dağıtarak hükümeti görevden alabiliyordu. Kısacası, Hitler'in Ocak 1933'ün sonunda beklenmedik bir biçimde şansölyeliğe atanması (ve hemen yeni seçimlerin yapılacağını ilan etmesi), ona 5 Mart 1933'teki büyük seçim zaferini inşa etme olanağı sundu. Bunu ağır sanayi (yalnızca Goebbels ile güçlü Quandt sanayi hanedanı arasındaki aile bağlarını ve Hugenberg'in desteğini düşünmek yeter)[17] ile yasal ve yarı yasal askeri aygıtın yardımıyla ve devlet tarafından korunan Kahverengi Gömleklilerin sistematik şiddeti sayesinde başardı. Oyların yüzde 44'ünü alması, cumhuriyetin bütünüyle bir *Führerstaat*'a dönüşmesine kadar Hitler'e merkezciler, liberaller ve şansölye yardımcısı olarak von Papen[18] ile birlikte çalışma olanağı sağladı. On yıl süren iktidar yürüyüşü 10 yıl önceki güçsüz Münih *ayaklanması*yla başlamıştı. 6 Mart 1933'te, seçim "zaferi"nden bir gün sonra Hitler Hollanda'nın Doorn kentinde "sürgünde" olan eski imparator II. Wilhem'in tebriklerini kabul etti.[19] Bu jest *alldeutsch* emperyalizm ile Nazizm arasındaki devamlılığı mükemmel bir biçimde sembolize ediyordu.

İtalya'da benzer bir operasyon çok daha kısa bir zaman tablosu içinde gerçekleşti. Mussolini'nin 1919'da kurulan cumhuriyetçi, anarşizme benzer hareketi, "ulusal bloklar" birliğinin bir parçası olarak 30 vekil kazandığı 1921 seçimlerine kadar seçim konusunda hareketsizdi. Ancak, Ekim 1922'nin sonuna gelindiğinde Kral III. Victor Emmanuel Mussolini'ye halk partisi ile liberallerden oluşan bir koalisyon biçimini alan hükümeti kurmakla görevlendirdi. Savoy Sarayı'nın bu üyesi yaşlı Yunker'e göre kesinlikle daha mütevazı bir caniydi ve onu ikna etmek için yapılan entrikalar, baskı ve şantajlar 30 gün sürmedi. Kralların öldürülmesinden duyduğu korkuyla isterikleşen ve parlamenter bir hükümetin 1917'de patlak veren ve hâlâ devam eden türden bir devrimci dalga (gerici yaklaşımları bu dalgayı dev boyutlarda görmesine neden oluyordu) karşısında ayakta kalabileceğine inanmayan kral, hükümeti devreden çıkarıp kendi "sessiz darbe"sini yapacak kadar ileri gitti. Azametli bir biçimde "Roma'ya yürüyüş" diye adlandırılan gösteri döneminde Luigi Facta yönetimindeki hükümetin çoğunluğu sıkıyönetim ilan etmekten yanaydı. Kral bunu reddetti ve Mussolini'yi hükümet kurmakla görevlendirmek için Quirinal Sarayı'na davet etti. Hükümet kuruldu ve Mussolini iki yıl sonra 1924 seçimlerinde abartılı bir çoğunluk sistemi, "kanun ve nizam güçleri"yle korunan *squadristi*'nin şiddet eylemleri ve büyük toprak sahipleri ile sanayi ve finans burjuvazisinin büyük kesimlerinden alınan mali yardımlar sayesinde ses getiren bir zafer kazandı.

İtalya'da da seçim süreçlerini izlemek ve partilerin şanslarının ilerici veya gerici seçim yasalarıyla nasıl iç içe geçtiğini görmek ilginçtir. 16 Aralık 1918 tarihli yasayla sonunda sınırsız genel oy hakkı (erkekler için) kabul edildi ve itibarını kaybeden tek üyeli seçim bölgesine dayalı çoğunluk sisteminin yerine liste seçimine dayanan nispi temsil sistemi geçti. Sosyalistler parlamentodaki üye sayılarını üçe katlayıp 156'ya çıkardılar ve halk partisinin üye toplamı 100 koltuğa fırladı. Bu, meclisteki 508 koltuğun çoğunluğunu oluşturuyordu. Eski sistemde sürekli seçilen ve hep zafer kazanan liberallerin koltukları 300'den 200'e düştü. Bu demokratik hareketlerin zaferiydi *ama beklenen zafer değildi.* Mayıs 1921 seçimlerinde 15 kişiden oluşan zayıf bir komünist vekil heyeti meclise girdi; sosyalistler geriledi ve halk partisinin koltuk sayısı 10 civarında artış gösterdi. "Ulusal bloklar" (faşistlerin de içinde bulunduğu) eski liberal mutabakattan destek alarak "sıkı durdu". 1921 seçimlerinde seçilen çoğunluksuz meclis kralın darbesinden ve Mussolini'nin başbakanlığa atanmasından sonra

abartılı bir çoğunluk sistemi getiren yeni seçim yasasını kabul edecekti. Acerbo yasası olarak bilinen bu yasa çoğunluk sistemi için "Roma yürüyüşü"nden hemen sonra başlayan hummalı faşist kampanyanın sonucunda ortaya çıkmıştı.[20] 1924 seçimlerinde faşist *listone*'un ("büyük liste") –tanınmış liberallerle doldurulmuştu– zafer kazanmasını mümkün kılan şartları oluşturdu.[21] Kısacası her iki durumda da sonuç açık ve aynıydı. Sosyalist partiler özellikle nispi temsil sistemi sayesinde toplumdaki taraftarlarının ne kadar çok olduğunu yansıtan sonuçlar aldılar; fakat koşulların en "olumlu" olduğu dönemde bile bu partiler asla çoğunluk oluşturamadılar, çünkü –bırakın büyük işletmeleri– devlet tarafından desteklenmiyorlardı. Faşist partiler ise, azınlıktayken bile, devlet güçlerince seçimleri kontrol altına alıp kazanabilecekleri konumlara getirilmişlerdi.

Faşistlerin genel oy hakkı konusunda *ilke olarak* çekinceleri vardı. 1940 gibi geç bir tarihte bile *Dizionario di Politica* –Nasyonal Faşist Parti denetimindeki, parti sekreteri tarafından yönetilen *Enciclopedia Italiana*– genel oy hakkı maddesinde şu uyarıda bulunmaktadır: "Genel oy hakkı sistemi adalet ilkesini belirli bir şekilde yansıtsa da... diğer yandan çok daha büyük bir gerekliliği, yani yurttaşlara tanınan oy hakkının kitlelerin hazırlık ve siyasi eğitim düzeyine uyarlanması gerekliliğini hesaba katmamaktadır." Bu durumda "kamu kurumlarının oluşturulması işinin bu göreve uygun olmayan seçilmiş bir organa verilme riski doğmakta, bu da doğal olarak kurumun arzu edildiği şekilde işlemesine mani olacak zararlı etkiler yaratacaktır." Savaştan sonra İtalyan parlamentosunda monarşist vekil olarak bulunan hukukçu yazar Giuseppe Menotti de Francesco riskin "genel oy hakkının sistemin doğasında" olduğunu söyleyerek devam etmektedir; "hukukçular ve pozitif yasama organları bu ilkeyi sistemin içerdiği tehlikeleri azaltarak uygulayacak şekilde kısıtlamanın yollarını arama çalışmışlardır." Hukukçu, genel oy hakkının verdiği zararı azaltmanın çeşitli yolları vardır; en yaygın olanlardan biri "ABD başkanlık seçiminde veya Fransa'da [Üçüncü Cumhuriyet] senato seçimlerinde kullanılan "dolaylı veya iki aşamalı" seçim sistemini benimsemektir, diyor. Bununla birlikte, de Francesco sorunu düzeltmenin en iyi yolunun oy hakkını kısıtlamak olacağını söylüyor: "fakat bu, genel anlayış haricinde, anayasanın gelişiminin bugünkü aşamasında uygulamaya sokulamaz." Bundan dolayı, faşistlerce benimsenen çözüm –"korporatif oy hakkı"– kuvvetle tavsiye ediliyor: Bu "oy verme hakkını sendika aidatı ödeyen yurttaşlara veren özel ve orijinal bir sınırlı oy hakkı"dır. Bu

kriteri kullanarak, "seçmenlerin" faşizm tarafından yaratılan yasal çerçeve içinde belirleneceği sonucuna varıyor; doğal olarak bu seçmenler şimdi "her koşulda geçmişe göre çok daha sınırlı bir faaliyet alanına sahiptir."[22]

Birkaç marjinal nokta akla geliyor. Ocak 1933'ün sonunda şansölyeliğe atanan Hitler seçim sistemini değiştirmedi. Seçim zaferini üretti ama çoğunluğa ulaşamadı. "Tam zafer"e erişebilmek için Reichstag yangını senaryosunu uydurmak, komünist vekillerin ihracını sağlamak ve cumhurbaşkanlığı ile şansölyelik rollerini birleştirebilmek için Hindenburg'un ölümünü (1934) beklemek zorunda kaldı. Diğer yandan Mussolini ancak 30 vekilden oluşan bir grubun lideriydi; fakat kral tarafından başbakan ilan edilmiş ve Acerbo yasası sayesinde çoğunluk sistemi sahteciliğiyle kesin biçimde şişirilmiş muazzam bir seçim zaferi ve büyük bir çoğunluk kazanmıştı. Hitler etrafında bir "mutabakat" gelişmişti (1932'de üç seçmenden biri) –veya daha çok Weimar Cumhuriyeti'nin krizi içinde büyüyen zararlı bir bitki gibi kökleri güçlü bir desteğe sahipti. Mussolini üzerinde ise kendisine hükümetin dizginlerini teslim eden kraliyet darbesi sırasında herhangi bir mutabakat yoktu. Destekçilerini *sonra* buldu– ve kral ile Katolik kilisesinin verdiği onay (Concordat'dan çok önce)[23] ona kesinlikle ciddi ölçüde yardımcı oldu. İzleyen iki yıl boyunca (1924-6) bir sonraki adımı attı: Bir "rejim"in inşası. Bu, Kasım 1926'da kabul edilen istisnai yasalar, komünist vekillerin tutuklanması, yakalanan liderlerin çıkarıldığı "büyük duruşma"nın dayanağı olarak komünist "komplo"nun icadı ve diğer siyasi partilerin dağıtılmasını içeriyordu. Ancak, Kasım 1926 yasalarını çıkarma noktasına ulaşmak ve bunların hemen uygulamaya sokulması daha fazla zaman ve devlet şiddetine (Matteotti'nin öldürülmesi, kralın faşizmi kendisi için kötü sonuçlar doğuracak koşullardan kurtardığı bir başka vakaydı), provokasyona ve karanlık güçlerin uyguladığı şiddete başvurmayı gerektiriyordu. Ancak o tarihe gelindiğinde İtalya'nın egemen sınıfı şerit değiştirip faşizme bağlanmıştı. Croce gibi –1930'lar boyunca ve Mussolini'nin ilk devrilişinde antifaşizmin entellektüel sembolü olacak– biri bile Matteotti'nin öldürülmesinden bir gün sonra senatoya girdi ve Mussolini hükümetine güvenoyu verdi. Temmuz 1924'te *Giornale d'Italia*'ya verdiği bir röportajda bu hareketini "dürüst ve milliyetçi" bir davranış olarak niteledi.[24]

O tarihte ve sonrasında çoğu kişinin sorduğu soru şuydu: Halka ne olmuştu, niçin tepki vermiyorlardı? "Halk"ın faşizmi kabullendiğini

görünce en fazla hayal kırıklığına uğrayanlar "kitlelerin doğruyu düşündüğüne" inananlar oldu –bu kökü duygusal demokratik ideallerde bulunan bir yanılgıydı. Faşist rejimler etrafında oluşan mutabakat ortaya çıktıkça eleştirel zihinler tarafından analiz edildi – Almanya'da Rosenberg ve İtalya'da Togliatti sürgün edildi. Analizleri romantik bir yanılsamayı ve onunla birlikte kendi başına belirli bir politikanın geçerli olduğunu kanıtlayan mutabakatı felç eden yanılgısını paramparça etti.

Savaş sonrası ilk seçim kurucu meclis seçimi Devrim'den üç hafta *sonra* veya daha açık bir bağlamda açıklarsak Bolşeviklerin komutasındaki askerler St. Petersburg'daki kraliyet saraylarına el koyduktan ve Kerensky kaçtıktan sonra, 25 Kasım 1917'de Rusya'da yapıldı. Ülkenin yönetimine karşı ayaklanma 7 Kasımda gerçekleşmişti (eski takvime göre 25 Ekim); aynı gün St. Petersburg'da yapılan fırtınalı "Pan-Rus Sovyeti kongresi" olayların gidişatını izlemişti. Kongre sosyalist devrimci partiyi biri Kerensky'ye sadık kalarak meclisi terk eden, diğeri Bolşeviklere yakınlaşarak mecliste kalan iki parçaya bölen bir sorunla, Kerensky'nin ihracının onaylanıp onaylanmaması gibi yakıcı bir kararla karşı karşıya kalmıştı. Meclis olanları onayladı ve Bolşevikler ile sosyalist devrimci partinin sol kanadından oluşan ilk halk komiserliği hükümetinin hemen kurulması için gerekli temeli attı. Bunlar çoğunlukla taşradan gelen köylü delegelerdi. Kalanların aldığı iki karar, (a) barışın hemen yapılması ve (b) toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi tesadüfi değildi.

Ardından kısa süreli bir "koalisyon hükümeti" dönemi başladı. Bu dönem Rusya'nın Brest-Litovsk Antlaşması'nın olağanüstü sert koşullarını kabul ettiği ve sol kanat sosyalist devrimcilerin bu karara kesin bir biçimde karşı çıkarak Bolşeviklerle girdiği koalisyondan ayrıldığı Mart 1918'e kadar sürdü. Ancak yaşanan bu krizden önce –Kasım 1917'den Mart 1918'e kadar olan dönemde– Lenin ve komiserlerin hükümeti (sol kanat) *sosyalist devrimcilerle birlikte* kurulmuştu. Bu "koalisyon" sırasında "seçimlerle ilgili" iki olay yaşandı: 25 Kasım'daki kurucu meclis seçimleri ve –kısa ömürlü olmasına rağmen– 19 Ocak 1918'de meclisin açılması.

25 Kasım 1917'de oy kullanan kişi sayısı kesinlikle dikkate değerdi: 1920'de 108.000.000 olarak sayılan nüfustan neredeyse 42.000.000'u oy kullanmıştı. Bu, nüfusun yaklaşık yüzde 40'ıydı – kadınların zaten oy hakkı olduğu düşünüldüğünde çok yüksek bir

oran değil. Buna rağmen ülkenin hâlâ savaştığını (8 Kasım'da silahların hemen bırakılması için çağrı yapılmış olmasına rağmen) ve geniş bir bölgede –Rusya'da bu muazzam büyüklükte bir alandı– otorite sağlamak söz konusu olduğunda, her radikal rejim değişikliğinde olduğu gibi kargaşanın egemen olduğunu düşünürsek, bu yüksek bir orandı.

Partiler kendi seçim kampanyalarını yaptılar ve bu da seçmenleri sandığa gitmeye ikna etti. Bu kesin, aksi takdirde böylesine çarpıcı bir sonuca ulaşılamazdı. Bolşevikler yaklaşık 10.000.000 –oy kullananların dörtte biri– ve sosyalist devrimciler en az 22.000.000 oy aldılar. *Kendi* çoğunluklarını oluşturdular. Menşevikler (yani sosyal demokrat "azınlık") yalnızca 700.000 oy alabildi ve kalan partiler yaklaşık 5.000.000 oyu aralarında bölüştüler.

Arthur Rosenberg Bolşevikleri kesinlikle hayal kırıklığına uğratan, ama sosyalist devrimci parti açısından iki anlamlı olan bu sonuçla ilgili ilginç bir yorum sunuyor. "Sosyalist devrimcilere oy veren büyük işçi kitleleri oylarını Kerensky için değil, toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesi için kullandılar. Ancak sosyalist devrimci listelerin başında neredeyse her yerde koltuklarını bu şekilde elde eden Kerensky destekçileri vardı." Sonuç olarak Bolşevikler ve sosyalist devrimciler yeni hükümeti tanımayı reddettiği için yeni meclisi tan*mamaya* karar verdiler. Geri dönülmez biçimde ayrıldıkları diğer parti hizbinin lehine kendilerini cezalandıran sonuçlara ilk itiraz edenler sosyalist devrimcilerdi.

Bu nedenle kurucu meclis çok kısa ömürlü oldu; doğuşunda bile ülkenin siyasi yapısını yansıtmadığını söylemek yanlış olmaz. Rosenberg şöyle düşünüyor veya daha çok spekülasyon yapıyor: "Eğer Lenin seçimlerin yenilenmesi talimatını verseydi, Sovyet hükümeti hiç kuşkusuz ezici bir çoğunluk elde ederdi."[25] Bu varsayımın doğrulanması olanaksız. Otto Bauer şunları yazıyor:

> Ekim Devrimi'nden sonra hummalı bir biçimde yaşanan devrimci süreç Bolşeviklere –birkaç hafta önce bütünüyle farklı koşullarda seçilen ve artık yeni devrimci durumu yansıtmayan– Kurucu Meclis'i dağıtma ve tüm iktidarı sovyetlere devretme olanağı verdi. Bu noktada bile Bukharin sağcı üyelerin Kurucu Meclis'ten ihraç edilmesini –bir zamanlar Cromwell'in Presbiteryenleri parlamentodan ihraç etmesi veya Jakobenlerin Jirondenleri Konvansiyon'a almayarak giyotine göndermesi gibi– ve iktidarın meclisin kalan üyelerine devredilmesini

ama meclisin bir Konvansiyon gibi görülmesini öneriyordu. Ancak Lenin meclisi bütünüyle dağıtmayı tercih etti.[26]

Aslında o noktada Komiserler hükümeti ve öncelikle Lenin 1905'te yeni bir demokratik yapı gibi görünen şeyi tercih ediyordu; bu parlamenter değil "konseysel" bir demokrasiydi –bir *sovyet* cumhuriyeti–, o tarihte bu "doğrudan" demokrasinin orijinal ve modern biçimi olarak görülüyordu. Böyle bir yapı en azından Komün'ün yenilgisinden beri düşünülmemişti. Troçki *Devrim Tarihi* adlı kitabının son bölümünde aynı gün (eski takvime göre 25 Ekim) Smolny Enstitüsü'nde toplanan ve Bolşeviklerin iktidarı zor yoluyla ele geçirdikleri sovyet kongresini "dünya tarihinin en demokratik parlamentosu" olarak tarif ediyor. Troçki ile görüş alışverişinde bulunan Rosa Luxemburg meclisin dağıtılmasını sert bir biçimde eleştirdi.[27] Kurucu Meclis dağıtıldığında hâlâ hükümette olan sosyalist devrimcilerin kararı kabul etmesinin önemli sonuçlar doğurduğunu göz ardı etmememiz gerekir. Aradan yalnızca iki ay gibi bir süre geçtikten sonra, Almanya ile cezalandırıcı bir barış antlaşması imzalandığında Bolşeviklerle tamamen ters düşerek koalisyon hükümetinden ayrıldılar ve ilişkiler onarılmaz bir biçimde koptu.

Ancak bu noktada bu muazzam ülkede herhangi bir parlamento oturumundan çok daha dehşet verici bir şeyler oldu. Rusya tarafından imzalanan ayrı barış anlaşması itilaf kuvvetlerinin Rusya'nın yeni hükümetini bir *düşman* gibi görmesine yol açtı ve şiddetli bir iç savaş sürdürmekte olan çar yanlısı ve "beyaz" kuvvetleri desteklemek için yeni cumhuriyetin sınırlarına açıkça müdahale ettiler. Rusya'daki iç çatışma dış unsurların gelişiyle vahimleşiyordu. Artık bir "Avrupa iç savaşı" haline gelmeye başlıyordu.

12

"Avrupa İç Savaşı"

Yaptığım her şey Rusya'ya karşı. Eğer Batı bunu anlamayacak kadar aptal ve körse, Ruslarla Batı'yı yenmek için bir anlaşmaya varmak zorunda kalacağım, bunun ardından tüm gücümle Sovyetler Birliği'ne yükleneceğim.

Hitler'den Milletler Cemiyeti delegesi Carl Burckhardt'a

Yirminci yüzyıl Avrupa'sının iki önemli figürü olan, sırasıyla 1874 ve 1890 yıllarında doğan Churchill ve De Gaulle'ün Rusya ile İttifak Güçleri arasında yapılan Brest-Litovsk Antlaşması'nın kınanmasının (18 Mart 1918'deki Londra konferansında) ardından itilaf kuvvetlerinin Rusya cumhuriyetine yönelik saldırılarında önemli bir rol oynadıkları pek bilinmemektedir. Saldırıya katılımları sembolliktir. Londra konferansının kararı zaten bir müdahale eylemiydi. Rusya devrimci darbe sonucunda bir rejim değişikliği yaşamıştı. Yeni hükümet ülkenin dört köşesinde, kuzeyin en uzak noktalarından, doğudaki en uzak noktalara, Polonya sınırından Baltık'a kadar her yerde isyancı "beyaz" birliklerin silahlı mücadelesinden –büyük bir zorlukla, sonu belli olmayan bir iç savaş pahasına– uzak duruyordu. Yeni hükümetin –eski hükümetinin askeri anlaşmalarına "ihanet" olarak değerlendirilen– barış yapma kararının reddi uluslararası hukuk açısından Badoglio hükümetinin 8 Eylül 1943'te kendi başına imzaladığı ateşkes sonrasında Nazi hükümetinin İtalya'yı işgal etme kararından bile daha önemli görülüyordu. Bu Rusya'da süren iç savaşa doğrudan müdahale demekti. Ne de olsa 1871'de Prusyalılar Paris yakınlarında kamp kurmuş ve "durup" Thiers hükümeti ile Komün arasında Mart ve Mayıs arasında yaşanan iç savaşı "seyretmişlerdi". Ancak 1918'e gelindiğinde zaman değişmiş, "alışkanlıkların" aleyhine işlemişti: Yıl-

lardır süren savaş (papanın kibirli ama yetersiz tanımıyla "anlamsız katliam") artık hükümetlerin canice davranışlarını artırmıştı. Savaş yüzyılın getireceği, "demokrasi"nin bertaraf edilmesinden soykırıma kadar her şeyin temeliydi.

Lloyd George kabinesinde savaş bakanı olan Churchill (kabineye Muhafazakâr değil bir "Liberal" olarak girmişti) "beyaz" General Kolchak'ın birliklerini desteklemek için 1918 yazında Arkhangelsk ve Murmansk'ı işgal etti. İngiliz seferini organize etti. Bahanesi, bunun Almanya'ya karşı doğuda bir cephenin yeniden açılmasına yönelik olduğuydu. Doğal olarak, Almanlara karşı tek bir kurşun bile atılmadı, kurşunlar yalnızca "kızıl" orduya saklandı. İngiliz seferinin gerçek niyetini, 1919 yazında geri çekilme kararı verilmiş olmasına rağmen birliklerin hâlâ orada olması kanıtlıyordu (çatışmanın sona ermesinden dokuz ay sonra!). Aslında Churchill organizasyon konusundaki müthiş hayal gücüyle Rusya'yı Batılı güçlerin güvendiği bir hükümete bağlı federal bir devlete dönüştürmek üzere itilaf devletlerinin aracılık edeceği bir plan ortaya koymuştu. Sonunda bu plan 1991-92'de Yeltsin hükümetiyle gerçekleştirildi.

De Gaulle Churchill'den daha gençti. Ağustos 1920'de Baltık'ı yeniden fethetmeye kararlı Pilsudski'ye bağlı olarak Polonyalılarla birlikte savaşmaya gönderilen General Weygand komutasındaki keşif kuvvetlerine katıldığında Almanya'da hapisten henüz çıkmış (1916-18) 30 yaşında bir subaydı. Birlikleri bir İngiliz kuvveti tarafından destekleniyordu. *La Troisième Rèpublique* (1939'da Paris'te basıldı) adlı bir övgü kitabında orada yaşadıklarını duygulanarak anlatıyor: "Les officiers français [yazarında içinde bulunduğu] y prirent une part glorieuse" [Fransız subayları mükemmel bir rol oynadılar."] (s. 255)

Üçüncü bir "itilaf kuvveti" birliği Rus topraklarının derinlerine, Ekaterinburg'a kadar girerek (Temmuz 1918) farklını ortaya koydu: Avusturyalılara karşı savaşan çar ordusunun bir parçası olan Çekoslovaklar şimdi İngiliz-Fransız kuvvetlerince mümkün olan her aracı kullanarak desteklenen "beyazlar"ın yanındaydı. *Enciclopedia Italiana*'daki "Rusya (tarih)" maddesinin adı bilinmeyen yazarı *La Troisième Rèpublique*'i yazan lirik şairden daha tutarlıdır. "Yabancı müdahalesi beyaz ordu olarak anılan kuvvetlerin kumanyalarını sağlamaya yardımcı oldu ama muhtemelen onların itibar kaybetmesine de katkıda bulundu," diyor. (s. 308)

Niçin bu kadar yoğun bir müdahale yapıldı? Rusya içindeki iç savaş niçin diğer Avrupa ülkelerinin katılımıyla yaygınlaştırıldı? Aslı dürtünün "büyük korku" olduğu açık –devrimin Rusya sınırlarının çok ötesinde propaganda başarısı sağlamasından duyulan korku, onu taklit etmeye çalışan hareketlere devinim kazandırmasından duyulan korku. Savaşın neden olduğu katliam devam ettikçe bundan korkuldu, çünkü yalnızca Rusya "acil barış" talebinde bulunabilmişti; ve çatışma sonuçlandığında, Rusya ideal bir sosyal adalet yolunun örneği olduğundan savaştan sonra sosyal gerginliklerin artmasından korkuluyordu. Bu yola Bolşeviklerin şu anda tüm sosyalist partilerde rağbet gören iddialarına muhalefet edenler bile büyük saygı duyuyorlardı. Bunun örneklerinden biri Filippo Turati'nin Ocak 1921'de, komünistlerin ayrılmasıyla sonuçlanan sosyalist kongrede yaptığı konuşmadır. Turati "proletarya diktatörlüğü"nün bir azınlık diktatörlüğü olduğu şeklindeki görüşe açıkça itiraz ediyor, hatta komünistlerle *aynı hedefleri* savunuyordu. Kısaca da olsa o dönemin iklimini anlamak için söylediklerini aktarmaya değer:

> Yoldaşlar! Aynı zamanda Sosyalizm adını da alan bu Komünizm beni bir Parti'nin saflarından attırabilir, ama beni asla kendi içinden atmayacaktır, çünkü gerçekten de yoldaşlar (ve bunu hazin yaş ayrıcalığına bağlayabilirsiniz ki bu bize özgü bir şey değil) biz bu Sosyalizmi, bu Komünizmi gençliğimizde öğrendik. Yalnızca bundan ibaret değil, İtalya'da uzun yıllar boyunca onu komünizmi bilmeyen, ondan korkan, kuşkulanan kitlelere ve ilerici partilere öğrettik. Yani ben ve birkaç kişi daha, gençlerin hatırlayamayacağı bir tarihte İtalya'daki proletarya mücadelesine bu üstün nihai hedefi sunduk: İktidarın bağımsız bir sınıf partisi içinde örgütlenmiş proleter sınıf tarafından ele geçirilmesi. İktidarın ele geçirilmesi –ki Terracini dün kendi hizbini bizimkinden ve eski programı hâlâ büyük bir gayretle hazırlanmaya devam edilen sözde yeni programdan ayrıştıran özelliği ortaya koydu– çabalarımız sayesinde artık 30 yıllık bir parti olan Sosyalist Parti'nin muhteşem programındakinden başka bir şey değildir.[1]

Ilımlı Turati'nin sözleri İtalya Kralını uzaktaki St. Petersburg hükümetinden çok daha fazla korkuttu. İster az ister çok kanlı olsun gericilik tüm Avrupa'da yola koyulmuştu. Gazeteler Avrupa'nın her köşesinden günlük "iç savaş" haberleriyle doluydu. 15 Ocak 1921'de *Avanti!* "beyaz terörün İspanya'da ve özellikle talihsiz Katalonya'da gerçekleştirdiği korkunç eylemleri" kınıyordu. Gazete şöyle devam

ediyordu: "Katı sansür Avrupa'nın İber Yarımadasında gerçekleştirilen dehşeti, Horthy'nin Macaristan'ındaki ünlü dehşetten aşağı kalmayan vahşeti öğrenmesini engelliyor." Horthy dönemi Mussolini'den epeyce önceydi. 1 Mart 1920'de, Bèla Kun'un "Sovyet" Cumhuriyeti bastırıldıktan sona Macaristan Ulusal Meclisi ona Macaristan Krallığının "saltanat naipliği" yetkilerini bahşetmişti. Neredeyse faşist denilebilecek bu iktidar Trianon Antlaşması'nın (Haziran 1920) ardından Fransa'nın "sosyalist" Cumhurbaşkanı Millerand tarafından bu tür diktatörlüklerin hiç sorun yaratmadığı gerekçesiyle –halbuki durum tam tersiydi– tanınmış ve korunmuştu.

Yugoslavya'daki antikomünist baskı da aynı ölçüde şiddetliydi. Vukovar Meydanında açılan ateş aynı 15 Ocak 1921 tarihli *Avanti!*'de şiddetle kınanıyordu –ve bunlar yalnızca rastgele seçilmiş örnekler.

"Komünizm" fikrinin "evrensel" bir düşman olarak yaygınlaşacağına ilişkin belirtiler vardı. XI. Pius tarafından 19 Mart 1937'de yayınlanan *Ateist Komünizm* başlıklı genelgedeki çarpıcı olan şey o tarihte iki "Komünist" devlet bulunduğunu varsaymasıdır ("üzücü etkiler" paragrafında): Bu devletler Rusya ve Meksika'dır. Terminoloji şematik olmasına rağmen "iç savaş" senaryosunun Avrupa'yla sınırlı olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Genellikle, "Avrupa iç savaşı" deyiminin yaratılması zeki, muhalif akademisyen Ernst Nolte'nin *Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945, National-sozialismus und Bolschewismus* (1987'de Frankfurt am Main'de yayınlandı) adlı tanınmış makaledeki tarihsel sezgilerine atfedilir. Ancak bu deyim onun tarafından bulunmamıştır: Bu ilginç formülasyon 20 yıl önce Rus devriminin ellinci yıldönümü dolayısıyla Cambridge Üniversitesi'nde düzenlenen (Ocak-Mart 1967)[2] Trevelyan Konferansları sırasında yirminci yüzyılın büyük tarihçisi Isaac Deutscher tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir.

Deutscher, bu konferansların "Sınıf Mücadelesinin Çıkmazı" başlıklı dördüncüsünde İkinci Dünya Savaşı'yla, savaşın ilk işaretleri ve sonuçlarıyla ilgili yorumunu yaptı ve onu büyük "Avrupa iç savaşı"nda bir safha olarak niteledi.[3] Stalin'i bu çatışmanın ilk işaretlerini ve ondan doğan potansiyel gelişmeleri ertelediği için basiretsizlikle ve enternasyonalist davranmamakla suçladı ("O [Stalinizm] bir Avrupa iç savaşı vermek yerine 1812'deki gibi bir 'Anayurt Savaşı' verdi) ve aynı bağlamda şunları iddia etti: "Dünya savaşının içinden muazzam sosyalist devrimci olanaklarıyla uluslararası bir iç savaş çıktı."

Ünlü öncülünden muhtemelen haberi olmayan Nolte bu "iç savaş"ın ("Avrupa" terimi belki de fazlasıyla sınırlayıcı olan) kronolojik çerçevesini tanımlamak için geçmişe dönmektedir. Başlangıç noktasını Bolşeviklerin Ekim devrimini gerçekleştirdikleri 1917 olarak belirlemektedir. Buradan yola çıkarak benzersiz vahşetiyle Nazizmin yalnızca bu savaşın "ilk darbe"sine bir "yanıt" olduğu sonucuna ulaşmakta, Bolşeviklerin "sınıf katliamları"ndan etkilenen Nazizmin buna "ırksal soykırım"la yanıt verdiğini öne sürmektedir. Nolte'nin neredeyse hiçbir analizi geçerli değildir. Akla muhtelif düşünceler gelmektedir: Örneğin Robespiyer'in Büyük Terörü de Fransız aristokrasisine yönelik bir sınıf "katliamı"dır fakat hiçbir "ırksal" tepkiye yol açmamıştır – daha çok, beyaz terör ters yönde katliamlara girişmiştir. Nolte'nin iddiasındaki örtük bağlantı yavaş yavaş açığa çıkarılmıştır: Bolşevik liderlerin çoğu Almanya ve Polonya gibi diğer ülkelerdeki komünist liderler gibi Yahudi'ydi. Nolte'ya göre, bu gerekçe Nazizmin 1917'de başlayan Komünist devrime verdiği korkunç "yanıt"ı açıklamaktadır. Ancak bu yaklaşım da geçerli değildir. Diğer her şey bir yana, Naziler Yahudileri yok etme programını (ki bu çoğunlukla savaşın son aşamasında gerçekleştirilmiştir) "insanları aç bırakanlara"–Alman halkının sağlıklı gövdesi içinde kök salmış (ve sonra yavaş yavaş Avrupa'nın Reich'e dahil olan kısımlarını yayılmış) zengin, bencil, yabancı bir grup– karşı bir savaş olarak takdim etmiştir. Kısacası, Alman akademisyenin akademik "öngörüsü"nün hedeften ne kadar uzak olduğunu anlamak için yapmamız gereken, Nolte'den bu yana birçoğunun yaptığı gibi yalnızca bu olaylarla ilgili tarihi araştırmaktır.

Her şeye rağmen, Avrupa'nın yirminci yüzyıldaki savaşlarını bir bütün olarak anlamaya çalışmak önemlidir – zaten Nolte bu konuda yalnız değildir. Böylesine bütünsel bir yaklaşımın bir yanı, Avrupa söz konusu olduğunda iki dünya savaşını tek bir çatışma haline getiren bağlantıyı analiz etmek olmalıdır. Bu, Thucydides'i Yunan kuvvetleri arasında İÖ 431'den 404'e kadar süren savaşı tek bir çatışma olarak değerlendirmeye sevk eden ve Friedrich Meinecke'nın *The German Catastrophe*'ta [Alman Felaketi] yirminci yüzyılın ilk yarısına ilişkin özgün, bütünsel olarak yorum yapmasına yol açan aynı kavramsal süreçtir.[4]

Aslında Birinci Dünya Savaşı kendi başına *ilk* "Avrupa iç savaşı" *eylemiydi* – devrimin Rusya'da patlak vermesi ve dünya pazarlarını ele geçirmeyi hedefleyen insanlık dışı, emperyalist çatışmanın kurbanları olan sınıflar tarafından *savaş içinde* sürdürülen bir *savaş* oldu-

ğundan kesinlikle umulmayan, beklenmedik bir başarı kazandığı doğru olmasına rağmen. Bu iki devrim, Rus ve Alman devrimleri (1917/18) emperyalist burjuvazinin giriştiği katliamın *sonucuydu.* Bu "öngörü" Lenin'in 1915 yazında Zimmerwald konferansı için yazdığı *Sosyalizm ve Savaş* broşüründe bulunmasına rağmen, 1912'de Basel'de yapılan sosyalist Enternasyonal konferansında tartışılmakta olan görüş ona ait değildi. Eğer –sürgünde dağınık halde kavgacı, gizli gruplara dönüşmüş olan– Bolşevik hareket birkaç yıl, hatta birkaç ay içinde Rusya'da iktidarı ele geçirmek gibi çığır açan bir fırsat yakalamayı ve şiddetli bir iç savaş aracılığıyla bu iktidarı elinde tutmayı başarabildiyse, bu savaşın *etkisiydi.* Rosa Luxemburg'un tabiriyle "baş düşman" – kendi ülkelerinin burjuvazisi– tarafından savaşa sokulan halkın öfkesinin sonucuydu. Almanya'da çoğunlukta olan sosyalist hareket savaş kredilerini desteklediği milliyetçi konumu nedeniyle 1917 baharında SPD ile USPD arasında bölündü (ikinci parti savaş karşıtıydı) ve Ocak 1918'deki grevlerden sonra Kiel denizcilerinin isyanının yarattığı dalgaya binerek iktidarı ele geçireceği yola girdi. Bu da savaşın, medeni Avrupa'nın "aydınlanmış" egemen sınıflarının dünyayı gelişigüzel savurduğu katliamın *etkisiydi.* Fernand Braudel şöyle yazıyor:

> İkinci Enternasyonal'in gücünü abartmadan güvenle diyebiliriz ki, Batı 1914'te savaşın eşiğindeydiyse, aynı zamanda Sosyalizmin de eşiğindeydi. Sosyalizm iktidarı ele geçirmek, mevcut Avrupa kadar modern, belki de daha modern bir Avrupa kurmak üzereydi. Savaş birkaç gün, birkaç saat içinde tüm umutları yıktı.[5]

Bu etkili ama neredeyse saflık derecesinde bir bakış. Avrupa katliama bizzat onu dünyanın çiçek bahçesi haline getiren sınıflarca sürüklendi; "iç savaş"ı başlatan onlardı. Sıradan insanlar Lenin'e olumlu baktılar, çünkü diğer efendiler tarih boyunca onlara savaş ve açlık getirmişti.

Bununla birlikte Nolte kendisini kurtarmak için bir hileye başvuruyor: Olayların gidişatını tersine çeviriyor. Önce Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesini anlatıyor (II. Bölümde), *sonra* 1914 krizini ve Almanya'da Spartakistlerin ortaya çıkışını ele alıyor. Bu tek başına, Fransa ve Almanya'da savaşan birlikler arasında Bolşeviklerin hızla popülerlik kazanmasını "anlaşılmaz" bulması gibi, onun naif olmasına yol açıyor.[6]

Ancak gerçekten önemli olan –Avrupa'yı 1914-1945 arasında sarsan kaçınılması mümkün olmayan muazzam siyasi, sosyal ve askeri çatışma (ve bazen üç çatışmanın aynı anda yaşanması) karşısında– Nolte'un yersiz bağlantılarını ıskartaya çıkarmak değil ilgili unsurları belirlemektir. Yalnızca bu ikisi (muhtelif biçimlerde komünizm ve faşizm) değil üç unsur vardı ve en önemlisi üçüncüsüydü. Çoğunlukla işaret edildiği gibi, bu unsur iç savaşın sonunda zafer kazandı ve zafer 1945'den sonra da uzun süre, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar devam etti. Bu üçüncü unsur sözde "liberal demokrasiler"di.

Üçüncü unsur çok önemlidir ve o olmaksızın hiçbir şey gerektiği gibi anlaşılamaz. Bu kesinlikle "dünya iktidarı"nı (Fritz Fischler'in önemli kitabındaki ünlü ifadeyi kullanırsak)[7] ele geçirme peşindeki bir Almanya'yla puanları eşitlemenin ardındaki itici güçtü. 1914'teki "ilk darbe"yi vurma sorumluluğunun daha çok itilaf kuvvetlerin de mi yoksa imparatorluklarda mı olduğu hiçbir koşulda çok önemli değildir. O unutulmaz ağustosta çarpışan hükümetlerin hepsi parlamenter olduğundan, "üçüncü unsur"un yirminci yüzyılın cehennemini körükleyen kuşkulu, ama dikkate değer bir farklılığı olduğu güvenle iddia edilebilir.

Devrimler patlak verdiğinde "üçüncü unsur" onları boğmaya çalıştı. Rusya'da elinden geleni yaptı ama başarısız oldu. Bunun yerine, *cordon sanitaire** ve boğma politikası daha başından başarısız olunca Rusya'daki iktidarla bir mesafeden –kendi zemininde, kendi cephesinin arkasında– ilgilenmek gibi cesaret kıran bir görevle karşılaşmak zorunda kaldı. İtalya kralı bu görevin öncüsüydü: Güvenliğe giden bir yolun milliyetçi popülizmi kullanan insanları savunmak olduğunu anladı ve liberal kurumlardan önemli ve tayin edici bir destek alarak hükümetin başına Benito Mussolini'yi atadı. 31 Ekim 1922'de o tarihte liberal Albertini tarafından yönetilen *Corriere della Sera* bir sayfayı ilk Mussolini hükümetine ayırdı ve yeni lidere övgüler düzdü. Hindenburg daha ihtiyatlıydı ama aynı güçlerce aynı sonuca yönlendirildi. Haziran 1940'a gelindiğinde –faşizmden farksız olan *révolution nationale*'in lideri Marshal Pétain Fransa'nın Nazi Almanya'sına teslim oluşuna imza atıp, anti-Semitik Vichy rejimini uygulamaya soktuğunda– Sovyetler Birliği haricinde tüm kıta Avrupası faşistti. Avrupa'da kümelenen faşist hareketlerin etkisi altına giren muhtelif

* İdeolojik karantina hattı. (ç. n.)

burjuva kesimleri sayesinde parlamenter hükümetler birer birer devrilmiş ve en yerleşik rejimlerin bile on dokuzuncu yüzyılın çok partili parlamenter hükümetlerinin artıkları olarak görülmesini sağlayarak gözden düşürmüştü.

Savaştan hemen sonra "liberal demokrasilerin" solcu partilerin ilerlemesini durdurmak için sorumluluğu tedricen faşist rejimlere "devrettiği"ni söylemek yanlış olacaktır. Ancak, olanları daha nazik ve kesinlikle daha doğru bir biçimde ortaya koymanın bir yolu var. O tarihe kadar hükümetteki (liberal, radikal, vb.) partileri destekleyen sınıflar yavaş yavaş desteklerini çektiler, "parlamenter demokrasi"ye olan inançlarını kaybettiler ve onun yerine faşizmi tercih ettiler. Sosyal gerginlikler, "korku" ve parlamenter sistemlerin itibar kaybı merkezdeki ılımlı görüşleri bu seçeneğe itti. Kapitalist sınıfın büyük bölmelerinin faşist hareketleri desteklemesi kesinlikle yaşamsaldı, bu arada üst düzey devlet bürokrasilerinin belirleyici "sahne arkası" güçlerince yönlendirilen "kamu düzeni" aygıtları gerekli lojistik ve "askeri" desteği sağlıyordu. Kamuoyunun faşizme doğru bu yönelişten etkilenmediği yerlere dışarıdan bir darbeyle müdahale ediliyordu. 9 Kasım 1930 seçimlerinde sosyalist partinin oyların yüzde 42'sinden fazlasını aldığı Avusturya'da olan buydu. 4 Mart 1933'te Dollfuss parlamentoyu askıya aldı ve 12 Şubat 1934'te sosyalist parti ve sendikalar yasaklandı. Schuschnigg "Roma Protokolleri"nin destekçisi Mussolini'ninkini andıran faşist bir rejim kurdu. Bundan yalnızca dört yıl sonra *Anschluss** gerçekleşti. Macaristan'da Horthy ve İspanya'da Primo de Rivera aynı fonksiyonu yerine getirdi.

Demokratik değerlere derinden duyarlı Bruno Bauer gibi sosyalistler büyük bir hayal kırıklığını doğrudan yaşadı: Bu, 1918 depreminden sonra kendisini gösterdiği ülkelerde liberal demokrasinin hızla gerilemesiydi. O yılların yoğun siyasi mücadelesi içinde Bauer ve onun gibiler, özellikle Weimar Cumhuriyeti sırasında solun onulmaz biçimde bölünmesi dolayısıyla komünistlerin sekterliğine karşı çıkmışlardı. Ancak son tahlilde orta sınıfların kaçınılmaz olarak faşizmi tercih etmelerinin başlıca nedeninin tanık oldukları tarihsel sürecin bütünü olduğunu gördüler ve bu yüzden *değerlendirmelerinde* onu başlıca etmen olarak ele aldılar.

* Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı, 1938. (ç. n.)

Faşizmin "normal" karşılanması bu tercihi tamamlıyordu ve "büyük" ülkeler parlamenter sistemin korunmasını dikkate alıyorlardı: Bu ülkeler Fransa (ancak en azından Şubat 1934'ten itibaren sonunda Vichy'ye giden dehşetli ölçüde yıkıcı sağ kanat eylemlere sahne oldu)[8] ve İngiltere'ydi.

Winston Churchill'in 17 Şubat 1933'te İngiliz Antisosyalist ve Antikomünist Birliği'nde yaptığı konuşmadaki ünlü paragrafı alıntılamak adettendir:

> Yaşayan en büyük kanun koyucu olan Mussolini'nin kişiliğinde kendisini gösteren Romalı dehası birçok ülkeye sosyalizmin ilerleyişine karşı direnmenin nasıl mümkün olduğunu ve cesaretle yönetildiğinde bir ülkenin izleyebileceği yolu göstermiştir. Mussolini faşist rejimle sosyalizmle yakın dövüş halinde olan ülkelerin çekinmeden uygulayabilecekleri bir referans noktası oluşturmuştur.[9]

Bu münferit bir değerlendirme değildi. Yaşlı Lloyd George 17 Ocak 1933'te *Manchester Guardian*'a verdiği bir röportajda faşizmin yarattığı korporatif devlet "modern çağın en büyük sosyal reformudur" derken, İşçi muhalefetinin lideri George Lansbury iki ay sonra *News Chronicle*'a verdiği demeçte, "[İşsizlikle mücadele konusunda] yalnızca iki yöntem olduğunu düşünüyorum ve bunlar zaten Mussolini tarafından dile getirildi: Kamu hizmetleri veya devlet desteği... Eğer diktatör olsaydım, Mussolini'nin yaptıklarını yapardım," diyordu.

O tarihe gelindiğinde "saygın" ülkelerde bile faşizm *normal* sayılmaya başlanmıştı (her zaman açıkça telaffuz edilmese de); antifaşizm ise tam tersine yıkıcılıktan (komünistler söz konusu olduğunda) veya siyasi sürgünlerin (burjuvazinin zamana ayak uydurmayı başaramayan üyeleri) esef edilecek inançlarından oluşan usandırıcı bir karışımdı. Bu, Batılı değerlerin sembolize eden bir ülke olarak ABD'deki siyasi ve ekonomik durumu "şirket yönetim kurullarınca yönetilen hükümet" şeklinde tanımlayan tanınmış bir siyasi sürgün ve "Giustizia e Libertá'nın ["Adalet ve Özgürlük"] temsilcisi Silvio Trentin'in fazlasıyla eleştirel tutumuna ışık tutuyor. Duçe'ye* hayranlık duyan "demokratlar"ın antifaşizme olumlu yaklaşmaları çok uzun bir zaman alacaktı.

* Diktatör. (ç. n.)

Aynı ülkelerde artık "kapitalist demokrasi" diye anılan yönetim biçimine karşı London School of Economics'te sosyal ve siyasi bilimler profesörü Harold Laski'yi bile etkileyen bir memnuniyetsizlik yükseldi. *Democracy in Crisis* (1933)[10] [Krizdeki Demokrasi] adlı kitabındaki analizinin de gösterdiği üzere bu duygu, sonunda bu demokrasiyi kökünden yıkacak sınıf çıkarlarıyla ayrılmaz bir bütün oluşturuyordu. Aynı yıl, Fransız radikal sosyalizminin yetkin ve hırçın sembolü Pierre Cot[11] sert bir biçimde parlamenter hükümetteki telafisi olanaksız krize neden olmakla suçlandı. O tarihte açıkça faşist olan *Corriere della Sera* bu haberi "Mussolini'nin ilerlediği yol" manşeti altında sevinçle Hitler'in seçim zaferini (7 Mart 1933) ilan ettiği gün çarpıcı bir biçimde birinci sayfadan verdi. Gazetenin ulaştığı sonuç Avrupa'nın en liberal liderlerinin gözünde bile parlamenter hükümetin öldüğüydü. Laski kitabının "Kurumların Çöküşü" başlıklı bölümünde şunları söylüyor: "Demokrasi rehberlik ister ve kapitalist bir demokraside ona rehberlik edenlerin temel silahları kapitalistlerin elindedir. Uzlaşmaz çelişkilerini küçük detaylarla sınırlandırmadıkları sürece muhalifleri daima savunmadadır. Yazar "kapitalist demokrasi"leri koruyan ve bu demokrasilerin kendilerini korumak için kullandıkları seçim sınavları gibi araçları açık bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. "Kapitalist demokrasi seçmenlerinin bir seçimin sonucunda oluşan şans aracılığıyla sosyalizme tenezzül etmesine asla izin vermeyecektir." Doğal olarak "kamuoyu" sosyal düzenle ve daha genel olarak da mevcut sosyal düzenle bağlantılıdır: "Yeni bir düzen ancak eski düzenin iradesinin kesinlikle çöktüğü açığa çıktıktan sonra çoğunluk tarafından kabul edilir hale gelir." Laski'nın zaten belirttiğimiz gibi Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sırasında karşı propaganda silahı olan kamuoyu *oluşturma* gücünün analizine geri döndüğü açık. Yazar büyük (Laski'ye göre "en büyük") bir gazete patronu olan Lord Northcliffe'in *Newspapers and the Public* (1920) [Gazeteler ve Halk] adlı kitabında konuyla ilgili riyakârca açıklamalarına yer veriyor. Öteki "demokrasi"ye –Fransa– geçerek şunları ekliyor: "*Le Temps* ve *Le Journal des Débats* kısa süre önce Comité des Forges [madeni eşya işleme sanayi] ve yan kuruluşları tarafından satın alındı ve hiç kimse bu bedellerle, örneğin sosyalizm veya silahsızlanmayı tarafsız olarak ele almayı önerdiklerine inanmıyor."

Kamuoyu oluşturmaya ilişkin bu geniş, cazip alanla ilgili şaşırtıcı bir detay var. Lord Northcliffe Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz propagandasının büyük mimarıydı (muhtelif zor "gerçeklikler"i boş

yere ortaya koyan çeşitli Alman profesörlerden "daha akıllı"ydı). Bu yüzden kamuoyu oluşturmak için kullanılan mekanizmaları 1920'de ortaya çıkaran adamın, tam olarak sinsi kamuoyu oluşturma mekanizmasına işaret ederek İngiliz "demokrasisi"nin maskesini düşürmeye çalışan Alman propagandasına karşı mücadeleyi kazanması çok sürmedi. Ernst Bramstedt'in iyi bir araştırmada gösterdiği gibi Northcliffe Goebbels'in "teknik modeli" haline gelecekti.[12]

Bunlar ve diğer eleştirel sesler demokrasinin yapısı ve gerçek mekanizmaları konusunda uzun süre önce başlamış olan ve politik-parlamenter toplumların 40 yıllık barış döneminde günlük gözlemleri sayesinde meydana çıkıp devinim kazanan bir tartışmayı büyütüyordu. Kökleri parlamenter sistemlerin görünüşteki "demokrasi"lerine ilişkin "elitist" eleştirilerdeydi. Bu eleştiriler tüm savaş sonrası kahramanlarına değişen ölçülerde esin verdi: Bunlar, faşizmin ve "konsey" sisteminin ("proletarya diktatörlüğü" oldukça karmaşık biçimde gerçekte "parti diktatörlüğü" haline gelmişti) mimarları ve en tanınmışların adını verecek olursak Laski ve Trentin gibi yeni demokratlardı. Yeni demokratlar –savaş sonrası dönem için elden geçirilmiş ve her yanından faşizm tarafından baştan çıkarılmış– eski parlamenter hükümet sistemini katlanılmaz buluyorlardı. Bu nedenle demokrasinin *içerik* açısından sovyet sisteminin toplumu yapılandırdığı yöntemden çok da farklı olmayan radikal bir tarzda yenilenmesini savundular: "Adalet" "özgürlüğü" tamamlayacak, gerektiğinde düzeltecekti. Programları faşizm yıkıldıktan sonra Avrupa'da iki savaş arasında geçen onyılların artik çok açık biçimde sergilediği kusurlarla malul olmayacak demokrasiler kurmak yönünde bir seda yaratmaya çalışıyordu.

Bu eleştiriler tümüyle haklıydı ve yeni değillerdi.[13] Doğal olarak, her ikisi de "kapitalist demokrasi"nin halkın temsil kabiliyetine koyduğu yapısal sınırları kaldıracağını iddia eden diğer iki "çözüm"ün, faşizmin ve sovyet sisteminin ekmeğine yağ sürdüler. Bununla birlikte, "üçüncü çözüm"ün temsilcilerinin yirminci yüzyılın en önemli sorunu –kitlesel demokrasi– karşısında sovyet deneyimine (sert eleştiriler alıyordu) duydukları sempatiyi açıkça ifade ettikleri halde faşizmi bütünüyle reddettikleri de eklenmelidir. Faşizmin daha önce "liberal demokrasi"lere egemen olan ve şimdi faşist devletlerin korporatif ve popülist çerçevesi içindeki egemen güç olmaya devam eden sınıfla yakın ilişki içinde olduğunu gayet iyi biliyorlardı.

İki "demokrasi" –Fransa ve İngiltere– başka açılardan da ne kadar nankör olduğunu göstermişti. İngiltere günümüzde de devam eden

bir çatışma içinde 1919'dan 1923'e kadar İrlanda'da sömürgeci bir savaş sürdürüp, sonunda (Nisan 1923) İrlanda topraklarının önemli bir bölümünün kontrolünü ele geçirmişken, İngiliz "demokrasisi" canlanan Alman emperyalizmine nasıl itiraz edebilecekti? Bencilce bir şovenizmle Ruhr'u işgal ederek (1923) Avrupa'da bir çatışmanın fitilini tutuşturmaya hazırlanan aşırı milliyetçi savaş sonrası Fransa'sı nasıl olup da kendisini yeni uluslararası düzenin modeli veya muhafızı olarak sunabilecekti? Bu iki "demokratik" güç eş zamanlı olarak hem Franco'nun isyanı hem de çıkan iç savaşa (1936-9) Vatikan'ın inayetiyle Alman ve İtalyan müdahalesinin saldırıları altındaki İspanya Cumhuriyetini ittifakla kendi kaderine terk ettikleri sırada, nasıl olup da Hitler'in –artık herkes tarafından kaçınılmaz bulunan– Avrupa egemenliği hevesine karşı çıkan güvenilir güçler olarak görülebilecekti? Eylül 1938'deki Münih anlaşmasını imzalayarak Hitler'in Çekoslovakya'yı ilhakına yardımcı oldukları halde, nasıl olup da kendilerini faşizm karşıtı güçlerin bel kemiği olarak takdim edeceklerdi?

Bunların hepsi, faşizm tarafından bütünüyle ele geçirilmek üzere olan Avrupa'da faaliyetlerini sürdürmeye devam eden komünist olmayan "demokratlar" tarafından yeniden gündeme getiriliyordu. Yalnızca bütünüyle yeniden inşa edilmiş bir demokrasi biçiminin uğrunda savaşmaya değeceğine inanıyorlardı; 1914 trajedisine neden olan şimdi ise faşizmle uzlaşmaya doğru kayan "liberal" tür kesinlikle savunulmaya değmezdi.

Yalnızca "liberal" olmaktan çok "sosyal demokrasi"nin temellerini atmaya girişen ülke –yani, Weimar Cumhuriyeti– Nazilerle Komünistler arasında, birçok yönden iç savaşı andıran bir çatışmanın pençesinde ezilmişti. Yenilgi gerçekleştiğinde uluslararası komünist hareket ve SSCB (ki bunlar ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlıydı) tarafından tasarlanan "stratejik" revizyon ertelenemeyecekti. Bilindiği gibi Stalin bunun "tek ülkede sosyalizmin" kurulması mümkün ve son tahlilde zorunlu olduğunu iddia etmişti. Her şeye rağmen, o tarihte tanımlandığı şekliyle "devrim"in Almanya'da mümkün olduğuna –diğer bir deyişle 1918/19 yenilgisiyle her şeyin kaybedilmediğine– inanmayı sürdürmüştü. Bu, batı Avrupa'daki tek gerçek yığınsal komünist parti olan ve Fransa'daki gibi ceza kabilinden olmayan seçim sistemi sayesinde Reichstag'a çok sayıda temsilci gönderebilen Alman partisine yapılan muazzam insan ve kaynak yatırımını açıklıyor. Alman Komünist Partisi'nin sosyal demokrasiye doğrudan muhalefet stratejisi Ko-

münist Enternasyonal'in altıncı kongresinde ortaya koyulan "sosyal faşizm" teorisine dayanan bu devasa yargı hatasıyla açıklanabilir.

Tablo aynı şekilde kasvetliydi. Büyük bunalımın (1929-33) uzun süreli etkileri –ABD'de Yeni Düzen ve Almanya'da nasyonal sosyalizm– radikal biçimde yeniden düşünmeyi gerektiriyordu. Durumun "devrimci" olmayı sürdürdüğü yanılsamasının yok olması (ki bu Trotskist "sürekli devrim" sloganının yenilgisi anlamına da geliyordu) tartışmasız iki sonuca yol açtı. SSCB sonunda kendi yeniden inşasına ve güçlenmesine yoğunlaşmaya karar verdi (Deutscher bunu "Stalin'in egoizmi" olarak tanımlıyor); ve kalan sosyalist ve demokrat partiler, temel maddesi *antifaşizm* olan yeni stratejilerinin gücüyle yeniden itibar kazandılar. Bu kesinlikle Enternasyonal'in yedinci kongresinde (Moskova, Ağustos 1935) gündeme getirilen "halk cepheleri"nin çizgisiydi. Bulgar Komünist lider Dimitrov'un buluşuydu; bu yön değişimindeki ortağı ise (Stalin kendisini karıştırmadı) İtalyan Komünist lider Togliatti'ydi. Temel "teorik" yenilik Dimitrov'un raporunda "burjuva demokrasisi" ile faşist diktatörlük arasında açık bir ayrım yapılmasıydı; bu ikisinin aynı görüldüğü bir önceki konferansa göre bir değişimi ifade ediyordu. İtalyan partisinin Ağustos 1936'da faşist kadrolarla liderlerinin arasına nifak sokmak için yaptığı başarısız girişim de bu çizgiyle çelişmiyordu. (Bu "kara gömlekli kardeşler"e hoş görünme biçimini almıştı ve Afrika seferinin faşizmin halk tabanında hayal kırıklığı ve huzursuzluk yarattığı şeklindeki yanlış varsayıma dayanıyordu.)

Kararın özellikle seçim mutabakatı alanında komünistlerin lehine işlediği görüldü. Mayıs 1936'da yapılan –erkeklerin kullandığı genel oy hakkı, çoğunluk sistemi ve büyük seçmen ilgisizliğinin sonuçlarda önemli bir rol oynadığı– Fransız seçimlerinde Halk Cephesi (sosyalistler, komünistler ve sosyalist radikaller) her şeyden önce Fransız Komünist Partisi'nin seçim başarısı sayesinde çoğunluğu kazandı.[14] Léon Blum başbakan oldu ama komünistler kendilerini hükümeti dışarıdan desteklemekle sınırladılar.

Hiçbir zafer başından itibaren bundan daha acı olamazdı. Birkaç ay önce, 16 Şubat 1936'da *Frente popular* (sayıları az olmasına rağmen komünistlerin aktif bir rol oynadığı halk cephesi) 1931'den beri bir cumhuriyet olan İspanya'da genel seçimleri kazanmıştı. Azaña hükümeti tarafından sürgüne gönderildiğinden Marakeş'te bulunan General Francisco Franco aynı ay devrik diktatör Primo de Rivera'nın oğlu ve Cadz, Seville, Cordoba, Barcelona, Zaragoza, Pamplona ve Madrid

askeri garnizonlarının komutanlarıyla cumhuriyete karşı askeri bir isyan planlamak üzere anlaşmasını yeniledi. 17 Temmuz'da, Léon Blum Fransa'da iktidara geçtikten birkaç hafta sonra Franco önderliğindeki ayaklanma tüm ülkeye yayılarak Paris'teki Halk Cephesi'nin yok olmasına yol açacak üç yıllık iç savaşı başlattı. Almanya ve İtalya Franco'nun asilerine ve Sovyetler Birliği cumhuriyetçilere yardımcı olduğundan, İspanyol İç Savaşı kaçınılmaz olarak bir Avrupa iç savaşına dönüştü. Ancak Léon Blum'un "sosyalist" ve radikal Fransa'sı İngiltere'nin desteklediği müdahale etmeme politikasını tercih etti. "Demokrasiler" İspanya'nın demokrasisini kendi kaderine terk ettiler, iç savaşın bir yanında faşistlerin diğer yanında Komintern'in bulunması herkesin bildiği sonuçlara yol açtı. Paris'te Léon Blum 10 Nisan 1938'de koltuğundan edildi ve yerine farklı bir anlayışın çoğunluk oyuyla, Münih Konferansı'na katılmış olan Edouard Daladier geçti.

Bununla birlikte, Komintern'in yedinci kongresinde alınan karar hiç değilse Togliatti kadar tanınmış bazı liderler için geçerliliğini korudu: "Günümüzde komünistler savunma ve demokrasiyi fethetme mücadelesinin başında yer alıyorlar, çünkü bugün mücadele dünyanın her yerinde faşizm ile demokrasi arasında. Bu demokrasi savunması büyük bir cesaretle üstlenilmeli ve mücadeleyi zayıflatacak her türlü politik imadan kaçınılmalıdır."[15]

İspanya'daki savaş demokrasi tarihinde bir dönüm noktası olacak feci bir olayın, İkinci Dünya Savaşı'nın her anlamda "genel provası"ydı. O tarihte, tercih yapmamayı seçen hiç kimsenin siyasi geleceği yoktu. Görünüşte konformist bir saygınlığı korumak yeterli değildi: Daladier ve Reynaud hükümetlerinin giderek gözden düşmesine ve Pétain konusunda başlangıçta imkân tanıyan radikallere bakarsak, en kusursuz olanlar bile tehlikedeydi.

İspanya Cumhuriyeti'nin yanında sağlam duran tek ülke SSCB'ydi. Bunu hatırlatmak (Franco siyasetini sancılı bir zorunluluk olarak yeniden değerlendirenlerin arasında olanlar haricinde) artık moda değil ve hatta son dönemde yapılan filmler beklenmedik bir biçimde Troçki'nin görüşlerine kendilerini kaptırmış durumdalar – her şeye rağmen bu bir gerçek. İspanya'da sosyalist devrim zamanının geldiğine inanan Marksist Birlik İşçi Partisi (POUM) ve anarşistler gibi yapıların karşı çıktığı Komintern çizgisi Largo Caballero tarzı "yıkıcılığın" frenlenmesi gerektiğini savunuyordu. Bunun yerine cumhuriyete bağlı kalan ılımlı burjuvaziyi dışlamayacak bir hareket tarzı dayatılmalıydı

ve bu Stalinizmin muktedir olduğu bütün haşinlikle yapılmalıydı. Willy Brandt bu durumu anılarında gerçekçi bir biçimde anlatıyor: "Üç bin Sovyet danışmanı önemli mevkilerin başına geçti ve devlet üzerinde devlet olan bir gizli servis kurarak sosyalist devrime şiddetle karşı koydu. Öne sürülen iddia –ki kendi içinde haklıydı– askeri ihtiyaçların öncelikli olması gerektiğiydi."[16] Willy Brandt kişisel olarak tanıklık ettiği durumu mükemmel bir biçimde aktarıyor. Tüm tanıklar gibi o da "görünen"leri ve büyük tarihçi Ronald Syme'nin hoş bir paradoksla tek "gerçek" olarak tanımladığı "gizli" öykünün çok azını gördü. Bu günümüze kadar kalan belgelerde bulunabilir. Reich yenildikten ve Alman arşivleri galiplerce ele geçirildikten sonra, ortaya çıkan detayların o anın harareti içinde şimdi Stalinizme özgü olduğu düşünülen utanç verici ölçüde yanlış suçlamalar gibi göründüğü de hatırlanmalıdır. Günümüzde özellikle çarpıcı olanlar Franco'nun Alman büyükelçisi von Faupel'e milliyetçilerin "Stalinistler"le olan sürtüşmelerini maksimum düzeye çıkarmak için anarşistlerin ve Troçkistlerin saflarına nasıl başarıyla sızdıkları konusundaki itiraflarıdır.[17] George Orwell bu sürtüşmeyi, İspanyol İç Savaşı'nın Emekçileri destekleyen tarihçisi Hugh Thomas'ın sükûnetle, "harikulade yazılmış fakat bazı rezervler koyularak okunması gerekir,"[18] dediği *Homage to Catalonia* [Katalonya'ya Biat] adlı kitabında anlatmaktadır. İspanyolların 1936-39 arasında yaşadıkları Salvador Allende'nin 1970-75'te Şili'de yaşadıklarına birçok açıdan benzemektedir. Şili'de de komünistler MIR'in (Devrimci Sol Hareket) aşırı unsurları ve sosyalist sol tarafından "utanç verici" ihanetle suçlanmışlardı. Allende biraz da kurduğu hükümet esas olarak MIR egemenliğindeymiş gibi gösterildiği (kötü niyetle) ve MIR'in aşırılıklarından dehşete kapılan sınıflar geniş bir mutabakat içinde sağın etrafından toplandığı için düştü.

Stalin'in Largo Caballero'ya 21 Aralık 1936'da yazdığı mektup önemli bir belgedir:

> İspanyol devrimi Rusya'da kat edilenden pek çok yönden farklı yolları açıyor. Bu, toplumsal, tarihsel ve coğrafi farkların ve uluslararası durumun Rusya'daki devrimin karşı karşıya olduğundan farklı taleplerin sonucudur. Parlamenter seyir devrime götürmek konusunda İspanya'da Rusya'da olduğundan daha etkili bir süreç olabilir.

Bu nedenle Largo Caballero'yu köylülerin yararına zirai ve mali önlemler uygulamaya, küçük ve orta burjuvaziyi dışlayabilecek kamu-

laştırmalardan kaçınmaya, ticaret özgürlüğü güvencesi vermeye ve Başkan Azaña ile etrafındaki cumhuriyetçi çevreyi desteklemeye teşvik ediyor. Ardından uluslararası arenadaki kaygılarını aktarmaya devam ediyor: "İspanya'nın düşmanlarının onu Komünist bir cumhuriyet gibi görmelerini engellemek, İspanya Cumhuriyeti için en büyük tehlikeyi oluşturan müdahalelerini önlemek için gereken her şey yapılmalı."[19]

Ancak İspanyol Komünist Partisi sekreteri José Díaz'ın daha ileri giderek merkez komiteye şunları söylediği görülüyor: "Uğruna savaştığımız cumhuriyet farklı bir cumhuriyet; Fransadakine veya başka herhangi bir kapitalist ülkede var olabilecek birine benzemiyor. Biz gericilik ve faşizmin kurulduğu *maddi temelleri* imha etmek için savaşıyoruz, çünkü bu temeller yıkılmadan gerçek bir siyasi demokrasi var olamaz."[20]

Bir anlaşmaya varılamaması cumhuriyeti zayıflatmış ve bu kesinlikle böylesi açıklamaların değişik şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmıştı. Komintern lideri olarak kapasitesi nedeniyle orada olan Togliatti açısından öncelik "savaşın kazanılması"ydı. Olayları anlatırken şunları yazıyor:

> Partimizin benimsediği etkili ve doğru tutuma rağmen, bir bağımsızlık savaşı olarak bu savaşın niteliği başlangıçta diğer antifaşist örgütler tarafından anlaşılmadı, daha sonra anlaşıldı ama artık çok geçti. Büyük kapitalist ülkelere karşı verdiğimiz bağımsızlık savaşında uzun süre gerektiği gibi faaliyet yürütüp savaşamadık, daha çok geçen yüzyıl boyunca İspanyol iç savaşında yapabileceklerimizi yaptık!

Togliatti'nin eleştirisi meselenin özüne iniyor: "Kitlelerin ülkenin yaşamına ve siyasetine katılmasına olanak veren demokrasi biçimlerinin" yokluğunu eleştiriyor. "Halk cephesi komitelerinin" gizliliğine, fabrika komitelerinin yönetsel yapısına, sendikalarda demokrasinin olmayışına ve partilerin canlılıktan yoksun oluşuna değinmiyor. Geçmişe dönük bir değerlendirme yaparak, aslında iç savaş sırasında "gerçek bir demokratik rejim"in asla kurulmadığını söylüyor ve olayın "halk cephesi siyaseti deneyimini bütünüyle doğruladığı" şeklindeki görüşünü tekrarlıyor.[21]

Blum hükümetinin çözüldüğü ve "demokrasiler"in İspanya Cumhuriyetini terk edip, Sovyetlerin Alman saldırganlığına karşı kolektif bir

güvence oluşturma çabalarına 29 Eylül 1938'de Münih Antlaşmasını imzalayarak yanıt verdiği sırada "cepheler"e dayalı bir siyasi yaklaşımı korumak kolay değildi.

"Nazi-Sovyet Antlaşması" (23 Ağustos 1939) olarak bilinen yüz seksen derecelik şaşırtıcı diplomatik dönüşün yakın ve uzun vadeli nedenleri konusundaki tartışma uzun süre devam etmeye mahkûmdu. Özellikle Dimitrov'un *Günlük*'ünün ışığında açıkça görünen şey bunun Stalin tarafından alınan taktik bir önlem olmaktan çok stratejik bir karar olduğuydu. Tahmin edilebileceği gibi bunun Yedinci Komintern Kongresindeki etkisi yıkıcı olmuştu. İngiliz ve Fransızların İspanya'dan Çekoslovakya'ya kadar Hitler'in tüm arzularına boyun eğmiş olmaları "Cepheler"e dayalı yaklaşımın temel hedefi olan ve zaten büyük ölçüde dağılmış bulunan siyasi grupların gözünde ikinci dereceden hale gelmişti: Onları şaşırtan Nazi-Sovyet anlaşması olmuştu. "Devlet" politikası ağır basmıştı ama bu cezasız kalamazdı. Korkunç olan kesin gözüyle bakılan bir şeyin çökmesiydi: Bu SSCB ile Nazi Almanyasının asla uzlaşmayacağı fikriydi. Diğer herhangi bir devlet gibi davranan SSCB affedilmeyecekti. Saragat'ın Nenni'ye yazdığı (1935-9) ve Fondazione Nenni'nin Ocak 1998'de kamuoyuna açıkladığı mektuplar travmayı ve ani, radikal tutum değişikliğini doğrudan aktarıyor. Bunun için yalnızca Saragat'ın Münih'ten sonraki değerlendirmelerine bakmamız yeter. 24 Eylül 1938'de şunları yazıyordu: "Rusya yüce bir ülke. Litvinov büyük bir devlet adamının ustalığıyla asalet ve demokrasi dersi veriyor. Rusya yıldızlara ulaşırken Fransa eylemleriyle kendisini küçültüyor." Saragat "antikomünist ahmaklar" ile de dalga geçiyordu. Ancak 22 Ağustos 1939'da şunları yazmıştı: "Sevgili Nenni, Rusya tam bir ihanet içinde. Artık kendimizi kandıramayız. Bu Üçüncü Enternasyonalin sonu ve muhtemelen bu durumdan hoşnut olmayan, hayal kırıklığına uğramış militan komünistlerin bir araya geleceği yeni bir sosyalist hareketin başlangıcı." Meksika'daki Troçki daha 2 Eylül 1939'da, çabalarını –Troçki'ye göre– bir Avrupa (ve belki de dünya) devrimine yoğunlaştırması gerektiği bir zamanda Stalin'i bir anlaşma yapmaya iten şey muhtemelen "kitlelerin korkusuydu" diye yazıyordu.[22]

Bu kararın en inandırıcı değerlendirilmesi Churchill'in *The Second World War* [İkinci Dünya Savaşı] başlığıyla yazdığı tarihin birinci cildinde (*From War to War*) [Savaştan Savaşa] bulunabilir: "Ancak İngiltere ve Fransa'nın Rusya'nın Üçlü İttifak [SSCB, İngiltere ve Fransa] ilan edilmesi önerisini, geçmişe dönük bir değerlendirmeyle bile ka-

bul etmeleri gerektiği ve ortak bir düşmana karşı sürdürülecek bir savaşta müttefikler arasında etkili kılınabilecek bir yöntemi terk ettikleri kuşkusuz."[23] Ancak bu antlaşmayı olanaksız kılacaktı. İngiliz ve Fransızların görüşmeleri bilerek sonuçsuz bırakması karşısında Rusların kendilerini aldatılmış hissettiklerini biliyoruz. Brest-Litovsk kararını bütünüyle farklı bir durumda tekrarladılar, antiemperyalist bir savaştan yeni çıktıkları bir dönemde kendilerini yaklaşan savaştan ayrı tutmak istediler. Yıllar içinde Polonya'nın Hitler ve Stalin arasında "paylaşıldığı"na ilişkin bir söylenti yayıldı. Gerçek şu ki, 1938/39 Polonya'sı isterik bir biçimde Sovyet karşıtı bir devletti ve Hitler Almanyasına itaat ediyordu, öyle ki Polonya'nın dışişleri bakanı Beck (11 Ağustos 1938'de Milletler Cemiyeti'nden çıkmak dahil) onu örnek almıştı.[24] Eylül 1938'deki Münih Anlaşması'ndan sonra Polonya Reich tarafından ilhak edilen Çekoslovakya'nın paylaşılmasında önemli bir rol oynadı ve yağmadan pay olarak Teschen'deki maden bölgesini aldı.[25] Polonya'nın Nazi-Sovyet Antlaşması'na uzanan aylarda uyguladığı politika doğu Avrupa'nın en büyük Batı tarihçisi olan Hugh Seton-Watson tarafından *Eastern Europe Between the Wars, 1918-1941* (1945) [İki Savaş Arasında Doğu Avrupa, 1918-1941][26] adlı mükemmel çalışmasında aşağıdaki şekilde anlatılıyor: "Muhalefetin değişik kesimleri, rejimin patronları ordu ve polise duydukları güvenle birbirlerine karşı 'akıllıca' oynayarak krizin mümkün olduğu kadar uzun sürmesini istediler ve bu arada ya kendi ülkelerindeki cephede ya da sınırlarda küçük hazırlıklar yaptılar." SSCB ise kendi adına antlaşma aracılığıyla 1918'de Almanya'nın dayattığı barış anlaşmasında kaybettiği (Versay antlaşması bu kaybı telafi etmemişti) toprakları geri aldı.

Ancak bu antlaşma bütünüyle diplomatik ve askeri bir karar olarak kalamadı. Kaçınılmaz olarak her şeyin bütünüyle yeniden sorgulanmasına neden oldu – tabii buna yedinci kongrede oluşturulan bütün Komintern politikaları da dahildi. Uzun vadeli sonuçları olacağı, çok temel değişikliklere yol açacağı ve liderlerin rolünü tehlikeye atacağı açıktı.

Nazi-Sovyet Antlaşması'nın (temaslar mayısta Litvinov'un yerine Molotov'un geçmesinden hemen önce daha Mart 1939'da başlamış olmasına rağmen, Ağustos 1939-Haziran 1941 arasındaki) iki yılı "Avrupa iç savaşı"nın kesinlikle iki kutuplu yapısı içinde ciddi bir anormalliğin göstergesidir. Dahası, bu iki yıl genellikle daha sonra

olanların ışığında yargılandığından, önemlerinin hak ettiği ilgiyi çekmemiştir. Angelo Tasca'nın seçkin araştırması *Deux Ans d'alliance Germano-Soviétique* (Paris, 1949) [Alman-Sovyet İttifakının İki Yılı], J. W. Brügel'in *Stalin und Hitler* (Viyana, 1973) başlıklı belge derlemesi ve A. Read ve D. Fisher'in *The Deadly Embrace* (Londra, 1988) [Ölümcül Kucaklaşma] adlı çalışmaları dışında pek fazla istisnası bulunmamaktadır.[27] Hatta SSCB Bilimler Akademisi'nin muazzam tarih araştırmaları gibi içinde antlaşmadan kısa bir kronolojik tablo hariç hiç söz edilmeyen aşırı vakalar bile bulunmaktadır!

İkinci Dünya Savaşı tarihinin bu rahatsız edici bölümü "halk cepheleri"nin siyasi hattı üzerindeki etkileri nedeniyle ilginçtir. Bu hat faşizme karşı mücadelede olduğu gibi burada da kendisini ayrı tutmaktadır. Molotov 31 Ağustos 1939'da Yüksek Sovyet'te yaptığı bir konuşmada bilinen kabalığıyla –açıkça– "ahmakça antifaşizm"den söz etti.[28] Stalin 7 Eylül'de Molotov, Zidanov, Dimitrov ve Manuilski ile yaptığı bir toplantıda kendi kişisel konumunu açığa kavuşturdu. Dimitrov'un *Günlük*'ündeki değerlendirme, diğer şeylerin yanı sıra konuşmadan aldığı şu bölümü içermektedir:

- *Savaştan önce* [yani 1 Eylül'den önce] *demokratik bir rejimi faşizmin karşısına koymak bütünüyle doğruydu.*
- *Emperyalist güçler arasında süren savaş sırasında artık doğru değil.*
- *Kapitalist ülkelerin faşist ve demokratik olarak ayrılması artık anlamlı değil.*
- *Savaş radikal bir değişikliği hızlandırdı.*
- Dünün Birleşik Halk Cephesi kapitalist rejim altında yaşayan kölelerin konumunu rahatlatmaya yarıyordu.
- *Emperyalist savaş koşullarında köleliğin ortadan kaldırılması olasılığı ortaya çıkıyor!*
- Dünün konumunu sürdürmek (Birleşik Halk Cephesi, ülkenin birliği) bugün burjuvazinin konumuna düşmek anlamına geliyor.
- O slogan gündemden düştü.[29]

Bu değerlendirme fazlasıyla şematik ve temelsiz; fakat çarpıcı olan "slogan"ın gündemden düştüğünün ne kadar kesin bir biçimde ifade edildiği. Savaşın ilk aylarında ve yine 1940'ta, Troçki kısa süre önce patlak veren çatışma konusundaki yazılarında Stalin'in 1935'ten itibaren "beş yıl boyunca *demokrasilere yaltaklandığı*"nı istihzayla tekrarlıyor.

Ertesi gün Dimitrov Enternasyonal'deki tüm partilere seslenen (Almanca yazılmış) bir metindeki aşağıdaki talimatları aldı: "Kapitalist devletlerin faşist ve demokratik [kamplara] ayrılması eski önemini yitirmiştir. Strateji buna uygun olarak değiştirilmelidir." Sonuç tuhaftır: "Komünist partiler her yerde sosyal demokrasinin hain politikalarına karşı kararlı bir saldırı yürütmelidir."[30] Bu fazlasıyla mütevazı metnin hangi modeli taklit edeceklerini bilmeyen yazarlarının Ağustos 1914'te olduklarını ve karşılarında savaş kredileri lehine oy veren sosyal demokratlar olduğunu sandıkları açıktı. Direktif bunun Birleşik Devletlerin (*aynen*) yanı sıra özellikle Fransa, İngiltere ve Belçika'yı hedeflediğini açıkça belirtiyor. Belçika'nın işgali ve Majina hattının* ihlaliyle –SCCB'nin dış politikasına odaklanıldığı için genellikle söz edilmeyen bir gerçek– savaşın kızıştığı Mayıs 1940'ta Dördüncü Enternasyonal'in gözden çıkarttığı tam da bu çizgiydi. *Değerlendirme* benzerliği açıkça ortak bir siyasi kültüre işaret ediyor. Bu kez Troçki'nin sözleri yeraltı gazetesi *l'Humanité* ile örtüşüyor. Farklılık daha çok Sovyetler Biriliği'nin Troçki'nin aynı değerlendirmeden çıkardığı gerçekçi olmayan dünya devrimi beklentisinin tersine uygulamaya soktuğu bu değerlendirmeye yönelik olumsuzculuk sınırındaki gerçekçilikte yatmaktadır. Troçki'nin 26 Mayıs 1940 tarihinde yazdığı *Imperialist War and the World Proletarian Revolution*[31] [Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi] başlıklı uzun makaleden bazı alıntılar "dönemin ruhunu" anlamaya yardımcı olmaktadır:

> Dördüncü Enternasyonal halklarını katliamın içine atan hükümetlerden söz etmediği gibi ne bu hükümetlere öncülük eden burjuva politikacılardan hatta ne de savaşan burjuvaziyi destekleyen işçi sınıfı bürokratlarından [sosyalist partilere referansla] söz etmektedir. [s. 149];
>
> Bugünkü savaşın öncelikli nedeni İngiltere ve Fransa gibi eski, zengin sömürge imparatorlukları ile Almanya ve İtalya gibi gecikmiş emperyalist yağmacılar arasındaki rekabettir [s. 152];[32]
>
> Yaklaşık bir yüzyıl önce, ulus devlet hâlâ görece ilerici bir şeyleri temsil ettiği sırada *Komünist Manifesto* işçi sınıfının vatansız olduğunu ilan etti... Küçük uydular [Belçika, Norveç, vb.] büyük kapitalist ülkelerin demir pençeleri altında un ufak edilmek üzereydi... Gerici *ulusal savunma* sloganına devrim aracılığıyla ulus devletin yıkılacağı slo-

* I. ve II. Dünya Savaşları arasında Fransa'nın Alman sınırına inşa ettiği savunma hattı. (ç. n.)

ganıyla karşılık verilmelidir. Kapitalist Avrupa tımarhanesine Avrupa Birleşik Sosyalist Avrupa programıyla karşı konulmalıdır [s. 158-9: Troçki'nin sürgünde tüm gerçeklik duygusunu kaybettiği ve kendisini 1914'teki Lenin sandığı açıktır];

Demokrasinin faşizme karşı savaştığı söylemi de aynı derecede uydurmadır.[33] İşçiler iktidarı ele geçirmesi için Hitler'e yardım edenin İngiliz hükümeti olduğunu adeta unutmuşlardır! Emperyalist demokrasiler aslında tarihin sömürge halkların sömürüsü üzerine kurulan büyük aristokrasileridir [s. 159-60];

Umutsuzluğa kapılan dünya kapitalizmi Hitler ile kendisine keskin bir kılıç saplamaya başlamıştır. İkinci emperyalist savaşın kasapları Hitler'i kendi günahlarının [*aynen*] günah keçisi yapmayı başaramayacaklardır. Çağımızın tüm liderleri halk mahkemesinde hesap verecektir. Hitler yalnızca sanık caniler arasında ilk sırada olacaktır [s. 162-3].

Ve böyle devam ediyor. Öldürülmeden önce son yazısı olan ve Fransa yenildikten birkaç ay sonra yazdığı 20 Ağustos 1940 tarihli makalesinin son sözleri Troçki'nin o aylardaki düşüncelerinin gerçekten ne kadar uzak olduğunu gösteriyor:

> Alman askerleri, yani işçiler ve köylüler yenilen halklara çoğu durumda kendi egemen sınıflarından çok daha fazla sempati duyacaklardır. Her zaman "barışçı" [?] ve zalim gibi davranma zorunluluğu işgal ordularının *hızla dağılmasını sağlayacak* ve onlara devrimci ruh aşılayacaktır. (s. 231)

Bu doğrultuda yazan hiç kimse ne Nazi rejiminin gerçek yapısını ne de onun kitlesel beyin yıkama ve kitleleri kazanma konusundaki kanıtlanmış kabiliyetini anlamamıştır.

İyi bir gerçekçi olan Stalin durumun devrimci yapısı konusundaki fikrini kısa süre içinde değiştirerek, Dimitrov ve Zhdanov ile yaptığı bir sonraki toplantıda (25 Ekim 1939), "Sermayenin yok edilmesi temelinde şu anda barış meselesini gündeme getirmek Chamberlain ile savaş ağalarına yardımcı olmak anlamına gelir –ki bu da kendimizi kitlelerden tecrit etmektir"! demiştir.[34]

Togliatti bir İtalyan ve dolayısıyla düşman bir ülkenin vatandaşı olduğu için polis tarafından tutuklanmadan birkaç gün önce Paris'te, 25 Ağustos 1939'da *La Voce delgi Italiani*'de [İtalyanların Sesi] *Dichiarazione del partito comunista d'Italia* ["İtalyan Komünist Partisi'nin

Açıklaması"] başlığıyla yayınlanan uzun beyanatı yazma fırsatı bulmuştu. Beyanat manşetlere henüz çıkan Nazi-Sovyet Antlaşması'yla ilgiliydi ve mantıklı bir bakış açısıyla titiz bir biçimde yazılmış bir metindi. Ana fikri faşizmin sürekli suçlanmasıydı –tabii ki antlaşmayı desteklediğine ilişkin pek çok açıklama haricinde– ve antlaşma oldukça ilginç bir yorumla "faşizme karşı" ölümcül bir "darbe" ve faşizmin "maskesinin" düşürülmesi ve "antikomünist demagojinin" çürütülmesi şeklinde anılıyordu. Son cümlesi ise Moskova'nın yaklaşımıyla biraz çatışan ve o tarihte FKP tarafından ifade edilen (daha sonra vazgeçilmiş) konumla örtüşen bir taahhüttü: "Eğer her şeye rağmen savaş çıkarsa, hiç tereddüt etmeden savaşacağız ki savaş faşizmi siyasi ve askeri yenilgiye uğratarak yıkabilsin." Bu taahhüt bunun hemen ardından *Lettera aperta al partito socialista italiano*'da [İtalyan Sosyalist Partisine Açık Mektup] tekrarlandı: "Faşistlerle savaşmak ve onların yenilmesini sağlamak için tıpkı İspanya'da Guadalajara'da yaptığımız gibi bize sunulan her fırsattan yararlanacağız –gerekirse Fransız ordusuna katılacağız."[35] Bu, kısa süre sonra Komintern'in vereceği talimatlara bütünüyle aykırıydı –FKP sekreteri Maurice Thorez bu talimata uyarak 4 Ekim 1939'da Fransız ordusundan *firar edecekti.*

Togliatti Rusya ile Almanya arasındaki gizli görüşmelerin çoktan başladığı Mayıs 1939'da İspanya üzerine –"cephe" çizgisinin geçerliliğini savunan– son raporunu yazdığı Moskova'ya gitti. Temmuz'da Paris'e geçti.[36]

Fransa'da uzun süre kötü koşullarda hapis yatan Togliatti büyük ihtimalle sahne arkasından Komintern müdahalesi ve Fransız yargısının antifaşist üyeleri sayesinde serbest kaldı.[37] SSCB'ye dönmeden (Mayıs 1940) önce Paris'te yarı özgür bir ay geçirdi. Bu süre içinde İtalyanlar için bir yeraltı gazetesi çıkardı: *Lettere di Spartaco* [Spartaküs Mektupları] adını taşıyan gazetenin 1917/18'de savaşa karşı çıkan Alman Spartakistlerin kararına gönderme yaptığı açıktı.[38] Bu gazetede komünistlerin "antlaşma" imzalandıktan sonra içine düştükleri korkunç duruma ilişkin soylu gerekçeler bulmaya çalıştı. Ancak Lenin'in Rosa Luxemburg'un stratejisine eskiden duyduğu husumet dikkate alındığında, bu (kasıtlı olmasa da) uygun bir karar değildi ve bizzat Stalin'i fark edilir ölçüde hiddetlendirdi. Togliatti *Mektuplar*'da Komintern'in görüşlerini mahcup bir biçimde benimsiyor, bazı militanların savaşan iki blok arasında "duygusal bir ayrım" yapmakta ısrarcı olmasına ironik bir biçimde değiniyordu. Mart ve Nisan 1940 arasında kendisini mümkün olduğu kadar ayrı tutuyor: Sosyalistlere

"emperyalist burjuvazinin bekçi köpekleri" veya "hain" unvanını yakıştırıyor (no. 9, Mart 1-10). FKP çatışma patlak verdiğinde "savaş kredileri lehine oy vermekle" suçlanıyor ve Togliatti siyasi programları ele alan *Chi è Spartaco* [Spartaküs Kimdir?] başlıklı makalede "Spartaküs *faşizmin* ve emperyalist burjuvazinin *ölümcül düşmanıdır*," iddiasını ortaya atıyor. Artık Amerika'da da yayınlanan *Stato Operaio* [İşçi Devleti] için yazdığı bir makalede Togliatti görüşlerini biraz daha düzeltiyor ve Lenin'in *Sosyal Şovenizme Karşı Mücadele Üzerine* yazısını olağanüstü bir sertlikle hatırlatarak doğal olarak buradan yeni savaşa ve sosyalist partilerin yeni "sosyal şovenist" konumlarına geçiyor (makale Mayıs 1941'de yayınlandı fakat zaten Ocak ayında Rusça olarak basılmıştı). Ancak muhtemelen bunların hiçbiri yeterli değildi. SSCB'ye döndüğünde sorguya alındı (Eylül 1940) ve Temmuz 1941'de –Almanya'nın 21 Haziranda SSCB'ye saldırmasıyla antlaşmanın bozulması ve siyasi çizginin hemen değişmesi sırasında– "özellikle gizli işlerden" uzak tutuldu.[39] Hatta Ekim 1941'de yakalanıp kısa süre gözaltında bile tutuldu.[40]

Dimitrov, Madrid düştükten sonra Moskova'ya sığınan iki İspanyol liderle –her ikisi de sert bir biçimde hizaya sokulan José Díaz ve Dolores Ibarruri– yaptığı bir konuşmayı anlatıyor. Şöyle yazıyor: "Dolores de Ercoli'ye [Togliatti] bütünüyle güvenmediğini belirtiyor. Onda bize yabancı, bize benzemeyen tuhaf bir şeyler olduğunu hissediyor ama bunu somut biçimde kanıtlayamıyor."[41] Togliatti, Mussolini'nin ilk devrilişinin ardından İtalya'ya dönünceye kadar radyodaki propaganda işleriyle görevlendirildi.

Düşman bir ülke olan (hatta savaş halinde Sovyet birliklerinin kendi topraklarından geçmesini yasaklamış olan) Polonya'yı savunmak için Almanya ile hemen savaşa girmek veya Polonya ve Baltık'tan (Versay'da belirlenmediği kesin olan Brest-Litovsk sırasında Rusya'dan koparılan toprakları telafi etmek üzere) önemli toprak kazançları elde etmek suretiyle Almanya ile önleyici bir barış anlaşması imzalamakla karşı karşıya kalan Stalin tereddüt etmedi. Böylesine düşük bir bedelle elde edilen barışın SSCB'nin nüfuz alanını genişletmekten daha olumlu olduğunu da düşündü.

Sovyetler Birliği Finlandiya'ya saldırarak ve Bulgaristan'ı ikili bir anlaşmaya dahil etmeye çalışarak –bu girişim Almanya tarafından engellendi– Almanya ile üzerinde anlaşılan bölgeyi tek taraflı olarak genişletti. Hitler –doğrudan Molotov'un anlattıklarından öğrendiğimiz

üzere– SSCB'yi İran ve Hindistan'a doğru yönlendirerek İngiltere ile bir çatışmaya sokmayı amaçlıyordu.[42] Hitler'i Rusya üzerine bir intihar saldırısına yönelten ve İngiltere'yi işgal etmeden önce bu ülkede savaşı yıldırım hızıyla bitirip bir başlangıç yapmayı düşündüren şey Sovyetler Birliği'nin beklenmedik bir biçimde Hitler'in öngördüğünün tam tersi yönde harekete geçmesiydi. "Barbarossa Harekâtı" 21 Haziran 1941'de, planlanan tarihten bir ay sonra başladı. 22 Haziran akşamı Churchill İngilizlere şöyle seslendi:

> Son yirmi beş yıldır hiç kimse Komünizme benden daha tutarlı muhalefet etmemiştir. Bu konuda daha önce söylediğim hiçbir şeyi tekrar etmeyeceğim. Fakat bütün bunlar şu anda ortaya çıkan manzara karşısında gölgede kalıyor. Suçlarla, ahmaklıklarla, trajedilerle dolu geçmiş hızla kayboluyor. Rus askerlerini anayurtlarının eşiğinde, babalarının çok eski zamanlarda işlediği tarlalarda nöbet tutarken görüyorum...
>
> Fakat şimdi Majestelerinin hükümetinin kararını açıklamak zorundayım... Tek bir hedefimiz, tek bir geri dönülmez amacımız var. Hitler'i ve Nazi rejiminin her alametini yıkmaya kararlıyız. Bizi bu kararlılıktan hiçbir şey geri döndüremez –hiçbir şey. Hitler ile veya bu çetenin başka hiçbir unsuruyla müzakereye girişmeyecek, asla görüşmeyeceğiz. Onunla Tanrı'nın yardımıyla gölgesini dünyadan silip halkını onun boyunduruğundan kurtarıncaya kadar karadan, denizden ve havadan savaşacağız. Naziliğe karşı savaşan herkes ya da her devlete yardım edeceğiz. Hitler ile birlikte yürüyen herkes ve her devlet düşmanımızdır.[43]

Şu espri de Churchill'e atfedilmektedir: "Eğer Hitler Cehennem'i işgal etseydi, Avam Kamarasında şeytan hakkında nazik bir şeyler söylemekte tereddüt etmezdim."

Bu tepkinin dolaysızlığı derinlikli bir biçimde incelenmesi gereken önemli bir tarihsel olgudur. Bu aydınlatıcı hız (İşçi Partisi'nin de içinde olduğu ulusal birlik hükümetinin başına oldukça kısa bir süre önce atanan) İngiliz başbakanının hızlı tepkilerini ve ferasetini teyit etmenin yanı sıra İngiliz diplomatlarının Nazi-Sovyet Antlaşması'nın kalıcılığı konusunda tedricen geliştirdiği kuşkuların da göstergesidir. SSCB ve İngiltere'nin "saldırmazlık" paktı ile "Barbarossa Harekâtı" arasında geçen yaklaşık iki yıllık süre boyunca, saldırganlık paktı birkaç hafta içinde SSCB ile Almanya arasında bir dostluk antlaşması haline gelmiş olmasına rağmen, düzenli diplomatik ilişkilerini sürdür-

dükleri unutulmamalıdır. Bu uzun aylar sırasında Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Maisky'nin görevlerinden biri de İngilizlere SSCB'nin, tıpkı Fransa düştüğünde Vichy'de bir büyükelçisi bulunan ABD gibi, savaş karşısında tarafsız bir konum aldığını göstermekti. SSCB'nin Finlandiya'ya açtığı, diplomatik açıdan yıkıcı olan ve 12 Mart 1940'taki bir barış antlaşmasıyla sona eren savaş İngiliz-Rus ilişkilerinin bozulmasına yol açmış, hatta nisanda (hâlâ başbakan olan) Chamberlain ve (Daladier'in halefi) Reynaud Sovyetler'in Kafkaslardaki petrol kuyularında önleyici bir bombardıman gerçekleştirmeyi ciddi olarak düşünmüşlerdi. "Kafkasya planı"nın detaylarını içeren bu belgeler Fransa'nın başkenti işgal edildiğinde (Haziran 1940) Almanların eline geçti ve hemen yakında olası bir Alman saldırısının olacağına dair bilgilerin sızmaya başladığı Moskova'ya gönderilerek, bilgi kaynakları etkisizleştirilmeye çalışıldı. Hükümetin üst kademelerindeki bütünüyle farklı dünyada da –Norveç'te faaliyet gösteren Alman antifaşist militanlar arasında– bir zamanlar aynı kanaat oluşmuştu. Willy Brandt bunu *Anılar*'ında şöyle hatırlıyor: "Bu iki ülkenin uzun süre müttefik kalabileceğine inanmıyorduk" (s. 133). George Orwell'in ittifakların altüst edici biçimde değişmesi sonucunda edindiği izlenim, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'teki sahnenin de açıkça ima ettiği gibi, hem kasvetli hem de son tahlilde adaletsizdi. Savaşan üç gücün hatip-liderlerinden biri siyasi bir toplantıda konuşuyordu. Konuştuğu sırada ülkesinin müttefiklerini değiştirdiği haberi gelmişti. Ara vermeden ve çekincesiz bir biçimde fakat bu kez yeni ittifaklar ve değişen uluslararası durum çerçevesinde konuşmasına devam etmişti.[44]

Olanlar bundan ibaret değildi. Haziran 1941 yalnızca savaşın seyrini değiştirmekle kalmayıp, tam da "antlaşma" ile sıkıştırılan –Willy Brandt'ın deyişiyle "susturulan" ama bozguna uğratılamayan–[45] kişiler sayesinde Avrupa demokrasi tarihinde yeni bir sayfa da açtı.

13

İlerici Demokrasiler, Halk Demokrasileri

Yalta Barışı'na yol açan ittifaklardaki değişiklikler durumu bir kez daha ve yalnızca siyasi ve askeri açılarla sınırlı kalmayacak şekilde çok büyük bir değişikliğe uğrattı. Savaş dönemindeki tüm hükümler ve sloganlar yetersiz kalmıştı. Fransa ve İtalya gibi çeşitli ülkelerde –Şer Ekseni'ni yenilgiye uğratan antifaşist ittifaklara bağlı olarak, bunların sürdürülmesiyle– "kurucu" amaçlarla hükümetlerde işbirliği yapılmasının bir biçimde savaştan önceki "cepheler"in devamı olduğunu varsaymak yanıltıcı olacaktır. Bu, 1939-41 parçalanmalarının ardından omuz omuza savaştıkları uzun ve yorucu bir savaştan doğan yeni bir aşamaydı. François Furet *Le Passé d'une illusion* (1995) adlı son, hırçın kitabında Avrupa'daki antifaşizmi birçok yerde Stalin'in "yararlı akılsızlığı" diyerek karikatürleştirecek kadar ileri gitmekle yanlış yapmıştır. Antifaşizm birkaç yıl boyunca (kurumlar anlamında fazlasıyla üretken olan) öncelikle faşizme hayat veren eski "liberal demokrasileri" yeniden canlandırmamak gibi ortak bir amaçla faşizmle savaşmayı tercih ettikleri için faşizm karşısında ayakta kalmayı başaran siyasi kültürlere ortak bir zemin sağladı. Yeniliğe yönelik devinimin Almanya'ya karşı zaferden hemen sonra İşçi Partisi'nin büyük bir çoğunluk elde ettiği ve Churchill'in yenildiği İngiltere'yi de –kurumlarının kesintiye uğramadan var olmaya devam ettiği tek Avrupa ülkesi– içermesi önemlidir.

İtalya'da Togliatti önceki bölümde anlatılan talihsizlikleri atlatmayı başarmıştı. Partisinin faşizmin yıkılmasıyla başlayan safhada (artık kalıcı biçimde "yeni" olarak adlandırılıyordu) "ileri" bir demokrasi –faşizme karşı savaş sırasında ortaya çıkan ve ilerici olduklarını gösteren farklı değer ve kökenlere sahip siyasi gruplarla birlikte– geliştirme

potansiyelini ortaya koyup, öne çıkarması gerektiğine ikna olmuştu. Kendisini siyasi ve ekonomik açıdan farklı bir toplum, ileri bir anayasal düzenlemeyi merkezine alan ve radikal "yapısal reformlar" –Attlee hükümetinin İngiltere'de yaptığı gibi– yapmaya çalışan "ileri bir demokrasi" inşa etmeye adamalıydı. Hayali bir Kışlık Saray'ın ateşe tutulması bekleyişi içinde geri çekilmemeli, işçi hareketinin o anda hazırlayabileceği en iyi siyasi programı ortaya koymalıydı. *Antifaşizm* fikri negatif bir kavramdan –ret– pozitif bir kavrama doğru genişletildi. Temeldeki fikir İtalyan toplumunun onu faşizmin yükselmesini sağlayan çıkar ve amaçlarla uyumlu karar ve sonuçlara itecek güçleri, baskı gruplarını ve az veya çok "aşındırıcı" eğilimleri barındırdığıydı. Bu tür eğilimlere karşı uzun vadeli bir mücadele –faşizme karşı savaşan güçlerin savaş sonrası hükümetlerde bir araya geldiği yeni bir bağlamda– tanımı gereği İtalyan toplumunu ilerici yönde dönüştürebilirdi. Tam da ülkenin hem yakın hem de uzak geçmişi sonunda faşizme yol açtığından –gerçi bu faşizme kayan tüm Avrupa için geçerli olabilirdi– tam tersi yönde bir yolculuk, faşizmin *kökünün kurutulması* da *tarihin uzun bir aşamasını* oluşturacaktı. Bundan dolayı, Togliatti'nin İtalya'ya döndükten sonra yaptığı ilk beyanatı,[1] bunun taktiksel veya koşullara bağlı kararlar meselesi değil, ikinci dereceden hedefleri olmayan bir "yarın" programı meselesi olduğuydu.

Diğer bir deyişle tarih, faşizm "safhası" geçtikten sonra bir zamanlar bıraktığı yerden devam etmiyordu; bu arada gerçekleşen her şeyle zenginleşmiş bir biçimde yürümeye devam ediyor, ama yürüyüşüne *bütünüyle farklı bir noktadan başlıyordu.* Faşizmin yarattıkları bile –bazı açılardan Yeni Düzen'den çok farklı olmayan bir biçimde sınıfları kesmesi sayesinde– bu yeni başlangıcın muazzam "hammaddesi"ne dahil edilmeliydi. Benzer bir biçimde, Sovyet deneyiminin pratikte başardığı ve 1936'da *anayasaya kaydedilen* her şeyin içerilmesi de aynı şekilde kaçınılmazdı. Günümüzdeki yanlış tarih yazımı nedeniyle bir tür dev toplama kampına indirgenen o muazzam laboratuar 1930'larda, Nazizm dünyayı felakete sürüklemeden önce, anayasasının hiç alışılmamış metni, ekonomik planlaması ve bunun yarattığı etkilerle büyük ilgi uyandırmış ve çok farklı çevrelerden hem eleştirel hem de koşulsuz destek almıştı. Silvio Trentin 1936[2] Sovyet anayasası üzerine etkileyici ve hayranlık uyandıran bir araştırma yaparak "yorumlarını" yazmış ve 1931'de Parisli "radikal" Rieder tarafından çıkartılan *Europe* adlı süreli dergi sayılarını arka arkaya "birinci beş yıllık plan"a ayırmıştır.[3]

Bu anayasanın radikal ölçüde yeni olan yanı I. bölümünde "toplumsal örgütlenme" tanımına öncelik vermesi ve X. bölümünde (madde 121, 122 ve 123 diğer şeylerin yanı sıra "ırk veya milliyete bağlı aşağılama"nın yasalar göre cezalandırılacak bir suç olduğunu belirtiyor) ince detaylarına kadar tanımlanan mülkiyet ve sosyal haklara ilişkin düzenlemeler yapmasıydı. İlk kez anayasa maddelerinin arasında bir "hastalık ve çalışma kabiliyetinin yaşlılık ve benzer sebeplerle kaybı halinde maddi destek hakkı"na (madde 120), "yüksek eğitim dahil ücretsiz eğitim hakkı"na (madde 121) veya "işin niteliği ve niceliğine uygun bir ücretle iş güvencesi hakkı"na (madde 118) yer veriliyordu. Madde 12'de yer alan genel ilke herkesi kapsıyordu: "SSCB'de, çalışmak çalışmaya uygun olan her yurttaşın görevidir, bu madde –St. Paul'u yansıtan tek ilke olan–[4] *çalışmayan yiyemez* ilkesi doğrultusunda anayasaya koyulmuştu. Bu bütünüyle yeni bir anayasa *tarzı*ydı.

Tabii ki, Alman Cumhuriyetinin trajik sonu nedeniyle ortadan kalkmış olsa da, son döneme ait en azından bir etkili kaynak daha vardı: Bu, Weimar Cumhuriyeti anayasasının maddelerine, özellikle de 165 no.lu maddeye dahil edilen, cumhuriyetin yaratmayı vaat ettiği yeni sosyal düzenin temellerini atan toplumsal düşünce tarzıydı. Madde şöyleydi: "İşçiler ve çalışanlar ücretlerin ve çalışma koşullarının yönetilmesinde ve üretim güçlerinin genel gelişiminde girişimciyle eşit temsil hakkıyla ortak çalışmak üzere işbirliği yapmaya çağrılırlar." Aslına bakılırsa, bu bağlamda iki taraf –bunun anayasal düzeyde yarattığı çelişkilere rağmen–, bunlar yalnızca işbirliği yapmaları halinde doğacak olsa da, hakların *kaynakları* haline gelmektedirler. Avrupalı anayasa yapıcıların yeni anayasaları hazırlarken akıllarında olan bir diğer yerleşik uygulama Roosevelt'in Yeni Düzeni'ydi. Muhafazakâr eğilimli ABD Yüksek Mahkemesi bu düzene sınırlamalar dayatmış, bazı maddelerini yürürlükten kaldırmıştı. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ve daha sonra Alman Komünist Partisi'nin lideri olarak Avrupa'daki devrimi bizzat yaşayan ve başlıca kahramanlarının tümünü tanıyan Arthur Rosenberg son yıllarını ABD'de geçirdi. Üretken yaşamının son makalesi olan *Democracy and Socialism*'de [Demokrasi ve Sosyalizm] Yeni Düzen'i bu iki ilke arasında zararlı bir ayrım yapılmasını engelleyecek bir şeyin tohumu olarak görüyor.

Bu yüzden, amaç bütün bunları –yüzyılın ilk yarısındaki mücadele ve zaferlerin meyvelerini– 1946'dan sonra yazılacak anayasalara dahil etmekti. Solcu ve Katolik partiler arasındaki uzlaşma sayesinde İtalya, Fransa ve Federal Alman Cumhuriyeti'nde sosyal demokrasinin güçlü

unsurları uygulamaya sokuluyordu. Bunlar arasında 1848 tarihli Alman anayasasının ilk taslağında (madde VII, § 26)[5] zaten bulunan bir ilke yer alıyordu. Bu ilke özel mülkiyeti kamu çıkarı kriterine tabi tutuyor ve bu testi geçmesini öngörüyordu. İtalyan anayasasının 42. maddesinin 3. bendi şöyle: "Özel mülkiyet belirli durumlarda yasayla şarta bağlanabilir ve istimlâk bedeli ödenerek kamu çıkarları doğrultusunda kamulaştırılabilir." Bir alt komisyon "istimlâk bedeli"nin önüne "eşit" veya "adil" ifadelerinin eklenip eklenmemesi meselesini tartıştı. Ancak komisyonun ünlü bir Hıristiyan demokrat olan Paolo Emilio Taviani adlı sözcüsü düzeltmeyi, "insaflı" sözcüğüyle kamulaştırılan varlıkların piyasa değeri kastedildiyse, bu tarım reformunu olanaksızlaştıracaktır, diyerek reddetti.

Bu maddenin karara bağlandığı aylarda Sicilya'da arazilerin köylüler tarafından işgal edilmesini savunan ağalık karşıtı bir hareket yükseliyordu. Sicilyalı toprak ağaları bu hareketi korkutmak ve doğduğu sırada ezmek için Portella delle Ginestre katliamını (1 Mayıs 1947) gerçekleştiren herkesin korktuğu Salvatore Giuliano çetesini kiraladı. Fakat bu köylüler 1944 sonbaharında bakan Gullo'nun çıkardığı kararların (anayasayı hazırlayanlar tarafından formüle edilen maddeye sağlam bir etik ve hukuki nitelik kazandırılmıştı) ardından çoktan güçlü bir yasal zemin elde etmişlerdi. Diğer yandan, Giuliano'yu silahlandıran sosyal güçler –toprak ağaları ve mafya– kısa süre içinde saflarında Taviani gibi adamların bulunduğu partiden destek buldular. Yazılı anayasa ile "gerçek" anayasa arasındaki farklılık bu örnekte çok açıktı; ilerleyen tarihlerde daha da çok açıklık kazanacaktı.

Fransa'da kurucu meclisteki farklı parlamenter partiler arasında öyle bir denge kurulmuştu ki, FKP kendi anayasa projesini dahi önerme şansı buldu. Ancak bunun heba olan bir fırsat olduğu ortaya çıktı: Metin fazlasıyla zayıftı (yalnızca 18 madde) ve hayal kırıklığı yarattı. Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin dilini yansıtan birinci madde tekdüzeydi: "Fransız cumhuriyeti egemenlik hakkının yalnızca ulusa ait olduğu bir demokrasidir." 4. maddede sıralanan haklar arasında bulunmayan mülkiyet hakkından hiç söz edilmiyordu. Ancak, 1936 tarihli Sovyet anayasasından alınmış, Stalin dönemindeki toplumsal düzenin bazı önemli ilkelerini içeriyordu: Çalışma ve iş güvencesi hakkı, çalışamamaya yol açabilecek tüm riskler karşısında devletin finanse ettiği sigorta, her düzeyde ücretsiz eğitim ve ücretsiz bir hukuk sistemi. Yine de reddedildi.

Bunun yerine, Kurucu Meclis tarafından 19 Nisan 1946'da kabul edilen metin 35 ve 36. maddelerde mülkiyet hakkını ele alıyordu. Bu metin İtalyan anayasasında bulunan ilkelerin her ikisini de içeriyordu: "Kamu çıkarları" doğrultusunda kamulaştırma (madde 35) ve mülkiyet hakkında "toplumun çıkarlarının" önceliği (madde 36). İstimlâk bedeli formülü şöyleydi: "Yasalara göre hesaplanmış adil bir istimlâk bedeli." Çarpıcı bir biçimde, 35. maddenin başlangıcı 1793'te Robespiyer tarafından önerilen *İnsan Hakları Beyannamesi*'nin 6. maddesini neredeyse harfi harfine, fakat önemli bir değişiklikle tekrarlıyordu. Robespiyer'in önerisi şuydu: "Tüm yurttaşlar mülkiyet hakkından yararlanırlar ve istedikleri takdirde yasaların tanıdığı şekilde *mallarının ilgili kısmını* kullanırlar." 1946 tarihli Fransız anayasasının 35. maddesi ise şöyleydi: "Mülkiyet yasaların hak olarak tanıdığı *malları* kullanma, yararlanma ve tasarruf etme hakkıdır." Her iki vakada da bir sonraki maddeyi dikkate aldığımızda referans daha açık biçimde karşımıza çıkmaktadır. Robespiyer'in 7. maddesi, "Diğer tüm haklar gibi mülkiyet hakkı da diğerlerinin haklarına saygılı olma yükümlülüğüyle sınırlıdır," diyordu. 1946 tarihli Fransız anayasasının 36. maddesi ise, "Mülkiyet hakkı toplumun çıkarlarıyla çatıştığı takdirde veya diğerlerinin güvenliğine, özgürlüğüne, yaşamına veya mülkiyetine zarar verecek bir şekilde kullanılamaz," ifadesine yer veriyordu. Robespiyer'in metni temel alınmıştı. Bu her iki belgedeki "özgürlük" tanımında da açıkça görülüyordu. Robespiyer, "Özgürlük kişinin sahip olduğu, tüm yeteneklerini kendi iradesiyle kullanma gücüdür; adalet tarafından düzenlenir," diyordu. 1946 anayasasının 3. maddesi ise, "Özgürlük diğerlerinin haklarına zarar vermeyen her şeyi yapma kabiliyetidir. Özgürlüğün kullanılacağı koşullar yasalarla belirlenir," diyordu.[6] İlham genel olarak Jakobenlerden değil Robespiyer'den alınmıştır. Robespiyer'in belgesindeki 6. ve 7. maddelerin "içi boşaltılarak", bunlar o tarihte *İnsan Hakları Beyannamesi*'yle birleştirilen ve sonra kabul edilerek 1793 anayasasının başına yerleştirilen taslağa alınmıştı. Bu anayasa ile 1848 anayasası Nisan 1946 tarihli Fransız anayasasının giriş bölümünde anımsanmaktadır. Tam olarak ifade edecek olursak, taslağın 6. ve 7. maddeleri sınırların veya yasal yükümlülüklerin tüm referanslardan çıkarıldığı tek bir madde (madde 16) haline getirilmiştir: "O hak mülkiyet hakkıdır, her yurttaş tarafından kullanılır, kendi mallarını kendi iradesiyle kullanır ve tasarruf eder, geliri [bu kelime taslakta hiç yer almamaktadır] emeğinin ve çalışmasının ürünüdür."

Nisan 1946 anayasasını hazırlayanların aklında yalnızca 1793 anayasasının değil, her şeyden önce, temel ilkeler açısından tam olarak Robespiyer'in asıl önerisinin bulunduğu açıktır. Filippo Buonarroti *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf, suivie du procès auquel elle dona lieu*'de (1828) Robespiyer'in belgesini ilk bölüme yazdığı bir not eklemekte ve onu şöyle tanıtmaktadır:

> Bu önemli belge ünlü yasa koyucunun [Robespiyer] ölümünden sonra onu vahşi bir biçimde yasaklayan kişilerin gerçek amaçlarına en büyük ışığı tutmaktadır. *Temel haklar listesinin dışında tutulan mülkiyet hakkının tanımı*... mülkiyet hakkına koyulan sınırlar, artan oranlı verginin tesis edilmesi vb.'nin *bu belgede bulunması* hayranlık uyandırabilir...[7]

Ancak, metni hazırlamak için gösterilen tüm bu çabalar mecliste yalnızca sosyalistlerin ve komünistlerin oylarıyla (309'a 249) Nisan'da kabul edilen bu belge seçmenlerce reddedildiğinde boşa gitti. Hatta kurucu meclis seçimini mümkün kılan 17 Ağustos 1945 tarihli karar diğer şeylerin yanı sıra şunu şart koştu (madde 3): "Meclisin kabul ettiği anayasa meclisin kabulünden sonra bir ay içinde bir referandum aracılığıyla Fransız yurttaşlarının onayına sunulacaktır." Referandum 5 Mayıs 1946'da yapıldı; önerilen anayasa yüzde 47'ye karşı yüzde 53 ile reddedildi – seçilmiş temsilcilerle seçmenler arasında daima varolan farklılığın kanıtı. Kurucu meclis yalnızca altı ay önce 21 Ekim 1945'te seçilmişti! Bu aynı zamanda yönetim organlarının kendi seçmenlerinden daha "ileri" olduğunu da gösteriyordu. İtalya'nın kurucu meclisinde, düşünen Hıristiyan Demokrat üyeler esas olarak solla mutabakat halinde çalıştılar (hatta hükümetteki işbirliği Şubat ve Mart 1947'de tamamen sona ermesine rağmen). Ancak İtalya'da bile referandum sınavı ciddi riskler taşıyacaktı: Hıristiyan Demokrat seçmenler liderlerinin çok gerisindeydi.

Bu çalışmanın amaçları açısından Fransa'nın 2 Haziran 1946'da (İtalya'dakiyle aynı tarihte) seçilen ikinci kurucu meclisi tarafından hazırlanan ve 13 Ekim'de yapılan referandumla kabul edilen yeni anayasadaki esas değişiklik 35 ve 36. maddelerin ortadan kalkmasıydı. *Önsöz* anayasanın temel ilkelerini içerecek ölçüde genişletilmişti. Birinci ve ikinci cumhuriyetlerin anayasalarına atıflar kaldırılmıştı (1793 anayasası MRP'de çok sayıda olan Katolik üyenin hoşuna gitmiş olamazdı); 1789 tarihli "Haklar Bildirgesi"nin yalnızca başlangıç kısmında mülkiyet hakkından söz edilmiş (madde 2), çalışma hakkına

hiç yer verilmemişti. *Mülkiyet* ile ilgili olarak, bu hak üzerindeki sınırlamalardan hiç söz edilmiyordu. Ancak, İngiltere'deki yeni İşçi partisi hükümeti tarafından birkaç ay önce başlatılan millileştirmelerin[8] yankısı olduğu anlaşılan metin şu varsayımda bulunuyordu: "Ulusal bir kamu hizmeti işlevi gören veya bu yapıyı kazanan her kuruluş veya *fiili* tekel toplumun malı haline gelmelidir."

Üçüncü örnek Federal Alman Cumhuriyeti'dir. Bu ülkenin *Grundgesetz*'i (temel yasa) 14. maddesinde benzer bir sınırlama içermektedir. Anayasanın ilk bölümündeki temel ilkelerden (*Grundgerechte*) biri budur. "Mülkiyet ve miras hakkı korunmaktadır. Bu tür hakların niteliği ve sınırları yasalarla belirlenir."

Toplumla ilgili Katolik görüşler de katkıda bulunmuştu. Hem İtalya'da hem de Almanya'da anayasayı hazırlayanlar arasında bu –Katolik kilisesisin faşizmle girdiği güçlü ahlaki mutabakat vasıtasıyla büyük bir çabayla oluşturulan– yaklaşımın kimi temsilcileri de vardı. İtalyan Hıristiyan Demokratların lideri Alcide De Gasperi'nin ardında, 1911'de Avusturya-Macaristan'daki eski ikili monarşi sırasında parlamentoda İtalyan azınlığın temsilcisi olarak başladığı uzun bir kariyer vardı. Uzun faşizm dönemini İspanya'daki savaşta milliyetçileri destekleyecek ölçüde Vatikan'ın nüfuz alanında geçirmiş deneyimli bir devlet adamıydı. Şimdi ise kendi deyimiyle, "Komünist Rusya'nın sosyal sınıflar arasındaki mesafeyi daraltmak" amacıyla "gösterdiği gayretteki," "Hıristiyan" yüceliğini –ikiyüzlülük yapmaksızın– onaylıyordu.[9]

Kültürel arka planı Peder Gemelli'nin (kilise faşizminin odaklarından biri) Katolik Üniversitesi olan iktisatçı Amintore Fanfani şimdi kurucu meclis üyelerinden biriydi ve partisinin sol kanadında yer alıyordu. "Bireyin gelişimini kolaylaştırmak" amacıyla "ekonomik yaşamın sosyal denetimi" için mücadele etti.[10] Büyük bir İtalyan anayasacısı ve 1 Ocak 1948'de kabul edilen anayasanın mimarlarından biri olan Piero Calamandrei faşist rejimler yıkıldıktan sonra doğan bu tür anayasal düzenlemeleri zekice tanımlıyordu. "Temel ilkeleri"nde görüldüğü gibi *mevcut düzeni sorguladıkları*ndan bunların –özellikle İtalya açısından– "polemik" belgeleri olduğunu gözlemlemişti. Bunlar anayasal düşünce ve pratik tarihinde gerçek birer "devrim"di. *Türünün en iyi örneği* olan "yıkıcı" madde İtalyan anayasasının Lelio Basso tarafından yazılan üçüncü maddesidir. Madde şöyle: "Yurttaşların eşitlik ve özgürlüğünü fiilen sınırlayarak bireyin tam gelişimini ve

tüm işçilerin ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal örgütlenmesine gerçek anlamda katılmasını önleyen ekonomik ve toplumsal engelleri kaldırılması Cumhuriyetin görevidir."[11] Otuz yıl sonra, bu düsturla cumhuriyet tarihinin gerçekliği arasındaki uçurum açığa çıktığında, Lelio Basso bunu, "tüm anayasanın en önemli maddesi: Temel, ekseni oluşturan madde," olarak tanımladı. "Bu madde ekonomik ve sosyal eşitsizlikler devam ettikçe demokrasinin olamayacağını ortaya koyuyor. Bu maddenin hukuki önemi muazzamdır," dedi.[12]

Bu bütünüyle yeni bir şeydi. "Engelleri kaldırma"nın "Cumhuriyet'in *görevi*" olduğu fikri bütünüyle yeniydi ve dönemin diğer "antifaşist" anayasal düzenlemeleri arasında bile özgündü. 1946 tarihli Fransız anayasası (ikinci kurucu meclis tarafından kabul edilmişti) ilk açıklamalarından birinde, "Cumhuriyet Fransız Birliği'nde yaşayan tüm kadın ve erkeklere geniş bir dizi haktan bireysel ve toplu olarak yararlanma güvencesi verir," diyor –Basso bunu "kredi hakkı" olarak tanımlıyor– fakat bunu yalnızca "güvence" açısından yapıyor. Federal Alman Cumhuriyeti anayasasının (1949) 3. maddesinin 2. bendi İtalyan anayasasının 3. maddesinin 2. bendindeki ifadeye yakın bir kullanıyor fakat kendisini erkek ve kadınlar arasındaki *gerçek* eşitlikle sınırlıyor: "Der Staat fördert die tatsächliche Durchsetzung der Gleichberechtigung von Frauen und Männer, und wirkt auf die Beseitigung bestehender Nachteile hin" ("Devlet erkek ve kadınlar arasında gerçek bir eşitliğe ulaşılmasını *teşvik eder* ve bunu engelleyen mevcut durumları ortadan kaldırmaya çalışır"). İtalyan anayasasının içerimleri hesaplanamayacak köklü bir kavram getiren yazarlarınca benimsenen formülün kapsamı çok daha geniştir: "Gerçek" ve *özlü eşitliğin* önündeki "engeller" ve bunların "kaldırılması"nın *zorunluluğu.* O tarihte egemen olan fikir eşitliğin demokrasinin esas doğası olduğu şeklindeki algıydı. Bu eşitlik, Norberto Bobbio'nun "eşitlik ilkesi demokrasinin yokluğudur,"[13] şeklindeki açıklamayı yapmadan önce etkili bir biçimde tanımladığı gibi, "yalnızca biçimsel bir eşitlik değil öz olarak da tüm insanlığın eşitliği" olarak anlaşılıyordu.

Hatta, İtalyan kurucu meclisinin liberal üyeleri eleştirilerini "engellerin kaldırılması" deyiminde yoğunlaştırmışlardı. İktisatçı Epicarmo Corbino bu cümlenin "Bireyin bütünsel gelişimini mümkün kılmak Devlet'in görevidir," şeklinde değiştirilmesini önerdi ve endişeyle şunları söyledi: "Sosyal ve ekonomik engelleri kaldırmak ne anlama gelebilir? Muhtemelen her türlü yasal, ekonomik veya sosyal engeli kaldırmak, devletin bir devlet olarak yapısını kaldırmak anlamına gele-

bilir!" (*Kurucu Meclis Faaliyetleri*, s. 2424). Maddeyi oluşturan ifadenin toplum hakkındaki Katolik fikirlerin ("*bireyin* bütünsel gelişimi") ve solcu görüşlerin ("Tüm işçilerin ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal örgütlenmesine gerçek katılımı") iç içe geçirilmesinin sonucu olduğu açıktı.

Akla önemli bir tarihsel detay gelmelidir. İtalyan kurucu meclis komisyonu anayasanın ana metnine, anayasanın "yönelimi"ni ve 3. maddede yer verilen gelecekteki hedeflerini içeren bir önsöz yazılıp yazılmamasını tavsiye etmek konusunu uzun uzadıya tartışmıştı. O tarihte böyle bir önsözün yazılmasını, uygun bir anayasa metninin yalnızca yasal açıdan geçerli "ilkeleri" içermesi gerektiğini iddia ederek bizzat Calamandrei savunmuştu. (Fransız anayasasının yazarları da, erkek ve kadın eşitliği ile millileştirme gibi temel ilkelere değindikleri çok kısa bir önsöze yer vermişlerdi. Önsöz 1789'daki "Haklar Bildirgesi"ne çarpıcı bir referansla başlıyor.[14] Federal Alman Cumhuriyeti'nin *Grundgesetz*'inde ise tam tersine başlangıçtaki maddelerde tanımlanan *tüm* ilkeler anayasa metnine dahil edilmiştir.) Togliatti Calamandrai'ye yaklaşık 10 yıl sonra *Discorso sulla Costituzione* [Anayasa Üzerine] adlı çalışmasının merkezine koyacağı bir iddiayla yanıt verdi.

> Anayasamız daha başka şeyler de söylemeli; hiç değilse bazı bölümlerinde ve özellikle *yurttaşlık haklarına yeni bir nitelik* kazandırılması gereken yerlerde bir program niteliğinde olmalıdır... Anayasa yalnızca bugün olanlara yer vermekle kalmamalı, *yasa yapıcılarımızın yolunu aydınlatacak* ilkeleri de içermeli. Bu bir önsözde yapılabilir. Peki ama bir önsözün nasıl bir gücü vardır? Albertine Yasası'nın da bir önsözü vardı ama bugün görmezlikten geliniyor. Önsözde yer verildiğinde ilkeler tüm güçlerini yitiriyorlar.[15]

Serbest ticaret yanlısı muhafazakâr Corbino'nun endişesi ise kendi bakış açısından da olsa, temelsiz değildi. Togliatti'nin "Anayasa Komisyonu"nun o oturumunda geliştirdiği iddia kesinlikle yeni bir şeyler içeren tarihsel sürece açıkça gönderme yaparak başlıyordu: "Direktifler"in şekillendirilmesi anayasal ilkelerle ilgili bir "program"ın parçasıydı.

> Sovyet anayasası açık bir niteliği sahiptir: Bir devrimin sonuçlarını özlü ilkelerle ortaya koymaktadır; 20 yıllık devrimci faaliyet aracılığıyla

yaratılan bir durumu ortaya koymaktadır [1936 anayasası referans gösterilmektedir]. İtalya'da bu durumda değiliz, bunun nedeni yalnızca devrimin olmaması değil, aynı zamanda herkesin bugünkü koşullarda –İtalya'da ve Avrupa'nın her yerinde sınıflar arasındaki siyasi ilişkilerin yurt içinde ve uluslararası düzeydeki konumu veri alınarak– farklı bir yol izlenerek sağlıklı bir toplumsal değişime ulaşılabileceğinin mümkün olduğuna inanmasıdır. Anayasada bu durum dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, eğer yalnızca İtalya'da bugün var olanlar onaylanırsa, bu halkımızın büyük çoğunluğunun anayasaya yönelik beklentilerini karşılamayacaktır. Anayasamız daha başka bir şeyler de söylemelidir, vb.

Sosyalist bir ülkenin anayasal olgunluğunun batı Avrupa'nın –özellikle de İtalya'nın– antifaşist anayasalarında *yeni olan şeyleri* ürettiğinin daha açık bir göstergesi olamazdı. Tarihsel açıdan önemli olan ise böylesine açık, belirgin bir yönelimin o yıllardaki siyasi ve parlamenter durumla bütünüyle uyumlu olmasıydı. Bu yüzden o anayasalar aslında faşizmin yıkıldığı tarihte sınıflarla onların siyasi gruplaşmaları arasındaki güç ilişkilerinin *kanunlaştırılması* olarak görülmelidir.

Sovyet anayasal düzeni örneği birinci maddenin içeriğine de yansımıştır: "İtalya çalışma üzerine kurulmuş demokratik bir Cumhuriyet'tir." Solcu partiler tarafından önerilen ve diğerlerinin yanı sıra Neni, Basso ve Togliatti'nin isimlerini içeren ifade şöyleydi: "İtalya demokratik bir işçi cumhuriyetidir." Merkezci ve liberal çevrelerin önerisi ise şöyleydi: "İtalyan Devleti cumhuriyetçi, demokratik, parlamenter ve anti-totaliter bir düzene sahiptir." Cumhuriyetçiler solcu partilere katıldılar: Sözcüleri, solun üç tanınmış temsilcisinin önerdiği ifadenin Mazzini'nin *Dei doveri dell'uomo*'daki [İnsanın Görevleri Üzerine] öğretisiyle mükemmel bir uyum içinde olduğunu savunan Pacciardi'ydi. Eylem Partisi'nden La Malfa ise "İtalya demokratik bir cumhuriyettir" dedikten sonra "işçi cumhuriyeti" demenin "büyük değer taşıyan, fakat şu andaki demokratik siyasi deneyimimizle tam olarak aynı olmayan tarihsel deneyimleri hatırlattığı" gerekçesiyle bu öneriye karşı çıktı.[16] Anayasası (1936), "SSCB işçi ve köylülerin sosyalist devletidir" (madde 1) diye başlayan ve 3. maddede "SSCB'de tüm iktidar kentlerdeki ve tarlalardaki işçilere aittir ve işçi vekillerden oluşan Konseylerle temsil edilir," açıklamasıyla devam eden Sovyetler Birliği sistemine gönderme yapıldığı açıktı. 11 Mart tarihli oturumda Togliatti meclise şu açıklamayı yaptı:

İtalyan Cumhuriyeti'nin İtalyan Demokratik İşçi Cumhuriyeti olarak belirlenmesini yeniden öneriyoruz. Bunu yaparken *ne kimseyi toplum dışı ilan etmek ne de herhangi birini medeni ve siyasi haklarını kullanmaktan menetmek istiyoruz*, istediğimiz şey Cumhuriyet'in egemen sınıfının doğrudan emekçi sınıflarla bağlantılı yeni bir egemen sınıf olması gerektiğini beyan etmek.[17]

Bu sözleriyle, La Malfa'nın meclis içinden veya dışından başkalarının yaptığının tersine nezaketle dile getirdiği itirazlara peşinen karşı koyuyordu. İma ettiği sorun Sovyet sisteminde *emekçilerle emekçi olmayanlar* arasında "Emekçi Hakları Beyannamesi"nin yayınlanmasından bu yana mevcut olan ve emekçi olmayanlara siyasi hak tanımayan (madde 7) temel ayrımdı. Bu tabii ki nüfusun bir kısmının yurttaşlık haklarını dışlıyordu ama anayasanın 12. maddesi doğrultusunda yorumlanması gerekiyordu: "SSCB'de, çalışmak çalışabilecek her yurttaşın görevidir." Dahası, "Emekçi Hakları Beyannamesi"nin 7. maddesi "sömürücüler"in bu haklardan mahrum edildiğini de açıkça belirtiyordu.[18] Gramsci *Quaderni*'de Sovyet seçimlerini "Belirli bir tür devlet memurluğuna gönüllü kaydolma" biçiminde tanımlamış ve bu seçimlerdeki "sıradan meşru yurttaş" ile "daha fazla şey yapmayı kabul eden ve kendisini buna adayan kişiler" arasında bir ayrım yapmıştı.[19] Togliatti kuşkuya yer bırakmamak için "işçi cumhuriyeti" formülünün "hiç kimseyi medeni ve siyasi haklarını kullanmaktan menetmeyi" amaçlamadığını açıkladı. Bununla birlikte öneri küçük bir oy farkıyla reddedildi ve maddenin içeriği Hıristiyan Demokratların sol kanadında yer alan Fanfani'nin hazırladığı şekilde –"çalışma üzerine kurulmuş demokratik bir Cumhuriyet"– soldaki partilerin desteğiyle kabul edildi.

Bu arada "halk demokrasileri" doğuyordu.

Şimdi ilgileneceğimiz olayları anlamaya çalışırken tutkuları, öfkeleri ve klişeleri uzun süre dikkate almamak kolay olmayacaktır. Ülkelerinin ve muhaliflerinin dizginlerini ellerinde tutan neredeyse tüm siyasi partilerin temsilcileri veya varisleri hâlâ tedavüldeydi. Buna rağmen, ister bir davanın savunucuları veya muhalifleri, ister aykırı ister zafer kazanmış olsunlar, bakış açılarından bağımsız olarak bunları anlamak yine de gereklidir. Dahası, bu siyasi rejimlerin tedricen çözüldüğü 1989-90 yıllarında ortaya çıkan coşkulu galibiyetçilik artık iki nedenle ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Birincisi coşkunun yeri-

ni alan hayal kırıklığıdır: Aynı ülkelerde iktidara çoğunlukla aynı siyasi grupların farklı bir maskeyle geri döndüğü çok açıktı. Diğer hayal kırıklığı ise sosyal eşitsizliği daha da beterleştiren ve dilleriyle siyasi programlarını değişik şekillerde "modernize" eden "sol" partileri iktidara getiren "piyasa" ekonomisinin vahşetiydi.

Avrupa'nın 1945'ten sonra bölündüğü her iki "nüfuz alanı" için de geçerli olan başlıca faktörün uluslararası boyut olduğunun akılda tutulması gerekir. Bu kıtanın tarihinde bütünüyle yeni bir şeydi. Eskiden dünyaya kendi koşullarını dikte eden kıta Hitler'in tetiklediği savaşın sonucunda kendisini iki galibin, ABD ve Sovyetler Biriliği'nin nüfuz alanında bulmuştu, İngiltere ise "batılı" galibin eşit ortağı olmaktan bile uzaktı. Nüfuz alanlarındaki ilk ayrım 9 Ekim 1944'te Moskova'da Churchill ve Stalin tarafından yapıldı; bu unutulmaz sahnede Churchill kendi inisiyatifi ve kendi el yazısıyla "yüzde"leri yazdı. Churchill şöyle yazıyordu:

> "İngiltere ve Rusya söz konusu olduğunda sizin Romanya'da yüzde doksan bizim ise Yunanistan'da yüzde doksan ağırlığa sahip olmamıza ve Yugoslavya'da ağırlığı yüzde elli yüzde elli paylaşmaya ne dersiniz?" Bunlar tercüme edilirken yarım sayfalık bir kâğıda şunları yazdım:
>
> | | |
> |---|---|
> | Romanya | |
> | Rusya | % 90 |
> | Diğerleri | % 10 |
> | Yunanistan | |
> | İngiltere | % 90 |
> | (ABD ile birlikte) | |
> | Rusya | % 10 |
> | Yugoslavya | % 50-50 |
> | Macaristan | % 50-50 |
> | Bulgaristan | |
> | Rusya | % 75 |
> | Diğerleri | % 25 |
>
> Bu kâğıdı o sırada tercümeyi dinlemiş olan Stalin'e uzattım. Kısa bir sessizlik oldu. Sonra mavi kalemi aldı ve kağıdın üzerine büyük bir "tamam" işareti koyup bize geri verdi. Her şey bunların not edildiği hızla kabul edilmişti...

> Bundan sonra uzun bir sessizlik oldu. Kâğıt masanın tam ortasında duruyordu. Sonunda, "Eğer milyonlarca insan için böylesine can alıcı olan bu konuları sorumsuz bir biçimde bizim belirlememize olumsuz bakılacaksa kâğıdı yakalım," dedim. Stalin, "Hayır kalsın," dedi.[20]

Ertesi gün, iki dışişleri bakanı Molotov ve Eden'in yaptığı toplantılarda Sovyetler'in yüzdeleri şöyle belirlendi: Macaristan yüzde 80, Romanya yüzde 90, Bulgaristan yüzde 80, Yugoslavya yüzde 60. Kısmen İngiltere'nin 1 Eylül 1939'da savaşa girdiğini söylediği SSCB ile yapılacak her türlü anlaşmaya karşı çıkan bu devleti dikkatle savunmak amacıyla Polonya daha hassas bir konuydu. Ancak sorun, 4 Şubat 1945'te Yalta'da ve 17 Temmuz 1945'te Potsdam'da (Londra'da sürgünde olan bir Sovyet karşıtı hükümet ve Lublin'de Sovyet yanlısı hükümet vardı) biraz olağandışı kurnazlıkla çözüldü. Bir ay sonra Oder-Neisse Hattı üzerinde Polonya-Sovyet anlaşması gerçekleştirildi ve Polonya'nın sınırı harabeye dönen Almanya'nın aleyhine batıya doğru kaydırıldı. Çekoslovakya tartışılmadı, ama bu ülkeyi Almanlardan Sovyetler Birliği kurtarmıştı.

Aslında benimsenen yöntem Ağustos 1939'daki Nazi-Sovyet antlaşmasının yöntemiyle aynıydı. O tarihte de her iki tarafın kendi amaçlarına uygun olduğunu düşündüğü –aradan iki yıl geçmeden Almanya tarafından başlatılan savaşa yol açan– belirsiz alanlar kalmıştı. Ancak bu kez SSCB'nin ortakları propaganda aygıtlarıyla o tarihte "antlaşma"yı eleştiren "demokrasiler"di. Bu olayı ahlaki yönüyle değerlendirmeye olanak yoktu. Ne demokrasi (Batının sembolü) ne de sosyalizm kendi "ilkeleri" doğrultusunda davranmıştı. Ancak bugün –diğer her şeyin dışında artık iki kutuplu olmayan dengesiz bir dünyanın tehlikelerini bildiğimiz için– "savaşı yakınlaştırmanın" başka hiçbir yolu olmadığını söyleyebiliriz. Stalin'in Tito'ya Nisan 1945'te şunları yazdığı görülüyor: "Bu savaş geçmiştekilerin hiçbirine benzemiyor. Kim bir toprak parçasını işgal etse oraya kendi toplumsal sistemini dayatıyor. Herkes ordularının ilerleyebildiği yerlere kendi toplumsal sistemini dayatıyor. Bunun aksi olamazdı." Stalin'in antik Yunan tarihini bilmediği açık, aksi takdirde aynı uygulamayla karşılaşmış olurdu.

1944-45'te 1939'a göre yeni olan şey, "satranç tahtası"nın çok daha geniş ve karmaşık olması, tartışılması gereken çok sayıda acil konu bulunmasıydı (başka şeylerin yanı sıra yenik Almanya'nın akıbeti belirsiz kalmıştı). Ve çok inandırıcı olmasa da galipler "kulübü"ne dahil

olan De Gaulle ile Fransa'nın emelleri gibi beklenmedik "farklılıklar" vardı. De Gaulle Stalin'le Kasım 1944'ün sonunda, "yüzdeler" olayından yaklaşık bir ay sonra buluştu. İngiltere ve ABD kendisini henüz Fransız geçici hükümetinin lideri olarak tanımış olmasına rağmen Moskova ile doğrudan temas kurarak bu ülkelere *muhalefette* daha güçlü bir konumda olmayı amaçlıyordu. Aynı zamanda Üçüncü Cumhuriyetin, artık Saar'ı da içerecek şekilde genişletilen Ruhr'a ilişkin projelerini yansıtacak şekilde Almanya'nın parçalanması için de baskı yaptı.

Bu arada, Yunanlı partizanlarla Naziler yerine İngiliz kuvvetlerinin savaşması anlamına geleceği halde, Churchill Yunanistan'ı İngiltere'nin "av sahası" olarak görüyordu!

History of the People's Democracies'in (1952, ikinci baskı 1969) [Halk Demokrasileri Tarihi] çok yetkin yazarı François Fejtö Roosevelt ve Churchill'in "suç ortaklığı", dolayısıyla sorumlulukları sorusunu gündeme getiriyor. Ancak, esas meseleye değil yalnızca bu soruya odaklanıyor ki bu (İngiltere'nin inisiyatifiyle ve İngiltere'nin çıkarları gereği Yunanistan'dan elini çekmek istememesi nedeniyle) Stalin'e verilen tavizlerin "kapsamı" üzerinden *paylaşım* ilkesinin benimsenmesi demek.[21] *Reel politika* açısından verdiği yanıt bütünüyle mantıklı: "Yalta döneminde Sovyetler zaten Baltık ülkelerini, Romanya ve Bulgaristan'ı kontrol altında tutuyordu, Polonya ve Macaristan ile ise *profondément engagés* [derinlemesine ilgileniyordu] ve Belgrat'ı işgal etmişti. Berlin, Viyana ve Prag'a geçişin önündeki engeller de artık kaldırılmıştı. Bu yüzden Avrupa'ya hükmetme durumundaydı." Sonra şöyle devam ediyor, "Sovyet kara kuvvetlerinin bu *gelgit dalgasından* [*ras-de-marée*] önce iki Batılı lider "Rusya ile savaşmak veya uzlaşmak" seçenekleriyle karşı karşıya kaldılar." Dahası, Almanya hâlâ olağanüstü ve beklenmedik bir direnç gösteriyordu,[22] Japonya Pasifik'te ABD'ye karşı şiddetli bir savaşa girmişti ve atom bombası henüz mevcut değildi. Bu yüzden, "Rusya'yı geri göndermek için bir savaşa girmek saçmalık olacaktı," diyor. Tablo heyecan vericiydi: Belirli bir noktadan sonra, ordu ve istihbarat çevrelerinde hiç değilse perde arkasında üç yanlı bir oyun sürdürülmüştü. Şer Ekseni veya onunla bağlantılı olanların (örneğin İsviçre'de *Le Mois Suisse*) yaptığı propaganda kısmen "Batı medeniyeti"nin (ve/veya Avrupa medeniyeti) yayılmakta olan Bolşevizm'e karşı korunması gerektiği konusunda ısrarcı olmaya başlamıştı. Bu üç ülkede –özellikle ABD'de– açıkça Almanya'dan yana olan veya hiç değilse SSCB veya Almanya

arasında seçim yapmaları gerektiğinde kesinlikle Almanya'yı tercih edecek gruplar asla eksik olmadı. Joseph Bendersky'nin son kitabı *The "Jewish Threat"* (2001) [Yahudi Tehdidi] başka şeylerin yanı sıra General Patton'un Truman'ın danışmanlarından Morgenthau ve Baruch'u "Almanya'ya karşı semitik intikam virüsünü yaygınlaştırmakla" nasıl suçladığını hatırlatarak bu olguyu gayet açık bir biçimde göstermektedir. Kısacası, Fejtö bu sözlerle savaş hâlâ sürdüğü sırada –İngiliz ve Amerikalı siyasi liderler açısından uzak ve olanaksız görülen– düşmanların değişmesi olasılığının, en azından, 1947'den sonra başlayıp yükselecek "soğuk savaş" ile nüfuzlarını artıracak nüfuzlu çevrelerde çok da olanaksız olmadığına dair ipuçları veriyor

Orta ve doğu Avrupa'nın akıbetinin savaşın son aylarında zaten nasıl şekillendirilmekte olduğunu anlamaya çalışırken göz ardı edilemeyecek bir faktör daha bulunuyor. Fejtö bundan da söz ediyor: "Doğunun Kızıl Ordu tarafından kurtarılma şekli." Ordu gizli Komünist örgütlerle büyük ölçüde bağlantılı partizanların –Stalin'in Alman işgalinden beri kuvvetle desteklediği bir savaş biçimi– *aktif desteğine* yaslanabilmişti. Partizanlar Sovyet ordusu geldiğinde kendilerini neredeyse otomatik olarak egemen bir konumda buldukları ileri karakollar kurdular. Dahası, Stalin yakın batılı komşularıyla ilgili idealize edilmiş bir bakış açısına sahip olmaktan uzaktı. Fejtö Sovyet liderinin Roosevelt'in parlak yardımcısı Harry Hopkins'e Polonya'yla ilgili olarak yaptığı iğneleyici bir yorumu hatırlatıyor: "Bir ülke yalnızca küçük olduğu için mutlaka masum olmaz." Polonyalıların Nazi işgali sırasındaki şiddetli antisemitizmi bu sert yargıyı kesinlikle doğrular görünüyor.[23]

Bu –gayet iyi bilinen ve geçerken hatırlattığımız– durumda nüfuz alanlarına ayrılmanın mantıklı sonucu olan örtük bir ilke söz konusuydu. İlke şöyleydi: İlgili ülkelerde temsili hükümetlerin oluşması için mümkün olduğu kadar çabuk seçimler yapılmalıdır; her koşulda alanlara bölmenin bir anlamı varsa, seçimleri o bölgedeki hegemonyalarıyla iktidara gelmesine sıcak bakılan partiler kazanacaktır. Bununla birlikte, haritaya bakacak olursak Fransa ve İngiltere'nin "uydu" değil ortak oldukları ve bu nedenle kendi "kuralları"yla oynadıkları için Almanya'nın dışında bu ilkenin "geçerli" olmadığı iki ülkenin doğuda Çekoslovakya, batıda ise İtalya olduğunu görürüz. Onlar beklenen akıbetleriyle 1947-48'de karşılaştılar. İki Almanya kurulduğunda "ilke" en saf biçimiyle işledi.

Uluslararası durumun bundan sonraki olayları belirleme şekli çok kısa olarak böyleydi. Buna "halk demokrasileri"nde bile komünistle-

rin ağırlıkta olduğu koalisyonların "seçimleri kazandığı" eklenmelidir. Onlar da iktidara en önemli nedeni bu ülkelerin özgürlüklerine kavuşturulması olan olumlu bir seçim atmosferinde genel mutabakatla geldiler. Bütün bu ülkelerin uzun vadeye yayılacak zaafı şu inançtan kaynaklanıyordu: Başarı bir kez yakalandığında *sonsuza kadar sürecek* ve Batı'da ustalıkla yürütülen sürekli meşruiyet kontrolleri ve yenilenmelerine gerek kalmayacaktı. Tam tersine, toplumsal programların rejimleri güçlendireceği düşünülüyordu. Bunun gerçekleşmediği açık. Yeni "halk devleti" modelini açık biçimde inşa etmeyi başaramadılar ve dışarıdan batıdakilere benzeyen göstermelik seçim sistemleriyle kuşku yarattılar. Bu da kaçınılmaz olarak mutabakatın zayıflamasına yol açtı.

Kısacası, Avrupa tarihinin bu dönemini ve Avrupa'daki bu demokrasi deneyimlerini bir kukla tiyatrosuna indirgemek mümkün değildir. Nüfusun geniş kesimlerinin bilerek Nazi egemenliğini desteklediği dönemin hemen ardından bu ülkelerin tarihinde yalnızca ihtilaflı bir temsiliyet olduğunu söylemek de aynı şekilde anlamsızdır.

Nazileştirilmiş Slovakya'nın lideri Monsenyör Tiso ülkenin özgürlüğüne kavuşmasının ardından cezalandırıldıktan sonra bile popüler olmayı sürdürdü. Aynı şey, bir yanda Alman "yoldaşları" diğer yanda Tito (cumhuriyeti Yugoslavya Federasyonu'na başarılı bir biçimde dönüştürmekte özgün bir sorunla karşı karşıya kalmıştı) önderliğindeki partizanlarıyla Hırvatistan için de söylenebilir. Bu bağlamda, "Kuzey Avrupa sosyalizminin" simgesi haline gelmek üzere olan bir ülkenin –İsveç– 1943'e kadar Hitler'in Reich'ine ne kadar yakın olduğunu hatırlamak da yerinde olacaktır. 5 Temmuz 1940'ta genişleyerek bir ulusal birlik koalisyonu haline gelmiş olan sosyal demokrat Per Ablin Hansson hükümeti Reich ile Alman askeri kuvvetlerine İsveç topraklarından geçme izni veren bir anlaşma imzaladı.[24] Ülkede geniş bir mutabakat vardı ve anlaşma sonrasında da devam etti; ancak 1943'ün ikinci yarısında savaş Şer Ekseni açısından kötüye gitmeye başlayınca Hansson hükümeti Nazi yanlısı tarafsızlıktan vazgeçip İtilaf Devletlerini destekleyen bir tarafsızlığı benimsedi.

Mutabakat oluşumu son döneme özgü bir icat değildir.

O aylarda "kamuoyu" kitlesel biçimde görüş değiştirip Fransa ve İtalya'da İngiliz ve Amerikalıları, doğu Avrupa'da ise Sovyetler Birliğini desteklemeye başladı. Bunu destekleyen faktörler faşist rejimlerde savaşın hızlanması, Alman işgalcilerin giderek sertleşen baskıları

ve halkın hızla kötüleşen yaşam koşullarıyla patlak veren krizin yükselmesiydi. Partizanların mücadelesi de, bir yandan Nazilerin intikam eylemleri nedeniyle halk üzerinde olumsuz etki yaratırken, diğer yandan tam tersi etki yapıyor, çoğu komünistlerden oluşan "düzensiz" savaşçıların eylemleri psikolojik veya aktif destek kazanıyordu.[25] Bu, savaşın sonunda Sovyet kuvvetlerince kurtarılan ülkelerde geçici hükümetlerin kurulması sırasında önemli bir faktör oldu. Ne zaman bir siyasi rejim doğsa, bir lider grubu iktidarı ele geçirir ve –eğer projeleri başarısı olursa– içinde yeni bir "meşruiyetin" kendisini gösterdiği birbirini izleyen olayların gerçekleştiği yeni "işler" yapılır. Yeni rejim kendisini böyle ortaya koyar; o halde kendi meşruiyetini kanıtlaması gerekir. 1861'de orta ve güney İtalya'yı ilhak eden ("güney eşkıyalığı" diye adlandırılan uzun ve beklenen bir gerilla savaşına rağmen) Piedmontese'nin de yaptığı buydu. Thiers 1871'de çoğunluğun kesinlikle monarşist olduğu bir ülkede cumhuriyetçi bir anayasa ilan etti, ancak cumhuriyetçi anayasa 1875'te yürürlüğe girebildi. Faşist parti de 1922 ile 1926 arasında önceki bölümlerde anlatıldığı üzere aynı şekilde hareket etti. Daha ilk başlarda devletin en büyük yetkilisinden aldığı onayın ardından, egemen ve orta sınıfların güçlü desteğine dayanarak kitleleri kazanma işine başlayabilirdi. 1944-46 arasında meşruiyet temelinde devlet haline gelen antifaşizmin temelleri de kademe kademe kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetler Birliği'nin kurduğu hükümetlerin temelleriyle aynıydı. Bundan sonra olan her şey kesinlikle bu temel sayesinde mümkün olmuş, eş zamanlı olarak savaşın üç galibinin durmadan tekrarladığı "paylaşım"ın yarattığı çerçeveyle teşvik edilmiş ve korunmuştu.

Muhtelif "halk demokrasileri"nin gezegenin kalan tüm bölmelerinde –yani Batı'da– kamuoyunu oluşturan dünyadan gördüğü saygı uluslararası siyaset ve uluslararası bağlılıklar nedeniyle iniş çıkışlar gösterdi. Bunun en çarpıcı örneği Yugoslavya'dır. Tito ve güçlü bir mutabakata dayanarak (ve muhalifleri aynı ölçüde güçlü bir baskı altına alarak) kurduğu tek partili "sosyalist" rejim 1948 yılında Stalin'le anlaşmazlığa düşünceye kadar Sovyet uydularının en önemlisi sayılıyordu. Özetle, İtalyan cephesinde "oyunu bitiren" partizanların gerçekten acımasız yöntemleri hakir görüldü. Tito ile Stalin arasındaki anlaşmazlıktan sonra Yugoslavya'daki *–sırf bunun için* yapısını kesinlikle değiştirmeyen– rejim büyük ölçüde yaygınlık kazanan kapsamlı bir görüş değişiklinin nesnesi haline geldi. Kruşçev 1955'te Tito'yla iş-

birliğine devam etme kararı alıncaya kadar Yugoslav rejiminin yapısını "cani"likle suçlama sırası Sovyetler'deydi. Ancak kimi gerçekler içermesine rağmen bu amansız propaganda kamuoyunun yaklaşımını şekillendirmedi. Tito açıkça SSCB karşıtı olan Yunanistan-Türkiye-Yugoslavya antlaşmasına imza atıp yeni *cordon sanitaire*'in çeşitli ittifaklarına (NATO, SEATO, vb.) coğrafi uyum sağladığında ününün doruklarına ulaştı.

Tito'nun Mayıs 1980'deki cenazesine hayata geçirdiği deneyimlere tam bir saygıyla tüm dünyanın devlet adamları eksiksiz katılım gösterdi. SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin Yugoslav Federasyonu'nu dağıtma kararı tarih yazımı açısından Tito ve tüm "Yugoslav deneyimi"nin radikal bir biçimde yeniden değerlendirilmesine yol açtı. İkinci Dünya Savaşının sonunda Istria bölgesinde işlenen tüm cinayetler öne çıkarılarak Tito kuvvetlerinin Nazi karşıtı destanı ve Yugoslavya komünistlerinin kurup birkaç onyıl ayakta tuttuğu siyasi ve sosyal rejimin değerlendirmesinde tayin edici bir faktör haline gelişleri karanlıkta bırakıldı.

Macaristan ise tam tersine, belirli bir noktadan sonra siyasi rejimini Tito yönetimindeki Yugoslavya'da düşünülmesi dahi mümkün olmayan bir tarzda "liberalleştirmiş" olmasına rağmen Batı'da yalnızca küçümsendi ve alaya alındı. Ancak Jànos Kádár hükümeti bizzat kurulma tarzıyla "kusurlu" olduğu için "karantina"da tutulacaktı. Çavuşesku'ya gelince, onun öyküsü bir hızlı tren trajikomedisidir. SSCB'den fiyakalı bir biçimde özerklik almış olması sayesinde bir doğu Avrupa lideri için düşünülemeyecek noktalara yükseldi ve sonra hak ettiği sonla karşılaştığı kuyunun derinliklerine sürüklendi.

Kısacası bu siyasi sistemlerin incelenmesi, "yararlı yaşam" sona erdikten sonra dahi sinir bozucu bir biçimde yaşamaya devam eden kalın bir aşırı propaganda örtüsü altında kalmış malzemelerle boğuşmak anlamına gelmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi iki "boş alan" İtalya ve Çekoslovakya'ydı. Ancak İtalya –paylaşım anlaşmalarında adı geçmese de– kendisini İngilizlerden çok Amerikalıların nüfuz alanında buldu. Bunun nedeni İngiliz-Amerikalı kuvvetler tarafından kurtarılması ve "Güney Krallığı"nın –yavaş yavaş İtalya Krallığı'na dönüşen– yaşamında itilaf devletleri yetkililerinin kararlı bir biçimde varlık göstermiş olmasıydı. Artık onu uygun bir hükümetin kurulmasına yönlendirmek gerekiyordu.

Mussolini tarafından Kasım 1926'da yasadışı ilan edildiklerinde komünistler küçük bir partiydi. 1921 ve 1924 seçimlerinde çok düşük oy almışlardı. Ardından tutuklandılar, dağıtıldılar. Ancak faşistlerin sızıp etkilediği fakat asla bütünüyle yok etmeyi başaramadığı gizli bir ağı korumayı sürdürdüler. 1929'da, dördüncü Komintern Kongresinin anlamsız talimatları doğrultusunda çoğu komünist İtalya'ya dönmüştü ve neredeyse hepsi polis veya OVRA tarafından yakalanmıştı. Buna rağmen İspanya'daki Enternasyonal Tugaylarda önemli bir varlığa sahiptiler. Faşistler tarafından yasaklanan diğer partiler esas olarak hareketsiz kaldığı halde, komünistler asla örgütsüz veya eylemsiz kalmadılar. 1943'ün sonunda Salò ve Alman işgaline karşı gerilla savaşı başlatmaya çalışan ilk grup onlardı. 18 ay süren bu eşitsiz mücadelenin sonunda komünist örgütlenme yeniden doğdu. Bu arada güney krallığında Togliatti'nin "Salerno'nun dönüm noktası"nın "kararı"yla ve komünistlerin Badoglio hükümetine girmesiyle başlayan kasıtlı olarak yürüttüğü ılımlı ve birleştirici faaliyetler, uzaktaki muhafazakâr güney İtalya'da komünist partinin *var oluş* koşullarını yarattı. Toglaitti'nin siyasi ustalığı partizan savaşının orta ve kuzey İtalya'da yarattığı büyük prestij ve halk desteği ile ulusal hükümette bir devlet adamı haline gelişini birleştirmesi oldu. Kurumsal sorunu İtalya'nın bütünsel kurtuluşuna kadar bir yana bırakarak –çizgisini yavaş yavaş solun bütününe empoze etti– sosyalist partinin doğal olarak yatkın olduğu aşırılığa kayılmasını engelledi. Böylesi bir kayış savaşın acil gereksinimleri ortadan kalkar kalkmaz komünistleri yasadışı ilan etmek için bir bahane hatta mükemmel bir fırsat sunacaktı.

Bu, Yunanistan'da İngiliz General Scobie'nin tüm partizan grupların silahlandırılması gerektiğine ilişkin emriyle tetiklenen Atina ayaklanmasından (3 Aralık 1944) sonra çıkan olayların gösterdiği gibi, İngiliz-Amerikan nüfuz alanındaki zoraki bir beklentiden başka bir şey değildi. İngilizlerin ayaklanmayı bastırması bir aydan fazla sürdü ve sonrasında Varkiza anlaşmalarına (Şubat 1945) ihanet edilmiş oldu; Mart 1946'da komik bir seçim yapıldı ve bu seçime İngilizlerin denetimindeki monarşist-popülistler dışında hiçbir parti katılmadı; Kral geri döndü ve daha sonra "Özgür Yunanistan'ın Geçici Hükümeti" (Aralık 1947) olacak "Demokratik Yunanistan Ordusu" Ekim 1946'da gerilla savaşını başlattı. Churchill bu hükümeti devirmek için Truman'dan müdahale etmesini istedi, bu Yunanistan'ın doğrudan Amerika'nın denetimine geçtiğini gösteren bir hamleydi. Gerilla savaşı ancak 1949'da Yunanistan'da ABD'nin korumasında sağın "par-

lamenter" diktatörlüğü kurulduktan sonra bastırılabildi. Bu diktatörlük Papandreou'nun dönüşüne (merkez partisinin 1964'teki zaferi ki, bunu hemen ardından Nisan 1967'deki Albaylar Darbesi izleyecekti) kadar sürecekti.

Bu Togliatti'nin ılımlı konumunu sürdürme becerisi ve kararlılığıyla fakat aynı zamanda Hıristiyan Demokrat parti liderliğinin gerçekten antifaşist olan üyeleri ve "laik" partiler (cumhuriyetçiler ve demokratik sosyalistler) sayesinde İtalya'da başarıyla kaçındığı bir senaryoydu.

Komünistler ilk seçim sınavında (2 Haziran 1946) o tarihte kendisini "proleter birliği" şeklinde biçimlendirmiş olan sosyalist partiden az olmakla birlikte iyi bir sonuç elde ettiler (oyların yüzde 19'u). Sol partiler oyların yüzde 40'ını aralarında paylaşırlarken, Hıristiyan Demokratlar tek başlarına oyların yüzde 30'unu aldılar. Aynı yıl Fransa'da sosyalistler ve komünistler parlamentoda çoğunluğu ele geçirdiler. Bununla birlikte, Fransa (kimi rezervlerle) liderlik rolü oynayan ülkelerden biri olduğu için, ona diğerlerinin himayesi altında olanlar gibi muamele edilemezdi. Aslında Dördüncü Cumhuriyet'in tarihi daima egemen olan ılımlı partilerin iktidara dönüşünün tarihidir. "Atlantik" ortaklığı bu dönüşün unsurlarından *biri* olmakla birlikte, tek unsuru değildi ve sonunda giderek önemsizleşti. İtalyan Cumhuriyeti ise tam tersine, diğerlerinin himayesi altında olmuş ve sürekli gözlem altında kalmıştır, egemen güç burada seçmenlerin "kabul edilemez" bir karar vermesi halinde "alternatif" bir çözümü hazır tutmuştur.

En büyük sınav 18 Nisan 1948'de yapıldı. Hiç kamuoyu yoklamasının yapılmadığı bir dönemde seçim sonuçlarını tahmin etmek fazlasıyla zordu. ABD, olası bir "demokratik halk cephesi" zaferine karşı hazırlıklarını yaptı. İlk Clinton yönetimi CIA kayıtlarını akademisyenlerin kullanımına sunduğunda[26] Kasım 1994'te, "İtalya'da Komünistlerin İktidarı Yasal Araçlarla Eli Geçirmesinin Sonuçları" başlıklı bir belge yayınlandı. 5 Mart 1948 tarihli belge başlangıçta Sardunya ve Sicilya'yı ayırarak ve sonra arkasında kendilerini açığa çıkarmayan Amerikalıların bulunduğu bir gerilla savaşı aracılığıyla ABD'nin acilen müdahalesini öngörüyordu. "ABD İtalya'da komünistlerin yasal yollardan iktidara gelmesine izin veremez," çünkü "bunun psikolojik yansımaları korkunç olur,"açıklamasından sonra değerlendirilen diğer alternatif "seçim sonuçlarının tahrif edilmesi"ydi. Gayet iyi bilindiği gibi bunların hiçbir gerekli değildi, Amerikan "gıda yardımı"nın etkilerinin çok daha etkili olduğu görülecekti. Hıristiyan

Demokrat parti tek başına meclisteki koltukların mutlak çoğunluğunu kazandı; ancak De Gasperi "laik" partilerle (demokratik sosyalistler, cumhuriyetçiler ve liberaller) bir koalisyon hükümeti kurdu. Togliatti'nun bunun "en iyi sonuç" olduğunu belirttiği söylendi:[27] Tam olarak kastettiği, kazanılacak bir zaferin kesinlikle 5 Mart tarihli CIA belgesinde özetlenen sonuçları getireceğiydi.

Amerikalı "uzmanlar"ın öngöremediği ve asla anlayamadığı şey Hıristiyan Demokrat Partinin yapısıydı. 1990 yılında ABD'nin Roma büyükelçisi Clare Boothe Luce ile Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan yazışmalar yayınlandı. Haziran 1953'te nispi temsil sistemini bir "çoğunluk payı" aracılığıyla "düzeltmek" için bir seçim yasası çıkarma girişimi olmuştu. Bu yasa birkaç oy farkla çıkarılamadı. Kasım 1953'te, bu seçim darbesinden sonra büyükelçi raporuna şunları yazdı: "Mr. Scelba gerekli olduğu takdirde komünistlerin her zaman *hapse atılabileceğini* fakat henüz bunun zamanının gelmediğini söyledi." Büyükelçi bu tutumun yumuşak olduğunu düşünerek (tarihe İtalyan Komünist Partisi'nin sert bir muhalifi olarak geçen) Scelba için şu asabi değerlendirmeyi yapıyor: "Mr. Scelba komünizmle ilgili doğru düşünce veya kanaatlere sahip değil."[28]

İKP yönetimine ajanlar sızdırıldı[29] ve diğer her türlü baskı yapıldı. Komünistlere oy verenlerin aforoz edileceğini açıklayarak korkutmak amacıyla Vatikan da işin içine girdi. Ancak Hıristiyan Demokratlar geri dönülmez sonuçları olabilecek bir karara zorlanmayı reddettiler. De Gasperi Vatican'ın gözünden düşmeye başladı; buna rağmen bir sonraki kuşaktan Fanfani ve Moro gibi ana stratejileri "merkez-sol" olan liderler çıktı ve İSP hükümette yeniden doğrudan sorumluluk aldı. Bütün bunların, "evcilleşmeyen" İtalya'yı daha sonra 1967'de Yunanistan ve 1973'te Şili'de yapılanlara maruz bırakma tehditlerine yol açtığı asla unutulmamalıdır. Ancak bunlar daha sonra oldu.

İtalyan Cumhuriyeti'nin karmaşık tarihini böylesine kısa bir biçimde incelerken, muhtemelen nüansları, geliş gidişleri, rol değişikliklerini, ilerlemeleri ve yenilgileri göz ardı eden –ve her şeyden önce krizlere çok fazla odaklanan, bunları birbirleriyle yakından bağlantılandıran– fazlasıyla doğrusal bir yaklaşım benimseme riski doğacaktır. Ancak bu karmaşıklığı bir yana bırakırsak, bu dönem iki faktör açısından çok kısa ama doğru olarak özetlenebilir. Bunlardan biri başat güce dışarıdan gelen sürekli tehditti. Bu tehdit İtalyan komünistlerinin sonsuza kadar saldırganlığını sürdürecek Sovyet iktidarının sadık bir kolu olduğu algısına dayandırılıyordu. Diğeri, cumhuriyeti kurmuş ve

anayasasını yazmış olan üç büyük parti arasındaki anayasal antlaşmanın verdiği güçtü.

De Gasperi'nin Vatikan'la arası açılmış olabilir, fakat Togliatti'nin işi de kendi siyasi yelpazesinde bundan daha kolay olmamıştır. Stalin'in İtalyan partisindeki rolünü bırakıp[30] Kominform'a geçme teklifini reddettikten sonra Togliatti'nin Sovyetler Birliği komünist partisinin on dokuzuncu kongresi (Ekim 1952) için bile Moskova'ya dönmediği, oraya yalnızca Stalin'in cenazesi (Mart 1953) için gittiği görülmüştür. Bu olaylar oldukça belirsiz olmayı sürdürüyorlar. Ancak kesin olan bir şey var ki o da İtalyan Komünist Partisinin Pietro Secchia'nın temsil ettiği "direnişçi" ve "ayaklanmacı" kesiminin özellikle kritik bir noktada doğrudan Stalin'e başvurup Togliatti'nin liderliğini sorgulamaya çalıştığı, Stalin'in ise bu başvuruyu reddettiğidir.[31]

Dahası, Sovyetler Birliği komünist partisinin on dokuzuncu (çok daha ünlü olan yirminci kongrenin gölgede bıraktığı) kongresine İtalyan partisinin izlediği çizginin beklenmedik bir biçimde tanınması damga vurdu. Stalin'in savaş sonrasında uyguladığı politikalar Alman sorunundan yumuşamaya kadar birçok konuda zikzak çizmiş, tüm "halk demokrasileri"nde bir sıkıyönetime yol açmıştı.

Stalin o kongreye katıldı, fakat ilk kez partinin çizgisiyle ilgili bir konuşma yapmamıştı (bu görev halefine verilmişti). Bunun yerine kongrenin sonunda kısaca düşüncelerini aktardı. Bu kısa konuşmada yalnızca iki Batılı komünist liderin adı geçiyordu: Togliatti ve Thorez. Stalin kongrede bulunmayan ama Luigi Longo ile bir mesaj gönderen Togliatti'den sanki kongrede bulunuyormuş gibi söz etti. Hem Fransız hem de İtalyan liderlerin gönderdikleri mesajlarda SSCB ile bir savaş çıkması halinde bu iki ülkenin komünistlerinin takınacağı "enternasyonalist" tutumdan söz ediliyordu. Thorez'in ifadesi daha açık, Togliatti'ninki biraz daha dolaylıydı. Stalin böylesi bir "vaat"in Sovyetler Birliği'ne yapılan bir *iyilik* olmadığını, çünkü bu iki liderin "halklarının SSCB'ye karşı savaş açmasını" engelleme kararlılıklarının *öncelikle Fransız ve İtalyanlara yardımcı olmayı amaçladığını "ve ikinci olarak da* SCCB'nin barış çabalarına yardımcı olma"yı hedeflediğini gözlemlediğini belirterek bu mesajlara yanıt verdi. Bu sert denilebilecek bir yanıttı. Ancak ikinci kısımda *ilerici* programlar açıkça desteklendi: Batı'daki komünistlerin *şu andaki görevi* toplumsal devrime gitmekten çok bu tür programlar izlemekti. Stalin, "Burjuvazi burjuva demokratik özgürlükler bayrağını bırakmıştır. *Eğer halkın çoğunluğunun etrafınızda toplanmasını istiyorsanız,* bu bayrağı yeniden yük-

seltmek ve ileri taşımak sizin, komünist ve demokrat partilerin görevidir," dedi.[32] Yani, Batıda –iktidarı elde etmek için klasik yol olmayı sürdüren– çoğunluğun desteğini kazanmak için Batı'da tam olarak ayaklar altına alınmış olan "burjuva demokratik özgürlükler" için savaşmak zorunluydu. Bu Togliatti'nin gönderdiği delegelerin kulağına müzik gibi geldi.

Gıda yardımı –bu kez Sovyetler'den gelmişti– tıpkı kısa süre önce 18 Nisanda İtalyan seçimlerinde Amerikan ekmeğinin yaptığı gibi Çekoslovakya'da da seçim sonuçlarını etkiledi. Biraz da olağandışı kuraklık nedeniyle 1947 yazında hasat çok kötü olmuştu. Çekoslovakya ülke dışında yardım aramak zorunda kaldı. Kasım ayında Bakan Hubert Ripka 30 Mayısta yapılacak seçimlerin öncesinde Moskova'ya gitti. Savaşın sonundan beri Çekoslovakya komünist Klement Gottwald'ın başkanlığında komünistler, sosyalistler, ulusal sosyalistler ve popülistlerden oluşan bir koalisyon hükümeti tarafından yönetiliyordu. Bu hükümet 7 Temmuzda Marshall planıyla ilgilendiğini açıklamış, fakat Sovyetler Birliği'nin planı engellemesi açıklanan ilkenin sonuçsuz kalmasına yol açmıştı. *Beklenmedik değişiklik* henüz Ripka Moskova'ya bile ulaşmadan gerçekleşti; Stalin "Gottwald'ın talebi" üzerine SSCB'nin Çekoslovakya'ya 600.000 ton tahıl göndereceğini açıkladı –bu talep edilen miktardan çok fazlaydı. Tahıl Şubatta teslim edildi. Eski Prag büyükelçisi ve halen dışişleri bakan yardımcısı olan Zorin 19 Şubat'ta operasyonu denetlemek üzere Prag'a geldi ve tam o sırada yapılan bir "Çek-Sovyet dostluğu toplantısı"na katıldı.

Ulusal sosyalist ve popülistlerin –seçimden önce koalisyon hükümetini düşürmeyi amaçlayan– karşı atakları kendilerine zarar verdi. Komünist partiye sadık unsurlarla fazlasıyla "kirlenen" polis soruşturmaya tabi tutulmazsa bakanlarının istifa edeceği tehdidini savurdular. Bunu yaparken sosyalistleri Gottwald koalisyonundan ayrılmaya teşvik edeceklerini düşünüyorlardı. Ancak plan tam da burada çöktü. Sosyalist lider Fierlinger, kısmen partideki bir kesimin baskısıyla, kısmen kendi kanaati nedeniyle hükümette kaldı. Dahası, yaşlı Cumhurbaşkanı Beneš ekimde bir otobiyografi yayınlamış ve burada komünist partiye verdiği desteği ifade ederek samimiyetle "sabır" istemişti: "İktidar yolunda zaten uzun bir yol alan komünistlerimiz bir süre duraklamaları gerektiğini anlamalıdır. Onlardan geriye gitmelerini değil, yolculuklarına devam etmek için en uygun anı seçebilmeleri, makul bir evrim süreci izleyebilmeleri için biraz daha sabır istiyoruz."[33]

Sonunda ulusalcı ve popülist partilere mensup bakanlar hükümetten ayrıldı; komünist parti bu hamleyi meşru hükümete karşı bir darbenin başlangıcı olarak değerlendirdi. Halka böylesine dramatik terimlerle anlatılan tehlikeye karşı muazzam bir hareketlenme oldu. Fejtö komünistlerin, seçmenlerin çoğunluğunu oluşturmasalar da en aktif kısmı olan ve o tarihte teyakkuz halinde bulunan "neredeyse tüm" emekçi sınıflar tarafından desteklendiğini gözlemliyor. 25 Şubat'ta komünistlerin girişimiyle her fabrikada, devlet dairelerinde ve köylerde "devrimci eylem komiteleri" oluşturuldu. Beneš ülkenin her yanından 12 bakanın istifasını kabul etmesini ve Gottwald hükümetine inancını tekrar teyit etmesini isteyen mesajlara boğuldu. Beneš önce Ripka'ya, "Asla boyun eğmeyeceğim," dedi. Genel galeyanın ortasında polis iki partinin önde gelen üyelerini tutuklamaya başladı. Beneš'e bu partilerin bir "komplo" hazırlığı içinde oldukları söylendi. Moskova'da *Pravda* şunları yazıyordu: "Çekoslovak halkı sözünü söyledi. Gottwald'ın politikaları on binlerce işçi ve köylünün onayını aldı: Onlar halkın iradesini ifade ediyorlar." Bundan sonra, sosyal demokratların (Fierlinger'in önderliğindeki çoğunluk ve Lausman'ın önderliğindeki merkez) Gottwald'ı destekleme kararına bağlı olarak olaylar hızla ilerledi. Sosyal demokratlar ve komünistlerden oluşan yeni hükümet kimi muhalif ulusal sosyalistlerin yanı sıra saygın ve bağımsız Jan Masaryk'i de içeriyordu. Masaryk'in intiharı ve Beneš'in istifa kararı açık bir biçimde üzerinde mutabık kalınan bir sonuç almak üzere yapılan seçimlerin arka planını oluşturdu. Seçmenlere iki oy pusulası verildi: Biri Cephe (tam adı "Ulusal Cephe"ydi) içindi ve diğeri boştu. İçişleri bakanlığı 1000 zorunlu imza eksik olduğu için bağımsız bir liste çıkarmanın mümkün olmadığını iddia etti. Cephe 6.431.963 oy aldı ve sandıklara atılan boş pusulaların sayısı 1.573.924 oldu. Beneš 8 Haziran'da istifa etti ve Gottwald cumhurbaşkanı oldu.

Fejtö, 1968 "Prag Baharı"nın ardından gün ışığına çıkan 1848 "darbe"siyle ilgili belgeleri inceledikten sonra araştırmasının ilk baskısında verdiği hükmü yeniden teyit etti. Bunun iki kısmı vardı: Birincisi, komünistlerin başarısı seçmenlerin çoğunluğunu oluşturmasa da sayıca çok olan işçi sınıfından aldığı tam desteğe dayanıyordu; ikincisi, komünist partinin (ve başlangıçta müttefiklerinin) seçim mekanizmasının bir seçim zaferi sağlamak üzere "önceden imal edilmesi" şeklindeki kararının alınması zorunlu bir karar olmadığıydı. "Prag Darbesi" kısmen devrim, kısmen darbeydi.

İlk hata böylesi bir kararın getireceği ve hiç zaman kaybetmeden getirdiği, giderek artan zorlukları öngörememekti. Bunlar, komünist hareket içinde kısa süre sonra Tito'yla yolların ayrılması sırasında daha da vahimleşecek iç kasılmalar nedeniyle daha de beterleşti. Muhtemelen daha da vahim olan ikinci hata, –Gottwald, Kopecky ve diğerlerinin o dönemde tekrar tekrar iddia etti gibi– bu orta Avrupa ülkesinin Batılı anlamda modern oluşu dikkate alındığında, Çekoslovak deneyiminin Batının olası siyasi gelişmesi için bile bir model olacağının düşünülmesiydi. Ancak sosyalist deneyimin toplumsal kök ve temelleri derindi. Aradan yirmi yıl geçtikten sonra, ülkeye yayılan ve Ağustos 1968 işgaliyle tasfiye edilen reform hareketinin referans noktası olarak hâlâ sosyalizme bakmasının başka açıklaması olamaz. Bugün bu deneyimin 1968'de tasfiye edilmesinin 20 yıl sonra gerçekleşecek durdurulamaz dağılmanın koşullarını yarattığı açıkça görülüyor.

Ancak "Prag Darbesi"nin o tarihte Batı'daki etkisi bunu gerçekleştirenlerin beklentilerinin tam tersi oldu. İtalya 18 Nisan'da, seçimle ilgili halk oylamasından önce ve İkinci Gottwald Hükümeti kurulduktan sonra seçime gitti. Ancak orta sınıflar arasında inkar edilemeyecek ölçüde caydırıcı, anti-komünist bir etki vardı. İtalyan Komünist Partisi seçim performansını ("demokratik halk cephesi"ni oluşturan partilere kıyasla) iyileştirdi, fakat sosyalistlerin bölünmesinden sonra bir bütün olarak solun oyları yüzde 39.7'den yüzde 31'e düştü. Kısa süre sonra "Titocu sapma"ya karşı kampanya başlatılacaktı. Bu, özellikle Doğu Bloğunda olmak üzere tüm komünist partilerini bölecek, ama Fransız ve İtalyanları da etkileyecekti (ancak İtalyanlar bunu telafi etmek için Trieste sorunu konusunda "yurtseverlik"lerini artık gösterebileceklerdi). Bununla birlikte Tito "culuk"un –ve Stalin'in bunun Troçki döneminde onunla yapılan mücadeleden çok daha yıkıcı olabileceğine dair sinyallerinin– sonucunda en kötü parçalanmayı yaşayacak olan tam da başarılı ve otoriter Çekoslovak partisi[34] olacaktı. Çatışmanın acı, neredeyse intihar kabilinden yapısı, diğer şeylerin yanı sıra "halk demokrasileri"nin doğumunu destekleyen yaklaşımın sonuçlarından biriydi: Bu mutabakat ilk kez ve son olarak elde edilmişti, önemli olan "siyasal olarak aktif yığınların"[35] mutabakatıydı –ve her koşulda, tam bir tarihsel aşama için geçerliydi. "Halk demokrasileri"nin tarihi –izleyen bölümlerde değinilecek– esas olarak mutabakatın *tam da meşruiyet sağladığı düşünülen toplumsal tabanda* geri dönülmez bir biçimde nasıl yavaş yavaş tükendiğinin öyküsüdür.

14

Soğuk Savaş: Gerileyen Demokrasi

Meclis Amerika Karşıtı Eylemler Komitesi tarafından desteklenen kötü şöhretli 1948 tarihli Mundt-Nixon yasa tasarısı hızla bir dizi soruşturmanın ve komitenin en tanınmış üyesi Senatör Joseph Mccarthy'den yola çıkılarak genellikle McCarthyci duruşmalar olarak bilinen siyasi yargılamaların başlamasına yol açtı. 1938'den beri ABD içinde sürgünde olan Thomas Mann, yasa tasarısının gündeme getirilmesinden hemen sonra o yıl Haziran ayında Hollywood'daki "Barış Grubu"na hitaben yaptığı konuşmada tehlikeye işaret etti: "Şu anda olan her şey Almanya'yı yanımıza alıp Rusya'yı yenmek yerine, Rusya'yı yanımıza alıp faşizmi yenmiş olmanın hiddet ve pişmanlığından kaynaklanmaktadır."[1] Yazar sözlerine şöyle devam etti: "Bu hiddet ve pişmanlık, yasalaştırıldığı takdirde Amerikan faşizmine doğru atılmış tayin edici ve tehlikeli bir adım –ilk adım olmasa da– oluşturacak olan Mundt-Nixon yasa tasarısını üretti. Bu eğilimin belirtilerini ABD'nin "Yunanistan'da bugün gerçekleştirilen dehşete, katledilen rehinelere, her gün [komünist partizanların üzerine] açılan ateşlere, gerici rejimin Çekoslovakya'da olanlarla karşılaştırması mümkün olmayan cinayetlerine" kayıtsız kalmasında görüyordu. Bu sözcükler Mann'ın –Charlie Chaplin,[2] Moses Finley, Dashiell Hammett ve tutuklanan diğer çoğu kişi gibi– "komünist" olduğunu düşünen komite aktivistleri tarafından tekrarlanacaktı. Ayrıca Nixon geçmişini asla inkâr etmedi. 5 Ekim 1999'da Washington'daki Ulusal Arşiv Nixon'un başkanlığı sırasında Şubat ve Ağustos 1971 tarihlerinde Beyaz Saray'da yaptığı konuşmaların 445 saatini yayınladı. Çok sayıda cevher arasında biri öne çıkıyor. Sadık adamı (Watergate skandalının kahramanlarından biri olan) Haldeman'a şunları söylüyor:

"Yahudilerin işin içinde olduğu tüm hassas alanları kontrol etmek istiyorum. İstisnalar var, ama bir bütün olarak bu hergelelere güvenmiyorum."

Bunlar Başkan Truman yönetiminde hâlâ muhalefetle karşılaşan ama hemen sonra General Eisenhower'in 1952'deki başkanlık seçimi zaferine katkıda bulunarak galip gelecek olanlardı. (Nixon Kennedy tarafından bir avuç oyla yenilgiye uğratıldığı 1960'a kadar iki dönem başkan yardımcısıydı. Kennedy Kasım 1963'te onun "komünizm yanlısı" olduğunu düşünenlerce öldürülmüştü.) Bu adamlar "komünistler" ile "skoru eşitleme" ve esas olarak tam da Mann'ın konuşmasının başında hatırlattığı senaryoyu hayata geçirme zamanının geldiğini düşündüler: Birleştirilme karşılığında her türlü tarafsızlaştırma önerisine muhalefet edilerek (1949'da kurulan) Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılması, Almanya'nın Batılı savunma-saldırı sistemine entegre edilmesi ve NATO'ya erken katılmasını sağlamak için Franco İspanya'sına öneri götürülmesi. Franco İspanya'sının NATO'ya kabul edilme önerisi Amerikan senatosunun dış ilişkiler komisyonu tarafından onaylandı ve 14 Temmuz 1955'teki Temsilciler Meclisi toplantısında *oy birliği* ile kabul edildi. Karar başka şeylerin yanı sıra şunlara yer veriyordu:

> İspanya uluslararası komünist emperyalizme karşı batı Avrupa'da önemli bir savunma bağlantısıdır. Birleşik Devletler zaten İspanya'da önemli üslere sahiptir [Franco'nun gönüllü olarak vermişti] ve İspanya bu üslerin devamlılığı konusunda Birleşik Devletler'le samimi bir işbirliği içindedir. Bu nedenle İspanya'yı Kuzey Atlantik Antlaşması'nın ve örgütünün (NATO) bir parçası olmaya, böylece diğer müttefiklerimize katılmaya davet etmek bütünüyle uygundur.[3]

Dışişleri Bakanı John Foster Dulles *el Caudillo*, Francisco Franco ile 1 Kasım 1955'te bizzat görüştü. Bu görüşmenin ardından yayınlanan ortak bildiri Dulles'in İspanya ile Eylül 1953'te yaptığı askeri ve ekonomik antlaşmadan (karşılıklı savunma ve İspanya'ya ABD yardımı konusunda) söz ediyor ve iki tarafın uluslararası politikanın "tüm sorunları" konusunda tam bir anlaşma içinde oluşunu memnuniyetle öne çıkarıyordu.

Yeni Cumhuriyetçi yönetimin gelişi ve kardeşi CIA başkanı olan John Foster Dulles'in dışişleri bakanlığına atanmasıyla mücadele yeniden bizzat Avrupa'da başladı. Yeni dışişleri bakanının parolası Sov-

yetler Birliği'ni geriletmekti. Bu yeni saldırı cephesinin kalesi Batı Almanya'ydı.

Günümüzde –1990'da yeniden birleşen Almanya'nın, Avrupa'nın merkezinde, dışişleri bakanının kültürel ve siyasi geçmişinde 1968 ve izleyen yıllardaki öğrenci "radikalizmi"nin bulunduğu sosyalistler ve Yeşiller tarafından yönetilen dev bir ekonomi olduğu sırada– Adenauer döneminden Brandt dönemine kadar olan Batı Almanya'yı hatırlamak ve yine odak noktası haline getirmek kolay değildir.

Federal cumhuriyetin kurulması bizzat "soğuk savaş"ın ürünüydü. 27 Mayıs 1948'de Londra konferansıyla birlikte batının işgal ettiği üç bölge "Federal Alman Cumhuriyeti"ne dönüştürüldü; bu Sovyetlerin işgal ettiği (Ağustos 1948) bölgede yapılacak paralel bir operasyonun başlangıcıydı. Her iki devlete de son şekilleri 1949'da verildi. Her ikisinin de ilk anayasa taslaklarında Almanya'nın bütününden söz etmesi önemlidir. Üç batı bölgesi başlangıçta homojen değildi. Başkenti Hamburg olan zengin ve siyasal açıdan daha canlı İngiliz bölgesi daha sakin ve muhafazakâr (özellikle Bavyera) Amerikan bölgesinin tam zıddıydı. Fransa'nın durumu ise özeldi. Almanya'nın parçalanması, Ruhr'un uluslararası bölge olması ve Saar'ın işgali konusundaki özgün arzuları nedeniyle Fransa'yla ilişkiler hassastı. Bunlardan sonuncusu gerçekleştirildi ve Saar Almanya'ya ancak 1957'de, yapılan referandumdan sonra iade edildi. Tüm taraflar bu sorunlar konusunda bocaladılar. Roosevelt Tahran Konferansında (28 Kasım 1943) savaş kazanıldıktan sonra Almanya'nın beş özerk eyalete bölünerek, Kiel Kanalı, Ruhr, Saar ve Hamburg'un Birleşmiş Milletler denetimine girmesini önermişti. Churchill büyük bir Avusturya-Bavyera Federasyonu kurulmasını, Ruhr ve Westphalia'nın Prusya'dan ayrılmasını teklif etmişti. "Almanya'nın parçalanmasında izlenecek yol"un araştırılması için İngiliz dışişleri bakanı Eden başkanlığında bir komisyon kurulmasına, bu komisyona Sovyet ve Amerikan büyükelçilerince yardım edilmesine karar verildi. Anlayış "Fransız temsilcinin komisyona katılıp katılmayacağına" komitenin daha sonra karar vermesi şeklindeydi. Komite hiçbir şey başaramadı. Tam da Almanya'nın teslim olduğu gün (8 Mayıs 1945) Stalin'in "SSCB'nin Almanya'yı parçalamaya veya yıkmaya niyeti yoktur" açıklamasını yapması Batılı liderleri şaşırttı.[4]

André Fontaine *History of the Cold War*'da (1965) [Soğuk Savaş'ın Tarihi] Stalin'in "ani politika değişikliği"ne neyin yol açtığını merak

ediyor ve "ülkedeki Sovyet yanlısı unsurlardan yararlanarak Almanya'nın tümüne sahip olmayı" amaçlamış olabileceği konusunda spekülasyon yapıyor.[5] Milovan Djilas'ın *Conversations with Stalin* (1962'de New York'ta basıldı) [Stalin ile Konuşmalar] adlı kitabında Stalin'in Ocak 1947'de Djilas'ın da içlerinde bulunduğu Yugoslav temsilcilerle yaptığı bir toplantı sırasında yaptığı bir açıklama hatırlatılıyor: "Almanya bölünmüş kalacak: 'Batı Batı Almanya'yı kendi devleti haline getirecek ve biz de Doğu Almanya'yı kendi devletimize dönüştüreceğiz.'"[6] Essen Üniversitesi'nden bir tarihçi olan Wilfried Loch'a göre Doğu Almanya her koşulda Stalin'in "sevilmeyen çocuğu"ydu (*Stalins ungeliebtes Kind* başlıklı araştırması 1994'te Rowohlt tarafından basıldı). Loch Stalin'in tercih ettiği seçeneğin yeniden birleşen devletin tarafsızlığı karşılığında Almanya'nın yeniden birleşmesi (ve dolayısıyla Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne son verilmesi) olduğunu düşünüyor –bu Gromyko'nun 10 Mart 1952'de üç müttefik bakana verdiği notta yapılan bir öneriydi. Kısa süre önce ortaya çıkan belgeler Stalin'in Sovyet liderliğinde en güvendiği meslektaşlarından biri olan Beria'nın (Temmuz 1953'te rakipleri tarafından hemen tasfiye edilmişti) Stalin'in ölümünden hemen sonra aynı öneriyi yaptığını gösteriyor. Bu kadar uzak bir karakolun elde tutulamayacağının düşünüldüğü açık. İlk ciddi sürtüşmenin yeni Alman devletinin liderlerinin düzensizliği ve paniği arasında Sovyetler Birliği tarafından bastırılan Haziran 1953'teki Berlin ayaklanmasıyla başlaması bir tesadüf değil.

Birleşme fikri Batı'da tabii ki çok revaçtaydı: Bu, özellikle Adenauer döneminde ülke Batı'nın uluslarüstü yapı ve örgütlerine tam ve koşulsuz biçimde entegre edildiği sırada Batı Almanya'daki siyasi atmosferin önemli bir bileşeniydi. Enzo Collotti bu atmosferi *Storia delle due Germanie* [İki Almanya'nın Tarihi] adlı araştırmasında gayet iyi anlatıyor:

> güçlü, maddi ve manevi anlamda militarize edilmiş, kısmen mücadeleci anti-komünist ruhtan, kısmen de doğudaki komşularından sürekli toprak talep etmekten kaynaklanan kalıcı iç ve dış gerginlikler ortamında Doğu ile bir mücadele edebilecek bir Almanya yaratmak. Almanya'nın yeniden birleştirilmesi sloganı tek amaç olarak Batıcı ve Atlantikçi aşırıcılık tarafından daha da körüklenen bu gerginlik durumunun altında yatan tüm dürtüleri süreklileştirmek, tahrik etmek ve bunun etrafında birleşmeye hizmet etti. Ancak görünüşteki yeniden bir-

leşme arzusunun ardında yalnızca bir boşluk vardı. Doğu ile pazarlık olasılığı yoktu, hiçbir sözleşme, hiçbir jest –Münih Anlaşması'nın reddedilmesi bile– Nazizmin onarılmaz bir biçimde yıktığı Almanya'ya yönelik güveni herhangi bir biçimde tamir edemezdi.[7]

Federal Alman Cumhuriyeti'nin ilk on yılına –siyasi anlaşmazlıkların patlak vermesine ve "Alman suçu"na ve Nazizm/soykırım olgusunun özgünlüğüne ilişkin kolektif bilincin yeniden keşfedilmesine kadar geçen süre– iki faktör arasındaki çatışma damga vurdu. Ülkenin "yüce gönüllü" başlangıcı Weimar Cumhuriyeti'nin en iyi geleneklerinden (hatta Demokratik Cumhuriyet'in *Volksrat* anayasa komisyonunda da olduğu gibi) ve yeniden güçlendirilen sosyalist hareketten (1949'da yapılan ilk genel seçimde CDU-CSU kadar güçlüydü) devralınan ileri hukuk kültürü tarafından temsil ediliyordu. Ancak bütün bunlar bazen nitelik olarak açıkça Nazileşen toprakları geri alma ruhunun altında ezildi. Bu ruh bir başka bağlamda, fakat aynı amaçlarla İberyalı faşist hareketleri de "Atlantikçi" amaçlarla kucaklayanlar tarafından kabul edilip korunuyordu.

1933'ten sonra ABD'ye göç etmiş ve savaştan sonra bir Amerikan üniversitesinde kalmayı sürdürmüş bir Alman Yahudisi olan Tete Harens Tetens *The New Germany and the Old Nazis* [Yeni Almanya ve Eski Naziler] adlı 1961'de Londra'da basılan kitabında 1959 civarında Federal Alman Cumhuriyeti'ndeki durumun genel fotoğrafını sunuyor.

Bonn Cumhuriyeti'nin tüm siyasi yapısı araştırılınca Nazilerin neredeyse her yerde sessizce geri döndükleri şeklindeki sonuca ulaşmak kaçınılmaz oluyor. Federal ve eyalet hükümetlerinin orta ve aşağı kademelerinin yanı sıra Şansölyeden başlayarak aşağıya doğru her kabinede, her partide, Leander parlamentolarında, okul sisteminde ve basında birçok önemli pozisyona eski Naziler sağlam bir biçimde yerleşmişler.[8]

Globke vakasının açığa çıkarılması Tetens'in kitabı sayesinde mümkün oldu. Nazi döneminde Nuremberg ırk yasalarının mimarlarından biri olan Hans Globke şansölyenin daimi müsteşarıydı ve Adenauer şansölyeliğe devam ettiği sürece görevinde kaldı ve Adenauer tarafından korundu. Nazi akımının kökünün kazınmasına, Nuremberg duruşmalarına ve Messelring ve Manstein'in boşaltılmasına neden olan

Alman askerinin "karalanması"na karşı çıkan, intikamcı Deutsche Partei'nin oynadığı role değinmezsek tablo eksik kalacaktır. Bu hareketin üyeleri Adenauer döneminde bakan oldular ve bunlardan biri olan Hans-Christoph Seebohm bir Sutaten Alman olarak Çekoslovakya'nın Federal Almanya'nın Münih Anlaşması'nı bütünüyle geçersiz ilan etmesi yönündeki ısrarlı taleplerini reddetme hamlelerine bizzat katıldı. Ayrıca, Adenauer dönemindeki dış politikanın ana hattı Almanya'nın 1937'deki sınırlarını talep etmekti; diğer şeylerin yanı sıra bu Almanya ile Polonya arasında sınır kabul edilen (Demokratik Alman Cumhuriyeti tarafından açıkça tanınan)[9] Oder-Neisse hattının reddedilmesi anlamına geliyordu.

Federal hükümetin 22 Kasım 1951'de anayasa mahkemesinden Alman Komünist Partisi'nin (KPD) anayasaya aykırı ilan edilmesini talep etmesi de bu tabloyla bütünüyle uyumluydu. Aslında bu olay partinin yasaklanmasını hedefleyen yasal sürecin başlangıcıydı. Hamlenin yasal temeli –Hitler'in Reichstag yangınına dayanarak attığı benzer adımı hatırlatıyordu– anayasanın 21. maddesinin 2. bendiydi. Bu bent Federal Alman Cumhuriyeti'nin varlığını veya demokratik-liberal düzenini tehdit eden amaç veya davranışları bulunan partilerin "anayasaya aykırı" olduğunu belirtiyordu. Doğal olarak bu madde aralarında parti sekreteri Max Reimann'ın da bulunduğu bazı KPD vekillerini de içeren parlamento konseyi tarafından Nazi parti veya gruplarının oluşumunu engelleyecek bir araç olarak algılanmıştı. Ancak şimdi federal hükümet mahkemeye Marksist inançlara sahip olan bir partiye hoşgörü gösterilip gösterilemeyeceğini soruyordu! Bu tür bir Marksizmin anayasal düzene "uygun olmadığı" ima ediliyordu –halbuki Hans Globke şansölyelikteki bakanlık görevine uygundu.

Bu talep gündeme getirildiğinde KPD'nin Bundestag'da 1949'da seçilmiş 15 vekili bulunuyordu (ve oyların yüzde 5,7'sini almışlardı). Mahkeme talebe hemen yanıt vermedi: Görüşünü ancak 1956'da açıklayabildi. Bu arada yakında 1953 genel seçimleri vardı ve hem politikalarının soyut sekterliği hem de Almanya'nın bölünmüş olması nedeniyle komünistlerin eski performanslarını gösteremeyecekleri tahmin ediliyordu. Hükümet hemen bir seçim reformu hazırladı ve "yüzde 5'lik bir baraj" koydu. Ülke çapında yüzde 5'in altında oy alan partiler parlamentoda temsil edilemeyecekti. Böylece –seçimden sonra olsa da– KPD her koşulda Bundestag'dan çıkarılmış olacaktı. Bu, faşizm sona erdikten sonra Avrupa'da nispi temsil sistemine yapılan ve

sonra her yerde uygulamaya sokulan (tabii ki İngiltere hariç) ilk düzeltmeydi.

Fransa bu gelişmeler karşısında giderek daha fazla tedirgin olmaya başlıyordu –bu tedirginlik General de Gaulle'ün ısrarlı ve aşındırıcı siyasi eylemleriyle daha da artıyordu. Sosyalist ve komünistlerden oluşan geçici hükümetten 20 Ocak 1946'da dramatik bir biçimde çıkmıştı. Bundan sonraki tüm eylemlerini anayasayı hazırlayanların çalışmalarına karşı çıkmak oluşturdu. Birinci ve ikinci kurucu meclislerin çalışmalarıyla keskin bir anlaşmazlık içinde oluşu seçmenlerin Dördüncü Cumhuriyetin anayasasını onayladığı 13 Ekim 1946 referandumunun –görünüşte olumla olsa da– rahatsız edici sonuçlarına yol açtı: Referandumdan 9.263.000 evet, 8.143.000 hayır oyu çıktı ve 8.467.000 kişi oylamaya katılmadı! Ancak De Gaulle siyasetten vazgeçmedi. 7 Nisan 1947'de Strasbourg'da yaptığı konuşmadan sonra ulusal mecliste ciddi sayıda eski Petainisti –"kendi" adamlarının önderliğinde, Jacques Soustelle ve André Malraux gibi önemli direniş liderlerini– bir araya getiren geniş bir parlamento grubuna dönüşecek olan Rassemblement du Peuple Français'i kurdu. Hareket siyasi partilere karşıydı (30 Eylül 1946'daki Epinal konuşması) ve Action Française'in çok sevdiği bazı konuları tekrarlıyordu. Ancak Rassemblement başlangıçtaki başarısından sonra hızla gözden düştü. 6 Mayıs 1953'te De Gaulle –tarzı olduğu gibi– dramatik bir biçimde siyasetten ve kurduğu hareketten ayrılarak kendisini "ülkenin şiddetli bir şok geçireceği" döneme sakladığını açıkladı. Göreceğimiz gibi bu tam beş yıl sonra gerçekleşti.

Bu arada SFIO (Section Française de l'Internationale Ouvrière) ve FKP arasındaki bölünme siyasi ağırlık merkezini "merkezci" bir yönetime doğru kaydırmıştı. Bu çabaların yürütme organına içkin zayıflık nedeniyle başarısız olması De Gaulle'cüler ve müttefikleri tarafından bizzat anayasa mekanizmasına atfedildi.

Neredeyse hiç kesintiye uğramadan süren sömürge savaşları ağırlık kazandı ve atmosferi kirletti. 19 Aralık 1946'da (Posdam Anlaşması'na göre Çan Kayşek'in Çin'i ile İngiliz Amerikan güçleri arasında bölünmüş olan) Hindiçini'de bir isyan patlak verdi; isyanın önderi Asya komünizminin liderlerinden biri olan Ho Şi Minh'di. FKP (Fransa'nın önayak olduğu) çatışma karşısındaki tutumu nedeniyle vatan hainliğiyle suçlandı ve bu, partinin daha fazla tecrit edilmesine yol açtı. Fransa'nın sömürge savaşı Cenevre Konferansı yaklaştığı sırada

Dien Bien Phu'nun talihsiz bir biçimde silah bırakmasıyla sona erecekti. 17 Haziran'dan beri Pierre Mendès-France hükümetiyle yönetilen Fransa, yenildiğini Cenevre Konferansında öğrenecekti.

Bu yeni Fransız başbakanının çok uzun kariyeri direniş sırasında De Gaulle'ün gölgesi altında başlamış olmasına rağmen Mendès-France o yıllarda De Gaulle karşıtı biri olarak görülüyordu. "Jakoben" duygulara sahip (sade çalışma odasında Robespiyer'in bir portresi vardı) bir Yahudi olan Mendès-France sola meyilli parlamento koalisyonuna canlılık da getirmişti.

Buna rağmen bir noktada –veya daha doğrusu tek bir görüşünde, yeni doğan Avrupa Savunma Topluluğu'nu (AST) kabul edilemez bularak reddetmesinde– De Gaulle'cü hareketle aynı fikirde oldu. AST, ABD tarafından kuvvetle savunuluyor ve Avrupa topraklarındaki Atlantikçi "savunma"da liderlik rolünü Federal Alman Cumhuriyeti'ne transfer etmenin bir yolu olarak görülüyordu. Aslında Almanya'nın uluslararası siyasete muhteşem bir biçimde dönmesine işaret ediyor ve kaçınılmaz biçimde yeniden silahlandırılmasını gerektiriyordu. 14 Aralık 1953'te, John Foster Dulles diğer şeylerin yanı sıra "Batının Almanya'nın ortak savunmamıza koyabileceği katkının göz ardı etmesinin mantıksız olacağını"[10] öne sürerek ABD'nin yeni anlaşmanın onaylanmasına büyük önem verdiğini açıkladı. AST, 30 Ağustos 1954'te Mendès-France başkanlığındaki Fransız meclisinde reddedildi. Başka şeylerin yanı sıra sorun Almanya'nın talep ettiği Saar'ın iadesi konusundaki Fransız-Alman sürtüşmesiyle de iç içe geçmişti. Bu şiddetli bir gerileme ve AST, esas olarak Doğuda gözü olan Almanya'yı yeniden silahlandırmanın bir aracı olarak değerlendirdiği için başından beri ona karşı çıkan Sovyetler Birliği politikalarının başarısı olarak görüldü. 4 Aralık 1954'te De Gaulle AST'ın reddinin ardından Batı Avrupa Birliğini yaratacak ve öyle veya böyle Almanların bir biçimde yeniden silahlandırılmasına yol açacak mekanizmanın uygulamaya sokulmasından önce, "SSCB ile anlaşmaya varmak için tüm olanaklar araştırılmalıdır," açıklamasını yaptı. Fransa ABD tarafından böylesine açık bir biçimde korunan Alman komşusundan kuşkulanıyordu ve bu noktada Stalin'in ölümünden ve Beria'nın tasfiyesinden sonra Sovyet liderliği tarafından başlatılan uluslararası detant kampanyasına muhtemelen diğer ülkelerden daha fazla ilgi gösterdi. Ancak, soğuk savaş tarihinde öne çıkan bu yıl –1956– olası senaryoları ve alınacak kararları radikal bir biçimde değiştirdi.

O yıl, Fransa'da 2 Ocak'ta yapılan seçimlerle başlamıştı. FKP 1951'deki önceki seçimlerde olduğu gibi, aldığı 5.500.000 oy karşılığında –seçmenlerin dörtte biri– 145 vekil çıkartarak en büyük desteğe sahip parti olduğunu teyit etti. 3.200.000 oy alan sosyalistler 88 vekil çıkartırken muhtelif radikal ve radikal sosyalist partiler 2.800.000 oy aldılar ama bölündükleri için çok az koltuk kazanabildiler. Katolik Parti (MRP) 2.300.000 oy alıp, yalnızca az sayıda koltuk kaybederek yerini korudu. SFIO'nun lideri Guy Mollet komünistlerin yaptığı ortak bir ana hükümet programı hazırlanmasını teklifini reddettikten sonra, hem komünistlerin hem de MRP'nin desteğini alan sosyalist-radikal bir yönetim yerleşik bir çoğunluk olmaksızın oluşturuldu. Mollet hükümeti belirgin bir "sosyal" programa sahipti: Maddeleri arasında ücretli izinlerin üç haftaya çıkarılması, yaşlılar için ulusal bir fon oluşturulması ve mali reformlar vardı. Hükümette üyesi olduğu kabineyle kısa süre sonra çatışacak olan Mendès-France da vardı. Cezayir isyanını demir yumrukla bastırmak isteyen Cezayir'den sorumlu bakan sosyalist Lacoste ile anlaşmazlığa düştü ve Mollet'in tehlikeli ölçüde enflasyonist bulduğu sosyal politikalarına muhalefet etti. Ancak hükümetten ayrılması diğer radikal bakanları ayrılmaya teşvik etmedi. O tarihte ne o ne ona karşı çıkanlar Cezayir krizinin yalnızca iki yıl içinde Cumhuriyetin sonunu getireceğini öngörebilmişti.

31 Ocak'ta Mollet hükümeti ezici bir çoğunlukla (71'e karşı 420 oyla, 80 çekimser) güvenoyu aldı. Birkaç gün sonra, 14 Şubat'ta Moskova'da Sovyetler Birliği komünist partisinin yirminci kongresi başladı. Bu komünist hareket içinde dünya çapında derin bir krizin başlamasına neden oldu. Yalnızca birkaç ay önce muhteşem ekonomik anlaşmalarla desteklenen Çin Halk Cumhuriyeti'yle olan anlaşmazlığın temelleri atıldı. Amacın Stalin "kültü" ile mücadele olduğu açıklanmıştı ama bunun çok ötesine geçilerek, Stalin ile birlikte Lenin'in ölümünden (Ocak 1924) sonraki tüm Sovyet tarihinin itibarı zedelendi. Bu Stalin'in 1948'de başlattığı paranoyak "Tito karşıtı" kampanyayla zaten acı bir sınav vermiş olan "halk demokrasileri"nde zincirleme bir reaksiyon başlattı ve yeni kurulan Varşova Paktı'nın (1955) iki temel bileşenini –Polonya ve Macaristan– yıkımla tehdit eden kitlesel kargaşanın temellerini attı. Bunun Pakt'a üye ülkeler dışındaki sonucu ise Avrupa komünist partilerinin bir kez daha kendi ülkelerinde düzeltilmesi zor bir biçimde tecrit edilmeleri oldu. En çok etkilenenler Fransız ve İtalyan partileri olmakla birlikte küçük İngiliz komünist partisi de "unutulmaz 1956"dan (o tarihteki deyim) büyük hasarla çıktı.

Kruşçev'in Stalin eleştirisi Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki veya daha ziyade yönetici grup arasındaki siyasi ve kişisel mücadelenin bir aşamasıydı. Partinin söz dinlemeyen üyelerini muazzam, anakronik baskı aygıtının tasfiyesini kabul etmeye zorlamanın şart olduğu düşünülüyordu. Bu planın siyasi zayıflığı, onu şimdi eleştirilerin tümünün Stalin döneminde liderlik kadrosu içinde bulmasından kaynaklanıyordu. Kruşçev'in yirminci kongredeki konuşması tarihsel açıdan fazlasıyla kuşkulu görünüyordu, ama Sovyet istihbaratı tarafından Batıya sızdırılmış olabilecek "gizli" konuşma çok daha beterdi. Eric Hobsbawm son dönemde yazdığı *Interesting Times* [İlginç Dönemler] başlıklı anı kitabında İngiliz komünist partisindeki "tarihçiler grubu"nun (Hobsbawm grubun başkanıydı) buna siyasetçileri sıkıntıya sokacak bir soru sorarak insiyaki bir biçimde tepki verdiğini hatırlatıyor: "Niçin yalnızca Kruşçev'i onaylamamız gerek? Bilmiyoruz, yalnızca politikayı onaylayabiliriz –fakat tarihçiler kanıtlara göre hareket eder."[11]

6 Mart 1953 tarihli *Manchester Guardian*'da Stalin'in ölümü duyurulduktan sonra yayınlanan anma yazısında Isaac Deutscher'in etkili sözcükleri yaklaşan trajediyi özetliyordu: "Paltosunu kapmak için ölüm döşeğinin etrafında kavga edip yumruklaşanlar yalnızca onun gölgeleri... Hepsi Stalin'in sade ve basit projeksiyonları oldular. Bedeni yok olduğunda bir gölge palto giymeye ne kadar devam edebilir?"

Bununla birlikte, Ekim 1956'da Polonya'da görüldüğü gibi, doğu Avrupa'da inşa edilen devletlerin canlılığı tükenmenin çok uzağındaydı. Bu muhtemelen "halk demokrasileri" tarihindeki en önemli olaydır, çünkü bu tarihin tüm unsurları olayla iç içe geçmiştir. Olaylar gayet iyi bilinmektedir. 4 Ağustosta, Poznań'da ücret talepleri konusunda çıkan işçi ayaklanmasının bastırılmasından sonra Polonya Birleşik İşçi Partisi (PBİP – Komünist Parti) üç yıl önce partiden atılıp "Titoculuk" (ihanet ve inanılmazı mümkün olmayan başka isnatlar) suçuyla tutuklanmış bir politikacı olan Wladislaw Gomulka'yı partiye geri almaya karar verdi. 8 Ekimde Gomulka yeniden merkez komiteye girdi. Kruşçev ve tüm Sovyet liderliğinin Varşova Paktı kuvvetlerinin komutanı Mareşal Konev ile birlikte 19-21 Ekim tarihlerinde yaptığı korkutucu ve sonuçsuz ziyaretin ardından Gomulka PBİP'in birinci sekreterliğine seçildi. 24 Ekimde Varşova'nın merkezinde 240.000 kişilik bir topluluk karşısında konuştu. Sovyet askeri müdahalesi –artık kesinlikle biliniyor– bizzat Polonyalıların talebiyle Çin Başbakanı Chou En-lai tarafından kişisel olarak engellendi. Komünistler Polon-

ya'da böyle bir popülerliğe asla sahip olmamıştı. 17 Ocak'ta en muhalif yorumcuların bile asla aksini iddia etmediği dürüst ve adil bir seçim yapıldı. 18 milyon civarında insan oy kullandı: PBİP oyların yüzde 50'sinden fazlasını alırken "Ulusal Cephe"de PBİP ile işbirliği yapan diğer partiler oyların yüzde 48'ini aldı. İronik bir biçimde, Mareşal Rokossovski –1918'de Kızıl Ordu'ya katılan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB'yi Nazizmden kurtarmak için savaşan bir Varşovalıydı, Gomulka'ya olan yakınlığı nedeniyle "halk"ın Polonya'sının savunma bakanı olmuştu– bir Sovyet generali olduğu sırada bakan olduğu için Polonya'dan sürüldü.

Gomulka "Titocu" olduğu için tutuklanmıştı. Kazandığı zafer kesinlikle Titoculuğun zaferiydi ama daha sonra Çin için Rus "hegemonyası"na karşı mücadelenin bayraktarı haline gelecekti. "Halk demokrasileri" sistemini tahrip eden zemin Stalin'in son yıllarında Tito'nun "gericilerin hizmetindeki" bir düşman olarak tanımlanmasıyla hazırlanmıştı. Batı'da Tito'ya *tam olarak Stalin'in onu hedef haline getirmesi* nedeniyle olumlu bakılması, Tito'nun yanlış bir biçimde bu yaklaşımın Stalin'e zarar vereceğini düşünmesine yol açmıştı ve bu Stalin'in Titoculukla ilgili anlamsız görüşlerini teyit etmişti. Bizzat Kruşçev'in, Stalin'i yok eden adamın Polonya'daki "halk demokrasisi"ni kurtarabilecek tek adam olan ve bunu yapmayı birkaç yıl başarabilen Gomulka'yı engellemek için alelacele Varşova'ya koşması dikkat çekicidir. Bu, "Stalinsizleştirme" harekâtının çapraşık ve kararsız yapısının teyidiydi.

Polonyalı komünistlerin beklenmeyen ve ezici başarısı birkaç gün sonra dünya sahnesinde bir başka olayla gölgelendi: 4 Kasım 1956'daki Macar devrimi Sovyetler'in Macaristan'ı işgal etmesiyle doruğa çıktı. Ancak bu korkunç olayla ilgili laf kalabalığı ve yanlış tarih yazımı hâlâ devam etmekle birlikte, uluslararası yanı değerlendirilmeden bunun bütünüyle anlaşılması mümkün olmayacaktır. Olayın iki yönünün birbirinden ayrılması gerekir. Ülkede Polonya krizine benzer bir seyir izleyen bir iç kriz vardı: "Anti-Titocu" cadı avı sırasında ülke dışına sürülen ve tutuklanan kişiler (Macaristan'da Imre Nagy) geri döndüler ve halk tarafından büyük ölçüde memnuniyetle karşılandılar. Nagy hükümetinin 1 Kasım 1956'da verdiği Varşova Paktı'ndan çekilme, Birleşmiş Milletler garantisiyle tarafsızlığını ilan etme kararıyla ülkeyi sürüklediği uluslararası bir kriz de vardı. Avrupa'nın ortasındaki gerçek bir savaşla sona eren bu dönemde hiç kimse masum değildi. ABD ayaklanmak için pek çok nedeni bulunan bir halkı genel bir

savaş çıkarmak dışında asla müdahale edemeyeceğini bildiği halde –"Özgür Avrupa Radyosu"nun ayaklanmaya teşvik eden sürekli ve ısrarlı kampanyalarıyla– ayaklanmaya teşvik etmekten sorumluydu. Bu durumda "geriletme" doktrini suç olmasa da bir istihza haline geldi. Sovyetler Birliği'nin ise Polonya'da bir yenilginin tekrarlanmasına katlanmaya veya bir başka Gomulka'yı desteklemeye hiç niyeti yoktu: Kendi insanlarının iş başına gelmesini istiyordu. Aksi takdirde her koşulda zaten müdahale edecekti çünkü ortada Macar bir Gomulka yoktu. Nagy durumu kontrol etmekte bütünüyle yetersizdi: Tam tersine, kendisini ondan daha güçlü olan olayların akışına bırakmıştı –komünistler sokaklarda katledilmesi ve yargısız infazlar hükümetinden hiçbir tepki almıyordu. Varşova Paktı'ndan çıkıldığını duyuran bakan Malater'in rolü ya provokatif ya da tehlikeliydi. En önemlisi Polonya'daki "halk demokrasisi"nin olağanüstü başarısını Macaristan'daki felaketten ayıran birkaç gün içinde uluslararası ilişkilerin algılanma şeklini değiştiren bir olayın olmasıydı. 29 Ekim 1956'da İngiliz ve Fransızların rehberliğindeki İsrail Mısır'ın 26 Temmuz'da aldığı Süveyş Kanalı'nı millileştirerek İngiliz-Fransız denetiminden çıkarma kararını zorla iptal ettirmek için Mısır'a saldırdı. İsrail'in vekâleten yürüttüğü eylem anlamsız bir savaşı tetikledi. 30 Ekim'de İngiliz ve Fransızların Mısır'a verdiği bir ültimatom Başkan Nasır tarafından reddedildi ve 4 Kasım gecesi İngiliz-Fransız kuvvetleri Port Said'e çıkartma yaptı. İki kriz arasındaki bağlantı açıktır. Eden ve Guy Mollet önceki çağın büyük sömürge güçlerine yönelik bir saldırı başlatmaması için Sovyetler Birliği'nin doğu Avrupa'da gergin ve çözümü zor bir durumda olduğu bir anı seçmeye karar (bu kararın ABD politikasından bağımsız olduğu anlaşılıyor) verdiler. Her bağlamda ve her hasım karşısında –fakat özellikle "soğuk savaş" sırasında– krizin askeri açıdan derinleşmesi siyasi çözümü olanaksız kılacak askeri bir yanıta yol açabilirdi. Sonunda istenen oldu. Kaderine terk edilen Macaristan ezildi. Sovyetler Birliği'nin dayattığı ve eski rejimden kalanlar üzerine inşa ettiği Kàdàr hükümeti muazzam zorluklar arasında yoluna devam etti ve uzun bir süre uluslararası camiadan neredeyse bütünüyle dışlandı. Macaristan olağandışı ve bazı açılardan meşru bir propaganda silahına dönüştü. "Özgür Avrupa Radyosu"nun olumsuzculuğu beklentilerin ötesinde meyve vermişti.

Süveyş işgali sırasında görevde olan Fransız hükümeti her şeye rağmen hâlâ Mollet'in sosyalist yönetimiydi. Macar devrimini desteklemek için batı Avrupa çapında yapılan ajitasyonun harareti içinde Fran-

sız sağı komünistlerin günlük gazetesi *l'Humanité*'nin bürolarını ateşe vererek diğer ülkelerde görülenlerden çok daha ileri gittiğinin sinyallerini verdi. Mısır'a yönelik saldırganlığa karşı çıkıp Macaristan'ın işgalini desteklediği için "gayri milli" bir parti olarak görülen FKP'ye savrulan tehditler çoğaldı. Çok önemli olan iki olay birbiriyle de çakıştı. Komünist dünyadaki şubat ayında başlayan kriz zaten ilerlediği sırada 18 Ağustos 1956'da Federal Alman Cumhuriyeti anayasa mahkemesi 1951'de Adenauer hükümeti tarafından sorulan soru hakkındaki görüşünü bildirdi. Verilen karar üç yıl önceki seçimlerde seçim barajı sayesinde Bundestag'dan dışlanarak küçülen Alman Komünist Partisini yasa dışı ilan ediyordu.

O tarihe gelindiğinde Fransız sağı iki kat gerilemişti. Birincisi, bizzat Kruşçev'in ağzından yöneltilen korkutucu Sovyet tehdidinin İngiliz-Fransız hava kuvvetlerinin hızla geri çekilmesini dayattığı Süveyş'te onur kırıcı bir yenilgi yaşanmıştı; daha da kötüsü Amerika bu eylemi reddetmiş ve Birleşmiş Milletler kınamıştı. İkincisi, Cezayir'deki ulusal direniş güçleniyordu ve Cezayirlilerin mücadelesi giderek daha fazla uluslararası destek görüyordu. Sömürge savaşı –Fransa ile Cezayir arasındaki Cezayirli Fransızlar tarafından temsil edilen anakronik bir anlayışla yapısal olmanın yanı sıra kurumsal bağa uygun olarak çoğu kişi bu şekilde tanımlamayı reddediyordu– artık cumhuriyetin bir "iç sorunu" olarak gösterilemeyecekti. Dahası, gerillalara karşı yürütülen operasyonlar için Fransız kuvvetlerince sınırların sürekli ihlal edilmesi Tunus ile gerginliği artırıyordu. Hepsinden önemlisi Cezayirli milliyetçilere yönelik işkence skandalı patlak vermişti. Kamuoyu Fransız asker ve polislerinin Cezayirlilere, on yıl önce ülkenin kendi partizanlarına Almanların yaptığı muameleyi yapması karşısında şaşırmıştı. Komünist bir gazeteci ve *Alger Républicain* adlı günlük gazetenin editörü olan Henri Alleg işkencecileri teşhir ettiği bir broşürde –kısa süre sonra Cumhuriyetin "kangreni" olarak tanımlanacak– işkenceyi kınadığı için tutuklanmıştı. Bu arada Fransız sefer kuvvetlerinin sayısı 500.000 askere çıkmıştı. 1957 yılında General Massu "Cezayir Savaşı" adı verilen savaşta gizli Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni çökertti. Bunu yargısız infazlar ve yaklaşık 1.500.000 Cezayirliyi etkileyen zorunlu göçler izledi. Ancak Senatör Kennedy'nin Amerikan senatosunda ABD'nin Cezayir halkının bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmak için nüfuzunu kullanması gerektiğini söylediği 2 Temmuz ile Birleşmiş Milletler genel kurulunun Cezayir sorunun görüşmelerle çözülmesini isteyen bir kararı oybirliği ile aldığı 10 Ara-

lık 1957 tarihleri arasında kriz uluslararası bir boyut kazandı. Paris'te arka arkaya bir dizi hükümet değişikliği oldu: Bourgès-Maunoury, Gaillard, Mollet'in ikinci başarısız hükümet kurma girişimi ve son olarak Pfimlin. Gaillard hükümeti zaten ülkeyi Cezayir'deki eşekarısı yuvasından kurtarmak için "özel kuvvetler" görevlendirmişti.

Ancak, işgal ordusu (Kara Kuvvetleri Sekreterliği, Genel Kurmay Personeli, XXX Bürosu) için bir talimat kitapçığının dağıtıldığı Cezayir'den gelen haberler vardı. Bu kitapçık egemen olan atmosfer konusunda bir fikir veriyor. 28. sayfasında, başka şeylerin yanı sıra şu tavsiyede bulunuluyor: "Müslümanların hepsi kesinlikle terörist değildir, ama ne olursa olsun referanslarına bakılmaksızın her biri terörist olabilir."

Yeni hükümet büyük bir gayretle oluşturulmaya çalışılırken 13 Mayıs 1958'de ordu Cezayir'de iktidara el koydu. Bu muazzam büyüklükte, korkutucu bir orduydu ve Franco'nun 1936'da İspanya'da yaptığı gibi sömürgelerden metropolitan Fransa'ya siyasi değişim empoze etmek istiyordu. Liderleri Massu, Salan, Thomazo ve Cherrière'di. Sömürgecilerin attığı ve darbe sırasında halka yansıyan slogan şuydu: "İktidar De Gaulle'e." General Massu kendisini sivil ve askeri kamu güvenliği komisyonunun başkanlığına atadı ve bu hamlesini kesin bir dille Paris'teki cumhurbaşkanına bildirdi. Başkentte, parlamento büyük bir çoğunlukla Pflimlin hükümetine güven oyu verdi: Bunun faşizmi andıran darbeye karşı koyacak "cumhuriyetçi" bir hükümet olacağı varsayılıyordu. 17 Mayıs'ta De Gaulle inzivaya çekildiği Colombey-les-deux-Eglises'den ayın 19'unda konuşma yapacağını bildirdi. O gün öğleden sonra saat 3'te, De Gaulle Quai d'Orsay'daki basın toplantısında konuştuğu sırada genel grev patlak verdi. Cezayir darbesini gerçekleştirenlerin yardım istediği adam onların yaptıklarını kınayan tek bir kelime dahi söylememişti. Mollet anlaşılmaz bir biçimde niyetini kendisine saklayarak şu açıklamayla yetindi: "Her türlü tepki için erken." 20 Mayıs'ta parlamento Pfimlin'in her türlü yetkiyle donatılmasını 93'e karşı 473 oyla –komünistler de kabul oyu kullandı– kabul etti.

24 Mayıs'ta isyan Korsika'ya sıçradı. Paraşüt birlikleri ve aşırı sağcı militanlar Ajaccio vali konağını hiçbir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler. 26 Mayıs'ta De Gaulle Paris'e dönmeye karar verdi. Ertesi gün ajanslar generalden gelen şu tebliği yayınladılar: "Ülkenin birlik ve bağımsızlığını güvence altına almaya muktedir bir cumhuriyetçi hükümet kurmak için gereken normal süreci başlattım." Tebliğ ayaklanma-

nın liderlerine güvence verecek şekilde devam ediyordu: "Onlara güven duyduğumu belirtmek istiyorum, niyetim onlarla sürekli temas halinde olmak." Pflimlin ve De Gaulle bütün gün irtibat halindeydiler. Bakanlar kurulu toplantısından sonra akşam 7'de Pflimlin, De Gaulle ile görüştüğü sırada generalin komünistler dışında kalan "*ulusal*" *partiler tarafından* yönetime çağrılmayı istediğini açıkladı. Aynı anda Cezayir'de Salan kalabalıklara şu duyuruyu yapıyordu: "General de Gaulle ricamızı kabul etti!" Akşam 9.30'da başbakan ulusal meclise bir anayasa reformu önerisini oya sunmak istediğini söyledi ancak komünistlerin oylarını hesaba katmayacağını ekledi. Bu istifasını tetiklemek için bir tuzaktı. Önerisi 27 Mayıs'ı 28 Mayıs'a bağlayan gece 165'e karşı 408 oyla kabul edildi. Pflimlin lehte verilen komünist oyları düşünce çoğunluğa sahip olmadığını gördü ve sabah 2.30'da Elysée'de istifasını açıkladı. Place de la Nation'dan Place de la République'e doğru yapılan büyük gösteri yürüyüşü sırasında cumhurbaşkanı Coty iki meclisin başkanları aracılığıyla De Gaulee'den yeni hükümeti kurmasını istediğini bildirdi. Coty iki meclise ilettiği mesajda kararını şöyle gerekçelendiriyordu: "Yoksa eşsiz dürüstlüğüyle anayurdun güvenliğini sağlayabilecek kişiye başvurmaktan vazgeçmeli miyim?"

1 Haziran'da De Gaulle ulusal mecliste boy gösterdi ve her türlü yetkiyle donatılmayı talep etti. Mendès-France, Mitterrand ve komünistlerin yanı sıra daha birçok kişi bu talebe karşı olduğunu bildiren konuşmalar yaptı. Ancak meclis 224'e karşı 329 oyla bunu kabul etti. Boulanger'in Üçüncü Cumhuriyette elde edemediği şeyi De Gaulle dördüncüde elde etmeyi başarmıştı. Sezarcılık yirminci yüzyılın ortasında bilmeyenlerle her zamankinden daha fazla kuşatılmış bir sömürge savaşı dalgasına binerek geri dönmüştü. Yıllar süren beyhude inattan sonra ve kendisini iktidar getirenler arasında yeniden baş gösteren bir isyanın da sıkıntısıyla 1962'de Cezayir'den çekilerek bu savaşı bizzat De Gaulle sona erdirmek zorunda kalacaktı. "Tam yetkiyle donatma yasası"nı (2 Haziran 1958) oluşturan tek madde alışılmış söyleme yer vermeyi ihmal etmemiş ve "1789 Hakları Bildirgesi"ne değinmişti.

"Bildirge"nin pratik uygulamasına ve ebedi ilkelerine ilişkin bir örnek, tam yetki yasasının yürürlükte olduğu altı ay sırasında Paris'te tutuklanıp işkence gören 26 yaşındaki eczacı Khider Seghir'in ifadesinde görülebilir:

29 Kasım 1958 akşamı 6.30'da Montmartre Caddesinde altı polis tarafından gözaltına alındım. Beni saat 7.15 civarında ulaştığımız Versay'daki Noailles kışlasına götürdüler. Giysilerimi çıkarttıktan sonra üç polis memuru beni dövmeye başladı, yarım saat boyunca karnımı, göğsümü ve böbreklerimi yumrukladılar. Sonra beni elektrik verdikleri yatay bir çubuğa bağladılar. Bu işlem gece yarısına kadar sürdü; yarım saatte bir biraz güç kazanmam için beni on dakika serbest bırakıyorlardı. Belirli bir dozdan sonra ayakta duramamaya başladım. Gece yarısı beni geceyi geçirdiğim bodruma taşıdılar.

30 Kasım'da altı polis memuru tarafından sorguya çekildim; benden FLN (Cezayir Kurtuluş Cephesi) ve liderlerinin nasıl örgütlendiğine ilişkin itiraflarda bulunmamı istediler, bu arada müstehcen bir dille konuşuyor ve bana "iğrenç bir ırk"a mensup olduğumu söylüyorlardı.

1 Aralık'ta, sabah 9 civarında beni yukarıda anlattım yatay çubuğa yeniden bağladılar. Bu öğlene kadar devam etti. Öğleden sonra 1'de beni des Saussaies Caddesi'ndeki DST'ye* götürdüler. Oraya gider gitmez beni sorgulamakla görevli polis memuru birçok kez midemi yumrukladı. Sorgu 6'ya kadar sürdü. Akşam 8 civarında beni yeniden Versay'a götürdüler; geceyi burada geçirdim.

2 Aralık'ta akşam 6 civarında M. R. de dahil –adını çok iyi hatırlıyorum, bana en kötü davranan oydu– aynı memurlar beni üçüncü kez yatay çubuğa bağlayıp yeniden "elektrik verdiler." Operasyon yaklaşık iki saat sürdü. Sonra beni tekmeleyip yumrukladılar ve her türlü saldırıda bulundular: Adalelerimi, kollarımı bacaklarımı burktular, hatta anüsüme parmaklarını bile soktular.

Bunun ardından işkence sona erdi. 3, 4 ve 5 Aralık'ta beni sorguladılar. Sabahları DTS'ye götürüyor, akşamları yeniden Versay'a getiriyorlardı; bu dört gün daha sürdü. 9 Aralık akşamı beni hapse attılar, burada 10 Aralık akşamına kadar kaldım. İfade vermek için yargıç karşısına çıkarıldığımda bizzat Mr. Batigne'ye bana yapılan işkenceyi anlattım, ama aldırış etmedi ve şunları söyledi: "Bu şarkıyı daha önce de duyduk; hepiniz aynısınız."[12]

Tahmin edilebileceği gibi De Gaulle anayasayı radikal bir biçimde yeniden yazmayı –1946 anayasası konusunda partilerle arasını boşuna açmamıştı– ve hepsinden önemlisi belirli bir siyasi partiyi, komü-

* Fransız kontr-terör istihbarat teşkilatı. (ç. n.)

nistleri tasfiye edebileceği bir seçim sistemi oluşturmayı amaçlıyordu. 28 Eylül 1958'de yeni cumhurbaşkanının yetkileri etrafında düzenlenen yeni anayasayı kabul ettirdi. Bu Bonapartist oranların başarısıydı: 36.500.000 seçmenden 31.000.000'i "evet" ve yalnızca 5.500.000'i "hayır" (bunlar esas olarak FKP'nin seçmenleriydi) oyu kullandı. Anayasa metninin anlaşılmazlığını bir yana bırakırsak, ülkenin siyasi yaşamını değiştiren şey yeni seçim yasasıydı. Nispi temsil kaldırılmış ve yerine iki aşamalı seçimle tek üyeli çoğunluk sistemi getirilmişti. Aslında bu sistem seçmenlerin yaklaşık dörtte biri tarafından desteklenen bir partinin temsil kabiliyetini minimum düzeye indiriyordu. Ulusal meclis seçimleri 23 ve 30 Kasım'da yapıldı. Oylar şöyleydi: Yeni Cumhuriyet Birliği (UNR) –yeni kurulan De Gaulle'cü parti– yüzde 28; komünistler yüzde 20,1; SFIO yüzde 13; bağımsızlar ve ılımlılar yüzde 18. Mecliste kazanılan koltuk sayısı ise şöyleydi: UNR 189, Komünistler 10, SFIO 40, Bağımsız ve Ilımlılar 130.

8 Ocak 1959'da De Gaulle cumhurbaşkanı oldu. Eylül 1962'de başarısız bir suikast (OAS yani 1958'de darbeyi destekleyen aynı kişiler tarafından) girişiminden sonra, bunun kendisine kazandırdığı popülerliğe dayanarak cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesini teklif etti ve kabul ettirdi –yine ezici bir çoğunlukla.

Böylece Bonapartist proje bütünüyle hayata geçirilmiş oldu. Yeni Bonapart'ın "dehası"nın kendisini bütünüyle açığa vurduğu yer dış politikaydı ve Fransa yeniden ister merkezci ister radikal ister sosyalist olsun, Dördüncü Cumhuriyet hükümetlerinin Atlantikçi tutumlarıyla karanlıkta kalan bir konum olan üçüncü büyük blok haline geldi. En önemli hareketi 1965 seçimlerinde ses getirici bir biçimde yeniden seçilmesinin ardından NATO'nun askeri kanadından çekilmekti. Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasıyla birleşen bu hamle ve Fransa'nın Ortadoğu'daki Altı Gün Savaşı'na mesafeli yaklaşması, planın parçalı değil organik olduğunu gösteriyordu. 1968'de öğrenci devrimi ve toplumsal huzursuzluğun kavgayla geri gelişi, 10 yıllık kesintisiz egemenlikten sonra ülkenin artık büyük bir çoğunlukla seçtiği bu yönetim türünü istemediğine işaret ediyordu. Son referandum (Nisan 1969) yenilgiyle sonuçlandı ve De Gaulle istemese de sahneden ayrıldı.

Bir rejim, bir politikalar dizisi ve bir tarz olarak De Gaulle'cülük taklit edilmesi mümkün olmayan kahramanın devreden çıkmasıyla sona erdi. Ancak ardında yeni bir siyasi sistem bıraktı. Bu sistem siya-

si mücadeleyi merkezde yoğunlaştırdı, feci bir seçim sistemiyle "aşırı" unsurları tasfiye etti ve "karma sistem"in egemenliğini –diğer ülkelerden önce– başlattı.

15

"Karma Sistem"e Doğru

Farklı halklar arasında ve devrimlerde aristokrasi daima hayatta kalır: Onu soylular sınıfı içinde yok ettiğiniz takdirde, hemen kendisine burjuvazinin zengin, güçlü konaklarında yer edinir; orada yok edersiniz, fabrikalardaki ustaların ve sıradan insanların liderlerinin arasına sığınır ve tekrar ortaya çıkar.

III. Napolyon, *Précis des guerres de César*, XVI. Bölüm

Bu sistemin savunucularından biri olan Maurice Duverger on beş yıl önce, İtalyan parlamentosu 1789'un iki yüzüncü yıldönümünü kutladığı sırada *La V République, achèvement de la Révolution française*[1] adlı parlak bir çalışma yaptı –ancak, bu konuda çalışan bir akademisyen olarak o güne kadar çok farklı bir eğilim göstermişti. Dördüncü Cumhuriyetin travmatik sonunun harareti içinde Duverger, bu olay ve De Gaulle'ün geri dönüşüne ilişkin beklentilerle ilgili hırçın bir makale olan *Demain la République*'yi (1958) kaleme aldı. Makalede başka şeylerin yanı sıra De Gaulle'ün siyasi standartlarının geriliğini eleştirirken, Dördüncü Cumhuriyetin "zayıflıkları"nı ortaya koymayı da ihmal etmedi:

De Gaulle'ün Bayeux konuşmasında ifade ettiği görüşlerin özünde değişiklik olduğunu gösteren hiçbir şey yok. Bu konuşmada, çoğu yönden on sekizinci yüzyılın sonunda İngiltere'de yürürlükte olan ve Marshal Mac-Mahon'un 16 Mayıs 1877'yi yeniden canlandırmaya çalıştığı Louis Philippe döneminde yaşanana benzer bir rejimi tercih ettiğini açıkça beyan ettiği herkesçe bilinir. Başbakanı atayan ve görevden alan, hem kendisine hem de meclise duyulan güvenden aynı anda yararlanacak olan yetkili ve prestijli bir devlet başkanı: Bu tüm parla-

menter rejimlerin kendi gelişimleri esnasında geçmek zorunda olduğu bir aşamadır, yani *Orleancı* aşama. Dördüncü Cumhuriyet atom çağında Fransa'yı Fallières yöntemleriyle yönetebileceğini düşünmüştür: Şimdi bu yöntemleri Guizot'nunkilerle değiştirmek istiyor muyuz?[2]

Duverger 1961'de De Gaulle'ün cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesini güvence altına almasını sağlayan anaya değişikliğinde "altıncı" cumhuriyetin doğduğunu fark etmişti (*La VI République et le régime présidentiel*). *Institutions politiques et droit constitutionnel* (1955) başlıkla makalesinin yeni baskısında (1978) De Gaulle'cü anayasanın otoriter özelliklerinden hiçbiri, özellikle temel kısıtı, yani anayasanın yalnızca onu yaratan "karizmatik" liderin varlığı ve rehberliği altında işleyebileceği gözden kaçırılmamış.[3]

Ancak, merkez sağ koalisyon (eski bağımsızlar ve De Gaulle'cüler) o ana kadar 20 yıl boyunca kesintisiz olarak her seçimi kazanmıştı. Ardından, Mitterrand'ın arka arkaya kazandığı zaferlerle birlikte solun egemen olduğu dönemlerin yerini sorunların "karizmatik" kişiliğin (artık Mitterrand) becerisi ve ağırlığıyla çözüldüğü parçalı *birlikte yaşama* olgusunun damga vurduğu dönemler aldı. Giriş bölümünde Nilde Iotti'nin sözlerini kullanan Duverger, İtalyan meclisine sunulan 1989 tarihli makalesini yazıncaya kadar De Gaulle'cü anayasanın ve bunun pratikteki uygulamasının geçirdiği evrimi eleştirel bir ilgiyle izledi (*La République des citoyens*, 1982; *Bréviaire de la cohabitation*, 1986). Bu çalışmada, tarihsel sapmalar bir yana bırakılırsa, ana tema çoğunluğa dayalı seçim sistemi ve bundan duyulan memnuniyet. Yazar kimi iddialarının kanıtlarla çelişmesine aldırış etmiyor –"komünistlerin kendilerini homojen bir gettoya hapsetme eğiliminde olduğunu" gözlemlemesinde ve bundan hayıflanmasında olduğu gibi.[4] Yazarın diğer partilerde nadiren rastlanan yönetim arzusu ve hizmet ahlakı nedeniyle ironik bir biçimde kınadığı FKP'den geriye, Pietro Neni'nin (efsaneleştirerek) "iktidar koridorları" dediği şeye girdikten sonra ne kadar az şey kaldığını düşündüğümüzde bu yorum neredeyse komik kaçmaktadır. Bu –80 yıl önce Tours'da "olgunlaşan dönemi" yakalamak için sosyalist köklerinden ayrılan bir parti için– acı bir sondur. FKP sonunda aynı sosyalist partinin, özerk davranmasına arada sırada bile izin verilmeyen bir eklentisi haline gelmiştir. "Homojen getto" böyle mi olur? Mekanizma açıktır ve gayet iyi bilinmektedir ve Fransız sosyalistleri her açıdan kazançlı çıkacaklarını fark ettiklerinde Beşinci Cumhuriyet "modeli"nin daimi destekçileri haline gelmişler-

dir. Her tek üyeli seçim bölgesinde en az dört parti yarışmaktadır. Bunlardan ikisi merkez-sağ, ikisi de sol (sosyalistler ve komünistler) partilerdir. İlk tur oylamada her parti kendi taraftarlarının oyunu almaktadır. Peki ama hangi aday ikinci tura kalacaktır? Tabii ki sosyalist seçmenlerin hepsi ona oy vermeyeceği ve merkezden oy alamayacağı için bu kesinlikle –veya neredeyse asla– komünist aday olmayacaktır, bu yüzden hem komünist aday hem de partisi yenilmeye mahkûmdur. Komünist seçmenler ise tam tersine oylarını diğer adaya vermeye hazır olacaklardır –"kötünün iyisi", dayanışma vb. gerekçelerle. Bu yüzde FKP 1958'den bu yana, özellikle sosyalist partiyle ittifakı güçlendikten sonra, sosyalistlere hizmet eden ya da kan veren parti rolünü oynamaya devam etmiştir. Muhtemelen bunun çeşitli nedenleri vardır ama hepsinden ağır basan nedenlerden biri başka bir şansı olmamasıdır. Yine de hemen hemen yarım yüzyıllık fedakârlık akrobasisinden sonra varlığını sürdürmesi bile neredeyse bir mucizedir. Seçmenlerinin de yavaş yavaş onun fiili "ikinci sınıf" veya "tabi" statüsünü fark ettiği açıktır. Aradan zaman geçtikçe, sinir bozucu hizmetkârlık rolüne mahkûm edilen seçmenler açısından açıkça tercih edilebilecek iki seçenek ortaya çıktı: Ya *doğrudan* kendi oylarından her koşulda yararlanabilecek partiye oy vermek ya da hiç oy kullanmamak.

Siyasi yelpazenin diğer ucunda durum farklıdır. "Eşitler" arasındaki pazarlıklar ve aday tercihi iki müttefik arasındaki denge, hangi adayın en fazla desteklendiği gibi başka faktörlere dayanmaktadır. Tanınmış kişiler seçim sahnesindeki ağırlıklı konumlarına geri dönmüşlerdir ve merkez sağ ittifakın her iki üyesi de saflarında çok sayıda tanınmış kişiye yer vermektedir.

Bu süreçte savaşın hemen sonrasında yolu açan Fransa dışında bile çoğunluğa dayalı seçim yasalarının benimsenmesi doğrultusunda çok daha kapsamlı bir kampanya yürütülmüştür. Bu yalnızca temsili demokrasiyi *herkesi kapsayan* meşruiyetinden ayırmaya çalışmanın yollarından biriydi ya da diğer bir deyişle genel oy hakkının hâlâ hoş karşılanmayan etkilerini dengeleme çabasıydı. Savunucularına göre, bu süreçler seçeneklerin alanını sınırlayarak halkın iradesini ifade etme biçimini "akılcı" olmayı, onun saf biçimiyle gerçekleşmesinden kaçınmayı amaçlıyordu.

Seçmenler "yararlı olabilecek" bir oy vermek istediklerinde istedikleri partiyi seçemiyor *verili seçeneklerden* birini tercih etmeye zorlanıyorlardı –bu fiil kaba görünebilir ama sonuç buydu. "Yararlı olabilecek" seçenekler merkeze doğru meylettiğinden –bunun başarılması

sanayileşmiş ülkelerdeki gerçek seçim mükâfatıydı– seçilen temsilciler büyük ölçüde ılımlı görüşlere sahipti. Aynı zamanda, seçilmenin *maliyeti* göz önüne alındığında, bunların çoğu geleneksel olarak ılımlı olan orta veya üst sınıflara[5] mensuptu. Böylece sınırlı oy hakkı döneminde egemen olan olgu kendisini farklı bir yoldan yeniden ortaya koyuyordu: "Rekabet gücü" daha düşük olan sınıfların temsil kabiliyeti esaslı bir biçimde azaltılmıştı.

Sınırlı oy hakkı sistemi, "birden fazla" oy kullanma biçimiyle kendi başına "karma sistem"i yaratmanın uygun aracıdır: Biraz demokrasi ve çok fazla oligarşi. Bu, orta ve üst sınıfların üstünlüğünün korunması *gerçekliği*yle seçim *ilkesi*ni (demokratik süreç) birleştirmektedir. Çoğunluk sistemleri aynı sonuca daha dolambaçlı araçlarla ulaşmaktadır. Daha huzursuz azınlıkların temsil edilmesi istikrarı bozucu bir unsur kabul edilmektedir ve toplumda önemli muhalif güçler bulunduğundan hâlâ mümkün olan propaganda faaliyetlerinden korkmaksızın bu "kusuru" gidermek için önlemler alınmaktadır. Ilımlı sınıflar sayısal olarak üstün olmalarına rağmen parlamenter alanda mutlak güvenlik ihtiyacı duymaktadırlar. Bunun nedeni kısmen birbiriyle rekabet eden parti ve gruplara bölünmüş olmalarıdır. Genel oy hakkını sınırlama mekanizmaları bu yüzden yürürlüğe koyulmuştur.

Garip bir biçimde İtalya'daki çeşitli "tarihsel" çevrelerde "ikinci" cumhuriyeti yaratma ihtiyacı olduğu konuşuluyordu. Halbuki çoğunluk sistemini getirip nispi temsili yürürlükten kaldıran (1993) seçim reformunun sonucunda ikinci cumhuriyet zaten yaratılmıştı –son on yılda İtalyan tarihinin en önemli olayı buydu.

Siyasi sistemlerin çoğunluk sistemini benimsemesine –ve böylece demokratik sistem yerine "karma" sistemin tercih edilmesine– yol açan şeyin "istikrarsızlık" olduğu iddiası kendinden menkuldür. Bu, tam da İtalya'da siyasi sistemin çöküşünün kesinlikle hükümetlerin istikrarsızlığına veya sık sık çıkan krizlerden (Hıristiyan Demokratlar *kendi başlarına* mutlak çoğunluğu elde tuttuklarında bile bunlar görüldü) değil, bir "ahlaki sorun"un patlak vermesinden kaynaklandığı gerçeğiyle doğrulanmaktadır. İtalya'daki durum fazlasıyla ilginçtir. "Hastalık" iş dünyasıyla siyasetin iç içe geçmesinden (bu her kapitalist toplumda *klasik* bir olgudur) kaynaklanmış, ancak tedavi bütünüyle farklı bir alanda, seçim sistemi değiştirilerek ("kişi başına bir oy"un yerini "yararlı" ve "yararsız" oylar almıştır) uygulanmıştır. Rüşvet alan "politikacılara" yönelik yaygın nefret ve küçümsemeden yararlananlar hayranlık uyandıran bir akıllılık göstererek "politikacıları" ce-

zalandırıyormuş gibi görünen bir seçim sistemini bu hastalıkların çaresiymiş gibi sunmuşlardır (halbuki aslında rüşveti veren kapitalistlere karşı pek az şey yapılmıştır). Halkın öfkesini yanlış hedefe kaydırmayı başaran demagoji gücü de mükemmeldi.[6] Tabii ki her "büyük iş"ten sonra kapalı kapılar ardında olduğu gibi, bu operasyonu yürütenler de ıskartaya çıkarıldılar ve isimleri neredeyse unutuldu.

Bu arada sol kesimin çoğu bölmesi kumarbaz sendromu denilebilecek şeyin pençesindeydi. Bildiğimiz gibi kumarbaz hastadır: Bu mantık dışı oyunda şansın kendisine er geç güleceği inancıyla yeşil çuhaya para sürerek *fiş*lerine sıkıca sarılmayı sürdürür. Sol da ülkede çoğunluğa sahip olmadığını bilerek umutlarını son tanrıçaya bağlayacak düzeye indirgemektedir: Yeşil çuhalı çoğunluk sistemi masasına. Sol, kendisine saygı duyan her kumarbaz gibi, sistemi isterik bir biçimde savunmakta, bunun yalnız uygun bir sistem olduğunu söylemekle kalmayıp, daha vahim bir biçimde adil olduğunu iddia etmektedir. Değişik yerlerde iyi tahkim edilmiş ittifakların dışında kalan ve cezalandırılan (ya da öyle hisseden) grup veya kesimler yeni uyarılar yapmakta ve daha eşitlikçi bir sistem talep etmektedir; fakat sesleri boşlukta kaybolmaktadır. Aslında bunlardan önceki cumhuriyetin "döküntüleri" olarak söz edilmektedir (bu kesinlikle zaten anayasayı değiştirmiş olan seçim sistemi değişikliğinin teyididir).

Ancak dikkat çekici olan, siyasi partiler dışındaki farklılaşma türleri veya kesimler devrede olduğunda –örneğin, aynı bölge veya eyalette farklı etnik gruplar veya dini inançlar ya da bir şirket içinde veya yönetim kurulunda farklı hissedarlar olduğunda– nispi temsil ilkesinin haklı olarak kolayca kabul edildiğinin göz ardı edilmesidir. Amaç siyasi temsiliyeti organize etmek olduğunda, "kişi başına bir oy" ilkesini uygulamanın fazlasıyla yorucu olduğunun öne sürülebileceği de açıktır. Ancak, onu yürürlükten kaldırmanın doğru ve adil olduğunu iddia etmek alçakça olacaktır.[7]

Başlıca enstrümanı çoğunluk seçim sistemiyle "karma" sistem böylece Batı'da yeniden rağbet görmeye başladı. Bu sistem, klasik türden karma sistemde olduğu gibi diğerlerinin haklarını açıkça sınırlamak (sınırlı oy hakkı) yerine, dolaylı sınırlamayı (çoğunluğa dayalı seçim yasaları) tercih etmektedir.[8] Daha büyük *souplesse* [esneklik] sağlayan bu sistemin muhtelif gerekçeleri vardır. Demokratik ilke (kişi başına bir oy) artık *doğrudan* devreden çıkarılamamaktadır; dahası, siyasi görüşlerini söylemekten mahrum edilenlerin "hükümetin kurulabilmesi"nden herkesin yararlandığına –muhtemelen kendi çıkarları

hilafına– inanmalarının sağlandığı bir durum (aslında bu en güçlü sınıfların denetimsiz bir biçimde iktidara gelmesinden ibarettir) tercih edilir görünmektedir.

Dahası, bu tür esneklik, hatta davranış "akıcılığı", gerçek iktidarı ellerinde bulunduranların her koşulda seçilmiş organların denetiminden sakındıkları ve oylardan ziyade "piyasaların oylarıyla" desteklendikleri durumda mümkün olabilmektedir. İktidar her yerdedir ve uluslarüstü, "teknik" Avrupa organlarının yaratılmış olması (ki bunlar da *fiziksel olarak* başka yerlerdedir) ekonomi için büyük öneme sahip kararların ulusal parlamentolarda alınmasını engellemek için çok şey yapmıştır. Gayet iyi bilindiği gibi, Confindustria ile sendikalar arasındaki sürekli mücadelenin bel kemiği emekli maaşlarıdır ("refah devleti"nin merkezi: Onyıllarca süren çalışma sırasından maaşlardan yavaş yavaş kesilen primlerin toplumsal kullanımı). İster merkez sağ ister merkez sol olsun hiçbir hükümet bu "kale"yi sarsmayı başaramamıştır (Fransa'daki sağcı hükümet o zamandan beri saçma seçim sistemi sayesinde bunu denemektedir, sol 2002'deki tüm seçimlerde bozguna uğratılmıştır –başarılı olma garantisi de yoktur). "Avrupa" kurumlarının uzakta bulunan, göze görünmeyen "teknisyenleri" burada devreye girmektedir. Bu kurumlarda çalışan "iktisatçılar" İtalyan hükümeti (kesinlikle solcu bir yönetim değil) tarafından hazırlanan ekonomik planlama belgesinin, tam da sosyal politikalar konusunda yeterince etkili olmadığı için "Maastricht parametrelerine uygun olmadığını" bildirmişlerdir. "Başka yerde" bulunan çelik bir kafes inşa edildiğinde mücadele kaybedilmektedir: Bu yalnızca zaman ve tedrici değişim sorunudur. "Parametreler" aracılığıyla yapılan şantaj mükemmeldir ve hiçbir işçi örgütü bu parametrelerin uzakta bulunan, erişilmesi imkânsız "papazları"na karşı *doğrudan* mücadele verememektedir. Bu arka plan karşısında, "temizlenmiş" ve otomatik olarak siyasi yelpazenin her iki tarafında ağırlıkla ılımlı parlamentolar üretmekte olsa da, seçim oyuncağı faaliyetlerini sürdürmektedir. Genel oy hakkının "yumuşak" bir biçimde lağvedilmesinin bedeli bu iptalin periyodik olarak seçimler aracılığıyla meşrulaştırılmasının saygıyla kabul edilmesi olmuştur.

Kısacası, karma sistem kendisini günümüzün parlamenter "demokrasileri"nin faaliyetlerinde iki şekilde ortaya koymaktadır. Birincisi, seçilmiş organların gerçek etkinliğini sınırlamakta, bu da sonunda özellikle ekonomi ve finans alanlarında oligarşik güçler açısından çevresel veya onaylayıcı bir rol oynamaktadır. İkincisi, çoğunluğa dayalı seçim sistemleri aracılığıyla teknik bir uyarlama olarak işlev gör-

mektedir, çünkü tam nispi temsilin mekanizmayı tıkamasından korkulmaktadır. Nispi temsil sisteminin kaldırılması Mussolini'nin başbakan olur olmaz ele aldığı *ilk* konu olmuş ve bu daha önce anlatılan etkileri yaratmıştır. Günümüzde nispi temsil etkinlik adına ıskartaya çıkarılmıştır, kesin bir biçimde pratik olmadığı düşünülmekte veya daha doğrusu genel oy hakkını kasten bir kenara atmak hedeflenmektedir. Gerçek amaç budur. Santo Mazzarino "manevi vasiyeti"nde "doğrudan demokrasi ortadan kaldırıldığı için antik Yunanlıların kura çekme veya seçim yapma aracılığıyla eriştiği amaçlara [Tocqueville'nin "Genel oy hakkına sahip Atina" diye tarif ettiği şey] modern insanlar daha mütevazı biçimde nispi temsil sistemi aracılığıyla erişmektedir," derken haklıdır.[9] Bu yüzden, bir ülke gibi büyük insan yığınları arasında yapılan bir seçim tam çoğunluğu ortaya çıkarmadığı için, teknik hilelerle sürece yardımcı olunması gerektiği düşünülmüştür. Çok sayıda siyasi gruba "bölünmek" öcü gibi gösterilmiş, bunun nispi temsilin bir *etkisi* olduğu varsayılmıştır, ancak şimdi, İtalya'da çoğunluk sisteminin benimsenmesinin üzerinden 10 yıl geçtikten sonra siyasi partilerin sayısı artmıştır. Çoğunluk sisteminin sert bir biçimde (İngiltere'de olduğu gibi) işlev gördüğü yerlerde büyük siyasi partileri parlamento dışında bıraktığını da biliyoruz. İngiltere'de bu, sorunlu hükümetlerin muhalefete şantaj yapmak için nispi temsil sitemini benimseme *tehdidi* savurmaları gibi bir paradoksa da yol açmıştır![10] Teknik araçlara duyulan hayranlık siyasi gruplaşmalardan oluşan "parçalılığın" bir hastalık olmadığı gerçeğini de göz ardı etmektedir: Parçalılık doğal bir süreçtir ve zenginleştirici olabilir. Nispi temsil sisteminde partiler, ister birbirine yakın partiler arasında ister çoğunluk ve muhalefet arasında ortak noktaları bulmaya *zorlanırlar*. Bu, *farklı sosyal grupların farklı çıkarları arasında bir denge* noktası aranmasını teşvik eder. "Galip" ilkesinden kaçınmanın tek yolu budur ve yalnızca bu yol toplumun *bütününün* temsil edilmesine izin verir. Çoğunluk sistemindeki "zorlama" ise tam tersine kaçınılmaz olarak azınlık hükümetleri üretir.

Ancak Duverger, deyim yerindeyse "başı dik" ilerlemek istemektedir. Sevgili çoğunluk sisteminin yalnızca *etkin* olarak değil *demokratik* (bu kelime 1989'da popüler olmayı sürdürüyordu) olarak da adlandırılmasını istemektedir. Çoğunluk yasasının sonucu olarak Ulusal Cephe'nin (nispi olarak kazanması geren 35 koltuk yerine yalnızca bir koltuk kazanmıştı) yok edilişini övdükten sonra cesaretle şu savunmayı yapmaktadır:

Eşitlik en iyi nerede korunur? Koltuk dağılımını oyları yansıtacak şekilde yapan, fakat partilerin kartlarını kendilerine uygun şekilde oynamasına izin veren, yegâne ortak özellikleri yönetim yetersizliği olan onlarca farklı kombinasyonu mümkün kılan bir ülkede mi? Yoksa matematiksel hesaplamaların görünür cefasına daha az bağlı kalan, fakat solun seçim zaferinin kesinlikle solu iktidara getirdiği, sağın seçim zaferinin ise kesinlikle sağı iktidara taşıdığı, yeni bir seçim dışında hükümet değişikliğinin mümkün olmadığı bir ülkede mi? Gerçek demokrasi neredediir? Seçmenlerine gerçek bir güç sağlayan, onlara hükümeti oluşturmaları için gerçek bir olanak veren ülkelerde mi, yoksa oylarını seçim sandığına atar atmaz seçmenleri pasif yurttaşlara dönüştüren, kararları siyasi bir sınıf oluşturan küçük bir aktif yurttaş çevresiyle sınırlayan ülkelerde mi?

Fransız Devriminin iki yüzüncü yıldönümü olan bu yıl *yaşayan en büyük filozof*[11] Beşinci Cumhuriyeti 1789'da başlayan döngünün sonucu olarak sunan fikri doğruluyor. "Nispi temsil sisteminin İngiliz veya Amerikan sisteminden daha demokratik olduğuna inanmak savunulamayacak bir pozisyondur, çünkü bunu yapmak *demokrasiyi halkın egemenliği olarak sunan modası geçmiş demokrasi teorisini uygulamayı* gerektirecektir. Bu teorinin yerini, en temel şeyin yalnızca çoğunluğun [halkın çoğunluğunun] hükümeti görevden almak hak ve yetkisi olduğunu söyleyen teori almıştır."[12]

Bu tiradın yazarının Mart 1989'daki o gün akıllıca şakalar yapma isteği içinde mi olduğunu, yoksa fazlasıyla "eski kafalı" (o tarihte İtalya'da hâlâ nispi temsil sistemi yürürlükteydi) bir topluluğu şaşırtmak mı istediğini bilmiyoruz. Sonunda kendimizi *demokrasinin halkın egemenliğini* hiç *kapsamadığına* inandırdığımızda Fransız Devrimi'nin sonuca ulaştığını iddia etmek kesinlikle muhteşem bir şaka olacaktır! Bu iddia, Batı'nın en azından Heredot döneminden beri canını sıkan siyaset sorununun ideal, tayin edici çözümü olarak kralın bütünsel etkinliğini hatırlattığı takdirde mükemmel olacaktır.

Ne de olsa Demostenes de Makedonyalı Philip'in kral olması sayesinde sahip olduğu olağanüstü etkinliği, bir konuyu hemen kendi kendine kısaca tartıştıktan sonra karara bağlama kabiliyetini kıskanmıştı. Demostenes demokratik olduğu için meclis ve meclisteki tartışmalarla gözden düşürülen, hatta paralize edilen Atina sistemine karşı çıkmıştı.

Kraldan kurtulmak daima zulmü gerektirir ("hükümeti görevden alma" yetkisi): Öyleyse, monarşiden daha demokratik ne olabilir?

Fransız Devrimi bu yüzden yapılmıştır –monarşiyi restore etmek için. XVIII. Louis'in anayasası tam olarak "Fransız Devrimi'nin sonuca ulaştırılması" değilse nedir?

Şaşırtıcı ölçüde orijinal olan bu yaratıcı darbeyi açığa kavuşturduktan sonra muhtemelen geriye doğru bakıp, genel oy hakkının giderek yürürlükten kaldırıldığı Avrupa seçim sistemlerinin İkinci Dünya Savaşından sonraki tarihini ele almamız gerekecek. O tarihte bu seçim "yöntemi"nin "tehlikeli" olmadığının ve onu bir sembol haline getirenlerin pratikte bundan asla yararlanmadıklarının açığa çıktığını dikkate aldığımızda bunun niçin böyle olduğunu sormaya değer. "Yönetme kabiliyeti" denilen kısır terimin işaret ettiği sorun, daha sade bir dille ifade edersek şöyledir: "Zengin" toplumlarda radikal azınlıkların hesaba katılmasını veya herhangi bir biçimde sistemi bozmalarını önlemek. Katı, sağlam "eşitlik" anlayışıyla radikal azınlıklara, istedikleri takdirde temsil hakkı tanıyan seçim sistemi kesinlikle nispi temsil sistemidir. Dahası, teorik olarak toplumdaki çeşitli çizgilerin ve kesimlerin kendilerini ortaya koymasına izin veren tek sistem olduğu açık olduğundan insanları oy vermeye *davet etmektedir.*

Ancak bunun kesinlikle *olmaması* gereken şey olduğuna ilişkin görüş öylesine yaygındır ki artık (genel oy hakkıyla bütünüyle aynı değerde olan) nispi temsil sisteminin son, bezgin savunucuları onu Alman tarzı bir hadım etme maddesiyle "düzeltme"nin bütünüyle kabul edilebilir olduğunu açıklamak için acele etmektedir. Toplumun yüzde 5'ini veya milyonlarca seçmeni temsil eden bir partinin temsil hakkından mahrum edilmesi normal sayılmaktadır. 1993'te, İtalya'daki çeşitli baskı grupları nispi temsil sisteminin yürürlükten kaldırılmasına neden olacak referandumu gündeme getirdiklerinde Amerikan dergisi *Newsweek* eski seçim sistemini uygun sözcüklerle lanetleyerek kurtarma operasyonuna katılmıştı. Haftalık dergiye göre eski sistem "çok fazla demokrasi" içeriyordu (1 Şubat 1993, s. 23).

Robert Dahl *How Democratic is the American Constitution*'da [Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?] demokrasilerin başına bela olan sorunlardan bazılarının kesinlikle "oyların çoğunu alan kazanır ilkesine dayalı talihsiz çoğunluk sistemi"nden (bir seçim bölgesinde en fazla oyu alan adayın *tek* temsilci olduğu sistem) kaynaklandığını söylüyor. "Artık oyların çoğunluğunu alanın kazandığı sistem fikrinin büyük demokratik ülkelerdeki seçimler için değil, at yarışları için uygun olduğu fikrini ciddiye almanın zamanı gelmedi mi?"[13]

Bu tür bir mekanizma, seçimlerde ister *yalnızca iki* parti (İngiltere'de olduğu gibi), ister çok sayıda parti (Fransa'da olduğu gibi) yarışsın bazı önemli paradokslar yaratabilir. Birinci durumda, eğer seçmenler eşit olarak dağılmamışsa, daha çok oy alan partinin seçim kazanan aday sayısı daha az olabilir (ve olmuştur). Bunun nedeni, işçi sınıfından güçlü destek alan bir partinin bazı seçim bölgelerinde kazanması ve diğerlerinde küçük farklarla kaybetmesidir; işçi sınıfından daha az oy alan rakip parti ise seçilmiş üyeleri itibariyle onunla aynı durumda olabilir, hatta onu geçebilir. Dahası, bu mekanizma pratikte "üçüncü" partiyi cezalandırmaktadır. İngiltere'de, istatistiksel olarak seçmenlerin yüzde 20'si temsil edilmemektedir; her iki büyük parti de üçüncü partiye parlamentoda yer açmak için seçim ittifakı yapmakla ilgilenmemektedir. İkinci vakada mekanizma 2002'deki Fransız seçimlerinde olduğu gibi çarpıcı paradokslar üretebilir. Seçmenlerin yüzde 40'tan fazlası sola oy verdiği halde bu seçimler merkez-sağ blok ile ırkçı Jean-Marie Le Pen ("at yarışında" burun farkıyla "ikinci olmuştu") arasında yapılan ikinci tur oylamayla sona ermişti.

Avrupa'daki sol partiler uzun bir süre buna karşı çıktıktan sonra bu tür bir "kumar"ı cazip bulmaya başladılar, çünkü aldıkları taban desteği Avrupa'daki sosyal sınıfların, göreli sayılarının ve beklentilerinin daha geniş ve köklü bir dönüşüm yaşaması nedeniyle değişmeye başlamıştı. Komünistlerin bakış açısı fiilen kayıplara karıştı, çünkü komünizmin "küresel" perspektifi artık dünyanın en zengin kısmında yaşayan emekçi sınıfların çıkarlarıyla örtüşmüyordu –tam tersine bu çıkarların karşısındaydı. Avrupa'daki sol partilerce hedeflenen ve SSCB'nin alternatif modelinin de teşvik ettiği (tabii ki 1930'larda) adaletin elde edilmesi ("refah devleti") doğrultusundaki büyük proje önemli hedeflere ulaşmıştı. Federal Alman Cumhuriyeti'nde arzu edilen modelin gösterilmesiyle Doğu'nun dengesini bozmak için –bu gerçekten de başarıldı– hayata geçirilen en gelişkin şirket türü *Mitbestimmung* boş yere geliştirilmemişti. Ancak bu hayranlık uyandıran kazanım –hiç cazip olmayan yanlarından biri sermayenin denetlenemeyen gücüydü– yalnızca bölgeselleşme nedeniyle mümkün olabilmişti. "Küresel" perspektiften vazgeçilmişti ve bu perspektifin geri dönüp dönemeyeceği ya da ne zaman döneceği konusunda fikir yürütmek beyhude bir uğraştı.

Ancak, bu sonuç batı Avrupa'nın büyük kısmının yöneldiği –"halk demokrasisi" deneyimini atlatan öteki Avrupa tarafından heyecanla izlenen– yeni siyasi ve sosyal dengenin her şeye rağmen var olmaya

devam eden azınlıkları dışladığı gerçeğini gözlerden saklamamalıdır. Bunlara bir de dünyanın geri kalan bölgelerinin zengin ülkelere "ihraç" ettiği ve başka hiç kimsenin yapmak istemediği işleri yapması için ihtiyaç duyulan *yabancı* azınlıklar (göçmenler) eklendi. Bu azınlıklar sınırlı bir yurttaşlık hakkına sahipler ve tam yurttaşlık haklarına erişen ve bunları sıkıca ellerinde tutanlarla aynı statüyü elde etmek için başarılı bir savaş vermeleri tam da azınlık olduklarından mümkün görünmüyor. "İleri demokrasilerin" içinin boşaltılması, yani anayasa maddelerine geçirilen somut antifaşist içeriklerinin kaldırılması birbirine yakın iki anlamda gerçekleştirildi. Kurumsal düzeyde yürütme güçlendirildi ve seçim sistemleri seçmeni merkeze kaydıracak şekilde düzenlenerek, seçilen politikacılarda servet kriteri kullanılmaya başlandı; bu da genel oy hakkının nihai yenilgisine yol açtı. Uygulama düzeyinde nüfuzlu oligarşiler toplumun tümü üzerindeki etkilerini sıkılaştırdılar; sonuç parlamentoların yasama etkinliklerinin zayıflaması, finansal ve teknik organların gücünün artması ve servet kültürünün veya daha doğrusu yaygın medya aracılığıyla servet efsanesi ve servete tapınma yaygınlaştırıldı.

Ne zaman birileri televizyonun gücü aracılığıyla "kamuoyu" oluşturulduğuna ilişkin sorunu ortaya koysa, buna genel olarak hakaretle tepki verilir. (Radyo veya televizyon yayınlarının denetimi için bir kavga sürdüğü sırada böylesine "edep dışı" bir iddiaya biraz daha az içerlenmektedir.) Ancak bu tezin doğruluğunun, İtalya'da neredeyse tüm özel radyo-TV istasyonlarının sahibi ve aynı zamanda yüzyılın en büyük reklâmcısı olan kişinin birkaç ay içinde bir siyasi parti kurup seçimleri kazandığı sırada (1994 ve 2001), Rupert Murdoch'un George Bush Jr.'a verilen seçim desteğinin temel taşı haline gelmesinden bu yana kanıtlanmış olması gerekir. Bu durum, kamuoyu oluşturan çok sayıda kişinin, Dona Prassede'nin söylediği gibi, böylesi bir değerlendirmenin seçimi kaybedenlerin çok sevdiği olumsuz ya da daha çok uğursuz safsatalarından başka bir şey olmadığı şeklindeki periyodik icraatlarda bulunmasını engellememektedir.

Televizyonun seçmenin "niyetini" *doğrudan* etkilediği kuşkusuzdur. Elisabeth Noelle-Neumann –1947'de Institut für Demoskopie Allensbach'ı kuran, uzun yıllar boyunca Helmut Kohl'la işbirliği yapan ve üç ayda bir yayınlanan *International Journal of Public Opinion Research*'in on yıldan uzun bir süredir yayıncı ortağı olan– oldukça kapsamlı bir araştırma olan *La spirale del silenzio*'da (2002) [Sessizlik Sarmalı] Federal Alman Cumhuriyeti'nde 1976 seçimleri sırasında

Allensbach enstitüsünün gerçekleştirdiği öğretici bir deneyi anlatmaktadır. İki farklı gruptan iki temsili örneklem seçildi: (a) düzenli olarak siyasi programlar izleyen televizyon izleyicileri ve (b) siyasi programları nadiren izleyen veya hiç izlemeyenler. Araştırma iki ana dönemde, Mart ve Haziran 1976'da yenilendi; seçim 3 Ekim'deydi. Mart ve Haziran arasında "Hiç kimsenin bilmesine imkân yok, ama gelecek seçimi kimin kazanacağını düşünüyorsunuz?" sorusu sorulduğunda (a) grubunda CDU'nun CSU'ya karşı zafer kazanacağını tahmin edenlerin oranı yüzde 47'den yüzde 34'e düşerken, sosyalist-liberal koalisyonunun zafer kazanacağını tahmin edenlerin oranı yüzde 32'den yüzde 42'ye çıktı. Halbuki (b) grubunda oranlar istikrarlıydı (Mart'ta yüzde 36'dan yüzde 24'e ve temmuzda yüzde 38'den yüzde 25'e gerilemişti ve "bilmiyorum"ların oranı çok yüksekti –yaklaşık yüzde 40). Aslında iki koalisyon başa baş yarışmasına rağmen (ve nitekim sosyalist-liberal koalisyon 38.000.000 oy arasından 300.000 oyluk bir farkla kazandı) televizyondaki siyasi muhabirler CDU'nun CSU karşısında zafer kazanma şansı olmadığını bildirmeye devam ettiler. Bunun etkisi çok açık biçimde görülebiliyordu.[14]

Tabii ki, deney "düzenli olarak siyasi programlar izleyen" izleyicileri incelediğinden seçmenlerin yalnızca küçük bir kesimiyle ilişkiliydi. Siyasi programları izleyenler siyasi görüşlerini basından edinen gazete okurları gibi çok dar, politikleşmiş bir azınlıktır. Seçim sonuçları iyi bilinen bu gerçeği doğruladı; televizyon programcılığının *siyasi* bölmesinin yol açtığı küçük (mutlak anlamda) değişim, fiilen iki eşit parçaya bölünmüş olan seçmenler açısından tayın edici olmuştu.

Ancak, televizyon çıktılarının doğrudan *siyasi* olan kısmı en küçük kısımdır ve bir bütün olarak televizyonun *politikleşmesinde* önemsiz bir rol oynar.

Siyasi iletişim açısından çok daha önemli olan fiilen *söylenmeyenlerdir*: Tarihte benzeri görülmemiş büyüklükteki bir enformasyon makinesi *söylenmemiş şeyler bırakmayı başarmaktadır*. Bu inanılmaz durumu göstermeye tek bir örnek yetecektir: Bu, Avrupa'nın oynadığı rolü ve gerçekte nasıl boyun eğdiğini açıkça gösteren bir örnektir. Herkesin bildiği gibi, ABD gizlice kimyasal kitle imha silahları bulundurmakla suçladığı Irak cumhuriyetine karşı Avrupa hükümetlerinin ve Birleşmiş Milletlerin şaşkın bakışları arasında büyük bir saldırı başlattı –hava, deniz ve kara saldırılarıyla bugüne kadar sayısız kayıplara yol açtı. Çatışmadan önce bu silahları "bulmak" üzere gönderilen müfettişlerin onların izine rastlamadığı da aynı şekilde iyi bilinmektedir.

Savaşın üzerinden aylar geçtiğinde, ülke İngiliz-Amerikan kuvvetlerince işgal edildikten ve her köşesi yağmalanıp denetlendikten sonra bile bunların izi bulunamadı. Saldırganlar başlangıçta savaş için "haklı bir neden" olduğunu belirttiler: Irak Kürtazınlığı baskı altında tutuyordu. Ancak ABD'nin ayrılmaz müttefiki olan Türkiye de kendi Kürtlerine acı çektirmekteydi, bu yüzden "haklı neden"den vazgeçilmesi ve bir daha söz edilmemesi daha doğru bulundu. Kürtler ve talihsiz akıbetleri konusunda –Kosova'dan sonra insani gerekçelerle öne çıkan ama sonra aniden Kürtlerin haklı davasını unutan– medyamızdaki suskunluk etkileyicidir.

Fakat biz Irak'ta bulunduğu varsayılan kitle imha silahlarına geri dönelim. Bu tür silahların bulunmadığı artık çoğunlukla kabul ediliyor, sadede gelirsek artık Beyaz Saray ve Downing Street'in sorunu bunların mevcut olduğunda ısrar etmek değil, dünyanın en güçlü iki istihbarat servisini bunların gerçekten var olduğuna *inandırmakla* suçlayacak birilerini bulmak. Avrupa medyası bu öykünün bir başka utanç verici detayı konusunda da suskundur. Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü'nün (OPCW) Direktörü José Mauricio Bustani savaş başlamadan bir yıl önce örgütünü Irak'ın kendilerine katılması için baskı yapmaya teşvik etti. Ancak, *Guardian*'ın 20 Nisan 2002'de bildirdiği üzere Amerikan hükümeti bunu Irak'a yapmayı tasarladığı saldırıya yönelik beklenmedik bir engel olarak gördü. ABD Bustani'nin önerisini doğrudan reddetti –ve hatta işi Brezilya hükümetine (o sırada başkanı Profesör Cardoso'ydu) Bustani'yi görevinden alın emrini vermeye kadar vardırdı. Bu uyarının metni ve olayla ilgili bir değerlendirme São Paulo Üniversitesi'nin periyodik yayını *Estudos Avançados*'ta (16, 2002) yayınlandı. Bustani hızla Londra büyükelçiliği görevine atandı; artık savaş çok yakındı. Ancak Bustani'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) yaptığı başvuru başarılı oldu ve geçen temmuzda Bustani'nin OPCW'den atılmasının "yasadışı" olduğuna karar verildi.[15] Hiç kimse ne televizyonlarımızdaki şişirilmiş haber programlarında ne de günlük gazetelerde bu olayın en kısa detaylarını bile verme zahmetinde bulunmadı. Yurttaşların ve televizyon izleyicilerinin ABD'nin Avrupa hükümetlerinin karşı çıktığı savaşı başlatmak konusunda ne kadar suçlu olduğunun açık kanıtını *öğrenmemeleri gerekiyordu.* Ancak her şeye rağmen bu iğrenç olayın etkisinin kısıtlı bir "politika uzmanları" çevresiyle sınırlı olması gerektiği kabul edilmelidir. Asıl oyun başka yerlerde oynandı.

Medya gücünün "seçmenler" ve daha geniş olarak "siyaset" üzerindeki etkileri konusunda uzun süreden beri yapılan tartışmanın bir yanlış anlamaya dayandığı açıktır. Siyasi veya seçimlere ilişkin üstünlüğün *siyasi haberler*i elinde bulunduran ve denetleyenlere (kaybedenler tarafından) atfedildiğine inanıyormuş gibi yapanlar vardır. Fakat bu genel sorunun çok küçük bir parçasıdır: Olsa olsa medya gücünün siyasi elitle ilgili kısmıdır. Muazzam medya çıktılarının *geri kalan kısmının tümü* –devlete ait olanlar ayakta kalabilmek için özellerin kopyaları haline geldiğinden artık özel veya devlete ait radyo ve tv'ler arasında bir fark kalmamıştır– artık *dev bir ideoloji* ya da daha doğrusu *servete tapınma aracıdır.* Çıktıları kimin denetlediği artık önemsizleşmiştir: Beğeniler oluşturulmuştur ve bunlara bütünüyle uyum göstermek zorunludur. Tüketim mallarının egemenliği tüketim mallarına tapınılmasını sağlamış ve bu tapınma günlük olarak servete tapınmayı yaratmakta ve uzun vadede bunu teyit etmektedir. Bu malların tanıtımına ayrılan muazzam miktarda çıktı aslında dev televizyon "makinesi"nin *temel içeriği*dir. Hangi ürünün tanıtıldığı önemsizleşmiştir; *hepsinin* tanıtılması en iyisidir. *Ana metnin* her gün saatlerce servete övgü düzülmesinden, çok etkili bir biçimde onun *statü* sahibi olabilmek için erişilebilir bir yol olduğunun anlatılmasından *rahatsız* olan –"yeni bir kanal buluncaya kadar" buna katlanmak zorunda kalan– izleyici sayısı ne kadar azdır.

Bu bütünüyle yeni "kamuoyu oluşturma" yönteminin dehası ve dayanılmazlığı kendisini asla *doğrudan* siyasi bir biçimde dışa vurmamasından kaynaklanmaktadır. "Kavramsal" yöntem olarak anılan ve açıkça propaganda içeren diğer yöntemin, yani "beyin yıkama"nın artık işe yaramadığı dikkatle not edilmiştir. Gördüğümüz gibi doğrudan fikir aşılama her yerde rahatsızlık, yabancılaşma yaratmış ve sonunda reddedilmiştir. Yalnızca özel sorumluluklar taşıyan sınırlı bir elite uygulandığında başarılı olabilir ("kadro" eğitiminde Katolik kiliselerinde uygulandığı gibi), aksi takdirde istenenin tam tersi etki yaratır. Diğer yandan "örtük" yöntem şaşmaz bir biçimde başarılı olmaktadır, bunun nedeni yalnızca insanları ikna etmekte çocuksu olmasa bile basit tercihler kullanmasıdır (daha fazla mal = daha fazla mutluluk). Yapılan şey her türden *aşırı miktarda mal sayesinde mükemmelleşen kurgusal bir dünyaya ilişkin*, entelektüel açıdan normalin altında olunsa bile kolayca anlaşılacak kesintisiz bir dizi kısa imaj sunmaktan başka bir şey değildir. Bu –reklâm selinde sürekli kullanılan– teknik kadar, *her (bir) malın* en göz alıcı, parlak biçimiyle amaçsız, "sıradan insanla-

rın" mutlu günlük yaşam sahnesinde gösterilmesi de etkilidir. Bu sahnede rol alan insanlar izleyicilerin onlarla özdeşleşmesi ve kendilerini onların yerine koyabilmesi için büyük bir ustalıkla seçilirler ve sonunda insanlar onları taklit etmeye çalışırlar. Bu başarıldığında "oyun biter". Bütün bunları yönetmek için Orwel'ci bir "büyük abi"ye gerek yoktur: Bu fazlasıyla kârlı bir biçimde kendisini yeniden üreten kendi kendisi yenileyen bir makinedir.

Yüz binlerce insanı artık var olmayan "demir perde"yi aşmaya veya "bolluk ülkesi"ne ulaşmak için bazen hayatlarını atarak denize açılmaya (birkaç yıl önce bunlar ülkeye girmeye çalışan, İtalya hakkındaki yegane bilgilerini televizyondaki reklam spotlarından elde eden Arnavut sığınmacıları anlatmak için kimi İtalyan gazetelerince "tekne insanları"nı hatırlatacak şekilde uydurulan "spot insanlar" sözcüyle anılıyorlardı) ikna etmeden önce, üretilmesi ve dünya ölçeğinde milyonlarca tüketiciyi harekete geçirmesi milyarlara mal olan bu fazlasıyla etkili metinler birinci sınıf yurttaşların, yani "zaten" bolluk ülkesinde yaşayanların ruhlarını değilse bile zihinlerini zaten çoktan fethetmişti. Bu yüzden büyük reklâm yapımcıları servetin tüm alanları işgal eden diktatörlüğüne içkin gerçek "entelektüel"lerdir ve bu rolü kendi yöntemleriyle dahice oynarlar. Farklı partilerin siyasi yayınlarına eşit yayın süresi verilmesini garanti altına almak için verilen şiddetli mücadelenin çok az önemi vardır: Partilerin gerçek siyasi yayınları dışında *diğer her şey gösterilmektedir*. Bu milyonlarca izleyiciyi, "Haydi zenginliğimizin tadını çıkaralım!" diye sofu bir hiddetle bağıranlara sempati duymaya zorlamaktadır. Aktarılan yegâne "ideoloji" en ikna edici mesajdır: "Bizim gibi olmaya çalışın!"[16]

"Servet ideolojisi"nin yenilmez gücü diğer kitle mitolojileriyle ilişkilidir: Sporun belki de en çarpıcı örneği oluşturduğu "bilgisizlik efsaneleri" kitlelerin kendiliğinden hareketlendiği yegâni durum olmanın yanı sıra artık *doğrudan siyasi* bir faktör haline gelmektedir –ve bu bir tesadüf değildir.

Spor efsanelerinin bir parçasını oluşturduğu servet kültü mükemmel bir demagojik toplum yaratmıştır. Bu belki de onun en büyük kazanımıdır. Kitleleri bayağılaştıran manipülasyon "demagojik bilgi"nin yeni biçimidir. Kitlelerin –medya aracılığıyla– daha bilgili hale getirilmesine yardımcı olunacağı düşünüldüğü halde, medya (ve bu yalnızca görünen paradokslardan biridir) daha düşük bir kültür düzeyi üretmenin yanı sıra, kritik konularda kitleleri genel olarak duyarsızlaştırılmaktadır. Giacomo Leopardi'nin yaptığı uyarı –"herkesin çok

az şey bildiği yerde, çok az şey bilinir"–[17] o tarihte fazlasıyla aristokrat bir kaygı gibi görünmüş olmasına rağmen, bugün bütünüyle anlaşılmıştır.

Bu yönde en büyük katkıyı faşizmin yaptığı düşünülür; halbuki o uzak kökleri bir önceki yüzyılın derinliklerinde ve her yerde var olan Bonapartist modelde bulunan bir hareket olarak kaldı. Faşizm karşısında "kalabalıklar" buldu ve Gustave Le Bon'un yaşadığı ve anlattığı üzere onları manipüle etti. Günümüzdeki "oligarşik demokrasi" veya isteyenin istediği ismi verebileceği karma sistem ise tam tersine küçük bir ekranın yaygın varlığı sayesinde bir yandan da homojenleştirilen dağınık kalabalıkları yönlendirmekte, esin vermekte ve yönetmektedir. Çok sayıda bireyi beslemekte, kandırmakta ve onlara erişilebilir, pazarlama temelli bir mutluluk projesi sunmaktadır. İnsanlar kendilerine dayatılan zihni ve duygusal benzerliğin farkında değillerdir, çünkü tükenmek bilmeyen bir kaynağın kendilerine her gün temin ettiği, hayallerle renklendirilmiş açık *gerçeklik* ve *genellikten* memnundurlar.

Yunanlıların "karma anayasa" dediği, "halk"ın görüşlerini ifade ettiği ama yalnızca mülk sahibi sınıflara ait görüşlerin dikkate alındığı ek çok başarılı olmuştur –ve bu kalıcı olacağa benzemektedir. Daha modern bir ifadeyle bu, büyük bir servetin merkezinde bulunan ama kendi kontrolü altında tuttuğu seçim mekanizmaları aracılığıyla mutabakat oluşturma ve meşruiyeti güvence altına alma kabiliyetine sahip dinamik bir oligarşinin zaferidir. Bu senaryo tabii ki Avrupa-Atlantik dünyası ve gezegenin diğer yerlerinde onunla bağlantılı "adalar" ile sınırlıdır. Ve gezegenin kalan kısımları atış menziline sokulmaktadır.

Bu bir gece içinde olmadı. Örneğin, refah devletinin doğuşu ve gelişmesi yalnızca Sovyet modeli sosyal güvenlik sisteminin "sorgulamasını" değil Yeni Düzen ve faşizmi de içerecek *özel* bir incelemeyi hak etmektedir. Gelişimi sona erdiğinde refah devleti ekonomik ve sosyal sistemin değerli bir temel taşı olarak görülmüş ve bu yüzden hem ona karşı çıkanlarca hem de şimdi bile onun ne kadar değerli olduğunu açıkça bildikleri halde küçültmek isteyenlerce takdir edilmiştir.

Demokrasinin de kendisine ait yüce anları vardır. ABD Endonezya'dan tüm Güney Amerika'ya kadar dünyanın her yerinde darbeyle (özellikle Arjantin ve Şili'de gaddarca) iktidara gelen askeri faşist rejimleri bu diktatörlüklerin komünizme karşı zorunlu birer kale olduklarını düşünerek aktif bir biçimde desteklemiştir. Bu yaklaşımı İber Yarımadasındaki "tarihsel" faşist rejimleri, Yunanistan'da askeri

diktatörlüğün kurulmasını ve İtalya'nın faşistlerce harap edilmesini desteklediği Avrupa'da da uygulamıştır. Bütün bunlara rağmen, demokratik karşı saldırıların Portekiz devriminden Yunanlı albayların ülkeden kovulmasına ve Almanya'daki "Brandt dönemi"ne kadar olağanüstü başarıları bulunmaktadır. Yenilenmiş antifaşist gerginlik atmosferinde, 1960'ların sonlarında İtalya'da zengin sınıfların aleyhine oluşan bir denge değişikliğinden söz etmeye de değer. Bu değişiklik haklı gerekçelerle, etkileyici bir biçimde "işçi yasaları" adı verilen ve halen saldırı altında olan bir yasada yer almıştı.

Ancak bu yükseliş noktaları, sonunda yalnızca geçici olduğu anlaşılan zaferlere işaret ettiler. Demokrasi (karma sistemle hiç ilgisi yoktur) aslında istikrarsız bir olgudur: Sonsuz bir eşitlik mücadelesi –zaman içinde her zamankinden daha yeni ve her zamankinden daha güçlü bir biçimde karşı çıkılan "haklar"ı içerecek şekilde kendisini genişleten bir kavram– sırasında daha yoksul sınıfların geçici olarak üstünlük kazanması anlamına gelir. Bobbio 1975'te doğru bir biçimde "demokrasinin özü eşitlikçiliktir" diye yazmıştı.[18] Bu ortaya çok sık çıkmaz, yirminci yüzyılın ikinci yarısında anti-faşizmle birlikte gelişmiştir. Ortaya çıktığında bunun nedeni klasik liberalizm tarafından belirlenen karma veya yarı oligarşik rejime yöneltilen eşitlikçi taleplerin hızla artmasıdır; bunlar neredeyse daima şiddetli çalışmalardan sonra şu veya bu ölçüde kalıcı başarı kazanırlar. Eflatun bunu *Republic*'teki ünlü paragrafında (557a) biraz dehşetle anlatmaktadır. Bunlar "karma" sistemin belirli ölçülerde kalıcı kesintileridir. Toplumda işleyen güçleri inceleyen büyük analist Gaetano Mosca bu tür bir değerlendirmeye çok yakınlaşmıştır. Mosca demokrasinin *var olmadığı*na ilişkin kesinlikle kötümser tezini desteklemek için şu kelimelere başvurmaktadır: "Masalda ölüm döşeğindeki baba oğullarına ailenin atadan kalan tarlasında bir hazine bulunduğunu söyler. Bu onları hazineyi bulmak için her yeri kazmaya sevk eder, hazineyi bulamazlar ama toprağın verimliliğini önemli ölçüde artırmış olurlar."[19] Masal çeşitli biçimlerde okunabilir, örneğin demokrasinin var olabileceğine yönelik inancın kendi başına yararlı (kesinlikle "demokratik") etkileri bulunur şeklindeki tezi destekleyebilir. Tabii ki gerçekten *var olmadığını* da gayet iyi ifade etmekte ve aynı zamanda "demokrasi"nin *zorunluluğu*nu da (elbette ki orijinal ve tam anlamıyla) belirtmektedir.

Bu ölçülü ve kolay anlaşılır kötümserlik eşitlikçi olmayı amaçlayan demokrasinin, deyim yerindeyse "kurşungeçirmez" olduğu yerlerde bi-

le niçin bir kenara atıldığını ve totolojik olarak "halkın" demokrasisi olarak tanımlanmanın yanı sıra niçin planlarını uygulamaya sokmak amacıyla diktatörce araçlarla donandığını da anlamaya yardımcı olabilir.

"Halk demokrasileri" trajedisi, yaşamıyla güçlü bir biçimde bunların tüm tarihini sembolize eden bir adamın, Wladislaw Gomulka'nın kariyerini akla getirmektedir. Onu, Avrupa'da demokrasinin en üst noktalarından da biri olan zafer anında, Ekim 1956'da Polonya'da görmüştük. Gomulka nasıl oldu da siyasi kariyerinin acı, başarısız sonunda, Aralık 1970'te askeri birliklere Gdansk'taki işçilerin üzerine ateş atma emri veren kişiye dönüştü? Sorun işçiye saygı sorunundan kaynaklanmamaktadır. Bu, uzun yaşamı boyunca devletin gücünden destek alan kapitalizmin çok daha büyük bir şiddet gösterdiği hatırlanarak da savunulamaz. (Kapitalizm günümüz için "güncelleştirdiği" göçmen ve yarı-köle emeğiyle ilgili yöntemlerinde bunu hâlâ göstermektedir. Batıda bu şu iki biçimden birini almaktadır: Onların sayısını azaltmak veya beyaz proletaryanın artık yapmak istemediği işlerde kullanmak.)[20] Sorun artık yürürlükten kaldırılmış olan siyasi ve sosyal sistemlerin kendilerini "*işçi* devleti" olarak tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden birçok nedeni olan, bazıları kışkırtılan bir olumsuzluğa verilen tepki çoğu durumda yanlıştı –ve dahası sonunda etkisiz oldu.

Bu yüzden sorun neyin işe yaramadığını anlamak, rakip "kamp"ın yıkıcı olma eğilimindeki propaganda veya pratik önlemlerle (ekonomik veya askeri) kaçınılmaz olarak yanıt vereceğini bilmektir. "Tek ülkede sosyalizm"in mümkün olduğunu düşünen herkesin bunları bilmesi gerekir. (Yalnızca ona düşman olmakla kalmayıp, asla kendisini "inkâr" ederek bu ülkeyle kalıcı olarak "birlikte yaşama"ya yanaşmayacak bir dünyayla kuşatılmış bir devletler sistemi oluşturduğunda bir ülkede sosyalizmin ayakta kalabileceği düşüncesi.) İşe yaramayan şeyler kısa bir hata listesiyle özetlenebilir. Artık bütün bir geçmişi anlatmak yerine, muhtelif "halk demokrasileri" ile onların Avrupa'nın öteki yarısındaki ilerici, hızlandırıcı "modeller"e doğru ilerleme deneyimleri arasında mutlaka ayrım yapmak gerekiyor. Doğu Alman CDU vakasında olduğu gibi, sonunda iktidara gelen *gerçek* partilerin egemen partinin yanı sıra marjinal bir rol oynayan eski partilerin bünyesinde nasıl yavaşça ortaya çıktıklarını incelemeye değer. Ancak kırılganlık ve isyanlar yalnızca bir faktörden kaynaklanıyordu: Hem hazin hem de sınıf ağırlıklı biçimlerde yenilenmiş eşitsizlik manzaraları ve

refahın bulunmadığı koşullarda bunun daha fazla kızgınlık yaratması. "Sosyalist" ülkelerdeki kamuoyunun aklını çelen vitrinde (zengin Batı) yaşanan refahın, cazip ve kararsız dengesiyle gezegenin diğer tüm bölgelerinin sömürüsünden kaynaklandığını bilmek yeterli olmuyordu. Bu Batıdaki yaltakçı, propaganda meraklısı gazetecilerin günlük temelde gizlemeye çalıştığı bir şeydi. Ancak, Gdansk'taki metal işçileri veya Sovyet madencilerle kıyaslandığında *nomenklatura*nın* çoğu kesiminin yararlandığı maddi ayrıcalıkları ne açıklıyor ne de gerekçelendiriyordu. Bu siyasi sistemlerin işlevli olmaya devam etmek için önemli ayrıcalıklarla donatılmış bir *nomenklatura*ya ihtiyaç duyduğunu öne sürmek mantıksız olacaktır: Bu yalnızca eşitsizlikten nasibini alanları ikna etmemekle kalmayacak, aynı zamanda genel bir acizliğin açık kabulü olacaktır.

Anıldığı şekliyle bu "yeni sınıf" "zorunlu bir bela" değildi ama Sovyet dönemi sonrasında Rusya'nın en vahşi, mafya temelli kapitalizmin yaşandığı bir ülkeye dönüşmesinin başlangıcına işaret ediyordu. Günümüzde Rusya kapitalizmin yeni küresel yüzünün en muteber yerlerinden biri haline geldi. Süreç çok uzun sürdü: Kökleri Stakhavonizm'de bulunabilir. Hélène Carrère d'Encausse şöyle yazıyor:

> Elitizm kavramını ve toplumu hiyerarşik çizgide örgütleyen ayrıcalıkları işçi kitleleri arasında önce Stalin yaygınlaştırdı (1934). "Stakhanovcu" olgu onun hem bu toplumsal farklılaştırma politikasını gizlemesini hem de üretimde uygulanan kuralları düzeltmek için işçi rekabetinden yararlanmasını mümkün kıldı... Aslında 1932'den itibaren "yığın"ların arasından Stakhanov'un öncülleri ortaya çıkmaya başladı. Fabrikalarda ilk *öncü işçiler* hükümet tarafından manipüle edilmiyordu... [Fakat 1934'ten sonra] artık ayrıcalıklı bir kategori olan *öncü işçi*, işçi kitlelerinin peşinden gitmeyi seçtiği kişiler değil, *Parti'nin* işçi kitleleri arasından seçilmesini *önerdiği* kişiydi.
>
> Böylece, Stakhanovculuk Stalin yönetimi sırasında egemen olan toplum modeli tablosunu tamamladı. Stalinci toplum eşitlerin toplumu değildi; becerileri onaylanmış, her düzeyde yetkili ve ayrıcalıklı olan "en iyilerin" egemenliği söz konusuydu.
>
> Bu Stalinizmin bir başka temel özelliğini akla getiriyor: *Mevki ve ayrıcalıkların güvenilmezliği.* Stalin biraz güçlü olanlara pratikte tanı-

* Komünist partinin atadığı yöneticiler. (ç. n.)

nan yüksek düzeyde yetki ve yasal ayrıcalıkların verildiği, giderek yaygınlaşan bir bürokrasinin yaratıcısıydı. Ancak o aynı zamanda bürokrasiyi sistematik biçimde yok ediyordu. Bu sistemde, ayrıcalıklı olanlar daima tasfiye edilme, yani ayrıcalıklılar dünyasından kovulma tehdidi altındaydı!

Parti bu hareketlilikle ilgili mükemmel bir tablo sunuyor![21]

Stalin sonrası dönemde bu süreç kesinlikle dikkat çekici ölçüde hızlandı. Diğer şeylerin dışında, sistemin görünüşteki istikrarı içinde yeni bir sınıfın oluşması, toplum içindeki ilişkileri dönüştüren bir örgüt tarafından terk edilen bir kabuk gibi sonunda çöken o sistemi kemirdi. Alexander Gerschenkron 1968'de *Continuity in History* [Tarihin Sürekliliği] adlı çalışmasında SSCB'ye kuşkuyla yaklaşıyordu:

Eğer Rusya'da olanlar diktatörlüğün erozyonuysa, süreç öylesine yavaş ki neredeyse fark edilmiyor. Aynı şekilde ne bu sürecin uzunluğu ne de hangi ölçüde tersine çevrilebileceği öngörülemiyor. Her koşulda, geçmiş deneyimler bu açıdan yol gösterici olamıyor. Modern tarih diktatörlüklerin, rejimlerinin istikrarını nasıl güvence altına almaya çalıştıklarını açıkça gösteriyor. Ve onların şiddetli çöküşlerine ilişkin kayıtlar içeriyor. Fakat –Kemal'in Türkiye'sindeki belirsiz durum bir yana bırakılırsa– modern bir diktatörlüğün tedrici ve barışçı dönüşümü, elli yıldır varlık sürdürmesinde olduğu gibi tarihsel bir *yenilik* olacaktır.[22]

SSCB'nin çöküşünün muazzam tarihsel sonuçları ve mafyanın gelişinin yarattığı paradoks Batı'da Rusya sonunda demokrasiye kavuşuncaya kadar yaklaşık on yıl boyunca geçiştirilmeye devam etti. Orada gelişen şeyin yalnızca yeni oligarklar arasındaki bir çatışma mı yoksa sonunda çok güçlü mafya oligarşisini yok etmeyi amaçlayan otoriter ve bazı açılardan neo-Sovyet denilebilecek bir girişim mi olduğu günümüzde açık değil.

Aslında artık on yaşından daha büyük olan Sovyetler sonrası Rusya Avrupa'daki yürüyüşünde (bir '89'dan diğerine) bir kez daha söyleme dayalı demokrasi vizyonuna yönelen şiddetli bir darbeyle uğraşmıştır. Boris Yeltsin'in uzun süren egemenliği gerçekte ABD tarafından dışarıdan yönetilen bir diktatörlüktü. Her şeyden önce Eylül 1993'te parlamento bombalanmıştı. [23] Dramatik olaylar hızla birbirini izledi: Yeltsin parlamentonun yetkisini iptal etti; parlamento onu

azlederek yerine başkan yardımcısı Rutskoi'yi atadı; ve Yeltsin buna top atışıyla karşılık verdi. Çok önemli bir başka olay CIA'nın tüm seçim yarışını doğrudan denetlediği 1997 başkanlık seçimleriydi, bu seçimlerde başlangıçta seçmenlerin yalnızca yüzde 2'si Yeltsin'e oy verme niyetindeydi ama ikinci tur Yeltsin'e zafer kazandırdı. Bu kısmen Lebed operasyonu sayesinde mümkün oldu (Lebed işlevi komünist adayın ilk turda kazanmasını önlemek olan kukla bir milliyetçi-popülist adaydı). Yeltsin her türlü demokratik prosedürü yok etmenin yanı sıra –Brezhnev'in son dönemde uyguladığı tarzla– ahlaksız işadamları ve asalak akrabalardan oluşan klanına ve kendisine üstünlük sağladı. Onun ardından kurulan rejim yeni başkan Putin'in dış politikada attığı adımlara bağlı olarak Batı'da kâh övüldü kâh hakarete uğradı. Putin'in uluslararası ilişkilerde ABD'nin talimatlarına uymadığı her vakada, kaliteli, vasat ve popüler basın korkak itaatkârlığıyla Putin rejiminin "anti-demokratik" olduğunu keşfedecekti.

Ekonomi dalında Nobel Ödülünü kazanan (2001) ve Clinton'un danışmanı olan Columbia Üniversitesi öğretim üyesi Joseph Stiglitz şöyle yazıyor:

> On yıl önce Rus parlamentosu Duma Başkan Boris Yeltsin'i görevinden azletmeye çalışarak, yedi ay sonra Yeltsin'in tanklara Duma binasına ateş etmelerini emrettiğinde biten açmazı ve çatışmayı tetikledi. Yeltsin'in zaferi o andan itibaren Rusya'yı kimin yöneteceğini ve ekonomi politikalarını kimin hazırlayacağını belirledi. Peki ama Yeltsin'in ekonomik politika kararları Rusya için gerçekten doğru kararlar mıydı? 1991'den sonra Rusya'nın komünizmden kapitalizme geçişi ülkeyi beklenmedik bir refaha kavuşturacaktı, ama bu olmadı. Ağustos 1998'de ruble krizi patlak verdiğinde üretim yaklaşık yarı yarıya düştü ve nüfusun yüzde 2'sini oluşturan yoksullar yüzde 40'ını aştı.
>
> O tarihten bu yana Rusya'nın başarıları çok etkileyicidir. Ancak gayri safi milli hasıla 1990'lardaki rakamın yüzde 30 altındadır. Rus ekonomisinin yılda yüzde 4'lük büyümeyle komünizmin çöktüğü dönemdeki düzeyine geri dönmesi en az on yıl alacaktır.
>
> Az sayıda insan zengin olduğu halde yoksulluk ve eşitsizliğin muazzam ölçüde büyüdüğü yirmi yıllık bir geçiş dönemi kapitalizm ve demokrasinin zaferi olarak tanımlanamaz.[24]

Yalnızca geriye dönüp bakılarak böylesine berrak bir tablonun nasıl ortaya çıktığı sorulabilir. Clinton 1992 ile 2000 yılları arasında baş-

kandı ve bu yüzden Stiglitz bu onyılın neredeyse tümünü artık haklı olarak fazlasıyla korkunç bulmaktadır. Bununla birlikte muzaffer "özgür dünya"nın en güçlü silahlarından biri kesinlikle mükemmel haber medyası makinesi aracılığıyla bir dizi durumu yaratma, açıklama veya değiştirme kabiliyetidir. Bu kesinlikle bir "teknik"tir, ama özgürlük ve demokrasi gibi "mutlak" ve içi boş olduğu tartışmasız olan sözcükler muhtemelen tam da bu teknikler aracılığıyla bugünkü biçim ve içeriklerini kazanmışlardır.

16

Bu Yeni Bir Başlangıç mıydı?

Bunun üzerine şöyle dedim: "Bugün dünya tarihinde yeni bir dönem başlıyor ve orada olduğunu söyleyebilirsin."

J. W. von Goethe,
Campagne in Frankreich

Simone Weil: Kronstadt denizcilerinin üzerine ateş açılması talimatını niçin verdiniz?
Troçki: Siz Kurtuluş Ordusu'ndan mısınız?

Simone Pètrement,
La Vie de Simone Weil

Modern Avrupa tarihi farklı bakış açılarına göre onun anlamını göstermesi ve hatta geçici bir sonsöz dahi oluşturması gereken sembolik tarihlerle kuşatılmış ve işaretlenmiştir. Farklı değerlendirmelerin tarihi farklı biçimlerde bölen farklı tarih çiftlerine yol açacağı açıktır. Birinci çift 1789/1917, ikincisi ise 1789/1989'dur.

Birincisinde ağırlıklı olan *bir şeylere doğru hareket etme* fikridir. Temelinde "parlamenter demokrasi" de dahil olmak üzere tüm siyasi biçimleriyle tarihsel gerçeklik kavramı yatar. İkincisinde "parlamenter demokrasi"nin yaradılıştan gelen, zamanı aşan üstünlüğüne ilişkin bir vizyon veya hatta bir ideoloji ve onu er geç elde etmenin bu ebedi modelin beşiği olan Avrupa'dan başlayarak tüm halkların görevi olduğuna ilişkin bir kanaat bulunmaktadır. Bu görüşe göre, 1789-1815 ara-

sında geçen çeyrek yüzyılın sonunda parlamenter rejimin (çok mükemmel olmasa da) kuruluşu ile bu sistemin 1989'daki zaferi arasında geçen süre içinde olan her şey yalnızca bir "sapma", geçici bir başarısızlıktan ibarettir. Bu "muhteşem" iki yüzüncü yıldönümü yalnızca tarihi sona erdirmekle kalmamış, siyasi model üretimine de son vermiştir. Diğer bakış açısı ise tam tersine, ilerleme fikrine içkin iyimserliğin yanı sıra (ki bu kendi başına bir inançtır) farklı rejimlerin kendileriyle ilgili tasvirlerinin arkasında gizlenen önemli bir dürtünün açığa çıkarılmasını da içermektedir. Bu dürtü sürekli "kelimeler" ile "şeyler" arasındaki bağlantıyı, benzeşmeyi veya benzeşmezliği araştırmayı amaçlar.

Marks ve Engels'e göre sosyalizm "Birinci Dünya"ya aitti. Yazdıklarından tarihi ve gelecekteki olası dönüşümleri yalnızca Avrupa'daki en gelişkin ülkelere (Almanya, Fransa ve İngiltere) ve ABD'ye referansla dikkate aldıkları açıkça görülüyor. Dünyanın geri kalan kısmı onların görüş alanının "ardında"ydı. Sanayileşmiş Batı'nın tam merkezinde işçi sınıfını yaratan kapitalizmin "kendi mezarını kazdığını" öngördüler. İşçi sınıfının kapitalizmin inşasına güçlü bir katkı koyduğu aynı ileri sanayi sisteminin dümenine geçip sermayenin yerini alacağını düşündüler. Dahası, işçi sınıfının kendisini özgürleştirerek diğer herkesi de özgürleştireceğini eklediler. Sonunda, "bütün ülkelerin işçilerine" seslenerek silahlanma çağrısı yaptılar: Fakat zihinlerindeki dünya her şeyden önce "Birinci Dünya"ydı.

Engels bir zamanlar, 1848'den çok sonraki bir tarihte Çin gibi uzak, kadim ve "geri kalmış" bir ülkenin bu (öngörülebilir) tarihsel hareket ancak ve ancak Fransız devriminin üç sözcüğü olan *Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik* sözcüklerinin Çin Seddi'ne yazılmasından sonra katılabileceğini yazmıştı. Bu nedenle Çin'in "burjuva demokrasisi"ne ulaşmak için büyük adımlar atması gerekiyordu ve sosyalizm orada ancak bundan sonra gündeme gelebilirdi.

1848'de her şey ulaşılabilir görünüyordu: Aslında Marks ve Engels o yıl sosyalizmin uzak gelecekte belli belirsiz görünen bir sistem değil *zamanı gelmiş bir şey* olduğunu düşünüyorlardı. Ama durum böyle değildi. 1871'deki Paris Komünü de başarılı olmadı: Neredeyse tam tersi gerçekleşti. Sosyalizmin iki Dioscuri'si* olaylarla çelişmekten

* Zeus'un ikiz çocukları. (ç. n.)

hoşlanmadıkları gibi, ufukta hafızalardan hemen silinecek bir gelecek olduğunu vazetmekten de hoşlanmıyorlardı. Bu nedenle kısa süre sonra nerede yanlış yaptıklarını (veya daha çok diğerlerinin nerede yanlış yaptığını) açıklamak gibi nahoş bir sanatı icra etmeleri gerekti ve diğerlerinin hatalarına işaret ederken aşırı ölçüde sert davrandılar. Yeni, farklı, uzun ve yorucu bir yol izleyerek kendilerini sınama sanatını da icra etmeleri gerekiyordu: Bunlar günlük siyasi ve sendikal mücadele, seçim mücadelesi, parti kongreleri ve benzerleriydi.

1848 *Manifesto*'sunda öngörülen yıkımın zamanı giderek daha ileri bir tarihe sarkıyordu. Toplumsal bir güç olmanın yanı sıra parlamenter bir güç de olan sosyalizm doğuyordu. Engels kesinlikle onun en yetkin aydınlatıcısıydı.

Hiç öngörülememiş ve her açıdan şaşırtıcı olansa, Rusya'da 1917'de sosyal demokrat "Bolşevikler"in iktidara geldiği Ekim devrimiydi. Kitleleri kucaklamayan hazır "Jakoben" bir öncü olduğunu bilen küçük bir partiydiler. Ancak bu geri kalmış bir ülkede –çarlık Rusya'sında– ve dahası birkaç aylık (Şubat-Ekim 1917) bir "burjuva demokrasisi"nden sonra gerçekleşti. Bu onlar için çok yeni olduğu gibi Marks ve Engels'in yazdığı her şeye aykırıydı. Antonio Gramsci bu konuda ünlü makalesi *La rivoluzione contro il Capitale* [Kapitale karşı Devrim] (buradaki kapital Rusya'da olanlarla "inkâr" edilen Marks'ın *Das Kapital*'iydi).

Bundan sonra olanlar bizzat devrimin doğuşu kadar trajikti. Vahşi 1914 savaşından doğan devrim başlangıcından itibaren saldırı altındaydı. Batı, "koalisyonlar" döneminde olduğu gibi *yaka paça* müdahale etti; Bolşevikler bu yüzden de yeni bir 1793'ün kahramanları olduklarını düşündüler. Devrim müdahalelere, iç savaşa ve sürekli, tüyler ürperten entrikalara rağmen yaşadı, ama dönüşüm geçirdi veya daha çok sarsıldı. Bu, uzun vadede muhaliflerinin gerçek kazanımı oldu. Churchill bu yüzden Lenin'i "büyük bir hain" olarak tanımlarken, *Storia d'Europa*'nın (1932) [Avrupa'nın Öyküsü] son sayfalarında Croce destansı denemeler sonucu başarılı olan devrimcilerin inşa ettikleri ne varsa bizzat dağıtacaklarını öngördü.

Nazizmin çıkardığı ikinci ve daha da ölümcül savaş sınavı "işçi devleti"ni Campo Formio'dan sonra Fransa'da görülene benzemekle birlikte daha büyük ölçekli ideolojik bir imparatorluğa dönüştürdü. Bu yüzden savaş onun doğal ortamıydı. SSCB savaşa girmek istemedi ve Stalin önce 1939 anlaşmasıyla Batılı güçler arasındaki çatışmanın

dışında kalarak "Leninist" bir yol izledi. Sonra Almanya'nın saldırısı nedeniyle savaşa sürüklendi ve Hitler karşıtı Batıya kurtulması için çok kritik yardımlarda bulundu. Bu yardım en kalıcı başarılarından biriydi ancak Batı buna tarih yazımı açısından bile minnettarlık göstermedi. Tam tersine, Mayıs 1940'ta Dördüncü Enternasyonal adına Batı'da ve sömürgelerinde "ikinci dünya savaşının tıpkı Hitler gibi kasapları" olarak tanımladığı "demokrasi"lere karşı devrim çağrısı yapan Troçki ile en azından söylem düzeyinde yakınlaştılar.[1]

Rus ve daha sonraki adıyla Sovyet Komünist Partisi içindeki baskı sorunu özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu baskının muazzam boyutlarını ve bunu önceleyen çatışmayı anlamak için Troçki'nin ayrılmasının (Zinoviev ve Kamenev de dahil olmuştu) muazzam bir ölçekte gerçekleştiğini kabul etmeliyiz –bu bir anlamda bir bölünmeydi. Parti "siyasal toplulukla" örtüşüp, tüm topluma yayılırsa, bu tür çatışmalar Çin'deki Kültür Devrimi sırasında olduğu gibi iç savaşa dönüşür. Stalin ve Troçki arasındaki kişilik çatışmasının ve "parti çizgisi" üzerindeki anlaşmazlığın dramatik yapısı "Lenin'in vasiyeti" olarak anılan belgede çoktan öngörülmüştü.[2]

Bu çatışmanın harareti içinde ve sonrasında uzun bir süre iki tarafın birbirini nefretle andığı açıktır ve ortak bir tarih yorumu konusunda kesinlikle hiçbir çaba harcanmamıştır. Stalinist çoğunluk açısından muhalifleri bir avuç hain ve sabotajcıdan başka bir şey değildi. Troçki ve taraftarları açısından ise Stalinist çoğunluk Termidoryanlardan daha beterdi.

Bununla birlikte meselenin *özü* devrim aracılığıyla iktidarı henüz eline geçirmiş olan bir parti içindeki *bölünme*ydi ve bu yüzden sonuç, görünen yüzü fazlasıyla uzun süreli bir baskı olan gizli (ve bazen açık) bir iç savaş oldu. Bu bölünme Stalin'in Troçki'nin (sonunda SSCB'den sürülmesiyle biten) *tedricen* uzaklaştırılmasıyla yıkıcı güçleri kontrol altında tutabileceğine ilişkin yanlış inancına rağmen gerçekleşti. Stalin'in planı "küçük adımlar" atma yaklaşımını kullanarak önce parti "mekanizması" içinde üstünlük kazanıp sonra açık bir ayrılık aşamasına ulaşmaktı. Ancak bunun bu acı ayrılığın gerçek sonuçları ve parti saflarında algılanış şekli üzerinde çok az etkisi oldu. Troçki fazlasıyla iyi bir devrimciydi: Bütünüyle haklı olduğuna ve devrimi korumak için çalıştığına inanıyordu. Kazanmak için her şeyi yapabilirdi, hatta devrimin onuncu yıldönümünde yapılacak geçit töreninin arifesinde –açıkça– bir darbe girişiminde bile bulunmuştu (7 Kasım 1927).

Bu olay çok fazla tartışmaya konu olmuştur.

Curzio Malaparte 1931'de Paris'te yayınlanan *Technique du coup d'état* [Darbe Tekniği] adlı çalışmasının başında bunun detaylı bir değerlendirmesini yapıyor. Kitabın ilk iki bölümü Troçki'ye ayrılıyor ve onu başlangıç noktası olarak alıyor. Birinci bölüm (s. 13-66) Ekim 1917'de iktidarı ele geçiren mimarı ele alıyor; Troçki'ye tam da o olayda iktidarı ele geçirmek için uygulanan "askeri" tekniğin yaratıcısı olarak hayranlık duyuluyor. İkinci bölüm (s. 67-105) Troçki'nin 10 yıl sonra –bu kez Stalin'e karşı– yaptığı aynı girişimin başarısızlığını anlatıyor. Troçki Malaparte'ye tekrar tekrar ve sert bir biçimde yanıt verdi: Verdiği ilk yanıt sürgün edildikten sonra Batıda yapılan (Kopenhag, Ekim 1931)[3] ilk konferanstaydı ve sonra *History of the Revolution* (Berlin 1933) [Devrim Tarihi] adlı kitabının son bölümünde yer alan birkaç sayfada yanıt vermeyi sürdürdü.[4] Essad Bey'in Stalin biyografisi *Technique du coup d'état* ile aynı yıl yayınlanmıştı. Bu kitap da Troçki'nin Eylül-Kasım 1927'de girişiği "darbe"den[5] birkaç kez söz etmekte ama detaya girmemektedir. Malaparte Turin'den yayıncısı Grasset'e 22 Aralık 1930'da gönderdiği mektupta kaynaklarından kısaca bahsetmektedir: "á Moscou, [1929] j'ai eu l'occasion de m'entretenir avec les hommes les plus en vue de l'URSS"[6] ["Moskova'dayken SSCB'nin en seçkin kişileriyle konuşma şansı buldum"]. İtalyanca baskıda (1948, 1994'te yeniden basıldı) Troçki hakkındaki bölümler ilk baskıdaki öncelikli konumlarından çıkarılıp çalışmanın bütününe yedirilmiş. Böylece başarısız 1927 "darbesi"ni konu alan bölüm XII. bölüm haline gelmiş.[7] 7 Kasım 1927'de Moskova'da olanlar –yani, devrimin onuncu yıldönümü kutlamaları sırasında Troçkist karşıt gösterilerin polis tarafından bastırılması– konusunda hem Malaparte'nin hem de Essad Bey'in değerlendirmeleri erken doğan "darbe"nin siyasi açıdan münasip görülen ve başarısız bir dipnotuymuş gibi görünüyor. E. H. Carr bu olayla ilgili tek kaynak olarak OGPU'nin başkanı Menzhinsky'nin 9-10 Kasım 1927 tarihli raporunu[8] hatırlatmakla yetiniyor. Malaparte ana kaynaklarından biri olabilecek Menzhinsky'den tekrar tekrar söz ediyor.

Halbuki bu olayın iki kahramanı Troçki ve Stalin farklı nedenlerle olayla ilgili sınırlı açıklamalar yaptılar: Stalin'in açıklamaları onun esin kaynağı olduğu kolektif yazarlı *History of the Communist Party (b) of the USSR*'da[9] [SSCB Komünist Partisi (b) Tarihi] ve Troçki'ninkiler kendi otobiyografisinde[10] yer alıyor. Troçki doğal olarak darbe girişiminde bulunmuş kişi yaftasını reddediyor; hatta Malaparte ona

olağanüstü taktik becerisi nedeniyle düzdüğü büyük övgüler abartılı olmasına rağmen (Malaparte Ekim devriminin başarısına ona, yalnızca ona atfediyor. Malaparte'nin Ekim 1917 değerlendirmesinin Troçki'nin 1930 Haziran'ında Almanya'da, Fransa'da Rieder'den ve İtalya'da Mondadori'den temin edilebilen kendi otobiyografisindeki değerlendirmesiyle örtüşmesi –Troçki'nin rolüne yaptığı vurgu açısından– büyük önem taşıyor.)[11] *History of the Revolution*'da[12] eleştirilerine tam da bu noktadan devam ediyor. Stalin ise –1917 Ekim Devrimi değerlendirmesi yanlış olan– tabii ki 1927'deki muhaliflerini bir avuç sorumsuz kişi olarak resmetmeyi ve gerçek güçleriyle, neden oldukları ciddi tehlikeyi gizlemeyi amaçlıyor. Son olarak, Isaac Deutscher Troçki üzerine yazdığı üçlemenin ikinci cildinde 1927'nin sonundaki o önemli aylarda Stalin karşıtı muhalefetin yarattığı iyi belgelenmiş çalkantıya kesinlikle bol yer ayırmaktadır (aslında savaşmadan teslim olan bir Troçki güvenilir bulunmayacaktır).[13] Ancak Deutscher aynı yıl *Voprosy Istorii*'de (6, 1959) yayınlanan Menzhinsky belgelerinden haberdar değildir. Her koşulda, Deutscher'in kendi kahramanına bağlılığı yüzünden, Malaparte'ın varlığından muhakkak haberdar olduğu kitabını görmezden gelmeyi tercih ettiği açıktır. Bu yüzden olay hâlâ tarihsel açıdan doğru düzgün açıklanmayı beklemektedir.

1927 ile 1940 arasında yalnızca parti tarihi değil, Komintern ile ilişkili partilerin yanı sıra Sovyet toplumunun tarihinin bütünü bu çatışma etrafında dönmüştür. Hatta İtalyan, Alman ve diğer ülkelerin partileri bile benzer yöntemlerle aynı bölünmelerden muzdarip olmuşlardır.

Lion Feuchtwanger –ABD'ye kaçan büyük Yahudi romancı– Moskova'daki "büyük duruşmaları" şöyle yazmaktadır:

> Diğer yandan, suçlananların çoğu öncelikle gizli faaliyet yürüten devrimcilerdi; tüm yaşamları boyunca ateşli devrimciler ve düzen değiştiriciler olmuşlardı –bunun için yaşamışlardı. Başardıkları her şeyi "ölçülü insanlara" karşı koyarak, cesaretleri, macera düşkünlükleri ve iyimserlikleri sayesinde başarmışlardı. Dahası, önermelerinin gücü abartılamayacak birine, Troçki'ye inanmışlardı. Ustalarıyla birlikte "Stalin devleti"nde gördükleri şey, elde etmek istediklerinin karikatürüydü ve başlıca amaçları bu karikatürü kendi fikirleri doğrultusunda değiştirmekti.[14]

Hem çok gerçekçi hem de çok muteber olan bu tasvir çatışmanın derin şiddetinin amansız yapısının açığa kavuşturulmasına yardımcı oluyor.

Alcide de Gasperi Temmuz 1944'te şöyle demişti: "Duruşmaların sahte ve ifadelerin uydurma olduğunu ve itirafların zorla yaptırıldığını düşündük. Ancak Amerikan kaynaklarından gelen tarafsız bilgiler bunun sahte bir süreç olmadığını ve sabotajcıların adi suçlular değil... orijinal biçimiyle komünizme ihanet demek olan şeye boyun eğmektense ölümü göze almış eski idealist komplocular olduğunu gösteriyor"[15] Önemli olan De Gasperi'nin bunları söylemesinden çok bu bilgilerin ABD'den gelmesidir.

Slav kültürü konusunda ünlü bir akademisyen olan Ettore Lo Gato 1933'te *Enciclopedia Italiana*'nın XVII. Cildinde Maxim Gorky'yi, "Rusya'da proletarya diktatörlüğünün kurulmasından uzun yıllar önce proletaryanın savunucusu," olarak tanımladı. Faşizmin en gelişkin entelektüel başarısı olarak Gentile tarafından oluşturulan ansiklopedide "proletarya diktatörlüğü" kavramı kesinlikle olumlu bir tarzda yer almıyordu. Bu nedenle söz konusu tanım çok daha kapsamlı ve önemli bir olgunun küçük bir işaretidir: Bu da, uzun süredir SSCB'ye *bir proletarya diktatörlüğü olduğu için* karşı çıkıldığı gerçeğidir. 1920'lerde ve 1930'larda bu SSCB konusunda, liberal veya faşist hükümetlerce yapılan propagandayla aktarılan olumsuz bir çağrışımdı. (Muhtemelen İtalyan faşizmi Sovyet deneyimine özel bir ilgi göstermesi nedeniyle bu açıdan özgündür.) Ancak, "demokratik" olduklarına ilişkin çeşitli iddiaları olan hükümetlerin SSCB'ye onun proletaryanın sorumluluğunda *olmadığı* (ya da *artık olmadığı*), yeni bir oligarşinin eylemlerine sahne olan bir ülke olduğu iddiasıyla karşı çıktığı 1947 sonrası, SSCB'nin Batı ile ilişkilerinin ikinci aşamasına denk düşmektedir. SSCB'nin imajıyla ilgili bu tür betimlemeler diğer algılamanın ağırlıklı olduğu 1920'ler ve 1930'larda Troçkist eğilimin öne sürdüklerini yeniden gündeme getirmektedir.

Bu değişimin ardında çeşitli faktörler vardı. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Stalin'den sonra Sovyetler Birliği'nde toplumsal koşulların değişmesi: Sınıflar arasındaki ilişkilerde çok daha derin bir kayma olmuştu. Stalin sonrası yönetim denetimleri yavaş yavaş gevşetip yeni sınıfların oluşmasına yönelik baskıyı azalttıkça, sistem içinde oluşan mülkiyet yanlısı bir sınıfın iktidara gelmesine neden oldu.

"Sol kanat komünizm"in savunucuları tarafından Sovyet uzlaşmacılığının amansız bir biçimde eleştirilmesi.

Troçkist Enternasyonal 1920'lerin sonundan itibaren SSCB'yi "Termidoryen" terimlerle tasvir etti. Bu hem ABD hem de Güney Amerika'da entellektüel açıdan nüfuzlu çevrelerde sempatiyle karşılandı.

Sosyalistlerle kurulan cephenin çok erken bir aşamada çatlaması. Avrupa sosyalistleri, hatta en solda olanlar bile Ekim Devrimi'nden sonra ve 1918 başlarında kurucu meclisin dağılmasından hemen sonra Sovyet deneyimini proletarya *tarafından* değil proletaryaya *karşı* kurulan, "elitist" ve "terörist" bir diktatörlük olarak nitelediler. 1929-30'da Komünist Enternasyonal'in dördüncü kongresi "sosyal faşizm"e karşı mücadele sloganıyla başladığında ayrışma derinleşti. 1936'da kurulan "halk cepheleri" büyük bir emekle bu cephelerin yeniden oluşturulmasını sağladı ama bunlar zayıflatıldı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütünüyle dağıldı.

Bütün bu eleştiriler bir tanıtım ve propaganda mekanizması aracılığıyla özdeşleştirildi ve solda mutabakat bulunan alanlarda bölünmeler yaratmak için kullanıldı.

Her önemli devrimden sonra belirli bir noktada tarih yazıcıları fikir değiştirip "bunun bir devrim olmadığı"nı iddia ederler. Bu indirgemeci yargıyı desteklemek için muhtemelen iki kategoriye ayrılabilecek muhtelif gerekçeler öne sürülür: 1- Liderleri iktidara geldikten sonra iktidar mücadeleleri sırasında ifade ettiklerinden bütünüyle farklı politikalar uyguladıkları için söz konusu devrim amaçlarına ulaşmakta başarısız olmuştur veya 2- Devrim başarısız olmuştur, çünkü belirli bir süre sonra, radikal yenilikler yapma girişimleri başarılamamış ve eski düzene geri dönülmüştür.

Bu tür yargılar genellikle iç içe geçer veya üst üste biner. Örneğin Fransız Devrimi konusunda her iki teori de öne sürülmüştür. Özgürlük hakkını –feodal bağlar ve kilisenin kısıtlamaları karşısında– onaylayan devrim kısa süre sonra bütünüyle özgürlükleri katleden bir gidişat izlemiş, önceki rejimden bile beter uygulamalar yapmıştır. Bu eleştirilere, bunları dile getirenlerin devrimi bütünüyle destekleyenler mi yoksa kısmen destekleyenler mi olduğuna bakılarak çeşitli kısmi yanıtlarla karşılık verilmiştir. Örneğin, devrimin olumlu bir gelişme kabul edilmesinin konvansiyon seçilinceye kadar mı, Valmy'ye kadar mı, kralın tutuklanmasına kadar mı yoksa Jirondenlerin kanun dışı sayılmasına kadar mı söz konusu olduğuna bakılmıştır. Ardından (bu olayların birinden veya başka birinden sonra) devrim başlangıçta olduğunun tam tersi yönde dejenere olmuştur.

Diğer indirgemeci teşhis türü açısından –bir devrimin belirli bir noktada önceki düzene yeniden dönüldüğü için başarısız olması– bu bir noktaya kadar Fransız Devrimi'nde doğrulanmıştır, çünkü Bonapart'ın kesin düşüşünden sonra *ancien régime* bir süreliğine bütünüyle geri gelmiştir. Tabii ki, bu açık nesnel yargı bile "restorasyon" adı verilen dönemin hastalıklı gösterişi sırasında burjuva Fransa'nın hızla yükselişe geçtiğini düşündüğümüzde hemen geçersizleşmektedir. Bu "restorasyon" kendi açıkça görülen ve orijinal gelişmeleriyle yeni bir safhanın başlangıcına işaret etmesine rağmen, saatin 14 Temmuz 1789'a geri döndürüldüğü açıktı. Bu yüzden, geçmişin aşırı kaba restorasyonuna rağmen Fransız Devrimi –yıkıldığı ve ardından küçümsenip alaya alındığı halde– Fransa'nın ve Avrupa'nın yüzünü ve özünü değiştirmişti. Daha sonra oluşan tarih o sırada gerçekleşen muazzam bir travmatik olay nedeniyle farklıydı, fakat devrim yalnızca bu nedenle bir *başarısızlık* olarak tanımlanmayacaktı. Bu François Furet'in *The Passing of an Illusion* (Paris, 1995) [Bir Yanılsamanın Geçişi] adlı kitabının da mütevazı sonucudur: "Rus devrimi hiçbir sonuca ulaşmadı."

Tam tersine devletler arasındaki ilişkiler açısından Rus devrimi Rusya'nın önce Japonların ardından da Almanların elindeki bu imparatorluğun çöküşüne yol açmıştı, aşağılandıktan sonra büyük bir güç olarak gelişmeye başlamasını sağlamıştı. Bir başka anlamda, zincirleme bir reaksiyonu da (Macaristan, Almanya, Çin vd.) tetiklemişti: Bir "proletarya" partisinin iktidarı uzun bir süre istisnai yöntemler kullanarak elinde tutmak amacıyla zorla ele geçirdiği ilk devrimdi. Ancak aynı zamanda gelişmemiş dünyada (kısa ömürlü olmayan ilk Üçüncü Dünya Devrimi denilebilir) yaşanan en yıkıcı kurtuluş deneyimiydi ve hatta Üçüncü Dünya'da belki de Gandhi'nin yaptığından daha büyük bir kalkışmayı teşvik etti. Rusya'nın o tarihte savaşta olduğu büyük gücün –Almanya– liderlerinin gözünde Ekim Devrimi yalnızca çarlığın askeri aygıtının bozulmasının sonucunda ortaya çıkan, büyük çaplı bir ayaklanmaydı. Aynı zamanda Almanya'nın uzun süredir arzu ettiği beklenmedik bir stratejik başarıydı ve bu önemli bir süre boyunca neredeyse bizzat savaşın gidişatını değiştirdi. Kayzerin komuta kademesinin Ludendorff ve arkadaşlarının Almanya'nın savaş stratejisini yararlı bir biçimde güçlendireceğini düşündükleri devrimci faaliyetlere destek olmak için Lenin'e (özel bir tren tahsisini de içeren!) yardım önerdiği de sır değildi. Ancak, Ludendorff Lenin'i kullanmayı amaçlamış ve bunu bir dereceye kadar kesinlikle yapmış olmasına rağmen, geriye dönüp bakıldığında Lenin'in Ludendorff'dan daha ileriyi

daha açık bir biçimde gördüğü kesindi. Bunun nedeni, bir Alman treniyle de olsa Almanya'yı karış karış gezerek onu güçlü "karşıtı"ndan daha iyi anlaması ve bunu Ludendorff'a karşı bir yumruk gibi kullanmasıydı: Çünkü Bolşeviklerin Petrograd'da kazandığı zafer Almanya'nın sözde "dahili cephe"sini daha da parçalamış, bir yıl içinde Reichstag'ın tepesine kızıl bayrağın dikilmesine yol açan faktörlerden biri olmuştu.

Tarihsel süreçler *yalnızca keyfi bir biçimde ve soyut açıdan* kesitlere bölünebilir. Süreklilik olgusunu ancak bunu bütünüyle anlayarak –"devrimci kopuş"a inananların tersine– değerlendirebiliriz. Devrimci kopuşlarda güçlü süreklilik unsurları hızlı değişim dönemlerinde bile mevcuttur. Böylesi durumlarda süreklilik, deyim yerindeyse, geçici olarak arka plana geçer ve geçmişten kopuşu temsil eden unsurlar bir süre ön planda yer alır. Bu yalnızca kasıtlı, pedagojik bir eylem olarak değil ("devrimci pedagoji"), alıştıkları davranışlara ve düşünce tarzlarına daha sonra devam edecek olan aynı insanların –devrim patlak verdiği anda– geçici olarak normal benliklerini terk ederek her devrimin yaratmayı amaçladığı "yeni insan"ın davranışlarını benimsemesiyle de gerçekleşir. Devrim, kalıcı olmayacaklarını gayet iyi bilerek, kolektif psikolojinin yükseldiği bu noktalardan yararlanır ve bu yüzden dalga geri çekildiğinde geri çekilmiş bir konum benimsemelidir. Bu, örneğin 1970'ler ve 1980'lerde Batı'daki tüketimciliğe aç Sovyet gençliğinin can sıkıntısından kaynaklanan kuşkuculuğunun tersine 1920'lerin sonunda Rusya'daki aç kitlelerin "dava"ya adanmışlıklarını açıklamaktadır. Süreklilik –süreklilik yönündeki dürtü– bu yüzden her şeyden önce bireylerde mevcuttur. Her şeye rağmen olaylar karşısında kaya gibi sert bir temel oluşturan bir "insan doğası" –Yunanlı tarihçiler ve Machiavelli'nin deyişiyle– vardır.

Ama "kolektif" bir süreklilik veya (fiziksel ve zihni) yapıların bir sürekliliği de vardır; bu yüzden Tocqueville'nin açık biçimde gördüğü gibi Fransız monarşisinin merkeziyetçiliği Jakoben devrimin çekirdeğinde yeniden su yüzüne çıkmıştır; ve Okhranaların eski Rusya'sı ve sürgünler Beyazlar ile Kızıllar arasındaki iç savaşın hararetinde ve bunu izleyen uzun diktatörlük aşamasında kendisini yeniden göstermiştir. Hükümetlerde, bireylerde ve "insan doğası"nda bu iki tür süreklilik sonunda kaynaşır: Hükümet görevlileri inanç veya oportünizm nedeniyle oldukça suni gösterişli bir konum elde ettiklerinde bu sürekliliği somutlaştırmaya başlarlar.

Rus Devrimi'nin kültürel kısıtları –zorunluluk nedeniyle pratik kısıtlar haline de gelmişlerdi– devrimin liderlerinin kapitalizmin sonuna gelindiği çığır açan bir noktaya ulaşıldığına tamamen inanmalarından kaynaklandı. Bu yanlış inanç hem tüm eylemlerini açıklamış hem de yönlendirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın en trajik ve tayin edici safhasında, 1917 sonbaharında böylesi bir inanç temelsiz sayılmazdı. Amerika dışında dünyanın bütün büyük devletlerinin savaştığı ve müthiş bir askeri, sosyal ve ahlaki krize sürüklendiği bir ortamda bu birçok açıdan Avrupa tarihindeki özgün bir andı. Bu durum savaşan ülkelerdeki işçiler ve sosyalist hareketler içindeki gerginliği yeniledi, 1914'teki tartışmaları yeniden canlandırdı. Yenilenen tartışma savaşın sarstığı egemen düzenin krizinin ciddi ama tayin edici olmadığını düşünenlerle çığır açıcı değişimin zamanının geldiğine inananlar arasındaydı.

İttifak Kuvvetlerinin çöküşü, çok sayıda kralın devrilmesi, "liberal" Avrupa'nın –fazlasıyla düşüncesiz davranarak halklarının katledilmesine yol açan– egemen sınıflarının savaştan sonra karşılarına çıkan sorunlarla baş etmek konusundaki açık yetersizlikleri gibi faktörlerin tümü Rusya tarafından benimsenen ve artık komünistlerin yanı sıra diğerlerinin de çığır açıcı olduğunu düşündüğü aşırı, bütünüyle yeni çözümün krizden kurtuluşun tek yolu olduğunun düşünülmesine katkıda bulundu. Bu Bolşevik Rusya ve liderlerinin niçin hızla yaygın bir prestij kazandıklarını açıklıyor. "Muzaffer" ülkelerin (artık devrimin hızla yayılmasından korkan) hükümetlerince şeytan gibi görüldükleri kesin, fakat emekçi sınıfların her kesiminde ve sosyalist partilerin en canlı ve entelektüel açıdan en bilinçli bölmelerinde popüler olmuşlardı. Sosyalist partiler artık ya Sovyetler Birliği'ni destekleyenler ve karşı çıkanlar arasındaki bir bölünmenin eşiğinde ya da Lenin tarafından kurulan yeni Enternasyonal'e katılmaya hazır durumdaydılar (İtalya'da Serrati yönetimindeki aşırı solcuların olduğu gibi).

Ekim Devrimi liderlerini sıkıntıya sokan ve doğrudan siyasi sonuçları olan bir başka kültürel kısıt bütünüyle olmasa da ağırlıklı olarak Avrupalı bir bakış açısına sahip olmalarıydı. Bir süre Amerika'da sürgün hayatı yaşayan Troçki haricinde (kısmen), Rus Devrimi'nin dolayısıyla da dünya komünist hareketinin liderleri bugün bize çok açık görünen bir şeyi anlamakta başarısız oldular. Büyük Kuzey Amerikalı güç –çatışmanın son aylarında dengeyi kesinlikle İngiliz-Fransız ittifakından yana değiştirmek için devreye girdiği 1917 sonbaharına kadar dünya savaşının dışında kalmıştı– yalnızca bu feci savaşın neden olduğu yıkıcı

etkilerden kurtulmakla kalmamış, daha da önemlisi kıta Avrupasında devrimin veya en azından devrimle ilgili beklentilerin hızla gelişmesine yol açan ahlaki ve sosyal krize esas olarak yabancı kalmıştı. Dünyanın en güçlü ve en zengin kapitalist ülkesi krizin dışında kalmıştı. Kapitalizm en güçlü kalesinde, tüm yarıküreyi kaplayan bir imparatorluğun merkez üssünde serpildiği sırada, mimarlarının ilk adım olarak genel bir ayaklanmanın (ve başarısı buna bağlı olan), kapitalizmin nihai krizini tetikleyeceğini düşündüğü Rusya'da bir devrim nasıl gerçekleşebilirdi? Dahası, bu kale Wilson'un müdahaleciliği sayesinde artık kalıcı bir Alman hegemonyası olasılığından kurtarılmış olan Avrupa'nın kaderiyle çok ihtiyatlı bir biçimde ilgileniyordu.

Devrimin başarısızlığının temelleri, sonuçları ışığında bugün bize daha açık görünen ama o tarihte de bütünüyle gizli olmayan bu iki kısıtta yatmaktadır. Bu aynı anda hem destansı hem de trajik bir şeyler içeren bir deneyimin başarısızlığıydı, fakat devrimin veya onun yarattığı devletin kendi kalıcı canlılığına, olumlu yanlarına ve kusurlarına sahip olmasını engellemedi. Öncülerinin niyetlerinden, ideolojik öngörülerinden veya umutlarından farklı olsa da, bir gerçeklik, tarihsel bir olgu olarak yaşamaya ve işlemeye devam etti.

Rus Devriminin "insanlık tarihindeki sosyalist dönem"in başlangıcını müjdelediği şeklindeki (büyük tarihçi Arnold Toynbee'nin *The World and the West* [Dünya ve Batı] adlı çalışmasında kendisini göstererek 1950'lerin başlarına kadar başarılı olan, fakat Stalin'in halefinin eliyle karalanmasından sonra itibar kaybeden) teori yanlış çıktı. Ancak diğerleri gibi bu devrimin de esas olarak ve niteliği itibariyle milliyetçi olduğu fikri giderek güç kazanmaya başladı. Artık her büyük ülkenin *kendi* devrimine ihtiyaç duyduğu düşüncesini destekleyen önemli sayıda örnek var. Bu tür olaylar genellikle evrensel nitelik ve yönelimler gösterdiler, fakat şekillendikleri veya eğer başka yerden yayılmışsa, kök saldıkları ülkeye özgü *belirli* bir durumla ilgili bir dönüşüm veya büyüme sürecine girdiler.

Bu yüzden evrensel bir bakış açısı içeren ideolojilerin –Reformlardan, 1789'daki "Haklar Bildirgesine, sosyalizme kadar– tutunmak ve kalıcı olmak için "ulusal" karakterli hale zorunda kaldıklarını, sonunda da ilgili ülkelerin tarihleriyle yakından kaynaşmaya başladıklarını gözlemleyebiliriz. Reformların coğrafi gelişimi önemlidir: Almanya'da, İngiltere'de (ulusal kiliseye dönüşmüştür) ve İsviçre'nin bazı yerlerinde tutunmuş, fakat Katolikliğin bizzat "Galya" kilisesi (ve bu

nedenle duruma uygun tüm tedbirlerle ulusal kilise) haline geldiği Fransa'da duraksama noktasına gelmiştir. Jakoben Devrimi en büyük tehlikeyle karşı karşıya olduğu dönemde kendisini "anayurt" ideolojisine sarılarak kurtarmıştır (onu savunan büyük aktif azınlığı harekete geçiren sözcükler her koşulda *yurt* ile eş anlamlı olduğu düşünülen *cumhuriyet* sözcüğünden çok *ulus* ve *yurt* sözcükleri olmuştur).

Rus devrimi de "tek ülkede sosyalizm" formülünde zaten mevcut olan bu süreçten geçmiştir. Ekonomik planlamanın başlamasıyla güçlenmiş ve en güçlü biçimde devrimin dış dünyaya güçlü ulusal temellerini gösterdiği 1941-45 savaşında teyit edilmiştir (bu savaş hâlâ resmen "büyük anayurt savaşı" olarak tanımlanmaktadır). Stalinist seçenek –büyük güçlerden biri olarak belirli şekillerde davranmak *zorunda* olan Rusya için tek gerçekçi seçenek– etkili, sağlam ve geri döndürülemez seçenekti, öyle ki bu Enternasyonal'in Stalin'in gözünde sisler arasında kaybolan bir beklenti olduğunu düşünmenin zeminini oluşturmaktadır. Bu da, bir fikrin on dokuzuncu yıla özgü itici gücünü gömen tarihin verdiği bir dersti.

Böylece yukarıda sözü edilen "tarihsel yasa" en acı biçimde doğrulanmış oldu (komünizm içinde kimi unsurları günümüzde yaşamaya devam eden bir bölünme gerçekleşti). Bu yasaya göre devrimlerde ideolojiler aslında başlangıçta öngörülmeyen ve sonunda tayin edici olan bir olgunun *bileşeni* haline gelirler: Ülke büyüdükçe dünyada yeni bir rol üstlenir, kahramanlaşır veya gerçekten yeniden doğar. Rusya'da Stalin döneminde *ülkenin kendi çıkarları için Rus geleneğinin* yeniden canlanması önemlidir. Bu, *Savaş ve Barış*'ın yeniden okunmasından tutun da Eisenstein'in filmlerinin (*Alexander Nevsky, Korkunç İvan*) izlenmesine kadar uzanmaktadır. Devrimin *ilk görevi*nin *dışarı doğru* yayılmak değil (Almanya ve Çin'de aldığı yenilgiler çok acıydı) *içeride* işlevli olmak, Rusya'yı yüzyıllardır süren geri kalmışlığından kurtarmak olduğunu kesin bir dille ifade eden Stalin bu ulusal "eğilim"i bizzat açıklamıştır. (Bu açıklamanın Troçki'ye karşı zafer elde edilen kongreden hemen sonra yapılması tesadüf değildir.) İddiasını desteklemek için Büyük Pedro[16] geleneğinden söz etmiş ancak bu büyük çarın cesur çabalarına rağmen eski sınıfların hiçbirinin bu görevi yerine getiremediğini eklemiştir. Sözlerine, "Ülkemizin yüzyıllardır süren geriliği yalnızca başarıyla sosyalist bir devlet inşa ederek giderilebilir," diyerek son vermiştir. Aşağıda 14 Kasım 1928'de Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde yaptığı konuşmadan konuyla ilgili bir alıntı yer almaktadır:[17]

> Ülkemizin teknik ve ekonomik geriliğinden biz sorumu değiliz. Bu durum yüzyıllardır sürüyor ve bize tarihimizin bütününden miras kaldı. Bu geri kalmışlığın olumsuzluğu devrim öncesi günlerde de hissedildi ve devrimden sonra da hissedilmeye devam etti. Büyük Pedro'nun, gelişmiş batılı devletlerin deneyimlerine bakarak ordunun ihtiyaçlarını gidermek ve ülkenin savunma gücünü artırmak üzere hararetle fabrikalar inşa etmek için yaptığı girişim bu geri kalmışlıktan kurtulmak konusunda özgün bir girişimdi. Ancak eski sınıfların hiçbirinin –feodal aristokrasi veya orta sınıf– ülkemizin geri kalmışlığından kaynaklanan sorunları çözememesi çok doğaldır. Aslında bu sınıflar bu sorunu yalnızca çözmekte değil doğru dürüst görmekte bile yetersizdiler. Ülkemizde yüzyıllardır süren geri kalmışlık yalnızca başarılı sosyalizasyon sayesinde yenilebilir ve yalnızca kendi diktatörlüğünü kuran ve ülkenin geleceğini yönlendiren proletarya bunu başarabilir.

Ardından olan tam da budur: Rusya *tarif edilen sosyalizm sayesinde* (sosyalizmin taklidi olan devlet kapitalizmiyle, en zor yıllarda "halk düşmanları"nın ordularının zorla çalıştırılmasıyla yaratılan sonuçlarla) yükselmiştir. Geri kalmışlık "ortadan kaldırıldığında" ve SSCB yaşadığı dönüşümler aracılığıyla modern bir sanayi gücü haline geldiğinde bu "mucize"nin işlevli olduğu çerçeve (Deutscher şöyle yazıyor: "Yirmi yılda 20 kuşağın yaşabileceği işler başarıldı")[18] kısmen birkaç kuşaktan fazla sürmesi imkânsız bir gerginlik yüzünden dağılmıştır. Arthur Rosenberg 1932'de, *History of Bolshevism*'in [Bolşevizmin Tarihi] son sayfalarında şunları yazmıştır: "Sovyet Rusya'nın 1921'den beri sürekli gelişmesi ve aynı dönemde komünist Enternasyonal sürekli gerilemesi tesadüfi değildir." Rosenberg'in –çok daha detaylı bir incelemeyi hak eden bir konuya değinen– bu kitabının Giovanni Gentile'in ilgisini çekmesi ve onun yayıncısı Sansoni tarafından 1933'te tercüme edilmesinin de tesadüf olmadığı söylenebilir. İtalyan komünistlerine bitip tükenmeyen eziyetler eden İtalyan faşizminin Stalin'in Rusya'sına, özellikle de Sovyet liderin ülkenin içişlerine odaklanma kararına gösterdiği ilgi yalnızca "merak" olmanın ötesine geçti. (*Enciclopedia Italiana*'daki Stalin maddesinin adı bilinmeyen yazarı onu, "ağırlıklı olarak pratik niteliklere" sahip biri olarak tanımlıyor.)[19] Bu faşist değerlendirmenin Italo Balbo'nun SSCB'ye oldukça olumlu bir misyon biçen anlatımından daha açık bir kanıtı muhtemelen bulunmuyor. Diğer şeylerin yanı sıra Balbo'nun yorumunda çarpıcı olan şey o tarihte SSCB'nin ulusal marşı olan Enternasyonalin "Rus

ırkının ilahisi niteliği kazanması... Rus ulusuna özgü bir güç arzusunun ifadesi" olmasıdır.[20]

Stalin'in ölümünün hemen sonrasında yazan Deutscher zorlayıcı sistemin "kabuğu" çıkarılıp atıldıktan sonra "gerçek" sosyalizmin serbest kalacağını hayal etmişti. Bu deneyimin bir *parantez olmadığını, ortaya çıkan sosyalizmin bu olduğunu* anlamamıştı. Bu biçimde, tasavvur edilebilecek (iç savaş, ideolojik ayrılık) ve tasavvur edilemeyecek (dışarıdan yöneltilen saldırılar) her şey yaşamaya devam etmişti, bunun nedeni tam da kendisini ulusun yeniden doğuşuyla özdeşleştirmesi ve bunu *var oluş nedeni* haline getirmesiydi. Tam da bu nedenle projenin "tamamlanmasından" sonra ayakta kalamamıştı. Bilimin en ön saflarına ulaşmış ve ülkenin bir ucundan diğer ucuna o güne kadar görülmemiş yoğunlukta bir kitlesel kültür yaymış olan bir ülkenin bir çocuk gibi Brezhnev'in grotesk otokrasisisin koruması altında var olmaya devam etmesi mümkün değildi.

Stalin kendi modelinin Batıya ihraç edilemeyeceğini gayet iyi biliyordu. Daha da önemlisi, aradan 20 yıl geçtikten sonra geriye dönüp baktığında devrimin Batı'da 1917'de bile mümkün olmadığını görmesiydi. Dimitrov bu notu 7 Kasım 1939'da *Günlük*'üne kaydetmişti.[21] O tarihte ünlü olan "sosyalizme giden ulusal yol" üzerinde düşünüldüğünde "tek ülkede sosyalizm"in meyvesiydi. Her ülke kendi yolunu bulmaya çalışabilirdi, belki de bunun için çalışması gerekiyordu.

Bu nedenle son olarak özel bir ilgiyi hak eden şey belirli devrimlerle bu devrimlerin gerçekleştiği dönemlerde egemen olan ideolojiler arasındaki bağlantıdır. Bu tarihsel araştırma kendi ülkelerinin yaptıklarında önemli bir rol oynayan büyük liderlerin niçin o tarihte halkı harekete geçiren verili bir tür dil kullandığını anlamamıza yardımcı olabilir. İktidarda kalmalarının niçin bir lider olarak kendi konumlarına zaman içinde giderek daha fazla dayandığı halde, taşıyıcısı oldukları ideolojiye daha az dayandığını açıklamamıza da yardım edebilir. Bizzat bu liderlerin kişiliğindeki bu iki faktör karmaşık ve inişli çıkışlı bir biçimde iç içe geçmiştir.

Bir yargıda bulunmak kolay değildir, fakat "devrimler"den geri kalan şeyin öncelikle bir ulusun yapısı ve kültürel olarak onunla bağlantılı alanlar üzerinde bıraktığı etki olduğunu söylemek muhtemelen yerinde olacaktır. "Restorasyonlar"ın, öyle göründüklerinde bile aslında *orijinal duruma* geri dönmeyi asla başaramamalarının en önemli nedeni budur.

Bu tür "hatalar"ın çoğunlukla insanların aşırı derecede acı çekmesine yol açtığı olayları tartışırken "analiz hataları" ve "kültürel kısıtlar" gibi konulara değinmek neredeyse insanlık dışıymış gibi görünür. Ancak bu değerlendirme yalnızca Rus Devrimi konusunda değil, tarihin dokusuna karışmış şiddete dayalı değişimin –Hıristiyanlık tarihi de dahil– söz konusu olduğu her olayda geçerlidir.

Aralık 1815'te Paris'te iki ciltlik muazzam bir eser olan *L'Europe tourmentée par la Révolution en France* yayınlandı. İkinci cildin sonunda bir tür "kara liste" yer alıyordu: "Tableau ou inventaire effrayant de la Révolution" dönemlere ayrılmıştı –konvansiyon, direktuvar, konsülat, imparatorluk– ve farklı başlıklar içeriyordu: Giyotin, yabancı ülkelerle savaşlar, Bonapart'ın savaşları vb. Hangi araçlarla hesaplandığı bilinmeyen bir toplam veriliyordu: 8.526.476 "morts par la Révolution" –"devrim kurbanı". L.P. baş harfleri ardına gizlenen yazar eski aşırı devrimci Louis-Marie Prudhomme'du (1752-1830). Kargaşa yılarında Paris sokaklarına astığı suçlayıcı afişlerle Avrupa'nın yarısındaki kralları korkutmayı ummuştu. Tarih tekerrür ediyor: Courtois ve "kara liste"deki yoldaşları da çok sayıda "reforma" uğramış karaktere yer veriyordu. Ancak çalışmaya koyulduklarında kitaplarının kendi çalışmalarıyla birçok yönden aynı olan atasına göz atıp atmadıklarını bilmiyoruz.

En uzak görüşlü insanların bile kendi dönemlerinin boyutlarını ve tutkularını insanüstü bir biçimde aşmaları beklenemez. Tarihin tarafsızlığı nedeniyle bu boyutlardaki olaylarla ilgili "zorunluluk" –bu kaderci terim için af dilerim– algısını yitiriyoruz. Bunlar yalnızca birkaç fanatiğin hayal ürünü veya iradeci arzularından ibaret olsaydı kısa süre içinde yok olurlardı. Bu yüzden kendimize yüklü "zorunluluk" kelimesini kullanma izni verebiliriz. Burada tarih yazımının rolü diğer önemli konularda olduğu gibi dekoratif olmak dışında her şeydir. Aradan geçen zaman içinde ve olaylar giderek daha geride kalıp belirsizleştikçe –Trevelyan'ın yazdığı gibi– insanların o koşullarda niçin böyle davrandığını anlama kabiliyetimizi kaybetmememizi sağlama görevinden kaçınamaz.[22] Geriye dönüp baktığında her şeyi anladığını söyleyen hiç kimse ciddiye alınamaz: Bu, liberal düşüncenin fazlaca geçici kolaycılığına, zaman boyutu dışındaki daimi yargısına özgü bir yaklaşımdır.

Bütün devrimlerin tarihleri bize her şiddetli kopuşun er veya geç düzeldiğini öğretmektedir. Rus devrimi istisna değildir.

Sonsöz

Demokrasi kavramı Antik Yunan'da yalnızca İS 500 ile 200 yılları arasındaki üç yüzyıllık dönemde kısa ve çok marjinal bir yaşam sürmüştür. Sonra uzun bir süre Batı dünyasında gözden kaybolmuş, çok sonraları Fransız devrimiyle başlayarak kutsanmasına kadar yavaş yavaş yeniden ortaya çıkmıştır (en azından İngilizlerin Kıta Avrupası dediği yerde). İngiliz Adalarında on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar oldukça kötümser bir anlam taşımayı sürdürmüştür. Kant iki yüzyıl gibi kısa bir süre önce *Zum Ewigen Frieden*'de (1795) [Sonsuz Barış] demokrasinin despotizme giden yol olduğunu yazmıştır. Batı dünyasını karakterize etmeye devam eden tek-kültürlülük bizimkinden farklı medeniyetlerde siyasetin (kavramın klasik anlamında) farklı algılanış ve uygulama tarzlarına ilişkin ciddi araştırmalar yapılamamasına neden olmuştur. Bu genellikle "demokrasi veya diktatörlük" şeklindeki yanlış ikileme yol açmaktadır.

Raimon Panikkar,
The Foundations of Democracy [Demokrasinin Temelleri]

Heredot'un devlet biçimleri konulu diyalogu katılımcılar tarafından dile getirilen *tüm* argümanlar karşılıklı olarak birbirini çürüttüğü için etkileyicidir. *Tarihsel* açıdan Darius ve onunla birlikte monarşik hipotez galip gelir. Heredot bunu bilmekte ve açığa kavuşturmaktadır. Bunu ondan öğreniyoruz. Ancak *argümanlar* açısından galip yoktur. Nihayetinde Otanes'in monarşi *karşıtı* argümanları *çürütülmemiş*tir, tam tersine Megabyzus onların geçerli olduğunu teyit etmektedir! Konuşma sırası Darius'a geldiğinde monarşiden yana muhtelif argümanlar öne sürmektedir, ama bunlar ağırlıklı olarak ampiriktir (en güçlü argüman diğer iki devlet sisteminin er veya geç monarşiye yol açacağıdır). Ancak ilk konuşmacı Otanes'in söylediği ve ikinci konuşmacı Megabyzus'un teyit ettiği, mutlak hakimin potansiyel bir zalim olduğu görüşünü *layıkıyla* çürütmemektedir. Hatta mo-

narşi savunucusu Darius'un bizzat kendisi *her üç rejimin* de "teorik açıdan mükemmel" olduğunu kabul ederek söze başlamaktadır.

Aslında monarşi lehindeki tek argüman, diğer iki sistemin, bozulduklarında er veya geç monarşiye yol açacakları düşüncesidir. Tüm tartışma "dejenere edici" faktöre dayalıdır: Modelleri ikiyle çarpmakta ve devreye *hareket*i, anayasal "döngü"yü de sokmaktadır (birinin dejenere olması diğerinin kurulmasına yol açmaktadır). Darius bu hareketin monarşiyle sonuçlandığını ima etmekte, fakat bunu göstermemektedir.

Atina'da siyasi seçkinler arasında bu tür tartışmalar yaygın olsa gerek; sorunun Eflatun ve Xenophon'un Sokrat'ı çok çeşitli insanlarla konuşurken resmettikleri diyaloglarda sürekli gündeme getiriliş tarzını düşünmek yeter. Heredot üzerinde çalıştığı malzeme konusunda yaratıcı olmaktan çok –işaret edildiği gibi– bu sorunu rahatsız edici biçimde Pers ülkesine uygulama planında yaratıcı olmuştur. Atina'daki yerleşik siyasi sistem özellikle savaş zamanında *açıkça* sorgulanmamıştı. Bu nedenle, en azından bu bakış açısına göre, Pers uygulaması daha güven vericiydi. Buna karşın bir *escamotage* [hile] kullanılır: Tartışma bir tiyatro sahnesinde başlar (yazar burada da önlem alır). Euripides yurtsever Atina efsanesinde demokrasinin kurucusu olan kral Theseus ile onun huzuruna, "Burada tiran kim?" sorusuyla çıkan haberci Theban arasındaki tuhaf tartışmayı soktuğu *Suppliant Women*'da [Yalvaran Kızlar] (muhtemelen 424'ten sonra yazılmıştır) bunu en az bir kere yapmaktadır. Aslında bu sorunun anlamı şöyle bir şeydir: "Buradan kim sorumlu?" Bunu izleyen konuşma mükemmel bir sağırlar diyalogudur: Theseus "halkın egemen olduğu" bir rejimin getirdiği mutluluğu anlatırken haberci halkın "yetersizliği" gibi tartışmasız bir sorunu ortaya atar –bu Heredot'un hem Megabyzus hem de Darius'a atfettiği halk devletine ilişkin bir eleştiridir. Euripides'de de tartışma bir galip veya mağlup olmaksızın sona erer. Yunanlılar veya belki de Atinalılar bu düşünceyi en uç noktaya taşımışlardır: *Bu tür siyasi biçimlerin geçersiz* olduğunun bilincine varmışlardır. Aristo demokrasi kavramını sayısal çoğunluktan ayırdığında konunun analize ihtiyaç duyduğunu en tutarlı biçimde savunan kişi olmuştur.

Babeuf güncesinde sık sık "République une et démocratique" ["tek bir demokratik Cumhuriyet"] formülünü kullandığı halde, bilinen Jakoben formül, halka açık belgelerde bile "une et indivisible"dı ["tek ve bölünmez"]. "Demokrasi" devrimin siyasi sözlüğünde sık raslanma-

yan bir kavramdı. Bu kişiler "eşitlik", "özgürlük", "cumhuriyet", "anayurt" ve "erdem"den daha içten bir biçimde söz ettiler; ve diğer tüm devlet biçimlerini "tiranlık" olarak damgalayıp, muhaliflerinin siyasi yaklaşımını "hırslı" buldular. "Diktatörlük" kelimesini de "tiranlığın" eş anlamlısı olarak, bu kavramların tarihsel öneminin farkında olmadan kullandılar. 25 Eylül 1792'de Robespiyer kendisini "tiranlık suçlaması"na karşı savundu.[1] II. Yıl 9 Termidor'da yapılan darbeyle iktidarı kaybettiğinde komplocular "tiran"a karşı çıkarak konvansiyonu onun aleyhine döndürdüler. "Demokrasi" kelimesinin ne Amerikan anayasasında ne de Birinci Fransız Cumhuriyetince arka arkaya benimsenen anayasalarda bulunmadığını hatırlatmaya gerek yok.

Tocqueville günlüğünde kendisinin bir özgürlük savunucusu ve demokrasi karşıtı olduğunu ilan etmiştir.[2] Amerika konulu kitabı yüceltmek için değil ama denilebilir ki kendi sınıfına mensup Avrupalıları sonucu demokrasi olabilecek bir sürecin sıkıntılı kaçınılmazlığına alıştırmak için bir olguyu tanımlamaktadır –Amerikan "demokrasisi". İngiltere'de, hiç değilse on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar bu kelime –Panikkar'ın belirttiği gibi– "oldukça kötümser bir anlama" sahipti. İtalya'da Benedetto Croce –liberal zihniyeti çok iyi temsil eden (bazı kişiler için bugün bile) bir düşünür ve politikacı– bu kelimeyle olan mesafesini kesinlikle korudu ve hatta *bonam partem** kullanılmasından daha da fazla kaçındı. "Demokrasi"nin siyasi bir sistem değil, Aristo'nun öngördüğü gibi "demos"un** "üstünlüğü"ne eğilimli bir sınıflar arası ilişkiler biçimi olduğunu gayet iyi biliyordu. Faşizm öncesinde kendisini "halk partisi" olarak adlandıran İtalyan partisinin, faşizm sonrasında "Hıristiyan demokratlar" olarak su yüzüne çıkması faşizmin verdiği sert ve öğretici dersin neden olduğu değişimin göstergesidir. İsim faşist halkçılıkla olan çatışmadan doğmuştu ve bu yüzden İtalyan Hıristiyan demokratların Fransız emsallerinin benimsediği *républicain français* tanımından daha zengin ve yaratıcıydı. Ancak "demokrasi" kısa süre içinde, özellikle doğu Avrupa'daki "sosyalist" rejimler kurulduğunda edindiği "sosyalizm"e (veya "komünizm"e) yönelik bir karşı ağırlık oluşturma rolünü yeniden üstlendi –bu 1920'lerde Almanya ve diğer yerlerde üstlendiği roldü.

* Olumlu anlamda. (ç. n.)
** Halkın. (ç. n.)

Bu Batılı hükümetler açısından muazzam bir propaganda başarısıydı: Kelimeye tamamen el koymuşlardı. Bu arada, aslında en denetimsiz serbest piyasa ekonomisini oluşturmaya doğru büyük adımlar atıyorlar ve artık "komünizm"e karşı koymak konusunda hiçbir biçimde durmak bilmeyecek devlet organlarından (bazıları yasadışı olan!) yararlanıyorlardı. Bütün bunlara "demokrasi" adını verebilmek Tanrı'nın onlara sunduğu bir armağandı.

Bu isim hatası siyaset dilini kalıcı olarak kirletmiştir. Rosenberg, sürgüne gitmeden önce Almanya'da yayınlanan son kitabı *Aristoteles über Diktatur und Demokratie*'de "demokrasi"nin "parlamenter sistem" ile eş anlamlı olmadığını açıklamak için doğru bir biçimde devrimin I. Yılında Rusya'nın bir "demokrasi" olduğuna, halbuki çağdaşı olan Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyetin bir "oligarşi" olduğuna işaret etmektedir.[3] Aslında bir yüzyıl önce, anayasal liberalizmin ustalarından Karl Wenzeslaus von Rotteck, *Staatslexikon*'de gözlemlediği, anayasal devlette yalnızca tek bir partinin –demokrat parti– egemen olması gerektiğini kesin bir dille ifade ederken aynı çizgiyi savunuyordu.[4]

Gerçek şu ki, tam da bir devlet *biçimi* olmadığı, bir *anayasa türü* olmadığı için demokrasi var olabilir, kısmen var olabilir veya hiç var olmayabilir; veya kendisini en farklı siyasi-anayasal biçimlerde ortaya koyabilir.

Bu aslında açıkça Heredot'un gizemli diyalogunda kastettiği şeydir.

Sonunda egemen olan –veya daha çok şimdi görüldüğü şekliyle– tam tersine "özgürlük" olmuştur. Bu demokrasinin yenilmesidir. Bu özgürlük tabii ki herkes için değil, ister ülke, ister bölge, ister bireyler olsunlar rekabetteki "en güçlüler" içindir. Bu Benjamin Constant'ın "devletlerden daha güçlü olan servet" masalıyla ortaya koyduğu ve muhtemelen New York'taki neo-Nazi derneği "Özgürlük Şövalyeleri"nin[5] üyeleri tarafından da savunulan özgürlüktür. Zaten aksi olamazdı, çünkü özgürlük ister genel –kişisel faaliyetler dahil her alanda– olsun, ister hiç olmasın rahatsız edicidir; yeterince "güçlü" olmayanları destekleyen her yükümlülük kesinlikle diğerlerinin özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır. Bu anlamda, Leopardi'nin özgürlük ve kölelik arasında kopmaz, kaçınılmaz bir bağ olduğuna ilişkin görüşü gerçekliğe tekabül etmektedir. Leopardi bu anlayışı Linguet ve Russo'nun yazılarından edindiğini düşünmektedir, ama aslında bu *kendi* felsefesinin bir sonucu, zirvesidir. Linguet ile Russo bu kadar ileri gitmemektedir.

Bu, bizim dönemimizde ve Marks'ın başlattığı eylem ve deneyimlerin başarısızlığından sonra bütünüyle gerçekleşmiş bir sonuçtur. Kölelik tabii ki coğrafi olarak dağınıktır, akıllıca yaygınlaştırılmıştır ve medyada örtbas edilmektedir.

Leopardi *Zibaldone*'de şunları yazmaktadır:

> Filozoflar ve siyaset yazarları bir halkın gerçek, mükemmel özgürlüğünün kalıcı olamayacağını belirtmişlerdir; aslında içeride bir kölelik uygulaması yoksa ayakta kalamaz. (Linguet ve Russo'nun da böyle düşündüğüne inanıyorum, *Contrat social* [Toplumsal Sözleşme] III. Kitap 15. bölüm vb. Aynı zamanda bkz. *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, X. Bölüm, yazar bir dipnotta Russo'nun yukarıdaki paragrafına referansla bu yazardan iki cümle kullanmaktadır.) *Bundan özgürlüğe son verilmesinin köleliğe son verilmesinin bir sonucu olduğu ve artık özgür halklar yoksa bunun artık kölelerin bulunmamasından kaynaklandığı sonucunu çıkarıyorlar.* Kelimesi kelimesine değerlendirildiğinde bu yanlıştır, çünkü özgürlük herkesin bildiği, benim yüzlerce yerde gördüğüm oldukça farklı nedenlerle kaybedilmiştir. *Köleliğe son verilmesinin özgürlüğe son verilmesinden kaynaklandığını söylemek çok daha doğru olacaktır*; veya bir başka deyişle, her ikisi de aynı nedenlerin sonucudur, fakat özgürlük kölelikten hem nedenleri hem de zamanlaması açısından daha öncedir. *Sonucun* yanlış olduğunu söylüyorum, *fakat gerçekten özgür olan halklarda köleliğin zorunlu olması ilkesi* kesinlikle doğrudur.[6]

Başladığımız yere dönecek olursak, kendilerini bir "Avrupa anayasası" –dünyanın en ayrıcalıklı insanlarının yaşadığı bir ortak devletler için bir tür muhafız– yazmaya hasreden Strasbourg'lu iyi anayasa yapıcılar işin içine Perikles'i katmanın yalnızca bir söylem zenginliği katacağını düşündüler. Fakat istemeyerek taşı gediğine oturtmuş oldular. Perikles demokrasi kelimesini kullanırken çok rahatsızdır ve tüm vurguyu özgürlüğe yapar. Farkına varmadan mümkün olan en asil öğretici söyleme değil, *gerçekten* söylenmesi gereken metne yer verdiler: Özgürlük, getirdiği tüm korkunç sonuçlarla –zengin dünyada– zafer kazandı ve dünyanın geri kalan kısmında da kazanmayı sürdürecek. Demokrasi bir başka çağa ertelendi ve başka kişilerce tekrar tekrar yeniden icat edilecek. Belki de bunlar Avrupalı olmayacak.

Notlar

Önsöz

1. H. A. L. Fisher, *A History of Europe*. III. *The Liberal Experiment* (1938), s. 917.

2. Tıpkı basım, der. G. Galasso (1991), s. 45.

3. *Le memorie di Garibaldi* [*Garibaldi's Memoirs*] 1872 tarihli son baskıda, der. Royal Commission (National Edition of Garibaldi's writings), cilt II (1932), s. 269 ve 266.

4. D. Mack Smith, *Garibaldi: A Great Life in Brief* (1956, tıpkı basım 1982), s. 139.

5. A.g.e., s. 140.

6. Lenin, "The Collapse of the Second International," *Toplu Eserler*, İngilizce 4. baskı içinde, der. Julius Katzer (1964), cilt 21, s. 205-59.

7. A. Gramsci, *Quaderni del carcere* [*Prison Notebooks*], der. V. Gerratana (1975), s. 1619.

8. J. G. Droysen, *Aristofane*, İtalyanca tercüme G. Bonacina (Palermo: Sellerio, 1998), s. 168-9.

9. Michaud, *Biographie universelle* (Paris, 1811-28), cilt 44; 2. baskı (1854-65), cilt 40, bakınız *Suard*.

10. *Correspodance générale de J.-J. Rousseau*, der. Th. Dufour, cilt XVI-I (1932), s. 157; ancak, bu mektubun yazarın el yazısı ham müsveddesine dayanarak yayınlaşmış metnin eleştirel baskısı okunmalıdır, R. A. Leigh, *Correspondance complète de J.-J. Rousseau*, cilt XXXIII (1979), s. 243.

11. Aristotle, *Constitution of Athens*, 22,3.

12. Appian, *Civil Wars*, II, 122, 514.

13. Theodosius Diaconus, *De Creta capta*, 257.

Birinci Bölüm

1. Herodotus, *The Histories*, kitap III, *Persia* (Milano: Fondazione Valla, 1990), s. 297.

2. G. C. Lewis, *A Dialogue on the Best From of Government* (1863).

3. Julius Schvarcz (1838-1900), siyasetçi ve antik tarihçi, Budapeşte Üniversitesi'nde öğretim üyesi.

4. A. de Tocqueville, *Voyage en Amérique*, *Ouevres*, I (1991), s. 243-4 içinde.

5. Pflugk-Hartung'un *Weltgeschichte*, cilt I (1930), s. 68-9'da yer verdiği metnin İtalyanca çevirisinden alıntı.

6. A. Leroy-Beaulieu, "Le Centenaire de 1789," *Revue des Deux Mondes* 93 (1889), s. 860-904.

7. Alıntının kaynağı *New York Daily Tribune*, 25 Haziran 1853 (= K. Marks ve F. Engels, *India, Cina, Russia*, der. B. Maffi [1970], s. 76).

8. A. de Tocqueville, *Scritti, note, discorsi politici* [*Writings, Notes, and Political Speeches*], der. U. Coldagelli (1994), s. 13.

9. Lewis, *A Dialogue on the Best Form of Government* s. 61.

10. F. Furet, *Interpreting the French Revolution* (1978), tercüme Elborg Forster (1981), s. 8-9: "Fransız Devriminin sonsuz denecek ölçüde uzun tarihini yazma fikri üzerinde düşünüyorum."

İkinci Bölüm

1. Van Effenterre bunu Girit'teki Mallia *agora*'sıyla ilgili olarak önermişti: *Fouilles executées à Mallia. Le centre politique: l'Agora* (Études crétoises 17, 1969).

2. S. L. Utcenko ve I. M. Diakonov, *Social Stratification of Ancient Society* (1970).

3. Thucydides, VIII, 63, 5.

4. A.g.e., 48, 6.

5. A. Labriola, *Socrate*, yeni baskı der. B. Croce, Laterza, Bari 1909, s. 9-10.

6. Arthur Rosenberg'in ifadesi, *Demokratie und Klassenkampf im Alertum* (1921), İtalyanca tercümesi Il comunista senza partito [*The Communist without a Party*] (Palermo: Sellerio, 1984), s. 133-4 içinde.

7. A.g.e., s.131.

8. Tabiata aykırı kabul edilen kölelik üzerindeki felsefi tartışmanın özellikle Sofist düşüncede (Hippias, Antiphon) devam ettiğini söylemeden devam ediyor. Örneğin bakınız J. Vogt, *Sklaverei und Humanität im klassischen Griechentum* (1953), s. 172-3.

9. M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*. 2 cilt. (Oxford: Clarendon Press, 1946-8), no. 96.

10. A.g.e., no. 97.

11. K. Jander, *Oratorum et Rhetorum Graecorum nova Fragmenta* (Berlin, 1913), no. 32.

Üçüncü Bölüm

1. Marco Revelli'nin yatığı İtalyanca tercümede mevcuttur, *Putney: alle redici della democrazia moderna. Il dibattito tra i protagonisti della "Rivoluzione inglese"* [*Putney: At the Roots of Modern Democracy. The Debate among the Protagonists of the "English Revolution"*] (1997).

2. "Eski cumhuriyetlerin" zamanın İngiliz siyasi kültüründe işgal ettiği yer için A. M. Strumia, "*I linguaggi politici delle rivoluzioni in Europa XVII-XIX seccolo. Atti del convegno (Lecce, 11-13 ottobre 1990)* [*The Political Languages of European Revolutions from the Seventeenth to the Nineteenth Century. Proceedings of a conference (Lecce, 11-13 October 1990)*] der. E. Pii (1992), s. 67-74 içinde "Autorità e potere: le repubbliche antiche nell'Inghilterra del XVIql secolo" ["Authority and power: the ancient republics in seventeenth century England"] ile karşılaştırın.

3. *Putney*, İtalyanca tercüme Revelli, s. 75.

4. *La formazione degli Stati Uniti di America* [*The Formation of the United States of America*] cilt I, der. A. Aquarone, C. Negri ve C. Scelba (1961), s. 70, 114-115, 121.

5. R. Dahl, *How Democratic is the American Constitution?* (2001), s. 13.

6. Anmaya değer oturumun değerlendirmesi *Archives Parlamentaires de 1787 à 1860, I série* (1787-1799), cilt 84 (Paris:CNRS, 1962) s. 276-83'de yeniden oluşturuluyor.

7. H. Bangou, *La Guadeloupe*, I: *1492-1848 ou Histoire de la colonisation de l'île* (1987), s. 122.

8. Cf. Rigoberta Menchú, *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*, der. ve sunan Eliasbeth Burgos-Debray, tercüme Ann Wright (1984), s. 164. Cizvit Vieira hakkında Alfredo Bosi'nin çalışmaları temeldir.

9. 1793'te Londra'da broşürü tercüme eden ve hakkında bir yorum yazan göçmen Laluzerne vakasında olduğu gibi.

10. *L'École Normale de l'an III. Leçons d'histoire, de géographie, d'économie politique. Édition annotée des cours de Volney, Buache de la Neuville, Mentelle et Vandermonde*, par A. Alcouffe, G. Israel, B. Jobert, G. Jorland, F. Labourie, D. Nordman, J.-C. Perrot, D. Woronoff, Dunod (1994), s. 111-12.

11. Cilt I (1777), s. 107'deki not.

12. Bangou, *La Guadeloupe*, I, s. 180.

13. E. H. Carr, *1917: Before and After* (1969), s. 3.

14. *Marks-Engels-Werke* (1959), II, s. 129-30.

15. A.g.e., VIII, s. 116.

Dördüncü Bölüm

1. L.-A. Fauvelet de Bourrienne, *Mémoires de M. de Bourrienne... sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, L'Empire at la Restauration* (1830), II, s. 359.

2. O. Blanc, *Les hommes de Londres. Histoire secrète de la Terreur* (1989), s. 61.

3. M. Duverger, *La Cinguième République: Aachèvement de la Révolution française. 5. basım* (1974), s. 10-11.

4. B. Constant, *Oeuvres politiques,* der. Ch. Louandre (1874), s. 259.

5. A.-V. Arnault, E. F. Bazot, A. Jay, E. de Jouy, J. Marquet de Montbreton Norvins, *Biographie nouvelle des contemporains*, XII (1823), s. 368-9.

6. A.g.e., I (1820), s. i-xvi

7. Bu oldukça uzun doküman dışişleri bakanlığı arşivindedir, "Mémoires et documents" dizisi, cilt 1802, yıl 1815, Fo 119, ff. *360r-366v.* François Reymond tarafından yayınlanmıştır, "Un manifeste inéedit de Benjamin Constant," *Annales Benjamin Constant* 5 (1985), s. 81-93.

8. A.g.e., s. 82.

9. Constant, *Ouevres politiques,* s. 281.

Beşinci Bölüm

1. P. Oddifreddi, "La democrazia impossibile" ["Impossible democrasi"], *Lettera pristem*, no. 11 (Mart 1994), s. 26-31.

2. K. Arrow, *Social Choice and Individual Values* (1951).

3. Fisher, *A History of Europe* (1935), III, s. 874.

4. E. J. Hobsbawm, *The Age of Revolution. Europe 1789-1848* (1962), s. 128.

5. *Marks-Engels-Werke* (1969), IV, s. 492.

6. Lenin'in Marks'ın Almanya'ya uyguladığı bu kuramsal planı aldığı ve Rusya'ya uyguladığı not edilmelidir. Doktrinel skolastizm ve taktik sezi ona beklenmedik gelişmeler nedeniyle Marks'ın yoksun kaldığı başarıyı getirecekti.

7. A. de Tocqueville, *Recollections: The French Revolution of 1848*, der. J. P. Mayer ve A. P. Ker, Fernand Braudel'in yeni bir giriş yazısıyla, çev. George Lawrence ve Danielle Salti (1989), s. 9.

8. E. Lavisse, *Histoire de France contemporaine,* cilt VI (der. Charles Seignobos): *La Révolution de 1848 et le Second Empire (1848-1859)* (1921), s. 78-9 içinde.

9. P. Bastid, *Doctrines et institutions politiques de la seconde République* (1945), I, s. 288.

10. *Le Figaro*'ya mektup, 14 Nisan 1864.

11. K. Marks, *The Class Struggles in France (1848-50)*, F. Engels'in giriş yazısıyla, (1934), s. 139.

Altıncı Bölüm

1. Cf. yukarıda, Prologue, s. 3 ve not 7, s. 253.

2. *Ouevres de Napoléon III* (18556), II, s. 150-1.

3. Tocqueville *Recollections* (1989), s.103-3'de onun kısa bir profilini veriyor.

4. Hatta, 10 Aralık 1848 tarihindeki seçim zaferinin hemen ardından Léon Faucher'i kamu hizmetlerine adamıştı. Faucher *ateliers nationaux'un* destekçisiydi.

Yedinci Bölüm

4. Tıpkı kendi döneminde imparatorun bir Farmason olması ve kendisini Masonlarla çevrelemesi gibi prensin kendisi de Carbonari'ye kaydolmuştu. Ancak, "Sezarcılık"a içkin ilkesizliğin bir parçası ihanet etmeye hazır olmaktır. Yıllar sonra, Felice Orsini'nin bombaları artık Fransa'nın başkanı değil imparatoru olan adama Carbonari ile eski ilişkisini hatırlatmayı da amaçlıyordu.

2. İtalyanca tercüme (1978), VI, s. 299.

3. Marks, *The Class Struggles in France (1848-50)*, s. 143.

4. A.g.e., s. 300.

Sekizinci Bölüm

1. M. Siotto Pintor, *Elezione* maddesi, *Enciclopedia italiana* (1932), cilt 13, s. 781.

2. N. Bobbio, N. Matteucci ve G. Pasquino, *Dizionario di politica*, 2. baskı (1983), s. 785.

3. B. Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915* [*1871'den 1915'e kadar İtalya Tarihi*], der. G. Galasso (1991), s. 334.

4. B. Croce, *A History of Europe in the Nineteenth Century*, çev. Henry Furst (1934), s. 281. İtalikler yazara ait değildir.

5. 1860'da, akıllı bir İngiliz gizli ajanı Laurence Oliphant Londra ve Edinburgh'da yayınlanan (İngiltere Kütüphanesi kopyası dikkatimi çekmişti: 8052.e.91.) *Universal Suffrage and Napoleon the Third* başlıklı bir broşürde "despotik [*aynen*] bir yönetim biçimi altında geliştirildiği şekliyle Genel Oy Hakkının pratik işleyişine" muhalefetini dile getirmişti.

6. G. Mosca, *Sulla teoria dei governi* [*Yönetimler Teorisi Üzerine*] (1884), s. 231.

7. G. Rensi, *Gli Anciens Régimes e la democrazia diretta* [*Antik Rejimler ve Doğrudan Demokrasi*] (1902, yeni baskı 1995), s. 139.

8. G. Giolitti, *Memorie della mia vita* [*Hayatımın hatıraları*] (1922, yeni baskı 1967), s. 43-4.

9. Tam bir yüzyıl boyunca (ve 1861'den itibaren İtalya Krallığı'nın anayasal bir nizamnamesi olarak) yürürlükte kalan Albertine Yasası'nın (1848) durumu da buydu.

10. Bakanın yüksek rütbeli memurlara (11 Şubat 1852) ve valinin Vouzon seçmenlerine hitabesi R. Rémond, *La vie politique en France* (2. baskı, 1986), 2. cilt, s. 164-5'dadır.

11. D. Sassoon, *One Hundred Years of Socialism* (1996), s. 11.

12. Andorra Üniversitesinde gerçekleştirilen konferans, İtalya'da yayınlayan Edizioni Lavoro, (Roma, 2000), s. 5.

13. C. B. Macpherson, *Burke* (1980), s. 71.

Dokuzuncu Bölüm

1. A. Rosenberg, *A History of Bolshevism, from Marks to the first Five Years' Plan*, çev. Ian F. D. Morrow (1934), s. 18.

2. Faşizmin yıkılmasından sonra yeniden başlatıldı. İtalyan kurucu meclisi seçim yasalarının referandumlara konu olmasını yasaklayan (parlamenter demokrasiye geri dönüşle birlikte nispi temsil yeniden başlatılmıştı) bir metin (madde 75) oluşturmuştu. Tekil bir darbe bu yasağı *fiilen* kaldırdı. Bkz., C. Salamone, "La parola smarrita. Sul testo dell'articolo 75 della Costituzione" ["Kayıp ifade. Anayasanın 75. maddesinin metni hakkında"], *Biblioteca* 1 (1990), s. 19-23 içinde.

3. K. Liebknecht, *Militarism and Antimilitarism with Special Regard to the International Young Socialist Movement* (1907), çev. Graham Lock (1973), s. 34-5.

4. *Marks-Engels-Werke* (1963), XXII, s. 251.

5. Cf. Demosthenes, *Third Philippic*, 47-51.

6. Soykırımın "iyi nedenleri"nin bu değerlendirmesini borçlu olduklarımıza: "İyi Yerlilerin yalnızca ölü Yerliler olduklarına inanacak kadar ileri gitmiyorum, ama onda dokuzu öyle ve onuncunun durumunu çok yakından tahkik etmekten hoşlanmamam gerek." Cf. D. E. Stannard, *American Holocaust. The Conquest of the New World* (1992), s. 245 ve D. Losurdo, "Il liberalismo non ha commesmo genocidi?" [Liberalizm hiç soykırım suçu işlemedi mi?"] *Liberal* 16 (Şubat-Mart 2003).

7. O. Bauer, *Tra due guerre mondiali?* [*Zwischen zwei Weltkriegen?*], çev. E. Collotti (1979), s. 94, "The Crisis of Democracy" bölümünde.

8. U. von Wilamowitz-Moellendorf, "Das Nationalfest der Deutschen." *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* (27 Ocak 1918).

9. E. Meyer, *Der Staat, sein Wesen und seine Organisation, Weltgecshichte und Weltkrieg*, Cotta, Stuttgart 1916, s. 151-53 içinde.

10. *Marks-Engels-Werke* (1963), XXII, s. 197-8.

11. O. Bauer, *Tra due guerre mondiali?*, s. 89-90.

12. E. Vermeil, *The German Scene (Social, Political, Cultural): 1930 to the Present Day*, çev. L. J. Ludovici (1956), s. 182.

13. *Friedrich Engels politischens Vermächtnis* (19209, s. 24.

14. Liebknecht bunu söyleyen bir broşür dağıttığı için yine tutuklandı ve savaş sırasında uzunca bir süre hapis tutuldu.

15. U. von Wilamowitz-Moellendorf, "In den zweiten Kriegswinter (1915)," *Reden aus der Kriegszeit* (1915), s. 189-90.

Onuncu Bölüm

1. G. Bourgin, "Aperçu sur l'histoire de la Commune de 1871." *Revue Historique* 55 (Mayıs-Ağustos 1930), s. 88-96. *Enciclopedia Italiana*'da cilt 26 (1935), s. 340'daki *Parigi (storia)* başlıklı maddede Komün hakkındaki pasajın da yazarıdır. Ancak burada "birçoğu"nun öldürüldüğü terimini kullanmayı tercih ediyor.

2. Rakam yaygın olarak kullanılan bir başvuru kitabında da görünüyor: *Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert* (1974), I, s. 262.

3. F. Goguel, *Géographie des elections françaises sous la Troisième et la Quatrième République* (1970), s. 60.

4. Genel oy hakkının o tarihte çoğunlukla hücüma yönelik ve tehdit edici görülmediğinin önemli bir işaretidir.

5. Şöyle yazıyor: "Seçmen olmayanların sayısı *bastırılamayacak* gibi görünüyor."

6. Concordat'ın bu tek taraflı açıklamasının paradoksal bir sonucu, Alsace Almanya'ya geçtikten sonra yapıldığı için, Alsace'ye uygulanamamasıdır. 1918 askeri zaferiyle bölge Fransa'ya döndüğünde, Fransız cumhuriyetinin bir parçası haline gelmesine rağmen, Concordat altında idare edilemey devam etti. Savaş sonrası hükümetler bu konuyu yeniden açmaya cesaret edemedi.

7. J. Bryce, *Modern Democracies* (1921), cilt I, s. 259-60.

8. A.g.e., s. 267-9. Üçüncü Cumhuriyete damga vuran mali skandalların kötü etkilerinden daha sonraki bir bölümde söz ediliyor (s. 300).

9. J.-J. Chevallier, *Histoire des institutions politiques de la France moderne (1789-1945)*, (1958), s. 402.

10. A.g.e., s. 535.

11. J. Jaures, *Storia socialista della Rivoluzione Francese* [*Histoire socialiste de la Révolution française*], çev. Giorgio Candeloro (Milano: Cooperative del libro popolare, 1954), cilt X, s. 133-35. Çeviri A. Mathiez'in yeni baskısından alınmıştır, Paris, 1939.

On Birinci Bölüm

1. K. Schwabe, *Wissenschaft und Kriegsmoral* (1969), s. 161. Brandenburg Weimar Cumhuriyetinin etkin bir muhalifiydi. 1946'da öldü.

2. V. I. Lenin, *One Step Forward, Two Step Back: The Crisis in our Party* (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1951), s. 306.

3. Önceki bölümlerde Marks'ın Jakobenlerle ilgili yazılarına serpiştirilen, çocuksu "antik" ideolojileri vb. ironik referanslardan söz edilmişti. En önemli ve acımasız olanı *The Holy Family*'deki "Critical Battle against the French Revolution" [Fransız Devrimine Karşı Önemli Savaş] (devrimi diğer şeylerin yanı sıra "bütünüyle on sekizinci yüzyılda olmuş bir vaka" olarak tanımlıyordu) idi. Terör dönemine ilişkin yorumu da Furet'in gözlemlediği üzere çelişkilidir: "Terör burjuva devriminin vazifelerini yerine getirdi" ya da "Terör burjuva iktidarının *geçici olarak yıkılmasıydı*" (Furet, *Marks and the French Revolution* [1988] s. 39). Engels Marks'a yazdığı 4 Eylül 1870 (Komün'den önceki yıl) tarihli mektupta terör mensupları konusunda oldukça acımasızdır: 1793 yılı terör rejiminin hatası bütünüyle korkuyla hareket eden ve yurtseverliğin etkisindeki burjuvazinin kendisini terörle zayıflatmaktan pek hoşnut olmamasından ve *terör* sırasında kendi çıkarlarını kollayan henüz proleterleşmemiş proleter yığınlarından kaynaklanmıştır. (Marks ve Engels, *Opere Complete* [*Tüm Eserleri*], [Roma: Edizioni Riuniti, 1990], cilt 44, s. 54).

4. L. D. Troçki, *Our Political Tasks* (Ağustos 1904), İtalyanca çevirisi Lenin, Troçki ve Luxemburg, *Rivoluzione e polemica sul partito* [*Revolution and Polemic on the Party (Devrim ve Parti Üzerine Polemik)*], der. G. Bedeschi (1973), s. 334-5 içinde.

5. E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923* (1950), cilt 1, s. 21.

6. Şubat 1997'de operasyon çok yakın görünüyordu. 17 Temmuz 1998'de hatipbaşkan Boris Yeltsin çarın mezarına gidip diz çöktü ve belki de bir zamanlar Sovyet komünist partisi görevlisi olduğu için komünistlerin suçları için "bağışlanma" diledi. Fakat Ortodoks kilise meclisinin açılışında 13 Ağustos 2000'de patrik II. Alexis devam etmeden önce Çar II. Nicholas'ın şahsiyeti hakkında "bir tartışmanın açılmasını" teklif etti...

7. L. D. Troçki, *Millenovecentocinique [1905]* [1922], İtalyanca çeviri (1976), s. 173. Troçki burada Tocqueville'nin bir açıklamasını tekrar ediyor.

8. *Zemstvo*: Yerel halkın menfaatlerini gözeten idari bir kurum.

9. F. Epstein, *Stolypin* başlıklı madde, *Enciclopedia Italiana* (1936), cilt 32, s. 759.

10. Engels'in *Capital*'in Rusça çevirmeni Danielson ile yazışmalarından (1894) ödünç alınmış bir fikir.

11. *Briefe an Karl und Luise Kautsky*, Berlin 1923 (Wronke cezaevinden 15 Nisan 1917 tarihli mektup); İtalyanca çevirisi *Lettere ai Kautsky*, der. Riuniti, Roma 1971, s. 264.

12. Friedrich Meinecke anılarında bir "askeri duyuru"yu yazıyor (*Erlebtes 1862-1919*, Koehler, Stuttgart 1964), İtalyanca çeviri, Guida, Napoli 1971, s. 329.

13. A. Rosenberg, *The Birth of the German Republic*, çev. Ian F. D. Morrow (1931, yeni baskı 1962), s. 267.

14. Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente* (1927), s. 360-1.

15. Ancak, atamayı asilce reddediyor.

16. Turner, *Hitler's Thirty Days to Power: January 1933* (1996).

17. Cf. en yakın araştırma Rüdiger Jungbluth'un "Almanya'nın en güçlü ekonomik hanedanının sessiz yükselişi," (*Die Quandts. Ihr leiser Aufstieg zur mächtigsten Wirtschaftsdynastie Deutschlands*, 20029. Diğer yeni kitaplar önemli belgeler sağlıyor: John Weitz, *Hitler's Banker: Hjalmar Horace Greeley Schacht* (1996), (Schacht'ın biyografisi); Wulf Schwarzwäller, *Hitlers Geld. Vom armen Kuntsmaler zum millionenschweren Führer* (1998).

18. Von Papen Nuremberg'de denedi. 1959'da Vatikan onu "gizli mabeyinci" payesiyle ödüllendirdi.

19. Stefani haber ajansına göre "eski kayzer ulusal sosyalistlerin başarısından hayli memnun olduğunu fakat monarşi meselesini programının başına koyan Hugenberg'in partisinin daha başarılı olmasını kişisel olarak arzuladığını beyan etti" (*Corriere della Sera*, 7 Mart 1933, s. 1).

20. *Corriere della Sera*'nın 31 Ekim 1922 tarihli nüshası baş sayfada Mussolini'nin başkan olarak ilk gününün ve meclis ile senatoyla yaptığı toplantıların uzun ve çok sevinçli bir değerlendirmesini içeriyor. Gazete özellikle makamını korumaktan memnun olan meclis başkanı De Nicola ile yapılan bir toplantıda "seçim reformu meselesine değinildiğini" aktarıyor.

21. Birkaçı şöyle: Vittorio Cian, Luigi Gasparotto, Stefano Gavazzoini, Gioacchino Volpe, Arrigo Solmi, Alberto Giovannini, Carlo Delcroix, Sam Benelli, Ettore Viola, Giovanni Porzio, Antonio Salandra, Giovanni Gentile, Pietro Fedele, Vittorio Emanuele Orlando vs. (De Nicola kabul ettikten sonra istifa etti. Giolitti reddetti –çok açık bir biçimde yozlaşmış olan "ulusal blok"taki önceki iltimasındandan sonra gecikmiş bir utanç içinde. Diğer her şey bir yana, korkunç seçim yasasını oluşturan komisyona başkanlık etmişti.

22. PNF, *Dizionario di politica* [*Politika Sözlüğü*], (1940, XVIII E. F.), IV, s. 415.

23. Örneğin, bakınız *La Civiltá Cattolica*, 7 Ağustos 1924 (cilt III, s. 297-306), "La parte dei cattolici nelle presenti lotte dei partiti politici in Italia" ["Katolik tarafı İtalya siyasi partileri arasındaki mevcut mücadelelerde rol oynamalı"] başlıklı makale.

24. Bu ünlü röportajın metni G. Bedeschi, *La fabbrica delle ideologie. Il pensiero politico* italiano nel Novecento [The Ideology Factory. Italian Political Thought in the Twentieth Century (İdeoloji Fabrikası. Yirminci Yüzyılda İtalyan Siyasi Düşüncesi)], (2002), s. 209'dadır.

25. A. Rosenberg, *A. History of Bolshevism*, çev. Ian F. D. Morrow (1934, yeni baskı 1965), s. 110. Lenin'in nezaketsizce "burjuva parlamenterizmin domuz ağılı" (*State and Revolution*, bölüm 3 § 3) olarak nitelendirdiği şey hakkındaki düşüncesi oldukça açık: "Parlamentarizmden kurtulmanın yolu temsil kurumlarını ve seçim prensiplerini yok etmek değil laf ebesi bu temsil kurumlarını gerçekten *çalışan* kurumlara çevirmektir." Bu paragrafın bütünsel bağlamı serttir ve parlamenter "çalışmanın" sahne arkasındakilere (şansölyelik, askeri komuta, bürokrasi vs.) kıyasla anlamsızlığına odaklanır.

26. Bauer, *Tra due guerre mondiali?* s. 184.

27. R. Luxemburg, *Gesammelte Werke* (Ağustos 1914-Ocak 1919), (1974), IV, s. 353-65.

On İkinci Bölüm

1. Turati'nin konuşmasının tam metni *Avanti!*'nin 21 Ocak 1990, Pazar sayısında yayınlandı.

2. *The Unfinished Revolution: Russia 1917-1967* (1967) içinde derlendi; İtalyanca çevirisi *La rivoluzione incompiuta. 1917-1967* (Milano: Longanesi, 1968); yeni baskı (Milano: Bur, 1980), Vittorio Strada'nın giriş yazısıyla.

3. Deutscher, *The Unfinished Revolution*, s. 73.

4. *The German Catastrophe*, çev. Sidney B. Fay (1950). Burada Meinecke diğer şeylerin yanı sıra şunu yazıyor: "Bundan dolayı, Hitler'in bolşevizm karşıtı vaazı fethetme isteğinin bir maskasıydı... Bilinçli ya da bilinçsiz olarak Berlin'de Ruslar yerine Anglo-Saksonları görmeyi tercih etmişti."

5. F. Braudel, *Il Mondo attuale* [*Le monde actuel*] (1963), İtalyanca çeviri (Turin: Einaudi, 1966), s. 453.

6. Alıntılar İtalyanca çeviri *Nazionalismo e bolscevismo. La Guerra civile europea* [*Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*], (1988), s. 37-54, 56-67 ve 53'dendir.

7. F. Fischer, *Griff nach der Weltmacht* (1961); İtalyanca çeviri *Assalto al potere mondiale. La Germania nella Guerra 1914-1918* (1965).

8. 6 Şubat 1934'ün Place de la Concorde'da zorla durdurulan milliyetçi isyancıları Pétain ve Laval'i iktidara getirmek istiyordu: cf. William L. Shirer, *The Collapse of the Third Republic* (1969), s. 201 (Léon Blum tarafından ulusal meclisin tahkikat komisyonuna gönderilen kanıt).

9. Renzo de Felice bu alıntıyı önemli de buluyor, bundan *Mussolini il Duçe. Gli anni del consenso* [*Mussolini the Duçe: The Years of Consensus*] (1974), s. 553'de söz ediyor.

10. London School of Economics'de profesör ve İşçi partisi yanlısı Yahudi kökenli bir entelektüel olan Harold Laski İşçi partisini iktidara taşıyan 1945 yılı seçim kampanyası sırasında Churchill'in hedeflerinden biriydi. Churchill'in "ırksal" kökeni nedeniyle ona saldırma gibi bayağı bir zevki de vardı. *Democracy in Crisis* Laterza tarafından İtalyancaya çevrildi (1935) ve Croce'nin ilgisini çekti.

11. Metin bulunamayan ve muhtemelen mevcut olmayan bir dergide –*Cahiers de la Revolution*- yer aldı. Bu metin 5 Mart 1933'te *La Liberté* (Paris'teki güvenilmez bir sağ kanat gazete) tarafından tekrar gözler önüne serildi ve aynı gün İtalya'nın başlıca faşist gazeteleri de (*Popolo d'Italia, Corriere della Sera, La Stampa, Il Messaggero*) yayınladılar. Belki de P. Cot'un 1932'de *Europäische Review*'da (Heft, 11, s. 743-9) yazdıklarına dayanan bir pastişti. Bu rakamların hiçbiri Cot'un yakın zamanlarda Sabine Jansen tarafından yazılan biyografisinde yoktur (Paris: Fayard, 2002).

12. E. Bramstedt, *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925-1945* (1965). 1994 Japonya seçim kampanyası esnasında liberal-demokrat parti merkezinin kendi liderlerinden biri olan Yoshio Ogai tarafından yazılmış *Hitler's Electoral Strategy* (Hitler'in Seçim Stratejisi) başlıklı bir el kitabını kullanması şaşkınlık nedeni olmamalı.

13. Siyasi sistemler alimi Fransız bir Katolik olan Edmond Villey'in tartışmasız ve önemli bir olguya yaptığı (basılı) gönderme hatırlatılmayı hak etmektedir: Prusya'da, Üçüncü Cumhuriyet idaresindeki bir "refah devleti"nin daha fazlası vardı (*Les Périls de la démocratie française* [1910], s. 193).

14. Seçim sisteminin etkilerini açıkça gösteren sonuçlar şöyleydi: Sosyalistler 1.955.000 oy ve 149 koltuk; komünistler 1.502.000 oy ve 72 koltuk; radikaller 1.422.000 oy ve 109 koltuk.

15. Togliatti'nin Moskova'da yaşayan "özel İtalyan yoldaşlar grubuna" Şubat 1937'de yaptığı konuşma: cf. A. de Agosti, *Togliatti* (Turin: Uret, 1996), s. 207 (kesin kaynakları veriyor).

16. W. Brandt, *Erinnerungen* (1989); İtalyanca çeviri, *Memorie* (Milano: Garzanti, 1991), s. 125; yeni önsözlü, kısaltılmış İngilizce çeviri, *My Life in Politics* (1992).

17. *German Foreign Policy Documents, Series D (1937-1945)*, cilt III, s. 286. Goebbels'in günlüğünde (22 Nisan 1938) tarif ettiği operasyon benzememektedir: Doğu Prusya'dan Rusya'ya gizli radyo vericimiz muzzam bir sansasyon yaratıyor. Troçki adına çalışıyor ve Stalin'e çok sıkıntı yaratıyor" (J. Goebbels, *Diario 1938* [1994], s. 123).

18. Hugh Thomas, *The Spanish Civil War* (1961); gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. baskı (2003); İtalyanca çeviri, s. 447, not 1.

19. Alıntılayan P. Togliatti, *Opere* [*Works*], cilt IV.1: *1935-1944*, der. F. Andreucci ve P. Spriano (1979), s. CVII.

20. J. Diaz, *Tres años de lucha*, İspanya Komünist Partisi tarafından yayınlanmıştır, Barcelona 1939, s. 390.

21. İspanya'dan gelen bu raporlar ilk olarak F. Andreucci ve P. Spriano tarafından Togliatti, *Opere* (1979), cilt IV.1, s. 249-410'da yayınlandı. Bu alıntıların ilk iki-

si onun sonuç raporu (21 Mayıs 1939), s. 405'den alınmıştır. Diğerleri ilk rapor (30 Ağustos 1937), s. 264'dendir.

22. L. Troçki, *Guerra e rivoluzione* [*Savaş ve Devrim*] (1970), (1973), s. 57.

23. W. S. Churchill, *The Second World War* (1948), cilt 1, s. 325. "Pakt"ın gerçekleştirildiği diplomatik bağlam Hugh Seton- Watson tarafından (*Eastern Europe between the Wars, 1918-1941*) (1945), s. 397 iyi tanımlanmaktadır: "Münih Anlaşması Sovyetler Birliği'ni Büyük Avrupa Güçleri birliğinden dışlamış ve Fransız-Sovyet Paktı'nın stratejik temelini ortadan kaldırmıştı. Batı güçleriyle Sovyetler Birliği arasında 1939 yazındaki müzakereler her iki tarafta da samimi değildi. Rusya'nın ona olan kinlerini bolca kanıtlamış ve asıl yükü taşımak zorunda kalacağı bir savaş hadisesinde ona askeri yardım verecek durumda olmayan iki Güçler adına varlığını tehlikeye atması için hiçbir neden yoktu. Eğer resmi ve yarı resmi ifadelere inanılabilirse, Polonya ordusunun Berlin'i hızla işgal edeceğinden emin olan Polonya hükümeti Kızıl Ordu'nun yardıma gelmesine "izin vermeyi" düşünmüyordu. Ünlü İngiliz gazeteciler Sovyetler Birliği ile bir ittifakın Müttefiklere yalnıca ayak bağı olacağını ilan ettiler. Böylece, Ağustos'taki Alman-Sovyet Paktı'nın sonucu dünya nazarında şok olsa da, kimseyi gerçekten şaşırtmaması gerekmiyordu."

24. *Annuario di politica internazionale* (Milano: Ispi, 1938), s. 41.

25. A.g.e., s. 309-402.

26. Seton-Watson, *Eastern Europe*, s. 70.

27. Aldo Agosti'nin *Bandiere rosse. Profile storico dei comunismi europei'nin* [*Red Flags. History of Europe's Communist Movements*], (1999), (Kızıl Bayraklar. Avrupa Komünist Hareketlerinin Tarihi) 4. bölümünde yetkin ve samimi bir değerlendirme mevcut.

28. Kaynak 7 Eylül 1939 tarihli Basel *Rundschau*. Cf. Brügel, *Stalin und Hitler* (1973), döküman no 89.

29. G. Dimitrov, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, der. Ivo Banac, İngilizce çev. Jane T. Hedges, Timothy D. Sergay ve Irina Faion (2003), s. 115-16.

30. A.g.e., s. 117.

31. Bu Troçki'nin yazılarının derlemesine dahildir *Guerra e rivoluzione* [War and Revolution] (Savaş ve Devrim), (1973), s. 149-99.

32. Burada, Troçki'nin analizi Stalin'in 7 Eylül 1939 tarihli analiziyle aynıdır: "İki kapitalist ülke grubu (fakirler ve sömürge, hammadde vs. itibariyle zengin olanlar) arasında dünyanın yeniden bölünmesi, dünya egemenliği savaşıdır!" (Dimitrov, *Diary* [2003], s. 115).

33. Fikirlerini değiştiren bu Komintern üyelerine Dimitrov'un talimatı aynıdır: "Kapitalist devletlerin faşist ve demokratik [kamplara] bölünmesi eski önemini kaybetti." (Dimitrov, *Diary* [2003], s. 117).

34. A.g.e., s. 120.

35. Cf. Agosti, *Togliatti* (1996), s. 251. Ağustos 1939 tarihli bu metinlerin ikisi de Togliatti'nin yazılarının Spriano ve Andreucci tarafından derlenen külliyatında yoktur (cilt IV, 1-2).

36. Bu karmaşık ve belirsiz dönemle ilgili olarak, Toglaitti'nin kendi otobiyografisinde "Marcella ve Maurizio Ferrara ile konuşma" şeklinde gizlediği gibi (*Conversando con Togliatti* [Togliatti ile konuşma], [1953], s. 283-4) Mayıs 1939'da Moskova'da kaldığını bütünüyle atlamış olduğuna işaret etmek gerekebilir.

37. Agosti, *Togliatti* (1996), s. 253-4.

38. Rosa Luxemburg cezaevinden *Junius-Briefe*'yi yayınlamıştı.

39. Dimitrov, *Diary* (2003), s. 182 (19 Temmuz notu).

40. Nina Bocenina, *Memorie (La segretaria di Togliatti)* [*Memoirs (Togliatti's secretary)*], (1993), s. 20-3.

41. Dimitrov, *Diary* (2003), s. 182. Günlüğün bu bölümünün orijinali Dimitrov'un bütünüyle vakıf olmadığı bir dil Rusçadır. Alman çevirmenin bu ifade için çevirisi "etwas Eigenartiges"dir.

42. F. Tchouev, *Conversations avec Molotov*, önsöz H. Carrère d'Encausse, Albin Michel, Paris 1995, s. 33. Molotov Ekim 1940'ta Hitler'le yapılan o konuşmayı hatırlayarak şu yorumu yapıyor: "Sovyet siyasetine sıradan bir yaklaşımı vardı ve ufku oldukça dardı, fakat bizi bir maceraya sürüklemek istiyordu. Böylece, bu işe karıştığımızda, durum onun açısından daha kolay olacaktı ve İngiltere bizimle savaşa girer girmez ona bağımlı olacaktık. Bunu görmemek için çok saf olmak gerekirdi."

43. Tasca, *Deux ans d'alliance germano-soviétique* (1949), s. 176'da alıntılanmıştır. Orijinal metin *Winston S. Churchill: His Complete Speeches, 1897-1963* (1974), cilt VI, s. 649-50.

44. G. Orwell, *Nineteen Eighty-Four* (1948), s. 209. Bakınız Bernard Crick versiyonu (Oxford: Oxford University Press, 1984), s. 189.

45. Stalin en başından Churchill'den Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasını (18 Temmuz 1941 mesajı) istemişti: *Corrispondenza tra Stalin, Churchill, Roosevelt, Attlee, Truman 1941* (1985), I, s. 19. Ancak Haziran 1944 başında, Normandiya çıkarmasıyla açıldı.

On Üçüncü Bölüm

1. *La politica di unità nazionale dei comunisti* [*Komunistlerin Ulusal Birlik Politikası*] Napoli, 11 Nisan 1944; yakın zamanda (1999) Edizioni Robin, Roma tarafından yeniden yayınlanmıştır.

2. "Commento sulla Costituzione dell'URSS" ["SSCB anayasası üzerine yorumlar"] *Giustizia e Libertà* (Paris) Temmuz 1936 içinde.

3. M. Farbman, "Le plan russe," *Europe* 25 (1931), s. 526-7. Yazar NEP ile devam etmenin "le thermidor du bolchévisme" ortaya çıkarmak anlamına geleceğini ileri sürecek kadar ileri gidiyor.

4. Thessalonians'a İkinci Mektup, 3:10.

5. Metin Gabriella Valera tarafından derlenen ciltte dir: Theodor Mommsen, *I Diritti fondamentali del popolo tedesco, commento alla Costituzione del 1848* [*Die Grundrechte des deutschen Volkes*] *(Leipzig, 1849)*, (1994), s.124: "§25: Mülkiyet dokunulmazdır. § 26: İstimlak yalnızca kamu yararı nedeniyle, yalnızca bir yasa temelinde ve adil bir tazminat ödemesiyle gerçekleştirilebilir." Mommsen şöyle yorum yapıyor: "Doğal olarak, istimlakler hep olacaktır, fakat şimdi yalnızca tam tazminle gerçekleşebilirler" (s. 75).

6. Fransız komünist partisinin taslağı ve 19 Nisan'da onaylanan halinin metni A. Saitta, *La Quarta repubblica francese e la sua prima costituente* [*Fransız Dördüncü Cumhuriyeti ve onun İlk Kurucu Meclisi*], (1947), s. 203-33.

7. İtalyanca çeviri G. Manacorda (Turin: Einaudi, 1946), s. 26-7.

8. Madenlerin, Bank of England'ın, demiryolları ve yolların, gazın, elektriğin vs. millileştirilmesi. Tüm bunlar George IV tarafından 15 Ağustos 1945 tarihli konuşmasında ulusa törenle duyuruldu.

9. A. De Gasperi, "La Democrazia cristiana e il momento politico" [Hıristiyan Demokrat Parti ve mevcut siyasi durum"] (1944), *Discorsi politici* [*Siyasi Konuşmalar*], der. T. Bozza (1965), s. 15-16.

10. Hristiyan Demokrat Parti, merkez, *Guida del propagandista* [*Propagandacının El Kitabı*], kısım 5, "L'economia orientata" [Kontrollü Ekonomi], A. Fanfani (Roma: Edizioni Spes, 1946), s. 19 ve 21.

11. Piero Calamandrei, *Discorso sulla Costituzione* [*Anayasa Üzerine Konuşma*], 28 Ocak 1955 (Liberation'un onuncu yıldönümü). Cetra için işitsel bir versiyonu da vardır (Collana letteraria, der. Nanni de Stefani). Calamandrei 1950'de Floransa'da yayınlanan, katkı koyanların çok çeşitli olması nedeniyle tutarsız olan *Commentario sistematico della Costituzione*'yi teşvik etti.

12. L. Basso, "Stato e cittadino" [Devlet ve Yurttaş"], Liberation'un otuzuncu yıldönümü kutlamalarının bir parçası olarak 28 Şubat 1975'de Milano Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, AA.VV., *1945-1975. Italia: fascismo, antifascismo, Resistanze, rinnovamento* [*1945-1975. İtalya: Faşism, Antifaşizm, Direniş, Yenilenme*], (Milano: Feltrinelli, 1975), s. 419.

13. N. Bobbio, *L'ideologia del fascismo* (Milano, 10 Ocak 1975), AA.VV. *1945-1975. Italia*, s. 47-8. Daha sonraki diğer yazılarda, örneğin, *Il futuro della democrazia* (1984), s. x'da, Bobbio demokrasiyi "çoğunluk yönetimi" ile özdeşleştiriyor.

14. Ancak, seçmenlerin 5 Mayıs 1946'da reddettiği taslakta referans garip bir biçimde 1793, 1795 (Robespierre ve Termidor birlikte) ve 1848 anayasalarıydı. Vasat anayasasıyla (1875) Üçüncü Cumhuriyet dahil edilmedi.

15. P. Togliatti, *Discorsi alla Costituente* [*Kurucu Meclise Konuşmalar*], der. G. Pallotta (Roma: Newton Compton, 1976), s. 64-5.

16. *La Costituzione della Repubblica nei lavori preparatori della Assemblea Costituente* [Kurucu Meclis'in Hazırlık Çalışması esnasında Cumhuriyet'in Anayasası], (1970), I, s. 575 (22 Mart 1947, öğleden sonra oturumu).

17. P. Togliatti, *Discorsi parlamentari,* Edizioni Camera dei deputati [Temsilciler Meclisi'nce yayınlanmıştır], (Roma, 1984), I. S. 75.

18. NEP (yeni ekonomik politika) kapitalizme özgü kişilikleri Sovyet toplumuna yeniden sokmuştu, bundan ötürü potansiyel olarak sosyalizm karşıtı bu sınıfları siyaseten azınlık haline getirecekti.

19. Gramsci, *Quaderni del carcere* [*Prison Notebooks*], (1975), s. 1626.

20. Cf. W. S. Churchill, *The Second World War*, (1953), VI, s. 198.

21. F. Fejtö, *A History of the People's Democracies: Eastern Europe since Stalin*, çev. Daniel Weissbort (1971), I, s. 33.

22. Düşman birlikleri Alman toprağına ayak basmadan çok önce 1918'de çökmüştü.

23. Jan Gross tarafından yayınlanan (New York University) dehşet verici vaka kayıtlarına bakınız, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in the Jedwabne, Poland* (2001). İtalya'da Mondadori tarafından yayınlanan bu kitap Polonya Katolik kilisesi başkanı Josef Glamp tarafından resmi, aleni ve özeleştirel bir tepkiye zorlandı.

24. Tarih yazımı açısından bakıldığında bu anlaşmanın Nazi-Sovyet antlaşmasını belirtmekten daha az önemli olmadığı halde nasıl göz ardı edildiği veya aynı gerekçelerle hareket edilerek neredeyse göz ardı edilmiş olduğu ilginçtir: İsveç tarafsız olmak ve çatışmanın dışında kalmak istemiştir.

25. CLNAI'nın bir lideri Leo Valiani "İsyan noktasına ulaşabilmek için kitleleri silahlı mücadelenin sıkıcı, korkunç gerçeğine alıştırmak gerekliydi. Antifaşist ve Hitler karşıtı terörizmin amacı buydu ve bu nedenle, ilk teçhizatlanacak olan önde gelen grupları ünlü GAP olan komünistlerin yegane koruması olmaya devam etmedi," yazmaktadır, (*Tutte le strade conducono a Roma* [*Bütün Yollar Roma'ya Çıkar*], [1947], s. 172).

26. Cf. *Corriere della Sera* (Milano), 17 Eylül 1994, s. 29.

27. A. Gambino, *Storia del Dopoguerra dalla Liberazione al potere DC* [*Liberasyon'dan Hristiyan Demokratların İktidara Gelişine kadar Savaş Sonrası Dönem Tarihi*], (1975), s. 479. Togliatti'nin Rodano'ya tam sözleri şöyleydi: "Bunlar elde edebileceğimiz en iyi sonuçlardı. Bu işe yarayacak." Togliatti partisinin uluslararası gerilimin nabzını tutan yegâne üyesiydi.

28. Metin *Europeo* (Roma), no 11, (17 Mart 1990), s. 16'da yeniden ortaya çıkartılıyor.

29. William Colby ile röportaj, *l'Unità* (Roma), 1 Mayıs 1996, s. 14.

30. Togliatti'nin Stalin'e 4 Ocak 1951 tarihli mektubu Francesca Gori ve Silvio Pons tarafından yapılan derleye dahil edilmiştir, *Dagli archivi di Mosca* [*Moskova Arşivinden*], (1998), s. 417-420.

31. Secchia ve Stalin arasında 14 Aralık 1947'deki konuşmanın steno kaydı aynı derlemededir, s. 289-93.

32. Konuşmanın tam metni *Relazioni Internazionali*, no 43 (25 Ekim 1952), s. 1128'dedir.

33. Alıntılayan Fejtö, *A History of the people's Democracies*, I, s. 215.

34. Komünist parti sekreteri Rudolf Slansky'nin Prag'da 1952'de tasfiyesine yol açan süreç hakkında soruşturmanın gidişatı üzerinde 1968-9'da çalışabilmiş yegane akademisyen tarafından yazılmış kitaba bakınız: Karel Kaplan. *Relazione sull'assassinio del segretario generale* [*Genel Sekreter Suikastinin Değerlendirmesi*], (1987).

35. Bu anlamda, 18 Nisan seçim başarısızlığı hakkında Togliatti'nin "resmi" yorumu ilginçtir (*l'Unita* ile röportaj, Milano baskısı, 2 Temmuz 1948): "18 Nisan seçimi özgür bir seçim değildi.... Seçmenlerin iradesini zorlayacak şiddetli bir dış müdahale vardı." Bunun hemen ardından, ittifaklardaki değişimin kendisini öncelikle "ortada olan, kararsız ve siyasal açıdan aktif olmayan yığınlar" arasında hissettirdiğini açıklıyor.

On Dördüncü Bölüm

1. 1944'de Cumhuriyetçi bir senatör ve 12 temsilci Roosevelt yönetimini "demokrasimizi komünistlere satacak" büyük bir komplonun parçası olmakla suçlamaya çalışmıştı.

2. Chaplin de, George Orwell tarafından yetkililere verilen, aralarında Isaac Deutscher ve Edward Hallett Carr'ın da bulunduğu 135 kişilik isim listesine dahil edilerek kapı dışı edilmesi gereken bir "komünist" ve "Yahudi" olarak suçlanacaktı.

3. Metin ISPI'nın *Annuario della politica internazionale*, cilt XII (1995), s. 324'dedir.

4. *Pravda*, 10 Mayıs 1945.

5. A. Fontaine, *History of the Cold War*, çev. D. D. Paige ve R. Bruce. 2 cilt (1968-70), I, s. 265.

6. M. Djilas, *Conversations with Stalin*, çev. M. B. Petrovich (1962), s. 139.

7. E. Collotti, *Storia delle due Germanie* [İki Almanya'nın Tarihi], Einaudi, (1968), s.174.

8. T. H. Tetens, *The New Germany and Old Nazis* (1961), s. 37.

9. Bu noktada, Kurt Schumacher liderliğindeki sosyal demokratlar Potsdam'da bir doğu cephesi oluşturmaya da en başından karşı çıkmışlardı (cf. E. Collotti, "La socialdemocrazia tedesca, 1945-1964," *Occidente*, 10 [1954], s. 465-6). Ancak Willy Brandt şansölye olduğunda bu pozisyon değişikliğini yaptı.

10. *Annuario di politica internazionale* (ISPI), cilt X (1953), s. 267. Bütünüyle değişmiş bir durumda, mevcut durumda olduğu gibi, EDC ABD'nin istemediği ve Avrupa'nın maalesef sahip olmadığı "Avrupa askeri gücü"nün omurgası olacaktı.

11. E. Hobsbawm, *Interesting Times: A Twentieth-Century Life* (2002), Abacus yayınları s. 207.

12. Bunun kaynağı Editions de Minuit tarafından yayınlanan ve 18 Haziran 1959'da satışa sunulan *La gangréne* cildidir. *Le Monde* gazetesi kitabın içeriğini kendi baş sayfasında yayınladı. Aynı akşam (yine, 1789'un ölümsüz prensiplerine uyarak) kitap polis tarafından toplandı. Bu önleme tepkiler *L'Aurore* ve Katolik *La Croix* gibi birkaç gazateyle sınırlı kaldı. Cumhuriyet savcısı esas olarak çok sayıda tanıkların "dağılmış bir örgütü yeniden oluşturma" (yani FLN'yi) ile suçlanan kitaptaki kanıtları sağladığını duyuran bir basın bildirisi yayınladı. Adalet bakanı olan ve Alman işgali sırasındaki eski sürgün Michelet kendini bakan Michel Debré'nin bizzat suç ortağı olduğu polis ilişkisini örtbas etme girişiminin dışında tuttu. Yüz kadar üniversite öğretmeni *gangrene* hakkında alenen protesto düzenleyerek işlerini riske attılar. Açık görüşlülükleri için onlara teşekkür edilmeli. Pierre Vidal-Naquet bunlardan biriydi; bu olaylar hakkında değeri hâlâ devam eden yazılar üretmişti.

On Beşinci Bölüm

1. M. Duverger, *La Quinta repubblica, compimento della Rivoluzione française* [*La Cinquième République, achèvement de la Révolution française*] (1989), Nilde Iotti'nin giriş yazısıyla İtalyanca çeviri (Roma: Edizioni Camera dei deputati [Temsilciler Meclisi tarafından yayınlanmıştır], 1989).

2. Duverger, *La Repubblica tradita* [*Demain la République*] (1958), Giuseppe Maranini'nin giriş yazısıyla İtalyanca çeviri (Milano: Edizioni Di Comunità, 1960).

3. Duverger, *I sistemi politici* [*Institutions politiques et droit constitutionnel*], İtalyanca çeviri (Roma ve Bari: Laterza, 1978), s. 281-91.

4. Duverger, *La Quinta Repubblica* (1989), s. 88.

5. Jean-Marie Mayeur tarafından bir doktora tezinde incelenen (1981) ve École française de Rome kongresinde yaptığı bir konuşmada "Le élites in Francia e in Italia degli anni Quaranta," *Italia contemporanea* 153 (Aralık 1983), s. 117-25 (özellikle 125) örneklem temsil edici olabilir. Fransa'nın ikinci kurucu meclisinin (1946) sosyal karakterini vermektedir. Komünist temsilcilerin % 30'unun işçi sınıfı kökenli olması şaşırtıcı olmayabilir, fakat MRP'nin (Katolik Parti) en az yüzde 12'sinin de o kökenden olması dikkate değerdir.

6. Bir teknik olarak bu araç "açlıktan ölen" insanların hiddetini onları "açlıktan öldüren" Yahudilere karşı tahrik eden Hitler'inkine benziyordu.

7. Önceden ayarlanmış koalisyonların nispi temsilin bulunduğu yerlerde neredeyse asla olmadığı, tam tersinin olduğu göz önüne alındığında bu garip bir gözlemdir: Her parti kendi adına çalışır ve olduğu gibi görünmeye gayret eder. Çoğunluk sisteminde "kurşun geçirmez" koalisyonlar bunun yerine vazgeçilmez hale gelirler. Bir koalisyon içinde endişe verici *çatışma* (garanti koltukların kontrolü veya ikinci turda "yarışmak" vs. için) manzarasını gördüğümüz nokta burasıdır.

8. En önemlisi Amerika Birleşik Devletleri'nde olan başkanlık seçimlerinde birkaç sınırlama ve düzeltme mekanizması bir araya gelir. Seçim sistemi iki aşamalı bir sis-

temdir (çoğunluk sistemi aracılığıyla seçmenler oy verecek delegeleri seçerler; dahası, yurttaşlara seçmen pusulaları gönderilmez –onları yurttaşlar almak zorundadır).

9. Mario Segni'ye mektup, 7 Mayıs 1987, yazarının ölümünden sonra *La Repubblica* (Roma), 2 Haziran 1897, s. 30'da yayınlandı.

10. Görevdeki son döneminin sonuna doğru John Mayor'un yaptığı gibi.

11. Karl Popper, Duverger'in bakışında.

12. M. Duverger, *La Quinta repubblica* (1989), s. 89-90.

13. R. A. Dahl, *How Democratic is the American Constitution?* (2001), s. 44.

14. E. Noelle-Neumann, *La spirale del silenzio* [*Die Schweigespirale: öffentliche Meinung, unsere soziale Haut*], (2002), s. 263-5.

15. *O Estado de São Paulo,* 17 Temmuz 2003.

16. Eğer –Batı Almanya'da yapılan en istikrarlı ve siyasi açıdan "bilgili" seçmenlerle yapılan bir araştırmanın gösterdiği gibi- ortalama olarak seçmenlerin yalnızca yüzde 4-6'sının fikir değiştireceğini düşünürsek, seçmenlerin yalnızca doğrudan *fikirlerini* değil, *değerlerini* de *şekillendiren* etkilerin nasıl tayin edici olduğunu görmemiz kolaylaşır. Uç bir örnek için cf. E. Noelle-Neumann, *La spirale del silenzio* (2002), s. 279-83.

17. *Dialogo di Tristano a di un amico*

18. AA.VV., *1945-1975. Italia* (1975), s. 48.

19. G. Mosca, "La sociologia del partito politico nella democrazia moderna" ["Modern demokraside siyasi parti sosyolojisi,"] (1912), *Partiti e sindacati nella crisi del regime parlamentare* [*Parlamenter Hükümet Krizinde Partiler ve Sendikalar*], (1949), s. 35'de.

20. "Kölelik" sözcüğü dramatik çağrışımlarından kurtarılmalıdır. İç savaş zamanında Birleşik Devletler'deki köleciler Manchester'deki bir işçinin durumunun bir tarladaki köleden daha da kötü olduğunu söylemekte haklıydı. Daha öncesinde pratikte bir köle olan Manchester'daki işçinin payını artıran "demokrasi" mücadelesidir. Artık durum nadiren görünebilen hatta uzak bölgelerde gözden dahi kaybolmuş olan "yedek kuvvet" kitlenin payıdır. "Kölelik" sözcüğü uygundur çünkü bu yeni kölelerin bireysel özgürlük ve *habeas corpus*'u dahi sınırlanır ve tahrif edilir. Eski dünyada da farklı "kölelik" tipleri ve koşulları vardı ve bu kelime, Roma hukukundan ibaret olan "Batı medeniyeti" abidesinden durmaksızın söz eden büyük hukukçular tarafından hiçbir küçümseme belirtisi olmadan kullanılıyordu.

21. H. Carrère d'Encausse, *Le Pouvoir confisqué: gouvernants et gouvernés en URSS* (1980), s. 40-1.

22. A. Gerschenkron, *Contiunity in History and other Essays* (1968), s. 4-5).

23. "Golpe di Eltsin" ["Yeltsin'in Darbesi"] o yılın 22 Eylül'ünde *Corriere della Sera*'nın manşetiydi.

24. © Project Syndicate: *Corriere del Ticino,* 17 Temmuz 2003.

1. L. Troçki, *The Imperialist War and the World Proletarian Revolution* (26 Mayıs 1940), *Guerra e rivoluzione* [*Savaş ve Devrim*], (1973), s. 160-3 ve 175 ("mevcut sert kriz gidişatı içinde İngiltere'ye zorluklar yaratmayı reddeden" Gandhi'ye bir saldırı).

2. Kongreye mektup, 24 Aralık 1922 notlarının devamı: "Mevcut Merkez Komite'deki en muteber liderlerden ikisindeki bu iki nitelik bölünmeye yol açabilir, ve eğer partimiz bunu önleyecek önlemler almazsa bölünme kısa sürede olabilir."

3. Daha sonra Fransızca Troçkist dergi *La Cloche*'de yayınlandı.

4. *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (1932-3); İtalyanca çeviri (Milano: Mondadori, 1969), s. 1196-7).

5. M. Essad Bey, *Stalin*, İtalyanca çeviri (Milano: Treves, 1932), 315-17.

6. G. Luti tarafından *Technica del colpo di stato*'nun [Darbe Tekniği] Vallecchi baskısında önsözde alıntılanmıştır, Floransa 1994, s. 24: Cümle İtalyanca baskıdaki birinci bölüm = VIII başlangıcıyla neredeyse aynıdır.

7. E. Perfetti, C. Malaparte *Technica del colpo di stato*'sunun (Milano: Mondadori, 2002), s. 206'daki notlarda Fransızca baskısının (1931) düzeniyle Grasset tarafından "oynandığını" açıklamaktadır.

8. E. H. Carr, *Foundations of a Planned Economy, 1926-1929* (1969), cilt III, bölüm 39.

9. *Storia del partito comunista (b) dell'URSS*, İtalyanca çeviri (Napoli: Ricciardi, 1944), s. 362.

10. L. Troçki, *La mia vita* [*Hayatım*], İtalyanca çeviri Ervino Pocar (1930), s. 472-5.

11. Troçki, *History of the Russian Revolution*, İtalyanca çeviri, s. 1196-7.

12. L. Troçki, *La mia vita* (1930), s. 282-7.

13. I. Deutscher, *The Prophet Unarmed: Troçki 1921-1929* (1959), s. 450-75.

14. L. Feuchtwanger, *Moscow 1937: My Visit Described for my Friends*, çev. Irene Josephy (1937), s. 140.

15. A. De Gasperi, *Discorsi politici* [*Siyasi Konuşmalar*], (1956), s. 15-18.

16. Sovyet sonrası Rusya'da bir hikaye (belli ki 1937'de ölümünden kısa bir süre önce Stalin'in annesini tedavi eden doktorun yayınlanmamış anılarından kaynaklanıyordu) dolaşıyordu. Kadın –belki de melekelerinin tümüne artık sahip değildi– Stalin'in niçin anavatanı Gürcistan yerine Moskova'da yaşadığını soruyordu. Doğrudan şunu da soruyordu: "Artık kimsin?" Söylendiğine göre Stalin kendi sorusuyla yanıt vermişti: "Çarı hatırlıyor musun?" (*La Stampa*, 14 Ağustos 1992, s. 18).

17. Alıntılayan A. Rosenberg, *A History of Bolshevism*, çev. Ian F. D. Morrow (1934, tıpkı basım 1965), s. 258-9.

18. I. Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (1969), s. 794-5. Aynı bağlamda, belli ki Büyük Pedro'yu da düşünerek Stalin hakkında şöyle yazıyor: "Barbarlığı Rusya'dan barbarca yöntemlerle çıkartmıştır." Ve ekliyor: "kullanılan araçları göz önüne alırsak, kapıdan kovulan barbarlık pencereden kısmen yeniden içeri girmiştir."

19. *Enciclopedia Italiana*, XXXII (1936), s. 460. Madde İspanya iç savaşından önce, faşistler bir kez daha uluslararası Bolşevizmin Moskova'dan kontrol edildiğinden söz ettikleri sırada yazıldı.

20. I. Balbo, *Da Roma a Odessa sui cieli dell'Egeo e del Mar Nero* [*Roma'dan Odessa'ya, Ege ve Karadeniz'in Gökleri Altında*], (1929), s. 105.

21. Dimitrov, *Diary* (2003), s. 120-1.

22. "İnsanlar oldukları gibiydiler, gelecek kuşakların gecikmiş bilgeliğinden etkilenmediler ve buna uygun davrandılar" (G. M. Trevelyan, *England under Queen Anne* [1930-4], cilt 1, bölüm 3).

Sonsöz

1. M. Robespierre, *Oeuvres complètes* (1958), IX, s. 14.

2. Cf. yukarıda, s. 18-19 ve not 8, s. 254.

3. A. Rosenberg, "Aristoteles über Diktatur und Demokratie," *Rheinisches Museum*, NS 82 (1933), s. 339-61 (= *Demokratie und Klassenkampf,* Ausgewählte Studien, der. H.-U. Wehler [1974], s. 103-25: Metinde sözü edilen yansıma s. 119'dadır).

4. "Aslında her parti hükümet edebilir, fakat yalnızca demokrat parti hakları gözetir" (Supplementbände IV [1848], s. 232, *Parteien* maddesi).

5. Bazı maceralarından İtalyanca bir radyo haber bülteninde 8 Ağustos 1999 tarihinde söz edildi (GR 1, 8 a.m.).

6. Bu pasajla ilgili olarak Aldo Corcella'nın yorumuna bakınız, "La libertà senza l'uguaglianza": Leopardi, le società antiche e l'India, *Studi sulla tradizione classica, per Mariella Cagnetta* (Roma ve Bari: Laterza, 1999), s. 193-211.

Kaynakça

Agosti, *A. Togliatti*. Turin: Utet, 1996.

Agosti, A. *Bandiere rosse: profilo storico dei comunismi europei*. Roma: Riuniti, 1999.

Allum, P. *State and Society in Western Europe*. Cambridge: Polity, 1995.

Anderson, P. *Lineages of the Absolutist State*. Londra: NLB, 1974.

Aquarone, A., G. Negri ve C. Scelba (der.). *La formazione degli Stati Uniti d'America*, cilt 1. Pisa: Nistri-Lischi, 1961.

Archives Parlementaires de 1787 à 1860, I série (1787-1799), cilt 84. Paris: CNRS, 1962.

Arnault, A.-V., E. F. Bazot, A. Jay, E. de Jouy, J. Marquet de Montbreton Norvins. *Biographie nouvelle des contemporains*. 20 cilt. Paris: Librairie historique, 1820-5.

Arrow, K. *Social Choice and Individual Values*. New York: John Wiley, 1951.

Baden, M. von. *Erinnerungen und Dokumente*. Stuttgart ve Berlin: Deutsche Verlag-Anstalt, 1927.

Balbo, Italo. *Da Roma a Odessa sui cieli dell'Egeo e del Mar Nero*. Milano: Treves, 1929.

Bangou, Henri. *La Guadeloupe*. 2 cilt. Paris: L'Harmattan, 1987.

Bastid, P. *Doctrines et institutions politiques de la seconde République*. 2 cilt. Paris: Hachette, 1945.

Baudrillart, H. *Pertes éprouvées par les bibliothèques publiques de Paris pendant lo siège par les Prussiens en 1870 et pendant la domination de la Commune révolutionnaire en 1871*. Rapport à M. le Ministre de l'Instruction publique. 2. baskı. Paris: Techener, 1872.

Bauer, Otto. *Zwischen zwei Weltkriegen? Die krise der Weltwirtschaft der Demokratie und des Sozialismus*. Bratislava: Prager, 1936. (Enzo Collotti tarafından Tra due guerre mondiali olarak tercüme edilmiştir. Turin: Einaudi, 1979.)

Bavaj, A. *Il principio rappresentativo nello stato sovietico*, S. Panunzio'nın bir önsözüyle. Roma: Anonima Romana Editoriale, 1933.

Bayle, Pierre. *Nouvelles Letters de l'auteur de la Critique générale de l'Histoire du Calvinisme de Mr. Maimbourg.* 2 cilt. (Amsterdam): P. Le Blanc, 1685.

Beau de Loménie, Emmanuel. *Les Responsabilités des dynasties bourgeoises.* 4 cilt. Paris: Denoel, 1943-63.

Bedeschi, G. *La fabbrica delle ideologie. Il pensiero politicao italiano nel Novecento.* Roma ve Bari: Laterza, 2002.

Benda, Julien, ve diğerleri. *L'Esprit européen: Textes in-extenso des conférences et des entretiens organisés par les Rencontres internationals de Genève 1946.* Neuchâtel: Editions de la Baconnière, 1947.

Benderski, J. W. *The "Jewish Threat": Antisemitic Policies of the U. S. Army.* New York: Basic Books, 2000.

Blanc, O. *Les hommes de Londres: Histoire secrète de la Terreur.* Paris: Albin Michel, 1989.

Bobbio, N. *Il futuro della democrazia.* Turin: Einaudi, 1984.

Bobbio, N., N. Matteucci ve G. Pasquino. *Dizionario di politica.* 2. baskı. Turin: Utet, 1983.

Bocenina, Nina. *La segretaria di Togliatti. Memorie di Nina Bocenina,* S. Bertelli'nin bir denemesiyle. Floransa: Ponte della Grazie, 1993.

Bonanate, L. *Una giornata del mondo. Le contrtaddizioni della teoria democratica.* Milano: Mondadori, 1996.

Bonghi, R. *Storia dell'Europa durante la rivoluzione francese: dal 1789 al 1795.* (Roma Üniversitesi'nde 1888-9'da verilen dersler). 2 cilt. Turin: G. B. Paravia, 1890-4.

Bosi, A. *Dialética da Colonização.* São Paulo, 1992. (J. Briant tarafından *La Culture brésilienne: Une dialectique de la colonisation* olarak tercüme edilmiştir. Paris: L'Harmattan, 2000.)

Boumaza, Béchir, Mastapha Francis, Benaïssa Souami ve diğ. *La Gangrène.* Paris: Editions de Minuit, 1959. (İtalyanca çeviri R. Panzieri. Turin: Einaudi, 1959.)

Bourgin, G. "Aperçu sur l'histoire de la Commune de 1871." *Revue Historique* 55 (1930), s. 88-96.

Bramstedt, E. K. *Goebbels and Nationalist Socialist Propaganda, 1925-1945.* Ann Arbor: Michigan University Press, 1965.

Brandt, Willy. *Erinnerungen.* Frankfurt am Main: Ullstein, 1989. (Yeni bir önsözlü, kısaltılmış versiyonu *My Life in Politics* olarak tercüme edilmiştir. Londra: Hamish Hamilton, 1992.)

Braudel, Fernand. *Le Monde actuel.* Berlin ve Paris, 1963.

Brugel, J. W. *Stalin und Hitler: Pakt gegen Europa.* Viyana: Europa-Verlag, 1973.

Brunialti, A. (der.). *Biblioteca di scienze politiche.* II. *Le forme dei governi.* Turin: Utet, 1886.

Bryce, James. *The American Commonwealth.* 3 cilt. Londra: Macmillan, 1888.

Bryce, James. *Modern Democracies.* 2 cilt. Londra: Macmillan, 1921.

Buonarroti, F. *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf, suivie du procès auquel elle donna lieu.* Brüksel: Librairie romantique, 1828.

Burckhardt, C. *J. Meine Danziger Mission 1937-1939.* Münih: Callwey, 1960.

Burke, Edmund. *Reflections on the Revolution in France.* Londra: Dodsley, 1790. (L. G. Mitchell'in giriş yazısıyla derlenmiştir. Oxford: Oxford University Press, 1999.)

Calamandrei, Piero. *La costituzione e la gioventù.* (Milano'da Ocak 1955'de yapılmış, Direniş ve Kurtuluşun otuzuncu yıldönümünde Livorno basın ve halkla ilişkiler ofisi tarafından yayınlanmış konuşma.) Livorno, 1975.

Canetti, Elias. *Crowds and Power,* çev. Carol Stewart. Londra: Phoenix, 2000. (Bu çeviri ilk kez 1962'de yayınlandı.)

Carr, E. H. *Before and After.* Londra: Macmillan, 1969.

Carr, E. H. *The Bolshevik Revolution (1917-1923).* 3 cilt. Londra ve New York: Macmillan, 1969-78.

Carr, E. H. *Fooundations of a Planned Economy, 1916-1925.* 3 cilt. Londra: Macmillan, 1969-78.

Carrère d'Encausse, H. *Le Pouvoir confisqué: Gouvernants et gouvernés en URSS.* Paris: Flammarion, 1980.

Cazzaniga, Gian Mario (der.). *Metamorfosi della sovranità: tra stato nazionale e ordinamenti giuridici mondiale.* Società geografica italiana, Roma, 2 Ekim 1998. Pisa: Ets, 1999.

Chevallier, J.-J. *Histoire des institutions politiques de la France moderne (1789-1945).* Paris: Dalloz, 1958.

Chomsky, Noam ve E. S. Herman. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media.* New York: Pantheon, 1988.

Churchill, Winston S. *Complete Speeches,* der. Robert Rhodes James. 8 cilt. New York: Chelsea House, 1974.

Churchill, Winston S. *The Second World War.* 6 cilt. Londra: Cassell, 1948-53.

Collotti, Enzo. "La socialdemocrazia tedesca, 1945-1954." *Occidente* 10 (1954), s. 465-6.

Collotti, Enzo. *Storia delle due Germanie.* Turin: Einaudi, 1968.

Condorcet, J. A. *Essai sur l'application de l'analyse á la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix*. Paris: Imprimerie royale, 1785.

Constant, Benjamin. *De l'esprit de conquête et de l'usurpation, dans leurs rapports avec la civilisation européenne*. Paris: Le Normant, 1814.

Constant, Benjamin. *Oeuvres Politiques*, der. Charles Louandre. Paris: Charpentier, 1874.

Corcella, A. "'La libertà senza l'uguaglianza': Leopardi, le società antiche e l'India." *Studi sulla tradizione classica, per Mariella Cagnetta*. Roma ve Bari: Laterza, 1999, s. 193-211 içinde.

Croce, Benedetto. *History of Europe in the Nineteenth Century*, çev. Henry Furst. Londra: George Allen and Unwin, 1934. (İlk İtalyanca baskı 1932, tıpkı basım der. G. Galasso. Milano: Adelphi, 1991.)

Croce, Benedetto. *Storia D'Italia dal 1871 al 1915*. Bari: Laterza, 1918. (tıpkı basım der. G. Galasso. Milano: Adelphi, 1991.)

Dahl, R. A. *Democracy and its Critics*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1989.

Dahl, R. A. *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1982.

Dahl, R. A. *How Democratic is the American Constitution?* New Haven ve Londra: Yale University Press, 2001.

Dahl, R. A. *On Democracy*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1998.

Dahl, R. A. *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press, 1956.

De Felice, R. *Mussolini*. 8 cilt. Turin: Einaudi, 1965-97.

De Gasperi, Alcide. *Discorsi politici*, der. T. Bozza. Roma: Cinque lune, 1956.

Deutscher, Isaac. *The Prophet Unarmed: Trotskyi 1921-1929*. Londra: Oxford University Press, 1959.

Deutscher, Isaac. *Stalin: A Political Biography*. 3. baskı. Londra: Oxford University Press, 1969.

Deutsher, Isaac. *The Unfinished Revolution: Russia 1917-1967*. Londra: Oxford University Press, 1967.

Diaz, J. *Tres años de lucha*. Barselona: Partido comunista de Espana, 1939.

Dictionnaire des grouettes, ou nos contemporains peints d'après eux-mêmes... par une société de girouette [A. Eymery, P.-J. Charrin, Tastu, Périn ve de Proisy d'Eppe]. Paris: Eymery, 1815.

Dictionnaire des Protées modernes: ou, Biographie des personages vivans qui ont figurés dans la Révolution Française, par un homme retiré du monde. Paris: Davi et Locard, Delaunay, 1815.

Dimitrov, Georgi. *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, der. Ivo Banac; Almanca çeviri Jane T. Hedges, Rusça çeviri Timothy D. Sergay ve Bulgarca çeviri Irina Faion. New Haven ve Londra: Yale University Press, 2003.

Djilas, Milovan. *Conversations with Stalin*, çev. M. B. Petrovich. New York: Harcourt Brace and World, 1962.

Droysen, J. G. *Des Aristophanes Werke*. Berlin: Veit, 1835-8.

Du Camp, Maxime. *Les Convulsions de Paris*. 4 cilt. Paris: Hachette, 1878-9.

Dunn, John (der.). *Democracy: The Unfinished Journey, 508 BC to AD 1993*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Duverger, Maurice. *Bréviaire de la cohabitation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1986.

Duverger, Maurice. *Demain la République*. Paris: R. Julliard, 1958.

Duverger, Maurice. *Institutions politiques et droit constitutionnel: Les grands systèmes politiques*. 12. baskı. Paris: Presses Universitaires de France, 1971.

Duverger, Maurice. *La Cinquième République: Achèvement de la Révolution française*. 5. baskı. Paris: Presses Universitaires de France, 1974.

Duverger, Maurice. *La République des citoyens*. Paris: Editions Ramsey, 1982.

Duverger, Maurice. *La Sixième République et le régime présidentiel*. Paris: A. Fayard, 1961.

L'Ecole Normale de l'an III. Leçons d'histoire, de géographie, d'économie politique. Edition annotée des cours de Volney, Buache de La Neuville, Mentelle et Vandermonde, A. Alcouffe, G. Israel, B. Jobert, G. Jorland, F. Labourie, D. Nordman, J.-C. Perrot, D. Woronoff. Paris: Dunod, 1994.

Effenterre, H. van. *Fouilles exécutés à Mallia*. 11. *Le Centre politique: l'Agora*. Etudes crétoises 17. Paris: Librairie orientaliste Geuthner, 1969.

Engels, Friedrich. *Politisches Vermächtnis*. Berlin: Verlag der Jugendinternationale, 1920.

Engels, Friedrich. "Der Sozialismus in Deutschland." *Die Neue Zeit* 10 (1891-2). ["Le Socialisme en Allemagne." *Almanach du parti ouvrier* (Aralık 1891) olarak tercüme de edilmiştir.]

Engels, Friedrich. "Zur Geschichte des Urchristentums." *Die Neue Zeit* 13 (1894-5).

Enzensberger, Hans Magnus. *Politik und verbrechen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1964.

Essad Bey, M. *Stalin*. Berlin: Kiepenhauer, 1931.

Fanfani, Amintore. *L'economia orientata.* Roma: Democrazia cristiana, Segretaria Spes, 1946.

Farbman, M. "Le Plan russe." *Europe* 25 (1931), s. 526-7.

Fauvelet de Bourrienne, L. A. *Mémoires de M. de Bourrienne... sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration.* 10 cilt. Paris: 1829-30.

Fejtö, François. *A History of the People's Democracies: Eastern Europe since Stalin*, çev. Daniel Weissbort. Londra: Pall Mall Press, 1971.

Ferrara, Marcella ve Maurizio. *Conversando con Togliatti.* Roma: Edizione di cultura sociale, 1953.

Feuchtwanger, Lion. *Moscow 1937: My Visit Described for my Friends*, çev. Irene Josephy. Londra: Victor Gollancz, 1937.

Fischer, F. *Krise democracie.* Brno, 1933. (Çevirisi La crisi della democrazie. Turin: Einaudi, 1977.)

Fisher, H. A. L. *A History of Europe.* III. *The Liberal Experiment.* Londta: Eyre and Spottiswoode, 1935.

Fleming, D. F. *The Cold War and its Origins (1917-1960).* 2 cilt. Londra: Allen and Unwin, 1961.

Fontaine, André. *History of the Cold War*, çev. D. D. Paige ve R. Bruce. 2 cilt. Londra: Secker and Warburg, 1968-70.

Fortia d'Urban, A.-J.-F. *Vie de Xénophon, suivie d'un extrait historique et raisonné de ses ouvrages.* Nyon ve Paris: Gail, 1795.

Fraenkel, Ernst. *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, çev. E. A. Shils. New York ve Londra: Oxford University Press, 1941.

Frangulis, A.-F. (der.). *Dictionnaire diplomatique.* Paris: Académie Diplomatique Internationale, (1930).

Furet, François, *Interpreting the French Revolution*, çev. Elborg Forster. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Furet, François. *Marx and the French Revolution*, çev. Deborah Kan Furet. Chicago: Cambridge University Press, 1988.

Furet, François. *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*, çev. Deborah Furet. Chicago: University of Chicago Press, 1999.

Fustel de Coulanges, N.-D. *La Cité antique: Etude sur le culte, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome.* Paris, 1864.

Gambino, A. *Storia del Dopoguerra dalla Liberazione al potere DC.* Roma ve Bari: Laterza, 1975.

Garibaldi, Giuseppe. *Le memorie.* (1872 tarihli eksiksiz baskı, Royal Commission tarafından National Edition of Garibaldi's writings, cilt II'de derlenmiştir.) Bologna: Cappelli, 1932.

Germany. *Documents on German Foreign Policy, Series D (1937-1945)*, cilt III. Washington: Government Printing Office, 1950.

Gerschenkron, A. *Continuity in History and Other Essays.* Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1968.

Giolitti, Giovanni. *Memorie della mia vita.* Milano: Treves, 1922. (Tıpkı basım, Milano: Garzanti, 1967.)

Goebbels, Joseph. *Diario 1938.* İtalyanca çeviri. Milano: Mondadori, 1994. (Günlüklerinin İngilizce baskıları o yılı kapsamamaktadır.)

Goguel, F. *Géographie des élections françaises sous la Troisième et la Quatrième République.* Paris: Colin, 1970.

Gori, Francesca ve Silvio Pons. *Dagli archivi di Mosca.* Roma: Carocci, 1998.

Gramsci, Antonio. "Capo." *L'Ordine nuovo* (Mart 1924). ["Lenin, capo rivoluzionario" olarak yeniden basıldı. *L'Unità* (6 Kasım 1924) ve Gramsci, Opere, 12: La costruzione del partito comunista 1923-1926. Turin: Einaudi, 1971, s. 12-16.]

Gramsci, Antonio. *Prison Notebooks*, çev. Joseph A. Bultigieg. New York: Columbia University Press, 1992. [*Quaderni del carcere*, V. Gerratana'nın eleştirili baskısı. 4 cilt. Turin: Einaudi, 1975.]

Gramsci, Antonio. "La rivoluzione contro il Capitale." *Avanti!* (24 Kasım 1917. [Gramsci, *Opere*, 8: *Scritti giovanili 1914-1918*. Turin: Einaudi, 1958, s. 149-53.] *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, par une Société des savants et de gens de lettres, cilt 30, ortak madde "Suffrage." Paris: Lamirault, (1901).

Gross, Jan T. *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.

Harvey, David. *The Condition of Postmodernity.* Oxford: Blacwell, 1990.

Hobsbawm, E. J. *Age of Extremes.* Londra: Michael Joseph, 1994.

Hobsbawm, E. J. *The Age of Revolution: Europe 1789-1848.* Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1962.

Hobsbawm, E. J. *Interesting Times: A Twentieth-Century Life.* Londra: Allen Lane, 2002.

Hugo, Victor. *Napoléon le petit.* Londra: Jeffs, 1852.

Italy. *Commentario sistematico alla Costituzione italiana*, der. Piero Calamandrei ve Alessandro Levi. 2 cilt. Floransa: Barbera, 1950.

Italy. *La Costituzione della Repubblica nei lavori preparatori dell'Assemblea Costituente*. 8 cilt. Roma: Camera dei Deputati-Segretario generale, 1980-1.

Italy. *1946-1975 Italia: fascismo, antifascismo, Resistenza, rinnovamento*. (Lombard bölgesel Konseyi'nce Liberation'un 30. yıldönümünde düzenlenen tartışmalar.) Milano: Feltrinelli, 1975.

Jaurès, Jean. *Histoire socialiste de la Révolution française*, revize edilmiş baskı Albert Mathiez. 8 cilt. Paris: Editions de la Librairie de l'humanité, 1922-4.

Jungbluth, R. *Die Quandts*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2002.

Kaplan, Karel. *Relazione sull'assassinio del segretario generale*, der. L. Antonetti. Roma: Valerio Levi Editore, 1987.

Kershaw, Ian. *Hitler*. Londra: Longman, 1991.

Kuhn, A. *Das faschistische Herrschaftssystem und die moderne Gesellschaft*. Hamburg: Hoffmann and Campe, 1973.

Labriola, A. *Socrate*, der. Benedetto Croce. Bari: Laterza, 1909.

Lamartine, Alphonse de. *Histoire des Girondins*. 8 cilt. Paris: Furne, 1847.

La Puma, L. *Democrazia e socialismo tra diaspora ed esilio. Il dibattito politico in Europa dopo il 1848*. Manduria, Bari ve Roma: Piero Lacaita Editore, 1998.

Laski, H. J. *Democracy in Crisis*. Londra: George Allen and Unwin, 1933.

Lassalle, F. *La guerra d'Italia: il compito della Prussia e altri scritti*, der. E. Ciccotti. Milano: Edizioni *Avanti!*, 1922. (Tıpkı basım, Milano: M&B, 1996.)

Lavisse, E. *Histoire de France contemporaine*. VI. *La Révolution de 1848 et le Second Empire (1848-1859)*, der. Charles Seignobos. Paris: Hachette, 1921.

Le Bon, Gustave, *The Crowd*. Londra: Benn, 1947. (Fransızca'da 1895'de, İngilizce'de 1896'da ilk kez yayınlanmıştır.)

Lefebvre, Georges. *The French Revolution*, çev. Elizabeth Moss Evanson. Londra: Routledge, 2001. (Fransızca'da ilk kez 1930'da, bu çeviri 1962'de yayınlanmıştır.)

Lenin, V. I. *Collected Works*. 4. İngilizce baskı, der. Julius Katzer, cilt 21. Moskova: Progress Publishers, 1964.

Lenin, V. I. *Opere scelte*, çev. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Yönetimindeki Marksizm-Leninizm Enstitüsü. 6 cilt. Roma ve Moskova: Edizioni Riuniti and Progress Publishers, tarihsiz.

Lenin, V. I., Leon Trotsky ve Rosa Luxemburg. *Rivoluzione e polemica sul partito*, der. G. Bedeschi. Roma: Newton Compton, 1973.

Leopardi, Giacomo. *Zibaldone*, notlarla açıklanmış eleştirel baskı, Giuseppe Pacella. 3 cilt. Milano: Ganzanti, 1991.

Leroy-Beaulieu, A. "Le centenaire de 1789." *Revue des Deux Mondes* 93 (1889), s. 860-904.

Leroy-Beaulieu, A. *L'Empire des tsars et les russes*. 3 cilt. Paris: Hachette, 1881-9. (Tıpkı basım, Paris: Laffont, 1991.)

Lewis, George Cornewall. *A Dialogue on the Best Form of Government*. Londra: Parker and Bourn, 1863.

Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert. 3 cilt. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.

Liebknecht, Karl. *Militarism and Antimilitarism with Special regard to the International Young Socialist Movement* (1907), çev. Graham Lock. Cambridge: Rivers press, 1973.

Liebknecht, Karl. *Scritti politici*, der. Enzo Collotti. Milano: Feltrinelli, 1971.

Linguet, Simon Nicolas Henri. *Annales politiques, civiles et littéraires du dix-huitième siècle*. 19 cilt. Londra, 1777-91.

Linz, J. J. *Fascism, Breakdown of Democracy, Authoritarian and Totalitarian Regimes*. Madrid: Instituto J. March de Estudios e Investigaciones, 2002.

Lönne, K. E. *Faschismus als Herausforderung*. Köln ve Viyana: Böhlau-Verlag, 1981. (İtalyanca çevirisi, *Il fascismo come provocazine: Rote Fahne e Vorwärts a confronto con il fascismo italiano tra il 1920 e il 1933*. Napoli: Guida, 1985.)

Losurdo, D. *Democrazia o bonapartismo. Trionfo e decadenza del suffragio universale*. Turin: Bollati Boringhieri, 1993.

Losurdo, D. "Il liberalismo non ha commesso genocidi?" *Liberal* 16 (Şubat-Mart 2003).

Loth, Wilfried. *Stalin's Unwanted Child: The Soviet Union, the German Question, and the Founding of the GDR*, çev. Robert F. Hogg. Londra: Macmillan, 1998.

Luxemburg, Rosa. *Briefe an Karl und Luise Kautsky*. Berlin, 1923.

Luxemburg, Rosa. *Gesammelte Werke*. IV. *August 1914-Januar 1919*. Berlin: Dietz Verlag, 1974.

Luxemburg, Rosa. "Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie." *Die Neue Zeit* 2 (1903/4), s. 484-93, 529-35. (*Gesammelte Werke*. I.2, Berlin, 1970, s. 422-46'da yeniden basılmıştır.)

Mack Smith, Denis. *Garibaldi: A Great Life in Brief*. New York: A. A. Knopf, 1956. (Tıpkı basım, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1982.)
Macpherson, C. B. *Burke*. Oxford: Oxford Univercity Press, 1980.
Maier, C. S. *Recasting Bourgeois Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1975.
Maistre, Joseph de. *Les Bienfaits de la Révalution française* (1795). *Oeuvres complètes*, cilt VII. Lyons: Imprimerie Emmanuel Vitte, 1884-7 içinde.
Malaparte, Curzio. *Technique du coup d'état*. Paris: Grasser, 1931. (*Tecnica del colpo di stato* olarak çevrilmiştir, der. G. Lutti. Floransa: Vallecchi, 1994.)
Maldonado, T. *Che cos'è un intellettuale? Avventure e disavventure di un ruolo*. Milano: Feltrinelli, 1995.
Manacorda, G. *Il bolscevismo: marxismo, mistica, meccanesimo, ateismo, morale, politica, economia, letteratura e arte, scuola e propaganda*. Floransa: Sansoni, 1940.
Mann, Thomas. *Reflections of an Unpolitical Man*, çev. Walter D. Morris. New York: F. Ungar, 1983. (İlk önce 1918'de Almanca basılmıştır.)
Maranini, G. *Storia del potere in Italia 1848-1967*. Floransa: Vallecchi, 1967. (Tıpkı basım, Milano: Corbaccio, 1995.)
Marx, Karl. *The Class Struggles in France (1848-50)*, Friedrich Engels'in giriş yazısıyla. Londra: Martin Lawrence, 1934.
Marx, Karl. "Die Klassenkämpfe in Frankreich." *Neue Rheinische Zeitung* (1850). (*Le lotte di classe in Francia* olarak çevrilmiştir. Turin: Einaudi, 1948.)
Marx, Karl. *The Civil War in France*. Uluslararası İşçi Birliği Genel Kurulu'na Konuşma. Londra: Truelove, 1871.
Marx, Karl. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, der. C. P. Dutt. New York: International Publishers, 1935. [İlk önce "Die achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte," olarak *Die Revolution*'da (May 1852) yayınlanmıştır.]
Marx, Karl ve Friedrich Engels. *The Holy Family, or Critique of Critical Critique*. Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1956. [İlk önce *Die heilige Familie, oder kritik der kritischen kritik gegen Bruno Bauer und Consorten* olarak yayınlanmıştır. Frankfurt am Main: Letirarische Anstalt, 1845.)
Marx, Karl ve Friedrich Engels. *India, Cina, Russia*, der. B. Maffi. Milano: Il Saggiatore, 1970.
Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Werke*. 43 cilt. Berlin: Dietz Verlag, 1956-90.

Mason, T. W. *Sozialpolitik im Dritten Reich.* Opladen: Westdeutscher Verlag, 1977. [*La politica sociale del Terzo Reich* olarak çevrilmiştir. Bari: De Donato, 1980.]

Mastellone, S. *Storia della democrazia in Europa dal XVIII al XX secolo.* Turin: Utet, 1986; 2. baskı 1993, 1789. sayfada yeni bir ekle.

Mastny, Voitech. *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years.* New York ve Oxford: Oxford University Press, 1996.

Mayer, A. J. *The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War.* Londra ve New York: Croom Helm and Pantheon Books, 1981.

Mayeur, J.-M. "Le élites in Francia e in Italia negli anni quaranta." *Italia contemporanea* 153 (Aralık 1983), s. 117-25.

Mazzini, Giuseppe. *Doveri dell'uomo, pensiero ed azione, Dio e popolo.* Floransa: Vallecchi, 1860.

Meade, J. E. *Liberty, Equlity and Efficiency: Apologia pro agathotopia mea.* Basingstoke: Macmillan, 1993.

Meinecke, Friedrich. *Erlebtes 1862-1919.* Stuttgart: Koehler, 1964. [*Esperienze 1862-1919* olarak çevrilmiştir, der. F. Tessitore. Napoli: Guida, 1971.]

Meinecke, Friedrich. *The German Catastrophe*, çev. Sidney B. Fay. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1950.

Menchú, Rigoberta. *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*, der. ve sunan Elisabeth Burgos-Debray, çev. Ann Wright. Londra: Verso, 1984.

Meyer, E. *Der Staat, sein Wesen und seine Organisation*, Weltgeschichte und Weltkrieg içinde. Stuttgart: Cotta, 1916, s. 132-68.

Mill, John Stuart. *Considerations on Representative Government.* Londra: Parker and Bourn, 1861.

Mommsen, Theodor. *Die Grundrechte des deutschen Volkes.* Leipzig: Wigand, 1849. [*I diritti fondamentali del popolo tedesco, commento alla costituzione del 1848* olarak çevrilmiştir, der. G. Valera. Bologna: Il Mulino, 1994.]

Montesquieu, Charles de Secondat, baron de. *De l'esprit des lois, ou rapport que des lois doivent avoir avec la constitution de chaque gouvernement, les moeurs, le climat, la religion, le commerce.* Cenevre: Barillot, 1748. [Yakın bir baskı için bakınız *The Spirit of the Laws*, çev. ve der. Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller ve Harold Samuel Stone. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.]

Montesquieu, L. de. *Le Salut public.* Paris: Plon-Nourrit, 1901.

Mosca, Gaetano. *La sociologia del partito politico nella democrazia moderna* (1912), *Partiti e sindicati nella crisi del regime parlamentare* içinde. Bari: Laterza, 1949.

Mosca, Gaetano. *Sulla teorica dei governi e sul governo parlamentare: studii storici e sociali.* Turin: Loescher, 1884.

Napoléon, Louis. *Extinction du paupérisme* (1844), *Oeuvres de Napoléon III-I* içinde, cilt II. Paris: Amyot, 1856.

Noelle-Neumann, Elisabeth. *Die Schweigespirale: öffentliche meinung, unsere soziale Haut.* Münih: Piper, 1980. [*La spirale del silenzio: per una teoria dell'opinione pubblica* olarak çevrilmiştir. Roma: Meltemi, 2002.]

Nolte, Ernst *Der europäische Burgerkrieg 1917-1945: Nazionalsozialmus and Bolschewismus.* Frankfurt am Main: Ullstein, 1987. [*Nazionalsocialismo e bolscevismo: La Guerra civile europea 1917-1945* olarak çevrilmiştir. Floransa: Sansoni, 1988.]

Odifreddi, P. "La democrazia impossibile." *Lettera pristem* no. 11 (Mart 1994), s. 26-31.

Oliphant, Laurence. *Universal Suffrage and Napoleon the Third.* Edinburgh ve Londra: Blackwood, 1860.

Ollivier, E. *L'Empire liberal: études, récits, souvenirs. II. Louis Napoléon et le coup d'état.* Paris: Garnier, 1987.

Ornaghi, L. ve V. E. Parsi. *La virtù dei migliori. Le élite, la democrazia, l'Italia.* Bologna: Il Mulino, 1994.

Orwell, George. *Homage to Catalonia.* Londra: Secker and Warburg, 1938.

Orwell, George. *Nineteen Eighty-Four.* Londra: Secker and Warburg, 1948.

Pagliaro, A. *Il fascismo contro il comunismo.* Floransa: Le Monnier, 1938.

Palmer, R. R. *The Age of Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800.* 2 cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1959-64.

Panikkar, Raimon. *I fondamenti della democrazia: forza, debolezza, limite.* Roma: Edizioni Lavoro, 2000. (1997'de gerçekleştirilen bir konferanstan.)

Pareto, V. *Transformazione della democrazia.* Milano: Corbaccio, 1921. Yeni baskı E. Susca tarafından, D. Losurdo'nun giriş yazısıyla. Roma: Edizioni Riuniti, 1999.

Parry, G. *Political Elites.* Londra: Allen and Unwin, 1969.

Partito Nazionale Fascista. *Dizionario di politica.* Roma: Istituto dell'Enciclopedia italiana, 1940.

Perfetti, F. C. Malaparte, *Tecnico del colpo di stato*'ya not. Milano: Mondadori, 2002.

Pflugk-Hartung, J. von. *Weltgeschichte: Die entwicklung der Menschheit in Staat und Gesellschaft, in Kultur und Geistesleben.* 6 cilt. Berlin: Ullstein, 1907-10. [*Storia universale: lo sviluppo dell'umanità sotto l'aspetto politico, sociale e intellettuale* olarak çevrilmiştir. Milano: Società Editrice Libraria, 1912-30.]

[Prudhomme, Louis, "L.P." olarak) *L'Europe tourmentée par la Révolution en France.* Paris: Pélicier, 1815.

Rabbe, Alphonse. *Biographie universelle et portative des contemporains... Prospectus... Notice sur Jacques-Louis David*, par l'auteur de la notice sur Canning [Alphonse Rabbe]. Paris: Au Bureau de la Biographie, 1827.

Read, A. ve D. Fisher. *The Deadly Embrace: Hitler, Stalin and the Nazi-Soviet Pact.* Londra: Michael Joseph, 1988.

Reinhard, Wolfgang. *Geschichte des Staatgewalt. Eine vergleichende Verfassungs-geschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Münih: Beck, 1999. [*Storia del potere politico in Europa* olarak çevrilmiştir. Bologna: Il Mulino, 2001.]

Rémond, R. *La Vie politique en France.* 2 cilt. 2. baskı Paris: Colin, 1986.

Rensi, Giuseppe. *Gli ancien régimes e la democrazia diretta.* Bellinzone: Tipografia Colombi, 1902. [Yeni baskı Roma, 1926, tıpkı basım ve der. N. Emercy. Milano: Adelphi, 1995.]

Revelli, Marco. *Putney: alle radici della democrazia moderna. Il dibattito tra i protagonisti della "Rivoluzione inglese."* Milano: Baldine and Castoldi, 1997.

Reymond, F. "Un manifeste inédit de Benjamin Constant." *Annales Benjamin Constant* 5 (1985), s. 81-93.

Robespierre, Maximilien. *Oeuvres complètes.* 10 cilt. Paris: Presses Universitaires de France, 1910-67.

Ronchey, A. *I limiti del capitalismo.* Milano: Rizzoli, 1991.

Rosenberg, Arthur. "Aristoteles uber Demokratie und Klassenkampf." *Rheinisches Museum* NS 82 (1933), s. 339-61. [*Demokratie und Klassenkempf*, Augewählte Studien, der. H.-U. Wehler. Frankfurt am Main: Ullstein, 1974, s. 103-25'de yeniden basılmıştır.]

Rosenberg, Arthur. *The Birth of the German Republic*, çev. Ian F. D. Morrow. Londra: Oxford University Press, 1931. [Tıpkı basım, New York: Russell and Russell, 1962.]

Rosenberg, Arthur. *Democracy and Socialism: A Contribution to the Political History of the Last 150 Years*, çev. George Rosen. New York: A. A. Knopf, 1939. [tıpkı basım, Boston: Beacon, 1965.]

Rosenberg, Arthur. *Demokratie und Klassenkempf im Altertum*. Bielefeld: Velhagen and Klasing, 1921.

Rosenberg, Arthur. *A History of Bolshevism: From Marx to the First Five Years' Plan*, çev. Ian F. D. Morrow. Londra: Oxford University Press, 1934. [Tıpkı basım, New York: Russell and Russell, 1965.]

Rotteck, K. von. *Staats-Lexikon oder Encyklopädie des Staatswissenschaften*. 15 cilt. Frankfurt am Main, 1834-43. Supplementbände 1-4, 1843-8.

Rousseau, Jean-Jacques. *Correspondance complète*, der. R. A. Leigh. 52 cilt. Oxford: Voltaire Foundation, 1965-98.

Rousseau, Jean-Jacques. *Correspondance générale*, der. Th. Dufour. 20 cilt. Paris: Colin, 1924-34.

Rousseau, Jean-Jacques. *Du Contrat social, ou Principes du droit politique*. Amsterdam: Rey, 1762. [*The Social Contract and the Discourses* olarak çevrilmiştir, çev. G. D. H. Cole, gözden geçiren J. H. Brumfitt ve John C. Hall, Alan Ryan'ın giriş yazısıyla. Londra: David Campbell, 1993.]

Saint-Simon, Claude-Henri, comte de ve J.-N.-A. Thierry. *De la réorganisation de la société européenne*. Paris: Egron, 1814.

Saitta, A. *La Quarta repubblica Francese e la sua prima Costituente*. Floransa: Sansone, 1947.

Salamone, C. "La parola smarrita. Sul testo dell'articolo 75 della Constituenze." *Biblioteca* 1 (1990), s. 19-23.

Salsano, A. *L'altro corporativismo. Tecnocrazia e managerialismo tra le due guerre*. Turin: Il Segnalibro, 2003.

Sassoon, Donald. *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century*. Londra: Tauris, 1996.

Schlangen, Walter. *Demokratie und bürgerliche Gesellschaft*. Stuttgart: Kohlhammer, 1973. [*Democrazia e società borghese* olarak çevrilmiştir. Bologna: Il Mulino, 1979.]

Schmitt, K. *Die Diktatur*. Münih ve Leipzig: Duncker and Humblot, 1921. [*La dittatura: dalle origini dell'idea moderna di sovranità alla lotta di classe proletaria* olarak çevrilmiştir. Roma ve Bari: Laterza, 1975.]

Schvarcz, Julius. *Die Demokratie*. 2 cilt. Leipzig: Duncker and Humblot, 1877-98.

Schwabe, K. *Wissenschaft und Kriegsmoral*. Göttingen: Musterschmidt, 1969.

Schwarzwäller, W. *Hitlers Geld. Vom armen Kunstmaler zum millionenschweren Führer*. Viyana: Überreuter, 1998.

Seton-Watson, Hugh. *Eastern Europe between the Wars: 1918-1941*. Cambridge: Cambridge University Press, 1945.

Shirer, William L. *The Collapse of the Third Republic*. New York: Simon and Schuster, 1969.

Siedentop, L. *Democracy in Europe*. Londra: Penguin Press, 2000.

Siotto Pintor, M. Entry "Elezione," Enciclopedia Italiana, cilt 13. Roma, 1932, s. 780-3 içinde.

Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Stalin, Joseph. *Corrispondenza tra Stalin, Churchill, Roosevelt, Attlee, Truman 1941-1945*. 2 cilt. Moskova: Progress Editions, 1985.

Stannard, David E. *American Holocaust: Columbus and the Conquest of the New World*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Steffen, G. F. *Die Demokratie in England: einige Beobachtungen im neuen Jahrhundert und ein Renaissanceepilog*. Jena: Diederichs, 1911.

Steffen, G. F. *Das Problem der Demokratie*. Jena: Diederichs, 1912.

Storia del partito comunista (b) dell'URSS (1938). İtalyanca çeviri. Napoli: Ricciardi, 1944.

Strumia, A. M. "Autorità e potere: le repubbliche antiche nell'Inghilterra del XVII secolo." *I linguaggi politici delle rivoluzioni in Europa XVII-XIX secolo. Atti del convegno (Lecce, 11-13 ottobre 1990)*, der. E. Pii. Floransa: Leo S. Olschki, 1992 içinde.

Swift, Jonathan ve John Arbuthnot. *A Treatise on the Art of Political Lying*. Londra, 1712.

Sybel, H. von. *Geschichte der Revolutionszeit von 1789 bis 1795*. 3 cilt. Düsseldorf: J. Buddeus Verlag, 1853-8.

Tarle, E. V. *Storia d'Europa: 1871-1919*. Roma: Edizioni Riuniti, 1959. [İlk önce Rusçada, 1928'de yayınlanmıştır.]

Tasca, Angelo. *The Russo-German Alliance: August 1939-June 1941*, çev. John ve Micheline Cullen. Londra: Chapman and Hall, 1950.

Tchouev, F. *Conversations avec Molotov*, H. Carrère d'Encausse'nin önsözüyle. Pris: Albin Michel, 1995. [İlk önce Rusçada 1991'de yayınlandı.]

Tetens, T. H. *The New Germany and Old Nazis*. Londra: Secker and Warburg, 1961.

Thatcher, Margaret. *Britain and Europe*. Başbakanın 20 Eylül 1988'de Bruges'deki konuşmasının metni. Londra: Conservative Political Centre, 1988.

Thomas, Hugh. *The Spanish Civil War*. 4. baskı, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş. Londra: Penguin, 2003. [İlk olarak 1961'de yayınlandı.]

Tocqueville, Alexis de. *De la démocratie en Amérique*. 4 cilt. Paris: Gosselin, 1835-40.
Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America and Two Essays on America*, çev. Gerald E. Bevan, Isaac Kramnick'in giriş yazısı ve notlarıyla. Londra: Penguin, 2003.
Tocqueville, Alexis de. *Dizionario delle idee*, der. G. Pisanò. Roma: Edizioni Riuniti, 1997.
Tocqueville, Alexis de. *Recollections: The French Revolution of 1848*, der. J. P. Mayer ve A. P. Ker, Fernand Braudel'in yeni giriş yazısıyla, çev. George Lawrence ve Danielle Salti. New Brunswick, NJ ve Oxford: Transaction Books, 1989.
Tocqueville, Alexis de. *Scritti, note, discorsi politici*, der. U. Coldagelli. Turin: Bollati Boringhieri, 1994.
Tocqueville, Alexis de. *Voyage in Amérique (1865)*, Oeuvres, cilt I, der. J.-P. Mayer. Paris: Gallimard, 1951 içinde.
Togliatti, Palmiro. *Opere*, der. E. Ragioneri, F. Andreucci, P. Spriano ve L. Gruppi. 6 cilt. Roma: Edizioni Riuniti, 1967-84.
Togliatti, Palmiro. *La politica di unutà nazionale dei comunisti* (Napoli, 11 Nisan 1944). Roma: Edizioni Robin, 1999.
Togliatti, Palmiro. *Per una repubblica democratica e antifascista: discorsi alla Costituente*, der. G. Pallotta. Roma: Newton Compton, 1976.
Torre, A. *Alla vigilia della Guerra mondiale 1914-1918*. Milano Istituto per gli studi di Politica Internazionale, 1942.
Toynbee, Arnold. *The World and the West*. The Reith Söylevleri 1952. Londra ve New York: Oxford University Press, 1953.
Trentin, S. "Commento sul Costitutuzione dell'URSS." *Giustizia e libertà* (Paris, Temmuz 1936.)
Trevelyan, G. M. *England under Quenn Anne*. 3 cilt. Londra: Longmans, 1930-4. *La Troisième République*, der. Maxime Petit. Paris: Larousse, 1939.
Trotsky, L. D. *Guerra e rivoluzione* (1970). İtalyanca çevirisi. Milan: Mondadori, 1973.
Trotsky, I. D. *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman. 3 cilt. Londra: Victor Gollancz, 1932-3.
Trotsky, L.D. *I nostri compiti politici* (1904). İtalyanca çevirisi. Roma: La Nuova Sinistra, 1972.
Trotsky, L. D. *La mia vita* (1930). İtalyanca çeviri Ervino Pocar. Milano: Mondadori, 1930.
Trotsky, L. D. *Millenovecentocinque* (1922). İtalyanca çevirisi. Roma: Newton Compton, 1976.

Tulard, J. (der.). *L'Europe au temps de Napoléon*. Le Coteau: Editions Horvath, 1989.
Turner, H. Ashby, Jr. *Hitler's Thirty Days to Power: January 1933*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1996.

USSR Academy of Sciences. *Storia universale (1955-65)*. 13 cilt. İtalyanca çevirisi. Milano: Teti, 1965-87.
Utchenko, S. L. ve I. M. Diakonov. *Social Stratification of Ancient Society*. Moskova: Nauka Publishing House., 1970.

Valiani, L. *Tutte le strade conducono a Roma*. Floransa: La Nuova Italia, 1947.
Vermeil, Edmond. *The German Scene (Social, Political, Cultural): 1930 to the Present Day*, çev. L. J. Ludovici. Londra: Harrap, 1956.
Vetter, C. *Dispotismo della libertà dittatura e rivoluzione dall'Illuminismo al 1848*. Milano: Franco Angeli, 1993.
Villey, E. *Les Périls de la démocratie française*. Paris: Plon, 1910.
Vita-Finzi, P. *Le delusioni della libertà: dittatura e rivoluzione dall'Illuminismo al 1848*. Milano: Franco Angeli, 1993.
Villey, E. *Les Périls de la démocratie française*. Paris: Plon, 1910.
Vita-Finzi, P. *Le delusioni della libertà*. Floransa: Vallecchi, 1961.
Vogt, J. *Sklaverei und Humanität im klassischen Griechentum*. Wiesbaden: Akademie der Wissenschaften und der literatur in Mainz, 1953.

Warner, S. ve D. Gambetta. *La retorica della riforma. Fine del sistema proporzionale in Italia*. Turin: Einaudi, 1994.
Weber, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Teilband 5. *Die Stadt* (1921). Tübingen: Mohr, 1999. (*Economia e società*. V. *La città* olarak çevrilmiştir, der. Massimo Palma, Max Weber Gesamtausgabe'nın yeni eleştirel metnini kullanıyor. Roma: Donzelli, 2003.)
Weitz, J. *Hitler's Banker: Hjalmar Horace Greeley Schacht*, Londra: Little, Brown, 1997.
Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. "Das Nationalfest der Deutschen." *Nord-deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Ocak 1918.
Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. "In den zweiten Kriegswinter (1915)," *Reden aus der Kriegszeit*. Berlin: Weidmann, 1915 içinde.

Dizin

A

ABD, 16, 18, 21, 22, 42, 55, 71, 94, 132, 154, 164, 181, 185, 197, 201, 210, 216, 217, 225, 229, 232, 237, 266, 271, 272, 302. *ayrıca bkz.* Amerikan demokrasisi
  Bağımsızlık Bildirgesi, 42
  başkanlık seçimleri, 167
  Batı Almanya, 226
  faşist rejimleri desteklemesi, 258
  ve Birinci Dünya Savaşı , 159
  ve İtalya, 218
  ve Macaristan, 234-235
  ve Rus Devrimi, 275
  ve savaştan sonra Avrupa'nın bölünmesi, 212-213
  ve Sovyet Rusya Sonrası, 262-263
Abdülnasır, Cemal, 236
Actium savaşı, 14
Adenauer, Konrad, 227, 228, 229, 230, 237
Aeschines, 27
Afganistan, 16
Albert (Martin), 87
Albertini, Luigi, 137, 179
Alcibiades, 29, 31
Alleg, Henri, 237
Allende, Salvador, 187
Almanya, 64, 65, 104, 119, 136, 174, 177, 181, 182, 186, 192, 195, 196, 199, 205, *211, 212,* 225, 226, 229, 230, 232, 259, 266, 268, 270, 283, 290, 293, 295, 302, 303. ayrıca bkz. Doğu Almanya (Demokratik Alman Cumhuriyeti); Nazi Almanyası; Batı Almanya (Federal Cumhuriyeti)
  Alman radikalizmi, 83
  Bavyera Cumhuriyeti, 160-162
  Dawes Planı, 159, 164
  Doğu Almanya, 228-229, 260
  Frankfurt meclisi, 86
  Freikorps, 163
  gerici kitle hareketleri, 130-131
  imparatorluk meclisi, 124-125
  işçi hareketi, 118, 119-135
  Kiel denizcilerinin ayaklanması, 158, 159, 178
  Reichstag seçimleri (1920), 164
  savaş sonrasında bölünme, 213
  seçim sistemleri/yasaları, 111, 123-124, 126, 167-168
  siyasi partiler, 130, 156, 158, 162-163
    Alman Komünist Partisi (KDP), 184, 201, 230-231
    Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD), 157, 160, 162, 163, 164, 178
    Sosyal Demokrat Parti (SPD), 162, 163, 164, 178
  sosyalizm, 120-121, 122, 124, 126-130, 134, 135, 149, 228, 274
  Spartakistler, 156, 160, 162, 163-164, 179, 195
  Stresemann dönemi, 159
  Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri (1919), 162-163, 164
  ve Amerikan demokrasisi, 21, 159
  ve "Avrupa İç Savaşı", 171, 176-177, 190
  ve Birinci Dünya *Savaşı, 118*, 128, 135, 156-159
  ve genel oy hakkı, 118, 122, 123, 125
  ve Komünist Manifesto, 84-86
  ve Reformasyon, 276

ve Rusya, 151, 156, 274
Weimar Cumhuriyeti, 157, 164, 165, 168, 180, 184, 201, 229
Amerikan Demokrasisi. ayrıca bkz. ABD (Amerika Birleşik Devletleri)
üzerine, Engels, 120
üzerine, Tocqueville, 19
ve Almanya, 21, 158
ve Fransız Devrimi, 282-283
ve kölecilik, 41-42, 45-46, 55-56
ve siyahlar, *19*
ve Tarım Reformcuları, 84, 86
Amerikan Devrimi, 46, 76
Anglikan Kilisesi, 40, 64, 80
Anglosakson anayasası, 41
Appert, Félix-Antoine, 137
Arap fetihleri ve Avrupa, *14*
Aristo, 10, 13, 25, 29, 35, 282, 283
Atina anayasası , 9
Politics , 5, 33
Aristofanes, 29, 35
The Knights, 4
Aristogiton, 37, 38
Arnault, Antoine-Vincent, 70
Arnavut sığınmacılar, 257
Arrow Kenneth, 76
Asheri, David, 12
Asya ve Avrupa, 12-14
Aşil, 12, 17
Athenagoras, 37
Atina demokrasisi. bkz. klasik Yunan demokrasisi
"Atlantik" devrimi, 21, 22
Attica, 32, 37
Attlee, Clement, 200
Augustine, St., 14
Aulard, Alphonse, 147
Avam Kamarası Tutanakları, 39, 75, 81, 116, 117, 129, 196
Avrupa anayasası (taslağa önsöz, 2003), 7, 8, 10
Avrupa İç Savaşı, 173-196
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189-197
Avrupa merkezcilik, 20
Avrupa ve Asya, 12
Avusturya, 63, 64, 124, 125, 155, 181, 205, 227
faşizm, 180
genel oy hakkı, 118
nispi temsil , 124, 125
Axelrod, Pavel, 152

B

Babeuf, François-Noël, 45, 79, 282
Baden, Max von, 65, 161, 162
Badoglio, Pietro, 173, 217
Bailly, Auguste, *94*
Balbo, Italo, 278
Bangou, Henri, 45, 46
Barbès, Armand, 88, 89
Barère de Vieuzac, Bertrand, 63, 68, 89
Barnave, Antoine, 22
Baruch, Bernard Mannes, 213
Basso, Lelio, 205, 206, 208
Bastid, Paul, 90
Batı Almanya (Federal Cumhuriyeti), 201, 204, 205-206, 226, 227, 228, 237, 252
televizyon ve kamuoyu oluşturma, 254-255
ve Soğuk Savaş, 226-229
Baudelaire, Charles, 91
Bauer, Bruno, 180
Bauer, Otto, 170
The Crisis of Democracy (Demokrasinin Krizi), 131, 133-134
Bauman, Nikolai, 155
Bavyera Cumhuriyeti, 160
Bayle, Pierre, 5
Beau de Loménie, Emmanuel, 144
Beck, Józef, 190
Belçika, 125, 151
ve İkinci Dünya Savaşı, 192
Bendersky, Joseph, 213
Bene, Eduard, 221, 222
Beria, Lavrenti, 228, 232
Berlin ayaklanması, 228
Bethmann-Hollweg, Theobald von, 157
Birinci Dünya Savaşı, 21, 65, 116, 119, 133-136, 150, 165, 177, 275
ve Almanya, 118, 128, 135, 156-159
ve "Avrupa İç Savaşı", 178, 182
ve Fransa, 135-136, 145
ve İngiltere'de oy hakkı, 117
ve İtalya, 135, 136, 158
ve Rusya, 134-135, 156, 267, 274-276
Birinci Enternasyonal, 85, 120, 121
Bismark, Otto von, 115, 121, 124, 126, 130, 149
Bizans İmparatorluğu, 6, 14, 15, 57
Blanc, Louis, 85, 87, 88, 89, 97

Blanqui, Louis Auguste, 87, 88, 89
Blum, Léon, 185, 186
Bobbio, Norberto, 206, 259
Bonapart, Prens Louis. bkz. Napolyon, Fransa İmparatoru
Bonghi, Ruggero, 19
Bonnefous, Édouard, 137
Bosna, 17
Boulanger, Georges, 145, 239
Bourgés-Maunoury, Maurice, 238
Bourgin, Georges, 137
Bramstedt, Ernst, 183
Brandenburg, Erich, 150
Brandt, Willy, 187, 197, 227, 259
Braudel, Fernand, 135, 178
Bréa, Jean-Baptiste-Fidel, 5, 49
Brest-Litovsk Antlaşması (1918), 169, 173, 190, 195
Brezhnev, Leonid, 263, 279
Briand, Aristide, 145
Britanya. bkz. İngiltere
Brunialti, Attilio, 18
Brügel, J. W., 191
Bryce, James, 140, 141, 143, 144
Bulgaristan, 195, 210, 211, 212
Buonarroti, Filippo, 204
Burckhardt, Carl, 173
Burke, Edmund, 19, 65
  Reflections on the Revolution in France, 19
Bush, George, Jr., 253
Bustani, José Mauricio, 255
Büyük İskender, 4, 12, 13
Büyük Pedro, Rus çarı, 16, 277, 278

C–Ç

Calamandrei, Piero, 205
Calame, Claude, 17
Caligula, Roma İmparatoru, 5
Canning, George, 80
Carducci, Giosuè, 19
Carr, E. H., 60, 153, 269
Castlereagh, Robert Stewart, 65, 80
Cavaignac, Jean-Baptiste, 90, 91, 92, 96, 97, 100
Cavour, Camillo Benso, 1
Cezayir Fransa Savaşı, 237-240
Chamberlain, Neville, 193, 197
Chambord, Hendi de Bourbon, kont, 138
Chaplin, Charlie, 225
Charlemagne, imparator, 14
Chartism (Dilekçecilik), 79, 84
Churchill, Winston, 129
  Lenin üzerine, 267
  Rusya'ya Nazi saldırısı üzerine, 196-197
  savaştan sonraki seçim yenilgisi, 199
  ve "Avrupa İç Savaşı", 173, 174, 181
  ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189
  ve savaş sonrası Almanya, 227
  ve savaştan sonra Avrupa'nın bölünmesi, 210-212
  ve Yunanistan, 217-218
Cimon, 31, 34, 35
Claudius, Roma imparatoru, 36
Cleisthenes, 12, 23, 29, 31
Clemenceau, Georges, 142, 145, 146, 147
Cleon, 4, 29, 31, 53
Clinton, William Jefferson, 218, 263
Collotti, Enzo, 228, 292
Combes, Émile, 142
Condorcet, Jean-Antoine Caritat, 54-55, 76, 108
Considérant, Victor Prosper, 89
Constant, Benjamin, 67, 78, 284, 290, 310, 319
Corbino, Epicarmo, 206, 207
Corday, Charlotte, 72
Coty, René, 239
Courtois, Stéphane, 280
Couthon, Georges-Auguste, 72
Cremieux, Adolphe, 88
Crispi, Francesco, 111, 115, 133
Critias, 26, 32
Croce, Benedetto, 1, 3, 110, 111, 112, 114, 168, 267, 283, 288, 291, 297, 314
Çan Kayşek, 231
Çavuşesku, Nikolay, 216
Çekoslovakya, 184, 216, 225, 230
  Prag Baharı (1968), 222-223
  Prag Darbesi (1948) 221-223
  ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189, 190
  ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 211, 213
Çin, 233, 234, 273, 277
  Halk Cumhuriyeti, 231, 235, 241, 268
  ve Fransız *Devrimi, 266*

D

D'Annunzio, Gabriele, 4
Dacier, Bon-Joseph, 57
Dahl, Robert, 42, 251, 289, 304, 310
Daladier, Edouard, 186, 197
Danton, Georges-Jacques, 43, 48, 147
Darius, Pers kralı, 12, 13, 281, 282
Daru, Napoléon, 100
De Francesco, Giuseppe Menotti, 167
De Gasperi, Alcide, 205, 219, 220, 271, 300, 305, 310
De Gaulle, Charles
  ve "Avrupa İç Savaşı", 173, 174
  ve Cezayir İsyanı, 238-239
  ve de Gaulle'cülük, 241-242, 243-244
  ve Dördüncü Cumhuriyet, 231, 232
  ve Fransız anayasası, 240
  ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 212
Delacroix, Jean-François, 43, 44, 45
demokratia, 11
  ve diktatörlük, 24-25
  ve yurttaşlık, 6
Demostenes, 11, 12, 13, 14, 17, 31, 37, 74, 129, 146, 250
Desfourneaux, Edme-Étienne, count, 58
despotizm ve demokrasi , 5, 281
Deutscher, Isaac, *128, 176*, 234, 270, 302, 310, 322
Diaz, José, 297, 310
Dickens, Charles: A Tale of Two Cities, 116
Dilekçecilik, 79, 84, 96
diktatörlük
  ve demokrasi, 281
  ve demokratia, 6
  ve Fransız Devrimi, 282
  ve Garibaldi, 1-2
Dimitrov, Georgi, 185, 189, 191, 192, 195, 279, 298, 299, 306, 311
Dio Cassius, 6
Disraeli, Benjamin, 3
Djilas, Milovan, 228, 302, 311
doğrudan demokrasi ve Rusya, 170-*171*
Doğu Almanya (Demokratik Alman Cumhuriyeti), 228, 230
Dollfuss, Engelbert, 180
Dördüncü Enternasyonal, 192, 268
Dörtlü İttifak, 69
Droysen, J. G., 4, 287, 311
Du Camp, Maxime, 137, 311
Dufay de la Tour, Louis-Pierre, 42, 43
Dulles, John Foster, 226, 232
Duverger, Maurice, 66, 243, 244, 269, 290, 303, 311
Duvivier, Franciade-Fleurus, 90

E

Ebert, Friedrich, 161, 162, 163, 164
Eden, Anthony, 211, 227, 236
Eisenhower, Dwight D., 226
Eisenstein, Sergei, 277
Eisner, Kurt, 160
Engels, Friedrich, 3, 60, 61, 83, 85, 86, 108, 125, 126-129, 130, 149, 162. ayrıca bkz. Karl Marx
  Amerikan demokrasisi üzerine, 132
  Avrupa işçi hareketi üzerine, 119, 120, 122-123
  genel oy hakkı üzerine, 104, 123
  İmparatorluk Meclisi üzerine, 124
  On the History of Early Chris*tianity, 128*
  Paris Komünü üzerine, 119, 121-122
  Socialism in Germany, 126-129
  ve Birinci Dünya Savaşı, 135-136, 158, 159
  ve Rusya, 150, 156
  ve sosyalizm, 266-267
Enghien, Louis Antoine Henri de Condé, dük, 5
Enternasyonal. bkz. Komintern
  Birinci, 120-121
  Dördüncü, 192, 268, 272
  İkinci, 149, 178
Epstein, Fritz, 156, 294
Eski Yunan Konfederasyonu, 36
Essad Bey, Mohammed, 269, 305, 311
Eşitleyiciler, 41
eşitlikçilik ve demokrasi, 259
Euripides, 282

F

Facta, Luigi, 166
Fanfani, Amintore, 205, 209, 219, 300, 312

faşizm
faşist rejimlere ABD desteği, 258-259
İtalya'da, 126, 166-168
ve ABD Mundt-Nixon Yasası, 225-226
ve Avrupa antifaşizmi, 199-200, 214-215
ve "Avrupa İç Savaşı", 178-184, 185-186
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 191, 192-193
ve oligarşik demokrasi, 257-258
ve Rusya, 278-279
Faucher, Léon, 100, 291
Faupel, Wilhelm von, 187
Fejtö, François, 212, 213, 222, 301, 312
Feuchtwanger, Lion, 270, 305, 312
Fierlinger, Zdenek, 221, 222
Filofei, 15
Finlandiya, 150, 195, 197
Finley, Moses, 51, 225
Fischler, Fritz, 179
Fisher, David, 191, 319
Fisher, H. A. L.: History of Europe, 1, 80, 287, 290, 312
Flandin, Pierre-Étienne, 146
Fontaine, André, 227, 302, 312
Fouché, Joseph, 65
Franco, Francisco, 184, 185-186, 186-187, 226, 238
Fransa, 8, 22, 43, 45, 63, 64, 65, 82, 105, 111, 112, 115, 116, 124, 132, 134, 176, 193, 201, 267, 270, 273, 277, 284
Anayasa (1851), 103-104
Anayasa (1946), 202-204
Anayasa (1958), 241, 244
Beşinci Cumhuriyet, 104, 240-242, 243-245, 250
Birinci İmparatorluk, 70, 93
cumhuriyetçi partiler, 142
Devrim (1848), 83, 86-92, *95-101, 121*
Dördüncü Cumhuriyet, 218, 231-233, 237-242, 243
Dreyfus Davası, 130
Halk Cephesi hükümeti, 142-143, 145, 185, 188
İkinci İmparatorluk, 106-108, 139, 145
işçi hareketi, 119-120, 123
komünizm, 218-219, 231-232, 244-245
Paris Komünü, 90, 100, 107, 119-122, 130, 137-138, 142-143, 149, 266
Restorasyon, 66-74, 77-79
seçim sistemleri/yasaları, 77-78, 109-110, 113-114, 123, 138-140, 167, 243-244, 247-248, 249-250, 252
siyasi partiler, 130, 141-145, 231, 241, 244-245
sosyalizm, 138, 149, 218
Temmuz Devrimi (1830), 80
Temmuz Monarşisi, 78
Üçüncü Cumhuriyet, 133, 137-147, 215
ve Amerikan demokrasisi, 21
ve antifaşizm, 199
ve "Avrupa İç Savaşı", 174, 178-179, 181, 182, 183-184
ve Batı Almanya, 227
ve Birinci Dünya Savaşı, 135-136, 145
ve Bonapartizm, 240-242
ve de Gaulle'cülük, 241, 243-244
ve genel oy hakkı, 87-88, 91-92, 98-101, 103-104
ve İkinci Dünya Savaşı, 194
ve İspanya İç Savaşı, 186, 187, 188
ve Katolik Kilisesi, 140, 276
ve Komünist Manifesto, 85, 86
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189, 190, 192, 197
ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 212, 213, 214, 215
ve Sovyetler Birliği, 221
ve Süveyş Krizi, 236-237
ve Vichy Hükümeti, 135, 136, 180, 181, 197
Fransız Devrimi, 19, 21, 88, 90, 143, 250, 251, 272, 273. ayrıca bkz. Jakobenler
Jirondenlerin yenilgisi (1793), 89
seçim sistemi ve 1791 anayasası, 76-77
terör, 147
ve Alman işçi hareketi, 136
ve Amerikan demokrasisi, 282-283
ve Çin, 267
ve Clemenceau, 146-147

ve genel oy hakkı, 87
ve İngiltere, 116
ve Juarès, 146
ve kölecilik, 43-45, 47-61
ve liberalizm, 63-74
ve Üçüncü Cumhuriyet, 142
ve Yunan demokrasisi, 28
Furet, François, 21, 199, 273, 288, 312
Fustel de Coulanges, Numa-Denis, 56, 57, 312

G

Gail, Jean-Baptiste, 49, 238
Gaillard, Felix, 238
Gallifet, Gaston-Alexander-Auguste, 137
Gambetta, Léon, 107, 142
Gapon, Georgii, 153, 154
Garibaldi, Giuseppe, 1-3, *115*
Gaulle, Charles de bkz. De Gaulle, Charles
Gemelli, Agostino, 205
genel oy hakkı, 21, 41, 60, 68, 77, 84, 85, 138, 155, 164, 185, 251
üzerine Marks, 104-108
ve Almanya, 118, 122, 123, 125-126
ve Fransa
1848 Devrimi, 87-88, 91-92
III. Napolyon'un darbesi, 99-101, 103-104, 106-108
ve İngiltere, 80-81, 115-118
ve İtalya, 109, 110-111, 166-167
ve Komünist Manifesto, 122
"yumuşak" bir biçimde lağvedilmesi, 248-249
Gentile, Giovanni, 278, 295
Gerschenkron, Alexander, 262
Gibbon, Edward, 7
Giolitti, Giovanni, 109, 313
Giscard d'Estaing, Valéry, 8
Giuliano, Sal*vatore, 202*
*giz*li oy
Fransa'da, 140
İngiltere'de, 116
Gladstone, W. E., 116
Globke, Hans, 229, 230
Godechot, Jacques, 22
Goebbels, Joseph, 165, 183
Goering, Hermann, 163
Goethe, J. W. von, 4, 265
Gomulka, Wladislaw, 234, 235, 236, 260
Gorbachev, Mikhail, 16
Gorky, Maxim, 271
Got, Pierre, 182
Gottwald, Klement, 221, 222, 223
göçmen işçiler, 100
Gramsci, Antonio, 3, 4, 93, 128, 209, 267, 287, 313
Grégoire, Baptiste-Henri, 44
Grévy, Jules, 132
Grey, Charles, 81, 82
Gromyko, Andrei, 228
Grote, George, 53
Guadeloupe'ta kölelik, 58
Guizot, François, 78, 87, 107, 244
Gullo, Fausto, 202

H

Haase, Hugo, 157, 160
Haeckel, Ernst, 18
Haldeman, H. R., 225
"halk demokrasileri", 199, 209, 213, 215, 220, 223, 233, 234, 235, 236, 252, 260
Hammett, Dashiell, 225
Hansson, Per Albin, 214
hegemonya ve genel oy hakkı, 110
Herodot, *12, 23*
*Herriot, Edouar*d, 143
Hıristiyanlık. bkz. Katolik Kilisesi Ortodoks Kilisesi, 14-16
Reformlar, 276
Hırvatistan, 16, 214
Hindenburg, Paul Ludwig, 162, 164, 168, 179
Hindiçini savaşları, 231
Hitler, Adolf, 94, 134, 163, 191, 195, 214, 230, 268
iktidara yükselişi, 164-165, 182
Rusya üzerine, 173
üzerine Troçki, 192-193
ve "Avrupa İç Savaşı", 183-184
ve İkinci Dünya Savaşı, 210
ve Münih Ayaklanması, 164, 165
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189, 190, 196
ve seçim sistemi, 167-168

Ho Şi Minh, 231
Hobbes, Thomas, 10
Hobsbawm, Eric, 83, 234
Homer: İlyada, 11
Hopkins, Harry, 213
Horthy, Miklos, 176, 180
Huber, Louis, 89
Hugenberg, Alfred, 165
Hugo, Victor, 105, 108
  Napoleon the Small, 94, 96
  Sefiller, 87, 90-91, 100
Hugues, Victor, 46, 58
Hume, David, 52
Hyperides, 37, 38

I–İ

I. Alexander, Rus çarı, 63, 65, 80
I. Bartholomeos, İstanbul Patriği, 15
I. Charles, İngiltere kralı, 40, 41
I. Napolyon, Fransa İmparatoru, 94
  üzerine Goethe, 3-4
  ve Constant, 67-68, 73-74
  ve Fransız Devrimi, 272
  ve Fransız seçim sistemi, 109-110
  ve III. Napolyon, 93-94, 98-99, 113-114
  ve kolonilerde kölecilik, 57-59
  ve Kutsal İttifak, 63-66
  ve Yüz Gün, 66, 67, 69, 78
II. Alexander, Rus çarı, 149
II. Frederick (Büyük), Prusya Kralı, 127
II. Nicholas, Rus çarı, 154, 294
II. Wilhelm, Alman imparatoru, 130, 135
III. Alexander, Rus çarı, 149
III. Cleomenes, Sparta kralı, 36
III. Napolyon, Fransa İmparatoru, 108, 243
  iktidara yükselişi (1848), 95-101
  Prison Notebooks (Hapishane Günlükleri), 93-94
  ve Bonapartist Parti, 114
  ve Nis'in Fransa'ya verilmesi, 114-115
  ve seçim yasaları, 109-110, 113-*114*
  Yoksulluğun Kökünü Kurutmak (Extinction du paupérisme), 94-95
III. Victor Emmanuel, İtalya kralı, 166
IV. William, Büyük Britanya ve İrlanda kralı, 81
Ibarruri, Dolores, 195
İkinci Dünya Savaşı, 21, 176, 186, 189, 235, 272
  Nazi-Sovyet Antlaşması, 191, 192
  ve "Avrupa İç Savaşı", 176, 186
  ve "Kafkas" Planı, 197
  ve Nazilerin Rusya'yı işgali, 196-197
  ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 210-213
İkinci Enternasyonal, 3, 178
İngiltere, 2, 12, 19
  Anglikan Kilisesi, 40, 81
  Attlee Hükümeti, 200
  çürümüş kasabalar, 81, 85, 109, 116
  Dilekçecilik (chartism), 79, 84-85, 96
  İngiliz devrimi, 39-41, 45-46
  parlamentodaki radikaller, 81
  Reform Yasası (1832), 81-82
  Reform Yasası (1867), 116
  seçim sistemleri/yasaları, 81-82, 84-85, 109, 111, 116-118, 125-126, 248, 251-252
  siyasi partiler
    İşçi Partisi, 117, 196, 199
    Liberal Parti, 117
    Tory Partisi, 117
  temsili demokrasi, 75-76, 79-83, 86
  Test Yasası'nın yürürlükten kaldırılması, 80
  ve Amerikan demokrasisi, 21
  ve antifaşizm, 199
  ve "Avrupa İç Savaşı", 174, 181, 182, 183-184
  ve genel oy hakkı, 80-81, 115-118
  ve liberalizm, 64-66
  ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189-190, 192, 195-197
  ve Rusya, 150
  ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 213
İnsan Hakları Beyannamesi, 43, 203
Iotti, Nilde, 244, 303
Irak savaşı ve kitle imha silahları, 254, 255
Ireton, Henry, 41
ırkçılık/ırk eşitliği, 17-20
Isambert, François-André, 98
İslam köktendincilik, 16-17
Isocrates, 7, 11, 26, 27, 30

İspanya, 14, 70, 78, 80, 194, 205, 226, 238
İspanya İç Savaşı, 184, 185-189
ve "Avrupa İç Savaşı", 175, 180, 183-184
ve İtalyan Komünistleri, 217
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189
İstanbul, 14, 15
İsveç, 214, 301
İsviçre, 85, 124, 125, 212, 276
işçi hareketi
Almanya, 119
Fransa, 119
işçi sınıfı
göçmen işçiler, 260-261
ve III. Napolyon, 94-95
ve Komünist Manifesto, 94-95
ve oy hakkı
İtalya'da, 110
Rusya'da, 154
ve Paris Komünü, 121
İtalya, 17, 19, 99, 113-115, 165, 166-168, 195, 208, 249, 250, 251, 253, 270, 275
anayasa, 201-202
işçi yasaları, 259
komü*nistler*, 216-221, 222-223
mali skandallar, 132-133
Mussolini'nin iktidara yükselişi, 166-168
Roma'ya yürüyüş, 166
seçim sistemleri/yasaları, 109, 110-112, 123, 125-126, 130-131, 166-167, 246-247
siyasi partiler, 114-115, 167
Hıristiyan Demokratlar, 204, 205, 210, 218, 219, 246, 283
İKP (İtalyan Komünist Partisi), 219-220, 222-223
İSP (İtalyan Sosyalist Partisi), 219
sosyalizm, 135
tarım reformu, 202
ve Amerikan demokrasisi, 21
ve Arnavut sığınmacılar, 257
ve "Avrupa İç Savaşı", 173, 175, 178-179, 184-185
ve Birinci Dünya Savaşı, 133, 135, 157-158
ve faşizm, 125, 133, 166-168, 169
çöküşü, 199-200
ve Garibaldi, 1-3
ve genel oy hakkı, 109, 110-111, 166-167
ve İspanya İç Savaşı, 186
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 192, 193
ve savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmesi, 213, 214-215
ve Sovyet Rusya, 220, 278

J

Jakobenler
ve k*ölecilik, 53-56, 60*
ve Lenin, 152-153
Japonya ve İkinci Dünya Savaşı, 212
Jaurès, Jean, 134, 143, 146, 147, 152, 294, 314
Jefferson, Thomas, 42
Jüstinyen, Roma imparatoru, 14

K

Kádár, János, 216
kadınlar
ve Atina demokrasisi, 27
ve oy hakkı, 109, 117
Kamenev Lev, 268
kamuoyu
ve "Avrupa İç Savaşı", 182
ve televizyon, 265-268
kapitalizm
Laski, "kapitalist demokrasi" üzerine, 182
Rusya'da, 151
üzerine Marks ve Engels, 266
ve İngiltere'de demokrasi, 82-87
ve Rus devrimi, 276
"karma anayasa", 258
Katolik Kilisesi
ve Fransa, 140, 276-277
ve III. Napolyon, 97-98, 99
ve Mussolini, 168
ve savaş sonrası Avrupa anayasaları, 204-205
Kautsky, Luise, 149, 295, 315
Kennedy, John F., 226, 237
Kerenski, Alexander , 157, 169, 170
Kiel denizcilerinin isyanı, 178

klasik Yunan demokrasisi, 4, 5, 7-13, 16, 23-38, 250, 281-282, 285-286
oligarklar, 28, 31-33, 35
ve Constant, 74
ve Jakobenler, 54-56, 61
ve Jaurès, 146
ve kölecilik, 50-51
ve nispi temsil, 248
ve yurttaş sınıfları, 28-33, 36
Knupfer, E., 140
Kohl, Helmut, 253
Kolchak, Alexander, 174
Komintern, 217, 270
ve "Avrupa İç Savaşı", 183-187
ve İspanya İç Savaşı, 186-187, 188
ve Nazi-Sovyet antlaşması, 189, 190, 191-192, 193, 194-195
komünizm, 85, 117, 179, 277. ayrıca bkz. Komintern; Enternasyonal
Almanya'da, 185, 201, 229-230, 237
Fransa'da, 218, 231-232, 243-244
İtalya'da, 216-221, 222-223
Polonya'da, 234-235
Sovyet, 268-272
ve ABD, 225-226, 259
ve "Avrupa İç Savaşı", 175-178, 181, 184-186
ve demokrasi, 283-284
ve "halk demokrasileri", 213-214
ve Marks, 85, 120
ve Soğuk Savaş, 225-226, 231-232, 233-234
Konev, Ivan, 234
Kopecky, Vàclav, 223
Kosova, 17, 255
kölelik, 12, 14, 18-19, 20
klasik Yunan'da, 27, 35
ve Amerikan demokrasisi, 18, 21, 42-43
ve Fransız Devrimi, 42-45, 48-61
Kruşçev, Nikita, 215, 234, 235, 237
Kun, Béla, 176
Kutsal İttifak, 63-66, 68-69, 80
Kuzey Afrika, 14

L

La Malfa, Ugo, 208, 209
Labriola, Antonio, 33, 288, 314
Lacoste, Laura, 233
Lamarque, Jean-Maximilien, 87
Lamartine, Alphonse de, 87, 88, 89, 96, 314
Lamian Savaşı, 33
Lamoricière, Christophe, 90
Lansbury, George, 181
Largo Caballero, Francisco, 186, 187
Larousse, Pierre, 93, 322
Laski, Harold: Democracy in Crisis, 182, 183, 297, 314
Laval, Pierre, 145
Le Bon, Gustave, 258, 314
Le Pen, Jean-Marie, 252
Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste, 85, 87, 97, 98
Lefebvre, Georges, 314
Lenin, V. I., 16, *121*, *122*, 149, 155, 171, 195, 233, 275
1905 Devrimi Üzerine Söylev, 156
Bir Adım İleri, Bir Adım Geri, 151-152, 153
Garibaldi üzerine, 3
Ne Yapılmalı?, 151, 153
Rusya'da Devrimin Başlangıcı, 154
ve Almanya, 273
ve Birinci Dünya Savaşı, 134-135, 158, 159
ve kurucu meclis seçimleri (1917), 169, 170
ve Spartakistler, 194
Leopardi, Giacomo, 7. 257, 284, 285, 306, 310, 315
Leroux, Pierre, 89
Leroy-Beaulieu, Anatole, 20, 288, 315
Levasseur, René, 43, 44
Lewis, George Cornewall, 17, 21, 117, 287, 315
liberal demokrasiler ve "Avrupa İç Savaşı", 178-179, 183-184
liberalizm
ve eşitlikçilik, 259
ve Fransız Devrimi, 63-74
liderler ve insanlar, 3-5
Liebnecht, Karl, 126-127, 128, 136, 162, 163
Linguet, S. N. H., 52, 284, 285, 315
Littré, Emile, 107
Litvinov, Maxim, 189, 190
Liverpool, Robert Banks Jenkinson, kont, 65

Livy, 5, 51
Lloyd George, David, 174, 181
Lo Gato, Ettore, 271
Loch, Wilfried, 228
Longo, Luigi, 220
Louis Philippe, Fransa kralı, 82, 87, 91, 94, 100, 145, 243
Luce, Clare Booth, 219
Ludendorff, Erich, 134, 273, 274
Luschan, Felix, Ritter von, 18
Luxemburg, Rosa, 136, 151, 152, 157, 162, 163, 171, 178, 194, 299, 315
Luzzatti, Luigi, 17

M

Macaristan, 175, 179
  devrimi (1956), 235-236
  savaş sonrası, 212, 216
  ve Soğuk Savaş, 233
Machiavelli, N., 274
Mac-Mahon, Edmé, 137
Maisky, Ivan, 197
Maistre, Joseph de, 69, 316
Malaparte, Curzio, 269, 270, 305, 316
Malraux, Andre, 231
Mann, Thomas, 133, 225, 226, 316
Manuel, Jacques-Antoine, 68, 69
Manuilski, Dimitri, 191
Marat, Jean-Paul, 72
Mardonius, 23
Marie, Alexandre-Thomas, 88
Marks, 2, 61, 74, 94, 104-108, 107, 119-121, 127, 133, 152, 285
  Fransa'da İç Savaş, 120, 121, 132
  Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 104, 105-106, 119, 120
  Garibaldi üzerine, 3
  Kapital, 267
  ve Avrupa merkezcilik, 20
  ve Birinci Enternasyonal, 121-122
  ve Engels
    Komünist Manifesto, 81-86, 104, 122, 151, 192, 267
    Kutsal Aile, 60
  ve Rusya, 150-151
  ve sosyalizm, 266-267
  Victor Hugo üzerine, 91, 108
Masaryk, Jan, 222
Matteotti, Giacomo, 168
Maurras, Charles, 57, 147
Max von Baden, Prince, 65, 161, 162, 295
Mazzarino, Santo, 249
Mazzini, Giuseppe, 1, 317
McCarthy, Joseph, 225
Megabyzus, 281, 282
Meinecke, Friedrich, 177, 295, 317
Menchú, Rigoberta, 48, 289, 317
Mendès-France, Pierre, 232, *233, 239*
Menzhinsky, V., 269, 270
Metternich, Klemens von, kont, 1
Meyer, Eduard, 53, 132
Mısır: Süveyş krizi, 236-237
Michaud kardeşler, 70
Miletli Hecataeus: Geography, 11
Mill, John Stuart, 12, 81, 317
Millerand, Alexandre, 3, 147, 176
Milletler Cemiyeti, 158, 173, 190
Mithridates, 24
Mitterand, François, 244
Mollet, Guy, 233, 236
Molotov, V. S., 190, 191, 195, 211
Mongenthau, Henry, 213
Montesquieu, Charles de Secondat, baron, 317
Montesquiou, Léon de, 317
Moro, Aldo, 219
Mosca, Gaetano, 111, 112, 259, 292, 304, 317, 318
Murdoch, Rupert, 253
Mussolini, Benito, 94, 126, 176, 182, 195, 217, 249
  iktidara yükselişi, 166-168, 179
  İngilizlerin Görüşleri, 181
mülkiyet hakları, 202, 203, 204
Münih Antlaşması (1938), 184, 189, 190

N

Nagy, Imre, 235, 236
NATO (Kuzey Atlantik Paktı), 216, 226, 241
Nazi Almanyası
  Rusya'nın işgali (Barbarossa Harekâtı), 195-197
  üzerine Troçki, 192

ve "Avrupa İç Savaşı", 173, 176-177, 183, 184
ve Federal Alman Cumhuriyeti, 229
ve Freikorps, 163
ve İkinci Dünya Savaşı, 212
ve İspanya İç Savaşı, 185-186
ve İsveç, 214
ve Nazi-*Sovyet Antlaşması*, 189-197, 267-268
ve seçim *sistemi, 164-165, 167-168*
Nelson, Horatio, 66
Nenni, Pietro, 244
neo-Naziler, 284
Nero, Roma imparatoru, 5
Ney, Michel, 66
Nicias, 28, 29, 31
nispi temsil, 126, 247-248, 249-250, 251
ve Almanya, 123-124
ve İtalya, 166
Nixon, Richard M., *225-226*
Noelle-Neumann, Elisabeth, 253, 318
Nolte, Ernst, 176
Northcliffe, Alfred, Lord, 182
Norveç ve İkinci Dünya Savaşı, 197
Noske, Gustav, 160, 163, 164

O-Ö

oligarşik demokrasi, 258
Oliphant, Laurence, 115, 291, 318
Onesimus (köle), 47
Ortodoks Kilisesi, 14-15, 64
Rusya'da, 150
Orwell, George
1984, 197
Katalonya'ya Biat, 187
Osmanlı İmparatorluğu, 66
Otanes (Pers soylusu), 23
özgürlük
ve demokrasi, 285-286
ve kölelik, 50-51
ve Yunan demokrasisi, 8, 13-14, 50

P

Paciardi, Randolfo, 208
Painlevé, Paul, 145
Palmer, Robert, 22, 318
Palmerston, Henry John Temple, Lord, 2, 3, 17
Panikkar, Raimon, 117, 281, 283, 318
Papandreou, Andreas, 218
Papanın Nüfuz Alanındaki Devletler, 2
Papen, Franz von, 164, 165, 295
Paris Komünü, 90, 100, 107, 119-122, 130, 142, 149
komüncülerin kitlesel biçimde kurşuna dizilmesi, 137-138
ve Almanya, 173
ve Rusya, 170
ve sosyalizm, 266
parlamenter demokrasi ve tarihi , 265-266
Patton, George Smith, 213
Paul, St., 201
Perikles, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 25, 29, 30, 31, 34, 285
Pers demokrasisi, 23
Pers *savaşları,* 11, 26
Pétain, Philippe, 143, 179, 186
Pflimlin, Pierre, 238, 239
Pflugk-Harttung, Julius von, 18, 150
Philip, Makedonya Kralı, 4, 13, 250
Pilsudski, Józef, 174
Piscatory, Théobald, 100
Pisistratus, 6, 9, 10, 107
Pius IX, Papa, 98
Plato
Gorgias, 30
The Republic, 7
Plutarch, 12, 13, 28, 34, 35
Pobedonostsev, Konstantin, 150
Polonya, 2, 85, 86, 88, 89, 127, 130, 149, 150, 173, 177, 230
savaş sonrası, 211, 212, 213, 260
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 190, 195
ve Soğuk Savaş, 233, 234-235, 236
Polybius, 4, 5, 36, 37
Portekiz, 259
Postdam Barış Konferansı (1945), 211, 233
Prassede, Donna, 253
Primo de Rivera, Miguel, 180, 185
Proudhon, Joseph, 79, 89, 97
Prudhomme, Louis-Marie, 280, 319
Prusya ve Alman İmparatorluğu, 119
Putin, Vladimir, 16
Putney debates, 39, 41

R

Rabbe, Alphonse, 70, 319
radikalizm
  Almanya'da, 84
  Fransa'da, 142-143
  İngiltere'de, 81-82
Rainsborough, Thomas, 41
Raspail, François-Vincent, 88, 97
Rathenau, Walter, 163
refah devleti, 248, 252, 258, 297
Reimann, Max, 230
Rensi, Giuseppe, 112, 319
Reynaud, Paul, 186, 197
Ripka, Hubert, 221, 222
Robespiyer, Maximilien, 3, 4, 27, 28, 53, 72, 77, 79, 132, 147, 152, 177, 203, 204, 232, 283
Rokossovski, Konstantin, 235
Roma İmparatorluğu, 15, 24, 129, 140
Roma seferi (1849), 105
Romanya, 210, 211, 212
Roosevelt, Franklin D., 201, 212, 213, 227
Roosevelt, Theodore, 130, 154
Roselli, Pietro, 2
Rosenberg, Arthur, 34, 120, 127, 170, 201, 278, 288, 292, 295, 296, 305, 306, 319, 320
  History of Bolshevism, 120, 278, 292, 296, 305, 320
  The Birth of the German Republic, 127, 295, 319
Rossi, Pellegrino, 2
Rotteck, Karl Wenzeslaus von, 284, 320
Rus Devrimi (1917), 19, 109, 119, 157, 169-170, 267-268, 273-280, 275, 280
  ve "Avrupa İç Savaşı", 173, 177-178
Russo, Jan Jak, 5, 75
  despotizm üzerine, 5
  The Social Contract, 51, 52
Rusya, 14, 16, 20, 63, 64, 121, 161, 179, 205, 210, 212, 225, 273, 276, 277, 278, 284
  Bolşevikler, 169-171, 177, 178, 266-267
  çarlık, 149-151
  devrim (1905), 150, 151, 153-155, 158
  iç savaş, 156-157, 170-171, 173-174, 274
  koalisyon hükümeti (1917-1918), 169
  köylülük, 155-156, 157
  kurucu meclis seçimleri (1917), 169-170
  Menşevikler, 170
  Nazi işgali (Barbarossa Harekâtı), 195-197
  Rus sosyal demokratlar, 151-153
  seçim reformları, 154, 155
  Sovyet Anayasası (1936), 200-201, 202, 207-208
  Sovyet baskısı, 267-271
  Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 178
  Sovyetler sonrası, 261-264
  Sovyet Rusya ve Soğuk Savaş, 234-235
  ve "Avrupa İç Savaşı", 174-178, 184
  ve Birinci Dünya Savaşı, 135-136, 156-157, *267, 274-275*
  ve İspanya İç Savaşı, 186-188
  ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 188-197, 267
Rutskoi, Alexander, 263

S–Ş

Saint-Just, Louis-Antoine, 27, 61, 90, 91
Salan, Raoul, 238, 239
Salvemini, Gaetano, 114
Saragat, Giuseppe, 189
Scelba, Mario, 219
Scheidemann, Philipp, 136, 159, 160-161, 162, 163, 164
Schuschnigg, Kurt von, 180
Schvarcz, Julius, 18, 288, 320
Scobie, Ronald, 217
Scott, Walter, 4
Séchelles, Hérault de, 56
seçim sistemleri/yasaları, 243-254. ayrıca bkz. nispi temsil, genel oy hakkı
  Almanya, 111, 123-124, 125, 168-169
  Fransa, 77-80, 109-110, 112-113, 122, 138-140, 167, 243-245, 247-248, 250, 252
  İngiltere, 80-81, 85, 109, 111, 116-118, 125-126, 249, 250-251

İtalya, 109, 110-113, *124*, *125*-126, 130, 166-167, 246-247
oyların çoğunu alan kazanır, 251-252
Rusya, 154-155
Seebohm, Hans-Christoph, 230
Seghir, Khider, 239
Seignobos, Charles, 88, 290, 314
Seneca, 5
servet ideolojisi, 257
Seton-Watson, Hugh, 190, 298, 320
Sezar, Julius, 94
Sezarcılık, 4, 6, 93, 94, 107, 239, 291
Sırbistan, 17
Slovakya, 214
Soğuk Savaş, 225-242
Sokrat, 26, 27, 30, 33, 50, 51, 282
Solon, 25, 26, 27
sosyalizm
Almanya'da, 121, 122, 124, 127-130, 134, 135, 149, 228-229, 273
Fransa'da, 138, 149, 218
İtalya'da, 135
ve "Avrupa İç Savaşı", 180
ve demokrasi, 283-284
ve "halk demokrasileri", 260-261
ve Komünist *Manifesto*, 85
ve Rus Devrimi, 276-280
ve Rusya, 150, 272, 277-280
Soustelle, Jacques, 231
Sparta, 9, 11, 26, 27, 28, 32, 33, 36, 51, 52, 65
Spartakistler, 157, 160, 162, 163, 164, 178, 194
Stalin, Joseph, 16, 176, 184, 193, 195, 202, 211, 212, 221, 228, 261, 262, 268, 269, 270, 271, 278, 279
Kruşçev'in eleştirisi, 233-234
ölümü, 234
ve Avrupa antifaşizmi, 199
ve "Avrupa İç Savaşı", 185
ve İspanya İç Savaşı, 186, 187-188
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189, 190, 191, 194, 196, 267-268
ve Rus Devrimi, 276-277
ve Rus geleneği, 277
ve savaş sonrası Avrupa'nın bölünmesi, 210-212, 213
ve savaş sonrası Sovyet siyaseti, 220, 223
ve Soğuk Savaş, 227-228, 232
ve sosyalizm, 277-280
ve Tito, 215, 235
Stiglitz, Joseph, 263, 264
Stolypin, Petr, 156
Stresemann, Gustav, 159
Suard, Jean-Baptiste, 5
Sue, Eugène, 106
Sulla, 6, 24
Sybel, Heinrich von, 19, 321
Syme, Ronald, 187
Şili, 187, 219, 258

T

Tacitus, 5, 17, 36, 37, 131
Tahran Konferansı (1943), 227
Taine, Hippolyte, 56
Tasca, Angelo, 191, 299, 321
Taviani, Paolo Emilio, 202
Tetens, Tete Harens, 229, 302, 321
Theopompus, 4
Theseus, 32, 282
Thiers, Adolphe, 97, 137, 138, 145, 173, 215
ve Devrim (1848), 87
ve genel oy hakkı, 100
ve Paris Komünü, 107, 120, 142
Thomas, Hugh, 187, 297
Thomazo, Jean, 238
Thorez, Maurice, 194, 220
Thucydides, 6, 8, 9, 10, 11, 26, 28, 30, 31, 37, 177, 288
Tiso, Jozef, 214
Tito, Jozip Broz, 211, 214, 215-216, 216, 233, 235
Tocqueville, Alexis de, 18, 20, 21, 53, 54, 57, 87, 90, 249, 274, 283
Togliatti, Palmiro (Ercoli), 114, 169, 185-186, 188, 194-195, 209, 217, 221
ve faşizmin çöküşü, 199-200
ve İtalya'da komünizm, 218, 219
ve İtalyan Anayasası, 206-207, 208
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 193-195
ve Sovyetler Birliği, 220
Toussaint-Luverture, Pierre, 58
Toynbee, Arnold, 128, 276, 322
Trentin, Silvio, 181, 183, 200, 322
Trianon Paktı (1920), 176

Troçki, Leon, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 191, 223, 265, 275, 277
Devrim Tarihi (History of Revolution), 171, 269
Stalin'le ayrılması, 268-270
ve İspanya İç Savaşı, 186-187
ve Nazi-Sovyet Antlaşması, 189, 192-193
Troçkist Enternasyonal, 272
Truman, Harry, 213, 217, 226
Turati, Filippo, 175, 296

U–Ü

USPD (Almanya'daki bağımsız sosyalist parti), 157, 160, 161, 162, 163, 164, 178
Üçüncü Cumhuriyet (Fransa), 53, 133, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 147, 167, 284
Üçüncü Enternasyonal, 86, 189

V

Vadier, Marc, 44
Vermeil, Edmond, 134, 293, 323
Versay Antlaşması (1919), 164, 190, 195
Victoria, Kraliçe, 3
Vidal, François
Vieira, Antonio
Visconti, Adamantios
Viyana Kongresi, 63, 66, 79
Volney, Constantin-François, 51, 59
Voltaire, François-Marie Arouet de, 65

W

Waterloo savaşı, 72
Weber, Max, 3, 53, 126, 163, 323
The City, 53
Weil, Simone, 265
Wellington, Arthur, 65
Weygand, Maxime, 174
Wilamowitz, Ulrich von, 131, 136, 293, 323
Wilson, Woodrow, 65, 131, 158, 276
Witte, Kont Sergey, 155, 156

X

X. Charles, Fransa kralı, 78
Xenophon, 30, 36, 49, 50, 282
XIV. Louis, Fransa kralı, 57, 66
XVI. Louis, Fransa kralı, 70
XVIII. Louis, Fransa kralı, 61, 63, 65, 66, 67, 73, 77, 87, 104, 107, 119, 121

Y

Yahudiler ve "Avrupa İç Savaşı", 177
Yalta barış konferansı (1945), 199, 211
Yeltsin, Boris, 16, 174, 262, 263, 294
Yugoslavya, 16, 210, 211
savaş sonrası, 214, 215-216
ve "Avrupa İç Savaşı", 176
Yunanistan, 2, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 23, 36, 49, 52, 56, 140, 216, 219, 225. *ayrıca bkz.* klasik Yunan demokrasisi
askeri diktatörlük, 258-259
Atina Ayaklanması (1944), 217
ve Osmanlı İmparatorluğu, 66
ve savaş sonrası Avrupa, 210, 212
yurttaşlık
ve azınlıklar, 252-253
ve genel oy hakkı, 111
ve İtalyan Anayasası, 209
ve Yunan demokrasisi, 24-38

Z

Zanardelli, Giuseppe, 112
Zhdanov, Andrei, 193
Zinoviev, G. A., 268
Zorin, Valerian, 221

© **LİTERATÜR** MAYIS 2010

Luciano Canfora

İtalya'nın Bari Üniversitesi'nde klasik filoloji profesörüdür. Eserlerinden bazıları *The Ideology of Classicism* (Klasisizmin İdeolojisi), *The Vanished Library: A Wonder of The Ancient World* (Kayıp Kütüphane: Antik Dünya'nın Bir Harikası) ve *Julius Caesar: The People's Dictator* (Julius Sezar: Halkın Diktatörü) yer almaktadır. Canfora aynı zamanda İtalya'nın önde gelen tarih dergilerinden biri olan Quaderni di Storia'nın da editörüdür.

Kapak resmi: *Colossus*, Francisco Goya, 1808-1812.

İtalyan yazar Luciano Canfora, Büyük İskender'den Soğuk Savaş'a; Antik Yunan'dan liberalizme; kölelikten, genel oy hakkına varan süreçte Avrupa tarihindeki demokrasi taşlarının nasıl döşendiğini açıklıyor ve Antik Yunan'la ilişkilerini hatırlatarak tarihin kurgusunu analiz ediyor. Kitap, demokrasinin Antik Yunan'da nasıl filizlendiğiyle ve bu fikirlerin Fransız devrimciler tarafından kendi amaçlarına uygun olarak nasıl benimsendiği ve dönüştürüldüğüyle başlıyor. Marksizmin Doğu ve Batı Avrupa'daki etkisi, Paris Komünü, Rus Devrimi ve faşizmin yükselişinin 1914-1945 arası yaşanan "Avrupa İç Savaşı"ndaki etkisiyle devam eden eserin benzer metinlerden en büyük farkı, modern Avrupa'nın geliştirdiği "demokrasi" algısını koşulsuz olarak kutsamaktan ziyade onun, tıpkı Antik Yunan'daki gibi gitgide daha oligarşik bir yapıya evrildiğini savunması olarak ortaya çıkıyor.

Yirmiyi aşkın kitaptan oluşan "Avrupa'yı Kurmak" serisinin "Avrupa'da Demokrasi" başlıklı bu kitabı, tam bir projeksiyon makinesi gibi aydınlatıcı bir kaynak niteliğinde. İtalyanca'dan diğer Avrupa dillerine çevrilirken büyük tartışmalara yol açan Avrupa'da Demokrasi, hem tarih meraklılarına zengin bir ziyafet sofrası niteliği taşıyor hem de tarihçiler, sosyologlar ve siyaset bilimciler için güvenilir bir kaynak sunuyor.

ISBN 978-975-04-0550-1
9 789750 405501